

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

TÜRKİYE
YÜZYILI

Türkiye

2025 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI YILLIK PROGRAMI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

2025 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI YILLIK PROGRAMI

EKİM 2024

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER.....	1
2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE HEDEFLER.....	5
2.1. BÜYÜME VE İSTİHDAM.....	8
2.1.1. GSYH ve Sektörel Büyüme Hızları	8
2.1.2. İstihdam	13
2.1.3. Ekonominin Genel Dengesi	15
2.2. YATIRIMLAR	21
2.2.1. Yatırımların Sektörel Dağılımı	21
2.3. ÖDEMELER DENGESİ	26
2.3.1. Cari İşlemler Hesabı	26
2.3.2. Sermaye ve Finans Hesapları	32
2.4. ENFLASYON VE PARA POLİTİKASI	34
2.5. MALİ PİYASALAR	39
3. KAMU MALİYESİNDE GELİŞMELER VE HEDEFLER	53
3.1. GENEL DEVLET.....	53
3.1.1. Merkezi Yönetim Bütçesi	61
3.1.2. Mahalli İdareler.....	68
3.1.3. Döner Sermayeli İşletmeler	69
3.1.4. Sosyal Güvenlik Kuruluşları	70
3.1.5. Fonlar	73
3.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME	74

İKİNCİ BÖLÜM

1. 2025 YILI PROGRAMININ MAKROEKONOMİK AMACI	81
2. 2025 YILI PROGRAMININ HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI	81
2.1. İSTİKRARLI BÜYÜME, GÜÇLÜ EKONOMİ	81
2.1.1. Büyüme ve İstihdam	82
2.1.2. Yurt İçi Tasarruflar	82
2.1.3. Ödemeler Dengesi	84
2.1.4. Enflasyon ve Para Politikası	93
2.1.5. Mali Piyasalar	95
2.1.6. Maliye Politikası	99
2.1.7. Sosyal Güvenlik Sistemi ve Finansmanı	104
2.1.8. Kamu İşletmeciliği ve Özelleştirme.....	112
2.2. YEŞİL VE DİJİTAL DÖNÜŞÜMLE REKABETÇİ ÜRETİM	114
2.2.1. İmalat Sanayii	114
2.2.1.1. Öncelikli Sektörler.....	123
2.2.1.1.1. Kimya	123

2.2.1.1.2. İlaç ve Tıbbi Cihaz	126
2.2.1.1.3. Elektronik	130
2.2.1.1.4. Makine	132
2.2.1.1.5. Elektrikli Teçhizat	133
2.2.1.1.6. Otomotiv	134
2.2.1.1.7. Raylı Sistem Araçları	137
2.2.2. Öncelikli Gelişme Alanları	139
2.2.2.1. Tarım ve Gıda	139
2.2.2.2. Enerji	156
2.2.2.3. Savunma Sanayii	165
2.2.2.4. Turizm.....	170
2.2.3. Sektörel Politikalar	177
2.2.3.1. Kamu Yatırım Politikaları	177
2.2.3.2. İş ve Yatırım Ortamı.....	179
2.2.3.3. Bilim, Teknoloji ve Yenilik.....	186
2.2.3.4. Girişimcilik ve KOBİ'ler	197
2.2.3.5. Fikri Mülkiyet Hakları.....	205
2.2.3.6. Bilgi ve İletişim Teknolojileri	216
2.2.3.7. Madencilik.....	223
2.2.3.8. Lojistik ve Ulaştırma.....	227
2.2.3.9. Ticaretin ve Tüketicinin Korunmasının Geliştirilmesine Yönelik Hizmetler	240
2.2.3.10. Gümrük Hizmetleri	246
2.2.3.11. İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri	251
2.2.4. Devlet Yardımları	257
2.3. NİTELİKLİ İNSAN, GÜÇLÜ AİLE, SAĞLIKLI TOPLUM	260
2.3.1. Eğitim	260
2.3.2. İstihdam ve Çalışma Hayatı.....	272
2.3.3. Sağlık	277
2.3.4. Aile.....	293
2.3.5. Kadın.....	296
2.3.6. Çocuk	302
2.3.7. Gençlik	313
2.3.8. Engelli Hizmetleri	319
2.3.9. Sosyal Hizmetler, Sosyal Yardımlar ve Yoksullukla Mücadele	323
2.3.10. Gelir Dağılımı	327
2.3.11. Kültür ve Sanat	329
2.3.12. Spor	338
2.3.13. Nüfus ve Yaşlanma.....	343
2.3.14. Uluslararası Göç.....	347
2.3.15. Yurt Dışında Yaşayan Türkler	349
2.4. AFETLERE DİRENÇLİ YAŞAM ALANLARI, SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE	352
2.4.1. Afet Yönetimi	352

2.4.2. Kentsel Dönüşüm.....	359
2.4.3. Şehirleşme	361
2.4.4. Konut	364
2.4.5. Çevrenin Korunması	366
2.4.6. Kentsel Altyapı.....	371
2.4.7. Bölgesel Gelişme.....	379
2.4.8. Kırsal Kalkınma	383
2.5. ADALETİ ESAS ALAN DEMOKRATİK İYİ YÖNETİŞİM.....	386
2.5.1. Adalet Hizmetleri	386
2.5.2. Güvenlik Hizmetleri	392
2.5.3. Sivil Toplum	404
2.5.4. Kamuda Stratejik Yönetim	407
2.5.5. Kamuda Düzenleyici Etki Analizi.....	409
2.5.6. Yerel Yönetimler	411
2.5.7. Kamuda İnsan Kaynakları	414
2.5.8. Dijital Devlet.....	415
2.5.9. Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği	420
2.5.9.1. Teknik İşbirliği ve Kalkınma Yardımları.....	420
2.5.9.2. Çok Taraflı Kalkınma İşbirliği.....	427
2.5.10. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları.....	434

TABLÖLAR

TABLO I: 1- Dünya Ekonomisinde Temel Göstergeler	3
TABLO I: 2- Katma Değer Artış Hızları ve Sektörlerin GSYH İçindeki Payları	8
TABLO I: 3- Temel Ekonomik Büyüklükler	11
TABLO I: 4- Fert Başına GSYH	12
TABLO I: 5- Yıllar İtibarıyla Yurt İçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler	13
TABLO I: 6- İstihdam Edilenlerin İşteki Çalışma Durumuna Göre Dağılımı	13
TABLO I: 7- Yurt İçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler	14
TABLO I: 8- Temel İşgücü Piyasası Göstergeleri	14
TABLO I: 9- Ekonominin Genel Dengesi (Cari Fiyatlarla Milyon TL, GSYH İçindeki Paylar)	19
TABLO I: 10- Ekonominin Genel Dengesi (Zincirlenmiş Hacim Milyon TL, Yüzde Değişme) ...	20
TABLO I: 11- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	21
TABLO I: 12- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2023)	22
TABLO I: 13- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2024)	23
TABLO I: 14- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2025)	24
TABLO I: 15- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	25
TABLO I: 16- Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dış Ticareti Etkileyen Faktörler	27
TABLO I: 17- Ülke ve Fasıllara Göre İhracat	28
TABLO I: 18- İhracatın Sektörel Dağılımı	29
TABLO I: 19- İthalatın Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı	29
TABLO I: 20- Cari İşlemler Dengesi	31
TABLO I: 21- Sermaye ve Finans Hesabı	33
TABLO I: 22- TCMB Net Döviz Alımları	38
TABLO I: 23- Parasal Büyüklükler ve TCMB Bilançosu Seçilmiş Kalemleri	39
TABLO I: 24- Finansal Sektör Kuruluşlarına Dair Bazı Göstergeler	40
TABLO I: 25- Hanehalkı Finansal Varlık ve Yükümlülükleri	41
TABLO I: 26- Finansal Kesim Dışındaki Firmaların Döviz Varlık ve Yükümlülükleri	43
TABLO I: 27- Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri	45
TABLO I: 28- Sermaye Piyasalarına İlişkin Göstergeler	47
TABLO I: 29- Sermaye Piyasası Hacmi	48
TABLO I: 30- Sigortacılık Sektörüne Ait Bazı Büyüklükler	49
TABLO I: 31- Bireysel Emeklilik ve Otomatik Katılım Sistemi Göstergeleri	50
TABLO I: 32- Banka Dışı Finansal Kuruluşların Temel Göstergeleri	51
TABLO I: 33- Katılım Finans Sektör Kuruluşlarına Ait Bazı Temel Göstergeler	52
TABLO I: 34- Yapısal Genel Devlet Dengesi Analizi	54
TABLO I: 35- Sosyal Harcamaların Gelişimi	55
TABLO I: 36- Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları	56
TABLO I: 37- Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	57
TABLO I: 38- 2023 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi	58
TABLO I: 39- 2024 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi	59
TABLO I: 40- 2025 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi	60
TABLO I: 41- Merkezi Yönetim Brüt Borç Stokundaki Gelişmeler	64
TABLO I: 42- Merkezi Yönetim Bütçesi Büyüklükleri	67
TABLO I: 43- Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Mahalli İdarelere Ayrılan Paylar	68

TABLO I: 44- Mahalli İdareler Gelir ve Harcamaları	69
TABLO I: 45- Döner Sermayeli İşletmeler Finansman Dengesi	70
TABLO I: 46- Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir-Gider Dengesi	71
TABLO I: 47- İşsizlik Sigortası Fonu Gelir-Gider Dengesi	72
TABLO I: 48- Fon Gelir ve Giderleri	73
TABLO I: 49- 233 Sayılı KHK'ya Tabi İşletmeci KİT Finansman Dengesi	77
TABLO I: 50- Özelleştirme Kapsamındaki KİT Finansman Dengesi	78
TABLO I: 51- KİT'ler Hakkında Özet Bilgiler.....	79
TABLO II: 1- Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus.....	107
TABLO II: 2- İmalat Sanayii ile İlgili Temel Göstergeler	115
TABLO II: 3- İmalat Sanayiinin İhracat Yapısı.....	115
TABLO II: 4- Teknoloji Yoğunluğuna Göre İmalat Sanayiinin Yapısı	116
TABLO II: 5- İmalat Sanayii Yapısal Dönüşüm Göstergeleri.....	116
TABLO II: 6- İmalat Sanayiinde Önemli Sektörler İtibarıyla Üretimdeki ve Dış Ticaretteki Değişim	117
TABLO II: 7- Tarım Sektöründe Büyüme, İstihdam ve Dış Ticaret Göstergeleri	140
TABLO II: 8- DSİ Tarafından İnşa Edilen Sulama Tesislerinin İşletme Sahipliği	142
TABLO II: 9- Başlıca Hayvancılık Göstergeleri	144
TABLO II: 10- Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Orman Yangınları.....	146
TABLO II: 11- Tarımsal Destekleme Bütçesinin Dağılımı	148
TABLO II: 12- Elektrik Kurulu Gücü, Üretimi, Tüketimi ve Dış Ticareti.....	158
TABLO II: 13- Savunma Sanayiine İlişkin Temel Büyüklükler	166
TABLO II: 14- Dünyada ve Türkiye'de Turizm Hareketleri ve Turizm Gelirleri.....	170
TABLO II: 15- Genel Devlet Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH İçindeki Payı	178
TABLO II: 16- Bilim ve Teknoloji Alanındaki Temel Göstergeler	187
TABLO II: 17- Kurulan ve Kapanan İşletme Sayısı.....	198
TABLO II: 18- Esnaf ve Sanatkarlar Kredi Kefalet Kooperatifleri Kefalet Kredileri.....	198
TABLO II: 19- KGF AŞ Tarafından Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi	199
TABLO II: 20- KOSGEB Destek Programları.....	199
TABLO II: 21- KOSGEB Kredi Faiz Destekleri	200
TABLO II: 22- KOSGEB Girişimcilik Eğitimleri ve Girişimcilik Desteği Alan İşletmeler	200
TABLO II: 23- TÜBİTAK Girişimcilik Destekleri	201
TABLO II: 24- OSB ve TGB Bilgileri.....	201
TABLO II: 25- Sınai Mülkiyet Başvurularındaki Gelişmeler	206
TABLO II: 26- Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörüne İlişkin Temel Göstergeler	217
TABLO II: 27- Madencilik ile İlgili Temel Göstergeler.....	223
TABLO II: 28- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Modal Dağılım	228
TABLO II: 29- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Yük ve Yolcu Taşımaları	229
TABLO II: 30- Satış Cinsine Göre Yol Ağı	229
TABLO II: 31- Ülkelere Göre Demiryolu Ağı ve Verimliliğinin Karşılaştırılması	230
TABLO II: 32- Akdeniz ve Karadeniz'deki Önemli Limanlarda Konteyner Trafiki.....	231
TABLO II: 33- Toptan ve Perakende Ticaret Göstergeleri.....	241
TABLO II: 34- Toptan ve Perakende Ticarete Kurulan-Kapanan Şirket Sayıları	241
TABLO II: 35- İnternette Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri.....	242
TABLO II: 36- İnşaat Sektöründeki Gelişmeler.....	252

TABLO II: 37- İnşaat Sektörü İstihdamı	252
TABLO II: 38- Metrekare Büyüklüğüne Göre Yapı Kullanma İzin Belgesi Alan Binaların Dağılımı	252
TABLO II: 39- Yurt Dışı Müteahhitlik Firmalarının En Çok Proje Yaptığı Ülkeler	253
TABLO II: 40- Yurt Dışı Müteahhitlik Firmaları Tarafından Üstlenilen Projelerin Sektörel Dağılımı	254
TABLO II: 41- Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri	272
TABLO II: 42- İşgücünün Eğitim Düzeyi	273
TABLO II: 43- İŞKUR Tarafından Düzenlenen Aktif İşgücü Programlarına Yapılan Harcama ve Yararlanan Kişi Sayısı	273
TABLO II: 44- İşgücü Maliyetlerinde ve Net Ele Geçen Ücretlerdeki Gelişmeler	274
TABLO II: 45- Sağlık Alanında Gelişmeler	277
TABLO II: 46- Yıllar İtibarıyla Toplam Hasta Yatağı Sayısı ve Doluluk Oranları	278
TABLO II: 47- Sağlık Kuruluşlarına Göre Hastane Müracaat Sayısı ve Dağılımı	278
TABLO II: 48- Sağlık Kuruluşlarına Göre Muhtelif Göstergeler	279
TABLO II: 49- Tiplerine Göre Hanehalkı Oranı	293
TABLO II: 50- Engellilikle İlgili Göstergeler	320
TABLO II: 51- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Sayı ve Kapasiteleri	324
TABLO II: 52- Sosyal Hizmet Harcamalarının Harcama Yapılan Kesime Göre Dağılımı ...	324
TABLO II: 53- Sosyal Yardım Hizmeti Veren Kamu Kuruluşlarının Sosyal Yardım Harcamaları	325
TABLO II: 54- Yoksulluk Göstergeleri	326
TABLO II: 55- Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar ve Gini Katsayısı	328
TABLO II: 56- Kültürel Altyapı İstatistikleri	330
TABLO II: 57- Sinema Sektörüne İlişkin Gelişmeler	333
TABLO II: 58- Demografik Göstergeler	344
TABLO II: 59- Kalkınma Ajanslarına İlişkin Bilgiler (Ocak 2008 - Eylül 2024)	380
TABLO II: 60- Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimleri Bazında Çeşitli Göstergeler	381
TABLO II: 61- Türkiye'nin Resmî Kalkınma Yardımları	420
TABLO II: 62- Türkiye'nin İkili Resmî Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı	420

GRAFİKLER

GRAFİK I: 1- Sektörel Büyüme Hızları	10
GRAFİK I: 2- İşsizlik Oranındaki Değişime Katkılar	15
GRAFİK I: 3- GSYH Büyümesine Katkılar	17
GRAFİK I: 4- Fiyat Gelişmeleri	35
GRAFİK I: 5- Mal ve Hizmet Fiyatları (TÜFE'ye Katkı ve Yıllık Yüzde Değişim)	35
GRAFİK I: 6- Yıllık Enflasyon.....	36
GRAFİK I: 7- TCMB Net Fonlaması ve Faiz Oranları	37
GRAFİK I: 8- Hanehalkı Kredilerinin ve Finansal Kesim Dışındaki Firma Kredilerinin GSYH'ya Oranı	44
GRAFİK II: 1- Kütüphane Sayısındaki Gelişmeler.....	331
GRAFİK II: 2- Yayın Sayısı	332

CUMHURBAŞKANI KARARI

Karar Sayısı: 9074

Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığınca hazırlanan ekli “2025 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı”nın onaylanmasına karar verilmiştir.

29 Ekim 2024

Recep Tayyip ERDOĞAN
CUMHURBAŞKANI

2025 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı 30 Ekim 2024 tarihli ve 32707 Mükerrer
Sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.

2025 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI YILLIK PROGRAMI

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

2022 yılı başta Rusya-Ukrayna savaşı olmak üzere jeopolitik risklerin ve emtia fiyatlarının zirveye tırmandığı bir yıl olmuştur. Bu gelişmenin ardından başlıca gelişmiş ekonomilerde finansal sıkılaşma eğilimleri gözlenmiş ve küresel düzeyde iktisadi faaliyette yavaşlama beklentileri kuvvetlenmiştir. 2023 yılına gelindiğinde, dünya ekonomisinde sıkılaşan para politikaları, dirençli hale gelen küresel enflasyon ve Ekim ayından itibaren Orta Doğu'da İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırılarıyla şiddeti daha da artan jeopolitik gerilimler hâkim olmuştur. Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine göre 2023 yılında dünya ekonomisi yüzde 3,3 oranında büyümüştür. Gelişmiş ülkeler bu dönemde yüzde 1,7 büyürken bu ülkeler arasında ABD yüzde 2,9 ile beklentilerin üzerinde büyüme kaydederek olumlu ayrılmıştır. Avro Bölgesi ise Almanya ekonomisindeki daralmanın da etkisiyle yüzde 0,4 oranında sınırlı büyüme kaydetmiştir. Bu dönemde Birleşik Krallık yüzde 0,3, Japonya ise yüzde 1,7 oranında büyümüştür. Aynı dönemde yüzde 4,4 büyüyen yükselen ve gelişmekte olan ülkeler bloku içerisinde görece güçlü performans gösteren Çin yüzde 5,3 oranında, Hindistan yüzde 8,2 büyürken Brezilya yüzde 2,9 ve Rusya yüzde 3,6 oranında büyümüştür.

Büyümeye eşlik eden ve dirençli hale gelen küresel enflasyon, özellikle gelişmiş ekonomilerde parasal sıkılaşmayla kontrol edilmeye çalışılmıştır. Nitekim 2023 yılı üçüncü çeyreğinin başlangıcına kadar başta ABD olmak üzere çeşitli ülkelerde politika faiz oranları kademeli şekilde yükseltilmiştir. Bununla birlikte Çin ekonomisindeki gayrimenkul sektörü kaynaklı sorunlar küresel emtia talebi üzerinde baskı oluşturmuş ve toplam talebin azalacağı beklentisiyle başta petrol olmak üzere emtia fiyatları gerilemeye başlayarak tarihi ortalamalarına yakınsamıştır. Diğer taraftan 2024 yılında direncini koruyan hizmet enflasyonu, diğer çekirdek enflasyon göstergeleri ve işgücü piyasasına ilişkin yüksek frekanslı veriler başlıca gelişmiş merkez bankalarının finansal sıkılaşma yaklaşımlarını yılın ilk yarısında korumalarına neden olmuştur. Ancak, Haziran ayından itibaren Avrupa Merkez Bankası ve Eylül ayından itibaren ise ABD Merkez Bankası (Fed) gerek enflasyon oranı öngörülerinin hedefe yakınsaması gerekse iktisadi faaliyette istenilenden fazla soğumaya neden olmamak üzere para politikası duruşundaki sıklığı azaltma yönünde kararlar almıştır.

Dünya ekonomisindeki¹ son gelişmeler değerlendirildiğinde, güncel veriler büyümede ılımlı seyrin devam ettiğine işaret ederken Çin ekonomisindeki seyrin küresel iktisadi faaliyet üzerinde baskı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış olarak dünya ekonomisinin yılın ikinci çeyreğinde bir önceki çeyreğe göre yüzde 0,6 oranında büyüme kaydetmiş olduğu tahmin edilmektedir. Söz konusu oran 2024 yılının ilk çeyreğinde yüzde 0,7 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, gelişmiş ülkelerde mevsimsel etkilerden arındırılmış büyüme hızının 2024 yılının ilk çeyreğinde yüzde 0,4, ikinci çeyreğinde yüzde 0,5 olarak, gelişmekte olan ülke ekonomilerde ise 2024 yılı ilk çeyreğinde yüzde 1,3, ikinci çeyreğinde

¹ SBB hesaplamasına dayanmaktadır. Küresel ekonominin yaklaşık yüzde 91'ini oluşturan ülkeler hesaplamaya alınmıştır.

yüzde 0,8 olarak gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler Çin ekonomisi hariç değerlendirildiğinde ise söz konusu oran 2024 yılının ilk çeyreği için yüzde 0,5, ikinci çeyreği için ise yüzde 0,4 olarak hesaplanmaktadır.

Önümüzdeki dönemde küresel iktisadi faaliyette ılımlı ancak daha istikrarlı bir büyümenin devam edeceği değerlendirilmektedir. Bir süredir hizmet sektörlerindeki iyileşme sayesinde canlanan küresel iktisadi faaliyet, imalat sanayiinde görülen yavaşlama nedeniyle yatay bir gelişme göstermektedir.

Bu gelişmelerle, 2023 yılında yüzde 3,3 oranında büyüyen küresel ekonominin istikrarlı bir görünüm sergileyerek, güncel IMF tahminlerine göre 2024 yılında yüzde 3,2 büyümesi öngörülmektedir.

Finansal koşulların sıkılaşmasına rağmen artan mali harcamalarla beklentilerden daha iyi performans sergileyen ve diğer gelişmiş ekonomilerden pozitif ayrıışan ABD ekonomisinin 2024 yılında görece güçlü olan performansını koruyacağı tahmin edilmektedir. 2024 yılı ilk çeyreğinde mevsimsel etkilerden arındırılmış verilere göre bir önceki çeyreğe göre yüzde 0,4, ikinci çeyreğinde ise yüzde 0,7 oranında büyüyerek küresel faaliyetin istikrarlı seyretmesinde rol oynamıştır. Yılın üçüncü çeyreği itibarıyla öncü göstergeler ve beklentiler ABD'deki iktisadi faaliyetlerin 2024 yılında yatay bir görünüm arz edeceğine 2025 yılında ise potansiyeline yakınsayacağına işaret etmektedir. Bu çerçevede, ABD ekonomisinin 2024 yılında yüzde 2,8, 2025 yılında yüzde 2,2 büyümesi beklenmektedir.

IMF'nin güncel tahminlerine göre 2024 yılında Avro Bölgesi'nin büyüme hızının bir önceki yıla göre toparlanması beklenmektedir. Avro Bölgesi mevsim etkilerinden arındırılmış olarak ve bir önceki döneme göre, 2024 yılının ilk ve ikinci çeyreğinde yüzde 0,3 oranında büyüme kaydetmiştir. Toparlanmanın önceki yıla göre iyi seyretmesinde küresel ticaretin normalleşmesiyle enerji ile diğer emtia arzı ve fiyatlarındaki belirsizliklerin azalması rol oynamıştır. Enerji fiyatlarındaki dalgalanmanın yanı sıra finansal koşulların sıkılaşmasıyla değer kazanan Avro ve Asya ekonomilerinden gelen yüksek teknoloji rekabeti, Avrupa sanayi ürünlerine olan talebi zayıflatmaktadır. IMF tahminlerine göre Avro Bölgesi'nin 2024 yılında yüzde 0,8, 2025 yılında ise toparlanarak yüzde 1,2 oranında büyümesi beklenmektedir. Bölgenin önde gelen ekonomilerinden olan Almanya'da iktisadi faaliyetin 2024 yılında 2023 yılına göre değişmemesi 2025 yılında ise yüzde 0,8 oranında artması beklenmektedir. Diğer önde gelen ekonomilerden olan Birleşik Krallık'ın yüzde 1,1 ve yüzde 1,5, Fransa'nın yüzde 1,1 ve yüzde 1,1, İspanya'nın yüzde 2,9 ve yüzde 2,1 oranlarında büyümesi beklenmektedir. 2024 ve 2025 yıllarında, Japonya ekonomisinde ise büyümenin yüzde 0,3 ve yüzde 1,1 olması beklenmektedir. Böylece gelişmiş ekonomilerin 2024 ve 2025 yıllarında yüzde 1,8 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir.

Sıkı finansal koşullara ve jeopolitik gerilimlere rağmen, yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerin 2023 yılına benzer bir performans göstermeleri beklenmektedir. Özellikle yükselen ve gelişmekte olan Asya ekonomilerinde büyümenin 2024 yılında bir önceki yıla yakın gerçekleşmesi tahmin edilmektedir. Önceki yılda olduğu gibi Çin ve Hindistan'ın büyüme oranlarıyla ön plana çıkmaları beklenmektedir. Bir önceki yılı yüzde 5,3 oranında görece güçlü bir büyümeyle tamamlayan Çin ekonomisi, dış talep ve ekonomik teşviklerin de etkisiyle 2024 yılının ikinci çeyreğinde bir önceki çeyreğe göre yüzde 0,7 büyümüştür. Gayrimenkul sektöründe kronikleşen finansal sorunlar ve ABD ile gerilimli dış politika ve ticaret ilişkileri Çin ekonomisi üzerinde baskı oluşturmaya devam etmektedir. Bu kapsamda, Çin ekonomisinin küresel olumsuz koşullara rağmen 2024 yılında yüzde 4,8, 2025 yılında ise yüzde 4,5 oranında büyümesi öngörülmektedir. Hindistan'ın ise

güçlü kamu altyapı yatırım harcamalarının da etkisiyle aynı dönemde yüzde 7,0 ve yüzde 6,5 büyümesi beklenmektedir.

Söz konusu ülke grubundan Rusya'nın 2024 ve 2025'te sırasıyla yüzde 3,6 ve yüzde 1,3, Brezilya'nın yüzde 3,0 ve yüzde 2,2 ve Meksika'nın yüzde 1,5 ve yüzde 1,3 büyümesi beklentisiyle, yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerin hem 2024 hem 2025 yılında yüzde 4,2 oranında büyümesi öngörülmektedir.

TABLO I: 1- Dünya Ekonomisinde Temel Göstergeler

	2023	2024 (1)	2025 (1)	2024 (2)	2025 (2)
Büyüme (Yüzde Değişim)					
Dünya	3,3	3,2	3,2	0,1	0,0
Gelişmiş Ekonomiler	1,7	1,8	1,8	0,0	0,0
ABD	2,9	2,8	2,2	0,0	0,3
Japonya	1,7	0,3	1,1	-0,5	0,1
Avro Bölgesi	0,4	0,8	1,2	0,0	-0,2
Almanya	-0,3	0,0	0,8	-0,1	-0,5
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	4,4	4,2	4,2	0,0	0,0
Yükselen ve Gelişmekte Olan Avrupa	3,3	3,2	2,2	0,1	-0,6
Rusya	3,6	3,6	1,3	0,5	-0,5
Yükselen ve Gelişmekte Olan Asya	5,7	5,3	5,0	0,1	0,2
Çin	5,3	4,8	4,5	0,2	0,4
Hindistan	8,2	7,0	6,5	0,2	0,0
Latin Amerika ve Karayipler	2,2	2,1	2,5	0,1	0,0
Brezilya	2,9	3,0	2,2	0,9	0,0
Sahra Altı Afrika	3,6	3,6	4,2	-0,2	0,2
Dünya Ticaret Hacmi (Yüzde Değişim)	0,8	3,1	3,4	0,1	0,1
Mal ve Hizmet İthalatı					
Gelişmiş Ekonomiler	-0,7	2,1	2,4	0,1	-0,4
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	3,0	4,6	4,9	-0,3	0,8
Tüketici Fiyatları (Yıllık Ortalama, Yüzde Değişim)					
Gelişmiş Ekonomiler	4,6	2,6	2,0	0,0	-0,1
ABD	4,1	3,0	1,9	0,1	-0,1
Avro Bölgesi	5,4	2,4	2,0	0,0	0,0
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	8,1	7,9	5,9	-0,4	-0,3
İşsizlik Oranı (Yüzde)					
Gelişmiş Ekonomiler	4,4	4,6	4,7	0,0	0,0
ABD	3,6	4,1	4,4	0,1	0,1
Avro Bölgesi	6,6	6,5	6,4	0,0	0,0
Yapısal Genel Devlet Bütçe Dengesi / GSYH (Yüzde)					
ABD	-7,6	-7,7	-7,5	-1,0	-0,4
Avro Bölgesi	-3,5	-2,9	-2,9	-0,4	-0,5
Genel Devlet Brüt Borç Stoku / GSYH (Yüzde)					
ABD	118,7	121,0	124,1	-2,3	-2,4
Avro Bölgesi	87,8	88,1	88,4	-0,6	0,1
Ortalama Petrol Fiyatları (Dolar/Varil) (3)	80,6	81,3	72,8	2,7	-0,8

Kaynak: IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu, Ekim 2024

(1) Tahmin

(2) IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu Nisan 2024 Güncellemesinden Farklar

(3) West Texas Intermediate, Dated Brent ve Dubai Fateh tipi ham petrolerin ortalama fiyatıdır.

Küresel büyüme performansında beklenen ılımlı görünüm aynı zamanda küresel ticaretin önümüzdeki dönemdeki gidişatını belirleyecektir. Bununla beraber, enerji ve ulaşım maliyetlerinin gelişimi, Rusya-Ukrayna savaşının yanı sıra İsrail'in Gazze'de başlayan ve Lübnan başta olmak üzere bölgeye yayılan saldırılarının yansımaları, ticaret gerilimlerinin yeniden şiddetlenmesi olasılığı, yeşil ekonomiye geçiş çabaları ile finansal koşulların gelişimi de dünya ticareti üzerinde belirleyici olacaktır. Açıklanan son IMF tahminlerine göre, 2023 yılında yüzde 0,8 ile oldukça düşük kaydedilen küresel mal ve hizmet ticaretindeki artışın

2024 yılında yüzde 3,1 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir. Aynı oranın 2025 yılında ise bir miktar daha toparlanma kaydederek yüzde 3,4 olacağı tahmin edilmektedir.

Covid-19 salgınıyla birlikte tarihi düşük seviyeleri gören Brent petrol fiyatları küresel ekonomideki canlanmayla toparlanmış, ardından Rusya-Ukrayna savaşının etkisiyle 2022 yılı Mart ayında 123 dolar/varil olarak rekor seviyelere yükselmiştir. Öte yandan, küresel durgunluk fiyatlamasının etkili olmaya başlamasıyla üretim kısıtlamalarına rağmen petrol fiyatları 73 dolar/varil seviyesine kadar inmiştir. Ancak beklenen talep zayıflamasına rağmen petrol üretici ülkelerin üretim kararlarından ve yeni jeopolitik gerilimlerden destek alan petrol fiyatları son bir yıldır 70-90 dolar/varil aralığında dalgalanmıştır. Hâlihazırda petrol fiyatları söz konusu aralığın alt sınırına yakın seyretmekte, ancak Orta Doğu'da yaşanan gerilimlerin yayılmasına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Küresel manşet enflasyon, başlıca emtia ve dayanıklı mal fiyatlarının gerilemesi ve finansal koşulların talebi daraltması ile belirgin bir hızla düşüş kaydetmiştir. Ancak hizmetler, enerji ve bazı gıda ürünleri fiyatları manşet enflasyonda daha fazla inişi sınırlamaktadır. Bu çerçevede, son IMF tahminlerine göre, gelişmiş ekonomilerde ortalama tüketici enflasyonunun, 2023 yılında yüzde 4,6 oranındaki seviyesinden 2024 yılı itibarıyla yüzde 2,6'ya ineceği öngörülmektedir. Diğer taraftan, yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerde 2023 yılında yüzde 8,1 olan yıllık ortalama tüketici fiyatları artışının, 2024 yılında yüzde 7,9 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

ABD ekonomisinde dirençli hale gelen enflasyonu dizginlemek amacıyla Fed Mart 2022-Temmuz 2023 arasında kesintisiz faiz artışlarına gitmiş ve böylece Nisan 2022'de 8,9 trilyon dolar olan ve yükselerek zirveye ulaşan bilançosunu küçültmeye başlamıştır. Nitekim Ekim 2024 itibarıyla Fed bilançosu 7,0 trilyon dolar seviyesine gerilemiştir. 2023 yılı Temmuz ayından beri politika faiz oranını sabit tutan Fed, enflasyona ve istihdam piyasasına ilişkin beklentileri doğrultusunda 2024 yılı Eylül ayında ise faiz indirim döngüsünü başlatma kararı almıştır. 2023 yılı Eylül ayından itibaren faiz oranını sabit tutan Avrupa Merkez Bankası ise 2024 yılı Haziran ve Eylül aylarında aldığı kararlarla faiz indirim döngüsüne Fed'e göre daha erken başlamıştır. Bu gelişmede ABD'de enflasyon oranının Avro Bölgesi'ne göre daha dirençli olması etkili olmuştur. 2023 yılı Ekim ayından beri Avro Bölgesi enflasyon oranı ABD enflasyonunun altında seyretmektedir. Bununla birlikte Eylül ayında Avro Bölgesi enflasyon oranı yüzde 1,8 ile yüzde 2,0 olan hedefin altına gerilemiştir.

Küresel ekonomilerde işgücü piyasalarındaki talep ve arz yönlü iyileşen görünümüyle genel olarak düşüş kaydedilen işsizlik oranlarında 2024 yılında gelişmiş ekonomilerde daha belirgin olmak üzere sınırlı artışlar beklenmektedir. Bu çerçevede, 2024 yılında işsizlik oranının yüzde 4,6 olması beklenen gelişmiş ekonomiler arasında, ABD'de yüzde 4,1, Avro Alanında yüzde 6,5, Almanya'da yüzde 3,4, İspanya'da yüzde 11,6, Japonya'da yüzde 2,5 ve Birleşik Krallık'ta yüzde 4,3 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Yükselen ve gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında ise, Çin'de yüzde 5,1, Brezilya'da yüzde 7,2 ve Güney Afrika'da ise yüzde 33,7 olması öngörülmektedir.

Önümüzdeki dönemde küresel düzeyde iktisadi faaliyetin ılımlı seyretmesi ve ülkeler arası ekonomik ayrışmanın azalmasına yönelik beklentilere rağmen jeopolitik kaynaklı risklerin devam edeceği tahmin edilmektedir. Rusya-Ukrayna savaşı ile İsrail'in başta Gazze olmak üzere Filistin toprakları ve Lübnan'a yönelik saldırılarının zaman içerisinde daha geniş

bir bölgeye yayılması önümüzdeki dönemde küresel ekonominin karşılaştacağı en önemli jeopolitik riskler olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte pek çok ülkede gerçekleşecek olan seçimlerin kamu maliyesi üzerinde oluşturduğu ilave baskılar ve politika belirsizlikleri önemli risk unsurları arasında yer almaktadır. Küresel düzeyde enflasyonun düşürülmesi konusunda elde edilen kazanımlara rağmen para politikalarında normalleşmenin seyrine ve faiz indirim döngüsünün takvimine ilişkin belirsizlikler küresel risk iştahı ve gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımları üzerinde baskı oluşturmaktadır. Deniz ticaretindeki aksamalar, piyasa bozucu yeni sanayi politikalarının uygulanması ve buna bağlı yeni korumacılık eğilimleri küresel ticarete ayrışmaları beraberinde getirmektedir. Son olarak, iklim değişikliğine bağlı kuraklık ve taşkın gibi doğal afetlerin sıklığının artması ve boyutlarının büyümesi küresel enflasyon beklentilerinde arz yönlü riskleri canlı tutmaktadır.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, 2023 yılında yüzde 3,3 büyüyen ve 2024 yılında yüzde 3,2 oranında büyümesi beklenen küresel ekonominin aşağı yönlü risklere karşılık uygulanan para politikalarının ve başlıca gelişmiş ekonomilerde merkez bankalarının gevşeme döngüsünün de etkisiyle istikrarlı görünümünü koruyarak, 2025 yılında yüzde 3,2 oranında büyüme kaydetmesi öngörülmektedir.

2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE HEDEFLER

2023 yılında, küresel düzeyde zayıf dış talep koşullarına, jeopolitik gerilimlere ve Şubat ayında yaşanan deprem felaketine rağmen Türkiye ekonomisi yüzde 5,1 oranında büyüyerek güçlü bir performans sergilemiştir. Deprem bölgesinde iktisadi faaliyeti canlandırmak amacıyla uygulanan tedbirler ve yeniden yapılanmaya dönük uygulamalar ekonomiyi destekleyerek milli gelire katkıda bulunmuştur. Yılın tamamında inşaat dahil hizmetler sektörü güçlü görünümünü koruyarak büyümenin arkasındaki itici güç olurken sanayi sektörü zayıf dış talebin etkisiyle uzun dönem ortalamasının altında kalmakla beraber büyümeye devam etmiştir.

2023 yılının tamamında kaydedilen yüzde 5,1 oranındaki büyümeye 9,5 puan katkı veren özel tüketim harcamaları öncülüğünde, toplam tüketim harcamaları yüzde 11,9 oranında artmıştır. Bu dönemde toplam sabit sermaye yatırımları yüzde 8,4 oranında artarken net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı negatif 3,1 puan olmuştur. Net mal ve hizmet ihracatının büyümeye negatif katkısının 0,7 puanı mal ve hizmet ihracatındaki azalıştan kaynaklanırken, 2,4 puanı mal ve hizmet ithalatındaki artıştan kaynaklanmıştır.

2023 yılında bozulan dış talep koşullarının sanayi sektörünü olumsuz yönde etkilemesi sonucunda sektör yıl genelinde yüzde 1,7 oranında sınırlı artış kaydederken, hizmetler sektörü katma değeri yüzde 5,4 oranında artarak büyümenin sürükleyicisi olmuştur. Tarım sektöründe ise yüzde 0,2 oranında ılımlı bir artış kaydedilmiştir. Yıl genelindeki yüzde 5,1 oranındaki büyümeye sanayi sektörü ve hizmetler sektörü sırasıyla 0,3 puan ve 3,5 puan olumlu yönde katkı sunarken tarım sektörü katkıda bulunmamıştır.

2024 yılının ilk çeyreğinde, özellikle ABD ve Avro Bölgesi'ndeki bazı ekonomilerin beklenenden daha az yavaşlamasının ardından gelen iyimser hava neticesinde oluşan faiz indirim beklentisi dış talep koşullarının ılımlı da olsa iyileşmesini sağlamıştır. Ayrıca, yurt içinde sıkılaştırıcı politikalara rağmen canlı seyreden talebin de etkisiyle iktisadi faaliyet yeniden ivme kazanmış ve 2024 yılının ilk çeyreğinde GSYH büyümesi yüzde 5,3 oranında

artış kaydetmiştir. Yılın ikinci çeyreğinde ise dezenflasyonist politikaların etkilerinin hissedilmesiyle iktisadi faaliyet ivme kaybetmiş ve GSYH büyümesi yüzde 2,5 oranında artış kaydetmiştir. Yılın ilk yarısında, sanayi sektörü GSYH büyümesine 0,2 puan katkı sunarken hizmetler sektörü 2,6 puan pozitif yönde katkı vermiştir. Tarım sektörü ise büyümeye sınırlı katkıda bulunmuştur.

2024 yılının ilk yarısında özel tüketim harcamaları yüzde 4,1 oranında artarken büyümeye 3,1 puanlık katkı yapmış, kamu tüketim harcamaları ise yüzde 3,0 oranında artışla büyümeye 0,4 puan katkı sağlamıştır. Böylece yılın ilk yarısında toplam tüketim harcamaları yüzde 3,9 oranında artmış ve büyümeye 3,5 puan katkı vermiştir. Bu artışta hizmetler ile dayanıksız tüketim mallarına yapılan harcamalarda gözlenen artışlar belirleyici olmuştur. Toplam sabit sermaye yatırımları yılın ilk yarısında yüzde 4,7 oranında artarken büyümeye 1,2 puan katkı yapmıştır. Bu gelişmede makine ve teçhizat yatırımları büyümeye 0,2 puan katkı verirken inşaat sektörünün katkısı yılın ilk yarısında 0,8 puan olmuştur. Bu dönemde, net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı ise 1,4 puan olmuştur.

2024 yılının ikinci yarısında ise, enflasyonu kontrol altına almak amacıyla uygulamaya konulan sıkı politikaların etkilerinin devamıyla iç talebin ivme kaybederek hizmetler sektörünün büyümesini yavaşlatması beklenirken ılımlı bir şekilde toparlanma kaydeden dış talep sayesinde sanayi sektörünün büyümesinin görece hız kazanacağı öngörülmektedir. Ayrıca, deprem bölgesinin yeniden inşa çalışmalarının devamıyla birlikte inşaat sektörünün güçlü bir biçimde büyümeye devam edeceği beklenmektedir. Böylece, Türkiye ekonomisinin 2024 yılında, uygulanan dezenflasyonist politikalar neticesinde, dengeli bir iç ve dış talep kompozisyonu ile yüzde 3,5 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir.

2023 yılında küresel ticaret hacmi artış hızı yavaşlamış ve dış talep koşullarında bozulma yaşanmıştır. Küresel ticaretteki zayıf görünüme rağmen, Türkiye'nin ihracatı küresel mal ihracatındaki genel azalış eğilimine göre olumlu ayrılarak yüzde 0,6 oranında sınırlı artış kaydetmiş ve 255,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. İthalat tarafında ise altın ithalatındaki yüksek seyir ile tüketim ve yatırım malları ithalatındaki yukarı yönlü eğilime rağmen enerji ithalatındaki düşüş sonrasında yüzde 0,5 düzeyinde azalış gerçekleşmiştir. Bu kapsamda, 2023 yılında ithalat 362,0 milyar dolar seviyesinde gözlenmiş olup dış ticaret açığı 106,3 milyar dolar olarak kaydedilmiştir. Dış ticaret açığındaki gerilemeye ek olarak hizmetler dengesi fazlasındaki artışla birlikte cari işlemler açığı 40,5 milyar dolar seviyesinde, cari işlemler açığının GSYH'ya oranı ise yüzde 3,6 olarak gerçekleşmiştir.

2024 yılında dış talep koşullarında görece toparlanma eğilimi gözlenmektedir. İhracat fiyatlarındaki olumsuz görünüme rağmen 2024 yılının Ocak-Ağustos döneminde ihracat bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,9 artarak 170,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ithalatta ise dezenflasyon süreci kapsamında iç talepteki zayıflama sonrasında düşüş kaydedilmiştir. İthalattaki düşüşte altın ithalatındaki aşağı yönlü seyir etkili olurken enerji ithalatında yatay bir seyir izlenmektedir. 2024 yılının Ocak-Ağustos döneminde ithalat, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 8,6 oranında azalarak 225,7 milyar dolara gerilemiştir. Bu dönemde, seyahat gelirleri yüzde 9,3 artarak 35,9 milyar dolara yükselmiştir.

İhracatın 2024 yılının kalan aylarında benzer bir artış eğilimi göstermesi beklenmektedir. İthalat tarafında ise altın ithalatındaki düşüşün devam edeceği, büyük oranda jeopolitik gelişmelere göre şekillenecek emtia fiyatlarının ve iç talep koşullarının ithalat düzeyindeki temel belirleyiciler olacağı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, ihracatın ve ithalatın sırasıyla 264,0 milyar dolar ve 345,0 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşeceği öngörüsüyle 2024 yılı dış ticaret açığının 81,0 milyar dolar seviyesine gerileyeceği tahmin edilmektedir. Dış ticaret açığındaki düşüş ve seyahat gelirlerindeki artışla birlikte 2024 yılı sonunda cari işlemler açığının GSYH'ya oranının yüzde 1,7 olması beklenmektedir.

Türkiye ekonomisinde 2023 yılında bir önceki yıla göre toplam istihdam 880 bin kişi artarken tarım dışı istihdam 1 milyon 51 bin kişi artmıştır. İşgücüne katılma oranı yıllık bazda 0,2 puan artmış, işsizlik oranı 1 puan azalarak yüzde 9,4'e gerilemiştir. Aynı yılda genç nüfusta işsizlik oranı ise yüzde 17,4 olarak gerçekleşmiştir.

2024 yılı Ağustos ayında geçen yılın aynı ayına göre istihdam edilenlerin sayısı 1 milyon 93 bin kişi artarak 33 milyon 164 bin kişi, istihdam oranı ise 1,3 puan artış ile yüzde 50,3 olmuştur. İşsizlik oranı ise 0,7 puan azalış ile yüzde 8,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2024 yılı geneli işsizlik oranının yüzde 9,3 olması beklenmektedir.

Toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ya oranı 2023 yılında yüzde 26,6'ya gerilemiştir. 2024 yılında ise toplam yurt içi tasarruf oranının, bir önceki yıla göre 0,4 puan yükselerek yüzde 27,0 olacağı tahmin edilmektedir.

2023 yılının ilk yarısında yıllık TÜFE enflasyonu, enerji grubundaki baz etkisiyle belirgin bir yavaşlama eğilimine girmiş ve Haziran ayında yüzde 38,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde, Mayıs ayından itibaren doğal gazda uygulanan ek sübvansiyonlar enerji fiyatlarını önemli ölçüde düşürmüş, döviz kurundaki görece istikrarlı seyir ile gıda ve temel mal fiyatlarındaki ılımlı görünüm enflasyondaki yavaşlama eğilimini desteklemiştir. Ancak, ücret gelişmeleri ve fiyat katılıkları yüksek seviyelerini korumuş, toplam talep koşulları yılın ikinci yarısında ivme kaybetse de enflasyonist düzeyde kalmaya devam etmiştir. Kalıcı dezenflasyon sürecinin sağlanabilmesi için alınan geçiş dönemi önlemleri ve deprem nedeniyle oluşan ek finansman ihtiyacı, TÜFE yıllık artış oranının artmasına neden olmuş ve TÜFE'de yıl sonunda yüzde 64,8 artış kaydedilmiştir.

2024 yılı Ocak-Eylül döneminde birikimli TÜFE artış oranı yüzde 35,9 olarak gerçekleşmiştir. Birikimli TÜFE artış oranında, hizmet fiyatlarının yüksek seyrini sürdürmesi ve ücret gelişmeleri belirleyici rol oynamıştır. Talepteki dirence bağlı olarak, temel mal fiyatları artış hızındaki yavaşlama sınırlı kalmış ve gıda fiyatlarındaki görece olumsuz görünüm de birikimli TÜFE artışının diğer belirleyicileri olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde Eylül ayında TÜFE yıllık artış hızı yüzde 49,4 olarak kaydedilmiştir.

Para politikasındaki kararlı duruşla birlikte yurt içi talepteki dengelenme, döviz kurundaki istikrarlı seyir ve enflasyon beklentilerinde iyileşmenin etkisiyle, TÜFE yıllık artış oranının yıl sonunda yüzde 41,5 seviyesine gerilemesi tahmin edilmektedir.

2.1. BÜYÜME VE İSTİHDAM

2.1.1. GSYH ve Sektörel Büyüme Hızları

a) Mevcut Durum

Türkiye ekonomisi, 2023 yılının ilk yarısında meydana gelen deprem felaketine ve küresel düzeyde yüksek seyreden enflasyonla mücadele amacıyla uygulanan sıkı para politikalarının neden olduğu talep daralmasına rağmen bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4,6 oranında büyüme kaydetmiştir. Deprem bölgesinde yürütülen yeniden yapılanma faaliyetleri ve uygulanan etkili politikalar depremden etkilenen 11 ilde iktisadi faaliyetin canlılığını sürdürmesinde etkili olmuştur. Yılın ikinci yarısında ise milli gelir artış hızı yüzde 5,6 oranında gerçekleşmiş olup iktisadi faaliyetin ivme kazanarak canlılığını sürdürdüğüne işaret etmiştir. Bu dönemde, hizmetler sektörü (inşaat dâhil) büyümenin sürükleyicisi olmasına rağmen uygulanmaya başlanan sıkılaştırıcı politikalarla hız kaybederken sanayi sektörü ise önemli bir toparlanma kaydetmiştir. Böylelikle, yılın ikinci yarısından itibaren enflasyonu kontrol altına almaya yönelik uygulamaya konulan sıkı para ve maliye politikalarının etkisiyle büyüme kompozisyonu daha dengeli bir görünüm arz etmeye başlamıştır. Yıl genelinde ise GSYH artış hızı yüzde 5,1 oranında gerçekleşerek ekonominin güçlü görünümünü koruduğunu göstermiştir. Bu dönemde katma değer, hizmetler sektöründe (inşaat dâhil) yüzde 5,4, sanayi sektöründe yüzde 1,7 artmıştır. İmalat sanayiinin katma değeri yüzde 2,5 artarken hizmetler sektöründe kaydedilen artışta ticaret, ulaştırma ve konaklama faaliyetleri, finans ve sigorta faaliyetleriyle inşaat faaliyetlerinin katma değerlerindeki yüksek oranlı artışlar etkili olmuştur. Tarım sektörü katma değeri ise yüzde 0,2 oranında sınırlı artarak büyümeye katkıda bulunmamıştır.

TABLO I: 2- Katma Değer Artış Hızları ve Sektörlerin GSYH İçindeki Payları

	2023				2024		Yıllık			
	I	II	III	IV	I	II	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
	(Zincirlenmiş Hacim, Yüzde Değişme)									
Tarım	-2,9	-0,6	0,8	0,6	4,9	3,7	1,3	0,2	2,0	2,5
Sanayi	-0,1	-1,8	5,9	2,8	4,2	-1,8	1,7	1,7	2,5	4,5
Hizmetler (3)	5,7	5,2	6,2	4,5	5,4	2,5	8,1	5,4	3,4	4,0
GSYH	4,5	4,6	6,5	4,6	5,3	2,5	5,5	5,1	3,5	4,0
(Cari Fiyatlarla, Yüzde Pay) (4)										
Tarım	2,6	4,3	10,7	5,2	2,4	3,9	6,5	6,2	5,2	4,6
Sanayi	25,3	22,9	21,6	22,8	21,8	19,8	26,4	22,9	20,2	18,6
Hizmetler	61,5	61,9	56,2	60,3	64,5	64,2	56,6	59,6	62,7	65,0

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) SBB hesaplaması olup inşaat sektörü dâhildir.

(4) Vergi-sübvansiyon kalemine tabloda yer verilmemiştir.

2024 yılının ilk yarısında GSYH'da yüzde 3,8 oranında büyüme kaydedilmiştir. Bu dönemde katma değer tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinde sırasıyla yüzde 4,2, yüzde 1,2 ve yüzde 3,9 oranlarında artmıştır.

2024 yılının üçüncü çeyreğine ilişkin olarak perakende satış hacim endeksi ve hizmet ciro endeksi gibi talep yönlü göstergelerdeki azalma eğilimi uygulanan dezenflasyonist

politikaların etkili olduğunu gösterirken, ekonomik büyümenin yılın ikinci yarısında hafif ivme kaybı yaşayacağına işaret etmektedir. Reel sektörün gidişatı açısından önemli sinyaller veren öncü göstergeler söz konusu ivme kaybının imalat sanayiinde belirginleştiğini ima etmektedir. Yılın ilk çeyreğinde ılımlı toparlanma kaydeden dış talebin etkisiyle bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 5,4 oranında önemli bir büyüme oranı kaydeden sanayi üretim endeksi ikinci çeyrekte talep koşulları ve resmi tatiller kaynaklı iş günü kayıpları nedeniyle yıllık bazda yüzde 3,0 oranında daralmıştır. Temmuz ayında ise sanayi üretimi yıllık olarak yüzde 1,6 oranında ılımlı artış kaydederken Ağustos ayında yıllık yüzde 5,9 oranında daralmıştır. Bununla beraber, kademeli bir şekilde iyileşmesi beklenen dış talep koşullarının yılın son çeyreğinde sanayi sektörünü destekleyeceği tahmin edilmektedir. Bu veriler ışığında, GSYH büyüme hızının nispeten ılımlı bir performans sergileyeceği ve daha dengeli bir büyüme kompozisyonunun tesis edileceği değerlendirilmektedir. İktisadi faaliyet hafif yavaşlamakla beraber büyüme eğiliminin yılın ikinci yarısında devam edeceği öngörüsüyle GSYH artışının 2024 yılının tamamında yüzde 3,5 oranında gerçekleşmesi tahmin edilirken üretim sektörleri itibarıyla katma değer artış hızlarının ise tarım sektöründe yüzde 2,0, sanayi sektöründe yüzde 2,5 ve hizmetler sektöründe yüzde 3,4 oranlarında olması beklenmektedir.

b) Hedefler

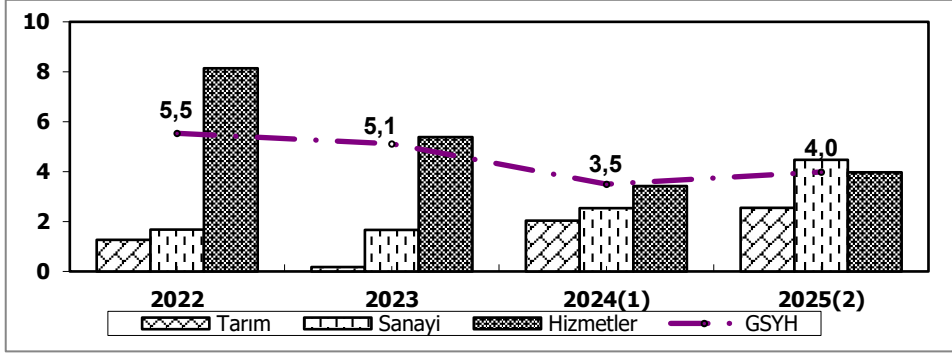
Sürdürülebilir ve dengeli bir büyüme kompozisyonunun tesisini önceliklendiren yaklaşımın devamıyla 2025 yılında Türkiye ekonomisinin yüzde 4,0 oranında talep yönlü enflasyonist baskı oluşturmayacak bir kompozisyonunda büyümesi öngörülmektedir. Ekonominin istikrarlı ve sağlıklı yapısı korunarak güçlü, kapsayıcı ve istihdamı destekleyen büyümenin sağlanması amacıyla makroekonomik dengeleri gözeten uygulamalara devam edilerek para, maliye ve gelirler politikalarının tam koordinasyon içerisinde yürütülmesi hedeflenmektedir.

Ayrıca, kamu yatırımlarının verimli sektörlerde yoğunlaştırılması, sanayi ve hizmetler sektöründe katma değeri yüksek üretimin teşvik edilmesi, enerji bağımlılığını azaltacak politikalar ve yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi öncelikli hedefler arasında bulunmaktadır. Dijital dönüşüm ve yeşil ekonomi alanındaki gelişmeleri dikkate alarak bu alanlardaki yatırımların artırılmasıyla küresel rekabet gücünün yükseltilmesi ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması hedeflenmektedir.

İç ve dış talebin dengelendiği büyüme kompozisyonunun devamıyla istihdamın ve özel kesim yatırımlarının artırılması önceliklendirilmektedir. Bu gelişmelerle birlikte, 2025 yılında sanayi sektörünün ekonomik büyümeye önemli katkı vermesi sağlanacaktır. Ayrıca, iktisadi ve sosyal faaliyetlerin canlılığını sürdürmesi ve turizm sektörünün katkısıyla hizmetler sektörü GSYH büyümesini desteklemeye devam edecektir. Bu dönemde tarım sektörünün de GSYH büyümesine uzun dönem ortalamalarıyla benzer şekilde katkı vermesi beklenmektedir.

GRAFİK I: 1- Sektörel Büyüme Hızları

(Zincirlenmiş Hacim, Yüzde Değişme)

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

TABLO I: 3- Temel Ekonomik Büyüklükler

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
BÜYÜME VE İSTİHDAM (Yüzde Değişme)									
Toplam Tüketim (3)									
Kamu	5,8	1,6	2,0	3,0	13,0	16,3	11,9	3,0	3,2
Özel	1,9	6,4	1,8	0,3	1,5	5,0	4,8	2,2	2,3
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı (3)									
Kamu	6,4	0,9	2,0	3,5	14,7	17,8	12,7	3,2	3,4
Özel	8,3	0,1	-12,5	7,3	7,2	1,3	8,4	3,0	3,5
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı / GSYH (Yüzde)	8,2	-0,1	-27,9	-2,8	2,6	18,9	13,8	2,7	3,7
Özel	8,3	0,2	-10,0	8,6	7,8	-0,6	7,7	3,0	3,5
Toplam Yurt İçi Tasarım / GSYH (Yüzde)	29,9	29,8	26,0	27,5	28,2	31,9	31,9	30,9	30,9
Toplam Yurt İçi Tasarım / GSYH (Yüzde)	26,0	28,0	26,3	27,0	30,6	30,0	26,6	27,0	27,8
Net Mal ve Hizmet İhracatı (4)	0,2	3,6	2,4	-5,2	5,0	0,7	-3,1	1,0	0,2
Toplam Mal ve Hizmet İhracatı (3)	12,4	9,1	5,3	-14,6	25,1	9,9	-2,8	2,2	3,6
Toplam Mal ve Hizmet İthalatı (3)	10,6	-6,2	-5,0	6,8	1,7	8,6	11,8	-2,1	2,8
GSYH (3)	7,5	3,0	0,8	1,9	11,4	5,5	5,1	3,5	4,0
GSYH (Milyon TL, Cari Fiyatlarla)	3 133 704	3 761 166	4 317 810	5 048 568	7 256 142	15 011 776	26 545 722	44 217 868	61 540 071
GSYH (Milyar Dolar, Cari Fiyatlarla)	859	798	760	717	808	906	1 130	1 331	1 465
Kişİ Başı Milli Gelir (GSYH, Dolar)	10 696	9 799	9 208	8 600	9 601	10 659	13 243	15 551	17 028
Kişİ Başı Milli Gelir (SAGP, GSYH, Dolar) (5)	28 193	28 299	28 461	28 680	31 638	38 355	42 997	46 511	49 732
Nüfus (Yıl Ortası, Bin Kişİ) (6)	80 313	81 407	82 579	83 385	84 147	84 980	85 326	85 592	86 026
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	52,6	53,1	52,9	49,1	51,4	53,1	53,3	54,5	55,0
İstihdam Düzeyi (Bin Kişİ)	28 075	28 691	28 042	26 695	28 797	30 752	31 632	32 668	33 200
İşsizlik Oranı (Yüzde)	10,9	10,9	13,7	13,1	12,0	10,4	9,4	9,3	9,6
DIŞ TİCARET (Milyar Dolar)									
İhracat (GTS)	164,5	177,2	180,8	169,6	225,2	254,2	255,6	264,0	279,6
İthalat (GTS)	238,7	231,2	210,3	219,5	271,4	363,7	362,0	345,0	369,0
Dış Ticaret Dengesi (GTS)	-74,2	-54,0	-29,5	-49,9	-46,2	-109,5	-106,3	-81,0	-89,4
Cari İşlemler Dengesi	-35,1	-14,6	15,0	-31,1	-6,4	-46,6	-40,5	-22,0	-28,6
Cari İşlemler Dengesi / GSYH (Yüzde)	-4,1	-1,8	2,0	-4,3	-0,8	-5,1	-3,6	-1,7	-2,0
KAMU FİNANSMANI (GSYH'ya Oran, Yüzde)									
Genel Devlet Gelirleri	32,8	32,9	33,1	32,4	30,9	27,8	30,3	31,9	31,3
Genel Devlet Harcamaları	34,6	35,3	36,1	36,4	33,5	28,6	35,4	36,7	34,2
Genel Devlet Borçlanma Gereği	1,8	2,4	3,0	3,9	2,6	0,8	5,2	4,8	2,9
Genel Devlet Faiz Harcamaları	1,9	2,1	2,5	2,8	2,6	2,2	2,6	3,1	3,3
Program Tanımlı Genel Devlet Dengesi	-1,0	-2,3	-3,5	-3,2	-1,5	-0,2	-3,7	-2,8	-0,3
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	1,8	2,4	3,3	3,9	2,5	2,4	5,6	4,9	2,7
Program Tanımlı Kamu Kesimi Dengesi	-1,0	-2,4	-3,7	-3,2	-1,4	-1,7	-4,1	-2,9	-0,2
AB Tanımlı Genel Devlet Nominal Borç Stoku	27,8	29,9	32,4	39,4	40,4	30,8	29,3	25,6	25,3
FİYATLAR (Yüzde Değişme) (7)									
GSYH Deflatörü	32,8	32,9	33,1	32,4	30,9	27,8	30,3	31,9	31,3
TÜFE Yıl Sonu	11,9	16,5	13,9	14,8	29,0	96,0	68,2	60,9	33,9
TÜFE Yıl Sonu	11,9	20,3	11,8	14,6	36,1	64,3	64,8	41,5	17,5

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK
 (1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program (3) Zincirleme hacim yüzde değişim, kamu ve özel sektörler Strateji ve Bütçe Başkanlığı verileridir. (4) Büyümeye katkı olarak verilmektedir. (5) OECD verileridir. (6) TÜİK projeksiyonlarıdır. (7) 2024-2025 verileri Program tahminleridir.

TABLO I: 4- Fert Başına GSYH

Yıllar	Yıl Ortası Nüfusu (1) (Bin Kişi)	(Carli Fiyatlarla)				Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) (Dolar/TL) (2)	SAGP'ye Göre Fert Başına GSYH (Dolar) (3)
		Fert Başına		Dolar (1)			
		GSYH (1) (Milyon TL)	TL (1)				
1998	62 464	71 945	1 152	4 445	0,13	8 937	
1999	63 364	107 374	1 695	4 010	0,20	8 625	
2000	64 269	171 494	2 668	4 249	0,28	9 476	
2001	65 166	247 266	3 794	3 108	0,41	9 144	
2002	66 003	362 110	5 486	3 608	0,59	9 279	
2003	66 795	472 172	7 069	4 739	0,74	9 598	
2004	67 599	582 853	8 622	6 021	0,79	10 885	
2005	68 435	680 276	9 940	7 376	0,83	11 911	
2006	69 295	795 757	11 484	7 971	0,84	13 642	
2007	70 158	887 714	12 653	9 735	0,85	14 866	
2008	71 052	1 002 756	14 113	11 018	0,88	16 038	
2009	72 039	1 006 372	13 970	9 044	0,90	15 442	
2010	73 142	1 167 664	15 964	10 629	0,92	17 344	
2011	74 224	1 404 928	18 928	11 289	0,97	19 591	
2012	75 176	1 581 479	21 037	11 675	1,02	20 627	
2013	76 148	1 823 427	23 946	12 582	1,07	22 373	
2014	77 182	2 054 898	26 624	12 178	1,10	24 105	
2015	78 218	2 350 941	30 056	11 085	1,16	25 856	
2016	79 278	2 626 560	33 131	10 964	1,24	26 696	
2017	80 313	3 133 704	39 019	10 696	1,38	28 193	
2018	81 407	3 761 166	46 202	9 799	1,63	28 299	
2019	82 579	4 317 810	52 287	9 208	1,84	28 461	
2020	83 385	5 048 568	60 545	8 600	2,11	28 680	
2021	84 147	7 256 142	86 232	9 601	2,73	31 638	
2022	84 980	15 011 776	176 651	10 659	4,61	38 355	
2023	85 326	26 545 722	311 109	13 243	7,24	42 997	
2024 (4)	85 592	44 217 868	516 612	15 551	11,11	46 511	
2025 (5)	86 026	61 540 071	715 366	17 028	14,38	49 732	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, OECD

(1) 1998-2023 TÜİK, 2024-2025 Strateji ve Bütçe Başkanlığı verileridir. (2) OECD tarafından GSYH için hesaplanan satın alma gücü paritesidir. Tabloda OECD tarafından 9 haneli olarak verilen katsayı, 2 haneli olarak gösterilmiştir. Söz konusu katsayılar OECD tarafından geriye dönük olarak her yıl revize edilmektedir. 2024-2025 Strateji ve Bütçe Başkanlığı rakamlarıdır. (3) SAGP hesaplamasında OECD'nin 9 haneli katsayı kullanılması nedeniyle tabloda verilen SAGP katsayısı kullanılarak SAGP'ye göre fert başına milli gelire net olarak ulaşılmaz. (4) Gerçekleşme Tahmini (5) Program

2.1.2. İstihdam

a) Mevcut Durum

2023 yılında istihdam, emekliliğe hak kazanma koşullarına yönelik düzenlemelere ve depremin etkilerine rağmen güçlü seyrini sürdürmüş ve önceki yıla göre 880 bin kişi artarak 31 milyon 632 bin kişi olmuştur. İşgücüne katılma oranı ise 0,2 puan artarak yüzde 53,3 seviyesine yükselmiştir. Bu çerçevede işsizlik oranı bir önceki yıla göre 1 puan azalarak yüzde 9,4 düzeyine gerilemiştir.

TABLO I: 5- Yıllar İtibarıyla Yurt İçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler

	(15+ Yaş, Bin Kişi)					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Çalışma Çağındaki Nüfus	60 653	61 468	62 579	63 704	64 679	65 425
İşgücü	32 203	32 505	30 735	32 716	34 334	34 896
İstihdam	28 691	28 042	26 695	28 797	30 752	31 632
Tarım	5 282	5 096	4 737	4 948	4 866	4 695
Sanayi	5 686	5 572	5 482	6 143	6 663	6 711
Hizmetler (1)	17 723	17 374	16 476	17 705	19 224	20 227
İnşaat	2 012	1 566	1 546	1 777	1 846	1 997
Tarım Dışı İstihdam	23 409	22 946	21 958	23 849	25 886	26 937
İşsiz	3 512	4 463	4 040	3 919	3 582	3 264
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	53,1	52,9	49,1	51,4	53,1	53,3
İstihdam Oranı (Yüzde)	47,3	45,6	42,7	45,2	47,5	48,3
İşsizlik Oranı (Yüzde)	10,9	13,7	13,1	12,0	10,4	9,4
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (Yüzde)	20,0	25,2	24,9	22,6	19,4	17,4

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

(1) İnşaat dâhildir.

2023 yılındaki ekonomik büyümenin etkisiyle toplam istihdam bir önceki yıla göre yüzde 2,9 oranında artarken sanayi ve hizmetler istihdamı sırasıyla yüzde 0,7 ve yüzde 5,2 oranlarında artmıştır. Tarım istihdamı ise aynı dönemde yüzde 3,5 oranında düşmüştür. Toplam istihdam içerisinde tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin payları sırasıyla yüzde 14,8, yüzde 21,2 ve yüzde 63,9 olmuştur.

TABLO I: 6- İstihdam Edilenlerin İşteki Çalışma Durumuna Göre Dağılımı

	(Yüzde)					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ücretli veya Yevmiyeli	68,0	68,4	70,0	69,9	70,5	71,2
Kendi Hesabına Çalışan	17,1	16,8	16,0	16,1	16,3	16,2
İşveren	4,5	4,5	4,4	4,6	4,5	4,6
Ücretsiz Aile İşçisi	10,5	10,3	9,5	9,4	8,7	7,9
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

2023 yılında bir önceki yıla göre toplam istihdam içerisinde ücretli veya yevmiyeliler ile işverenlerin payı artarken kendi hesabına çalışanlar ile ücretsiz aile işçilerinin payı azalmıştır.

TABLO I: 7- Yurt İçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2023 (1)	2024 (1)
Çalışma Çağındaki Nüfus	65 352	65 870
İşgücü	34 718	35 677
İstihdam	31 507	32 696
Tarım	4 690	4 896
Sanayi	6 818	6 697
Hizmetler (2)	18 063	18 968
İnşaat	1 937	2 134
İşsiz	3 211	2 980
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	53,1	54,2
İstihdam Oranı (Yüzde)	48,2	49,6
İşsizlik Oranı (Yüzde)	9,2	8,4
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (Yüzde)	17,1	15,9

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

(1) İkinci çeyrek itibarıyla.

(2) İnşaat hariç.

2024 yılının ikinci çeyreğinde önceki yılın aynı çeyreğine göre istihdam 1 milyon 189 bin kişi artmıştır. Aynı dönemde işsizlik oranı 0,8 puan azalarak yüzde 8,4, genç işsizlik oranı ise 1,2 puan azalarak yüzde 15,9 seviyesine düşmüştür.

2024 yılının ikinci çeyreğinde önceki yılın aynı çeyreğine göre istihdam tarım dışı sektörlerde 983 bin kişi, tarımda 206 bin kişi artmıştır. Bu dönemde istihdam sanayide 121 bin kişi azalırken, hizmetlerde 1 milyon 102 bin kişi artmıştır.

Mevsimsel etkilerden arındırılmış verilere göre, 2024 yılı Ağustos ayında istihdam 32 milyon 776 bin kişi, istihdam oranı ise yüzde 49,7 olmuştur. Mevsim etkilerinden arındırılmış işsizlik oranı yüzde 8,5, işgücüne katılma oranı ise yüzde 54,3 olarak gerçekleşmiştir.

2024 yılında, istihdamın bir önceki yıla göre 1 milyon 36 bin kişi artması, işgücüne katılma oranının ise yüzde 54,5'e ulaşması beklenmektedir. Bu çerçevede işsizlik oranının yüzde 9,4'ten yüzde 9,3'e düşeceği tahmin edilmektedir.

TABLO I: 8- Temel İşgücü Piyasası Göstergeleri

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2024 (1)	2025 (2)
Çalışma Çağı Nüfus	66 068	66 838
İşgücü	36 002	36 738
İstihdam	32 668	33 200
Tarım Dışı İstihdam	27 898	28 452
Tarım İstihdamı	4 769	4 748
İşsiz	3 334	3 538
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	54,5	55,0
İstihdam Oranı (Yüzde)	49,4	49,7
İşsizlik Oranı (Yüzde)	9,3	9,6

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

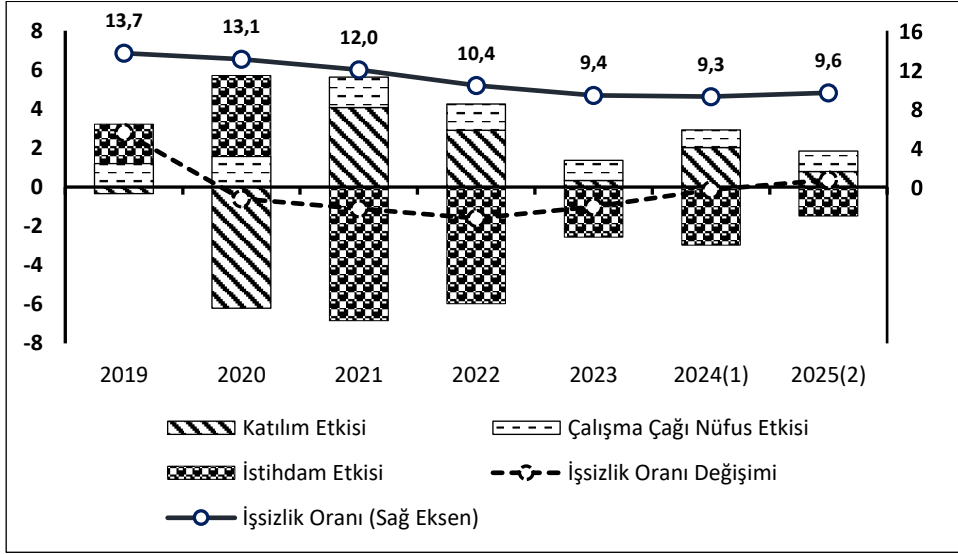
(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

b) Hedefler

2025 yılında, öngörülen büyüme oranı çerçevesinde istihdamın bir önceki yıla göre 532 bin kişi artması beklenmektedir. İşgücüne katılma oranının 0,5 puan artarak 2025 yılında yüzde 55,0 seviyesine ulaşacağı öngörülmektedir. Yıl genelinde işgücüne katılım ve nüfus artışı etkilerinin istihdam artışına baskın gelmesiyle işsizlik oranının yüzde 9,6 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

GRAFİK I: 2- İşsizlik Oranındaki Değişime Katkılar (Yüzde Puan)

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.1.3. Ekonominin Genel Dengesi

a) Mevcut Durum

2023 yılında ekonomide toplam talebin önemli bir unsuru olan tüketim harcamalarındaki artışın olumlu katkısıyla GSYH yüzde 5,1 oranında büyümüştür. Bu dönemde, net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı -3,1 puan, toplam tüketimin büyümeye katkısı 9,8 puan olmuştur. Sabit sermaye yatırım harcamalarındaki artış ise büyümeye 2,0 puanlık katkıda bulunmuştur. 2023 yılında özel kesim tüketim harcamalarında kaydedilen reel artış, özel harcanabilir gelir artışının üzerinde kalırken kamu kesimi tüketim harcamalarındaki reel artış ise kamu kesimi harcanabilir gelir artışının altında gerçekleşmiştir.

Zincirlenmiş hacim değerlerine göre, 2023 yılında özel tüketim harcamaları yüzde 12,7, kamu tüketim harcamaları ise yüzde 4,8 oranında artmıştır. Böylece GSYH içerisinde özel tüketimin payı bir önceki yıla göre 2,3 puan artarak yüzde 63,1, kamu kesimi tüketim harcamalarının payı ise 1,1 puan artarak yüzde 9,3 olmuştur.

2023 yılında, toplam sabit sermaye yatırım harcamalarındaki reel artış yüzde 8,4 oranında gerçekleşmiştir. Bu dönemde, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payı bir önceki yıla göre 0,1 puan artarak yüzde 3,7 olurken, özel kesim sabit sermaye yatırım harcamalarının payı bir önceki yıla göre 2,6 puan artarak yüzde 28,2'ye yükselmiştir. 2023 yılında reel mal ve hizmet ihracatı yüzde 2,8 oranında düşüş kaydederken reel mal ve hizmet ithalatındaki artış ise yüzde 11,8 olmuştur.

2023 yılında toplam tüketimin GSYH'ya oranı yüzde 72,5 olurken, toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ya oranı yüzde 26,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmede özel kesim tasarruflarının payında kaydedilen düşüş önemli rol oynarken, kamu tasarruflarının da düşüşe katkısı olmuştur. Bu dönemde kamu tasarruflarının GSYH'ya oranı yüzde 1,4 seviyesinde gerçekleşirken özel kesim tasarruf oranı ise bir önceki yıla göre 2,9 puan azalarak yüzde 25,1 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2024 yılının ilk yarısında yüzde 3,8 oranında gerçekleşen büyüme hızına en önemli katkı tüketim harcamalarından gelmiştir. Yılın ilk yarısında, toplam tüketim harcamaları bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,9 oranında artarak büyümeye 3,5 puanlık etki etmiştir. Bu dönemde toplam sabit sermaye yatırım harcamaları yüzde 4,7 artmış ve bunun ekonomik büyümeye katkısı 1,2 puan olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda toplam nihai yurt içi talep yüzde 4,1 oranında artarak yüzde 3,8 oranındaki büyümeye 4,6 puanlık önemli seviyede katkı yapmıştır.

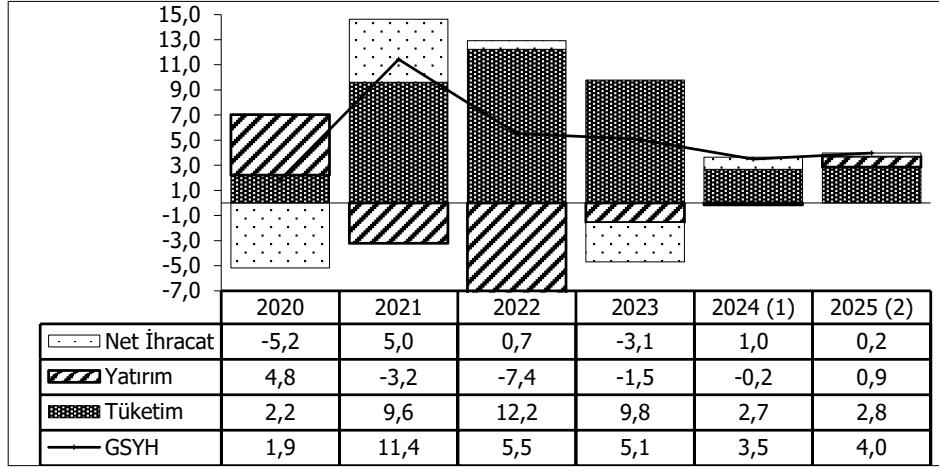
2024 yılının ilk yarısında mal ve hizmet ihracatı reel olarak yüzde 2,1 oranında artış gösterirken mal ve hizmet ithalatı yüzde 4,4 oranında azalmıştır. Sonuç olarak, net mal ve hizmet ihracatı büyümeye 1,4 puan katkıda bulunmuştur.

Zincirlenmiş hacim endeksine göre 2024 yılında özel tüketim harcamalarının yüzde 3,2, kamu tüketim harcamalarının yüzde 2,2 artması ve böylece toplam tüketim harcamalarının yılın tamamında yüzde 3,0 oranında artış göstermesi öngörülmektedir.

Aynı dönemde, kamu sabit sermaye yatırımlarının yüzde 2,7, özel kesim sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 3,0 artması ve böylece toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 3,0 oranında artması beklenmektedir. Büyümeye, özel kesim nihai talebinin 3,1 puan, kamu kesimi nihai talebinin ise 0,3 puan pozitif yönde katkı yapması beklenmektedir. 2024 yılının tamamında net mal ve hizmet ihracatının büyümeye 1,0 puan katkı yapması öngörülmektedir. Bu beklentiler doğrultusunda, GSYH'nın 2024 yılında yüzde 3,5 oranında artış göstereceği tahmin edilmektedir.

GRAFİK I: 3- GSYH Büyümesine Katkılar

(Yüzde Puan)

Kaynak: TÜİK, Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

Bu dönemde, özel harcanabilir gelirin GSYH'ya oranının 2024 yılında bir önceki yıla göre 0,3 puan azalarak yüzde 88,0'a gerilemesi, kamu harcanabilir gelirin GSYH'ya oranının ise 0,2 puan artarak yüzde 11,0 oranında gerçekleşmesi öngörülmektedir. 2024 yılında toplam yurt içi tasarruf oranının ise, bir önceki yıla göre 0,4 puan artarak yüzde 27,0 olacağı tahmin edilmektedir. Bu gelişmede, büyük oranda özel kesim tüketimindeki ciddi düşüşün etkisiyle artan özel kesim tasarruflarının belirleyici olması öngörülmektedir.

b) Hedefler

2025 yılında yüzde 4,0 olması hedeflenen GSYH büyümesinin, öngörülen yurt içi talep artışının yanı sıra sabit sermaye yatırımlarının da katkısıyla dengeli bir yapıda gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2025 yılında bir önceki yıla göre özel ve kamu kesimi tüketim harcamalarında sırasıyla yüzde 3,4 ile yüzde 2,3 oranlarında reel artış olması beklenmektedir. Bu dönemde özel kesim sabit sermaye yatırımlarının yüzde 3,5, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 3,7 oranında reel olarak artacağı tahmin edilmektedir. Böylece, toplam sabit sermaye yatırım harcamalarının reel olarak yüzde 3,5 artması öngörülmektedir.

2025 yılı GSYH büyümesine; özel tüketim harcamalarının 2,6 puan, özel kesim sabit sermaye yatırım harcamalarının ise 0,8 puan katkı yapması beklenmektedir. Bu dönemde, kamu kesimi sabit sermaye yatırım harcamalarının büyümeye katkısının 0,1 puan olması beklenmektedir. GSYH büyümesine net mal ve hizmet ihracatı katkısının ise 0,2 puan olacağı tahmin edilmektedir.

Kamu harcanabilir gelirin GSYH'ya oranının 2025 yılında 0,1 puan artarak yüzde 11,1 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Bu dönemde, kamu tasarruflarının milli gelire oran

olarak yüzde 1,0 seviyesinde, kamu yatırımlarının ise yüzde 3,2 seviyesinde olması beklenmektedir.

2025 yılında özel tasarrufların GSYH'ya oranının bir önceki yıla göre 0,2 puan artarak yüzde 26,8, özel yatırım harcamalarının ise 1,7 puan artarak yüzde 26,6 olması beklenmektedir. Bunun sonucunda özel kesim tasarruf-yatırım farkının GSYH'ya oranının yüzde 0,3 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir. 2025 yılında toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ya oranının bu gelişmeler neticesinde yüzde 27,8, toplam tasarruf-yatırım farkının GSYH'ya oranının ise yüzde negatif 2,0 olması beklenmektedir.

TABLO I: 9- Ekonominin Genel Dengesi (Cari Fiyatlarla Milyon TL, GSYH İçindeki Paylar)

	2023	2024 (1)		2025 (2)	(GSYH İçindeki Paylar, Yüzde)		
		(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					
Toplam Tüketim	19 240 542	31 841 274	43 961 288	72,5	72,0	71,4	
Kamu	2 480 642	4 705 015	6 229 277	9,3	10,6	10,1	
Özel	16 759 900	27 136 260	37 732 011	63,1	61,4	61,3	
Toplam Yatırım	7 954 205	12 646 483	18 320 767	30,0	28,6	29,8	
Kamu	1 076 478	1 651 052	1 957 649	4,1	3,7	3,2	
Özel	6 877 726	10 995 431	16 363 118	25,9	24,9	26,6	
Sabit Sermaye Yatırımı	8 456 574	13 647 138	19 021 277	31,9	30,9	30,9	
Kamu	970 616	1 696 966	1 988 625	3,7	3,8	3,2	
Özel	7 485 958	11 950 172	17 032 651	28,2	27,0	27,7	
Stok Değişmesi	-502 369	-1 000 655	-700 510	-1,9	-2,3	-1,1	
Kamu	105 863	-45 914	-30 976	0,4	-0,1	-0,1	
Özel	-608 232	-954 741	-669 534	-2,3	-2,2	-1,1	
Toplam Yurt İçi Talep (Toplam Kaynaklar)	27 194 747	44 487 758	62 282 055	102,4	100,6	101,2	
Net Mal ve Hizmet İhracatı	-649 025	-269 890	-741 984	-2,4	-0,6	-1,2	
Mal ve Hizmet İhracatı	8 472 289	12 129 084	16 384 054	31,9	27,4	26,6	
Mal ve Hizmet İthalatı	9 121 314	12 398 974	17 126 038	34,4	28,0	27,8	
GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (GSYH)	26 545 722	44 217 868	61 540 071	100,0	100,0	100,0	
Net Faktör Gelirleri	-264 831	-454 817	-500 323	-1,0	-1,0	-0,8	
Net Dış Alem Cari Transferleri	12 757	21 526	38 292	0,0	0,0	0,1	
GAYRİ SAFİ MİLLİ HARCANABİLİR GELİR (GSMHG)	26 293 649	43 784 577	61 078 040	99,1	99,0	99,2	
KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	2 861 383	4 875 977	6 823 474	10,8	11,0	11,1	
Kamu Tüketimi	2 480 642	4 705 015	6 229 277	9,3	10,6	10,1	
Kamu Tasarrufu	380 740	170 962	594 196	1,4	0,4	1,0	
Kamu Yatırımı	1 076 478	1 651 052	1 957 649	4,1	3,7	3,2	
Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	-695 738	-1 480 090	-1 363 453	-2,6	-3,3	-2,2	
ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	23 432 266	38 908 600	54 254 566	88,3	88,0	88,2	
Özel Tüketim	16 759 900	27 136 260	37 732 011	63,1	61,4	61,3	
Özel Tasarruf	6 672 366	11 772 340	16 522 556	25,1	26,6	26,8	
Özel Yatırım	6 877 726	10 995 431	16 363 118	25,9	24,9	26,6	
Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	-205 360	776 909	159 438	-0,8	1,8	0,3	
Bilgi İçin:							
Toplam Yurt İçi Tasarruflar	7 053 106	11 943 303	17 116 752	26,6	27,0	27,8	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Not: Toplam tasarruf-yatırım farkıyla cari açık arasındaki fark, milli gelir hesaplamalarında ihracat ve ithalat ağırlıklı döviz kuru kullanılmaktadır.

(1) Gerçekleşme Tahmin (2) Program

TABLO I: 10- Ekonominin Genel Dengesi (Zincirlenmiş Hacim Milyon TL, Yüzde Değişme)

	2023	2024 (2)	2025 (3)	2023	2024 (2)	2025 (3)
	(2009=100 Zincirlenmiş Hacim, Milyon TL)			(Yüzde Değişme)		
Toplam Tüketim	1 962 138	2 021 983	2 087 675	11,9	3,0	3,2
Kamu	197 503	201 756	206 431	4,8	2,2	2,3
Özel	1 764 636	1 820 227	1 881 244	12,7	3,2	3,4
Toplam Yatırım	236 891	233 346	253 786	-12,2	-1,5	8,8
Kamu	73 509	66 386	69 838	16,4	-9,7	5,2
Özel	163 382	166 960	183 948	-20,9	2,2	10,2
Sabit Sermaye Yatırımı	556 823	573 295	593 362	8,4	3,0	3,5
Kamu	66 663	68 480	70 989	13,8	2,7	3,7
Özel	490 160	504 815	522 373	7,7	3,5	3,0
Stok Değişmesi (1)	-319 932	-339 949	-339 575	-3,6	-0,9	0,0
Kamu	6 846	-2 094	-1 151	0,1	-0,4	0,0
Özel	-326 778	-337 856	-338 424	-3,7	-0,5	0,0
Toplam Yurt İçi Talep (Toplam Kaynaklar)	2 199 029	2 255 329	2 341 461	8,6	2,6	3,8
Net Mal ve Hizmet İhracatı (1)	31 500	53 203	58 904	-3,1	1,0	0,2
Mal ve Hizmet İhracatı	519 075	530 624	549 780	-2,8	2,2	3,6
Mal ve Hizmet İthalatı	487 575	477 421	490 876	11,8	-2,1	2,8
GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (GSYH)	2 230 529	2 308 532	2 400 365	5,1	3,5	4,0
Net Faktör Gelirleri	-18 831	-22 029	-19 445	90,0	17,0	-11,7
Net Dış Alem Cari Transferleri	702	829	1 098	-270,0	18,0	32,4
GAYRİ SAFİ MİLLİ HARCANABİLİR GELİR (GSMHG)	2 212 400	2 287 332	2 382 017	4,8	3,4	4,1
KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	240 762	254 724	266 113	10,9	5,8	4,5
Kamu Tüketimi	197 503	201 756	206 431	4,8	2,2	2,3
Kamu Tasarrufu	43 260	52 968	59 682	50,2	22,4	12,7
Kamu Yatırımı	73 509	66 386	69 838	16,4	-9,7	5,2
Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	-30 249	-13 419	-10 156			
ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	1 971 637	2 032 608	2 115 905	4,1	3,1	4,1
Özel Tüketim	1 764 636	1 820 227	1 881 244	12,7	3,4	3,2
Özel Tasarruf	207 002	212 381	234 661	-37,0	2,6	10,5
Özel Yatırım	163 382	166 960	183 948	-20,9	2,2	10,2
Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	43 620	45 422	50 713			

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Yüzde değişimleri GSYH büyümesine katkılar göstermektedir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

2.2. YATIRIMLAR

2.2.1. Yatırımların Sektörel Dağılımı

a) Mevcut Durum

Kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının 2024 yılında reel olarak yüzde 2,7 oranında artması beklenmektedir. Bu dönemde kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının yüzde 62,0'nın merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idareler, yüzde 21,9'unun yerel yönetimler, yüzde 15,2'sinin KİT'ler, yüzde 0,9'unun döner sermayeli kuruluşlar ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirileceği tahmin edilmektedir.

Bu dönemde cari fiyatlarla özel kesim sabit sermaye yatırımları içinde ulaştırma, turizm, konut, eğitim, sağlık ve diğer hizmetler alt sektörlerinin göreceli ağırlıklarının artması, madencilik, imalat, tarım ve enerji alt sektörlerinin ağırlıklarının ise azalması beklenmektedir. Söz konusu dönemde, cari fiyatlarla kamu kesimi sabit sermaye yatırımları içinde tarım, imalat, konut, eğitim ve sağlık alt sektörlerinin göreceli ağırlıklarının artması; madencilik, enerji, ulaştırma, turizm ve diğer hizmetler alt sektörlerinin ağırlıklarının ise azalması öngörülmektedir.

TABLO I: 11- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1)

(Cari Fiyatlarla, Yüzde Dağılımı)

	2023			2024 (2)			2025 (3)		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
Tarım	9,5	0,8	1,8	10,6	0,8	2,0	9,2	0,8	1,6
Madencilik	8,0	2,0	2,6	6,2	1,9	2,4	7,5	1,9	2,4
İmalat	0,5	22,0	19,5	0,6	20,5	18,1	0,9	21,0	18,9
Enerji	4,8	1,4	1,8	4,5	1,3	1,7	6,0	1,4	1,8
Ulaştırma	34,1	32,8	33,0	33,7	33,0	33,1	35,1	32,5	32,8
Turizm	0,2	0,8	0,8	0,2	0,9	0,8	0,1	0,8	0,8
Konut	1,6	33,1	29,5	1,7	34,4	30,4	1,6	34,4	30,9
Eğitim	11,9	1,9	3,0	13,8	1,9	3,3	12,0	1,9	2,9
Sağlık	7,4	3,2	3,7	8,7	3,3	3,9	7,4	3,4	3,8
Diğer Hizmetler	22,1	2,1	4,3	19,9	2,1	4,3	20,3	2,1	4,0
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Yatırım işçiliği dâhildir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

TABLO I: 12- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2023)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (1)	KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye+ SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	75 688	965	0	0	4 861	81 514	12,3	6 919	88 434	9,3
Madencilik	1 717	75 410	0	0	0	77 127	11,6	0	77 127	8,1
İmalat	2 215	1 916	1	0	472	4 604	0,7	5	4 609	0,5
Enerji	5 982	37 011	1	0	0	42 993	6,5	3 615	46 608	4,9
Ulaştırma	144 066	39 251	4	0	993	184 315	27,8	139 969	324 284	34,3
Turizm	1 205	0	0	0	340	1 545	0,2	125	1 670	0,2
Konut	12 138	0	0	0	0	12 138	1,8	2 559	14 697	1,6
Eğitim	104 390	0	0	0	390	104 780	15,8	5 674	110 454	11,7
Sağlık	68 071	0	0	0	226	68 297	10,3	206	68 503	7,2
Diğer Hizmetler	83 098	137	0	0	2 356	85 590	12,9	124 648	210 238	22,2
Toplam	498 571	154 690	5	0	9 638	662 904	100,0	283 722	946 626	100,0
Yüzde Dağılım (Ara Toplam)	75,2	23,3	0,0	0	1,5	100,0				
Yüzde Dağılım (Toplam Kamu)	52,7	16,3	0,0	0	1,0	70,0		30,0	100,0	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Yatırım işçiliği hariçtir.

TABLO I: 13- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2024) (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (2)	KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye+	SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tanım	155 263	1 321	0	0	0	7 018	163 603	12,7	8 627	172 230	10,4
Madencilik	3 546	101 587	0	0	0	0	105 133	8,2	0	105 133	6,4
İmalat	4 574	5 318	1	0	0	835	10 729	0,8	6	10 735	0,7
Enerji	12 338	58 245	4	0	0	0	70 588	5,5	4 829	75 417	4,6
Ulaştırma	294 401	84 419	88	0	0	1 527	380 435	29,5	178 073	558 507	33,9
Turizm	2 197	0	0	0	0	354	2 551	0,2	159	2 710	0,2
Konut	25 065	0	0	0	0	0	25 065	1,9	3 256	28 320	1,7
Eğitim	216 608	0	0	0	0	672	217 279	16,9	7 219	224 498	13,6
Sağlık	140 509	0	0	0	0	370	140 879	10,9	262	141 141	8,6
Diğer Hizmetler	167 184	448	0	0	0	3 936	171 568	13,3	158 527	330 095	20,0
Toplam	1 021 685	251 339	94	0	0	14 711	1 287 829	100,0	360 958	1 648 787	100,0
Yüzde Dağılım (Ara Toplam)	79,3	19,5	0,0	0	0	1,1	100,0				
Yüzde Dağılım (Toplam Kamu)	62,0	15,2	0,0	0	0	0,9	78,1		21,9	100,0	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Yatırım İşçiliği hariçtir.

TABLO I: 14- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2025) (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (2)	KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye + SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	153 752	1 748	0	0	8 952	164 452	11,4	11 963	176 415	9,1
Madencilik	3 500	145 284	0	0	0	148 784	10,3	0	148 784	7,7
İmalat	4 515	12 405	2	0	333	17 254	1,2	9	17 263	0,9
Enerji	12 219	97 922	2	0	0	110 144	7,6	7 956	118 100	6,1
Ulaştırma	290 588	147 656	115	0	1 640	439 999	30,5	244 489	684 488	35,3
Turizm	2 353	0	0	0	180	2 533	0,2	219	2 752	0,1
Konut	24 740	0	0	0	0	24 740	1,7	4 917	29 657	1,5
Eğitim	217 050	0	0	0	874	217 924	15,1	9 912	227 836	11,7
Sağlık	138 750	0	0	0	476	139 225	9,6	360	139 585	7,2
Diğer Hizmetler	173 643	458	0	0	5 269	179 370	12,4	215 762	395 132	20,4
Toplam	1 021 110	405 473	119	0	17 723	1 444 425	100,0	495 586	1 940 011	100,0
Yüzde Dağılım (Ara Toplam)	70,7	28,1	0,0	0	1,2	100,0				
Yüzde Dağılım (Toplam Kamu)	52,6	20,9	0,0	0	0,9	74,5		25,5	100,0	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Program

(2) Yatırım işçiliği hariçtir.

TABLO I: 15- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	2023			2024 (2)			2025 (3)		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
Tarım	92 076	60 139	152 215	179 551	90 996	270 548	183 735	127 950	311 685
Madencilik	77 210	146 756	223 966	105 300	227 334	332 634	148 951	315 697	464 648
İmalat	4 716	1 648 027	1 652 742	10 951	2 452 752	2 463 703	17 478	3 575 200	3 592 678
Enerji	46 896	104 894	151 790	75 999	160 380	236 378	118 682	233 023	351 705
Ulaştırma	331 216	2 456 147	2 787 363	572 390	3 945 617	4 518 007	698 323	5 533 536	6 231 859
Turizm	1 728	63 446	65 175	2 814	101 727	104 541	2 864	143 038	145 902
Konut	15 281	2 475 875	2 491 156	29 502	4 114 887	4 144 390	30 835	5 854 684	5 885 519
Eğitim	115 477	138 781	254 258	234 713	221 746	456 459	238 169	316 249	554 418
Sağlık	71 778	238 368	310 146	147 767	389 290	537 058	146 191	572 391	718 582
Diğer Hizmetler	214 237	153 527	367 764	337 979	245 442	583 421	403 399	360 884	764 283
TOPLAM	970 616	7 485 958	8 456 574	1 696 966	11 950 172	13 647 138	1 988 625	17 032 651	19 021 277

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Yatırım İçsiliği dâhildir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

b) Hedefler

2025 yılında, cari fiyatlarla kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının yüzde 52,6'sının merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idareler, yüzde 25,5'inin yerel yönetimler, yüzde 20,9'unun KİT'ler, yüzde 0,9'unun döner sermayeli kuruluşlar ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirileceği öngörülmektedir. 2025 yılında kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının ulaştırma, diğer hizmetler, eğitim, tarım, madencilik ve sağlık alt sektörlerinde yoğunlaşması beklenmektedir.

Bu dönemde özel kesim sabit sermaye yatırımlarının reel olarak yüzde 3,5 artış göstereceği tahmin edilmektedir. Özel kesim sabit sermaye yatırımlarının imalat sanayii, ulaştırma ve konut alt sektörlerinde yoğunlaşması beklenmektedir.

2.3. ÖDEMELER DENGESİ

2.3.1. Cari İşlemler Hesabı

a) Mevcut Durum

2023 yılında küresel mal ticareti gerilemiş olup özellikle Avrupa ekonomilerindeki büyüme oranlarının düşük seviyelerde gözlenmesi dış talepteki zayıflama üzerinden küresel ticaret hacmi artış hızını olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin ihracatı yüzde 0,6 ile sınırlı düzeyde de olsa artış kaydetmiş ve 255,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2023 yılı itibarıyla küresel mal ihracatından alınan pay yüzde 1,07'ye ulaşarak yükselişini sürdürmüştür. İthalat tarafında ise enerji ithalatında bir önceki yıla göre düşüş gözlenmesine rağmen altın ithalatının yanısıra tüketim ve yatırım malları ithalatındaki yüksek seyir sonucunda düşüş hızı baskılanmıştır. Bu kapsamda ithalat yüzde 0,5 oranında sınırlı azalarak 362,0 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

2023 yılında ihracatta sınırlı artış, ithalatta ise sınırlı düşüş yaşanması sonrasında dış ticaret açığının bir miktar gerilemesi ile hizmetler dengesi fazlasının artış kaydetmesi cari işlemler açığı üzerinde azaltıcı etki yapmış birincil gelir dengesi açığındaki artışa rağmen cari işlemler dengesinde kısmi bir toparlanma gözlenmiştir. Bu kapsamda, 2023 yılı cari işlemler açığı 40,5 milyar dolar seviyesinde kaydedilmiştir. Cari işlemler açığının milli gelire oranı ise yüzde 3,6 düzeyinde gerçekleşmiştir.

TABLO I: 16- Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dış Ticareti Etkileyen Faktörler

(Yüzde Değişim)

	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
İhracat (fob, Milyar Dolar)	254,2	255,6	264,0	279,6
İthalat (cif, Milyar Dolar)	363,7	362,0	345,0	369,0
İhracat	12,9	0,6	3,3	5,9
İthalat	34,0	-0,5	-4,7	7,0
İhracat Fiyatları	9,4	0,1	-0,6	1,2
İthalat Fiyatları	24,2	-10,9	0,3	1,5
Reel İhracat	3,1	0,4	3,9	4,6
Reel İthalat	7,9	11,5	-5,0	5,3
Mamul Fiyatları	10,3	-1,6	1,6	1,2
Yakıt Dışı Başlıca Emtia Fiyatları	7,9	-5,7	2,9	-0,2
Ham Petrol Brent Varil Fiyatı (Dolar)	100,8	82,5	84,9	83,8
GSYH Büyüme Hızı	5,5	5,1	3,5	4,0
Sanayi Büyümesi	1,7	1,7	2,5	4,5
Yurtiçi Nihai Talep Büyümesi	5,1	8,6	2,6	3,8
Dünya Büyüme Hızı	3,6	3,3	3,2	3,2
Dünya Mal ve Hizmet Ticareti	5,7	0,8	3,1	3,4
Avro Bölgesi Büyüme Hızı	3,3	0,4	0,8	1,2

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, Uluslararası Para Fonu Ekim 2024 Dünya Ekonomik Görünümü Raporu

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

Dış Ticaret Dengesi

Ödemeler dengesi tanımlı dış ticaret açığı 2023 yılında 86,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, 2024 yılının Ocak-Ağustos döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 43,8 azalarak 38,6 milyar dolar olmuştur.

2024 yılında Avrupa Bölgesi ekonomilerinde kısmi toparlanma ve küresel ticaretteki hızlanma sonucunda dış talep koşullarında yaşanan iyileşme ihracatımız bakımından geçtiğimiz yıla göre daha olumlu bir tablo oluşturmuştur. Enerji emtia fiyatları dalgalı bir seyir izlese de enerji ithalatı yıl genelinde yatay bir seyir izlemiş, iç talepteki zayıflama ve altın ithalatındaki düşüş sonrasında geçtiğimiz yılın ikinci yarısında başlayan ithalattaki düşüş eğilimi 2024 yılında devam etmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak ödemeler dengesi tanımlı dış ticaret açığının bir önceki yıla göre gerileyerek 64,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

İhracat

2023 yılında 255,6 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracat, 2024 yılının Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,9 oranında artarak 170,8 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. İhracat seviyesinin artmasında dış talepteki kısmi toparlanma etkili olmuştur.

TABLO I: 17- Ülke ve Fasillara Göre İhracat

	2022	2023	(Milyar Dolar)	
			Ocak-Ağustos	
			2023	2024
TOPLAM İHRACAT	254,2	255,6	164,5	170,8
Avrupa Birliği Ülkeleri (AB-27)	103,0	104,3	68,9	71,3
Diğer	151,1	151,3	95,5	99,6
Seçilmiş Ülke Grupları				
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	35,7	38,8	25,7	26,0
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	12,5	14,3	8,9	10,2
Bağımsız Devletler Topluluğu	18,4	22,5	14,9	13,7
Türk Cumhuriyetleri	8,0	9,8	6,3	7,0
İslam İşbirliği Teşkilatı	64,3	66,0	40,1	45,0
En Yüksek İhracat Yapılan Ülkeler (1)				
Almanya	21,1	21,1	14,2	13,6
ABD	16,9	14,9	9,8	10,6
Irak	13,8	12,8	7,7	8,4
İngiltere	13,0	12,5	8,0	9,8
İtalya	12,4	12,4	8,0	8,3
En Yüksek İhracat Yapılan Fasıllar (1)				
87, Kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları	26,8	30,8	19,9	20,4
84, Makineler, mekanik cihazlar, kazanlar ve aksam, parçalar	22,7	25,3	16,6	16,8
27, Mineral yakıtlar, mineral yağlar	16,4	16,4	9,8	11,7
85, Elektrikli makine ve cihazlar	13,7	15,5	10,0	10,6
71, Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar	10,2	13,6	7,5	8,6

Kaynak: TÜİK

(1) Sıralama 2023 yılı verilerine göre yapılmıştır.

Türkiye'nin önemli ticaret ortaklarından olan AB'ye ihracatı, 2024 yılının Ocak-Ağustos döneminde, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 3,4 oranında artarak 71,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, AB'nin ihracattaki payı yüzde yüzde 41,7 olmuştur. Ocak-Ağustos döneminde ihracat artışı en fazla olan ülkeler İngiltere ve Birleşik Arap Emirlikleri olarak kaydedilmiştir. Asya ülkelerine gerçekleştirilen ihracatta yüzde 5,7, Amerika kıtası ülkelerine gerçekleştirilen ihracatta ise yüzde 9,5 düzeyinde artış gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği, Afrika ve Amerika ülkelerine gerçekleştirilen ihracattaki artış ihracat genel seviyesindeki artışın temel belirleyicisi olmuştur.

İhracatta en yüksek paya sahip olan motorlu kara taşıtları ile bunların aksam ve parçalarına yönelik ihracat 2023 yılındaki artışın ardından 2024 yılının Ocak-Ağustos döneminde ivme kaybetmekle beraber yükselişini sürdürmüştür. Bu dönemde toplam ihracat yüzde 3,9 artarken motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçalarının ihracatındaki artış yüzde 2,8; kazanlar, makineler ve bunların aksam parçaları ihracatı yüzde 1,4 oranında artışla genel ihracat seviyesinin altında gerçekleşmiştir. Aynı dönemde, mineral yakıtlar ihracatı yüzde 19,4 oranında ve kıymetli veya yarı kıymetli taşlar ihracatı yüzde 14,9 oranında artış ile genel ihracat seviyesinin üzerinde artış gerçekleşen fasıllar olmuştur. 2024 yılının ilk sekiz aylık döneminde tüm ana sektörlerin ihracatında artış gerçekleşmiştir. Bu dönemde, tarım ve ormancılık sektörü ihracatı yüzde 9,4, imalat sektörü ihracatı ise yüzde 3,5 oranında artmıştır. Sektörel düzeyde en yüksek ihracat artışı ise yüzde 15,8 ile maden ve taş ocaklığı sektöründe kaydedilmiştir.

2024 yılının kalan döneminde ihracatta benzer bir eğilim yaşanması ve yıl geneli ihracat seviyesinin yüzde 3,3 oranında artarak 264,0 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2024 yılında, ihracat fiyatlarında yüzde 0,6 oranında azalış ve reel ihracatta yüzde 3,9 oranında artış yaşanacağı öngörülmektedir.

TABLO I: 18- İhracatın Sektörel Dağılımı

	Milyar Dolar				Yüzde Pay				Yüzde Değişim	
	Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık		Ocak-Ağustos		Ocak-Ağustos	
	2022	2023	2023	2024	2022	2023	2023	2024	23/22	24/23
TOPLAM İHRACAT	254,2	255,6	164,5	170,8	100	100	100	100	-0,6	3,9
Tarım,										
Ormanlık ve	7,8	9,6	5,5	6,0	3,1	3,8	3,3	3,5	13,6	9,4
Balıkçılık										
Madencilik ve	4,6	3,8	2,5	2,9	1,8	1,5	1,5	1,7	-21,8	15,8
Taş Ocakçılığı										
İmalat Sanayii	240,4	240,9	155,7	161,1	94,6	94,2	94,7	94,3	-0,6	3,5
Diğer	1,4	1,3	0,8	0,8	0,5	0,5	0,5	0,5	-8,3	-2,6

Kaynak: TÜİK

İthalat

2023 yılında ithalat yüzde 0,5 oranında düşüş kaydederek 362,0 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Enerji fiyatlarının bir önceki yıla göre düşüş göstermesi ithalat seviyesi üzerinde azaltıcı etki yaparken altın ithalatının tarihi yüksek seviyelere çıkması ile iç talep koşullarının tüketim ve yatırım malları üzerindeki artırıcı etkisi ithalattaki düşüşün baskılanmasına neden olmuştur.

2024 yılında ise ithalatta geçen yılın ikinci yarısı itibarıyla başlayan düşüş eğiliminin devam ettiği görülmektedir. Enerji ithalatı 2024 yılında yatay bir seyir izlemekte olup altın ithalatında gerileme gözlenmektedir. Dezenflasyon süreci kapsamında iç talepteki zayıflamanın etkisiyle 2024 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 8,6 oranında düşüş gösteren ithalat 225,7 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Bu dönemde, ara malı ithalatı yüzde 13,6 ve sermaye malları ithalatı ise yüzde 2,1 oranında azalırken, tüketim malları ithalatı artış hızı yavaşlamakla beraber yüzde 13,7 olmuştur.

TABLO I: 19- İthalatın Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı

	Milyar Dolar				Yüzde Pay				Yüzde Değişim	
	Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık		Ocak-Ağustos		Ocak-Ağustos	
	2022	2023	2023	2024	2022	2023	2023	2024	23/22	24/23
TOPLAM İTHALAT	363,7	362,0	247,0	225,7	100	100	100	100	3,4	-8,6
Sermaye										
Malları	40,5	52,8	34,2	33,5	11,1	14,6	13,8	14,8	34,5	-2,1
Ara Malları	292,4	261,3	182,3	157,4	80,4	72,2	73,8	69,7	-6,5	-13,6
Tüketim										
Malları	30,5	47,6	30,4	34,6	8,4	13,2	12,3	15,3	64,2	13,7
Diğer	0,3	0,3	0,2	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	8,3	56,4

Kaynak: TÜİK

İthalatın yılın kalan aylarında sınırlı düzeyde yükselmesi ve 2024 yılı sonunda bir önceki yıla göre yüzde 4,7 oranında azalarak 345,0 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmesi

beklenmektedir. 2024 yılında ithalat fiyatlarında yüzde 0,3 artış, reel ithalatla ise yüzde 5,0 düzeyinde düşüş yaşanacağı öngörülmektedir.

Hizmetler Dengesi², Birincil ve İkincil Gelir Dengesi

2023 yılında seyahat gelirleri artış hızı azalsa da yukarı yönlü eğilimine devam etmiş ve 49,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2024 yılının Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 9,3 artarak 35,9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen seyahat gelirlerinin 2024 yılında 53,0 milyar dolara yükseleceği beklenmektedir.

2023 yılında hizmetler dengesi fazlası seyahat gelirleri ve taşımacılık gelirlerindeki artışın etkisiyle bir önceki yıla göre artarak 56,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2023 yılı hizmet gelirleri 106,0 milyar dolar, hizmet giderleri ise 49,3 milyar dolar seviyesinde gözlenmiştir.

Hizmet gelirleri, 2024 yılının Ocak-Ağustos döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 7,3 oranında artış göstererek 74,0 milyar dolar seviyesinde, hizmetler dengesi fazlası ise yüzde 4,9 oranında artışla 39,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Hizmet gelirlerine yıllıklandırılmış olarak bakıldığında, 2024 yılı Ağustos ayı itibarıyla 111,1 milyar dolar seviyesine ulaşıldığı görülmektedir. 2024 yılı içerisindeki bu artıştaki temel belirleyici unsurlar taşımacılık ve seyahat gelirlerindeki yukarı yönlü seyir olmuştur. 2024 yılında hizmet gelirlerinin 109,1 milyar dolar, hizmetler dengesi fazlasının ise 55,2 milyar dolar olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

² Cari İşlemler Hesabı 2022 ve 2023 yılı değerleri, 2024 yılı Ağustos ayında Hizmetler dengesi kaynaklı revize edilmiştir.

TABLO I: 20- Cari İşlemler Dengesi (1)

(Milyar Dolar)

	2022	2023	2024 (2)	2025 (3)
CARİ İŞLEMLER HESABI	-46,6	-40,5	-22,0	-28,6
DIŞ TİCARET DENGESİ	-89,6	-86,3	-64,2	-72,8
İhracat	252,2	246,5	253,1	271,1
İhracat (FOB)	254,2	255,6	264,0	279,6
Bavul Ticareti ve Uyarlama	-2,0	-9,2	-10,9	-8,5
İthalat	322,5	307,3	305,5	337,9
İthalat (CIF)	363,7	362,0	345,0	369,0
Navlun ve Sigorta ve Uyarlama	-41,2	-54,6	-39,5	-37,6
HİZMETLER DENGESİ	52,1	56,7	55,2	55,2
Gelir	92,9	106,0	109,1	115,8
Gider	40,8	49,3	53,9	60,5
Seyahat	40,6	41,6	43,8	45,8
Gelir	45,4	49,5	53,0	56,1
Gider	4,8	7,9	9,3	10,3
BİRİNCİL GELİR DENGESİ	-8,8	-11,4	-13,7	-11,9
Gelir	8,4	11,5	12,3	12,9
Gider	17,2	22,9	26,0	24,9
Yatırım Geliri Dengesi	-8,3	-10,6	-12,8	-10,8
Doğrudan Yatırımlar	-2,1	-1,7	-2,0	-2,5
Portföy Yatırımları	-3,5	-3,4	-4,4	-4,3
Diğer Yatırımlar	-2,7	-5,5	-6,4	-4,1
Faiz Geliri	3,0	5,1	6,0	5,5
Faiz Gideri	5,7	10,6	12,3	9,6
Uzun Vade	4,4	8,1	9,6	7,7
İKİNCİL GELİR DENGESİ	-0,4	0,6	0,7	0,9

Kaynak: TCMB

(1) Cari İşlemler Hesabı 2022 ve 2023 yılı değerleri, 2024 yılı Ağustos ayı Hizmetler Dengesi kaynaklı revizyona uğramıştır.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

2023 yılında, birincil gelir dengesindeki açık, yatırım giderlerindeki artışın etkisiyle bir önceki yıla göre yüzde 30,1 artarak 11,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2024 yılının Ocak-Ağustos dönemi birincil gelir dengesi açığı ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 30,1 artarak 10,4 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Birincil gelir dengesi açığının 2024 yılında 13,7 milyar dolar olarak gerçekleşmesi beklenirken, ikincil gelir dengesinin 0,7 milyar dolar seviyesinde fazla vereceği tahmin edilmektedir.

Dış ticaret, hizmetler, birincil ve ikincil gelir dengelerindeki gelişmeler ve tahminlere göre, 2024 yılında cari işlemler açığının 22,0 milyar dolar seviyesinde olması beklenmektedir.

b) Hedefler

Dezenflasyon süreci kapsamında 2024 yılı içerisinde iç talebin zayıflaması sonrasında ithalat seviyesi gerilerken, buna ek olarak küresel ölçekte ticaret hacminde yükseliş eğilimi ve dış talepteki kısmi toparlanma sonrasında ihracatta ılımlı artış gerçekleşmiştir. Hizmetler dengesi fazlası seyahat gelirlerindeki artışın devam etmesi sonucunda artışı sınırlı düzeyde devam ettirmiş, tüm bu gelişmeler sonucunda cari işlemler dengesinde önemli bir toparlanma eğilimi yaşanmıştır. Emtia fiyatlarındaki dalgalı seyre rağmen enerji ithalatı yıl

genelinde yatay bir seyir izlemiş, altın ithalatında ise geçen yılki tarihi yüksek seviyelere göre düşüş eğilimi yaşanmıştır. Yılın kalan aylarında jeopolitik gerilimler sonrasında emtia fiyatlarında dalgalanma ile iç talep gerçekleştirmeleri cari işlemler açığında belirleyici olacaktır. Küresel ekonomik görünüme ilişkin projeksiyonlara bakıldığında, önümüzdeki dönemde ise dış talep koşullarının ihracat artışımızı destekleyecek şekilde gerçekleşeceği beklenmektedir. Ayrıca ikiz dönüşüm kapsamında atılacak adımlar ile hizmet ticareti potansiyelinin etkin kullanımı sonrasında mal ve hizmet ihracatı daha üst seviyelere çıkarılacaktır.

2025 yılında, ihracattaki artış eğiliminin devam etmesine rağmen ekonomik aktivitenin hızlanması sonucunda ithalatta da yukarı yönlü bir eğilim beklenmektedir. Bu kapsamda, dış ticaret açığının yükselmesi sonucunda 2025 yılında cari işlemler açığının bir miktar artacağı, sonraki yıllarında ise kademeli bir şekilde azalarak sürdürülebilir seviyelerde gerçekleşeceği öngörülmektedir. Sürdürülebilir cari dengenin temini için makroekonomik hedeflere uyum gözetilerek ithalat bağımlılığın azaltılmasına yönelik uygulamalar hayata geçirilmeye devam edilecektir.

2025 yılında ihracatın (fob) yüzde 5,9 oranında artarak 279,6 milyar dolara, ithalatın (cif) ise yüzde 7,0 oranında artarak 369,0 milyar dolara ulaşması ve böylece dış ticaret açığının 89,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

Bu dönemde ihracat ve ithalat fiyatlarının sırasıyla yüzde 1,2 ve yüzde 1,5 oranlarında artması beklenirken reel ihracatın ve ithalatın ise sırasıyla yüzde 4,6 ve yüzde 5,3 artacağı tahmin edilmektedir.

2025 yılında seyahat gelirlerinin 56,1 milyar dolar seviyesine yükselmesi, hizmetler dengesinin ise 55,3 milyar dolar fazla vermesi tahmin edilmektedir. Birincil gelir dengesinde 11,9 milyar dolar açık öngörüülürken, ikincil gelir dengesinde 0,9 milyar dolar fazla beklenmektedir.

Söz konusu varsayımlar altında cari işlemler açığının 2025 yılında 28,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmesi, böylece cari işlemler açığının GSYH'ya oranının ise yüzde 2,0 olması öngörülmektedir.

2.3.2. Sermaye ve Finans Hesapları

a) Mevcut Durum

2023 yılı genelinde ödemeler dengesi finans hesabı tüm alt kalemleri kaynaklı net sermaye girişi gerçekleşmiştir. Bir önceki yıl yüksek seviyelere ulaşan net hata ve noksan kaynaklı sermaye girişleri 2023 yılında yerini sermaye çıkışlarına bırakmıştır. Finansman kalemlerinin alt detayları incelendiğinde, 2023 yılında net doğrudan yabancı yatırım girişlerinin 4,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar içerisinde gayrimenkul yatırımları 3,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yurtdışı yerleşikler devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) piyasasında 2 milyar dolar tutarında net alış yaparken, Hazine tarafından yurt dışına ihraç edilen tahviller yoluyla 4,9 milyar dolar tutarında net borçlanma gerçekleştirilmiştir. Son yıllarda ağırlıklı olarak portföy yatırımları kaynaklı net sermaye çıkışları gerçekleşirken bu durum 2023 yılında tersine dönmüş ve yıl genelinde portföy yatırımları kaynaklı net sermaye girişi yaşanmıştır. 2024 yılının Ocak-

Ağustos döneminde ise portföy yatırımları kaynaklı net sermaye girişleri hızlanarak 15,0 milyar dolar büyüklüğüne ulaşmıştır. Aynı dönemler itibarıyla, Borsa İstanbul(BİST)'dan ise 1.898 milyon dolar tutarında sermaye çıkışı gerçekleşirken, yurtdışı yerleşikler DİBS piyasasında 12.018 milyon dolar tutarında net alış yapmıştır. Hazine yurt dışı tahvil ihracında 2.186 milyon dolar, bankalar ise 9.681 milyon dolar net kullanım gerçekleştirmiştir.

Diğer yatırımlar kaleminde 2023 yılında net sermaye girişi bir önceki yıla benzer bir seviyede gerçekleşmiştir. 2023 yılında, bu kalemdaki net sermaye girişine efektif ve mevduatların yanı sıra krediler ve ticari krediler kaynaklı sermaye girişlerinin de katkı sağladığı görülmektedir. Bu kapsamda 2022 yılında 40,2 milyar seviyesinde gerçekleşen diğer yatırımlar kaynaklı net sermaye girişleri 2023 yılında 39,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşerek dış finansman kalemleri arasındaki baskın rolünü sürdürmüştür. Bununla birlikte, 2024 yılı itibarıyla finansman kalemleri arasında diğer yatırımların payı azalırken portföy yatırımlarının payı artış göstermektedir.

TABLO I: 21- Sermaye ve Finans Hesabı

(Milyar Dolar)

	2022	2023	Ocak-Ağustos	
			2023	2024
Cari İşlemler Dengesi	-46,6	-40,5	-38,9	-9,7
Türlerine Göre Sermaye Hareketleri (rezerv hariç) (1)	-35,3	-52,4	-26,2	-18,1
Doğrudan Yatırımlar (net)	-8,7	-4,7	-2,9	-2,7
Portföy Yatırımları (net)	13,7	-8,1	-0,9	-15,0
Yabancıların Hisse Senedi Alımları	-4,0	1,4	0,1	-1,9
Yabancıların DİBS Alımları	-2,2	2,0	0,4	12,0
Diğer Yatırımlar (net)	-40,2	-39,6	-22,4	-0,5
Kullanıcıya Göre Sermaye Hareketleri (1) (2)	-35,3	-52,4	-26,2	-18,1
Kamu Kesimi	-11,4	-21,0	-17,2	-5,7
Özel Kesim	-15,1	-26,6	-6,2	-9,7
Bankalar	9,5	25,6	5,1	19,3
Banka dışı	5,6	1,0	1,0	-9,5
Doğrudan Yatırımlar (net)	-8,7	-4,7	-2,9	-2,6
Rezerv Varlıklar	12,3	-2,0	-18,6	-3,4
Net Hata Noksan	23,7	-13,7	-5,8	-11,8

Kaynak: TCMB, Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Eksi işareti girişi göstermektedir.

(2) Doğrudan yatırımlar girişinde kamu özel ayrımı net olarak yapılamadığından ve borç oluşturan bir kalem olarak kabul edilmediğinden kullanıcıya göre sermaye hareketleri kısmında hesaplamaya dâhil edilmeyip ayrı olarak verilmiştir. Ayrıca sermaye hesabı altında yer alan göçmen transferleri ve üretilmeyen ve finansal olmayan varlıklar kalemleri de hesaplamaya dâhil edilmemiştir.

2.4. ENFLASYON VE PARA POLİTİKASI

a) Mevcut Durum

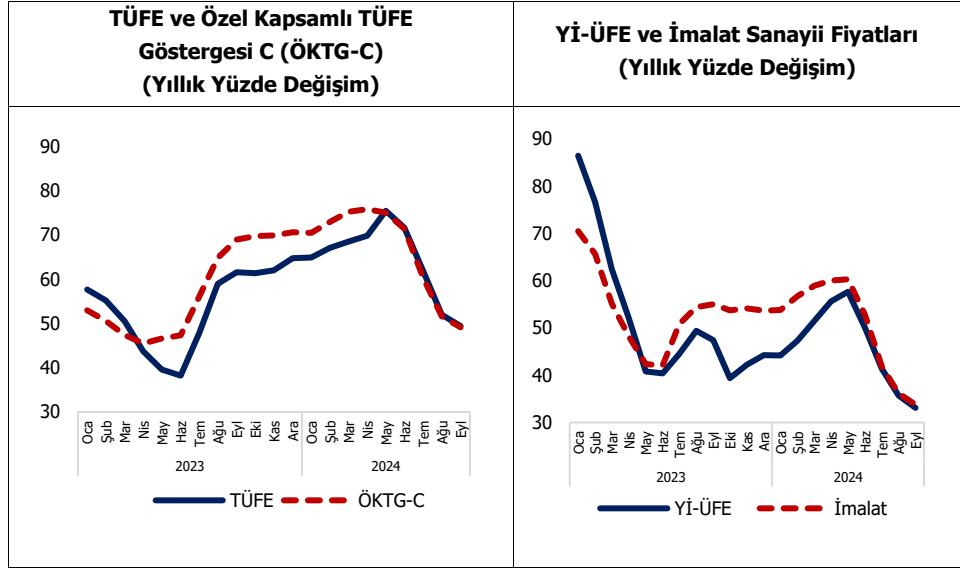
2022 yılı sonunda yüzde 64,3 olarak gerçekleşen TÜFE yıllık artış hızı, 2023 yılı ilk yarısında 26,1 puan azalarak yüzde 38,2 seviyesine gerilemiştir. Bu dönemde Mayıs ayından itibaren doğal gazda uygulanan ek sübvansiyonlar, enerji fiyatlarını önemli ölçüde düşürürken döviz kurunun görece istikrarlı seyri, gıda ve temel mal fiyatlarındaki ılımlı eğilimi desteklemiştir. Ancak, ücret artışları ve fiyat katılıkları, hizmet enflasyonunun yüksek düzeyde kalmasına yol açmıştır. 2023 yılı ikinci yarısında ise döviz kurlarında yaşanan gelişmeler, ücret ve vergi düzenlemeleri ile yönetilen-yönlendirilen kalemlerdeki fiyat ayarlamalarının yanı sıra ham petrol başta olmak üzere küresel enerji fiyatlarındaki yukarı yönlü eğilim, TÜFE yıllık artış hızına ivme kazandırmış ve 2023 yılı sonunda yüzde 64,8 olarak gerçekleşmiştir.

2024 yılında Türk lirasındaki görece istikrarlı seyir temel mal fiyatları öncülüğünde enflasyonu olumlu yönde etkilerken hizmet fiyatlarında gözlenen katılık, gıda fiyatlarındaki yüksek seyir ve enerji grubunda büyük ölçüde doğal gaz sübvansiyonunun katkısıyla oluşan baz etkisi TÜFE yıllık artışında belirleyici olmuştur. Söz konusu gelişmeler neticesinde, Mayıs 2024 itibarıyla yıllık enflasyon 2023 yılı sonu seviyesine göre yaklaşık 10,7 puan artarak yüzde 75,5 ile zirve noktasını görmüştür.

Sürdürülen sıkı para politikası ve parasal aktarım mekanizmasını desteklemek için alınan makroihtiyati tedbirlerin gecikmeli etkileriyle 2024 yılı Haziran ayından itibaren dezenflasyon süreci başlamış olup TÜFE yıllık artış oranı 26,1 puan düşerek Eylül ayı itibarıyla yüzde 49,4 olarak gerçekleşmiştir.

Küresel emtia fiyatlarında enerji kalemleri öncülüğünde yaşanan gerileme ve TL’de gözlenen istikrarlı seyirle birlikte Yİ-ÜFE artış hızı ise 2023 yılında 2022 yılsonuna göre 53,5 puan azalarak yüzde 44,2 oranında gerçekleşmiştir. 2024 yılında Türk lirasında yaşanan istikrarlı seyrin yanı sıra tedarik sürecinde yaşanan iyileşmeler ve baz etkisinin devreye girmesiyle Yİ-ÜFE artış hızı ivme kaybetmiş ve Eylül 2024 itibarıyla yüzde 33,1 seviyesine gerilemiştir.

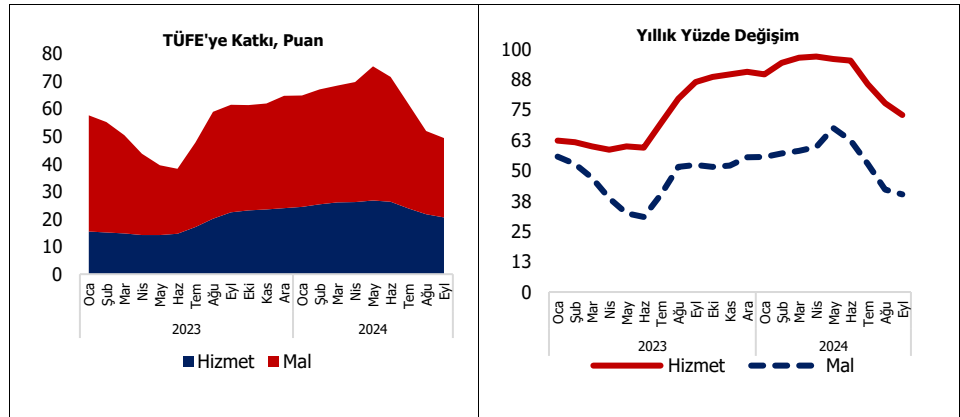
GRAFİK I: 4- Fiyat Gelişmeleri

Kaynak: TÜİK

2024 yılının ilk çeyreğinde TÜFE yıllık artış oranı döviz kurunda yaşanan gelişmelerle temel mal fiyatlarındaki artışın yanı sıra asgari ücret ve yüksek seyreden gıda fiyatlarından etkilenen hizmet grubu fiyatlarındaki katılığın devam etmesiyle birlikte Mart ayı itibarıyla yüzde 68,5'e yükselmiştir. Yılın ikinci çeyreğinde ise TÜFE yıllık artış oranı, enerji grubunda belirgin olmak üzere baz etkisiyle yüzde 71,6'ya yükselmiş, bu grubu ücret ayarlamalarının ve geriye dönük endeksleme eğiliminin yansımalarıyla genele yayılan fiyat artışları görülen hizmet fiyatları izlemiştir. Yılın üçüncü çeyreğinde ise döviz kurlarında yaşanan görece istikrarlı seyrin ve baz etkisiyle TÜFE yıllık artış oranı yavaşlamış ve Eylül ayı itibarıyla yüzde 49,4'e gerilemiştir.

GRAFİK I: 5- Mal ve Hizmet Fiyatları (TÜFE'ye Katkı ve Yıllık Yüzde Değişim)

Kaynak: TÜİK

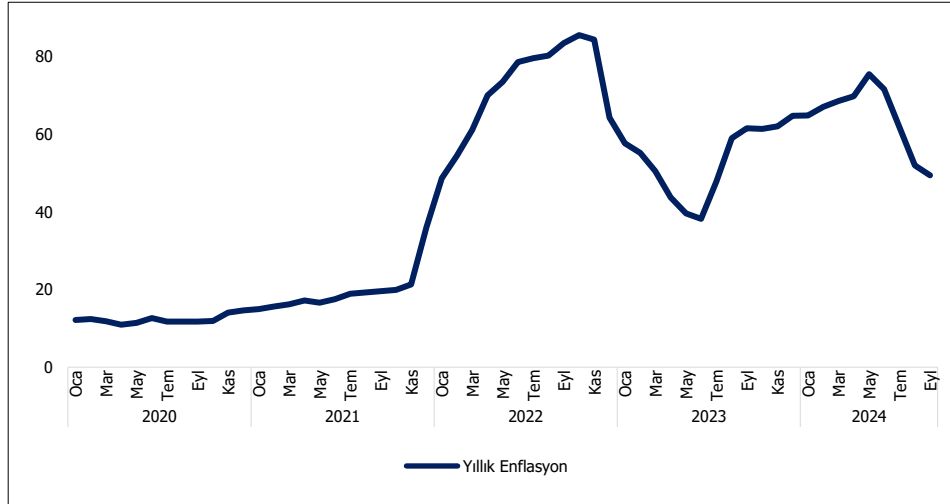
2024 yılı boyunca temel mallar grubu fiyatlarında iç talepteki görünüm ve döviz kurunda yaşanan gelişmelere paralel şekilde ılımlı bir seyir hakim olmuştur. Hizmet fiyatları artış oranı ise yılın ilk yarısında yüksek seviyelerdeki seyrini sürdürürken üçüncü çeyrekte baz etkisiyle gerilemiştir. Temel mal ve hizmet gruplarındaki gelişmelere paralel olarak özel kapsamlı TÜFE göstergelerinden ÖKTG-B ve ÖKTG-C endeksleri yıllık artışı Eylül 2024 itibarıyla sırasıyla yüzde 48,2 ve yüzde 49,1 olarak gerçekleşmiştir.

Para politikasındaki sıkı duruşun devamıyla birlikte yurt içi talepte dengelenme, döviz kurunda istikrarlı seyir ve enflasyon beklentilerindeki iyileşmenin devamıyla 2024 yılı sonunda TÜFE yıllık artış oranının yüzde 41,5 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir.

TCMB, fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek temel amacı doğrultusunda enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesinde para politikası uygulamalarını sürdürmektedir.

GRAFİK I: 6- Yıllık Enflasyon

(Yüzde)

Kaynak: TÜİK

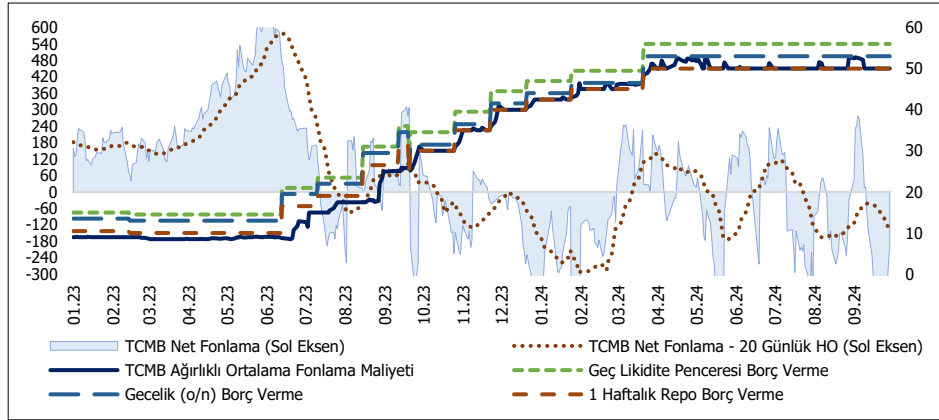
2023 yılının ilk yarısında genel olarak 2022 yılında sağlanan para politikası duruşunu koruyan Merkez Bankası, yalnızca Şubat ayında deprem felaketi sonrasında, sanayi üretiminde yakalanan ivmenin ve istihdamdaki artış eğiliminin sürdürülmesi amacıyla finansal koşulların daha destekleyici olmasına karar vererek politika faizinde 50 baz puanlık indirime gitmiştir.

Merkez Bankası dezenflasyon sürecinin en kısa sürede tesisi, enflasyon beklentilerinin yönetilmesi ve fiyatlama davranışlarındaki bozulmanın kontrol altına alınması amaçları doğrultusunda 2023 yılının ikinci yarısında parasal sıkılaşma sürecini başlatmıştır. Buna paralel olarak Haziran-Aralık döneminde toplamda 3.400 baz puanlık faiz artırımına gidilmiştir.

2023 yılında başlatılan parasal sıkılaştırmanın gecikmeli etkileri ve enflasyon görünümündeki bozulmayı da dikkate alan Merkez Bankası 2024 yılının ilk çeyreğinde politika faizinde Ocak-Mart döneminde toplam 750 baz puanlık faiz artırımına gitmiştir.

Para politikasındaki sıkı duruş yurt içi talepteki dengelenmeyi desteklerken, enflasyon beklentilerinde ve aylık enflasyonun ana eğiliminde iyileşme sağlamıştır. Ancak, Merkez Bankası enflasyonun ana eğilimindeki iyileşmenin ve enflasyon beklentilerindeki düşüşün istenilen düzeyde olmaması nedeniyle 2024 yılı Nisan-Eylül döneminde politika faizini sabit tutmuştur.

GRAFİK I: 7- TCMB Net Fonlaması (Milyar TL) ve Faiz Oranları (Yüzde)

Kaynak: TCMB

Not: Son veri 30 Eylül 2024 tarihi itibarıyadır.

TABLO I: 22- TCMB Net Döviz Alımları

(Milyon Dolar)

Yıl	İhracat Reeskont Kredileri	Döviz Alım İhaleleri	Döviz Satım İhaleleri	Döviz Alım Müdahaleleri	Döviz Satım Müdahaleleri	Enerji İthalatçısı KİT'lere Döviz Satışı	Toplam Net Döviz Alımları
2002	25	795	-	16	12	-	824
2003	34	5 652	-	4 229	-	-	9 915
2004	27	4 104	-	1 283	9	-	5 405
2005	25	7 442	-	14 565	-	-	22 032
2006	4	4 296	1 000	5 441	2 105	-	6 636
2007	2	9 906	-	-	-	-	9 908
2008	5	7 584	100	-	-	-	7 489
2009	1 040	4 314	900	-	-	-	4 454
2010	1 104	14 865	-	-	-	-	15 969
2011	1 920	6 450	11 210	-	2 390	-	-5 230
2012	8 295	-	1 450	-	1 006	-	-5 839
2013	12 664	-	17 610	-	-	-	-4 949
2014	12 999	-	10 439	-	3 151	1 321	-1 912
2015	15 182	-	12 346	-	-	10 505	-7 669
2016	15 022	-	3 400	-	-	5 084	6 538
2017	12 491	-	-	-	-	7 851	4 640
2018	14 902	-	-	-	-	7 699	7 203
2019	22 692	-	-	-	-	6 456	16 237
2020	23 067	-	-	-	-	5 985	17 082
2021	21 078	-	-	-	7 278	6 111	7 689
2022	17 623	-	-	-	-	17 971	-348
2023	3 832	-	-	-	-	-	3 832
2024 (1)	1 326	-	-	-	-	-	1 326

Kaynak: TCMB İstatistikleri, Piyasa Verileri, Aylık Döviz Alım Satım Tutarları

(1) 2024 yılı verileri ilk 9 ay itibarıyla.

İhracat reeskont kredileri yoluyla TCMB döviz rezervlerine 2023 yılında 3,8 milyar dolar, 2024 yılının ilk dokuz ayında ise 1,3 milyar dolar katkı sağlanmıştır.

TCMB'nin altın hariç brüt döviz rezervi 2023 yılı sonunda bir önceki yılsonuna göre 9,9 milyar dolar artışla 92,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Eylül 2024 itibarıyla TCMB'nin altın hariç brüt döviz rezervi 2023 yılı sonuna göre 1 milyar dolar artışla 93,8 milyar dolar seviyesindedir.

2024 yılı üçüncü çeyrek sonu itibarıyla para tabanı 2023 yılı sonuna göre yüzde 44,1 oranında artmıştır. Bununla birlikte, emisyon toplamı 208,6 milyar TL artış göstermiştir. Aynı dönemde TCMB dış varlıkları 11,7 milyar dolar artarken toplam yükümlülükleri ise 7,5 milyar dolar azalmıştır. Bu doğrultuda, TCMB'nin net dış varlık pozisyonunda 19,2 milyar dolar artış gerçekleşmiştir.

M1, M2 ve M3 para arzları, Eylül 2024 itibarıyla 2023 yılı sonuna göre sırasıyla yüzde 28,4, yüzde 21,7 ve yüzde 29,5 oranlarında artmıştır. M1 para arzındaki artışta, yabancı para cinsinden vadesiz mevduatlardaki artış etkili olmuştur. M2 para arzında kaydedilen artışta ise M1 para arzındaki ve Türk lirası cinsi vadeli mevduatlardaki değerlendirme belirleyici olmuştur.

TABLO I: 23- Parasal Büyüklükler ve TCMB Bilançosu Seçilmiş Kalemleri

	2023	2024		
	4.Ç	1.Ç	2.Ç	3.Ç
Milyon TL				
Para Arzları				
M1	4 757 514	5 515 378	5 533 444	6 106 745
M2	13 615 989	14 287 260	15 280 894	16 575 682
M3	14 018 354	14 927 175	16 311 540	18 155 397
Milyon TL				
Para Tabanı	2 255 974	2 439 949	3 301 726	3 249 758
Emisyon	448 823	493 617	612 519	657 472
Net Dış Varlıklar	1 081 017	558 007	1 355 392	1 796 800
Net Uluslararası Rezervler	1 027 379	498 568	1 293 851	1 759 154
Net İç Varlıklar	1 174 957	1 881 942	1 946 333	1 452 958
Hazine Borçları	157 431	148 521	142 142	133 252
Değerleme Hesabı	816 441	866 288	784 262	598 000
Milyon Dolar				
Dış Varlıklar	143 098	125 761	145 001	154 796
Toplam Yükümlülükler	115 787	118 858	112 662	108 247
Yurt Dışı	30 552	30 479	29 095	23 743
Yurt İçi	85 235	88 379	83 567	84 504
Net Dış Varlık Pozisyonu	27 311	6 903	32 339	46 549

Kaynak: TCMB

Not: Alt kalemlerin tamamı gösterilmediği için toplamlar tutmayabilecektir. Veriler ayın son Cuma günü itibarıdır. Bilanço büyüklüklerine ait rakamlar Stand By Bilançosundan alınmıştır.

b) Hedefler

2024 yılı Haziran ayı itibarıyla başlayan dezenflasyon sürecinin sürdürülmesiyle TÜFE yıllık artış hızının 2025 yılı sonunda yüzde 17,5 olarak gerçekleşmesi hedeflenmektedir.

2.5. MALİ PİYASALAR**a) Mevcut Durum**

Finans sektörünün toplam aktif büyüklüğü, Haziran 2024 itibarıyla 36,9 trilyon TL olarak gerçekleşmiş olup aktiflerin GSYH'ya oranı yüzde 105,2'yle 2023 yılına göre gerilemiştir. Bankaların ve BDDK gözetimindeki banka dışı finansal kuruluşların sektör paylarında düşüş gözlenirken sigorta ve emeklilik şirketleri, portföy yönetim şirketleri ve yatırım ortaklıklarının sektör payında artış görülmüştür. Portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklüğünün GSYH'ya oranı artarken sigorta ve emeklilik şirketlerinin aktif büyüklüklerinin GSYH'ya oranı değişmemiş, diğer finansal kuruluşların aktif büyüklüklerinin GSYH'ya oranı ise gerilemiştir.

TABLO I: 24- Finansal Sektör Kuruluşlarına Dair Bazı Göstergeler

	Aktif Büyüklük (1)				Aktif Büyüklük (2)				Sektör Payı				GSYH'ya Oran				Kuruluş Sayısı			
	Milyar TL				Milyar Dolar				Yüzde				Yüzde				Adet			
	2022	2023	2024-6	2024-6	2022	2023	2024-6	2024-6	2022	2023	2024-6	2024-6	2022	2023	2024-6	2024-6	2022	2023	2024-6	2024-6
Bankalar	14 347,4	23 550,9	28 056,2		767,3	800,0	854,7		81,6	78,9	76,0		95,6	88,7	79,9		57	62	63	
Mevduat Bankaları	12 340,6	20 166,5	24 119,8		660,0	685,0	734,8		70,2	67,6	65,3		82,2	76,0	68,7		35	34	34	
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	819,1	1 343,6	1 674,0		43,8	45,6	51,0		4,7	4,5	4,5		5,5	5,1	4,8		16	19	20	
Katılım Bankaları	1 187,6	2 040,8	2 262,3		63,5	69,3	68,9		6,8	6,8	6,1		7,9	7,7	6,4		6	9	9	
BDDK Gözetimindeki Banka Dışı Finansal Kuruluşlar	395,4	671,3	786,7		21,1	22,8	24,0		2,2	2,2	2,1		2,6	2,5	2,2		118	119	121	
Finansal Kiralama Şirketleri	163,6	271,9	294,4		8,7	9,2	9,0		0,9	0,9	0,8		1,1	1,0	0,8		21	21	20	
Faktöring Şirketleri	135,6	214,1	256,3		7,3	7,3	7,8		0,8	0,7	0,7		0,9	0,8	0,7		49	49	49	
Finansman Şirketleri	74,6	139,6	164,1		4,0	4,7	5,0		0,4	0,5	0,4		0,5	0,5	0,5		19	20	21	
Varlık Yönetim Şirketleri	8,9	16,7	24,0		0,5	0,6	0,7		0,1	0,1	0,1		0,1	0,1	0,1		23	23	25	
Tasarruf Finansman Şirketleri	12,6	29,0	47,9		0,7	1,0	1,5		0,1	0,1	0,1		0,1	0,1	0,1		6	6	6	
Sigorta ve Emeklilik Şirketleri	781,2	1 471,4	1 932,8		41,8	50,0	58,9		4,4	4,9	5,2		5,2	5,5	5,5		70	72	73	
Hayat Dışı	248,8	506,9	660,7		13,3	17,2	20,1		1,4	1,7	1,8		1,7	1,9	1,9		45	49	49	
Hayat/Emeklilik	513,7	920,5	1 213,3		27,5	31,3	37,0		2,9	3,1	3,3		3,4	3,5	3,5		21	19	20	
Reasürans	18,7	44,0	58,7		1,0	1,5	1,8		0,1	0,1	0,1		0,1	0,2	0,2		4	4	4	
Yatırım Ortaklıkları	335,5	789,4	985,5		17,9	26,8	30,0		1,9	2,6	2,7		2,2	3,0	2,8		55	65	65	
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (3)	306,6	754,5	942,8		16,4	25,6	28,7		1,7	2,5	2,6		2,0	2,8	2,7		39	49	48	
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları	1,0	1,2	1,6		0,1	0,0	0,0		0,0	0,0	0,0		0,0	0,0	0,0		9	9	9	
Girişim Sermayesi Yatırım Ort.	27,9	33,7	41,1		1,5	1,1	1,3		0,2	0,1	0,1		0,2	0,1	0,1		7	7	8	
Portföy Yönetim Şirketleri	1 566,6	3 162,6	4 931,6		83,8	107,4	150,2		8,9	10,6	13,4		10,4	11,9	14,1		59	64	66	
Aracı Kurumlar (4)	152,4	204,1	239,5		8,2	6,9	7,3		0,9	0,7	0,6		1,0	0,8	0,7		72	72	72	
TOPLAM	17 578,5	29 849,7	36 932,2		940,1	1 014,0	1 125,1		100,0	100,0	100,0		117,1	112,4	105,2		431	454	460	

Kaynak: HMB, TCMB, TÜİK, SPK, BDDK, SEDK, FKB
(1) Portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklüğünü ifade etmektedir.
(2) İlgili dönem sonu TCMB döviz alış kurulan kullanılarak SBB tarafından hesaplanmıştır.
(3) 2024 yılı Haziran ayı için konsolide olmayan finansal tablo verileri esas alınmıştır.
(4) Aracı kurumların 2024 yılı Haziran ayı ara dönem mal tablolarına ilişkin konsolide veriler henüz yayımlanmadığından 2024 Mart ayı verisine yer verilmiştir.

Finansal İstikrar Kapsamında Hanehalkı ve Finans Dışı Kesim Borçluluğu

Türkiye'nin hanehalkı ve finans dışı kesim borçluluğu gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça düşük seviyededir. Hanehalkı finansal varlıkları, özellikle mevduat ve yatırım fonları kalemlerindeki gelişmeler nedeniyle önemli bir artış kaydederken hanehalkı finansal yükümlülükleri de aynı şekilde yükselmiştir. Söz konusu gelişmeye neden olan temel kalemler, kredi kartı harcamaları ve ihtiyaç kredileridir. Hanehalkı finansal varlıklarının yükümlülükleri karşılama oranında geçen senenin aynı ayına göre önemli derecede bir artış gözlenmekte olup varlıkların yükümlülükleri karşılama oranında bir risk bulunmamaktadır. Finansal istikrarın sürdürülebilirliğini olumlu yönde etkileyen bu seyrinde, hanehalkının yabancı para (YP) cinsinden borçlanamaması ve uygulanan sıkı para politikasının etkileri oldukça yüksektir. Ayrıca reel sektörün kullandığı YP krediler için aylık büyüme tavanı getirilmesi gibi tedbirler de bu gelişmeyi desteklemiştir.

TABLO I: 25- Hanehalkı Finansal Varlık ve Yükümlülükleri

(Milyar TL)

	2022	2023	Haziran	
			2023	2024
Mevduat	4 530,3	7 804,5	6 305,4	9 012,2
Tasarruf Mevduatı	2 357,3	4 802,6	3 650,9	5 743,1
Döviz Tevdiatı	1 681,6	2 186,5	1 968,7	2 235,9
Kıymetli Maden Deposu	491,4	815,4	685,8	1 033,2
Tahvil ve Bonolar	38,6	58,5	77,1	76,9
Kamu	24,1	41,2	62,2	47,6
Özel Sektör	14,5	17,3	14,9	29,3
Yatırım Fonları	810,5	1 709,5	1 050,2	2 782,6
Menkul Kıymet	430,1	1 018,3	605,7	1 756,7
Emeklilik (1)	431,9	753,2	564,2	1 025,9
Hisse Senedi	1 003,5	1 437,8	1 018,4	1 889,7
Diğer Menkul Kıymetler (2)	1,1	0,8	0,9	2,3
TOPLAM VARLIKLAR	6 388,0	11 022,4	8 460,1	13 781,4
Banka Kredileri	1 566,8	2 745,1	2 211,6	3 299,1
Konut Kredileri	360,7	438,7	438,9	447,5
Taşıt Kredileri	49,8	96,1	82,9	90,9
İhtiyaç Kredileri	696,5	1 012,4	889,0	1 230,8
Kredi Kartları	459,9	1 197,9	800,8	1 529,9
Finansman Şirketi Kredileri	15,7	16,8	14,7	20,9
Konut Kredileri	0,0	0,0	0,0	0,0
Taşıt Kredileri	11,2	9,9	9,1	12,1
İhtiyaç Kredileri	4,5	6,9	5,6	8,8
Finansal Kiralama Şirketi Kredileri (3)	0,2	0,0	0,1	0,0
TOPLAM YÜKÜMLÜLÜKLER	1 582,7	2 761,9	2 226,3	3 320,0
Varlıklar/GSYH (Yüzde)	42,6	41,9	43,2	39,3
Yükümlülükler/GSYH (Yüzde)	10,5	10,5	11,4	9,5
Varlıklar/Yükümlülükler (Yüzde)	403,6	399,1	380,0	415,1

Kaynak: BDDK, TÜİK, MKK, TBB Risk Merkezi, Emeklilik Gözetim Merkezi, SBB Hesaplamaları

(1) Katılımcıların fon tutarı ile devlet katkısı tutarı toplamını ifade etmektedir. Otomatik katılım sistemi verileri de dâhil edilmiştir.

(2) Varlığa dayalı menkul kıymetler, varlık teminatlı menkul kıymetler ve kira sertifikalarını içermektedir.

(3) Finansal kiralama şirketlerince kullanılan konut kredilerini ihtiva etmektedir.

Hanehalkı yükümlülüğü Haziran 2024 itibarıyla önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 49,1 oranında artarak 3,3 trilyon TL'ye yükselmiştir. Banka kredileri stokunun önceki yılın aynı dönemine göre toplam yükümlülükler içindeki payı 0,1 puan artışla yüzde 99,4 olmuştur. Haziran 2024 itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre bankaların kullandığı kredi stoku yüzde 49,2, finansman şirketlerinin kullandığı kredi stoku ise yüzde 42,2 oranında artmıştır.

Haziran 2024 itibarıyla önceki yılın aynı dönemine göre banka kredisi stokunun alt kalemlerine bakıldığında, bireysel kredi kartı borcu ve ihtiyaç kredilerindeki artış oranının diğer kalemlerden daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı dönemde kredi kartları yüzde 91, ihtiyaç kredisi yüzde 38,5, taşıt kredisi yüzde 9,7 ve konut kredisi yüzde 2 oranında artmıştır. Banka kredisi stoku içinde Haziran 2024 itibarıyla kredi kartları yüzde 46,3, ihtiyaç kredileri yüzde 37,3, konut kredileri yüzde 13,6, taşıt kredileri ise yüzde 2,8 ağırlığa sahiptir. Önceki yılın aynı dönemine göre kredi kartları stokunun banka kredisi stoku içerisindeki ağırlığı artarken, konut, taşıt ve ihtiyaç kredilerinin ağırlıkları azalış göstermiştir.

Hanehalkı finansal varlıklarındaki artış sürmektedir. Haziran 2024 itibarıyla hanehalkı finansal varlıkları yıllık yüzde 62,9 oranında artarak 13,8 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Ancak bu artış geçen senenin aynı dönemindeki büyüme oranı olan yüzde 79'un altında kalmıştır. Hanehalkı varlıklarının yüzde 65,4'lük kısmını oluşturan mevduat söz konusu dönemde yüzde 42,9 artmıştır. Mevduat kalemindeki artışta önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 57,3 artış gösteren tasarruf mevduatı etkili olmuştur. Hanehalkı varlıkları arasında yer alan döviz tevdiat hesabındaki artış ise yüzde 13,6 ile sınırlı seyretilmiştir. Mevduat içinde en düşük paya sahip olan kıymetli maden depo hesaplarının TL değeri yüzde 50,7 oranında artış göstermiştir. Hanehalkının tahvil ve bono stokunun toplam varlıklar içindeki payı yüzde 0,6 oranında olup önceki yılın aynı dönemine göre 0,3 puan azalmıştır. İlgili dönemde Borsa İstanbul'da devam eden halka arz eğilimiyle hanehalkının hisse senedi stoku yüzde 85,6 oranında artmıştır. Ancak jeopolitik ve konjonktürel gelişmeler nedeniyle yatırımcının daha güvenli yatırım araçlarına yönelme isteğine bağlı olarak, geçen yılın aynı dönemine göre artış oranında azalma görülmüştür. Bu dönemde hanehalkının sahip olduğu yatırım fonları yüzde 165 oranında yükselmiştir.

Hanehalkı finansal varlıklarındaki artış finansal yükümlülüklerdeki artışa göre daha güçlü olmuştur. Haziran 2024 itibarıyla hanehalkı finansal varlıklarının finansal yükümlülüklerle oranı bir önceki yıla göre 35,1 puan artarak yüzde 415,1'e yükselmiştir. Diğer taraftan, hanehalkı finansal varlık ve yükümlülüklerindeki artışa rağmen GSYH'daki hızlı büyüme neticesinde hanehalkı finansal varlıklarının GSYH'ya oranı 3,9 puan düşerek yüzde 39,3'e, hanehalkı finansal yükümlülüklerinin GSYH'ya oranı 1,9 puan düşerek yüzde 9,5'e gerilemiştir.

Temmuz 2024 itibarıyla finansal kesim dışındaki firmaların net döviz pozisyonu açığı bir önceki yılın aynı dönemine göre 37,7 milyar dolar artarak 121,4 milyar dolar olmuştur. Varlıklarda yüzde 3,5 oranında bir azalma yaşanırken, yükümlülüklerde yüzde 12,4 oranında artış gerçekleşmiştir. Varlıklardaki en büyük kalem olan mevduat, 89,6 milyar dolar seviyesine gerilemiş ve yıllık azalış yüzde 16,7 oranında olmuştur. Aynı dönemde ihracat alacaklarında yüzde 16,1, yurt dışına doğrudan sermaye yatırımlarında ise yüzde 23,2 oranında artış yaşanmıştır. Temmuz 2024 itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre yurt dışından sağlanan krediler yüzde 1,5 oranında artarak 104,9 milyar dolar olurken yurt

içinden sağlanan krediler yüzde 26,3 artışla 137,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Böylece yükümlülükler kaleminde en önemli yere sahip olan nakdi krediler yüzde 14,2 artışla 242,1 milyar dolara yükselmiş ve yurt içinden sağlanan kredi miktarı, yurt dışından sağlanan kredi miktarının üzerinde gerçekleşmiştir.

Finansal kesim dışındaki firmalar kısa vadeli net döviz pozisyonu fazlası vermeyi sürdürmüştür. 2024 yılı Temmuz ayında kısa vadeli net döviz pozisyonu fazlası 34,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde söz konusu firmaların kısa vadeli yükümlülüklerinde artış, kısa vadeli varlıklarında ise azalış meydana geldiğinden kısa vadeli net döviz pozisyonu fazlasında bir önceki yılın aynı dönemine göre 28,1 milyar dolar tutarında gerileme yaşanmıştır. Kısa vadeli varlıklar yıllık 11,2 milyar dolar gerilerken kısa vadeli yükümlülükler 16,9 milyar dolar yükselmiştir.

TABLO I: 26- Finansal Kesim Dışındaki Firmaların Döviz Varlık ve Yükümlülükleri

	2022	2023	Temmuz	
			2023	2024
Varlıklar	168,0	178,2	171,5	165,5
Mevduat	104,9	108,5	107,5	89,6
Menkul Kıymetler	1,5	1,6	1,8	2,1
İhracat Alacakları	41,7	43,5	39,8	46,2
Yurt Dışına Doğrudan Sermaye Yatırımları	19,9	24,6	22,4	27,6
Yükümlülükler	255,5	260,3	255,2	286,9
Nakdi Krediler	214,7	214,0	212,0	242,1
Yurt İçinden Sağlanan Krediler	111,8	110,3	108,6	137,2
Döviz Kredileri (Bilgi için)	105,7	104,8	102,9	131,6
Döviz Endeksli Krediler (Bilgi için)	0,5	0,3	0,4	0,2
Yurt Dışından Sağlanan Krediler	102,9	103,7	103,4	104,9
İthalat Borçları	40,8	46,3	43,2	44,8
Net Döviz Pozisyonu	-87,5	-82,1	-83,7	-121,4
Kısa Vadeli Varlıklar (1)	148,1	153,6	149,1	137,9
Kısa Vadeli Yükümlülükler (2)	80,9	91,8	86,7	103,6
Kısa Vadeli Net Döviz Pozisyonu	67,2	61,8	62,4	34,3

Kaynak: TCMB

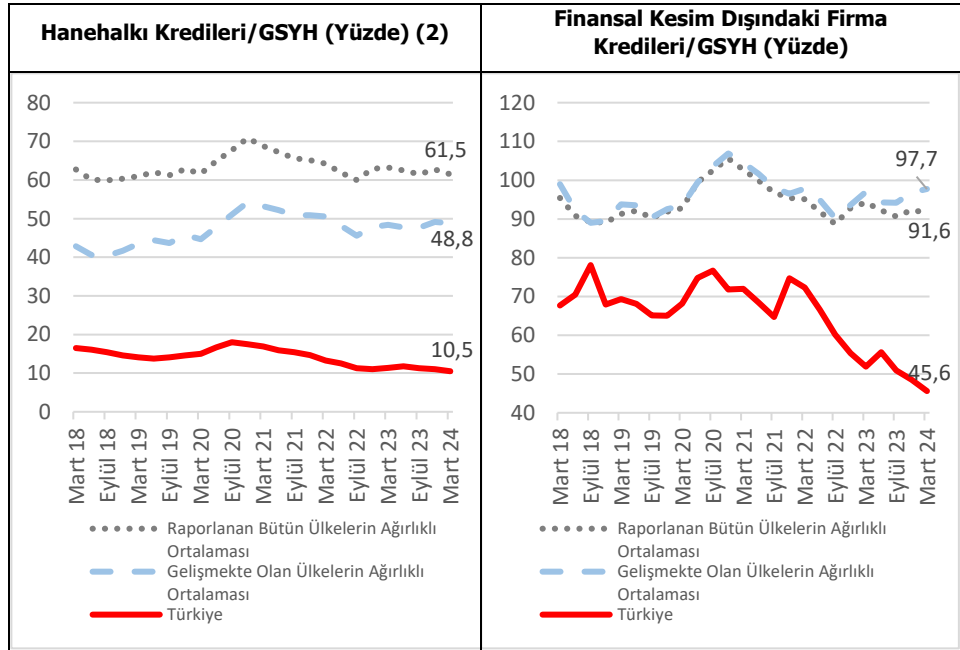
(1) Kısa Vadeli Varlıklar=Mevduat+Menkul Kıymetler+İhracat Alacakları

(2) Kısa Vadeli Yükümlülükler=Yurt İçi Bankalar, Faktoring Şirketleri ve Finansman Şirketlerinden Sağlanan Kısa Vadeli Döviz Kredileri ile Döviz Endeksli Krediler+Yurt Dışından Sağlanan Kısa Vadeli Krediler ile Vadeye Kalan Süresi 1 Yıldan Az Olan Uzun Vadeli Krediler+Kısa Vadeli İthalat Borçları ile Vadeye Kalan Süresi 1 Yıldan Az Olan Uzun Vadeli İthalat Borçları

Türkiye'nin hanehalkı borçluluğu ve finansal kesim dışındaki firma kredilerinin GSYH'ya oranı, uluslararası karşılaştırmalara göre dünya genelinden pozitif ayrılmış olup düşük riskliliğe sahiptir. Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements) veri tabanına göre 2024 yılının ilk çeyreği itibarıyla Türkiye'nin hanehalkı kredilerinin GSYH'ya oranı yüzde 10,5 seviyesiyle hem gelişmekte olan ülkelerin hem de raporlanan ülke ortalamalarının oldukça altındadır. Aynı dönemde raporlanan bütün ülkelerin ağırlıklı ortalaması yüzde 61,5 iken gelişmekte olan ülkelerin ağırlıklı ortalaması yüzde 48,8'dir.

Gelişmekte olan ve raporlanan ülkelerde finansal kesim dışındaki firma kredilerinin GSYH'ya oranı nispeten yatay seyrederken Türkiye'de ilgili oran büyük ölçüde gerilemiştir. Diğer ülke gruplarıyla karşılaştırıldığında Türkiye 2024 yılı ilk çeyreği itibarıyla yüzde 45,6 seviyesiyle düşük riskliliğe sahiptir. Aynı dönemde raporlanan bütün ülkelerin ağırlıklı ortalaması yüzde 91,6 iken gelişmekte olan ülkelerin ağırlıklı ortalaması yüzde 97,7'dir. Türkiye'de 2024 yılı ilk çeyreği itibarıyla finansal kesim dışındaki firma kredilerinin GSYH'ya oranı 2023 yılının ikinci çeyreğinde hafif artış gösterse de dokuz çeyrek boyunca süren bir düşüş eğilimindedir. Ayrıca 2002'ye kadar giden seride Türkiye'de ilgili oran 2013 yılı birinci çeyreğinden bu yana en düşük seviyesine gerilemiştir.

GRAFİK I: 8- Hanehalkı Kredilerinin ve Finansal Kesim Dışındaki Firma Kredilerinin GSYH'ya Oranı (1)

Kaynak: Bank for International Settlements

(1) Raporlanan ülke sayısı 43'tür.

(2) Hanehalkı kredileri kapsamında hanehalkına hizmet eden kâr amacı gütmeyen kuruluş kredileri de yer almaktadır.

Bankacılık

Bankacılık sektöründe Ağustos 2024'te 34'ü mevduat, 20'si kalkınma ve yatırım, 9'u ise katılım bankası olmak üzere, toplam 63 banka faaliyet göstermektedir. Bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğü Ağustos 2024 itibarıyla TL bazında yıllık yüzde 46 oranında artarak 29,7 trilyon TL, dolar bazında ise yüzde 14,8 oranında artarak 875 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

TABLO I: 27- Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri

	2022	2023	Ağustos	
			2023	2024
Temel Büyüklükler				
Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)	14 347	23 551	20 332	29 690
Aktif Büyüklüğü (Milyar Dolar) (1)	767	800	762	875
Canlı Krediler (Milyar TL)	7 581	11 677	10 450	14 639
Mevduat (Milyar TL)	8 862	14 852	12 932	17 461
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (2)	431 614	620 495	350 589	382 771
Banka Sayısı (Adet)	57	62	59	63
Şube Sayısı (Adet)	11 034	10 950	11 039	10 953
Personel Sayısı (Bin kişi)	206	209	208	210
Performans (Yüzde)				
Dönem Net Kârı / Ortalama Aktifler (2)	3,7	3,3	2,0	1,4
Dönem Net Kârı / Ortalama Özkaynaklar (2)	49,9	42,7	24,2	17,8
Mevduat / Toplam Pasifler	61,8	63,1	63,6	58,8
İhraç Edilen Menkul Değerler / Toplam Pasifler	2,3	2,5	2,2	2,9
Canlı Krediler / Toplam Aktifler	52,8	49,6	51,4	49,3
Menkul Değerler / Toplam Aktifler	16,5	16,9	17,1	16,1
Riskler (Yüzde)				
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	19,5	19,1	18,5	17,0
Yabancı Para Net Genel Pozisyonu / Yasal Özkaynak	2,3	3,7	6,2	2,9
Tahsili Gecikmiş Alacak Oranı	2,1	1,6	1,6	1,7
Özel Karşılık Oranı	86,7	82,0	85,8	76,1
Kredi / Mevduat Oranı	85,5	78,6	80,8	83,8
Likidite Yeterlilik Oranı	155,6	159,9	162,0	153,1

Kaynak: BDDK, SBB hesaplamaları

(1) İlgili dönem sonu TCMB döviz alış kurları kullanılarak Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hesaplanmıştır.

(2) Yıl içindeki birikimli değerleri göstermektedir.

Sahiplik yapısına göre bankaların sektör aktiflerindeki payları incelendiğinde Ağustos 2024 itibarıyla yerli özel bankaların yüzde 30,2, yabancı özel bankaların yüzde 25,1, kamu bankalarının ise yüzde 44,7'lik paya sahip olduğu görülmektedir. Bir önceki yılın aynı ayına göre sadece yerli özel bankaların payı artmıştır. Fonksiyonel gruplar bazında kalkınma ve yatırım bankaları ile mevduat bankalarının payı artarken katılım bankalarının payında azalış gerçekleşmiştir. Buna göre, mevduat bankaları sektör aktiflerinin yüzde 86'sını, katılım bankaları yüzde 8'ini, kalkınma ve yatırım bankaları ise yüzde 6'sını oluşturmaktadır.

Bankacılık sektörünün toplam kredi hacmi Ağustos 2024'te önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 40,1 artarak 14,6 trilyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Kredilerin türlerine göre dağılımına bakıldığında, toplam kredi hacminin yüzde 46,7'si kurumsal kredilerden, yüzde 26,4'ü KOBİ kredilerinden, yüzde 12,3'ü tüketici kredilerinden ve yüzde 14,7'si kredi kartlarından oluşmaktadır. Parasal sıkılaştırmanın yanı sıra makro ihtiyati politikaların da etkisiyle 2023 yılının ikinci çeyreğinden itibaren kredi büyümesinde dengelenme sürecine girildiği görülmektedir. Bu çerçevede geçen yılın aynı dönemine göre ticari kredi artışı yüzde 38,3, tüketici kredi artışı ise yüzde 24,9 oranıyla sınırlı kalmıştır.

Kredilerin takibe dönüşüm oranları Ağustos 2023 gerçekleştirmeleriyle kıyaslandığında hafif artış göstermiştir. Kredi büyümesindeki artışa karşın tahsili gecikmiş alacak (TGA)

bakiyesinin ılımlı seyretmesi, TGA'ların toplam krediler içindeki payının düşük kalmasına neden olmaktadır. Ağustos 2023'te yüzde 1,6 olan kredilerin TGA oranı Ağustos 2024'te yüzde 1,7'ye yükselmiştir. Söz konusu oran ticari kredilerde yüzde 1,7'den yüzde 1,5'e gerilerken tüketici kredilerinde yüzde 1,9'dan yüzde 2,4'e, kredi kartlarında ise yüzde 1,1'den yüzde 2,1'e ulaşmıştır.

Bankaların temel fon kaynağı olan mevduatın toplam kaynaklar içindeki payı Ağustos 2024'te önceki yılın aynı dönemine göre azalarak yüzde 58,8'e gerilemiştir. Bu azalışta en önemli etken YP mevduatın TL mevduata kıyasla ivme kaybetmesidir. Bu dönemde YP mevduatla birlikte kur korumalı mevduat (KKM) bakiyesi de gerilemiştir. KKM bakiyesi Ağustos 2024 itibarıyla 1,6 trilyon TL'ye inmiş olup yurt dışı şubeler hariç yurt içi yerleşiklerin toplam mevduatı içindeki payı yüzde 28,1'den yüzde 10'a düşmüştür. Önceki program döneminde gerilemiş olan ihraç edilen menkul kıymetler ile yurt dışından sağlanan kredilerin payı ise artış göstermiştir.

Bankacılık sektörünün uzun vadeli likidite pozisyonuna ilişkin temel göstergelerden biri olan kredi/mevduat oranı Ağustos 2024'te tüm sektör için yüzde 83,8'e yükselmiştir. Geçen yılın aynı döneminde yüzde 80,8 seviyesinde bulunan kredi/mevduat oranı, mevduat artışının kredi artışından daha güçlü olmasının etkisiyle 2021 yılının son çeyreğinden bu yana yüzde 100 seviyesinin altında seyretmektedir. Bu oran, TL'de yüzde 85,5, YP'de ise yüzde 81,2 düzeyindedir. Söz konusu oran, mevduat toplama yetkisi bulunmayan kalkınma ve yatırım bankaları hariç tutulduğunda yüzde 77,6'ya düşmektedir.

Sermaye yeterliliği rasyosu (SYR) Ağustos 2024 itibarıyla yüzde 17'yle hedef oran olan yüzde 12'nin üzerinde seyretmektedir. BDDK'nın SYR hesaplamasında kullanılacak döviz kurunu yılbaşı itibarıyla güncellemesi sonrasında SYR oranları bir miktar gerilemiştir. Ağustos 2024 itibarıyla SYR, mevduat bankaları için yüzde 16,4, katılım bankaları için yüzde 18, kalkınma ve yatırım bankaları için ise yüzde 23,9 seviyesinde bulunmaktadır. Bankaların sahiplik durumuna göre SYR, yerli ve yabancı özel bankalarda yüzde 17,6, kamu bankalarında ise yüzde 16,1 düzeyindedir.

Sermaye Piyasası

Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin piyasa değeri 2023 yılı sonunda 10.043 milyar TL iken, 2024 yılı Ağustos ayında 13.388 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılı sonunda yüzde 37,8 seviyesinde bulunan borsa şirketlerinin piyasa değerinin GSYH'ya oranı ise Haziran 2024 itibarıyla yüzde 40,2'ye yükselmiştir. 2024 yılı Ağustos ayında Borsa İstanbul'daki yabancı yatırımcı payı yüzde 39,7 düzeyinde gerçekleşmiş olup bu dönem itibarıyla 566 şirketin payları Borsa İstanbul'da işlem görmektedir.

TABLO I: 28- Sermaye Piyasalarına İlişkin Göstergeler

	2022	2023	2024-6	2024-8
Sermaye Piyasası Kanunu Kapsamındaki Şirketler (Adet)	597	654	678	688
Borsa İstanbul Şirketleri (Adet)	483	538	559	566
Borsa Dışı Şirketler (Adet)	114	116	119	122
Borsa Şirketlerinin Piyasa Değeri (Halka Açık Kısım, Milyar TL)	2 586	4 140	6 001	5 634
Yabancı Payı (Halka Açık Kısım, Yüzde)	29,6	25,6	38,2	39,7
Borsa Şirketlerinin Piyasa Değeri (Milyar TL)	6 208	10 043	14 093	13 388
Borsa Şirketlerinin Piyasa Değeri/GSYH (Yüzde)	41,4	37,8	40,2	-
Yatırım Kuruluşları (Adet)	118	122	122	122
Aracı Kurumlar (Adet)	72	72	72	72
Bankalar (Adet)	46	50	50	50
Menkul Kıymet Yatırım Fonları (Adet)	1 146	1 440	1 503	1 556
Toplam Değeri (Milyar TL)	679	1 540	2 693	3 223
Bireysel Emeklilik Fonları (Adet)	374	376	381	381
Toplam Değeri (Milyar TL)	438	763	1 029	1 084
Yabancı Yatırım Fonları (Adet)	9	9	9	9
Portföy Değeri (Milyon TL)	29	49	44	45
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları (Adet)	9	9	9	9
Net Aktif Değer (Milyar TL)	1,0	1,2	1,6	1,6
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (Adet)	39	49	48	49
Aktif Toplamı (Milyar TL) (1)	307	755	943	946
Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları (Adet)	7	7	8	8
Portföy Yönetim Şirketleri (Adet)	59	64	66	66
Yönettikleri Portföy Büyüklüğü (Milyar TL)	1 567	3 163	4 932	5 564
Bağımsız Denetim Şirketleri (Adet)	110	111	111	111
Gayrimenkul Değerleme Şirketleri (Adet)	154	159	158	158
Derecelendirme Kuruluşları (Adet)	8	8	8	8
Hisse Senedi Hariç Özel Sektör Menkul Kıymetleri (Milyar TL)	158	224	266	282

Kaynak: SPK, TÜİK, MKK, Takasbank, KAP

(1) Söz konusu toplamda konsolide olmayan finansal tablo verileri esas alınmıştır.

Kurumsal yatırımcılar sektöründe menkul kıymet yatırım fonlarının toplam değeri 2023 yılı sonuna göre yüzde 109,3 artışla Ağustos 2024 itibarıyla 3.223 milyar TL'ye ulaşmıştır. Portföy yönetim şirketlerinin yönettikleri portföy büyüklüğü, 2023 yıl sonuna göre yüzde 76 artarak Ağustos 2024 itibarıyla 5.564 milyar TL olmuştur. Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının aktif toplamı Ağustos 2024'te 2023 yılı sonuna göre yüzde 25,3 oranında artmış ve 946 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Hisse senedi hariç özel sektör menkul kıymet stoku geçtiğimiz yıllardaki yükseliş eğilimini sürdürmüş ve 2024 yılının Ağustos ayında 2023 yılı sonuna göre yüzde 26 artarak 282 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Bu stokun yüzde 47,6'sı finansman bonusu, yüzde 48,2'si özel sektör tahvili, kalan yüzde 4,2'si ise varant ve varlığa dayalı menkul kıymetlerden oluşmaktadır. Ağustos 2024 itibarıyla 2023 yılı sonuna göre finansman bonusunun payı 5,3 puan azalırken özel sektör tahvilinin payı 6,3 puan artmıştır.

TABLO I: 29- Sermaye Piyasası Hacmi

(Milyon TL)

	2022	2023	Ağustos	
			2023	2024
Borçlanma Araçları Piyasası				
Kesin Alım-Satım Pazarı İşlem Hacmi	868 564	1 169 707	792 336	1 216 336
Repo-Ters Repo Pazarı İşlem Hacmi	11 611 348	28 355 988	17 481 510	75 263 810
Pay Piyasası				
İşlem Hacmi	17 706 168	32 740 324	19 861 460	24 480 044
Birincil Halka Arz Hasılatı Toplamı (1)	19 298	79 291	45 593	52 523
Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasası				
Altın TL İşlem Hacmi	114 280	334 881	242 399	146 242
Altın Dolar İşlem Hacmi (Milyon Dolar)	23 561	26 124	19 857	10 017
Altın Avro İşlem Hacmi (Milyon Avro)	26	31	9	2
Altın İşlem Hacmi (Ton)	529	659	507	200
Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası				
Vadeli İşlem Pazarı İşlem Hacmi	7 856 518	11 602 373	7 194 661	10 333 279
Opsiyon Pazarı İşlem Hacmi	30 851	60 011	30 750	91 195

Kaynak: Borsa İstanbul

(1) Halka arz tarihi olarak borsada işlem görme tarihi esas alınmaktadır.

Borçlanma araçları piyasası toplam işlem hacminde 2024 yılının ilk sekiz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre artış görülmüştür. Kesin alım-satım pazarı işlem hacmi yüzde 53,5 oranında artarken bu piyasadaki işlem hacminin önemli bir bölümünü oluşturan repo-ters repo pazarı işlem hacmi yüzde 330,5 oranında büyüme göstermiştir.

Sermaye piyasasının derinliğini artıran birincil halka arzlarda özellikle 2021 yılından itibaren görülen artış güçlü bir şekilde devam etmiş olup 2024 yılının ilk sekiz ayında 29 halka arz işlemi gerçekleşmiş ve 52,5 milyar TL'lik bir fon elde edilmiştir.

Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasasında 2022 yılında görülmeye başlanan artış eğilimi 2024 yılında tersine dönmüş olup 2024 yılının ilk sekiz ayında altın TL işlem hacmi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 39,7 oranında azalmıştır. Ayrıca altın dolar işlem hacmi de yüzde 49,6 oranında düşüş göstermiştir. Ağustos 2024 itibarıyla altın TL işlem hacmi 146,2 milyar TL, altın dolar işlem hacmi 10 milyar dolar, ton bazında altının toplam işlem hacmi ise 200 ton olarak gerçekleşmiştir.

2023 yılı Ağustos ayında 7.195 milyar TL olan Borsa İstanbul Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası Vadeli İşlem Pazarı işlem hacmi Ağustos 2024 itibarıyla 10.333 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Sigortacılık ve Özel Emeklilik

Türkiye'de sigortacılık ve özel emeklilik sektörlerinde Haziran 2024 itibarıyla 73 şirket bulunmakta olup bu şirketlerden 49'u hayat dışı, 20'si hayat ve emeklilik ve 4'ü reasürans alanında faaliyet göstermektedir.

Sigortacılık sektöründe 2023 yılında toplam prim üretimi, 2022 yılına göre yüzde 105 oranında artarak 483 milyar TL olmuştur. Direkt prim üretimi, bir önceki yıla göre yüzde 107 oranında artarak 443 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Haziran 2024 itibarıyla sigorta şirketleri tarafından sigortalılara verilen teminat GSYH'nın 22 katı olarak gerçekleşmiştir.

Sigortacılık sektöründe uluslararası sermayenin payı 2018 yılı öncesinde yüzde 70'lerin üzerinde seyrederken son yıllarda uluslararası sermayeli şirket sayısı azalmıştır. Bu

çerçeve de Haziran 2024 itibarıyla toplam nominal sermaye açısından yabancı sermayenin payı yüzde 54,9 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde uluslararası sermayenin toplam prim üretimindeki payı yüzde 53,0 olmuştur. Haziran 2024 itibarıyla sektörde faaliyet gösteren 73 şirketin 37'sinde yabancı ortakların payı yüzde 50'nin üzerinde bulunmakta olup uluslararası sermayeye sahip şirket sayısı 45'tir.

TABLO I: 30- Sigortacılık Sektörüne Ait Bazı Büyüklükler

	2022	2023	Haziran	
			2023	2024
Aktif Toplamı (Milyon TL)	781 203	1 471 401	1 091 990	1 932 765
Hayat Dışı Şirketler	248 774	506 929	371 095	660 713
Hayat/Emeklilik Şirketleri	513 706	920 467	682 684	1 213 341
Reasürans Şirketleri	18 723	44 004	38 211	58 711
Sermayede Yabancı Payı (Yüzde)	52,78	56,80	52,59	54,89
Hayat Dışı Şirketler	53,42	57,70	53,50	57,57
Hayat/Emeklilik Şirketleri	58,88	61,30	58,72	57,68
Direkt Prim Üretimi (Milyon TL)	213 799	443 390	192 336	350 123
Hayat Dışı Şirketler	181 674	384 644	166 584	305 006
Hayat Sigorta Şirketleri	32 125	58 746	25 751	45 117
Performans Göstergeleri				
Net Dönem Kârı (Milyon TL)	19 694	71 031	32 393	54 682
Hayat Dışı Şirketler	8 310	47 517	23 121	33 898
Hayat/Emeklilik Şirketleri	9 771	18 610	7 257	15 222
Reasürans Şirketleri	1 612	4 905	2 015	5 561
Net Kâr/Toplam Aktif (Yüzde)	2,5	4,8	2,9	2,8
Net Kâr/Öz Sermaye (Yüzde)	24,8	43,1	28,5	24,5
Teknik Göstergeler (Yüzde)				
Konservasyon Oranı (1)				
Hayat Dışı Şirketler	68,8	70	69,0	66,6
Hayat/Emeklilik Şirketleri	94,9	93,8	94,3	93,9
Teknik Kârlılık				
Hayat Dışı Şirketler	4,7	16,8	18,5	15,7
Hayat/Emeklilik Şirketleri	20,6	18,8	19,9	21,2
Direkt Prim Artış Hızı				
Hayat Dışı Şirketler	137,1	111,7	143,0	83,1
Hayat Sigorta Şirketleri	76,0	82,9	87,2	75,2

Kaynak: Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu

(1) Bölüştürme Treteleri esas alınarak hesaplanmıştır.

Sigortacılık sektörünün net dönem kârı 2022 yılında 19,7 milyar TL iken 2023 yılında yüzde 261 oranında artarak 71 milyar TL'ye yükselmiştir. Söz konusu dönemde, hayat dışı sigorta şirketleri 47,5 milyar TL ve hayat-emeklilik şirketleri 18,6 milyar TL kâr elde etmiştir. 2023 yılında reasürans şirketleri de 4,9 milyar TL kâr kaydetmiştir.

TABLO I: 31- Bireysel Emeklilik ve Otomatik Katılım Sistemi Göstergeleri

	BES Katılımcı Sayısı	OKS Çalışan Sayısı	BES Katılımcıları Fon Tutarı	BES Devlet Katkısı	OKS Çalışanları Fon Tutarı	OKS Devlet Katkısı	Toplam Fon Büyükülüğü	
	Kişi	Kişi	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	Yıllık Artış (Yüzde)
2009	1 987 940	-	9 097	-	-	-	9 097	42,8
2010	2 281 478	-	12 012	-	-	-	12 012	30,2
2011	2 641 843	-	14 330	-	-	-	14 330	19,3
2012	3 128 130	-	20 346	-	-	-	20 346	42,0
2013	4 153 055	-	25 146	1 152	-	-	26 297	29,2
2014	5 092 871	-	34 793	3 019	-	-	37 812	43,8
2015	6 038 432	-	42 979	5 020	-	-	47 999	26,9
2016	6 627 025	-	53 409	7 438	-	-	60 848	26,8
2017	6 924 945	3 420 618	67 677	10 141	1 793	-	79 612	30,8
2018	6 878 224	4 761 668	76 962	11 656	4 685	-	93 303	17,2
2019	6 871 131	5 354 242	101 884	17 262	8 194	-	127 341	36,5
2020	6 900 564	5 724 081	137 094	21 253	11 304	483	170 135	33,6
2021	7 092 020	6 196 692	205 573	22 338	15 740	735	244 387	43,6
2022	7 801 305	6 717 332	351 406	48 667	31 788	1 543	433 404	77,3
2023	8 676 045	7 303 050	625 517	77 751	49 973	3 180	756 421	74,5
2023-09	8 419 924	7 156 388	547 026	74 659	46 290	3 148	671 122	92,8
2024-09	9 330 395	7 536 959	933 894	124 368	72 886	4 747	1 135 896	69,3

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi

Bireysel emeklilik ve otomatik katılım sisteminde toplam fon büyüklüğü 2023 yılı sonunda bir önceki yıla göre yüzde 74,5 oranında artışla 756,4 milyar TL'ye ulaşmıştır. Eylül 2024 itibarıyla toplam fon büyüklüğü 1,1 trilyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Eylül 2024 itibarıyla bireysel emeklilik sisteminde katılımcıların fon büyüklüğü, devlet katkısı dâhil 1 trilyon TL'ye ulaşmış, katılımcı sayısı ise 9,3 milyon olarak gerçekleşmiştir. Otomatik katılım sisteminde ise çalışanların fon büyüklüğü devlet katkısı dâhil 77,6 milyar TL'ye yükselmiş olup sistemde 7,5 milyon çalışan yer almaktadır.

BDDK Gözetimindeki Banka Dışı Finansal Kuruluşlar

BDDK gözetiminde faaliyet gösteren banka dışı finansal kuruluş sayısı Haziran 2024 itibarıyla 121'dir. Bu kuruluşların aktif toplamı 786,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 32- Banka Dışı Finansal Kuruluşların Temel Göstergeleri

	2022	2023	Haziran 2023	2024
Finansal Kiralama Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	21	21	21	20
Şube Sayısı (Adet)	117	114	114	115
Personel Sayısı (Kişi)	1 279	1 277	1 272	1 295
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	163 580	271 857	220 651	294 422
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	5 897	14 488	6 803	8 696
Aktif Kârlılık (Yüzde)	4,4	6,6	3,7	3,0
Factoring Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	49	49	49	49
Şube Sayısı (Adet)	357	365	359	376
Personel Sayısı (Kişi)	4 008	4 000	3 938	4 174
Aktif Büyüklük (Milyon TL)	135 629	214 094	163 687	256 306
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	5 201	14 537	6 275	9 928
Aktif Kârlılık (Yüzde)	6,1	8,6	4,2	4,5
Finansman Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	19	20	20	21
Personel Sayısı (Kişi)	1 086	1 094	1 101	1 129
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	74 616	139 580	97 760	164 078
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	1 891	4 641	2 330	4 102
Aktif Kârlılık (Yüzde)	3,0	4,5	2,7	2,7
Varlık Yönetim Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	23	23	23	25
Personel Sayısı (Kişi)	2 324	2 314	2 339	2 338
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	8 910	16 730	11 185	24 001
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	1 790	4 269	1 479	2 314
Aktif Kârlılık (Yüzde)	23,9	33,3	26,4	26,3
Tasarruf Finansman Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	6	6	6	6
Personel Sayısı (Kişi)	4 757	4 368	4 130	4 698
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	12 630	29 035	15 566	47 893
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	1 071	6 302	1 071	6 300
Aktif Kârlılık (Yüzde)	8,6	30,3	14,5	39,7

Kaynak: BDDK, FKB

(1) Yıl içindeki birikimli değerleri göstermektedir.

Banka dışı finansal kuruluşların aktifleri, Haziran 2024'te bir önceki yılın aynı dönemine göre finansal kiralama, faktoring, finansman, varlık yönetim ve tasarruf finansman şirketlerinde sırasıyla yüzde 33,4, yüzde 56,6, yüzde 67,8, yüzde 114,6 ve yüzde 207,7 artmıştır. Haziran 2024 itibarıyla yılbaşından bu yana birikimli aktif kârlılık finansal kiralama, faktoring ve finansman şirketleri için sırasıyla yüzde 3, yüzde 4,5 ve yüzde 2,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde varlık yönetim şirketleri ile tasarruf finansman şirketlerinin aktif karlılık oranları sırasıyla yüzde 26,3 ve yüzde 39,7 olmuştur.

Katılım Finans

Haziran 2024 itibarıyla Türk bankacılık sektöründe üçü kamu, altısı özel sermayeli olmak üzere dokuz katılım bankası faaliyet göstermektedir. Son bir yıl içinde üç yeni katılım bankası faaliyete geçmiş olup bunlardan ikisi dijital banka olarak hizmet vermektedir. Katılım bankalarının Haziran 2024 itibarıyla yurt içinde 1.481, yurt dışında beş şubesi bulunmaktadır. Katılım bankacılığı sektöründe çalışan sayısı ise yaklaşık 21 bindir.

Katılım bankalarının aktif büyüklüğü Haziran 2024 itibarıyla bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 39,8 artarak 2,3 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde katılım bankacılığı

aktiflerinin toplam bankacılık sektörü içindeki payı yüzde 8,5'ten yüzde 8,1'e gerilemiştir. Katılım bankacılığı aktiflerinin en büyük kısmını oluşturan krediler ise yüzde 31,4 artarak 771 milyar TL'den 1.013 milyar TL'ye yükselmiştir.

Haziran 2024 itibarıyla 803 milyar TL'si Türk Parası, 760 milyar TL'si YP olmak üzere katılım fonları toplam tutarı 1,6 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Bu dönemde katılım fonları toplam tutarı bir önceki yılın aynı ayına göre nominal olarak yüzde 33,6 büyümüştür. Söz konusu fonların krediye dönüşüm oranı ise yüzde 73,6 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 33- Katılım Finans Sektör Kuruluşlarına Ait Bazı Temel Göstergeler

	2022	2023	Haziran	
			2023	2024
<u>Katılım Bankacılığı</u>				
-Temel Büyüklükler				
Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)	1 188	2 041	1 618	2 262
Krediler (Milyar TL)	579	906	771	1 013
Katılım Fonu (Milyar TL)	891	1 516	1 170	1 563
Banka Sayısı (Adet)	6	9	6	9
Yurt içi Şube Sayısı (Adet)	1 375	1 455	1 413	1 481
Yurt dışı Şube Sayısı (Adet)	4	5	4	5
Personel Sayısı (Bin kişi)	17,9	19,8	18,8	20,8
-Performans (Yüzde)				
Dönem Net Kârı (1) / Toplam Aktifler	3,0	3,3	1,7	1,4
Dönem Net Kârı (1) / Toplam Özkaynaklar	61,2	60,6	26,7	20,7
-Riskler (Yüzde)				
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	20,55	21,35	20,37	18,55
Takipteki Alacaklar (Brüt) / Brüt Krediler	1,43	0,96	1,14	1,01
<u>Katılım Sigortacılığı</u>				
Toplam Şirket Sayısı (Katılım/Pencere) (2)	8 (4/4)	8	8	8
Hayat Dışı şirketler	5 (4/1)	5	5	5
Hayat Emeklilik	3 (2/1)	3	3	3
Aktif Toplamı (Sadece Katılım) (Milyon TL)	25 856	48 724	36 550	68 885
Hayat Dışı Şirketler	11 041	23 342	17 666	34 441
Hayat/ Emeklilik	14 815	25 382	18 883	34 444
Direkt Prim Üretimi (Milyon TL)	11 057	22 322	9 913	19 311
Hayat Dışı Şirketler	10 343	21 002	9 343	18 467
Hayat /Emeklilik	714	1 320	571	843
Toplam Prim Üretimi (Milyon TL)	12 055	24 496	10 967	21 206
Hayat Dışı Şirketler	11 341	23 176	10 396	20 363
Hayat/ Emeklilik	713	1 320	571	843
<u>Kira Sertifikası (Sukuk) İhraçları (Milyar TL) (3)</u>				
TL Cinsi Kira Sertifikaları	93,0	120,1	41,5	37,3
Altına Dayalı Kira Sertifikaları	38,3	-	-	142,7
Dolar Cinsi Kira Sertifikası	-	8,8	-	-
Avro Cinsi Kira Sertifikası	-	-	-	8,5
<u>Tasarruf Finansman Şirketleri</u>				
Şirket Sayısı (Adet)	6	6	6	6
Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)	12,6	29	15,6	47,9
Müşteri Sayısı (Bin kişi)	361,0	370,5	331,9	399,3

Kaynak: HMB, BDDK, Türkiye Sigorta Reasurans ve Emeklilik Şirketleri Birliği, Finansal Kurumlar Birliği

(1) Yıl içindeki birikimli değerler kullanılmıştır.

(2) 2023 yılı itibarıyla şirketler, tam katılım sigorta şirketleri olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

(3) Farklı cinsten ihraç edilen kira sertifikaları dönem sonu kurları ile TL cinsine çevrilmiştir.

Banka kârlılığı açısından değerlendirildiğinde Haziran 2023'te 23,2 milyar TL tutarında olan katılım bankalarının dönem net kârının Haziran 2024 itibarıyla 29,7 milyar TL'ye ulaştığı

gözenmektedir. Aynı tarihlerde katılım bankalarının özkaynak kârlılığı yüzde 26,7'den yüzde 20,7'ye, aktif kârlılığı ise yüzde 1,7'den yüzde 1,4'e gerilemiştir.

Hazine tarafından 2012 yılından bu yana yurt içinde ve yurt dışında kira sertifikası ihracı gerçekleştirilmektedir. İhraçlar TL, döviz ve altın cinsinde yapılmaktadır. 2024 yılının ilk altı ayında yurt içinde çeşitli vade ve kira oranlarında TL cinsi toplam 37,3 milyar TL, altın cinsi toplam 142,7 milyar TL ve avro cinsi toplam 8,5 milyar TL tutarında ihraç gerçekleştirilmiştir.

Gelişmekte olan katılım sigortacılığı sektöründe Haziran 2024 itibarıyla üç hayat ve beş hayat dışı branşta faaliyet gösteren toplam sekiz şirket bulunmaktadır. Bu dönemde katılım sigortacılığı kuruluşlarının toplam prim üretimi 21 milyar TL'ye ulaşırken toplam aktif büyüklüğü 68,9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

7292 sayılı Kanun'da belirtilen hükümler doğrultusunda faaliyet göstermekte olan tasarruf finansman şirketlerinin aktif büyüklüğü Haziran 2024 itibarıyla geçen yılın aynı dönemine göre 15,6 milyar TL'den 47,9 milyar TL'ye yükselmiştir. Haziran 2024 itibarıyla altı şirket faaliyetine devam etmektedir.

3. KAMU MALİYESİNDE GELİŞMELER VE HEDEFLER

3.1. GENEL DEVLET

a) Mevcut Durum

2023 yılında, yaşanan yıkıcı depremlerin yanı sıra emekliliğe hak kazanma koşulları ile emekli aylıkları ve kamu çalışanlarının maaş ve ücretlerinde yapılan düzenlemeler kamu maliyesi üzerinde ciddi bir yük oluşturmuştur. Söz konusu gelişmeler neticesinde artan harcamaların finansmanını sağlamaya yönelik çeşitli gelir tedbirleri uygulamaya konulmuştur. Bu doğrultuda, 2023 yılında bir önceki yıla göre genel devlet gelir ve harcamalarının GSYH'ya oranında artış yaşanmıştır.

Genel devlet gelirlerinin GSYH'ya oranı 2023 yılında 2022 yılına göre 2,4 puan artarak yüzde 30,3 olmuştur. Bir önceki yıla göre; vergi gelirleri 1,2 puan, faktör gelirleri 0,3 puan, prim gelirleri 0,9 puan artış gösterirken vergi dışı gelirlerde 0,1 puan azalış yaşanmıştır.

Genel devlet harcamalarının GSYH'ya oranı 2023 yılında 2022 yılına göre 6,8 puan artarak yüzde 35,4 olmuştur. Bu dönemde; cari giderlerde 1,7 puan, yatırım harcamalarında 0,2 puan, cari transferlerde 2,8 puan, sermaye transferlerinde ise 2,1 puan artış olmuştur.

Genel devlet gelir ve harcamalarındaki bu gelişmeler neticesinde, 2023 yılında genel devlet açığı GSYH'ya oranla bir önceki yıla göre 4,4 puan artış göstermiş ve yüzde 5,2 olmuştur.

2024 yılında bir önceki yıla göre genel devlet gelirlerinin GSYH'ya oranla 1,6 puan artarak yüzde 31,9 olacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda, vergi gelirlerinin 0,3 puan, diğer gelirlerin 1,3 puan artması beklenmektedir. Diğer gelirlerde beklenen artışın 0,7 puanının vergi dışı gelirlerden, 0,8 puanının prim gelirlerinden kaynaklanacağı, faktör gelirlerinin ise bir önceki yıl seviyesine göre 0,2 puan azalacağı öngörülmektedir.

2024 yılında genel devlet harcamalarının GSYH'ya oranla 2023 yılına kıyasla 1,2 puan artarak yüzde 36,7 olacağı tahmin edilmektedir. Bu dönemde; cari giderlerin 1,5 puan, yatırım harcamalarının 0,2 puan, cari transferlerin 1,0 puan artacağı, sermaye transferlerinin ise 1,5 puan azalacağı öngörülmektedir.

Bu çerçevede, 2023 yılında GSYH'ya oranla yüzde 5,2 olan genel devlet açığının 2024 yılında yüzde 4,8'e gerileyeceği öngörülmektedir. Aynı dönemde, genel devlet faiz dışı borçlanma gereğinin ise 0,8 puan azalarak yüzde 1,7 olması beklenmektedir.

Genel devlet kapsamına KİT'lerin eklenmesiyle elde edilen kamu kesimi genel dengesinde 2023 yılında GSYH'ya oranla yüzde 5,6 açık verilmiştir. Söz konusu açığın 2024 yılında 0,7 puan azalarak yüzde 4,9 olması öngörülmektedir. Aynı dönemde, program tanımlı kamu kesimi açığının ise 1,3 puan azalışla yüzde 2,9 olması beklenmektedir.

2023 yılı sonunda GSYH'ya oranla yüzde 29,3 olarak gerçekleşen AB tanımlı genel yönetim borç stokunun 2024 yılında yüzde 25,6 seviyesine gerileyeceği öngörülmektedir.

Mali sürdürülebilirliği yansıtan bir gösterge niteliğinde olan ve ekonominin potansiyel seviyesinde olması varsayımı altında gelir ve harcama seviyelerinin nasıl şekillendiğini gösteren yapısal genel devlet dengesi, ekonomik dalgalanmaların etkisi ortadan kaldırılarak hesaplanmakta ve bir defalık gelir ve giderleri içermemektedir. 2025 yılında, ekonomik dalgalanmaların fiili genel devlet dengesini artırıcı etkisinin bir önceki yıla göre sınırlı kaldığı, bununla birlikte, harcama tedbirlerinin de etkisiyle, bir defalık gelir ve giderlerin fiili dengeyi azaltıcı etkisinin GSYH'nın yüzde 1,6'sına ulaşacağı öngörülmektedir. Bu gelişmeler sonucunda, yapısal genel devlet açığının potansiyel GSYH'ya oranının, 2025 yılında, bir önceki yıla göre yaklaşık 1,1 puan düşüşle yüzde 1,4 seviyesinde olması beklenmektedir. 2023 yılında, GSYH'ya oran olarak, yüzde 0,4 oranında açığa dönmüş olan faiz dışı yapısal genel devlet dengesinin 2024 yılında bir önceki yıla göre 0,9 puan artışla yüzde 0,5 oranında fazlaya döneceği ve 2025 yılında, bir önceki yıla göre 1,3 puanlık artışla yüzde 1,8 oranında fazla vereceği tahmin edilmektedir.

TABLO I: 34- Yapısal Genel Devlet Dengesi Analizi

	Genel Devlet Dengesi			Faiz Giderleri Hariç Genel Devlet		
	Denge (1)	Denge (2)	Yapısal (3)	Denge (1)	Denge (2)	Yapısal (3)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					
2021	-191 352	-204 442	-134 723	-568	-13 658	56 061
2022	-120 068	44 873	-24 424	204 645	369 586	300 289
2023	-1 375 852	-489 993	-788 975	-680 878	204 981	-94 001
2024 (4)	-2 114 897	-823 848	-1 125 789	-763 380	527 668	225 727
2025 (5)	-1 754 918	-774 444	-888 699	268 176	1 248 650	1 134 395
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)					
2021	-2,6	-2,8	-1,9	0,0	-0,2	0,8
2022	-0,8	0,3	-0,2	1,4	2,5	2,0
2023	-5,2	-1,8	-3,0	-2,6	0,8	-0,4
2024 (4)	-4,8	-1,9	-2,6	-1,7	1,2	0,5
2025 (5)	-2,9	-1,3	-1,4	0,4	2,0	1,8

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Not: Yapısal dengenin GSYH'ya oranında potansiyel GSYH kullanılmıştır.

(1) Genel Devlet Dengesi

(2) Vergi yapılandırması, 2B gelirleri, özelleştirme gelirleri ve bir defalık gider ve gelirler hariç genel devlet dengesi

(3) Genel devlet dengesinden bir defalık gelirlerin ve konjonktürel etkilerin arındırılması sonucu elde edilmiş olan dengedir.

(4) Gerçekleşme Tahmini

(5) Program

2024 yılında, bir önceki yıl 3.799,5 milyar TL olan kamu kesimi sosyal harcamalarının yüzde 73,9 artışla 6.605,4 milyar TL seviyesine yükselmesi beklenmektedir. 2025 yılında ise bir önceki yıla göre kamu kesimi sosyal harcamalarının yüzde 38,5 oranında artarak 9.150,5 milyar TL olacağı öngörülmektedir.

TABLO I: 35- Sosyal Harcamaların Gelişimi

	2019	2020	2021	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)						
EĞİTİM	164,7	173,5	214,4	396,6	801,0	1 353,3	2 006,2
SAĞLIK	164,5	207,4	292,1	481,8	999,3	1 783,8	2 435,4
SOSYAL KORUMA	415,3	514,3	587,4	907,8	1 999,2	3 468,4	4 708,8
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	369,0	447,3	508,4	774,9	1 687,9	3 021,3	4 088,1
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	42,2	62,4	71,8	122,6	294,1	424,6	590,5
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	4,2	4,6	7,1	10,3	17,1	22,4	30,2
TOPLAM	744,5	895,2	1 903,8	1 786,2	3 799,5	6 605,4	9 150,5
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)						
EĞİTİM	3,8	3,4	3,0	2,6	3,0	3,1	3,3
SAĞLIK	3,8	4,1	4,0	3,2	3,8	4,0	4,0
SOSYAL KORUMA	9,6	10,2	8,1	6,0	7,5	7,8	7,7
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	8,5	8,9	7,0	5,2	6,4	6,8	6,6
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	1,0	1,2	1,0	0,8	1,1	1,0	1,0
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,05
TOPLAM	17,2	17,7	15,1	11,9	14,3	14,9	14,9

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

b) Hedefler

2025 yılında genel devlet gelirlerinin GSYH'ya oranının bir önceki yıla göre 0,6 puan azalarak yüzde 31,3 olması öngörülmektedir. Bu kapsamda, vergi gelirlerinin 0,9 puan artması, diğer gelirlerin ise 1,5 puan azalması beklenmektedir. Diğer gelirlerde beklenen azalışın 0,1 puanının vergi dışı gelirlerden, 0,7 puanının faktör gelirlerinden, 0,6 puanının ise prim gelirlerinden kaynaklanması öngörülmektedir.

Genel devlet harcamalarının 2025 yılında bir önceki yıla kıyasla GSYH'ya oran olarak 2,5 puan azalarak yüzde 34,2'ye gerilemesi beklenmektedir. Bu dönemde cari harcamaların 0,9 puan, yatırım harcamalarının 0,7 puan, sermaye transferlerinin 1,1 puan azalacağı; cari transferlerin ise 0,1 puan artacağı öngörülmektedir.

Bu gelişmeler doğrultusunda, GSYH'ya oranla genel devlet açığının 2025 yılında bir önceki yıla göre 1,9 puan azalarak yüzde 2,9'a gerileyeceği öngörülmektedir. Aynı dönemde, genel devlet faiz dışı dengesinin ise 2,2 puan iyileşerek yüzde 0,4 fazla vermesi beklenmektedir.

2025 yılında kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH'ya oranla bir önceki yıla göre 2,2 puan azalarak yüzde 2,7 seviyesinde gerçekleşeceği, program tanımlı kamu kesimi açığının ise 2,7 puanlık bir iyileşmeyle yüzde 0,2'ye gerileyeceği öngörülmektedir.

AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYH'ya oranının 2025 yılı sonunda yüzde 25,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

TABLO I: 36- Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
	2021	2022	2023	2024 (2)	2025 (3)	2021	2022	2023	2024 (2)	2025 (3)
Vergiler	1 180 723	2 383 610	4 528 352	7 687 698	11 241 978	16,3	15,9	17,1	17,4	18,3
-Vastatasız	403 875	888 048	1 501 070	2 617 453	3 887 894	5,6	5,9	5,7	5,9	6,3
-Vastalı	743 321	1 454 413	2 928 011	4 951 506	7 190 237	10,2	9,7	11,0	11,2	11,7
-Servet	33 527	41 149	99 271	118 739	163 846	0,5	0,3	0,4	0,3	0,3
Vergi Dışı Normal Gelirler	121 057	206 725	351 640	912 400	1 190 284	1,7	1,4	1,3	2,1	1,9
Faktör Gelirleri	341 627	624 260	1 196 630	1 897 657	2 212 676	4,7	4,2	4,5	4,3	3,6
Sosyal Fonlar	591 039	960 093	1 946 727	3 582 053	4 587 249	8,1	6,4	7,3	8,1	7,5
TOPLAM	2 234 445	4 174 689	8 023 350	14 079 807	19 232 188	30,8	27,8	30,2	31,8	31,3
-Özelleştirme Gelirleri	5 006	6 005	8 508	15 000	30 000	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
TOPLAM GELİR	2 239 451	4 180 694	8 031 858	14 094 807	19 262 188	30,9	27,8	30,3	31,9	31,3
Cari Harcamalar	1 045 548	1 825 455	3 672 949	6 766 969	8 887 488	14,4	12,2	13,8	15,3	14,4
Yatırım Harcamaları	186 020	430 817	807 120	1 420 961	1 557 236	2,6	2,9	3,0	3,2	2,5
-Sabit Sermaye	183 325	420 643	791 931	1 397 353	1 534 419	2,5	2,8	3,0	3,2	2,5
-Stok Değişmesi	2 695	10 173	15 189	23 608	22 817	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0
Transfer Harcamaları	1 199 235	2 044 491	4 927 641	8 021 774	10 572 382	16,5	13,6	18,6	18,1	17,2
-Cari Transferler	1 075 087	1 800 884	3 931 664	7 013 115	9 824 640	14,8	12,0	14,8	15,9	16,0
-Sermaye Transferleri	124 148	243 607	995 977	1 008 659	747 742	1,7	1,6	3,8	2,3	1,2
FAİZ DIŞI HARCAMA	2 240 019	3 976 049	8 712 736	14 858 187	18 994 012	30,9	26,5	32,8	33,6	30,9
TOPLAM HARCAMA	2 430 803	4 300 762	9 407 710	16 209 704	21 017 106	33,5	28,6	35,4	36,7	34,2
BORÇLANMA GEREĞİ	191 352	120 068	1 375 852	2 114 897	1 754 918	2,6	0,8	5,2	4,8	2,9
FAİZ DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ	568	-204 645	680 878	763 380	-268 176	0,0	-1,4	2,6	1,7	-0,4
FAİZ GİD. ve ÖZEL. GEL. HARIÇ BORÇ.	5 574	-198 640	689 386	778 380	-238 176	0,1	-1,3	2,6	1,8	-0,4

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Not: (-) İşaret fazlayı göstermektedir.

(1) Genel devlet; merkezi yönetim bütçesi, mahallî idareler, döner sermayeli kuruluşlar, İşsizlik Sigortası Fonu, sosyal güvenlik kuruluşları, genel sağlık sigortası ve fonları kapsamaktadır.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

TABLO I: 37 - Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)

	2021	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
			(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
Merkezi Yönetim Bütçesi	201 507	142 660	1 380 450	2 148 464	1 930 689
KİT	-6 694	237 681	115 282	62 212	-65 993
İşletmecî KİT	-6 622	237 627	115 275	62 224	-65 939
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	-71	54	7	-12	-55
Mahalli İdareler	-5 420	39 830	93 236	89 629	278
Döner Sermaye	-6 476	-1 558	2 545	9 949	-3 720
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	-45	-7 335	-15 646	0	0
İşsizlik Sigortası Fonu	12 461	-33 555	-72 644	-130 657	-169 227
Fonlar	-10 674	-19 975	-12 090	-2 488	-3 102
KKBG	184 659	357 749	1 491 134	2 177 109	1 688 925
KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	-10 947	19 021	761 277	776 570	-369 333
KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	189 664	363 754	1 499 643	2 192 109	1 718 925
KKBG (Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç)	-5 941	25 026	769 785	791 570	-339 333
			(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
Merkezi Yönetim Bütçesi	2,8	1,0	5,2	4,9	3,1
KİT	-0,1	1,6	0,4	0,1	-0,1
İşletmecî KİT	-0,1	1,6	0,4	0,1	-0,1
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Mahalli İdareler	-0,1	0,3	0,4	0,2	0,0
Döner Sermaye	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	0,0	0,0	-0,1	0,0	0,0
İşsizlik Sigortası Fonu	0,2	-0,2	-0,3	-0,3	-0,3
Fonlar	-0,1	-0,1	0,0	0,0	0,0
KKBG	2,5	2,4	5,6	4,9	2,7
KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	-0,2	0,1	2,9	1,8	-0,6
KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	2,6	2,4	5,6	5,0	2,8
KKBG (Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç)	-0,1	0,2	2,9	1,8	-0,6

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Not: (-) İşaret fazlayı göstermektedir. (1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 38- 2023 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Dönem Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT			TOPLAM KAMU
								İşletmeciler	Özelleş. Kapsamı	Toplam	
1 Vergiler	3 812 584	500 590	119 717	0	0	-2 509	4 430 382	-13 766	0	-13 766	4 416 616
a Vastatasız	1 219 185	165 930	119 717	0	0	-2 509	1 502 323	-13 766	0	-13 766	1 488 557
b Vastalı	2 593 399	334 660	0	0	0	0	2 928 059	0	0	0	2 928 059
2 Vergi Dışı Normal Gelirler	270 013	68 591	14 498	0	0	-52	353 049	-37 286	0	-37 286	315 764
3 Faktör Gelirleri	389 299	56 686	298	80 384	16 988	24 161	567 816	-84 141	-74	-84 215	483 600
4 Sosyal Fonlar	0	0	0	-35 122	-55 390	0	-90 512	0	0	0	-90 512
5 Cari Transferler	-2 433 777	-54 282	-39 933	27 383	54 166	0	-2 446 444	182 359	0	182 359	-2 264 086
I KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	2 038 118	571 585	94 579	72 644	15 764	21 601	2 814 290	47 166	-74	47 092	2 861 383
II CARİ GİDERLER	-1 940 273	-452 482	-87 888	0	0	0	-2 480 642	0	0	0	-2 480 642
III KAMU TASARRUFU	97 845	119 103	6 691	72 644	15 764	21 601	333 648	47 166	-74	47 092	380 740
IV YATIRIMLAR	-522 560	-283 630	0	0	-119	-15 497	-821 806	-259 402	4 730	-254 672	-1 076 478
a Sabit Sermaye	-522 560	-283 722	0	0	-119	-9 520	-815 921	-154 690	-5	-154 695	-970 616
b Stok Değişimi	0	92	0	0	0	-5 978	-5 886	-104 712	4 735	-99 977	-105 863
V TASARRUF-YATIRIM FARKI	-424 715	-164 527	6 691	72 644	15 646	6 103	-488 158	-212 235	4 656	-207 580	-695 738
VI SERMAYE TRANSFERLERİ	-955 735	71 427	5 399	0	0	518	-878 390	142 875	83	142 957	-735 433
1 Servet Vergileri	61 318	37 953	9 110	0	0	0	108 381	0	0	0	108 381
2 Diğer Transferler	-967 845	-20 863	44	0	0	0	-988 665	118 240	148	118 388	-870 276
3 Kamulaş ve Sabit Değer Art	-49 207	54 338	-3 755	0	0	518	1 894	24 635	-66	24 569	26 463
VII KASA-BANKA/BORÇLANMA	1 380 450	93 100	-12 090	-72 644	-15 646	-6 621	1 366 549	69 361	-4 738	64 622	1 431 171
1 Kasa-Banka Değişimi	0	60 554	-11 813	0	0	-14 846	33 895	-87 015	-82	-87 098	-53 203
2 Dış Borçlanma (net)	99 756	22 231	0	0	0	0	121 987	56 494	0	56 494	178 481
-Dış Borç Ödemesi	-163 322	-11 976	0	0	0	0	-175 298	-15 991	0	-15 991	-191 288
-Dış Borç Kullanımı	263 077	34 208	0	0	0	0	297 285	72 485	0	72 485	369 770
3 İç Borç/Alacak (net)	1 280 694	10 451	-277	-72 644	-15 646	17 392	1 219 969	145 796	90	145 886	1 365 855
4 Stok Değişim Fonu	0	-137	0	0	0	-9 167	-9 303	-45 914	-4 746	-50 660	-59 963
BORÇLANMA GEREĞİ	1 380 450	93 236	-12 090	-72 644	-15 646	2 545	1 375 852	115 275	7	115 282	1 491 134

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır.

TABLO I: 39- 2024 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT		TOPLAM KAMU
								İşletme	Özelleş. Kapsamı	
1 Vergiler	6 452 568	893 859	229 348	0	0	-4 702	7 571 073	-36 716	-15	-36 731
a Vastasz	2 088 791	306 052	229 348	0	0	-4 702	2 619 489	-36 716	-15	-36 731
b Vastali	4 363 777	587 807	0	0	0	0	4 951 584	0	0	4 951 584
2 Vergi Dışı Normal Gelirler	771 548	123 410	20 162	0	0	-122	914 998	-33 994	0	-33 994
3 Faktör Gelirleri	610 206	82 982	2 184	113 625	-2 933	34 088	840 153	-308 275	-35	-308 310
4 Sosyal Fonlar	0	0	0	-34 465	-166 384	0	-200 850	0	0	-200 850
5 Cari Transferler	-4 209 763	-124 955	-90 227	51 497	170 487	0	-4 202 961	332 597	0	332 597
I KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	3 624 559	975 296	161 468	130 657	1 170	29 264	4 922 414	-46 387	-49	-46 437
II CARİ GİDERLER	-3 735 656	-801 146	-168 212	0	0	0	-4 705 015	0	0	0
III KAMU TASARRUFU	-111 098	174 150	-6 744	130 657	1 170	29 264	217 399	-46 387	-49	-46 437
IV YATIRIMLAR	-1 069 864	-360 896	0	0	-1 170	-24 830	-1 456 761	-199 755	5 464	-194 291
a Sabit Sermaye	-1 069 864	-360 958	0	0	-1 170	-13 541	-1 445 533	-251 339	-94	-251 433
b Stok Değişmesi	0	62	0	0	0	-11 289	-11 228	51 584	5 558	57 142
V TASARRUF-YATIRIM FARKI	-1 180 962	-186 746	-6 744	130 657	0	4 434	-1 239 362	-246 142	5 415	-240 728
VI SERMAYE TRANSFERLERİ	-967 502	97 244	9 232	0	0	-2 129	-863 155	274 023	148	274 171
1 Servet Vergileri	55 324	63 415	9 982	0	0	0	128 721	0	0	0
2 Diğer Transferler	-943 258	-35 378	153	0	0	0	-978 483	229 691	147	229 838
3 Kamulaş ve Sabit Değer Art	-79 568	69 208	-903	0	0	-2 129	-13 392	44 332	1	44 333
VII KASA-BANKA/BORÇLANMA	2 148 464	89 502	-2 488	-130 657	0	-2 305	2 102 517	-27 881	-5 563	-33 443
1 Kasa-Banka Değişimi	0	54 854	-2 022	0	0	-19 602	33 230	92 894	-69	92 825
2 Diğ Borçlanma (net)	70 414	18 393	0	0	0	0	88 806	-100 981	0	-100 981
-Diş Borç Ödemesi	-186 488	-15 843	0	0	0	0	-202 331	-293 928	0	-293 928
-Diş Borç Kullanımı	256 902	34 235	0	0	0	0	291 137	192 947	0	192 947
3 İç Borç/Alacak (net)	2 078 050	16 382	-466	-130 657	0	29 551	1 992 861	70 311	57	70 368
4 Stok Değişim Fonu	0	-126	0	0	0	-12 254	-12 380	-90 105	-5 550	-95 656
BORÇLANMA GEREĞİ	2 148 464	89 629	-2 488	-130 657	0	9 949	2 114 897	62 224	-12	62 212

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır. (1) Gerçekleşme Tahmini

TABLO I: 40- 2025 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT		
								İşletmeciler Kapsamı	Toplam	TOPLAM KAMU
1 Vergiler	9 416 110	1 321 438	350 164	0	0	-6 751	11 080 961	-30 405	-9	11 050 548
a Vastatısız	3 083 107	464 099	350 164	0	0	-6 751	3 890 620	-30 405	-9	3 860 206
b Vastalı	6 333 003	857 339	0	0	0	0	7 190 341	0	0	7 190 341
2 Vergi Dışı Normal Gelirler	995 673	170 926	28 745	0	0	-314	1 195 030	-30 606	0	1 164 424
3 Faktör Gelirleri	547 446	133 178	3 040	112 123	-2 888	48 358	841 257	-244 463	-146	596 649
4 Sosyal Fonlar	0	0	0	-8 214	-547 305	0	-555 518	0	0	-555 518
5 Cari Transferler	-6 247 093	-173 812	-138 445	65 317	551 805	0	-5 942 227	509 598	0	-5 432 629
I KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	4 712 136	1 451 730	243 504	169 227	1 612	41 294	6 619 503	204 125	-155	6 823 474
II CARİ GİDERLER	-4 885 643	-1 086 620	-257 015	0	0	0	-6 229 277	0	0	-6 229 277
III KAMU TASARRUFU	-173 506	365 110	-13 511	169 227	1 612	41 294	390 226	204 125	-155	594 196
IV YATIRIMLAR	-1 069 724	-495 582	0	0	-1 612	-27 091	-1 594 010	-367 019	3 380	-1 957 649
a Sabit Sermaye	-1 069 724	-495 586	0	0	-1 612	-16 111	-1 583 033	-405 473	-119	-1 988 625
b Stok Değişmesi	0	3	0	0	0	-10 980	-10 977	38 454	3 499	30 976
V TASARRUF-YATIRIM FARKI	-1 243 231	-130 472	-13 511	169 227	0	14 202	-1 203 785	-162 894	3 225	-1 363 453
VI SERMAYE TRANSFERLERİ	-687 459	130 285	16 612	0	0	1 268	-539 294	290 671	330	-248 293
1 Servet Vergileri	80 690	83 156	17 602	0	0	0	181 448	0	0	181 448
2 Diğer Transferler	-668 595	-48 525	219	0	0	0	-716 902	226 220	313	-490 369
3 Kamulaş Ve Sabit Değer Art	-99 553	95 653	-1 208	0	0	1 268	-3 840	64 450	17	60 628
VII KASA-BANKA/BORÇLANMA	1 930 689	188	-3 102	-169 227	0	-15 470	1 743 078	-127 777	-3 555	1 611 746
1 Kasa-Banka Değişimi	0	-22 223	-2 453	0	0	-18 926	-43 602	-51 562	2	-95 162
2 Dış Borçlanma (net)	0	23 904	0	0	0	0	23 904	-23 146	0	758
-Dış Borç Ödemesi	0	-44 376	0	0	0	0	-44 376	-164 916	0	-209 292
-Dış Borç Kullanımı	0	68 279	0	0	0	0	68 279	141 771	0	210 050
3 İç Borç/Alacak (net) (2)	1 930 689	-1 403	-648	-169 227	0	15 205	1 774 616	8 769	-57	1 783 329
4 Stok Değişim Fonu	0	-90	0	0	0	-11 750	-11 840	-61 838	-3 500	-77 179
BORÇLANMA GEREĞİ	1 930 689	278	-3 102	-169 227	0	-3 720	1 754 918	-65 939	-55	1 688 925

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi i içerisinde yer almaktadır.

(1) Program

(2) Merkezi yönetim bütçesi finansman kalemleri Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından ilan edilecek olan Hazine Finansman Programıyla açıklanacaktır.

3.1.1. Merkezi Yönetim Bütçesi

a) Mevcut Durum

2024 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunuyla kamu idarelerine 11.089 milyar TL ödenek verilmiş, bütçe gelirlerinin 8.437,1 milyar TL ve bütçe açığının 2.651,9 milyar TL ile GSYH'ya oranla yüzde 6,4 olacağı öngörülmüştür.

Yıl sonunda harcamaların bütçe ödeneğinin 124,1 milyar TL üzerinde 11.213,1 milyar TL olması, gelirlerin bütçe tahmininin 627,6 milyar TL üzerine çıkarak 9.064,7 milyar TL seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

Bu çerçevede, 2024 yılında bütçe açığının 2.148,5 milyar TL, faiz dışı açığın ise 850,7 milyar TL olacağı tahmin edilmektedir. Başlangıç bütçesinde GSYH'ya oranla yüzde 6,4 olması öngörülen bütçe açığının yıl sonunda yüzde 4,9 olarak gerçekleşeceği, yüzde 4,0 olarak öngörülen program tanımlı açığın ise yüzde 2,7 düzeyine gerileyeceği öngörülmektedir.

2024 yılı bütçesinde depremlerin yol açtığı hasarın ortadan kaldırılması ve afet risklerinin azaltılmasına yönelik 1.028,3 milyar TL ödenek öngörülmüş olup, söz konusu ödeneğin yıl sonu itibarıyla tamamının kullanılması beklenmektedir. Bu doğrultuda, 2024 yıl sonunda deprem harcamaları hariç bütçe açığının GSYH'ya oranla yüzde 2,5 olacağı öngörülmektedir.

2024 yılında, merkezi yönetim bütçesi faiz dışı harcamalarının bütçe ödeneğinin 80,3 milyar TL üzerine çıkarak 9.915,4 milyar TL olacağı ve GSYH'ya oranının yüzde 22,4 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2024 yılında, personel giderleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına devlet primi giderleri ile personele ilişkin yedek ödeneğin toplamından oluşan harcamaların bütçe ödeneğinin 125 milyar TL üzerine çıkarak 3.011 milyar TL olması beklenmektedir. Memurlar için 2024 yılı genel maaş artış oranı, toplu sözleşmede Ocak ayında yüzde 15, Temmuz ayında yüzde 10 olarak tespit edilmiş, enflasyon farkı dâhil artış oranı Ocak ayında yüzde 49,25, Temmuz ayında yüzde 19,31 olarak gerçekleşmiştir. Toplam personel harcamalarında bütçe ödeneğine göre yaşanan artışta maaş artışının yanı sıra ilave personel istihdamı da etkili olmuştur.

2024 yılında mal ve hizmet alım giderlerinin başlangıç bütçesinin 93,1 milyar TL üzerinde 772,8 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, maliyetlerin artması ve kurumların ilave ihtiyaçlarının karşılanması etkili olmuştur.

2024 yılı bütçesinde 4.266,7 milyar TL olarak programlanan cari transferlerin yıl sonunda 255,3 milyar TL azalışla 4.011,4 milyar TL düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Enerji KİT'lerine yapılan görevlendirme bedeli ödemelerindeki düşüş cari transferlerde yaşanan azalışın temel belirleyicisi olmuştur.

Sermaye giderlerinin 2024 yılı sonunda, başlangıç ödeneğinin 304,6 milyar TL üzerine çıkarak 1.092,6 milyar TL olması beklenmektedir. Söz konusu artışta, ulaştırma ve sulama altyapısının güçlendirilmesine yönelik harcamalar başta olmak üzere kurumların ilave ödenek taleplerinin karşılanması etkili olmuştur.

2024 yılı sonunda, 720,8 milyar TL ve 298,5 milyar TL olarak programlanan sermaye transferleri ile borç verme kalemlerinin bütçe ödenekleriyle uyumlu bir şekilde sırasıyla 724,1 milyar TL ve 303,4 milyar TL olması beklenmektedir.

2024 yılında faiz giderlerinin borçlanma maliyetlerinde yaşanan artışın etkisiyle başlangıç bütçesinin 43,8 milyar TL üzerinde 1.297,8 milyar TL olması beklenmektedir.

Genel bütçe vergi gelirlerinin 2024 yılı bütçe tahmininin 197,8 milyar TL üzerinde 7.605,5 milyar TL, vergi dışı gelirlerin ise bütçe tahmininin 429,8 milyar TL üzerinde 1.459,2 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. GSYH'ya oran olarak ise, vergi gelirlerinin yüzde 17,2, vergi dışı gelirlerin yüzde 3,3 seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir.

Gelir vergisi tahsilatının 2024 yılı bütçe hedefinin 291,5 milyar TL üzerinde 1.480,3 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 3,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Tüm çalışanların yararlandığı asgari ücret istisna tutarının öngörülenin üzerinde gerçekleşmesinin olumsuz etkisine karşın, yıl içerisinde bazı stopaj oranlarının artırılması, kamu ve özel sektör ücret artışları ve makroekonomik gelişmeler tahsilat artışında temel belirleyiciler olmuştur.

2024 yılı kurumlar vergisi tahsilatının bütçe tahmininin 210,3 milyar TL altında kalarak 1.065,4 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 2,4 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Beklenen bu azalışta, iktisadi faaliyet hacminin ve bankacılık kârlarında yaşanan artışın sınırlı düzeyde kalması etkili olmuştur.

Dâhilde alınan KDV tahsilatının 2024 yılı bütçe tahmininin 177 milyar TL üzerinde 1.003,6 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 2,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2023 yılı tahsilatının öngörülenin üzerinde gerçekleşmesi neticesinde oluşan baz etkisi ile makroekonomik gelişmeler beklenen bu artışta etkili olmuştur.

Özel tüketim vergisi tahsilatının 2024 yılı bütçe tahmininin 46,6 milyar TL üzerinde 1.450,5 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 3,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

Petrol ve doğal gaz ürünleri üzerinden yapılan ÖTV tahsilatının 2024 yılı bütçe tahmininin 53,9 milyar TL altında 397,5 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 0,9 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, Ocak ve Temmuz aylarında maktu ÖTV tutarlarının güncellemesinde esas alınan Yİ-ÜFE gerçekleşmesinin ve satış hacminin bütçe tahmininde öngörülenin altında kalması etkili olmuştur.

Motorlu taşıtlardan elde edilen ÖTV tahsilatının 2024 yılı bütçe tahmininin 30,2 milyar TL üzerinde 527,5 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 1,2 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede araç satışlarının öngörülenin üzerinde gerçekleşmesi etkili olmuştur.

2024 yılında tütün mamullerinden elde edilen ÖTV tahsilatının, bütçe tahmininin 55,2 milyar TL üzerinde 306,5 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 0,7 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Alkollü içkilerden elde edilen ÖTV tahsilatının ise bütçe tahmininin 6,2 milyar TL üzerinde 113,4 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 0,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Tütün mamulleri ile alkollü içkilerden elde edilen ÖTV tahsilatında beklenen yükseliş, ağırlıklı olarak tüketim artışlarından kaynaklanmaktadır.

2024 yılında, ithalde alınan KDV tahsilatının bütçe tahmininin 190,2 milyar TL altında 1.480,9 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 3,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Beklenen bu azalışta, 2024 yılı kur gelişmeleri ve ithalat beklentilerinin aşağı yönlü güncellenmesi etkili olmuştur.

2024 yılında veraset ve intikal vergisi, MTV, değerli konut vergisi, şans oyunları vergisi, özel iletişim vergisi, dijital hizmet vergisi ve konaklama vergisi tahsilatının toplamda bütçe tahminine göre 4,5 milyar TL azalarak 179,6 milyar TL olması beklenmektedir. Özel iletişim vergisi ve dijital hizmet vergisi tahsilatında öngörülenin üzerinde artış beklenirken, 2023 yılında bir kat artırılan şans oyunları vergisi oranlarının 2024 yılı Ocak ayında önceki seviyelerine düşürülmesi bu azalışta temel etken olmuştur.

2024 yılında BSMV tahsilatının bütçe tahmininin 146,4 milyar TL üzerinde 360,5 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 0,8 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu artışta, BSMV matrahının beklentilerin üzerinde artması etkili olmuştur. Damga vergisi tahsilatının ise bütçe tahmininin 6,1 milyar TL üzerinde 149,7 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 0,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

2024 yılında harçlardan elde edilen gelirlerin, bütçe tahmininin 55,9 milyar TL altında 194,5 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 0,4 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, taşınmaz satışlarının öngörülen düzeyde gerçekleşmesine rağmen, ipotekli satışlardaki azalışın vergi matrahı üzerindeki olumsuz etkisi sonucunda tapu harç tahsilatı performansının beklentinin altında kalması belirleyici olmuştur.

2024 yılında vergi dışı gelirlerin, bütçe tahmininin 429,8 milyar TL üzerinde 1.459,2 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 3,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu artış temel olarak hazine faizleri, KKDF kesintisi, para cezaları ile özel gelirlerdeki artıştan kaynaklanmaktadır.

2023 yılında uygulamaya konulan 7440 sayılı Kanun kapsamında 2024 yılının ilk dokuz ayında toplam 45,9 milyar TL tahsilat yapılmıştır. Kamu alacaklarının yapılandırılmasına ilişkin geçmiş yıllarda yürürlüğe giren diğer düzenlemeler de dâhil edildiğinde, 2024 yılı Ocak-Eylül döneminde toplam 49,7 milyar TL yapılandırma geliri elde edilmiştir.

2024 yılı Ocak-Eylül döneminde, iç borçlanma ağırlıklı olarak TL cinsi sabit getirili enstrümanlarla yapılmıştır. 2024 yılı Eylül ayı itibarıyla iç piyasalarda 57,2 milyar TL tutarında TL cinsi kira sertifikası ihracı gerçekleştirilmiştir. 2024 yılı Hazine Finansman Programı duyurusunda yüzde 136,5 olarak belirtilen iç borç çevirme oranı Eylül ayı sonu itibarıyla toplam yüzde 122 düzeyinde gerçekleşmiştir.

2024 yılı Ocak-Eylül döneminde, nakit bazlı 1,6 trilyon TL iç borçlanma gerçekleştirilmiştir. İç borçlanmanın yüzde 43,4'ü TL cinsi sabit kuponlu, yüzde 7,9'u TÜFE'ye endeksli DİBS ve kira sertifikası, yüzde 4,1'i kuponsuz, yüzde 15,7'si TLREF'e endeksli, yüzde 6'sı değişken faizli devlet tahvil ve yüzde 2,6'sı sabit kuponlu kira sertifikası ihraçlarıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, iç finansmanın yüzde 20,2'si altın ve döviz cinsi senet ihraçlarıyla sağlanmıştır. Diğer taraftan, 2023 yılı sonunda 65,1 ay olan nakit borçlanmanın ortalama vadesi, 2024 yılı Eylül ayı sonunda 49,5 ay olmuştur. Aynı dönemde, TL cinsi sabit faizli iç borçlanmanın ortalama maliyeti yüzde 20,61'den yüzde 35,66 düzeyine yükselmiştir.

2024 yılının ilk dokuz aylık bölümünde uluslararası sermaye piyasalarında ise üçü dolar, biri avro cinsinden olmak üzere dört adet tahvil ihraç edilmiştir. Şubat ayında 3 milyar dolar, Mart ayında 2 milyar avro, Temmuz ayında 1,75 milyar dolar ve son olarak Eylül ayında 2035 vadeli 3,5 milyar dolar tutarında tahvil ihracı ve buna eş zamanlı olarak yürütülen yükümlülük yönetimi işlemiyle toplam 10,5 milyar dolar eşleniği brüt dış finansman elde edilmiş olup bunun 8,6 milyar dolarlık kısmı nakit finansman olarak sağlanmıştır. Ayrıca, gerçekleştirilen yükümlülük yönetimi işlemiyle uluslararası sermaye piyasalarında işlem gören 2024 ve 2025 yıllarına ait dolar cinsi tahvil anapara ödemelerinin 1,8 milyar dolarlık kısmı, yeni ihraç edilen tahvil ile 2035 yılına ötelenmiştir. Bu kapsamda,

borç stokunun ortalama vadesi artırılmış, refinansman riski azaltılmış ve itfa profilinde dengeli dağılım sağlanmıştır. Böylece oluşan yeni görünümün, önetkin bir borç yönetimine işaret etmesiyle kredi notu ve yatırımcı iştahı anlamında ülkemizin daha da olumlu etkilenmesi beklenmektedir.

TABLO I: 41- Merkezi Yönetim Brüt Borç Stokundaki Gelişmeler

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			(GSYH'ya Oran, Yüzde)	
	2022	2023	2024 (1)	2022	2023
Brüt Borç Stoku	4 035 441	6 736 590	8 338 815	26,9	25,4
İç Borç Stoku	1 905 331	3 209 252	4 191 467	12,7	12,1
Tahvil	1 886 435	3 208 001	4 156 655	12,6	12,1
Bono	18 896	1 251	34 812	0,1	0,0
Dış Borç Stoku	2 130 110	3 527 338	4 147 348	14,2	13,3
Kredi	485 209	809 784	940 171	3,2	3,1
Uluslararası Kur.	378 524	620 232	709 143	2,5	2,3
Hükümet Kur.	60 031	85 677	93 067	0,4	0,3
Diğer	46 654	103 874	137 961	0,3	0,4
Tahvil	1 644 901	2 717 554	3 207 177	11,0	10,2

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

(1) Ağustos ayı sonu itibarıdır.

b) Hedefler

2025 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinin 12.800,3 milyar TL olması hedeflenmekte, bütçe harcamaları ise 14.731 milyar TL olarak programlanmaktadır. Söz konusu gelir tahmini ve öngörülen harcama büyüklüğü sonucunda bütçe açığının 1.930,7 milyar TL ile GSYH'ya oranla yüzde 3,1 olacağı öngörülmektedir.

Bütçe harcamaları için öngörülen ödeneğin 583,7 milyar TL'si deprem bölgesinin yeniden inşası ve afetlere karşı dayanıklılığın artırılmasına yönelik harcamalardan oluşmaktadır. Söz konusu harcamalar hariç tutulduğunda bütçe açığının GSYH'ya oranının yüzde 2,2 seviyesinde olması beklenmektedir.

2025 yılında personel giderleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına devlet primi giderleri ile personele ilişkin yedek ödeneğin toplamından oluşan harcamalar belirlenirken genel maaş artış oranının toplu sözleşmede kararlaştırıldığı üzere Ocak ayında yüzde 6, Temmuz ayında yüzde 5 olarak uygulanacağı dikkate alınmış, ayrıca enflasyon tahminine bağlı olarak oluşabilecek farkların etkisi göz önünde bulundurulmuştur. Bu çerçevede, toplam personel harcamalarının 3.937,2 milyar TL, GSYH'ya oranının ise bir önceki yıla göre 0,4 puan azalarak yüzde 6,4 olacağı öngörülmektedir.

2025 yılı için mal ve hizmet alım giderleri 1.023,7 milyar TL olarak belirlenmiştir. Söz konusu tutar, cari harcamalarda tasarruf yapılması ve verimsiz harcama alanlarının tasfiye edilmesi politikalarıyla uyumlu biçimde belirlenmiştir. Bu kapsamda, mal ve hizmet alım giderlerinin GSYH'ya oranla bir önceki yıla göre 0,1 puan azalış göstermesi beklenmektedir.

Cari transferlerin 2025 yılında 5.813,4 milyar TL ile GSYH'ya oran olarak yüzde 9,4 seviyesinde olması öngörülmektedir. Cari transfer harcamalarının üçte ikisi sağlık ve sosyal güvenlik sistemine yapılan transferler ile genel bütçe vergi gelirlerinden mahalli idareler ve fonlara aktarılan paylardan oluşmaktadır. Bu kapsamda, sağlık ve sosyal güvenlik sistemine

yapılacak transferler 2.253,3 milyar TL, mahalli idareler ve fonlara aktarılabacak paylar 1.680 milyar TL olarak öngörölmüştür. Ayrıca, KİT'lere ve kamu bankalarına görevlendirme giderleri olarak sırasıyla 503,5 milyar TL ve 220 milyar TL, tarımsal amaçlı transferlere 135 milyar TL ve afetlere dirençli şehirler projesi için 120 milyar TL ödenek ayrılmıştır.

2025 yılında sermaye giderlerinin 1.102,4 milyar TL ile GSYH içindeki payının yüzde 1,8 seviyesinde olması programlanmıştır. Deprem bölgesinde zarar gören kamu kurumlarının hizmet binaları ve tesislerinin yapım ve onarım giderleri ile deprem kaynaklı diğer harcamalar için 199,5 milyar TL ödenek öngörölmüştür.

2025 yılında KÖİ modeli çerçevesinde tamamlanan şehir hastanelerinin cari giderlerini karşılamak üzere mal ve hizmet alım giderlerinde 37,4 milyar TL, bina kullanım ve zorunlu hizmetler için sermaye giderlerinde 67,2 milyar TL harcama programlanmıştır. Yine KÖİ modeli çerçevesinde tamamlanan ulaştırma projeleri kapsamında verilen talep garantilerinin finansmanı için cari transferlere 97,6 milyar TL ilave edilmiştir.

Sermaye transferlerinin 2025 yılında 338 milyar TL ile GSYH'ya oranla yüzde 0,5 olacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda, deprem konutlarının yapımı ve altyapı giderleri için 244,9 milyar TL, sosyal konut yapımı için 22,9 milyar TL, KÖYDES için 7,5 milyar TL, SUKAP için 3,9 milyar TL, kalkınma ajanslarına 2,9 milyar TL, SOGEP için 600 milyon TL ödenek öngörölmüştür. Ayrıca, KKTC için 8,5 milyar TL, TÜBİTAK Ar-Ge projeleri için 17 milyar TL kaynak ayrılmıştır.

2025 yılında borç verme kaleminin 306,1 milyar TL ile GSYH'ya oran olarak yüzde 0,5 olacağı öngörülmektedir. Ödeneğin 229,2 milyar TL'si KİT'lere, 11,5 milyar TL'si Eximbank'a, 1,5 milyar TL'si Kredi Garanti Fonuna tahsis edilmiştir. Ayrıca, öğrenim ve harç kredileri için 27,8 milyar TL, KKTC'ye verilen krediler için 4 milyar TL ödenek öngörölmüştür.

2025 yılında faiz giderlerinin 1.950 milyar TL ile GSYH'ya oranla yüzde 3,2 düzeyinde olması beklenmektedir.

2025 yılında vergiyi tabana yayan bir yaklaşımla vergilemede adaletin güçlendirilmesi ile kayıt dışılıkla mücadele ve etkin denetimle tahsilat oranlarının yükseltilmesi suretiyle genel bütçe vergi gelirlerinin bir önceki yıla göre 0,9 puan artışla GSYH'ya oranla yüzde 18,1 düzeyine ulaşması beklenmektedir. Öte yandan vergi dışı gelirlerin 0,6 puan azalması ve merkezi yönetim bütçesi toplam gelirlerinin 2024 yılı gerçekleşme tahmininin 0,3 puan üzerinde yüzde 20,8 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir. Vergi gelirlerindeki artışın temel olarak gelir üzerinden alınan vergiler ile KDV, ÖTV ve BSMV'den kaynaklanacağı tahmin edilmektedir. Vergi dışı gelirlerdeki azalış ise temel olarak özel gelirler ile hazine faizlerinden kaynaklanmaktadır.

2025 yılında gelir, kâr ve sermaye kazançlarından alınan vergilerin tahsilat toplamının GSYH'ya oranla 2024 yılı gerçekleşme tahminine göre 0,4 puan artması ve yüzde 6,1 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Asgari gelir ve kurumlar vergisi uygulamalarının 2025 yılında devreye girecek olması, gayrimenkuller yönünden kazanç istisnalarının sınırlandırılması ve 2024 yılında yapılan stopaj oranı artırımının 2025 yılına tam yıl etkisi gelir artırıcı unsurlar olarak değerlendirilmektedir.

Son dönemdeki yasal düzenlemeler ile başta kayıt dışılıkla mücadele olmak üzere uygulamada atılan kararlı adımların da katkısıyla dahilde alınan KDV tahsilatındaki toparlanmanın devam etmesi ve bu doğrultuda dahilde alınan KDV tahsilatının 2025 yılında GSYH'ya oranla bir önceki yıl tahmininin 0,2 puan üzerinde yüzde 2,4 seviyesinde olması beklenmektedir.

Maktu ÖTV tutarları, fiyatlar genel seviyesindeki değişime göre güncellenmeye devam edilecektir. 2025 yılında, ÖTV tahsilatının GSYH'ya oranının, bir önceki yıl gerçekleşme tahmininin 0,2 puan üzerinde ve yüzde 3,4 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Petrol ve doğal gaz ürünleri üzerinden yapılan ÖTV tahsilatının GSYH'ya oranı 2024 gerçekleşme tahminiyle aynı seviyede tahmin edilirken, motorlu taşıt araçlarına ilişkin ÖTV'nin bir önceki yıl gerçekleşme tahmininin 0,1 puan üzerinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Alkollü içkilerden, tütün mamullerinden, dayanıklı tüketim mallarından ve kolalı gazozlardan elde edilecek ÖTV tahsilatının ise GSYH'ya oran olarak 2025 yılında bir önceki yıl gerçekleşme tahminiyle aynı seviyede olacağı öngörülmektedir.

2025 yılında, ithalde alınan KDV tahsilatının GSYH'ya oranının, kur ve ithalat tahminlerine bağlı olarak, 0,1 puanlık artışla yüzde 3,4 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir.

2025 yılında BSMV tahsilatının GSYH'ya oranının bir önceki yıl gerçekleşme tahmininin 0,1 puan üzerinde ve yüzde 0,9 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Şans oyunları vergisi ve özel iletişim vergisi kalemlerinden elde edilecek tahsilat toplamının ise 2024 yılı gerçekleşme tahminiyle aynı seviyede ve yüzde 0,2 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2025 yılında merkezi yönetim bütçesi vergi dışı gelirlerinin, GSYH'ya oran olarak, bir önceki yıl gerçekleşme tahmininin 0,6 puan altında ve yüzde 2,7 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

TABLO I: 42- Merkezi Yönetim Bütçesi Büyüklükleri

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			(Yüzde Değişim)		(Yüzde Dağılım)			(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
	2023	2024 (1)	2025 (2)	2024 (1)	2025 (2)	2023	2024 (1)	2025 (2)	2023	2024 (1)	2025 (2)
HARCAMALAR	6 588 016	11 213 127	14 731 014	70,2	31,4	100,0	100,0	100,0	24,8	25,4	23,9
01 - Personel Giderleri	1 324 584	2 678 257	3 475 521	102,2	29,8	20,1	23,9	23,6	5,0	6,1	5,6
02 - SGK Devlet Primi Giderleri	185 783	332 743	434 991	79,1	30,7	2,8	3,0	3,0	0,7	0,8	0,7
03 - Mal ve Hizmet Alım Giderleri	453 895	772 836	1 023 745	70,3	32,5	6,9	6,9	6,9	1,7	1,7	1,7
04 - Faiz Giderleri	674 615	1 297 761	1 950 000	92,4	50,3	10,2	11,6	13,2	2,5	2,9	3,2
05 - Cari Transferler	2 373 847	4 011 414	5 813 438	69,0	44,9	36,0	35,8	39,5	8,9	9,1	9,4
06 - Sermaye Giderleri	544 011	1 092 559	1 102 418	100,8	0,9	8,3	9,7	7,5	2,0	2,5	1,8
07 - Sermaye Transferleri	858 256	724 126	337 955	-15,6	-53,3	13,0	6,5	2,3	3,2	1,6	0,5
08 - Borç Verme	173 025	303 430	306 085	75,4	0,9	2,6	2,7	2,1	0,7	0,7	0,5
09 - Yedek Ödenekler	0	0	286 861			0,0	0,0	1,9	0,0	0,0	0,5
GELİRLER	5 207 566	9 064 663	12 800 325	74,1	41,2	100,0	100,0	100,0	19,6	20,5	20,8
1 - Genel Bütçe	5 097 258	8 829 242	12 629 610	73,2	43,0	97,9	97,4	98,7	19,2	20,0	20,5
01 - Vergi Gelirleri	4 501 109	7 605 473	11 138 753	69,0	46,5	86,4	83,9	87,0	17,0	17,2	18,1
02 - Vergi Dışı Gelirler	553 655	988 754	1 389 568	78,6	40,5	10,6	10,9	10,9	2,1	2,2	2,3
03 - Sermaye Gelirleri	17 507	24 882	41 292	42,1	66,0	0,3	0,3	0,3	0,1	0,1	0,1
04 - Alınan Bağış ve Yardımlar	24 987	210 134	59 997	741,0	-71,4	0,5	2,3	0,5	0,1	0,5	0,1
2 - Öz.Büt.İda. ve Düz.Den.Kur.	110 308	235 421	170 715	113,4	-27,5	2,1	2,6	1,3	0,4	0,5	0,3
BÜTÇE DENGESİ	-1 380 450	-2 148 464	-1 930 689	55,6	-10,1				-5,2	-4,9	-3,1
Bilgi İçin:											
Faiz Dışı Harcamalar	5 913 401	9 915 366	12 781 014	67,7	28,9				22,3	22,4	20,8
Faiz Dışı Bütçe Dengesi	-705 835	-850 703	19 311	20,5	-102,3				-2,7	-1,9	0,0
Program Tanımlı Bütçe Dengesi	-954 002	-1 190 097	-331 604	24,7	-72,1				-3,6	-2,7	-0,5

Not: Düzenleyici ve denetleyici kurumların gelir fazlaları, genel bütçe vergi dışı gelirlerinden düşülmüştür.

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

3.1.2. Mahalli İdareler

a) Mevcut Durum

Mahalli idareler dengesi il özel idareleri, belediyeler, büyükşehir belediyelerine bağlı idareler, belediyelerin oluşturduğu birlikler ve İller Bankası hesaplarını kapsamaktadır.

2023 yılında, mahalli idare gelirleri genel bütçe vergi gelirleri ve sermaye gelirlerindeki reel artış sonucu yüzde 83,0 oranında artarak 663,8 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Mahalli idare harcamaları ise, mahalli idare seçimlerinin etkisiyle yüzde 88,1 oranında artarak GSYH'nın yüzde 2,85'i seviyesine yükselmiş ve mahalli idareler bütçe dengesi 2023 yılında da GSYH'nın yüzde -0,35'i oranında açık vermiştir.

2024 yılında, genel bütçe vergi gelirlerinden alınan payın reel olarak artması, mahalli idare gelirlerinin GSYH'ya oranla yüzde 2,63 seviyesine yükselmesini sağlayacaktır. Mahalli idare harcamalarının ise GSYH'nın yüzde 2,83'ü seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Böylece, 2024 yılında mahalli idareler dengesinin GSYH'nın yüzde -0,20'si seviyesinde açık vermesi beklenmektedir.

TABLO I: 43- Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Mahalli İdarelere Ayrılan Paylar

	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				
Belediyeler	135 194	250 286	437 232	648 955
Büyükşehir Belediyeleri	124 226	228 744	392 050	582 393
İl Özel İdareleri	11 266	20 857	36 436	54 079
TOPLAM	270 685	499 887	865 718	1 285 427
(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
Belediyeler	0,90	0,94	0,99	1,05
Büyükşehir Belediyeleri	0,83	0,86	0,89	0,95
İl Özel İdareleri	0,08	0,08	0,08	0,09
TOPLAM	1,80	1,88	1,96	2,09

(1) Gerçekleşme tahmini

(2) Program

b) Amaç ve Hedefler

2025 yılında, mahalli idare gelirlerinin 1.708,7 milyar TL, harcamalarının ise 1.709 milyar TL olarak gerçekleşmesi ve mahalli idare dengesinin 278 milyon TL açık vermesi öngörülmektedir.

TABLO I: 44- Mahalli İdareler Gelir ve Harcamaları (1)

	2022	2023	2024 (2)	2025 (3)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				
GELİRLER	362 730	663 820	1 163 666	1 708 699
1.Vergiler	298 391	538 543	957 274	1 404 595
2.Vergi Dışı Norm. Gelir	37 688	68 591	123 410	170 926
3.Faktör Gelirleri (Net)	26 652	56 686	82 982	133 178
HARCAMALAR	402 561	757 056	1 253 294	1 708 977
1.Cari Giderler	224 678	452 482	801 146	1 086 620
2.Yatırım Harcamaları	156 479	283 767	361 023	495 673
a.Sabit Sermaye	156 449	283 722	360 958	495 586
b.Stok Değişimi	30	45	65	87
3.Cari Transferler	29 755	54 282	124 955	173 812
4.Kamulaştırma ve Sabit Değer Artışı	-21 081	-54 338	-69 208	-95 653
5.Sermaye Transferi (Net)	12 729	20 863	35 378	48 525
GELİR-GİDER FARKI	-39 830	-93 236	-89 629	-278
(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
GELİRLER	2,42	2,50	2,63	2,78
1.Vergiler	1,99	2,03	2,16	2,28
2.Vergi Dışı Norm. Gelir	0,25	0,26	0,28	0,28
3.Faktör Gelirleri (Net)	0,18	0,21	0,19	0,22
HARCAMALAR	2,68	2,85	2,83	2,78
1.Cari Giderler	1,50	1,70	1,81	1,77
2.Yatırım Harcamaları	1,04	1,07	0,82	0,81
a.Sabit Sermaye	1,04	1,07	0,82	0,81
b.Stok Değişimi	0,00	0,00	0,00	0,00
3.Cari Transferler	0,20	0,20	0,28	0,28
4.Kamulaştırma ve Sabit Değer Artışı	-0,14	-0,20	-0,16	-0,16
5.Sermaye Transferi (Net)	0,08	0,08	0,08	0,08
GELİR-GİDER FARKI	-0,27	-0,35	-0,20	0,00

(1) İl özel idareleri, belediyeler, İller Bankası, belediyelerin oluşturduğu birlikler ve büyükşehir belediyelerine bağlı idareleri kapsamaktadır.

(2) Gerçekleşme tahmini

(3) Program

3.1.3. Döner Sermayeli İşletmeler

a) Mevcut Durum

Döner sermayeli işletmeler tanımı içinde yer alan kurumlar iki grupta toplanmaktadır. Birinci grupta, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idarelere bağlı olarak faaliyet gösteren işletmeler yer almaktadır. İkinci grupta ise bu işletmelerin dışında kalan ve kendi özel bütçeleri olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Milli Piyango İdaresi ve Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü bulunmaktadır.

2023 yılında 2,5 milyar TL açık veren döner sermayeli işletmelerin 2024 yılında 9,9 milyar TL açık vermesi beklenmektedir.

b) Hedefler

2025 yılında döner sermayeli işletmelerin 3,7 milyar TL fazla vermesi öngörülmektedir.

TABLO I: 45- Döner Sermayeli İşletmeler Finansman Dengesi

	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
A. Gelirler	270 903	538 366	907 009	1 209 531
- İşletme Gelirleri	269 176	532 838	896 787	1 199 714
- Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	1 727	5 528	10 222	9 816
- Bütçe Transferleri	0	0	0	0
B. Giderler	269 346	540 911	916 958	1 205 810
- İşletme Giderleri	254 561	514 205	872 921	1 161 173
- Yatırım Harcamaları	7 540	9 520	13 541	16 111
- Stok Artışı	10 144	15 144	23 543	22 730
- Sabit Kıymet Artışı	-5 311	- 518	2 129	-1 268
- Dolaysız Vergiler	2 375	2 509	4 702	6 751
- Fonlara Transferler	37	52	122	314
C. Gelir-Gider Farkı	1 558	-2 545	-9 949	3 720
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
A. Gelirler	1,8	2,0	2,1	2,0
B. Giderler	1,8	2,0	2,1	2,0
C. Gelir-Gider Farkı	0,0	0,0	0,0	0,0

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

3.1.4. Sosyal Güvenlik Kuruluşları

a) Mevcut Durum

Sosyal güvenlik kuruluşları kapsamında Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ve İşsizlik Sigortası Fonu (İŞF) yer almakta olup gelir-gider dengeleri ayrı tablolarda gösterilmektedir.

2024 yılında bir önceki yıla göre GSYH'ya oranla SGK'nın toplam gelirlerinin 0,3 puan artışla yüzde 8,4'e yükselmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, temel olarak prim gelirlerinin GSYH'ya oranının yüzde 6,2'ye yükselmesi etkili olmuştur. 2023 yılında milli gelire oranla yüzde 8,2 olan SGK'nın toplam giderlerinin 2024 yılında yüzde 8,7 düzeyine yükselmesi öngörülmektedir. Harcamalardaki artışta, ücretli veya kendi hesabına çalışıp emekli olanların aylıklarına refah payı artışı yapılması ve asgari emekli aylıklarının artırılmasına bağlı olarak sigorta ödemelerinin GSYH'ya oranının yüzde 6,1'e yükselmesi temel belirleyici olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde, SGK gelir-gider açığının yüzde 0,1'den 0,4'e, bütçe transferlerinin ise yüzde 3,3'ten 3,5'e yükseleceği tahmin edilmektedir.

2024 yılında merkezi yönetim bütçesinden SGK'ya faturalı ödemeler, ek karşılıklar, devlet katkısı, emeklilere yapılan ek ödeme, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler, açık finansmanı ile prim ödeme gücü olmayanların GSS primleri dâhil olmak üzere 1.534,7 milyar TL transfer yapılacağı tahmin edilmektedir.

Sosyal güvenlik prim gelirlerini etkileyen en temel parametrelerden biri olan asgari ücret, Ocak ayında yüzde 49,1 oranında artırılmış, böylece brüt asgari ücret 2024 yılında 20.002,5 TL'ye yükseltilmiştir. İşçi, esnaf, çiftçi ve memur emekli aylıkları, 2024 yılı Ocak ayında yüzde 49,2, Temmuz ayında ise memur emekli aylıkları yüzde 19,3, diğer aylıklar yüzde 24,7 oranında artırılmıştır.

TABLO I: 46- Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir-Gider Dengesi

	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				
A. Gelirler	971 710	2 133 922	3 696 992	4 688 222
- Prim Tahsilatları	728 843	1 503 931	2 743 227	3 522 869
- Diğer Gelirler (3)	242 868	629 991	953 765	1 165 353
B. Giderler	1 013 431	2 172 442	3 867 479	5 240 027
- Sigorta Ödemeleri	680 436	1 426 821	2 700 486	3 726 800
- Sağlık Giderleri	283 224	553 143	978 186	1 283 447
- Yatırım Harcamaları	205	119	1 170	1 612
- Diğer Giderler (4)	49 566	192 359	187 636	228 168
C. Gelir-Gider Farkı	-41 720	-38 520	-170 487	-551 805
Bilgi İçin:				
Bütçe Transferleri (5)	389 917	875 005	1 534 710	2 188 004
(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
A. Gelirler	6,5	8,0	8,4	7,6
- Prim Tahsilatları	4,9	5,7	6,2	5,7
- Diğer Gelirler (3)	1,6	2,4	2,2	1,9
B. Giderler	6,8	8,2	8,7	8,5
- Sigorta Ödemeleri	4,5	5,4	6,1	6,1
- Sağlık Giderleri	1,9	2,1	2,2	2,1
- Yatırım Harcamaları	0,0	0,0	0,0	0,0
- Diğer Giderler (4)	0,3	0,7	0,4	0,4
C. Gelir-Gider Farkı	-0,3	-0,1	-0,4	-0,9
Bilgi İçin:				
Bütçe Transferleri (5)	2,6	3,3	3,5	3,6

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Diğer gelirler, devlet katkısı ve faturalı ödemeler gibi bütçeden alınan transferler ile diğer gelirlerden oluşmaktadır.

(4) Diğer giderler, faturalı ödemeler, yönetim giderleri ve diğer giderlerden oluşmaktadır.

(5) Faturalı ödemeler, ek karşılıklar, devlet katkısı, emeklilere yapılan ek ödeme, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ve prim ödeme gücü olmayanların GSS primleri dâhil edilmiştir.

2023 yılında 84,5 milyar TL olan merkezi yönetim bütçesinden SGK'ya yapılan prim teşviklerinin 2024 yılında 250,4 milyar TL olması beklenmektedir. SGK'ya geçmiş dönem prim teşvikleri kapsamında yapılan transferler ile prim tahsilatı performansına bağlı olarak teşvik ödemelerindeki artış bu yükselişte etkili olmuştur.

2023 yılında SGK ilaç ve tedavi harcamaları sırasıyla 178,3 milyar TL ve 367,1 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2024 yılında ise söz konusu harcamaların sırasıyla 308,7 milyar TL ve 657,3 milyar TL olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2024 yılında GSYH'ya oran olarak İŞF prim gelirlerinin yüzde 0,3, faiz gelirlerinin yüzde 0,2 ve devlet katkısının yüzde 0,1 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, toplam İŞF gelirlerinin GSYH'nın yüzde 0,7'si seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

İŞF'nin 2024 yılı toplam giderlerinin ise GSYH'ya oran olarak yüzde 0,4 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu çerçevede İŞF giderlerinin 32,5 milyar TL'si sigorta

giderleri, 72,7 milyar TL'si istihdam teşvikleri, 47,1 milyar TL'si aktif işgücü programları giderleri ve 36,3 milyar TL diğer giderler olmak üzere toplam 188,6 milyar TL olması beklenmektedir.

Bu çerçevede, İŞF gelir-gider dengesinin 2024 yılında 130,7 milyar TL fazla vereceği, böylece toplam fon varlığının 327,6 milyar TL seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

TABLO I: 47- İşsizlik Sigortası Fonu Gelir-Gider Dengesi

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)	2022	2023	2024(1)	2025(2)
A. Gelirler	89 107	189 915	319 260	373 354	0,6	0,7	0,7	0,6
- Prim Gelirleri	39 544	82 148	154 137	195 913	0,3	0,3	0,3	0,3
- Devlet Katkısı	13 181	27 383	51 497	65 317	0,1	0,1	0,1	0,1
- Faiz Gelirleri	29 436	44 970	86 998	78 437	0,2	0,2	0,2	0,1
- Diğer Gelirler	6 946	35 414	26 628	33 686	0,0	0,1	0,1	0,1
B. Giderler	55 552	117 271	188 603	204 127	0,4	0,4	0,4	0,3
- Sigorta Gid. (3)	9 504	17 476	32 492	52 813	0,1	0,1	0,1	0,1
- Diğer Giderler	46 048	99 795	156 110	151 314	0,3	0,4	0,4	0,2
C. Gelir-Gider Farkı	33 555	72 644	130 657	169 227	0,2	0,3	0,3	0,3
D. Toplam Fon Varlığı	124 307	196 951	327 608	496 835	0,8	0,7	0,7	0,8

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) İşsizlik ödeneği, kısa çalışma ödeneği ve ücret garanti fonu giderlerinden oluşmaktadır.

b) Hedefler

Ücretli veya kendi hesabına çalışıp emekli olanların aylıkları 2025 yılı Ocak ve Temmuz aylarında önceki altı aylık enflasyon gerçekleştirmelerine göre artırılabacaktır. Memur emekli aylıklarının ise toplu sözleşme hükümlerine göre 2025 yılının Ocak ayında yüzde 6, Temmuz ayında yüzde 5 oranında artırılması, enflasyon farklarının da ayrıca ilave edilmesi öngörülmüştür.

2025 yılında SGK'nın toplam gelirlerinin 4.688,2 milyar TL, toplam giderlerinin 5.240 milyar TL ve gelir-gider açığının 551,8 milyar TL olması öngörülmüştür. GSYH'ya oran olarak ise gelirlerin yüzde 7,6, giderlerin yüzde 8,5 ve açığın yüzde 0,9 olması hedeflenmiştir.

2025 yılında SGK'ya faturalı ödemeler, ek karşılıklar, emeklilere yapılan ek ödeme, devlet katkısı, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ile prim ödeme gücü olmayanların GSS primi de dâhil olmak üzere toplam 2.188 milyar TL tutarında ve GSYH'nın yüzde 3,6'sı oranında bütçe transferi yapılması öngörülmektedir.

2025 yılında GSYH'ya oran olarak yüzde 0,3'ü prim gelirleri, yüzde 0,1'si faiz gelirleri ve yüzde 0,1'i devlet katkısı olmak üzere İŞF'nin toplam gelirlerinin yüzde 0,6 olması hedeflenmektedir. Fonun toplam giderlerinin ise GSYH'nın yüzde 0,3'ü oranına ulaşması beklenmektedir. Bu çerçevede, İŞF gelir-gider dengesinin 2025 yılında 169,2 milyar TL fazla vereceği, böylece toplam Fon varlığının 496,8 milyar TL seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

3.1.5. Fonlar

a) Mevcut Durum

Fon dengesi kapsamı, bütçe içi Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu ile bütçe dışı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Savunma Sanayii Destekleme Fonu ve Özelleştirme Fonundan meydana gelmektedir.

2024 yılında toplam fon gelirlerinin 260,9 milyar TL, toplam fon giderlerinin ise 258,4 milyar TL'ye ulaşması beklenmektedir. Böylece, fonların gelir-gider fazlasının 2,5 milyar TL olması öngörülmektedir.

2024 yılında özelleştirme uygulamaları sonucunda Özelleştirme Fonuna 15 milyar TL nakit girişi olması beklenmektedir.

b) Hedefler

2025 yılında Özelleştirme Fonunun 30 milyar TL tutarında özelleştirme geliri elde etmesi beklenmektedir. 2025 yılında fon gelirlerinin 398,6 milyar TL, fon giderlerinin 395,5 milyar TL, fon sistemi gelir-gider fazlasının ise 3,1 milyar TL olması hedeflenmektedir.

TABLO I: 48- Fon Gelir ve Giderleri

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
A. Fon Gelirleri	83 905	139 911	260 927	398 561
- Vergi Gelirleri	71 834	119 717	229 348	350 164
- Vergi Dışı Normal Gelirler	8 325	14 498	20 162	28 745
- Faktör Gelirleri (Net)	0	298	2 184	3 040
- Cari Transferler (Net)	0	0	0	0
- Sermaye Transferleri (Net)	3 746	5 399	9 232	16 612
B. Fon Giderleri	63 930	127 821	258 439	395 460
- Cari Giderler	43 546	87 888	168 212	257 015
- Faktör Giderleri (Net)	7	0	0	0
- Sabit Sermaye Yatırımları	0	0	0	0
- Cari Transferler (Net)	20 378	39 933	90 227	138 445
- Sermaye Transferleri (Net)	0	0	0	0
C. Gelir-Gider Farkı	19 975	12 090	2 488	3 102
D. Finansman	-19 975	-12 090	-2 488	-3 102
- Dış Borç Kullanımı	0	0	0	0
- Dış Borç Ödemesi	0	0	0	0
- İç Borç- Alacak İlişkisi (Net)	-271	-277	-466	-648
- Kasa- Banka Değişimi	-19 704	-11 813	-2 022	-2 453
Bilgi için:				
- Özelleştirme Gelirleri	6 005	8 508	15 000	30 000

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

3.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME

a) Mevcut Durum

2000 yılında KİT'lerin ürettiği katma değer GSYH'ya oranı yüzde 3,4 seviyesindeyken 2024 yılı sonunda bu oranın yüzde 0,5 olacağı tahmin edilmektedir. Buna paralel olarak, KİT yatırımlarının toplam kamu ve özel sektör yatırımları içerisindeki payının da 2000 yılındaki yüzde 5,8 seviyesinden 2024 yılında yüzde 1,8'e gerilemesi öngörülmektedir. Aynı dönemde 435 bin olan KİT'lerin yıllık ortalama personel sayısının 95 bine düşmesi beklenmektedir.

Ekim 2024 yılı itibarıyla 233 sayılı KHK kapsamında faaliyet gösteren KİT sayısı 19'dur. Bu kuruluşlara ilaveten özelleştirme programında bulunan ve yüzde 50'den fazla kamu payı olan Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) A.Ş. ve Sümer Holding A.Ş. KİT dengesi kapsamında izlenmektedir.

KİT'ler ve özelleştirme portföyünde izlenen kuruluşlar, 2023 yılında GSYH'nın yüzde 0,43'ü oranında finansman açığı verirken 2024 yılında bu kuruluşların yüzde 0,14 oranında finansman açığı vermesi beklenmektedir. Finansman dengesindeki iyileşmede merkezi yönetim bütçesinden KİT'lere yapılan aktarmalar etkili olmuştur. Bütçe transferleri önemli ölçüde elektrik ve doğalgaz sübvansiyonları kapsamında yapılan görevlendirme bedeli ödemeleri ile TCDD ve TMO'ya yapılan aktarımlardan oluşmaktadır.

2024 yılında KİT'lere toplam 231,1 milyar TL sermaye transferi, 328 milyar TL görevlendirme bedeli, 4,6 milyar TL kamu hizmeti yükümlülüğü ve sübvansiyon ödemesi yapılması öngörülmektedir. Kuruluşlardan Hazineye 2024 yılında 32,6 milyar TL temettü ve 9,9 milyar TL hasılat payı ödemesi yapılması beklenmektedir. Aynı dönemde yatırım harcamalarının 251,4 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2024 yılında küresel enerji fiyatları bir önceki seneye göre düşüş göstermiştir. Sene içerisinde, hanehalkı grubu tüketicilerin kullanmış olduğu doğal gazın toptan satış fiyatı ile perakende elektrik fiyatında artış yapılmış olsa da elektrik ve doğal gazda hanehalkına sübvansiyon uygulamasına devam edilmiş ve bu nedenle EÜAŞ ve BOTAŞ'a merkezi yönetim bütçesinden aktarma yapılmıştır.

TPAO, Şırnak Gabar Dağı Bölgesinde günlük 40 bin varil petrol üretimine ulaşmıştır. Böylece yurt içi petrol üretim miktarı günlük 100 bin varili aşmış, Cumhuriyet tarihinin rekoru kırılmıştır.

BOTAŞ, Shell ve TotalEnergies şirketleriyle uzun vadeli sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) tedarik anlaşması imzalamıştır. Shell ile yapılan anlaşmaya göre BOTAŞ, 2027 yılından başlayarak 10 yıl süreyle yılda yaklaşık 4 milyar metreküpe kadar LNG temin edecektir. TotalEnergies Şirketi ile yapılan anlaşmaya göre ise 2027 yılından başlayarak yıllık yaklaşık 1,6 milyar metreküp LNG temin edilmesi öngörülmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okul ve kurumların ısınma amaçlı kömür ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla TKİ tarafından 2024 yılı sonuna kadar 340 bin ton kömür dağıtılması beklenmektedir.

İhtiyaç sahibi hanelere ısınma amaçlı kömür yardımı uygulaması görevi, 29 Aralık 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 8013 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla yeniden TKİ’ye verilmiştir.

Enerji ve madencilik KİT’lerinin yatırımlarının 2024 yılı sonunda bir önceki yıla göre 49 milyar TL artması beklenmektedir. Söz konusu artışta, TPAO’nun hidrokarbon arama yatırımları, TEİAŞ’ın iletim sistemi yatırımları ile BOTAŞ’ın doğal gaz depolama yatırımları önemli rol oynamıştır.

Yıl içerisinde çay satış fiyatlarının yükselmesi ÇAYKUR’un satış hasılatını olumlu etkilese de alım fiyatlarının satış fiyatlarının üzerinde artması sebebiyle Kuruluşun finansman ihtiyacı artmıştır. TÜRKŞEKER’in satış miktarının programın altında kalması finansman durumunu olumsuz etkilemiştir. Yüksek stok ve finansman maliyetleri bu kuruluşlara yapılan sermaye transferlerinin artmasına sebep olmuştur.

2024 yılında TMO’nun stok maliyetinin artış göstermesi nedeniyle Kuruluşa bütçeden yapılan sermaye transferi bir önceki yıla göre yükselmiştir.

Türk Boğazlarından uğraksız geçen ticaret gemilerinden alınacak geçiş ücretlerine esas Altın Frank değerinde 2024 yılı Temmuz ayında yapılan güncellenmenin yanı sıra özellikle yıl içerisinde yapılan tarife değişiklikleri ve dolar kurundaki artış sonucunda KEGM’nin 2024 yılında 14,2 milyar TL kâr etmesi ve Hazineye 3,1 milyar TL temettü ve hasılat payı ödemesi beklenmektedir.

Havacılık sektöründe gözlemlenen olumlu performansın etkisiyle DHMİ’nin 2024 yılında 20 milyar TL kâr etmesi ve Hazineye 7,7 milyar TL hasılat payı ödemesi öngörülmektedir. Ayrıca, Kuruluşun 2023 yılında 24 milyar TL ve 2024 yılı Şubat ayında 26 milyar TL finansman fazlası Hazineye aktarılmıştır.

Yıl içerisinde gerçekleştirilen fiyat ayarlamalarının maliyet artışlarının gerisinde kalması nedeniyle YHT ve konvansiyonel yolcu taşımacılığı için TCDD Taşımacılık A.Ş.’ye 4 milyar TL kamu hizmeti yükümlülüğü ödemesi yapılması beklenmektedir.

Toplam KİT yatırımlarının 2023 yılında yüzde 18,7’sini gerçekleştiren TCDD’nin 2024 yılında yüzde 21,9’unu gerçekleştirmesi beklenmektedir. Yatırımlarının ve işletme bütçesi açıklarının finansmanını bütçeden yapılan aktarmalarla karşılayan TCDD’ye 2024 yılında 109,5 milyar TL sermaye transferi yapılması öngörülmektedir.

2024 yılı içerisinde KİT’lere ait 10 performans programı ve 21 performans değerlendirme raporu onaylanmıştır.

On İkinci Kalkınma Planında yer alan politika ve hedefler doğrultusunda Ulaştırma ve Tarım KİT’leri tarafından hazırlanan 2024-2028 dönemine ilişkin beş yıllık stratejik planları 2023 yılında onaylanıp uygulamaya konulmuştur. Enerji KİT’lerinin Stratejik Planları ise 2024 yılı sonuna kadar onaylanacak ve uygulamaya alınacaktır.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından satış ve devir işlemi tamamlanan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 2023 yılında 3,96 milyar TL iken, 2024 yılının ilk sekiz ayında 2,9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca Eylül 2024 itibarıyla özelleştirme ihalesi tamamlanmış olup Cumhurbaşkanlığı onayına sunulan, onaya sunulma aşamasında

bulunan ve sözleşme imza aşamasında olan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 31,5 milyar TL'dir.

2023 yılı içerisinde 76 taşınmazın satış sözleşmeleri imzalanmış, 62 taşınmazın da kamu kurumlarına bedelli devri yapılmıştır. 2024 yılında ise 31 taşınmazın satış sözleşmeleri imzalanmış, üç taşınmazın da kamu kurumlarına bedelli devri gerçekleştirilmiştir.

Eylül 2024 itibarıyla özelleştirme portföyünde bulunan toplam 76 taşınmazın satış yoluyla, üç varlığın ise işletme hakkının devri yoluyla özelleştirilmesi için ihaleye çıkılmıştır. Onaya sunulan, onaya sunulma ve sözleşme imza aşamasında olan taşınmaz ve varlıkların yılsonuna kadar ihale süreçlerinin tamamlanması öngörülmektedir.

TABLO I: 49- 233 Sayılı KHK'ya Tabi İşletmeci KİT Finansman Dengesi

	2023	2024 (1)	2025 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
A. GELİRLER	1 581 547	2 259 614	2 950 379
I. İşletme Gelirleri	1 220 875	1 580 984	2 065 355
1. Mal ve Hizmet Satış Hâsılatı	1 027 214	1 425 761	1 914 172
2. Diğer Gelirler	193 660	155 224	151 183
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	56 678	115 062	146 274
1. Amortismanlar	16 530	93 101	129 263
2. Karşılıklar	40 148	21 960	17 011
III. Bütçe ve Fonlar	303 995	563 568	738 751
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. GİDERLER	1 696 822	2 321 838	2 884 441
I. İşletme Giderleri	1 361 694	2 004 321	2 456 091
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	1 024 551	1 578 129	2 034 282
2. Diğer Giderler	337 143	426 192	421 809
II. Yatırım Harcamaları	154 690	251 339	405 473
III. Stok Artışı	150 626	38 521	23 384
IV. Sabit Kıymet Artışı	-24 635	-44 332	-64 450
V. Dolaysız Vergiler	15 004	38 147	34 633
VI. Temettü Ödemeleri	36 047	32 563	26 378
VII. Diğer Giderler	3 396	1 279	2 932
C. GELİR-GİDER FARKI	-115 275	-62 224	65 939
D. FİNANSMAN	115 275	62 224	-65 939
I. Kasa Banka Değişimi	-87 015	92 894	-51 562
II. İç Borçlanma (Net)	145 796	70 311	8 769
III. Dış Borçlanma (Net)	56 494	-100 981	-23 146
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
A. GELİRLER	5,96	5,11	4,79
I. İşletme Gelirleri	4,60	3,58	3,36
1. Mal ve Hizmet Satış Hâsılatı	3,87	3,22	3,11
2. Diğer Gelirler	0,73	0,35	0,25
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	0,21	0,26	0,24
1. Amortismanlar	0,06	0,21	0,21
2. Karşılıklar	0,15	0,05	0,03
III. Bütçe ve Fonlar	1,15	1,27	1,20
IV. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
B. GİDERLER	6,39	5,25	4,69
I. İşletme Giderleri	5,13	4,53	3,99
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	3,86	3,57	3,31
2. Diğer Giderler	1,27	0,96	0,69
II. Yatırım Harcamaları	0,58	0,57	0,66
III. Stok Artışı	0,57	0,09	0,04
IV. Sabit Kıymet Artışı	-0,09	-0,10	-0,10
V. Dolaysız Vergiler	0,06	0,09	0,06
VI. Temettü Ödemeleri	0,14	0,07	0,04
VII. Diğer Giderler	0,01	0,00	0,00
C. GELİR-GİDER FARKI	-0,43	-0,14	0,11
D. FİNANSMAN	0,43	0,14	-0,11
I. Kasa Banka Değişimi	-0,33	0,21	-0,08
II. İç Borçlanma (Net)	0,55	0,16	0,01
III. Dış Borçlanma (Net)	0,21	-0,23	-0,04

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 50- Özelleştirme Kapsamındaki KİT Finansman Dengesi

	2023	2024 (1)	2025 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
A. GELİRLER	399	594	803
I. İşletme Gelirleri	239	385	416
1. Mal ve Hizmet Satış Hâsılatı	40	117	146
2. Diğer Gelirler	199	268	270
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	12	62	74
1. Amortismanlar	7	51	64
2. Karşılıklar	4	11	11
III. Bütçe ve Fonlar	148	147	313
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. GİDERLER	406	582	748
I. İşletme Giderleri	325	482	636
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	25	38	45
2. Diğer Giderler	300	443	591
II. Yatırım Harcamaları	5	94	119
III. Stok Artışı	11	- 7	1
IV. Sabit Kıymet Artışı	66	- 1	- 17
V. Dolaysız Vergiler	0	15	9
VI. Temettü Ödemeleri	0	0	0
VII. Diğer Giderler	0	0	0
C. GELİR-GİDER FARKI	- 7	12	55
D. FİNANSMAN	7	- 12	- 55
I. Kasa Banka Değişimi	- 82	- 69	2
II. İç Borçlanma (Net)	90	57	- 57
III. Dış Borçlanma (Net)	0	0	0
	(GSYH'ya Oran, Binde)		
A. GELİRLER	0,02	0,01	0,01
I. İşletme Gelirleri	0,01	0,01	0,01
1. Mal ve Hizmet Satış Hâsılatı	0,00	0,00	0,00
2. Diğer Gelirler	0,01	0,01	0,00
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	0,00	0,00	0,00
1. Amortismanlar	0,00	0,00	0,00
2. Karşılıklar	0,00	0,00	0,00
III. Bütçe ve Fonlar	0,01	0,00	0,01
IV. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
B. GİDERLER	0,02	0,01	0,01
I. İşletme Giderleri	0,01	0,01	0,01
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	0,00	0,00	0,00
2. Diğer Giderler	0,01	0,01	0,01
II. Yatırım Harcamaları	0,00	0,00	0,00
III. Stok Artışı	0,00	0,00	0,00
IV. Sabit Kıymet Artışı	0,00	0,00	0,00
V. Dolaysız Vergiler	0,00	0,00	0,00
VI. Temettü Ödemeleri	0,00	0,00	0,00
VII. Diğer Giderler	0,00	0,00	0,00
C. GELİR-GİDER FARKI	0,00	0,00	0,00
D. FİNANSMAN	0,00	0,00	0,00
I. Kasa Banka Değişimi	0,00	0,00	0,00
II. İç Borçlanma (Net)	0,00	0,00	0,00
III. Dış Borçlanma (Net)	0,00	0,00	0,00

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 51- KİT'ler Hakkında Özet Bilgiler

	Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar Hariç Toplam				Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar Dahil Toplam			
	2023	2024 (1)	2025 (2)		2023	2024 (1)	2025 (2)	
Toplam Personel Sayısı	93 335	94 725	96 276		93 561	94 916	96 479	
- Memur ve Sözleşmeli Personel	46 265	47 388	47 966		46 344	47 463	48 046	
- İşçi	47 069	47 338	48 310		47 216	47 454	48 433	
Toplam Personel Harcamaları (3)	58 442	109 574	151 573		58 605	109 830	151 892	
- Memur ve Sözleşmeli Personel	23 147	49 088	71 694		23 191	49 175	71 804	
- İşçi	35 295	60 486	79 879		35 414	60 655	80 088	
Mal ve Hizmet Satış Hâsılatı (3)	1 027 214	1 425 761	1 914 172		1 027 254	1 425 877	1 914 318	
Görevlendirme Bedeli Tahakkukları (3)	232 622	387 247	456 840		232 622	387 247	456 840	
İşletme Faaliyet Kâr - Zararı (3)	159 313	86 088	126 270		159 113	85 811	125 882	
Faiz Ödemeleri (3)	34 884	49 023	35 164		34 884	49 023	35 164	
Dönem Kâr - Zararı (3)	91 803	-36 090	66 104		91 717	-36 186	65 884	
Faktör Gelirleri (3)	-84 141	-308 275	-244 463		-84 215	-308 310	-244 608	
Temettü Ödemeleri (3)	36 047	32 563	26 378		36 047	32 563	26 378	
Sabit Sermaye Yatırımları (3)	154 690	251 339	405 473		154 695	251 433	405 592	
Bütçe ve Fon Transferleri (3)	303 995	563 568	738 751		304 143	563 715	739 064	
Borçlanma Gereği* (3)	115 275	62 224	-65 939		115 282	62 212	-65 993	
Borçlanma Gereği* (3) (4)	419 270	625 792	672 813		419 425	625 927	673 070	
Borçlanma Gereği* (3) (5)	102 659	42 092	-77 278		102 688	42 152	-77 272	
Borçlanma Gereği*/GSYH (Yüzde)	0,43	0,14	-0,11		0,43	0,14	-0,11	
Borçlanma Gereği* (4)/GSYH (Yüzde)	1,58	1,42	1,09		1,58	1,42	1,09	
Borçlanma Gereği* (5)/GSYH (Yüzde)	0,39	0,10	-0,13		0,39	0,10	-0,13	
Personel Harcamaları/Hâsılat (Yüzde)	5,69	7,69	7,92		5,71	7,70	7,93	
Faiz Ödemeleri/Hâsılat (Yüzde)	3,40	3,44	1,84		3,40	3,44	1,84	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

(*) Eksi işaretli finansman fazlasını göstermektedir.

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Cari fiyatlarda, Milyon TL

(4) Bütçe ve Özelleştirme Fonu transferleri

(5) Faiz gelir ve gideri hariçtir.

b) Hedefler

KİT'lerin ve özelleştirme portföyünde izlenen kuruluşların 2025 yılında 66 milyar TL finansman fazlası vermesi programlanmıştır. Makroekonomik büyüklükler ile enerji ve gıda fiyatlarının öngörülen seviyede seyretmesi ve programlanan fiyat ayarlamalarının yapılabilmesi söz konusu hedefe ulaşmada önem arz etmektedir.

KİT'lerin 2025 yılında 405,6 milyar TL tutarında yatırım harcaması yapması hedeflenmektedir. Toplam KİT yatırımları içerisinde önemli paya sahip olan TPAO, Karadeniz'de keşfettiği doğal gaz rezervine yönelik Sakarya Doğal Gaz Sahası Geliştirme Projesine devam edecek olup gaz arzının 2025 yılında bir önceki yıla göre artması hedeflenmektedir.

TPAO'nun Şırnak Gabar bölgesindeki petrol üretiminin etkisiyle yıllık toplam ham petrol üretimini 2024 yılına göre önemli ölçüde artırması amaçlanmaktadır.

BOTAŞ, TEİAŞ ve EÜAŞ yatırımlarının finansmanının bir kısmını dış proje kredilerinden karşılayacaktır.

TMO'nun 2,5 milyon ton buğday ve 1 milyon ton mısır, TÜRKŞEKER'in 7,7 milyon ton şeker pancarı alımı yapması öngörülmektedir.

Etkin bir piyasa mekanizması oluşturma hedefi doğrultusunda özelleştirme uygulamalarına devam edilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

1. 2025 YILI PROGRAMININ MAKROEKONOMİK AMACI

2025 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programının temel amacı, makroekonomik ve finansal istikrarın güçlendirilmesi, mali disiplinin korunarak geliştirilmesi, fiyat istikrarı nihai hedefine ulaşmak üzere enflasyonun kademeli olarak düşürülmesi, yapısal reformlarla verimliliğe dayalı üretimin desteklenmesi ve istihdamın artırılmasıdır. Bu kapsamda Ar-Ge ve yenilikçilik kapasitesinin geliştirilmesi, yeşil ve dijital ekonomiye geçiş odağında teknolojik dönüşümün sağlanması, beşeri sermayenin güçlendirilmesi, işgücü piyasasının daha da etkinleştirilmesi, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi ve ekonomide kayıt dışılığın azaltılmasını esas alan bir yaklaşım benimsenmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında On İkinci Kalkınma Planı hedefleri doğrultusunda uygulamaya konulacak tedbirler esas alınmıştır. 2025 yılı içerisinde yürütülmesi öngörülen tedbirlere ilişkin faaliyet ve projelere ilgili başlıklar altında yer verilmiştir. 2025 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında yer alan tedbir, faaliyet ve performans göstergeleri izlenip değerlendirilecek ve rapor haline getirilecektir.

2. 2025 YILI PROGRAMININ HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI

2.1. İSTİKRARLI BÜYÜME, GÜÇLÜ EKONOMİ

2025 yılında, ekonomide yeniden dengelenme sürecinin devamında, enflasyonun kademeli olarak düşürülmesi, yatırım, istihdam, üretim ve ihracatı odağa alan yapısal reformlarla verimlilik kazanımları yoluyla istikrarlı büyümenin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda büyümenin üretken alanlara yönelik yatırımlarla desteklenen, kalıcı refahın ve uzun dönemli büyümenin temel kaynağı olan toplam faktör verimlilik artışlarına dayalı ve talep yönlü enflasyonist baskı oluşturmayacak bir kompozisyonda sağlanması amaçlanmaktadır.

Program çerçevesinde fiyat istikrarının sağlanmasına yönelik ekonomi politikalarında güçlü eşgüdüm ve uyumu esas alan, deprem bölgesinde yeniden yapılanmanın hızla tamamlanmasını önceliklendiren, adil paylaşımı gözeten etkin maliye politikası çerçevesi ve yapısal dönüşüm adımlarıyla üretim faktörlerinde topyekûn bir iyileşmenin sağlanması yoluyla büyüme potansiyelinin artırılmasını hedefleyen bir uygulama zemini oluşturulacaktır.

OVP (2025-2027)'de öngörülen çerçeveye uyumlu olarak, iktisadi faaliyette dengelenmenin devamıyla 2025 yılında büyümenin yüzde 4,0 oranında gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Para ve maliye politikalarının eşgüdümüyle enflasyonun yıl sonunda yüzde 17,5'e gerilemesi beklenmektedir. Mal ve hizmet ihracatındaki artışın devamı, yerli üretim ile ithalatla dışa bağımlılığı azaltacak politikaların uygulanması ve hizmet gelirlerinin yükselmesiyle tutarlı olarak cari işlemler açığının GSYH'ya oranının yüzde 2,0 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir. Bu çerçevede, cari işlemler açığının finansman kalitesini artırmaya yönelik, teknoloji transferi sağlayan uluslararası doğrudan yatırımlar başta olmak üzere uzun vadeli sermaye girişlerinin öne çıkarılması amaçlanmaktadır.

2.1.1. Büyüme ve İstihdam

a) Amaç

Büyümenin arz yönlü dinamikleri güçlendirilerek, ihracat odaklı, istihdamı destekleyen, istikrarlı, çevreye duyarlı ve kapsayıcı bir yapıda sürdürülmesi temel amaçtır. Bu doğrultuda, para, maliye ve gelirler politikaları koordineli bir şekilde yürütülecek, yapısal reformlarla fizikî sermaye ve insan kaynağının kalitesinin yükseltilmesine ve teknolojik altyapının güçlendirilmesine odaklanılacaktır.

2.1.2. Yurt İçi Tasarruflar

a) Mevcut Durum

Türkiye’de güçlü ve istikrarlı ekonomik büyümenin sağlanması, dışa bağımlılığın azaltılması ve yatırımların teşvik edilerek istihdamın artırılması için gerekli finansmanın sürdürülebilir kaynaklardan elde edilmesi önem arz etmektedir. Bu nedenlerle, yurtiçi tasarrufların artırılması ülkenin ekonomik sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir.

2009-2023 yılları arasında ortalama yüzde 25,6 olarak gerçekleşen toplam yurt içi tasarruf oranı 2023 yılında yüzde 26,6 seviyesiyle dönem ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. 2023 yılı yurtiçi tasarruf oranının yüzde 15,1’i mali olmayan şirketler yüzde 3,5’i mali şirketler yüzde 2,1’i genel devlet ve yüzde 6’sı hanehalkı tarafından gerçekleştirilmiştir. 2015 yılı sonrasında mali olmayan şirket tasarruflarının artış eğilimine girdiği ve 2018 yılından bu yana hanehalkı tasarruflarının üzerinde seyrettiği görülmektedir. Yüzde 26,6 ile 2023 yılında dünya ortalaması düzeyinde gerçekleşen yurt içi tasarruf oranının gelişmiş ülkeler ortalamasının üzerinde olduğu, gelişmekte olan ülkeler ortalamasının altında seyrettiği görülmektedir.

2003 yılında faaliyete başlayan Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) ve 2017 yılında yürürlüğe giren Otomatik Katılım Sistemi (OKS), devlet teşvikleriyle birlikte tasarrufların artırılmasında önemli bir rol oynamakta olup, ekonominin uzun vadeli finansmanında da önemli bir ihtiyaca cevap vermektedir. 2024 yılı BES için önceki yıllarda hayata geçirilen düzenlemelerin (18 yaş altına sisteme katılım imkânının getirilmesi ve devlet katkısının yüzde 30’a yükseltilmesi) olumlu etkilerinin de gözlemlendiği bir yıl olmuştur. Bireysel emeklilik birikimlerinin banka kredileri için teminat olarak gösterilebilmesi uygulaması Haziran ayı itibarıyla, katılımcıların BES’ten ayrılmadan birikimlerinin bir kısmını acil ihtiyaçları için kullanabilmeleri de Temmuz ayı itibarıyla hayata geçmiştir.

30 Eylül 2024 itibarıyla BES katılımcı sayısı yaklaşık 9,3 milyon kişiye, fon büyüklüğü 1.058,3 milyar TL’ye, sistemin verdiği emekli sayısı da 322.311 kişiye ulaşmıştır. Aynı tarih itibarıyla OKS kapsamındaki çalışan sayısı yaklaşık 7,5 milyon kişiye, fon büyüklüğü ise 77,6 milyar TL’ye ulaşmıştır. BES ve OKS toplam fon tutarı ise 30 Eylül 2024 itibarıyla 1.135,9 milyar TL olmuştur.

b) Amaç

Plan döneminde yurtiçi tasarrufların artırılması ve artan tasarrufların öncelikli sektörler ve üretken alanlardaki yatırımların finansmanına yönlendirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kurumlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Bireysel emeklilik sistemi (BES) daha cazip hale getirilerek fon tutarı ve katılımcı sayısı artırılacak, Otomatik Katılım Sistemi (OKS) işveren katkısını içerecek şekilde geliştirilecek ve fon çeşitliliği sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.349)		
Tedbir 349.1. OKS'nin işveren katkısını da içeren ikinci basamak emeklilik sistemine dönüşeceği tamamlayıcı emeklilik sistemi kurulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, SEDDK, Sosyal Güvenlik Kurumu	1. Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) tarafından oluşturulan Tamamlayıcı Emeklilik Sistemi modeli BES Danışma Kurulu ile istişare edilecektir. 2. BES Danışma Kurulu ile istişare edilen modele yönelik ilgili kamu ve özel sektör paydaşlarının görüşleri alınacaktır. 3. Tüm tarafların mutabık olduğu model için gerekli mevzuat çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 349.2. OKS'de fon çeşitliliği katılımcıların farklı risk algısı ve tercihlerini dikkate alacak şekilde artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SEDDK, SPK, Emeklilik Gözetim Merkezi	1. BES Yönetmeliğinde tedbirin hayata geçirilmesi için gerekli mevzuat değişikliği yayımlanacaktır.
Tedbir 349.3. BES'te yapılan kesintilerin sadeleştirilmesi ve azaltılması sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SEDDK, SPK, Sigorta Birliği, Emeklilik Gözetim Merkezi	1. Tedbirin gerçekleştirilmesi amacıyla gerekli yönetmelik değişikliğinin paydaşların görüşlerine açılmasını müteakip yayımı gerçekleştirilecektir.
Tedbir 349.5. Yükseköğretim kurumlarına kayıtlı 25 yaş altı öğrencilerin BES'e katılımlarını ve sistemde kalmalarını teşvik edici uygulamalar hayata geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SEDDK, YÖK, Sigorta Birliği, Emeklilik Gözetim Merkezi	1. SEDDK tarafından oluşturulan model HMB, SPK, ÇSGB ve Kurum temsilcilerinden oluşan BES Danışma Kurulu ile istişare edilecektir. 2. BES Danışma Kurulu ile istişare edilen modele yönelik ilgili kamu ve özel sektör paydaşlarından görüş alınacaktır.
Finansal okuryazarlığın artırılması ve finansal tabana yayılma amacıyla hanehalkı ve firmalarda tasarruf yapma farkındalığı sağlanacak ve finansal tasarruf araçlarına, aile bütçesi ve risk yönetimine yönelik bilgi düzeyi dijital platformlar da kullanılarak artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.352)		
Tedbir 352.1. Aile bütçesi yönetimi, tasarruf ve yatırım araçları ile risk yönetimi konularında danışmanlık ve eğitim hizmeti verilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, SPK, BDDK, SEDDK	1. SPK bünyesindeki eğitim seminerlerine katılan üniversite öğrencilerine finansal okuryazarlık eğitimi verilecektir. 2. Üniversitelerin düzenlediği kariyer günlerinde finansal okuryazarlık konusunda bilgilendirme yapılacak ve sermaye piyasaları ile yatırım araçları hakkında tanıtım yapılacaktır. 3. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile SPK arasında imzalanacak iş birliği protokolü çerçevesinde, Bakanlık bünyesindeki eğitimciler için finansal okuryazarlık konusunda hazırlanmakta olan eğitim programı çerçevesinde eğitimcilerle eğitim verilecektir.

Tedbir 352.2. Tüm eğitim, yaş ve gelir grubundan kişilere ulaşacak şekilde elektronik ortamda ücretsiz olarak finansal eğitim içerikleri sunulacak hanehalkı ve firmaların tasarruf etme bilinçleri geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, SPK, BDDK, BİST, KOSGEB, SEDDK, TRT, TOBB, Sermaye Piyasası Lisanslama Sicil ve Eğitim Kuruluşu, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği, İlgili STK'lar	1. Finansal Okuryazarlık Portalı ücretsiz bir şekilde kullanıma açılacaktır. 2. Finansal okuryazarlık bilincinin yükseltilmesi için kısa kamu spotları ve/veya dijital içerikler hazırlanacaktır. 3. Firmalarda tasarruf eğiliminin artırılması amacıyla seminerler düzenlenecektir. 4. Kamu personelinin finansal okuryazarlığını artırmak ve tasarruf bilincini güçlendirmek amacıyla Uzaktan Eğitim Kapısı üzerinden eğitimler yaygınlaştırılacaktır.
	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, SPK	5. Finansal okuryazarlığın artırılması için sosyal medya platformlarıyla da bütünlüklü bir yapıda kolay anlaşılabilir, etkileşimli ve hedef kitleye göre kişiselleştirilebilir içeriklerin sunulduğu dijital bir platform oluşturulacaktır.
Tedbir 352.4. Gençlerin ve çocukların tasarruf ve yatırım konularında bilinç düzeylerinin artırılması amacıyla sosyal medya dâhil olmak üzere iletişim araçlarından ve rol modellerden faydalanılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, SPK, BDDK, SEDDK, BİST, İlgili STK'lar	1. Orta okul ve lise öğrencilerinde finansal okuryazarlık bilincini uyandırmaya yönelik eğitici ve öğretici etkinlikler yapılacaktır. 2. Finansal bilginin tabana yayılmasına katkı sağlamak amacıyla Finans Akademisi ile Sermaye Piyasaları ve Finans Lisesi kurulacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Yurt İçi Tasarruf Oranı (GSYH İçinde)	Yüzde	26,6	27,0	27,8
Özel Kesim Tasarruf Oranı (GSYH İçinde)	Yüzde	25,1	26,6	26,8
BES Katılımcı Sayısı (3)	Milyon Kişi	16,0	17,0	17,6

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Yılısonu itibarıyla gönüllü ve otomatik katılıma dayalı sistemlerin toplamıdır.

2.1.3. Ödemeler Dengesi

a) Amaç

Küresel ticarete yeşil dönüşüm ve dijitalleşme odağında şekillenen küresel koşullar dikkate alınarak küresel değer zincirlerindeki Türkiye'nin konumunun daha ileri seviyelere taşınması, katma değeri yüksek ihracat potansiyelinin artırılması, enerji ve imalat sanayiinde ithalat bağımlılığının düşük seviyelere indirilmesi, turizmin yanı sıra yazılım gibi alanlarda hizmet gelirlerinin çeşitlendirilerek üst seviyelere çıkarılması yoluyla cari işlemler dengesinde sürdürülebilir bir iyileşme sağlanması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Stratejik ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi, taraf olunan ticaret anlaşmalarında ülkemizin menfaatleri doğrultusunda gerekli düzenlemelerin hayata geçirilmesi, bölgesel bağlantılılığın artırılması ve enerji ve gıda arz güvenliğinin teminine yönelik çalışmalar sürdürülecek, ikili, bölgesel ve çok taraflı ticaret diplomasisi faaliyetleri yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.354)		
Tedbir 354.1. Mal ve hizmet ihracatında "Uzak Ülkeler Stratejisi" başta olmak üzere pazar çeşitliliğini sağlamaya yönelik politikalar uygulanmaya devam edilecek, komşu, yakın ve dost ülkelerle bölgesel ve ikili işbirlikleri geliştirilecek, bölgesel ve çok taraflı işbirliği platformlarından en etkin şekilde istifade edilerek ticari ilişkilerin yoğunlaştırılmasına yönelik çalışmalar etkili bir biçimde sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Uzak Ülkeler Stratejisi kapsamında belirlenen ülkeler ile mal ve hizmet ticareti ve ekonomik işbirliğinin artırılmasına devam edilecek, fuar katılımı, ticaret heyetleri, ikili anlaşma ve tanıtım faaliyetleri yoğunlaştırılacaktır. 2. Uzak Ülkeler Stratejisine konu ülkelerde görevli Ticaret Müşavirlerinin ve Ticaret Ataşelerinin katılımı ile ülkemiz genelinde bilgilendirme seminerleri düzenlenecektir. 3. İlgili işbirliği kuruluşları marifetiyle, mal ve hizmet ticareti alanında iştigal eden sektörlerimize özel tanıtım ve pazarlama projeleri hayata geçirilecektir.
Tedbir 354.3. Karma Ekonomik Komisyon ve Ortak Ekonomik ve Ticaret Komisyonları çerçevesinde ilgili ülkelerle ekonomik ve ticari ilişkiler güçlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. İlgili ülkelerle Karma Ekonomik Komisyonu toplantıları sürdürülecektir. 2. İlgili ülkelerle Ortak Ekonomik ve Ticaret Komisyonları toplantıları düzenlenecektir. 3. TDT Ekonomi Bakanları Toplantısı ve TDT Zirvesine katılım sağlanacaktır.
Tedbir 354.5. Ülkemizin tercihli ticaret ağı güçlendirilecek, yeni serbest ticaret anlaşmaları müzakere edilecek ve yürürlükteki serbest ticaret anlaşmalarının kapsamının genişletilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Türkiye-Maldivler TTA'nın yürürlüğe giriş süreci tamamlanacaktır. 2. Türkiye-Birleşik Krallık STA Güncelleme Müzakereleri ülkemizin pazara giriş politikaları temelinde sürdürülecektir. 3. Türkiye- Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) STA Müzakereleri ülkemizin pazara giriş politikaları temelinde sürdürülecektir. 4. Türkiye-Japonya STA Müzakereleri ülkemizin pazara giriş politikaları temelinde sürdürülecektir.

Tedbir 354.6. Afrika açılımı çerçevesinde Afrika ülkeleri ile diplomatik, ticari ve ekonomik ilişkiler daha da güçlendirilecek ve ülkemiz ile bölge ülkeleri arasında dış ticaret hacmi artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu	1. 2025 yılı içerisinde Tanzanya ile III. Dönem, Nijerya ile VI. Dönem, Moritanya ile I.Dönem, Kongo ile IV. Dönem, Çad ile II. Dönem KEK Toplantılarının gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. 2. Afrika ülkeleriyle üst düzey ikili/karşılıklı ziyaretler sürdürülecektir. 3. Türkiye-Afrika 5. Ekonomi ve İş Forumu kıta ülkelerinin temsilcileriyle gerçekleştirilecektir.
Ülkemizin ulusal hak ve menfaatleri gözetilerek Gümrük Birliği'nin güncellenmesine yönelik Avrupa Birliği kurumları ve üye ülkeler nezdinde çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.356)		
Tedbir 356.2. Gümrük Birliği'nin güncellenmesi müzakereleri yürütülecek ve kamu, özel sektör, STK'lar ve akademisyenlerin görüşleri alınarak ulusal müzakere hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Müzakere pozisyonu oluşturmak üzere, kamu, özel sektör, STK'lar ve akademi temsilcilerinin katılımıyla toplantılar düzenlenecektir.
Tedbir 356.3. Gümrük Birliği'nin güncellenmesi kapsamında ilgili STK'larla istişare edilerek ülkemiz hizmet sektörleri ve hizmet ihracatına yönelik etkileri tespit edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin hizmet ticaretini içerecek şekilde güncellenmesi hazırlıkları kapsamında, ilgili taraflarla hizmet sektörlerimize yönelik istişare çalışmalarına devam edilecektir.
İç ve dış pazarlarda rekabetçiliğin korunması için yeşil dönüşüm kapsamında ortaya çıkan üretim ve ticarete ilişkin çevre standartlarına uyum sağlanması için gerekli önlemler alınacaktır (Kalkınma Planı p.357)		
Tedbir 357.1. Başta AB olmak üzere ihracat pazarlarında rekabetçiliğin artırılması ve tedarik zincirlerinde Türkiye'nin konumunun yükseltilmesi amacıyla AB Yeşil Mutabakatına uyum kapsamında üretim ve ticarete yönelik sektörel dönüşüm adımları hayata geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yeşil Mutabakat Eylem Planı sektörel dönüşüm yol haritalarını içerecek şekilde güncellenecektir. 2. Yeşil Mutabakat kapsamında sektörlerin geleceğine yönelik farkındalık artırıcı ve bilgilendirici çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 357.2. Dış ticarete rekabetçiliğin korunarak daha ileriye taşınması için ulusal karbon fiyatlandırma mekanizmaları oluşturulacak, öncelikli olarak AB ile uyumlu bir Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) uygulamaya konulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. AB ile uyumlu bir Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) uygulamaya konulacaktır.

Tedbir 357.4. Firmalarımızın ihracat odaklı yeşil dönüşümlerini sağlamak üzere ihtiyaç duyabilecekleri konularda kapsamlı bir danışmanlık modeli oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Yeşil Mutabakata Uyum Projesi Destek Programının şirketler tarafından kullanımının artırılmasını teminen tanıtım ve bilgilendirme programları düzenlenecektir. 2. Kurumsal sürdürülebilirlik konusunda belirli seviyenin üzerindeki firmalara kullanım izni verilen ve üretici ve tüketicide sürdürülebilirlik konusunda farkındalığın artırılması amacıyla oluşturulan Yeşil Mutabakata Uyum Projesi Destek Programı markasının kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik bilgilendirme programları düzenlenecektir.
Tedbir 357.5. Sınırdaki karbon düzenlemesi mekanizmasıyla ilgili sektörlerin emisyonlarının izlenmesi ve raporlanması konularında rehberlik faaliyetleri yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, TİM, TOBB	1. İhracatçı Birlikleri, Odalar, Borsalar, OSB'ler nezdinde yardım masaları kurulmasına destek verilecek, eğitimci yetiştirilecektir. 2. SKDM kapsamında doğrudan firmalara yönelik eğitimler verilecektir.
İthalat bağımlılığı yüksek, istihdama katkı oranı ve döviz geliri potansiyeline sahip öncelikli sektörlerle yönelik yeşil dönüşüm yatırımlarının finansman ihtiyaçları çeşitlendirilmiş finansman ürünleriyle karşılanacaktır. (Kalkınma Planı p.358)		
Tedbir 358.1. Devlet yardımları yeşil dönüşümün finansmanını kolaylaştıracak şekilde bütüncül bir yaklaşımla gözden geçirilerek geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. İhracata yönelik devlet yardımları yeşil dönüşüm odağında gözden geçirilerek geliştirilmek üzere ilgili kurumlar arasında işbirliği mekanizmaları oluşturulacaktır.
	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	2. Yatırımlara yönelik devlet yardımları yeşil dönüşüm odağında gözden geçirilerek geliştirilmek üzere ilgili kurumlar arasında işbirliği mekanizmaları oluşturulacaktır.
Tedbir 358.2. Yeşil dönüşümün uluslararası finansman imkânları konusunda güncel rehber dokümanlar hazırlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Yeşil dönüşümün finansman imkânlarına ilişkin hazırlanan rehber üçer aylık dönemlerde güncellenecektir.

Mal ve hizmet ihracatını etkileyen yönleriyle dijitalleşme alanında rekabetçiliğin korunması ve artırılması için gerekli mevzuat, destek politikaları ve uluslararası anlaşmalara yönelik hazırlıklar tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.359)		
Tedbir 359.1. AB tarafından yürürlüğe konulan dijital düzenlemelerin mal ve hizmet ihracatımıza etkileri incelenecek ve atılacak adımların tespitine yönelik yol haritası hazırlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Dijital Dönüşüm Ofisi, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu	1. Kamu, özel sektör, STK'lar ve akademi temsilcilerinin katılımıyla toplantılar yapılacak, Avrupa Komisyonu nezdinde işbirliği geliştirilecektir. 2. AB dijital ekonomi düzenlemelerinin ülkemiz ticaretini etkileyen boyutları ve atılması gereken adımlar için Ticaret Bakanlığı ile koordineli şekilde çalışmalar yürütülecek ve gerçekleştirilecek etki analizine göre yol haritası oluşturulacaktır.
Tedbir 359.2. Kişisel Verilerin Korunması Kanununun Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) başta olmak üzere AB müktesebatına uyum sürecine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanununun Avrupa Birliği Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) ile Uyumlaştırılmasına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 359.4. Elektronik ticaret alanında dijital altyapının geliştirilmesi, ödeme ve lojistik altyapısının güçlendirilmesi sağlanarak e-ihracat desteklenecek, elektronik ticaret pazarında daha fazla ihracatçı firmanın etkin şekilde faaliyet göstermesi sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TCMB	1. 5986 sayılı e-İhracat Desteklerine İlişkin Karar çerçevesindeki desteklerin etkin bir şekilde yürütülmesi için çalışmalara devam edilecek ve kılavuzlar, rehberler, organizasyonlar vb. destekleyici çalışmalarla birlikte e-ihracata yönelik desteklere ilişkin farkındalık düzeyi arttırılacaktır.
Sürdürülebilir ihracat artışını sağlamak amacıyla mal ve hizmetlerin Ar-Ge'ye ve yenilikçiliğe dayalı, yeşil ve döngüsel ekonomiye uyumlu, üretim, markalaşma, tanıtım ve pazarlama süreçleri desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.360)		
Tedbir 360.1. Küresel değer zincirlerindeki ileri katılımın artırılmasına yönelik destekler kurgulanacak, teknoloji ve bilgi transferi sağlayabilecek firma işbirlikleri güçlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Küresel tedarik zinciri desteğinin yaygınlaştırılmasına yönelik bilgilendirme çalışmaları artırılacak, destek için potansiyel arzeden ihracatçılar tespit edilerek bilgilendirmeler gerçekleştirilecektir.

Tedbir 360.2. Mal ve hizmet ihracat potansiyeli yüksek ve yüksek katma değer sağlayacak ürün ihracatının artırılmasına yönelik firmaların destek programlarından daha etkin yararlanmaları sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Katma değeri ve rekabet gücü yüksek hizmet ihracatı sektörlerini geliştirmek ve güçlendirmek ile uluslararası piyasalarda markalaşmasını sağlamak üzere hizmet ihracatçısı firmalarımız desteklenmeye devam edilecektir. 2. Fuarlarımızın uluslararası arenada prestij kazanması, daha çok sayıda yabancı alıcının ülkemize çekilmesi ve ülkemizin bir fuar merkezi haline gelmesi amaçlarıyla yurt içi fuarlarda yabancı ziyaretçi sayısının artırılması teşvik edilecektir. 3. İhracatçılarımıza çeşitli kalemlerde sağlanan desteklere yönelik bilgilendirme faaliyetleri yürütülecek ve ihracatçılarımız etkin bir şekilde desteklenmeye devam edilecektir.
Tedbir 360.3. Mal ve hizmet ihracatının artırılmasına yönelik tüm kurum ve kuruluşlar tarafından yapılacak uluslararası tanıtım faaliyetleri "Türkiye-Gücünü Keşfet" logosu kullanılarak etkin bir biçimde yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. İlgili işbirliği kuruluşları marifetiyle, mal ve hizmet ticareti alanında iştigal eden sektörlerimizde ilgili destek programları kapsamında hedef ülkelere yönelik gerçekleştirilecek sektörel ticaret/alım heyetleri ile milli katılım organizasyonları desteklenecektir. 2. Ülkemizin mal ihracatının artırılmasına yönelik yurt dışı etkinlik ve tanıtım faaliyetleri yürütülecektir. 3. Ülkemizin hizmet ihracatında lokomotif sektörleri olan lojistik, sağlık turizmi, bilişim ve eğitim başta olmak üzere dizi/film, fuarcılık ve diğer sektörlerimizin uluslararası pazarlarda tanıtılması ve bilinirliğinin artırılmasına yönelik yurt dışı etkinlik ve tanıtım faaliyetleri desteklenecektir.

Tedbir 360.4. Uluslararası pazarlara tutunma sürecinde firmaların ihracatta sürekliliğini sağlayacak destek ve faaliyetlere özel önem verilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Pazara Giriş Proje Hazırlama Desteği gibi firmalara ihracatta süreklilik sağlamayı hedefleyen devlet yardımlarının yaygınlaştırılması çalışmalarına devam edilecektir. 2. Hizmet ihracatçısı firmalarımızın uluslararası pazarlarda tutunmasına yönelik gerçekleştirdikleri faaliyetlerin giderleri desteklenmeye devam edilecek, reklam, tanıtım ve pazarlama desteğinden ürün yerleştirme desteğine kadar geniş yelpazedeki destek kalemleri sürdürülecektir.
Üretim ve ticaret bakımından stratejik konumdaki girdilerin arz güvenliği ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik uygulamalar hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.362)		
Tedbir 362.3. Arz şoklarının görülebildiği tarımın her bir alt sektöründe ürün bazında arz risklerini ortaya koyarak yerli üretim ve ekonomik dış alım tedarikine yönelik Üretim-İhracat-İthalat Konsolidasyon Programı hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Üretim-İhracat-İthalat Konsolidasyon programı hazırlık çalışmaları devam edecektir. 2. Analiz raporları hazırlanma süreci devam edecektir.
Türkiye'nin küresel tedarik zincirindeki rolünün artırılmasına yönelik lojistik kabiliyetleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.363)		
Tedbir 363.4. Komşu ülkelere ihracatı kolaylaştırıcı önlemlerin alınması ve demiryolu taşıma altyapısının iyileştirilmesi yönünde gerekli adımlar atılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Karşılıklı İşletilebilirlik Yönetmeliği hazırlanacaktır. 2. Demiryolu Altyapı Yetkilendirme Yönetmeliği hazırlanacaktır.
Turizm, taşımacılık, finansal hizmetler ve danışmanlık, bilişim, eğitim, sağlık, fuarcılık ve dizi/film başta olmak üzere kültür endüstrileri, yurt dışı müteahhitlik ve teknik müşavirlik alanlarında verimlilik ve rekabet gücünü esas alan döviz kazandırıcı hizmet ticaretine yönelik çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.364)		
Tedbir 364.4. Spor diplomasisi araçları kullanarak bölgesel ve çok taraflı spor organizasyonlarıyla hizmet gelirini artırıcı faaliyetler düzenlenecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S)	1. Cumhurbaşkanlığı Bisiklet Turu, İstanbul Maratonu, Sea To Sky, World Acro Cup organizasyonları düzenlenecektir.
Tedbir 364.6. Türkiye'yi önemli bir film yapım merkezi haline getirmek üzere ülke içinde gerçekleştirilecek uluslararası yapımlar desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Çekimleri ülkemizde gerçekleştirilecek uluslararası alanda bilinirliği olan bir dizi film ile uzun metraj film desteklenecektir.

Türk Eximbank'ın iş modeli ve kurumsal altyapısı uluslararası en iyi uygulamalar dikkate alınarak geliştirilecek, Eximbank destekleri yüksek teknoloji ve katma değerli ihracatın finansmanında yeşil ve dijital dönüşümü önceleyerek kullanılacaktır. (Kalkınma Planı p.365)		
Tedbir 365.2. Türk Eximbank destekleri yüksek teknoloji ve katma değerli ihracatın finansmanında kullanılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Türk Eximbank destekleri yüksek teknoloji ve katma değerli ihracatın finansmanında kullanılmak üzere önceliklendirilecektir. 2. Türk Eximbank destekleri yeşil dönüşüm ve Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması'na uyuma yönelik projeleri bulunan ihracatçıların finansmanında kullanılmak üzere önceliklendirilecektir.
Serbest bölgelerde sunulan hizmetler ve bilişim altyapısı geliştirilerek bu bölgelerin yüksek teknolojiye dayalı doğrudan yabancı yatırımların çekilmesine, sanayinin rekabetçiliğine ve verimliliğine daha etkin katkı vermesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.366)		
Tedbir 366.1. Serbest bölge idare ve işlemlerinde bilgi teknolojilerinin kullanımının artırılması suretiyle iş süreçlerinin hızlandırılması ve serbest bölge faaliyetlerinin takibinin yapılması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Serbest Bölgeler Bilgisayar Uygulama Programı (SBBUP)'nın yeniden yazılmasına ilişkin yazılım mimarisi analizi tamamlanacaktır. 2. Serbest Bölgeler Mekansal Yönetim Otomasyonu (SEB-ATLAS)'nın SBBUP ile entegrasyonu için ihtiyaç duyulan verinin üretilmesi ve işlenerek hazır hale getirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 366.3. Serbest bölgelerde yüksek katma değerli ihracata yönelik üretim faaliyetleri yaygınlaştırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Menemen Serbest Bölgesinin faaliyete geçmesi için, işletici şirket ile Bakanlık arasında işletme sözleşmesi akdedilecektir.
Tedbir 366.4. Serbest bölgelerde yeşil dönüşümün gerçekleştirilebilmesi amacıyla yenilenebilir enerji kullanımının artırılması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Serbest bölge firmalarının işletici şirketler üzerinden bölge dışında yenilenebilir enerji üretim tesisi kurabilmeleri sağlanacaktır.
Uluslararası helal ürün ve hizmet pazarlarından daha fazla pay alınmasını teminen helal kalite altyapısı geliştirilerek piyasalarda güvenli ürün arzının temini ve ticarete teknik engellerin azaltılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.367)		

Tedbir 367.1. Helal Akreditasyon Kurumu (HAK) tarafından akredite edilen kuruluşlarca düzenlenen helal belgelerinin uluslararası tanınırlığını artıracak girişimler yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı	1. Helal belgesinin karşılıklı tanınması mekanizmasının tesisine yönelik İslam İşbirliği Teşkilatı bünyesinde kurulacak uluslararası yapı olan Helal Akreditasyon Kurumları İslami Forumu (IFHAB)'nın kuruluş sürecinin tamamlanması ve işler hale getirilmesi yönünde teknik katkı sağlanacaktır. 2. Helal Akreditasyon Kurumu tarafından akredite edilen kuruluşlarca düzenlenen helal belgelerinin uluslararası kabulünü sağlamaya yönelik ikili ve çok taraflı diplomatik temaslar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 367.2. Ulusal ve uluslararası helal uygunluk değerlendirme kuruluşları akredite edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Ülkemizce benimsenen uluslararası standartlara dayalı usul ve esaslar çerçevesinde, yurt içinde ve yurt dışında mukim uygunluk değerlendirme kuruluşlarının yapacakları başvurular, öngörülen süreler içerisinde ve prosedürlere bağlı olarak sonuçlandırılacaktır.
Tedbir 367.3. Helal belgeli ürün ve hizmet ticaretinde teknik engellerin giderilmesine yönelik akreditasyon, eğitim, işbirliği ve tanıtım faaliyetleri artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Fuar, konferans, çalıştay vb. etkinliklere katılım sağlanarak helal belgeli ürün ve hizmet ticaretinin öneminin yurt içi ve yurt dışı paydaşlara etkin şekilde anlatılması sağlanacaktır.
Tedbir 367.4. Helal kalite altyapısında çalışacak beşeri sermayenin güçlendirilmesi ve kurumsal kapasitenin artırılmasını teminen eğitimler düzenlenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Helal kalite alt yapısında çalışacak kişilerin alanında yetkin ve yeterli eğitmenler tarafından uluslararası alanda geçerli eğitim almalarını teminen eğitim faaliyetleri düzenlenecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
İhracat (Fob)	Milyar Dolar	255,6	264,0	279,6
İthalat (Cif)	Milyar Dolar	362,0	345,0	369,0
Cari İşlemler Dengesi	Milyar Dolar	-40,5	-22,0	-28,6
Cari İşlemler Dengesi/GSYH	Yüzde	-3,6	-1,7	-2,0
Seyahat Gelirleri	Milyar Dolar	49,5	53,0	56,1

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.1.4. Enflasyon ve Para Politikası

a) Amaç

Bütüncül bir anlayış içerisinde para ve maliye politikası araçlarının etkin şekilde kullanımıyla enflasyonla mücadeleye kararlılıkla devam edilerek enflasyonun orta vadede tek haneli rakamlara düşürülmesi ve fiyat istikrarının sağlanması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Para politikası araçları enflasyon oranını düşürme amacıyla güçlü bir şekilde kullanılmaya devam edilecek, maliye ve gelirler politikaları, para politikasıyla koordineli olarak yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.369)		
Tedbir 369.1. Enflasyon hedefi doğrultusunda Merkez Bankası tüm politika araçlarını etkin bir biçimde kullanırken, maliye ve gelirler politikalarının para politikası ile eşgüdümü sağlanacaktır.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Enflasyon ve enflasyonun ana eğilimine ilişkin göstergeler yakından takip edilecek ve TCMB, enflasyon hedefleri doğrultusunda, makroihtiyati tedbirler de dâhil olmak üzere, elindeki tüm araçları kararlılıkla kullanacaktır.
Tedbir 369.2. Mali disiplin gözetilerek yönetilen/yönlendirilen fiyatlar geçmiş enflasyona endeksleme davranışının azaltılmasına yardımcı olacak şekilde belirlenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), TCMB	1. Yönetilen ve yönlendirilen fiyatların belirlenmesinde ataleti azaltacak şekilde alternatif fiyat belirleme yöntemlerine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 369.5. Fiyat istikrarına yönelik yatırım-istihdam-üretim-ihracata dayalı büyüme politikaları doğrultusunda reel sektöre uygun maliyetlerle hedef odaklı finansman imkânı sağlanacaktır.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Gerekli hallerde limit yönetimi ve uygun görülen düzenlemelerle reel sektör firmalarının finansman ihtiyacı yatırım-istihdam-üretim ve ihracatı destekleme hedeflerine yönelik olarak uygun maliyetli bir şekilde karşılanmaya devam edilecektir. 2. İhracat ve döviz kazandırıcı hizmetler reeskont kredileri ve yatırım taahhütlü avans kredileri programı amaçlanan hedefler doğrultusunda etkili bir şekilde kullanılmaya devam edecektir.
TCMB, fiyat istikrarının sağlanması temel amacı doğrultusunda parasal aktarım mekanizmasının etkin işleyişi için tüm araçlarını kararlı ve bağımsız bir şekilde kullanmaya devam edecektir. (Kalkınma Planı p.370)		

Tedbir 370.1. Para politikası kararları enflasyon beklentileri ve fiyatlama davranışları başta olmak üzere enflasyonu etkileyen tüm unsurlardaki gelişmeler dikkate alınarak oluşturulacaktır.	TCMB (S)	1. Para politikası kararları, makro ve mikro düzeyde fiyatların ayrıntılı analizi, enflasyon beklentileri ve fiyatlama davranışları, para politikasının etkileyebileceği talep unsurları, arz yönlü gelişmeler, iç- dış denge, tasarruf eğilimi ve krediler dâhil olmak üzere finansal koşullar ile likidite ve fiyat istikrarını etkileyen diğer tüm unsurlardaki gelişmeler dikkate alınarak veri odaklı bir bakış açısı ile oluşturulmaya devam edilecektir.
Tedbir 370.2. Politika kararlarının iletişimi kapsamında, fiyatlama davranışları ve enflasyonu etkileyen unsurlardaki gelişmeler ile bu gelişmelerin kararları ne yönde etkilediği konularında kamuoyu şeffaf bir biçimde bilgilendirilmeye devam edilecektir.	TCMB (S)	1. TCMB, alınan kararlar ve izlenen politikalar hakkında kamuoyunu bilgilendirmek ve kararların hedef kitlelere ulaşmasını sağlamak amacıyla, sosyal medya dâhil elindeki tüm iletişim araçlarını etkin bir şekilde kullanacaktır.
Finansal sistemde temel değer saklama aracının Türk lirası cinsinden varlıklar olması ve hanehalkı, firma ve bankacılık kesimlerinin varlık ve yükümlülüklerinde Türk lirası cinsinden kalemlerin ağırlıklarının artırılması desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.372)		
Tedbir 372.1. Finansal sistemde temel değer saklama aracının Türk lirası cinsinden varlıklar olması ve hanehalkı, firma ve bankacılık kesimlerinin varlık ve yükümlülüklerinde Türk lirası cinsinden kalemlerin ağırlıklarının artırılması desteklenecektir.	TCMB (S)	1. Bankacılık sektörünün varlıklarında yabancı para kredilerin ağırlığının artmasını önleyen düzenlemelerin uygulanmasına devam edilecektir. 2. Bankacılık sektörünün yükümlülüklerinde Türk lirası mevduatın toplam mevduat içindeki payının artmasını teşvik eden düzenlemelerin uygulanmasına devam edilecektir.
Konut kira ve satışlarındaki fiyat artışlarının enflasyon üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesine yönelik konut arzını artırıcı ve konuta erişimi kolaylaştıracı uygulamalar hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.373)		
Tedbir 373.1. Kira ve konut fiyatlarındaki gelişmeleri de göz önünde bulundurarak, salgın döneminde daralan konut arzı hızla artırılacak, depremin oluşturduğu konut stokundaki kayıpların telafisine yönelik yeni sosyal konut projeleri geliştirilecek ve dar gelirli vatandaşların konuta erişimi kolaylaştırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TOKİ	1. Sosyal Konut Projesi kapsamında ihalesi tamamlanan 100 bin konut inşaat faaliyetlerine devam edilecektir. 2. İlk Evim Arsa Projesi ile arsa üretimine devam edilecek olup yaklaşık 103 bin hak sahibi için plan onayının tamamlanması sağlanacaktır.

Enflasyonun ekonomik ve sosyal yaşama dair olumsuz etkileri konusunda farkındalık artırılacak, enflasyonla mücadeleyle yönelik toplumsal mutabakat güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.375)

Tedbir 375.1. Enflasyonla mücadele konusunda daha anlaşılır, açık ve şeffaf bir iletişim stratejisi izlenecek, beklentilerin daha etkin bir şekilde yönetilmesi sağlanacaktır.	TCMB (S)	1. TCMB tarafından izlenen politikalar ve para politikası kararları, Para Politikası Kurulu duyuruları, Enflasyon Raporu ve Finansal İstikrar Raporu başta olmak üzere, tüm iletişim kanalları etkin bir şekilde kullanarak kamuoyu ile şeffaf bir şekilde paylaşılacak, enflasyon beklentileri ve fiyatlama davranışlarının TCMB öngörülerine uyumu yakından takip edilerek beklenti kanalının etkin yönetimi sağlanacaktır.
Tedbir 375.2. Piyasalarda rekabeti bozucu yapı ve davranışlar daha yakından takip edilerek uluslararası rekabet hukuku standartları korunacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), TCMB	1. Rekabetin korunmasına yönelik mevzuat güncelleme çalışması tamamlanacaktır. 2. Rekabet ihlallerinin tespitinin kolaylaştırılması için ihbar müessesesi geliştirilecektir. 3. İhlalde belirleyici etkisi saptanan teşebbüs ve teşebbüs birliği yöneticilerine para cezası verilmesi uygulaması hayata geçirilecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
TÜFE Yıllık Artış Hızı	Yüzde	64,8	41,5	17,5

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.1.5. Mali Piyasalar

a) Amaç

Başta sürdürülebilir ve dijital finans olmak üzere tüm finans alanlarında küresel piyasalarla uyumlu ve rekabetçiliği gelişmiş, kalkınma sürecine uygun maliyet ve koşullarda katkı verebilen, verimliliği yüksek ve kurumsal yapısı güçlü bir finansal sektörün oluşturulması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Finansal sektörde etkinlik ve ürün çeşitliliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.378)		
Tedbir 378.1. Yatırım bankacılığı faaliyetleri geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası işletmelerin yurt içi ve yurt dışı piyasalardan doğrudan yatırım şeklinde fon sağlamalarına yönelik aracılık ve danışmanlık hizmeti verecektir. 2. Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası Portföy Yönetim Şirketi tarafından kurulan Fonların Fonu bünyesindeki fon sayısı artırılacaktır.

Tedbir 378.4. Sermaye piyasalarında finansal ürün ve hizmet çeşitliliği geliştirilecek ve küçük yatırımcı hakları gözetilerek yatırımcı tabanı genişletilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Sektörde meydana gelen gelişmeler ile girişimcilerin ve yatırımcıların ihtiyaçları doğrultusunda kitle fonlaması düzenlemelerinde güncellemeler yapılacaktır.
Tedbir 378.9. Üçüncü ülkelerle ekonomik ve finansal ilişkiler geliştirilecek, karşılıklı ticarette yerel para birimlerinin kullanımı artırılabilecektir.	TCMB (S)	1. Ülkemiz için ekonomik, ticari ve stratejik açıdan önem arz eden ülkelerle karşılıklı ticarette yerel para birimlerinin kullanılmasının yaygınlaştırılması için işbirliği imkanları artırılacak ve bu doğrultuda swap anlaşması ve/veya mutabakat zaptı imzalanması gibi çalışmalarda bulunulacaktır.
Tedbir 378.10. Finansal işlemler ile finansal ürün ve hizmetlere yönelik bireysel veya kurumsal müşterilerin finans kuruluşlarıyla uyumazlıklarına yönelik başvuruların hızlı ve tek elden değerlendirilerek çözüme kavuşturulacağı alternatif uyumazlık çözüm merkezi kurulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Uyumazlıkların çözüme kavuşturulmasına yönelik alternatif uyumazlık çözüm yolları uygulamaya konulacak, bu uygulamalar konusunda farkındalığın artırılması için eğitim, seminer ve konferans faaliyetleri yapılacaktır.
Fintek ve dijital finans altyapısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.379)		
Tedbir 379.2. Fintek sektöründe yazılım alanında çalışmak üzere insan kaynağı yetiştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TCMB	1. Finansal teknolojiler uzmanlık sertifikası programı başlatılacaktır.
Tedbir 379.3. Yerli finansal teknolojilerin gelişimi desteklenecektir.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İstanbul Finans ve Teknoloji Üssü kurulacaktır. 2. Finteklerin teknoloji tedariki için destek programı uygulanacaktır. 3. Fintek yatırım fonlarında kamu yatırımlarının payının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 379.4. Düzenleyici ve denetleyici otoriteler tarafından yerleşik finansal oyuncuların fintek kuruluşlarıyla ilişkilerinde uygulanmak üzere kural setleri güçlendirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TCMB	1. Düzenleme Deney Alanı ve Endüstri Deney Alanı oluşturulacaktır.

Tedbir 379.5. Dijital Türk lirasının geliştirilerek kullanıma sunulması ve yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Dijital Türk Lirası Projesinin ikinci faz çalışmaları kapsamında dijital para sistemi, dijital kimlik entegrasyonu, mobil uygulamalar, servis katmanı uygulamaları, çevrimdışı ödemeler, programlanabilir ödemeler, birlikte çalışabilirlik çözümleri, izleme ve yönetim ortamları, veri yönetimi ve siber güvenlik konularında araştırma, geliştirme ve test faaliyetleri yürütülecektir. 2. Dijital Türk Lirası Projesindeki gelişmeler hakkında kamuoyu, ilerleme raporu, blog yazıları ve internet sitesi içerikleriyle bilgilendirilecektir.
Tedbir 379.7. Ödemeler alanında verimliliği ve birlikte çalışabilirliği destekleyecek adımlar atılmaya devam edilecek, sektörde faaliyet gösteren tüm kuruluşların kurumsallık seviyesi ve güvenlik düzeyi artırılacak ve bankalar ile banka dışı ödeme hizmeti sağlayıcıları arasında rekabeti engelleyici uygulamaların oluşmasını engelleyecek tedbirler alınacaktır.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Ödemeler alanında faaliyet gösteren banka dışı ödeme hizmeti sağlayıcılarının yasadışı faaliyetlerde kullanılmasının önlenmesi amacıyla yürütülen çalışmalar sürdürülecek ve yılda en az iki defa MASAK'la toplantı yapılacaktır.
Tedbir 379.9. Finans sektöründe ortak dijital altyapı kullanımı ve çeşitli operasyonların ortaklaştırılması yoluyla maliyetlerin azaltılması sağlanacak, bankaların ve banka dışı finansal kuruluşların ihtiyaç duydukları altyapılara eşit şartlarda ulaşmaları için gerekli önlemler alınacaktır.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Ödeme ve Elektronik Para Kuruluşlarının bilişim altyapıları için topluluk bulutu hizmetini güvenli bir şekilde kullanabilmeleri kapsamında topluluk bulutu katılımcıları ve topluluk bulutu sağlayıcıları için uygunluk değerlendirmeleri gerçekleştirilecektir.
Finansal sektörde sürdürülebilirlik çalışmaları desteklenecek, Çevresel, Sosyal ve Yönetişimsel (ÇSY) kriterlere yönelik farkındalık artırılarak sürdürülebilir finans alanında yeni ürün ve hizmetler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.380)		
Tedbir 380.1. Sürdürülebilirlik ve emisyon verilerinin sunumunda standardizasyon sağlanacak, bu veriler paylaşımına açılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Yatırımcıların ve şirketlerin sürdürülebilirlik risk ve fırsatlarını takip edebilmeleri için Kurumsal Yönetim Tebliğinin ekinde yer alan Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi uluslararası standartlarla uyumlu olarak güncellenecektir.
Tedbir 380.3. Bankacılık sektörü için sürdürülebilir bankacılık, geçiş planları ve iklim risklerinin yönetimi konularında düzenleme yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. İklimle Bağlantılı Finansal Risklerin Etkin Yönetimine İlişkin Rehber hazırlanacak ve yürürlüğe konulacaktır. 2. Bankaların yeşil dönüşüm sürecine katkı düzeylerini ölçmek amacıyla yeşil varlık oranı hesaplanmasına yönelik düzenleme hayata geçirilecektir.

Tedbir 380.4. Finansal otoritelerin sürdürülebilir finans konusundaki kurumsal kapasiteleri artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), TCMB	1. Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları çoğunlukla işbirliği yapılacak kurumların düzenlemesine tabi olan işletmeleri kapsayacağından, ilgili kamu kurumlarının standartlara yönelik bilgi kapasitesi geliştirilecektir. 2. Sürdürülebilirlik raporlarının Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarına uygunluğuna dair güvence denetimi yürütecek olan sürdürülebilirlik denetçilerinin yetkilendirilmesi çerçevesinde, sürekli eğitim programları hazırlanacak ve denetçiler sürekli eğitim programlarına tabi tutulacaktır.
Tedbir 380.6. Reel sektörün sürdürülebilir finansa yönelik farkındalık ve bilgi düzeyinin artırılmasına ilişkin çalışmalar yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarının genel kabul görmesine yönelik olarak Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlaması Eğitimi verecek olan eğitim kuruluşları akredite edilecektir.
Tedbir 380.8. Ekonomik faydanın yanı sıra sosyal ve çevresel fayda oluşturulmasına yönelik sosyal etki tahvilleri ve mavi bonolar gibi "etki yatırımı" araçları geliştirilecek ve kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. Türkiye Kalkınma Fonu nezdinde Etki Fonu kurulacak ve bu kapsamda toplumsal problem noktalarında sürdürülebilir şekilde fayda temin eden şirketlerin (deprem bölgesindeki firmalar dâhil) desteklenmesi sağlanacaktır.
Tedbir 380.9. Sürdürülebilir finansman araçlarına kurumsal yatırımcı talebinin güçlendirilmesi için sorumlu yönetim çerçevesi oluşturularak uygulamaya geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. 2024 yılında yayımlanan Sorumlu Yönetim İlkeleri kapsamında fon kurucusu portföy yönetim şirketlerinin raporlama standardı belirlenecektir.
Finansal istikrarın güçlendirilmesi amacıyla kurumsal altyapı iyileştirilecek, serbest piyasanın işleyişini bozabilecek müdahalelerden kaçınılacaktır. (Kalkınma Planı p.381)		
Tedbir 381.1. Bankacılık sektörünün sermaye yeterliliğine ilişkin Basel III Final düzenlemelerine uyum sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. Basel III Final düzenlemeleri paketi ile getirilen değişikliklere uyum sağlanacaktır.
Tedbir 381.4. Mali suçlarla mücadele güçlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. MASAK'ın teknik alt yapısı güçlendirilecek ve idari yapısında iyileşme sağlanacaktır.
Katılım finansa ilişkin uygulamalar ve mevzuat altyapısı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.382)		
Tedbir 382.2. Katılım finansı destekleyici mekanizmalar tesis edilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S)	1. Uluslararası Katılım Finans Tahkim Merkezinin hayata geçirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır. 2. Uluslararası İslami Altyapı ve Likidite Kuruluşunun hayata geçirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır. 3. Katılım finans derecelendirme sistemine ilişkin hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 382.6. Katılım sigortacılığının ve katılım emeklilik planlarının kapsayıcılığı geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi	1. Katılım sigortacılığı ve katılım emeklilik faaliyetlerine ilişkin ulusal ve uluslararası uygulama ve standartlarla uyumlu mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.
İstanbul Finans Merkezinin finansal piyasaların derinleşmesine daha etkin bir biçimde katkısı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.383)		
Tedbir 383.1. İstanbul Finans Merkezinin uluslararası finans sistemine entegrasyonu güçlendirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İşçileri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TCMB	1. Finans piyasasına nitelikli işgücü temini için İFM Finans Akademisi kurulacaktır. 2. İstanbul'un küresel bir finans merkezi olmasını sağlayacak strateji ve politikalar çerçevesinde Tanıtım ve İletişim Stratejisi hazırlanacaktır. 3. İFM'nin küresel anlamda tanıtımına ve işbirliği geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla uluslararası kurumlara üye olunacak ve diğer uluslararası finans merkezleri ile ortak çalışmalar yapılacaktır. 4. İFM'de faaliyet gösteren katılımcılar ile ilgili tüm bürokratik süreçlerin hızlandırılmasına yönelik kamu kurum ve kuruluşlarının ilgili birimlerinin yer alacağı Tek Durak Büro hayata geçirilecektir.
	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TCMB	5. Kripto varlık hizmet sağlayıcılarına yönelik ikincil düzenleme çalışması yapılacaktır. 6. İkincil düzenlemenin yayımlanmasının ardından kripto varlık hizmet sağlayıcıları nezdinde yerinde inceleme çalışmaları yapılarak yetkilendirme süreci tamamlanacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Borsada İşlem Gören Şirketlerin Piyasa Değeri/GSYH	Yüzde	37,8	34,1	39,2
Finansal Varlık Tercihleri İçinde Sermaye Piyasası Araçlarının Payı (3)	Yüzde	41,9	43,6	45,2
Finansal Hizmet İhracatı/Toplam İhracat	Yüzde	0,13	0,14	0,26
Katılım Bankaları Toplam Varlıkları/GSYH	Yüzde	7,7	5,9	6,2

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Toplam finansal varlıklardan TL mevduat, döviz tevdiat hesabı ve kıymetli madenler depo hesabı kalemleri çıkılarak sermaye piyasası ürünlerinin payı hesaplanmaktadır. Sermaye piyasası ürünleri şu şekildedir: DİBS, Eurobond, Pay Senedi, Özel Sektör Borçlanma Aracı, Kira Sertifikası, VDMK, VTMK, Varant, Sertifika.

2.1.6. Maliye Politikası

a) Amaç

Kamu maliyesinin sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi suretiyle mali disiplinin ekonomide güven ve istikrarı artıran bir çıpa olarak korunması temel amaçtır.

b) Kamu Maliyesinin Temel Çerçevesi

Maliye politikası fiyat istikrarının sağlanmasına, cari açığın sürdürülebilir seviyede tutulmasına, gelir dağılımının iyileştirilmesine, yurt içi tasarrufların ve yatırımların teşvikine, ekonomide yeşil ve dijital dönüşümün hızlandırılmasına katkı verecek şekilde uygulanacaktır.

Kamu hizmetleri azami tasarruf anlayışıyla yürütülecek, kaynak kullanımında etkinliğin ve verimliliğin artırılması amacıyla harcamalar sistematik olarak gözden geçirilmeye devam edilecek, verimsiz harcama alanları tasfiye edilecek ve kamu harcamaları kontrol altında tutulacaktır.

Vergilemede gönüllü uyum, öngörülebilirlik ve şeffaflık artırılacak, vergi adaleti güçlendirilerek gelirin adil biçimde yeniden dağıtımına daha çok katkı veren ve vergi tabanını genişleten bir yaklaşımla gelirler artırılacaktır.

Kayıt dışılıkla mücadele, teknolojik imkânlardan daha çok faydalanılarak tüm tarafların etkin katılımıyla kararlılıkla sürdürülecek, denetim faaliyetleri ve tahsilatta etkinliğin artırılmasına devam edilecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Harcama gözden geçirmeleri yoluyla verimsiz harcama alanlarının tasfiye edilmesi, kaynakların etkin, etkili ve ekonomik kullanımı sağlanacaktır. Harcama programlarının uygulama süreçlerinde etkinlik artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.397)		
Tedbir 397.1. Performans Esaslı Program Bütçe Sisteminin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Sistemin mahalli idarelere yaygınlaştırılması sürecinde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına destek verilecektir. 2. Sistemin Sosyal Güvenlik Kurumlarına yaygınlaştırılmasına yönelik ilgili kurumlara destek verilecektir.
Tedbir 397.4. Sosyal yardımlarda mükerrerlikler engellenecek ve bilgi sistemleri uyumlu hale getirilecek, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynaklarının daha etkin kullanımı sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Mahalli İdareler, STK'lar	1. Sosyal yardım programlarının etkinliği analiz edilerek elde edilen sonuçlar doğrultusunda programlarda gerekli revizyonlar yapılacak, etkin olmayan programlar kaldırılacaktır. 2. Sosyal yardımlarda dijital dönüşüm sağlanarak sosyal yardım başvuruları ve sosyal incelemelerin dijital ortamda yürütülmesi ülke genelinde yaygınlaştırılacaktır.

Tedbir 397.5. Kamu hizmetlerinde dijital uygulamalar yaygınlaştırılacak, muhasebe ve harcama sistemlerinin bilişim altyapısı güçlendirilecek, ortaya çıkacak yeni hizmetlerin mevcut kamu idarelerince yerine getirilmesi sağlanacak ve böylece kamu harcamalarında verimlilik artırılabilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yapay zekâ destekli muhasebe ve ileri analitik projesi kapsamında veri aktarımı tamamlanacak ve analizlere ilişkin algoritmalar geliştirilecektir. 2. Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi Projesi kapsamında geliştirilen e-tahsilat ve e-teminat uygulamalarına dâhil edilen kurum sayısı artırılabilecektir. 3. Birbiriyle entegre e-belge teknolojilerinin kullanıldığı e-tedarik mimarisinin yazılım geliştirme faaliyetleri tamamlanarak pilot uygulamaya geçilecektir. 4. Bütünleşik kamu mali yönetimi kapsamında pilot uygulamasına geçilen taahhüt kayıt ve takip uygulamasının yaygınlaştırma işlemleri tamamlanacaktır. 5. Harcama Yönetim Sisteminde (HYS), genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan payların hesaplanması ve aktarılmasına yönelik proje çalışması tamamlanacaktır. 6. Yapay zekâ destekli muhasebe sistemleriyle kamu harcamalarının mevzuata uyum düzeyi artırılacak ve risk odaklı mali denetim altyapısının güçlendirilmesine yönelik denetim senaryoları geliştirilecektir. 7. Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idari personel ödemelerinde tüm istihdam türlerinin sisteme dâhil edilerek kamu personel harcamalarının bütünlük içerisinde planlanması, yürütülmesi ve izlenmesine katkı sağlanacaktır. 8. Döner sermayeli işletmelerin çerçeve mevzuat düzenlemeleri oluşturularak yeniden yapılandırılması çalışmalarının yürütülmesi ve bütünleşik kamu mali yönetim sistemlerine entegrasyonları sağlanacaktır. 9. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı döner sermayeli işletmeler Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi kapsamına alınacaktır.

Tedbir 397.6. Kamu ihale mevzuatı uluslararası norm ve standartlara uyumlu olacak şekilde dijitalleşmeyi, yenilikçiliği ve sürdürülebilirliği destekleyen ve önceleyen satın alma yaklaşımıyla güncellenecek, sektörel kamu alımları düzenlemesi hayata geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Kamu İhale Kurumu, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Mevzuatın güncellenmesiyle ilgili teknik ve idari çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 397.7. Kamu alımlarına yönelik harcamaların rasyonelleştirilmesi anlayışıyla tasarruf odaklı merkezi kamu alım politikaları, kapsamı genişletilerek sürdürülecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Kamu İhale Kurumu, DMO	1. Merkezi olarak tedarikinde kamu faydası yüksek olarak tespit edilen ürünlere yönelik merkezi alım modelleri geliştirilmesi çalışmaları başlatılacaktır. 2. Hizmet araçlarında ihtiyaç duyulan akaryakıt, DMO'nun sözleşme yaptığı tedarikçinin istasyonunun bulunduğu yerde daha yüksek indirim oranı elde edilmediği sürece DMO üzerinden tedarik edilecektir. 3. Kamu ihale mevzuatında merkezi satın alma işlemlerine yönelik düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 397.8. Kamu taşıtlarının kullanımı ihtiyaç analizleri çerçevesinde sistematik olarak gözden geçirilecek, taşıt ihtiyaçları öncelikle geçici tahsisle ya da ihtiyaç fazlası taşıtların devri suretiyle karşılanacak ve yeni taşıt edinimlerinde ekonomiklik gözetilerek yerli üretim ile çevreci araçlara öncelik verilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, DMO	1. DMO ile TOGG arasında imzalanan protokol kapsamında 750 adedi C-SUV, 1.500 adedi C-Sedan Modeli olmak üzere toplam 2.250 adet yerli elektrikli otomobilin tedarik süreçleri tamamlanacaktır. 2. Kamu kurum ve kuruluşlarının ihtiyaç duydukları elektrikli araçlar DMO üzerinden temin edilecektir. 3. Kamu taşıtlarının kullanımı ihtiyaç analizleri ve tasarruf anlayışı çerçevesinde sistematik olarak gözden geçirilecektir.
Yeşil dönüşüm kapsamında emisyon azaltımına yönelik uluslararası taahhütlerin gerçekleştirilmesinde maliye politikası araçlarından yararlanılacaktır. (Kalkınma Planı p.398)		
Tedbir 398.2. Enerji tüketiminde verimliliğin artırılması, iklim değişikliği ve çevre kirliliği ile mücadele edilmesine yönelik vergi uygulamalarına devam edilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Çevreci vergilendirme politikaları kapsamında enerji tüketiminde verimliliği artırıcı, çevre kirliliği ve iklim değişikliğiyle mücadeleyi destekleyici uygulamalara devam edilecektir.
Vergi sistemi, uluslararası normlara uygun ve ülke menfaatlerini azami ölçüde koruyarak dijital ekonominin gelişmesi ve derinleşmesine katkı sağlayacak, dijital faaliyetlerdeki kayıt dışılığı kavrayacak ve yatırım ortamının cazibesini artıracak şekilde geliştirilecektir.(Kalkınma Planı p.400)		
Tedbir 400.2. Teknolojik gelişmelerden yararlanılarak vergi idaresinin dijital kapasitesi artırılabilecek, kamu kurumları arasındaki koordinasyon güçlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı	1. Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumlarını desteklemek amacıyla, e-izah platformunun tasarım, geliştirme ve hizmete sunulma süreçleri hızlandırılacaktır. 2. Vergi inceleme tutanaklarının elektronik ortamda düzenlenmesine imkan sağlayan e-tutanak projesi hayata geçirilecek, mükelleflerle görüntülü görüşme olanağı sağlayan video konferans uygulaması kullanıma açılacaktır.

Tedbir 400.3. Temassız ve kâğıtsız vergi daireleri hayata geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB	1. Vergi dairelerinin kendi iç işleyişleri gereği düzenledikleri tüm belgelerin elektronik belge olarak düzenlenmesi çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 400.4. Mükelleflere sunulan hizmetlerin ve uygulamaların etkinliği artırılacak, son teknolojik gelişmeleri kapsayan yeni nesil iletişim kanalları kullanılarak mükelleflere 7/24 gerçek zamanlı hizmet sunulması sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB	1. GİB tarafından geliştirilen ve farklı internet adreslerinde hizmet veren uygulamalar bir çatı altında toplanacak, dijital vergi dairesinde sunulan hizmetler artırılacaktır.
Gelirin dengeli dağılımı gözetilerek vergi adaletinin güçlendirilmesi, vergi tabanının genişletilmesi ve vergi tahsilatının artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.401)		
Tedbir 401.1. Vergi harcamaları gözden geçirilecek, etkin olmayan istisna, muafiyet ve indirimler kaldırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Vergi mevzuatımızda yer alan teşvikler, istisna ve muafiyetler, rekabetçi üretime etkisi yönünden değerlendirilerek analiz edilecektir.
Tedbir 401.4. Kayıt dışılıkla mücadele, yapay zekâ, büyük veri gibi teknolojik imkânlar destekli risk analiz faaliyetleriyle ve tüm tarafların etkin katılımıyla yürütülecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB, VDK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. 2026-2028 dönemini kapsayan Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Strateji Eylem Planı hazırlanacaktır. 2. 2023-2025 Dönemi Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Eylem Planında yer alan bileşen ve eylemlerin izleme, değerlendirme ve koordinasyon çalışmaları yürütülecektir. 3. Teknolojinin kullanımı vasıtasıyla geliştirilecek risk analizi ve değerlendirme çalışmaları kayıt dışı ekonomi ve vergi açığı ölçümleriyle desteklenecektir. 4. Vergi kayıp, kaçakçı ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerle etkin mücadeleye yönelik büyük veri üzerinde uygun analiz teknikleri kullanılarak sektörel, finansal ve tematik risk analizi ve değerlendirme çalışmaları yürütülecek, çalışma sonuçları ilgili kurum ve kuruluşlar ile paylaşılacaktır. 5. Risk Analizi Değerlendirme ve Araştırma (RADAR) Sisteminin etkinliğinin artırılmasını teminen risk analiz ve değerlendirme çalışmalarında kullanılmak üzere veri çeşitliliği artırılacak ve yeni nesil risk senaryo modelleri hazırlanacaktır. 6. Risk analizi ve değerlendirme çalışmalarındaki teknik kapasitenin artırılmasına yönelik ileri teknoloji analiz araçları kullanılacak ve yapay zekâ destekli altyapı çalışmaları yürütülecektir.

Yerel yönetimlerde kaynakların daha etkin kullanımı sağlanacak ve mali sürdürülebilirlik güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.402)

Tedbir 402.1. İdareler arası mali ilişkiler yetki ve sorumluluk dengesi gözetilerek yeniden düzenlenecektir	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Mahalli İdareler	1. Büyükşehir belediyeleri ile büyükşehir ilçe belediyeleri arasında yetki çatışmasının olup olmadığı, 51 il belediyesinde ise il özel idareleri ile belediyeler arasında yetki çatışmasının olup olmadığı hususlarında analiz çalışması için saha ile görüşmeler yapılacaktır.
Tedbir 402.2. Yerel yönetimlerin gelirleri içerisinde öz gelirlerinin payını artırmaları sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Mahalli İdareler	1.Yerel yönetimlerin öz gelirleri tasnif edilerek güncellenmesi veya yürürlükten kaldırılması gerekenlerin belirlenmesi hususunda gerekli analiz çalışması yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSYH'ya Oran)	Yüzde	5,6	4,9	2,7
Kamu Kesimi Program Tanımlı Dengesi (GSYH'ya Oran)	Yüzde	-4,1	-2,9	-0,2
Genel Devlet Gelirleri (GSYH'ya Oran)	Yüzde	30,3	31,9	31,3
Genel Devlet Harcamaları (GSYH'ya Oran)	Yüzde	35,4	36,7	34,2
Genel Devlet Dengesi (GSYH'ya Oran)	Yüzde	-5,2	-4,8	-2,9
Yapısal Genel Devlet Dengesi (Potansiyel GSYH'ya Oran)	Yüzde	-3,0	-2,6	-1,4
AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku (GSYH'ya Oran)	Yüzde	29,3	25,6	25,3

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.1.7 Sosyal Güvenlik Sistemi ve Finansmanı

a) Mevcut Durum

Sosyal sigorta kapsamındaki nüfus oranı, kayıt dışı istihdamla mücadele ve prim teşviklerinin etkisiyle 2023 yılında yüzde 88,9 düzeyine ulaşmıştır. Fiili denetimlerin yanı sıra veri tabanlarının iyileştirilmesi, kayıt dışı istihdamın azaltılması gibi sosyal güvenlik kapsamının artırılmasına yönelik faaliyetlere devam edilmektedir.

2 Kasım 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7464 sayılı Kanunla 2023 yılı Ekim ayı itibarıyla SGK’dan emekli aylığı alanlardan çalışanlar hariç olmak üzere dosya bazında 5.000 TL tutarındaki ödemenin yapılması kararlaştırılmıştır. 28 Aralık 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7491 sayılı Kanunla ise tüm emeklilerin bir defalık bu ödemeden yararlanmaları düzenlenmiştir. Ayrıca, Esnaf Ahilik Sandığına ilişkin hükümlerin 31 Aralık 2024 tarihine kadar uygulanmayacağı düzenlenmiştir.

Aynı Kanunla, kamu üniversite hastanelerinin SGK ile yapılan götürü bedel sözleşmelerinde belirlenen tutardan daha düşük olması durumunda, aradaki farkın Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığından tahsil edilmek üzere terkin edilmesi düzenlenmiştir. Ayrıca, genel sağlık sigortası primini kendi ödeyenlere ilişkin 1 Ocak 2014 öncesine ait olup

ödenmemiş genel sağlık sigortası primleri ile gecikme cezası ve gecikme zammı gibi alacaklar terkin edilmiştir.

30 Kasım 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Sağlık Bakanlığı Ek Ödeme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle, taban ödeme katsayılarının yan dal uzmanları için yüzde 100, yan dal uzmanlık eğitimi yapan asistanlar ve araştırma görevlileri için yüzde 50 artırımlı uygulanması düzenlenmiştir.

16 Aralık 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Beşeri Tıbbi Ürünlerin Fiyatlandırılmasına Dair Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Kararla, ilaçların fiyatlandırılmasında kullanılan dönemsel avro değeri yüzde 25 artırılarak 17,5483 TL’ye yükseltilmiştir. 24 Ekim 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Kararla ise dönemsel avro değeri yüzde 23,5 artırılarak 21,6721 TL’ye yükseltilmiştir.

23 Aralık 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7977 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla prim borcu olanlar ile bunların bakmakla yükümlü olduğu kişilerin Sağlık Bakanlığı ve bağlı kuruluşlarının sağlık tesisleri ile kamu üniversite hastanelerinden 2024 yılı sonuna kadar yararlanmasına imkân tanınmıştır.

25 Ocak 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7495 sayılı Kanunla 2024 yılında asgari ücret desteğinin muhtasar ve prim hizmet beyannamelerinde prime esas günlük kazancı 671 TL (toplu iş sözleşmesine tabi işyerleri için söz konusu desteğin aylık 1.341 TL) ve altında bildirilen sigortalılar için günlük 23,33 TL olması düzenlenmiştir. Aynı Kanunla genç, kadın ve mesleki yeterlik belgesi olanların istihdamına yönelik prim teşvikinin uygulanma süresi 31 Aralık 2025 tarihine kadar uzatılmıştır.

3 Şubat 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7495 sayılı Kanunla asgari emekli aylığı 7.500 TL’den 10.000 TL’ye yükseltilmiştir. Ayrıca, ücretli veya kendi hesabına çalışıp emekli olanların aylıkları için Ocak ayı artış oranı, yüzde 37,6 yerine memur emekli aylık artış oranına benzer şekilde yüzde 49,2 olarak belirlenmiştir.

Aynı Kanunla, kısa çalışma ödeneğine hak kazanma koşulları sigortalı için kısa çalışmanın başlama tarihinden önceki son 120 gün hizmet akdine tabi olunması ve son üç yılda sigortalı adına en az 450 gün işsizlik sigortası primi ödenmesi olarak düzenlenmiş ve kısa çalışma ödeneğinin uygulanabileceği durumlara genel salgın durumları ilave edilmiştir.

23 Şubat 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 8188 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla, aktif işgücü programlarının finansmanı için İşsizlik Sigortası Fonundan ayrılan kaynağın tutarı 2024 yılında geçerli olmak üzere Fonun bir önceki yıl prim gelirlerinin yüzde 30’undan yüzde 50’sine yükseltilmiştir.

12 Mart 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7499 sayılı Kanunla, emekli bayram ikramiyeleri 2.000 TL’den 3.000 TL’ye yükseltilmiştir.

9 Mayıs 2024 tarihli Mükerrer Resmî Gazete’de yayımlanan Sağlık Uygulama Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğle Sağlık Bakanlığına bağlı ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmet sunucularında mesai saatleri dışında poliklinik hizmetleri sunulması durumunda ödeme yapılabilmesine ilişkin düzenleme yapılmış, vaka başı muayene tutarları, laboratuvar ve radyoloji işlemleri, doğum, diş tedavisi, palyatif bakım ve diğer işlemlerde işlem puanlarına yüzde 50 ila 75 arasında değişen oranlarda artış yapılmıştır.

2 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7524 sayılı Kanunla, kısa vadeli sigorta kolları prim oranı yüzde 2’den yüzde 2,25’e, asgari emekli aylığı 10.000 TL’den 12.500 TL’ye yükseltilmiştir. Ayrıca, 2023 yılında emekliliğe hak kazanma koşullarında

yapılan değişiklik sonrasında emekli olup çalışmaya devam edenlerin sosyal güvenlik destek primine ilişkin 5 puan teşviki uygulaması sonlandırılmıştır.

29 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan İşgücü Uyum Programının Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikle, kadın, genç ve engelliler başta olmak üzere işsizlerin kısmi çalışma imkanlarını da içerecek şekilde istihdam edilebilirliğini artırmak üzere uygulanacak İşgücü Uyum Programının yürütülmesine ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir.

Sosyal sigorta sisteminde finansal sürdürülebilirlik açısından önemli bir gösterge olan aktif/pasif oranı 2022 yılında 2,00 iken 2023 yılında emekliliğe hak kazanma koşullarında değişiklik yapılması sonrasında hızlı bir düşüş göstererek 1,66 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde çırak, stajyer ve kursiyerler hariç tutulduğunda bu oran 1,84 seviyesinden 1,54’e gerilemiştir.

TABLO II: 1- Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus

	2021	2022	2023
I. Kamu Çalışanları Sigortalı Sayıları	12 443 742	12 701 720	13 699 397
1. Aktif Sigortalılar ¹	3 188 540	3 277 097	3 643 443
2. Aylık Alanlar (Dosya)	2 200 802	2 215 783	2 298 014
3. Bağımllılar	7 054 400	7 208 840	7 757 940
4. Aktif Sig./Pasif Sig. (1)/(2)	1,45	1,48	1,59
5. Bağımlılık Oranı (2+3)/(1)	2,90	2,88	2,76
II. Hizmet Akdi İle Çalışanların Sigortalı Sayıları	45 042 100	45 858 112	45 361 182
1. Aktif Sigortalılar ²	16 184 842	17 348 662	16 420 457
2. Diğer Sigortalılar ³	316 932	314 257	322 162
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	27 036	22 987	17 408
4. Çıracak	330 828	636 302	553 344
5. Stajyer ve Kursiyer	1 540 226	1 492 323	1 300 374
6. Aylık Alanlar (Dosya)	8 097 307	8 359 180	10 237 035
7. Bağımllılar	18 544 929	17 684 401	16 510 402
8. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4+5)/(6)	2,27	2,37	1,82
9. Bağımlılık Oranı (6+7)/(1+2+3+4+5)	1,45	1,31	1,44
III. Bağımsız Çalışanların Sigortalı Sayıları	15 411 780	15 725 984	15 566 873
1. Aktif Sigortalılar ⁴	2 512 954	2 619 030	2 511 665
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	131 868	120 610	128 909
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	511 923	512 966	460 260
4. Aylık Alanlar (Dosya)	2 549 026	2 553 262	2 701 073
5. Bağımllılar	9 706 009	9 920 116	9 764 966
6. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3)/(4)	1,24	1,27	1,15
7. Bağımlılık Oranı (4+5)/(1+2+3)	3,88	3,83	4,02
IV. Özel Sandıklar Toplamı	432 385	438 989	457 222
1. Aktif Sigortalılar	141 579	144 213	144 444
2. Aylık Alanlar	96 103	97 041	110 204
3. Bağımllılar	194 703	197 735	202 574
4. Aktif Sig./Pasif Sig. (1)/(2)	1,47	1,49	1,31
5. Bağımlılık Oranı (2+3)/(1)	2,05	2,04	2,17
V. Genel Toplam (Kişi)	74 126 902	75 529 600	75 878 808
1. Aktif Sigortalılar	22 027 915	23 389 002	22 720 009
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	131 868	120 610	128 909
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	538 959	535 953	477 668
4. Diğer Sigortalılar	316 932	314 257	322 162
5. Çıracak	330 828	636 302	553 344
6. Stajyer ve Kursiyer	1 540 226	1 492 323	1 300 374
7. Aylık Alanlar (Dosya)	12 943 238	13 225 266	15 346 326
8. Bağımllılar	35 500 041	35 011 092	34 235 882
9. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4+5+6)/(7)	1,92	2,00	1,66
10. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4)/(7)	1,78	1,84	1,54
11. Bağımlılık Oranı (7+8)/(1+2+3+4+5+6)	1,95	1,82	1,94
VI. Genel Nüfus Toplamı	84 680 273	85 279 553	85 372 377
VII. Sigortalı Nüfus Oranı (Yüzde)	87,5	88,6	88,9

Kaynak: SGK, TÜİK

(1) Zorunlu sigorta, isteğe bağlı ve diğer sigorta kollarını kapsamaktadır.

(2) Zorunlu sigorta ve yurt dışı topluluk sigortasını kapsamaktadır.

(3) 5510 sayılı Kanunun Ek-5, Ek-6, Ek-9 maddeleri kapsamındaki sigortalıları kapsamaktadır.

(4) Muhtarlık ve zorunlu sigortayı kapsamaktadır.

b) Amaç

Sosyal güvenlik sisteminin kapsamının artırılması, daha adil ve etkin bir yapıya kavuşturulması ile uzun dönemli mali sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sosyal güvenlik kapsamı genişletilerek prim tabanı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.404)		
Tedbir 404.1. Sisteme girişlerin kolaylaştırılması için farklı meslek ve gelir gruplarına yönelik yeni uygulamalar geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Sosyal güvenlik kapsamında yer almayan veya sisteme girişi zor olan gruplar için kolaylaştırıcı mekanizmalar geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 404.2. Kolay işverenlik uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Kolay işverenlik uygulamasının kapsamının genişletilmesi için çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 404.3. Düşük gelirli esnaf, sanatkâr, çiftçiler ve mevsimlik çalışanlar gibi gruplara özel sosyal sigorta programları oluşturulacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Düşük gelirli esnaf, sanatkâr, çiftçiler ve mevsimlik çalışanlar gibi gruplar için mikro sigorta programlarının geliştirilmesi yönünde çalışma yürütülecektir.
Sosyal güvenlik mevzuatı ve uygulamaları değişen işgücü piyasası koşullarına ve yeni nesil esnek çalışma modellerine uyumlu hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.405)		
Tedbir 405.1. Dijitalleşmeyle birlikte geleneksel işyeri kavramının dışında ortaya çıkan yeni çalışma modellerinin sosyal güvenlik sistemiyle uyumlaştırılması için teknik ve hukuki altyapının güçlendirilmesine ilişkin çalışmalar yapılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Dijitalleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni çalışma modellerinin sosyal güvenlik sistemiyle uyumlaştırılması için gerekli teknik ve hukuki altyapının oluşturulmasına yönelik hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 405.2. Sosyal güvenlik uygulamalarının başta kısmi süreli çalışma olmak üzere esnek çalışma modelleriyle uyumu artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Kısa çalışma, evden çalışma, hibrit çalışma gibi esnek çalışma modellerinin sosyal güvenlik sistemine uyumunu artırmak üzere çalışmalar yapılacaktır.
Kişilerin daha çok istihdamda kalmasını teşvik eden, hakkaniyeti ve aktüeryal dengeyi önceleyen düzenlemeler hayata geçirilerek sosyal güvenlik sisteminin mali sürdürülebilirliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.406)		
Tedbir 406.1. Sosyal güvenlik sisteminde hakkaniyeti ve aktüeryal dengeyi güçlendirecek reformlar hayata geçirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal dengesini güçlendirmek üzere reform alanlarını belirlemek için ilgili kurumlar arasında ortak çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 406.2. Aylık bağlama sistemi kişilerin daha çok istihdamda kalmasını teşvik edecek ve mali yük getirmeyecek şekilde yeniden düzenlenecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Çalışanların daha uzun süre istihdamda kalmasını teşvik edecek bir aylık bağlama sistemi için dünya uygulamaları da dikkate alınarak maliyet çalışması yapılacaktır.

Tedbir 406.3. Sosyal güvenlik sisteminin mali sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla emeklilik kriterlerinin belirlenmesinde doğuştan beklenen yaşam süresi artışı ile uyumlu otomatik ayarlama mekanizmalarına ilişkin çalışmalar yapılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Doğuştan beklenen yaşam süresindeki artışa uyumlu olarak emeklilik yaşının belirlenmesi için otomatik ayarlama mekanizmalarına ilişkin çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 406.4. Sosyal güvenlik sisteminin uzun dönemli mali sürdürülebilirliğine ilişkin göstergelerin düzenli olarak izlenmesi ve buna yönelik raporların oluşturulması sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Sosyal güvenlik sisteminin uzun dönemli mali görünümüne ilişkin düzenli raporların oluşturulması sağlanacaktır.
Nüfusun yaşlanması sosyal güvenlik sistemi üzerindeki etkilerinin azaltılması için bakım sigortası ve mesleki rehabilitasyon uygulamaları hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.407)		
Tedbir 407.1. Yaşlı bakım hizmetlerinin finansmanı için bakım sigortası kurulacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK, GİB	1. Yaşlı bakım hizmetlerinin finansmanına yönelik oluşturulması planlanan bakım sigortası için model çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 407.2. Sürekli iş göremezlik geliri veya maluliyet aylığı alan kişilerin yeniden işgücü piyasasına dönmesi için mesleki rehabilitasyon uygulaması hayata geçirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK, GİB	1. Sürekli iş göremezlik geliri veya maluliyet aylığı alan kişilerin yeniden işgücü piyasasına dönmesi için mesleki rehabilitasyon uygulamasına yönelik hazırlık çalışmaları yürütülecektir.
Sosyal güvenlik sisteminde prim tahsilatları artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.408)		
Tedbir 408.1. Prim borçlarının takip ve tahsilat süreçleri etkinleştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), GİB, SGK	1. 6183 sayılı Kanun çerçevesinde takip ve tahsilat işlemleri etkin şekilde uygulanacaktır. 2. SGK'ya borcu bulunan sigortalılar ile iletişim kurularak borcun ödenmesi konusunda rehberlik ve bilgilendirme yapılacaktır.
Tedbir 408.2. Denetimler yoluyla sosyal güvenlik sisteminin etkinliği artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), GİB, SGK	1. Sektörlere ve işyerlerine yönelik risk odaklı ve tarama şeklinde denetim faaliyetleri gerçekleştirilecek, prime esas kazancı bir önceki aya göre yüzde 20'den fazla azalan sigortalılara kısa mesaj yoluyla uyarı gönderilecektir.
Tedbir 408.3. Kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı ücretle mücadelede veri analizine dayalı risk odaklı denetim faaliyetleri artırılarak prim tabanı genişletilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), GİB, SGK	1. Kayıt dışı istihdam ve ücretin yoğun olduğu sektörler ile küçük ölçekli işletmelere yönelik yıl içerisinde risk analizlerine dayalı denetim faaliyetleri devam etmektedir.

Sosyal güvenlik sisteminin sade ve etkin bir yapıya kavuşturulması için istihdam teşvikleri gözden geçirilecek, hizmet sunumunun kalitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.409)		
Tedbir 409.1. İstihdam teşviklerinden etkin olmayanlar sonlandırılacak, kadın, genç ve engellilere yönelik teşviklerin ağırlığı artırılarak teşvik sisteminin sade ve etkin bir yapıya kavuşturulması sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İstihdama yönelik teşvik, destek ve programlar gözden geçirilecek, özel politika gerektiren gruplara yönelik teşvikler artırılarak teşvik sistemi sade ve etkin bir yapıya kavuşturulması için ortak çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 409.2. Kişilerin etkin bir sosyal güvenlik hizmeti alabilmeleri için Sosyal Güvenlik Kurumu'nun bilişim teknolojileri kapasitesi artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. İşverenlerin SGK nezdinde yürütmüş oldukları tüm iş ve işlemlere tek bir platform üzerinden erişebilmelerine olanak sağlanacaktır.
Tedbir 409.3. Bürokrasinin azaltılması ve sigortalılara daha etkin hizmet verilebilmesi amacıyla SGK'nın diğer kurum ve kuruluşlarla yaptığı veri paylaşım işlemlerinin sayısı artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK, İlgili Kamu Kurumları	1. Hizmet sunumu etkinliği ve kurumlar arası koordinasyonun güçlendirilmesi amacıyla kamu kurumlarıyla yapılan veri paylaşımı protokolleri artırılarak bürokrasi azaltılacaktır.
Sosyal güvenlik sistemi, emekli refahının artırılması ve kişilere ilave sağlık güvencesi sağlanması amacıyla tamamlayıcı emeklilik ve sağlık sistemleriyle desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.410)		
Tedbir 410.1. Genel Sağlık Sigortası sisteminin sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi, kişilere alternatif bir sağlık güvencesi sağlanması ve sağlık hizmet sunumundaki kapasitenin etkin kullanımı için tamamlayıcı sağlık sigortacılığı teşvik edilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SEDDK	1. Tamamlayıcı sağlık sigortasının yaygınlaştırılmasına yönelik mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
Sağlık hizmetlerinde öngörülebilirlik ve sürdürülebilirlik dikkate alınarak ilaç ve tedavi harcamaları daha etkin hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.411)		
Tedbir 411.1. İlaç ve tedavi hizmetlerinde daha etkin fiyatlandırma mekanizmaları oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Beşeri ve tıbbi ürünlerin piyasada bulunabilirliğini ve tedavinin uygun maliyetle sürdürülebilmesini sağlayacak etkin fiyatlandırma mekanizmalarının oluşturulmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 411.2. Beşeri ve tıbbi ürünlerin geri ödeme sisteminde alternatif modellerin kullanılması sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Yüksek bütçeli ilaçlar, yenilikçi tedaviler, yetim ilaçlar gibi ürünlerin geri ödenmesinde alternatif modellerden daha fazla yararlanılacaktır.
Tedbir 411.3. Sağlık hizmetlerinin finansmanında değer bazlı geri ödeme yöntemlerinin kullanılması sağlanacak, ödenen ilaç ve tedavilere yönelik düzenli aralıklarla geriye dönük analizler yapılarak ödeme listelerinin etkinliği artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. İlaç geri ödeme listesi değer bazlı yöntemlerin de kullanılmasıyla belirli aralıklarla gözden geçirilecektir.

Tedbir 411.4. Yurt dışından temin edilen ilaçlar gibi hızlı artış gösteren gruplarda harcamalar etkinleştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK, Türk Eczacıları Birliği	1. Yurt dışından temin edilen ilaçlar gözden geçirilerek, maliyet etkili olanların ödemeye alınması, ödeme koşullarının revize edilmesi ve etkinsiz olanların ödemededen çıkarılması hususunda çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 411.5. Akılcı ilaç kullanımı teşvik edilerek ilaç ve tedavi harcamalarını rasyonelleştirecek tedbirler alınacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, SGK, İlgili Meslek Kuruluşları	1. Antibiyotikler, solunum sistemi ilaçları, analjezikler, proton pompa inhibitörleri ve kronik hastalıklarda kullanılan ilaçlar başta olmak üzere ilaçların akılcı kullanımını teşvik etmek amacıyla farkındalık, bilgilendirme ve eğitim çalışmalarına devam edilecektir. 2. Akılcı ilaç kullanım konusunda farkındalık çalışmaları yürütülerek yeni reçeteleme göstergeleri belirlenecek ve buna göre analiz, değerlendirme ve izleme çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 411.6. Sağlık Market uygulamasının kapsamı genişletilerek ilaç ve tıbbi malzeme tedarik zinciri daha da güçlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, SGK, Üniversiteler	1. DMO üzerinden tedarik edilen ilaç, tıbbi malzeme ve tıbbi cihazların sayısı artırılacaktır.
Tedbir 411.7. Sağlık hizmetlerinin gereksiz ve etkin olmayan kullanımını önlemeye yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, SGK, Özel Hastaneler	1. Sağlık hizmetlerinin gereksiz kullanımını önlemeye yönelik bilgilendirme faaliyetleri yürütülecektir. 2. Klinik rehber ve protokollerin çok paydaşlı bir anlayışla üretilmesi, güncellenmesi ve kullanımının yaygınlaştırılması sağlanacaktır.
Tedbir 411.8. Sağlık ürün ve hizmetlerinde talep kontrolü daha etkin sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, SGK	1. Sağlık ürün ve hizmetlerinde gereksiz talebi önlemek için katılım payları daha etkin kullanılacaktır.
Tedbir 411.9. Sağlık hizmetlerinin geri ödemesinde risk analizini ve hizmet sunucularının davranışlarını dikkate alan denetim modelleri geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, SGK	1. Sağlık hizmet sunucularının denetiminde yapay zekâ destekli risk analizi modellerinin kullanılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
SGK'ya Yapılan Bütçe Transferlerinin GSYH'ya Oranı (3)	Yüzde	3,3	3,5	3,6
Dosya Bazında Aktif-Pasif Oranı (4)	Oran	1,7	1,7	1,7
Toplam Prim Tahsilat Oranı	Yüzde	85	86	87
Sosyal Sigorta Kapsamı	Yüzde	89	89	90

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Sosyal Güvenlik Programının performans göstergelerinden biridir.

(4) Stajyerler, kursiyerler ve çıraklar hariç tutulmuş, kişi sayısı yerine dosya sayısı esas alınmış ve SGDP'liler aktif sigortalı kapsamına dâhil edilmiştir.

2.1.8 Kamu İşletmeciliği ve Özelleştirme

a) Amaç

Kamu işletmelerinin faaliyetlerini makroekonomik, sektörel, sosyal politikalarla uyum içerisinde ve kamu maliyesinde sürdürülebilirliği destekleyen bir anlayışla etkin ve verimli bir şekilde sürdürmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Açıklama
KİT yönetim reformuna yönelik düzenlemeler hayata geçirilerek KİT'lerde iyi uygulama örnekleri ışığında etkinliği ve verimliliği artıracak kurumsal yönetim anlayışı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.413)		
Tedbir 413.2. Kamu işletmelerinin ve yönetim kurullarının hesap verebilirliğinin artırılması amacıyla KİT'lerin statü ve konumları yeniden belirlenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. KİT yönetim reformu kapsamında KİT'lerin faaliyetleri ticari olan ve ticari olmayan ayrımına göre yeniden sınıflandırılacaktır.
KİT'lerde istihdam politikası insan kaynağı kalitesini ve kurumsal kapasiteyi geliştirecek şekilde uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.414)		
Tedbir 414.2. KİT'lerde nitelikli personel istihdamı sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili KİT'ler	1. Nitelikli personel istihdamı konusunda özel sektörle rekabet halinde olan, ileri teknoloji, Ar-Ge ve bilgi birikimi gerektiren faaliyet alanlarında çalışan KİT'lerde nitelikli personel istihdamını kolaylaştırmaya yönelik hazırlık çalışmaları yapılacaktır.
Kamu mali disiplini güçlendirmek amacıyla farklı statülerde yer alan kamu işletmeleri izlenecek, KİT'lerin muhasebe sistemlerinin etkinliği artırılacak ve mali yapıları güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.416)		
Tedbir 416.1. 233 sayılı KHK haricinde faaliyet gösteren kamu işletmelerinde mali disiplinin sağlanması ve mali riskin takip edilmesi amacıyla kuruluşların finansal ve finansal olmayan bilgilerinin takibi için çerçeve düzenleme yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili KİT'ler	1. 233 sayılı KHK haricinde faaliyet gösteren ve kamu payı yüzde 50'den fazla olan kamu işletmelerinin iştirakleri ve bağlı ortaklıkları izlenerek çeyrekler itibarıyla mali ve mali olmayan verileri raporlanacaktır.

Tedbir 416.2. KİT'lerin kamusal ve ticari faaliyetlerinin ayrıştırılmasını sağlayacak etkin bir maliyet muhasebe sistemine geçilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TCDD Taşımacılık A.Ş.	1. TCDD Taşımacılık A.Ş. hat ve tren bazında maliyetlerinin etkin bir şekilde izlenmesine olanak sağlayacak maliyet muhasebesi sistemi geliştirecektir.
Tedbir 416.4. Dijital dönüşüm perspektifiyle KİT'lerin mevcut bilgi sistemi altyapısı iyileştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, KİT'ler	1. 233 sayılı KHK kapsamında faaliyet gösteren KİT'ler ve bağlı ortaklıklarına ait mali ve mali olmayan verilerin sistem üzerinden daha etkin takibi sağlanacaktır.
KİT'ler tedarik ve satış faaliyetlerini piyasa şartları çerçevesinde kamu maliyesine daha az yük getirecek şekilde kârlılık ve verimlilik esaslarına göre sürdürecektir. (Kalkınma Planı p.417)		
Tedbir 417.2. KİT'lerin fiyat ve tarifeleri ticari esaslara göre belirlenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili KİT'ler	1. KİT'lerin fiyat ve tarifelerinin ticari esaslara göre belirlenmesini kolaylaştıracak mekanizmalar tesis edilecektir.
Etkin bir piyasa mekanizması oluşturma hedefi doğrultusunda özelleştirme uygulamalarına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.418)		
Tedbir 418.1. Özelleştirme uygulamalarında uzun vadeli sektörel öncelikler çerçevesinde ve belirlenmiş bir program kapsamında halka arz dâhil olmak üzere yeni ve alternatif modeller kullanılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, İlgili KİT'ler	1. İşletme hakkı devri yöntemiyle özelleştirilmesi planlanan varlık ve tesislere ilişkin işlemler tamamlanacaktır.
Tedbir 418.2. Plan döneminde özelleştirme portföyünde bulunan şirket ve varlıkların özelleştirilmesine devam edilecek özelleştirme potansiyeli olan yeni şirket ve varlıkların portföye dâhil edilmesi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, İlgili KİT'ler	1. Özelleştirme portföyünde bulunan kamuya ait elektrik üretim varlıklarının özelleştirme ihalesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir. 2. Özelleştirme portföyünde bulunan şirket ve varlıkların özelleştirme işlemlerine devam edilecektir. 3. Araç muayene hizmetlerinin özelleştirilmesine yönelik özelleştirme hazırlık çalışmaları yapılacaktır. 4. Özelleştirme kapsam veya programında yer almayan şirket, varlık ve hizmetlerin kapsam ve programa alınmasına yönelik hazırlık çalışmaları yapılacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Toplam Katma Değer (GSYH'ya Oran)	Yüzde	0,87	0,49	0,64
Satış Hasılatı (GSYH'ya Oran)	Yüzde	3,91	3,22	3,11
Toplam Bütçe ve Fon Transferleri (GSYH'ya Oran)	Yüzde	1,16	1,27	1,20
Temettü ve Hasılat Payı (GSYH'ya Oran)	Yüzde	0,16	0,10	0,06
Yatırım (GSYH'ya Oran)	Yüzde	0,59	0,57	0,66
Borçlanma Gereği (GSYH'ya Oran) (3)	Yüzde	1,60	1,42	1,09

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Bütçe ve fon transferleri hariçtir.

2.2. YEŞİL VE DİJİTAL DÖNÜŞÜMLE REKABETÇİ ÜRETİM

2.2.1. İmalat Sanayii

a) Mevcut Durum

On İkinci Kalkınma Planında yeşil ve dijital dönüşümle rekabetçi üretim eksenlerinden biri olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda Planda imalat sanayiinde yatırımı, üretimi, istihdamı ve ihracatı artırmaya yönelik politikalara öncelik verilmiştir. Plan döneminde ihracata dönük, teknoloji yoğun, katma değeri yüksek, yerel kaynakları azami seviyede kullanan, yeşil ve dijital dönüşümü odağına alan bir üretim yapısıyla ülkemiz imalat sanayiinin rekabetçiliğinin artırılması ve önemli bir üretim merkezi haline getirilmesi hedeflenmektedir.

On İkinci Kalkınma Planında verimlilik artışını dinamik kılabacak teknolojik yenilenmenin hızlandırılması ve istikrarlı büyümenin dinamiği olarak değerlendirilen imalat sanayiinde yapısal dönüşümün sağlanmasına yönelik sektörel önceliklendirme yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşımla, imalat sanayii sektörlerinin istihdam, üretim, ticaret, katma değer ve teknoloji düzeylerinin karşılaştırılması ve sektörler arası ileri ve geri bağlantıların analizi sonucunda kimya, ilaç-tıbbi cihaz, makine, elektrikli teçhizat, otomotiv, elektronik ve raylı sistem araçları öncelikli sektörler olarak Planda yer almıştır. Bu sektörler öncülüğünde teknoloji, yenilik, ürün kalitesi ve verimlilik sağlanarak yüksek katma değerli üretimin artırılması hedeflenmektedir. Bu sektörlerin tamamı aynı zamanda yüksek ve orta-yüksek teknoloji sektörleri arasında yer aldığından bunlarda sağlanacak gelişme imalat sanayiinin teknolojik dış bağımlılığının azaltılmasına ve sanayide yapısal dönüşüme katkı sağlayacaktır.

Türk sanayii, 2024'ün ilk yedi ayında küresel durgunluk ortamına rağmen büyümesini sürdürmüştür. Ancak Rusya ve Ukrayna arasındaki savaşın daha da derinleştiği küresel enerji krizi, girdi fiyatlarındaki yüksek seyir, tedarik zincirlerinde yaşanan kopmalar ve jeopolitik riskler sebebiyle dünya ekonomisindeki yavaşlama ülkemiz sanayii üzerinde olumsuz baskı oluşturmaktadır.

Ülkemiz sanayiinin teknoloji-yoğun ve yüksek katma değerli bir yapıya geçiş hedefi doğrultusunda yeşil ve dijital dönüşüm odaklı yatırımların desteklenmesi, yüksek teknoloji girişimlerinin güçlendirilmesi, sanayi-üniversite-kamu işbirliğinin geliştirilmesi ve planlı sanayi alanlarının genişletilmesi yaklaşımı sürdürülmüştür.

İmalat sanayii üretimi 2023 yılında yüzde 2,5 artış kaydetmiştir. Aynı dönemde ihracat yüzde 0,2, ithalat ise yüzde 12 artmıştır. Ocak-Temmuz 2024 döneminde imalat sanayii üretimi, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0,3 artmıştır. Bu dönemde gıda, petrol ürünleri, kimya, ana metal ve elektrikli teçhizat sektörlerinde üretim artarken diğer imalat sanayii alt sektörlerinde üretim azalmıştır.

2023 yılında ortalama yüzde 76,3 olarak gerçekleşen imalat sanayii kapasite kullanım oranı, 2024 yılının ilk dokuz ayında ortalama yüzde 76 olmuştur. TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, imalat sanayii istihdamı, Ocak-Haziran 2024 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 1,3 azalmıştır.

TABLO II: 2- İmalat Sanayii ile İlgili Temel Göstergeler

	2020	2021	2022	2023	2024 (1)
GSYH İçindeki Payı (Yüzde)	19,1	22,2	22,1	19,5	17,9 (2)
Üretim Artışı (Sabit Fiyatlarla) (Yüzde) (3)	2,0	18,8	5,4	2,5	0,3
İhracat (Milyar Dolar) (4) (6)	159,9	212,8	240,4	241	140,2
İhracat Artışı (Yüzde) (6)	-6,5	33,0	13,0	0,2	3,7
Toplam İhracat İçindeki Payı (Yüzde) (6)	94,3	94,5	94,6	94,2	94,3
İthalat Artışı (Yüzde) (6)	10,9	14,6	26,8	12,0	-7,0
İthalat (Milyar Dolar) (4) (6)	179,8	205,9	261,1	292,0	161,0
Toplam İthalat İçindeki Payı (Yüzde) (6)	81,9	75,9	71,8	80,7	81,1
İmalat Sanayii İstihdam Artışı (Yüzde)	-1,4	11,9	8,8	1,5	-1,3 (2)
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	71,9	76,6	77,2	76,3	76,0 (5)

Kaynak: TÜİK, TCMB, TOBB, EUROSTAT

(1) Ocak-Temmuz dönemi; (2) Ocak-Haziran dönemi; (3) NACE Rev.2'ye göre 2021=100 Serisi; (4) ISIC Rev.4'e göre; (5) Ocak-Eylül dönemi; (6) Genel Ticaret Sistemine göre dış ticaret istatistikleri kullanılmıştır.

Toplam ihracat 2023 yılında yüzde 1 artarak 255,6 milyar dolar, imalat sanayii ihracatı ise yüzde 0,2 artarak 241 milyar dolar olmuştur. 2022 yılında yüzde 94,6 olan imalat sanayii ihracatının toplam ihracat içindeki payı, 2023 yılında yüzde 94,2 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılı Ocak-Temmuz döneminde imalat sanayii ihracatı bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,7 artış göstermiştir. Bu dönemde imalat sanayii sektörlerinde en fazla ihracat yapan ilk üç sektör sırasıyla otomotiv, ana metal ve gıda sektörleridir.

Toplam ithalat, 2023 yılında yüzde 0,5 azalarak 362 milyar dolar, imalat sanayii ithalatı ise yüzde 12 artarak 292 milyar dolar olmuştur. 2024 yılı Ocak-Temmuz döneminde ithalatı en fazla azalan sektörler sırasıyla ana metal, ağaç ürünleri, tekstil, taş ve toprağa dayalı imalat sanayii, kimya, elektronik sektörleridir. Toplam imalat sanayii ithalatı aynı dönemde yüzde 7 azalmıştır.

TABLO II: 3- İmalat Sanayiinin İhracat Yapısı

(Yüzde Pay)

Teknoloji Yoğunluğu	2019	2020	2021	2022	2023
Yüksek	3,5	3,4	3,0	3,1	3,8
Orta-Yüksek	36,4	35,9	33,4	33,8	36,5
Orta-Düşük	27,4	27,2	31,1	30,8	28,8
Düşük	32,8	33,5	32,5	32,3	30,9
Toplam	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK

2023 yılında yüksek ve orta-yüksek teknoloji sektörlerinin toplam imalat sanayii ihracatından aldığı pay bir önceki yıla göre artarken, orta-düşük ve düşük teknoloji sektörlerinin payında azalış görülmüştür. Yüksek ve orta-yüksek teknoloji sektörlerinin ihracat payındaki artışta özellikle elektronik ürünleri, temel eczacılık ürünleri, motorlu kara taşıtları ve makine imalatının ihracatındaki artışlar etkili olmuştur. Orta-düşük ve düşük teknoloji sektörlerinin ihracat payındaki azalışı ise özellikle ana metal, taş ve toprağa dayalı imalat sanayii, deri ürünleri, giyim eşyaları ve plastik ürünleri ihracatındaki azalıştan kaynaklanmıştır.

TABLO II: 4- Teknoloji Yoğunluğuna Göre İmalat Sanayiinin Yapısı

(Yüzde Pay)

	Girişim sayısı	Çalışan sayısı	Üretim değeri	Katma değer	İhracat	İthalat
Yüksek Teknoloji	0,8	2,8	3,6	5,9	3,8	10,7
Orta-Yüksek Teknoloji	12,0	19,6	26,7	29,4	36,5	42,9
Orta-Düşük Teknoloji	31,7	28,2	35,2	33,2	28,8	35,2
Düşük Teknoloji	55,5	49,5	34,5	31,5	30,9	11,2

Kaynak: 2023 yılı TÜİK verileridir.

TABLO II: 5- İmalat Sanayii Yapısal Dönüşüm Göstergeleri

	2002	2005	2010	2015	2020	2021	2022
İhracat Birim Miktar Değeri (Dolar/kg)	0,87	1,36	1,48	1,81	1,0	1,16	1,36
Ticari Kesim Ar-Ge Harcamaları/Ciro (Yüzde)	0,19 (1)	0,29	0,35	0,55	0,72	0,70	0,67
İhracatın Dünya İhracatı İçinde Payı (Yüzde, SITC)	0,63	0,82	0,89	1,0	1,08	1,16	1,19
Katma Değerin Dünya Katma Değeri İçinde Payı (Yüzde)	0,69	1,09	1,11	1,17	1,01	1,13	1,25
Çalışan Başına Katma Değer (Bin TL)	25,8 (1)	25,1	34,5	60,2	149,5	237,7	453,8
İhracatı 5 Milyar Doları Aşan Sektör Sayısı	1	5	9	9	12	13	14
İmalat Sanayi Rekabetçilik Endeksi Sırası	33	31	31	29	28	27	24

Kaynak: UNIDO, Dünya Bankası, TÜİK

(1) 2003 yılı verisidir.

Görece geri kalmış bölgelerde çevresine hizmet verme bakımından merkez olma işlevi taşıyan illerde Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP) uygulanmasına devam edilmektedir. CMDP 2023 yılı uygulamaları kapsamında OSB altyapılarının güçlendirilmesi, üretim ve istihdam artırıcı faaliyetler ile kültürel miras gibi konularda toplam 1,95 milyar TL bütçeli 41 proje önerisi alınmış olup değerlendirme süreci devam etmektedir. 2025 yılında CMDP uygulamasına sanayi ve teknolojinin geliştirilmesine öncelik verecek şekilde devam edilmesi öngörülmektedir.

Metropoller dışındaki önemli sanayi, hizmet ve turizm merkezi niteliğindeki şehirlerin uluslararası alanda rekabetçi bir üretim yapısına kavuşması amacıyla Üreten Şehirler Programının uygulanmasına devam edilmektedir. Program kapsamında 2021 yılından bu yana 22 projeye 2024 yılı fiyatlarıyla toplam 227,4 milyon TL tutarında destek verilmiştir. Programın 2023 yılı uygulaması kapsamında toplam 347 milyon TL bütçeli 26 proje önerisi alınmış olup değerlendirme süreci devam etmektedir.

Faaliyette olan özel sektör Ar-Ge merkezi sayısı Eylül 2024 itibarıyla 323'e ulaşmıştır. 57 ilde faaliyet gösteren Ar-Ge merkezlerinin en yoğun olduğu iller İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa ve İzmir'dir. 45 sektörde faaliyet gösteren bu merkezlerin en yoğun olduğu sektörlerin başında makine ve teçhizat imalatı, otomotiv yan sanayii, yazılım, bilgisayar ve iletişim teknolojileri, tekstil ve elektrik/elektronik gelmektedir. Bu merkezlerde toplam personel sayısı ise 85.839 kişiye ulaşmış olup bunun 623'ü doktora ve üstü eğitime sahiptir. Bu merkezlerde Eylül 2024 itibarıyla 25.994 patent başvurusu bulunmakta olup tescil edilen patent sayısı 13.938'e ulaşmıştır.

Eylül 2024 itibarıyla 29 ilde faaliyette olan 333 özel sektör tasarım merkezlerinin en fazla sayıda bulundukları iller İstanbul, Ankara, Bursa ve İzmir'dir. 32 sektörde faaliyet

gösteren tasarım merkezlerinin en fazla sayıda faaliyet yürüttüğü sektörlerin başında tekstil, mühendislik-mimarlık, imalat sanayii, makine ve teçhizat imalatı, otomotiv yan sanayii ile medya ve iletişim gelmektedir. Toplam 8.256 kişinin çalıştığı bu merkezlerde Eylül 2024 itibarıyla yapılan patent başvurusu 581'e, tescil edilen patent sayısı ise 277'ye ulaşmıştır.

TABLO II: 6- İmalat Sanayiinde Önemli Sektörler İtibarıyla Üretimdeki ve Dış Ticaretteki Değişim

(Yüzde)

Sektörler	Üretim (1)		İhracat (3)		İthalat (3)	
	2023/ 2022	2024/ 2023 (2)	2023/ 2022	2024/ 2023 (2)	2023/ 2022	2024/ 2023 (2)
İmalat Sanayii Toplamı	2,5	0,3	0,2	3,7	12	-7
Gıda	2,3	5,5	-3,0	7,9	-3,0	-2,8
Tekstil	-10,8	-2,4	-9,0	-0,04	-16,6	-18,2
Giyim	-1,3	-10,3	-5,8	-7,5	24,4	21,9
Deri	3,2	-14,9	-6,4	-8,7	40,5	10,8
Petrol Ürünleri	-5,8	8,1	2,9	-30,4	4,0	8,5
Kimyasal Ürünler	-7,1	4,2	-8,6	-1,2	-15,3	-7,3
İlaç	3,1	-4,8	15,8	1,9	8,8	4,9
Kauçuk ve Plastik	1,9	-4,4	-2,6	-0,4	8,5	-4,9
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayiler	-2,1	-0,9	-12,3	-4,6	4,1	-11,8
Ana Metal	-3,8	6,1	-16,7	8,7	9,6	-35,0
Elektronik	23,4	-4,4	22,1	-1,9	26,4	-7,9
Elektrikli Teçhizat	7,8	4,1	5,5	3,8	29,3	-0,7
Makine	8,4	-7,3	15,6	2,9	20,3	-2,5
Otomotiv	13,0	-1,4	16,0	4,0	67,5	4,2
Mobilya	-0,5	-8,6	-1,5	-1,8	15,1	7,9

Kaynak: TÜİK

(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2021=100)

(2) Ocak-Temmuz dönemi

(3) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (dolar) dış ticaret

20 Nisan 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7108 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla 3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar'ın 2'nci maddesinin birinci fıkrası (ö) bendine Yeşil Dönüşüm Destek Programı tanımı eklenmiştir. Yeşil Dönüşüm Destek Programıyla mevcut sanayi tesislerinin yeşil dönüşümüne yönelik iyileştirmeler, 3305 sayılı Karar'ın Öncelikli Yatırımlar uygulaması çerçevesinde yatırım teşvik sistemi kapsamında desteklenecektir. Program kapsamında, sanayinin yeşil dönüşümüne yönelik enerji verimliliğinin artırılması, sera gazı emisyonlarının önlenmesi, hammadde verimliliğinin artırılması ve atıkların azaltılması gibi uygulamalara öncelik verilecek olup böylelikle imalat sanayiinin yeşil dönüşümüne ve ülkemizin 2053 net sıfır emisyon hedefine ulaşılmasına katkı sağlanacağı değerlendirilmektedir. Programın uygulama usul ve esaslarını belirlemek amacıyla hazırlanan Yeşil Dönüşüm Destek Programı Uygulama Usul ve Esasları Tebliği 26 Temmuz 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

5973 sayılı İhracat Destekleri Hakkında Karar kapsamında Yeşil Mutabakata Uyum Projesi Desteği 23 Şubat 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmış olup desteğin uygulanmasına ilişkin Genelge 26 Haziran 2024 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ticaret Bakanlığı tarafından uygulanacak Programda şirketler tarafından Yeşil Mutabakata Uyum Projesi kapsamında alınan belirli danışmanlık hizmeti giderleri beş yıl süreyle, yüzde 50 oranında ve toplam 10 milyon TL'ye kadar desteklenebilecektir.

2010/75/AB sayılı Endüstriyel Emisyonlar Direktifinin uyumlaştırma çalışmaları Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yürütülmekte olup bu kapsamda Endüstriyel Emisyonların Yönetimi Yönetmeliğinin 2024 yılı içerisinde yayımlanması öngörülmektedir. Yönetmeliğin yayımlanmasıyla Sanayide Yeşil Dönüşüm Belgesinin düzenlenmesi planlanmaktadır.

Sanayide yeşil dönüşümün desteklenmesi amacıyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, KOSGEB, TÜBİTAK ve Dünya Bankası arasında Türkiye Yeşil Sanayi Projesi hayata geçirilmiştir. Toplam 450 milyon dolar bütçeye sahip olan ve altı yıl sürmesi planlanan proje kapsamında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 25 milyon dolar, KOSGEB 250 milyon dolar, TÜBİTAK ise 175 milyon dolar bütçe kullanacaktır.

Bu kapsamda, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yeşil dönüşüm ile ilgili farkındalığın artırılması, çeşitli paydaşlarla işbirliğinin geliştirilmesi ve yeşil dönüşüme ilişkin faaliyetlerin görünürlüğünün artırılması amacıyla teknik yardım ve kapasite geliştirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.

KOSGEB tarafından, KOBİ'lerin güneş enerjisi yatırımları ile kaynak verimliliğini artırmaya, atık üretimini azaltmaya, suyun korunması ve sürdürülebilir üretim yöntemlerini uygulamaya yönelik projeleri desteklenecektir. Bu kapsamda KOSGEB tarafından toplamda 637 KOBİ'nin proje desteği onaylanmıştır.

TÜBİTAK tarafından ise, firmaların yeşil dönüşüm odaklı Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin geliştirilmesi amacıyla yeşil teknolojilerin, ürünlerin veya süreçlerin geliştirilmesi ve yeşil inovasyon faaliyetleri desteklenecektir. Teknoloji tabanlı başlangıç firmaları, KOBİ'ler ve büyük firmaların yanı sıra üniversiteler, araştırma altyapıları ve kamu araştırma merkezleri de bu desteklerden faydalanabilecektir. Destekler, Yeşil İnovasyon Teknoloji Mentörlük Desteği, Sanayide Yeşil Dönüşüm Desteği, Sanayiye Yönelik Ar-Ge ve Yenilik Ağları (SAYEM) Yeşil Dönüşüm Desteği olmak üzere üç farklı bileşen altında açılacak çağrılar kapsamında yürütülecektir. Bu kapsamda 231 proje başvurusu ve 15 platform başvurusu alınmış olup başvurular değerlendirme aşamasındadır.

2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi Dijital Dönüşüm ve Sanayi Hamlesi bileşeninde yer verilen stratejiler ve eylemler kapsamında işletmelere özel çözümler üretebilmek amacıyla dijital olgunluk seviyelerinin belirlenmesi, sektörel ve işletme büyüklüğüne göre karşılaştırmaların yapılması, yapılan yatırımların etkisinin takip edilmesi için bir dijital dönüşüm olgunluk değerlendirme sistemi oluşturulması çalışmalarına başlanmıştır.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından HIT-30 Programı hayata geçirilmiştir. Program kapsamında, yarı iletkenler, mobilite, yeşil enerji, ileri imalat, sağlıklı yaşam, dijital teknolojiler, haberleşme ve uzay alanlarında stratejik yatırımlar öncelikli olarak desteklenecektir.

KOBİ Gelişim Destek Programı (KOBİGEL) kapsamında, ilki 2019 yılında ilan edilen İmalat Sanayiinde Dijitalleşme temalı proje teklif çağrısı 2020, 2021 ve 2022 yıllarında tekrar edilmiştir. Söz konusu çağrıyla yerli ve yetkin dijital teknoloji geliştiricisi KOBİ'lerin güçlendirilmesi ve imalat sanayi KOBİ'lerinin yerli teknoloji geliştiricilerle işbirliğinin artırılması amaçlanmıştır. İmalat sanayii özelinde büyük veri, nesnelerin interneti, endüstriyel robot teknolojileri, akıllı sensör teknolojileri, yapay zekâya dayalı siber fiziksel akıllı fabrika sistem ve bileşenleri, siber güvenlik, akıllı ve esnek otomasyon sistemleri ve sanal gerçeklik/artırılmış gerçeklik olmak üzere sekiz dijital teknoloji alanı proje teklif çağrısının kapsamına dâhil edilmiştir. Çağrı kapsamında 2022 yılında toplam 373 proje için 409 milyon TL'lik destek onaylanmıştır. 2023 ve 2024 yıllarında ise 298 proje için 259 milyon TL destek ödemesi yapılmıştır.

Kredi Garanti Fonu (KGF) kefaletleri özelinde işletmelere toplam 50 destek paketiyle Ağustos 2024 itibarıyla 483 bin firmaya 1,4 trilyon TL ticari kredi hacmine karşılık 1,1 trilyon TL kefalet sağlamıştır.

Sanayide belirli bir rekabet edebilirlik ve sürdürülebilirlik potansiyeli taşıyan, ulusal düzeyde önemi haiz ve ağırlıklı olarak imalat sanayiinde faaliyet gösteren kümelenme teşebbüslerini desteklemek amacıyla Kümelenme Destek Programı uygulanmasına devam edilmektedir. Program kapsamında gerçekleştirilen çağrı dönemlerinde; İstanbul Sağlık Endüstrisi Kümelenmesi (İSEK), Nükleer Sanayi Kümelenmesi (NÜKSAK), OSTİM Yenilenebilir Enerji Kümelenmesi (OSTEK), Sürdürülebilir Ev Tekstili Kümelenmesi (SETEK) ve Eskişehir Kütahya Bilecik Seramik Kümelenmesi (EBK) olmak üzere toplam beş teşebbüs desteklenmektedir.

TÜBİTAK TÜSSİDE, Boğaziçi Üniversitesi'nin geliştirdiği Dijital Dönüşüm Değerlendirme Aracı (D3A)'nın yaygınlaştırılmasına yönelik olarak Dijital Dönüşüm Değerlendirme Modelini oluşturmuştur. Bu modelle işletmelerin dijital dönüşüm olgunluk seviyelerine göre ihracat, verimlilik, sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda yol haritalarının belirlenmesi, işletme büyüklüğüne ve sektörüne göre karşılaştırmaların yapılması, dijital dönüşüm için yapılacak projeler ve yatırımlara rehberlik edilmesi ve ortaya çıkan verinin analizyle de kamu politikalarına girdi sağlanması hedeflenmiştir. Model, sertifikalandırılan dijital dönüşüm danışmanları tarafından işletmelere uygulanmaktadır. Mevcut durumda 111 danışman gerekli eğitimi başarıyla tamamlayarak sertifikalandırılmıştır. İşletmelerin aldıkları bu hizmet KOSGEB tarafından desteklenmektedir. Ayrıca KOBİ'lerin Dijital Dönüşüm Yönetimi Raporunda yer alan uygulama projelerini gerçekleştirmek üzere yapacakları yatırımlar Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve KOSGEB destek programlarıyla desteklenmektedir. Bununla birlikte büyük ölçekli işletmeleri de içine alacak şekilde modelin geliştirilmesi çalışmaları sürdürülmekte ve yeni danışmanların sertifikalandırılması için eğitim programları geliştirilmektedir.

Helal Akreditasyon Kurumunun (HAK) kurumsal altyapısının geliştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilmekte ve akreditasyon faaliyetleri sürdürülmektedir. Piyasaya arz edilecek ürün ve hizmetlere yönelik helal belgelendirme hizmeti sunan kuruluşların HAK tarafından akreditasyonunu zorunlu hale getirip aykırı hareket edenlere idari para cezası öngören 7060 sayılı Helal Akreditasyon Kurumu ile İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun değişikliği 4 Haziran 2023 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ayrıca 2023 yılında turizm-konaklama alanında ilk akreditasyon denetimlerine ve laboratuvarlar ile kişi belgelendirme kuruluşları da akredite edilmeye başlanmıştır.

HAK'a 2024 yılının ilk yarısına kadar 51'i yerli, 66'sı yabancı uygunluk değerlendirme kuruluşundan olmak üzere toplam 176 akreditasyon talebi gelmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda 82 akreditasyon kararı alınmıştır. Bu faaliyetler sonucunda ülkemizde toplam 1.300'ün üzerinde helal belgeli üretim tesisi akreditasyon güvencesine kavuşmuştur.

Standardizasyon ve kalite sektöründe uluslararası ve bölgesel ticaretin, enerji, ulaşım, çevre yatırımlarının ve kalite, sağlık, hijyen, güvenlik, çevre kaygılarının artması standardizasyonun önemi ve uygunluk değerlendirme hizmetlerine duyulan ihtiyacı artırmaktadır. TSE'nin kalite altyapısının güçlendirilmesi amacıyla laboratuvarların modernizasyonu ve kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

b) Amaç

İmalat sanayiinde başta öncelikli sektörler olmak üzere tüm sektörlerde yeşil ve dijital dönüşüm ekseninde rekabet gücünün ve verimliliğin artırılması suretiyle yüksek katma değerli üretim yapısını sağlamak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İmalat sanayiinde yeşil dönüşüm desteklenecek, döngüsel ve sürdürülebilir üretim uygulamalarının artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.427)		
Tedbir 427.1. Sürdürülebilir üretim ve yeşil dönüşüm teknolojilerinin benimsenmesi, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için Ar-Ge faaliyetleri ve teknoloji transferi desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB, TÜBİTAK	1. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında açılacak Sanayide Yeşil Dönüşüm Çağrısı ve SAYEM Yeşil Dönüşüm Çağrısı ile bu alandaki faaliyetlerin desteklenmesine devam edilecektir. 2. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında KOBİ'lerin güneş enerjisi yatırımları ve döngüsel ekonomi alanındaki projeleri desteklenecektir.
Tedbir 427.2. Mevcut OSB'lerde, endüstri bölgelerinde (EB) ve küçük sanayi sitelerinde (KSS), ortak kullanıma yönelik yeşil dönüşüm projeleri tasarlanacak, Yeşil OSB ve Yeşil EB'ler yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. OSB'lerin yeşil dönüşümünü destekleyen GES, çevre laboratuvarı, biyogaz tesisi, ileri arıtma, solar enerji aydınlatma gibi yeşil dönüşüm projelerine devam edilecektir.
Tedbir 427.7. İşletmelerin enerji verimliliği uygulamalarına yönelik destekler artırılabilecek, tesis ve süreç optimizasyonuna katkı sağlayan enerji verimliliği ve tasarruf potansiyeli yüksek teknolojik yatırımlar desteklenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İşletmelerin tesis ve süreç optimizasyonunu geliştiren enerji verimliliği ve tasarruf potansiyeli yüksek teknolojik yatırımları desteklenecektir.
Tedbir 427.13. Yeşil dönüşüm kapsamında başta hidrojen değer zinciri içerisindeki üretim, depolama, taşıma ve sanayide kullanım süreçleri ile ilgili olarak bileşen, ekipman ve sistemlerin yerli ve milli imkânlarla geliştirilmesi ve ticarileştirilmesi desteklenecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. TENMAK tarafından desteklenen kimyasal hidrojen depolama yöntemine dayalı Ar-Ge faaliyetleri kapsamında bir proje tamamlanacaktır.
İmalat sanayiinde dijital dönüşümün gelişimi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.428)		

Tedbir 428.2. İmalat sanayiinde yer alan KOBİ'lerin dijital teknolojileri daha etkin kullanması amacıyla bilgilendirilmesi ve desteklenmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB	1. İmalat sanayiinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin dijital dönüşüm süreçlerindeki finansman maliyetleri azaltılacaktır.
Tedbir 428.4. Verimlilik artışı amacıyla kurulan "model fabrika"ların bölgesel bazda ve dijital dönüşüme yönelik yeni hizmetler verecek şekilde tasarlanması sağlanacak ve etkinliği artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Model fabrikaların kurumsal kapasiteleri güçlendirilecek başta KOBİ'ler olmak üzere işletmelere yalın, dijital ve yeşil dönüşüm odaklı eğitim ve danışmanlık hizmeti sunmaları sağlanacaktır.
İmalat sanayiini geliştirmek ve güçlendirmek, üretimde dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla kurumsal kapasite ve veri altyapısı etkin kullanılacaktır. (Kalkınma Planı p.429)		
Tedbir 429.3. Başta proje bazlı teşvikler olmak üzere tüm devlet yardımlarının ürün bazlı yapılan çalışmalar çerçevesinde yürütülmesi, seçilen alanlardaki projelerin takibi ve yönlendirmesi sağlanacak, ürün ve teknoloji geliştirme süreçleri iyileştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Proje bazlı teşvik uygulamalarında, ürünün ve teknolojinin geliştirilme süreçleri yakından takip edilerek ürün ve teknolojilerin geliştirilmesine yönelik yatırımlar daha yüksek destek oran ve sürelerle desteklenmeye devam edilecektir.
İmalat sanayiine uygun yatırım yerlerinin yaşam alanlarına erişilebilirlik, beşeri ve sosyal imkânlar gözetilerek geliştirilmesi, artırılması ve tahsis süreçlerinin kolaylaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.430)		
Tedbir 430.2. Endüstri bölgeleri, organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri, hammaddeye erişim, lojistik, enerji, demiryolu, liman bağlantısı ve çevre boyutu açısından tedarik zincirine uygun ve sürdürülebilir şekilde oluşturulması amacıyla alternatif yöntemler geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Planlı sanayi alanlarının finansmanı için alternatif modeller geliştirilecektir.
İmalat sanayiinin ihtiyaçları doğrultusunda etkin desteklerin sağlanması için devlet yardımları gözden geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.431)		
Tedbir 431.2. Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı kritik ürün ve teknolojilerin yerli imkânlarla geliştirilmesi ve üretilmesi için etkin şekilde kullanılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, KOSGEB	1. Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı kapsamındaki Yükselen Yenilikçi Teknolojiler Çağrısı değerlendirme süreçleri yürütülecektir.
İmalat sanayiinin ikiz dönüşüm çerçevesinde ihtiyaç duyduğu nitelikli beşeri sermayenin geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.432)		
Tedbir 432.1. Mesleki eğitimde kamu-özel sektör işbirliğinin artırılması, meslek liseleri ve meslek yüksekokullarının yönetiminde özel sektörün daha etkin rol alması sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İhtiyaç duyulan alanlara yönelik özel sektörle işbirliği yapılarak protokoller hazırlanacak ve yürütülecektir.

Tedbir 432.3. Mevcut işgücünün becerilerinin geliştirilmesi desteklenecek, işgücünde yer almayanların sanayinin ihtiyaç duyduğu becerilerle donatılması kamu-özel işbirliğiyle sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İşgücünün verimliliğini artırmak ve işgücü piyasasında yaşanan dönüşüme uyumunu sağlamak amacıyla işveren örgütleri ve meslek kuruluşları işbirliğiyle nitelikli işgücü yetiştirmeye odaklanan aktif işgücü programları uygulanacaktır.
İmalat sanayiinin uluslararası rekabet gücünün geliştirilmesine yönelik altyapı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.433)		
Tedbir 433.4. Firmalarımızın tabi olacağı uluslararası standartlar ve teknik düzenlemelerin belirlenme aşamasında etkin şekilde yer alınarak fırsat ve tehditleri dikkate alan bir perspektifle gerekli çalışmaların yapılması sağlanacak, buna yönelik insan kaynağı ve kurumsal kapasite güçlendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Standardizasyon alanında dijital altyapı ve organizasyonel yapının etkinliğini artıracak çalışmalar yapılacaktır.
İmalat sanayiine yönelik tedarik zincirinin güçlendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.434)		
Tedbir 434.3. Tedarik zincirinin karbonsuzlaşması ve yeşil dönüşüm için farkındalık ve danışmanlık destekleri artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. TURQUALITY® programı kapsamında sağlanan sürdürülebilirliğe yönelik destek kalemleri gözden geçirilecektir.
Haksız rekabeti önlemek, kaliteyi artırmak için ihtiyaca uygun etkili piyasa gözetimi yapılacak ve standart oluşturma altyapısı iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.435)		
Tedbir 435.1. Farklı idareler tarafından yürütülen piyasa gözetim ve denetim faaliyetlerinin toplulaştırılması, uygulama yeknesaklığının sağlanması ve mükerrerliklerin engellenmesi amacıyla Piyasa Gözetim ve Denetim Kurumu kurulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Piyasa Gözetim ve Denetim Kurumunun teşkilatlanmasına yönelik teşkilat mevzuatının fonksiyonel çerçevesini belirleme çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 435.4. Standart çalışma gruplarının ve ayna komitelerinin etkin çalışması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Paydaş ve sektör kuruluşları ile işbirliği ve farkındalık çalışmaları sürdürülecektir.
Tedbir 435.5. Sertifikasyon ve belgeleme hizmetlerine uygun fiyatlarla erişim kolaylaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. 2025 yılı hizmet ücretlerinin belirlenmesi aşamasında ilgili tüm tarafların uygun fiyatlarla hizmetlere erişimi için gerekli çalışmalar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 435.6. Türk Standardları Enstitüsü tarafından verilen sertifika ve belgelerin diğer ülkeler ve bölgelerde de geçerli olabilmesini sağlayacak girişimlere ve çalışmalara devam edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. İhracatçılarımızın talepleri doğrultusunda yurt dışında mükerrer test ve belgelendirmenin önüne geçmek üzere ilgili ülkelerde TSE belgelerinin tanınmasına yönelik işbirliği faaliyetleri yürütülecektir.

Sektörün yeşil ve dijital dönüşümü desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.438)		
Tedbir 438.1. Yeşil ve dijital dönüşüm için sektörel ihtiyaçlar belirlenerek gerekli yatırımlar teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Sanayinin yeşil dönüşümünü desteklemeye katkı sağlayacak Yeşil Dönüşüm Destek Programı etkin şekilde uygulanacaktır. 2. Dijital Dönüşüm Destek Programı kapsamında desteklenecek ürün listesi hazırlanacaktır. 3. Sektörel ihtiyaçları doğrultusunda mevzuat çalışmaları tamamlanarak yeşil ve dijital dönüşüm yatırımları teşvik edilecektir.
Tedbir 438.5. Uçucu organik bileşik ölçümü yapabilecek akredite laboratuvar kurulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. TSE Ankara Kalite Kampüsü ile bağlantılı olarak uçucu organik bileşik ölçümü yapabilecek akredite laboratuvar kurulması hususunda çalışmalar yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
İmalat Sanayii/GSYH (Cari)	Yüzde	19,5	18,5	21,5
İmalat Sanayii İhracatı	Milyar Dolar	241	248	268
Öncelikli Sektörlerin İmalat Sanayii İhracatı İçerisindeki Payı	Yüzde	38,0	39,5	41,0
Orta-Yüksek Teknolojili Sanayilerin İmalat Sanayii İhracatındaki Payı	Yüzde	36,6	38,0	39,5
Yüksek Teknolojili Sanayilerin İmalat Sanayii İhracatındaki Payı	Yüzde	3,8	3,9	4,2
Toplam Kredilerde Orta-Yüksek ve Yüksek Teknoloji Sektörlerinin Payı	Yüzde	6,2	8,0	10,3
KOSGEB Destekleri İçinde İmalat Sanayiinin Payı	Yüzde	71(3)	73	74
Türk Eximbank Kredi Hacminde Yüksek ve Orta Yüksek Teknolojili İhracatın Payı	Yüzde	38,5	42,0	42,5
İmalat Sanayiinde Çalışılan Saat Başına Üretim Endeksi	2021=100	100,1	100,9	102,6

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) TÜİK, Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri

2.2.1.1. Öncelikli Sektörler

2.2.1.1.1. Kimya

a) Mevcut Durum

Kimya sanayiinde üretim 2023 yılında yüzde 6,9 azalmış, 2024 yılı Ocak-Temmuz döneminde ise üretim bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4,4 artmıştır. Kimya sanayiinde 2023 yılında ithalat bir önceki yıla göre yüzde 15 azalarak 39,4 milyar dolar, ihracat ise yüzde 8,6 azalarak 16,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılının Ocak-Temmuz dönemi itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 1,1, ithalat ise yüzde 7,3 azalmıştır.

İmalat sanayii ithalatı içerisinde 2023 yılı itibarıyla yüzde 13,5 paya sahip kimya sanayiinde büyük ölçekli yatırım ihtiyacı devam etmektedir. Özellikle kauçuk ve plastik ürünleri imalatında kullanılan kimya sanayii ürünleri sektör ithalatının yaklaşık yüzde 35'ini oluşturmaktadır.

Sektörde lojistiği uygun yer tahsisi yapılarak petrokimya, plastik, kompozit ve ileri malzeme gibi alanları da içerecek şekilde kimya kümelenmelerinin oluşturulması sektörün daha yüksek katma değerli bir yapıya dönüştürülmesine imkân verecek ve firmaların rekabet gücü ile yeni yatırımların artırılması konularında sektöre avantaj sağlayacaktır.

Rafineri-petrokimya entegrasyonunu sağlayacak enerji ve petrokimya alanında önemli bir üretim merkezi olması planlanan Ceyhan Enerji İhtisas Endüstri Bölgesi master plan çalışmaları tamamlanmış, imar planları ve parselasyon planları onaylanmıştır. Bölgenin ilk yatırımcısı konumundaki Ceyhan Polipropilen Üretim Anonim Şirketine, Sentetik Kauçuk ve Plastik Hammaddeleri İmalatı yatırımı yapmak üzere yer tahsisi yapılmış olup inşaat çalışmaları devam etmektedir. Hammadde depolama ve sıvı dökme yük iskelesi ile yatırımcıların ihtiyacı olacak kuru yük, proje kargosu, konteyner elleçlemek için gerekli olan liman ve yardımcı tesisler projelerini gerçekleştirmek üzere bölgenin yönetici şirketine yer tahsisleri yapılmış olup inşaat çalışmaları devam etmektedir.

Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün (Eti Maden) Bandırma tesislerinde 800 ton/yıl üretim kapasiteli ferrobor üretim tesisinin yapım çalışmaları devam etmekte olup 2025 yılı ilk çeyreğinde performans testleri gerçekleştirilerek tesisin devreye alınması planlanmaktadır. Eskişehir Kırka'da 600 ton/yıl kapasiteli Lityum Karbonat Üretim Tesisinin kurulması için proje çalışmaları sürdürülmekte olup 2024 yılı içerisinde söz konusu tesisin yapım ihalesinin gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

b) Amaç

Katma değeri yüksek rekabetçi ve sürdürülebilir ürünlerin üretilmesi, yeşil ve dijital dönüşüme uyumlu entegre yatırımların yapılmasıyla ülkemizin dünya üretim ve ihracatındaki payının artırılarak ithalat bağımlılığının azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sektöre yönelik hazırlanacak strateji çerçevesinde kümelenmenin ve büyük ölçekli yatırım imkânlarının geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.437)		
Tedbir 437.3. Ceyhan Enerji İhtisas Endüstri Bölgesinde büyük ölçekli yatırımlar tamamlanarak entegre üretim yapısı kurulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ceyhan Enerji İhtisas EB Yönetici Şirketinin sorumluluğunda; hammadde depolama ve sıvı dökme yük iskelesi projesi ile yatırımcıların ihtiyacı olacak kuru yük, proje kargosu, konteyner elleçlemek için gerekli olan liman ve yardımcı tesisler yatırımı kapsamında proje ve inşaat çalışmaları sürdürülecektir.

Kimya sanayinde yerli hammadde kullanımı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.439)		
Tedbir 439.2. Kimyasal analizlerin kalitesinin artırılmasına yönelik kullanılan (sertifikalı) referans malzemelerin ulusal kaynaklarla üretimi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı	1. TÜBİTAK BUTAL ile imzalanan mutabakat çerçevesinde üretimi kararlaştırılan beş adet sertifikalı referans malzemenin işleme çalışmaları tamamlanarak homojenlik ve kararlılık testlerinde kullanılacak yöntemler geliştirilecek ve ölçümler yürütülecektir. 2. Kimyasal analizlerin kalitesinin artırılmasına yönelik kullanılan ve dışa bağımlılığımızın yüksek olduğu sertifikalı referans malzemelerin ulusal kaynaklarla üretimi çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 439.5. Katma değeri yüksek, bor ve bor türevi ürünlerin üretim ve ihracat miktarı artırılacak, Ar-Ge kapasitesi ve yetkinliği güçlendirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TENMAK, Üniversiteler, Eti Maden, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. TENMAK tarafından desteklenen/yürütülen bora dayalı Ar-Ge faaliyetleri kapsamında üç proje tamamlanacaktır. 2. Yeni bor ürün ve teknolojilerinin geliştirilmesi, mevcutların iyileştirilmesi ve kullanım alanlarının yaygınlaştırılmasına yönelik en az üç yeni Ar-Ge ve Ür-Ge projesi başlatılacaktır. 3. Bor ve bor türevlerine yönelik Ar-Ge çalışmalarının etkin bir şekilde yürütülmesini teminen insan kaynağı altyapısının geliştirilmesini sağlamak üzere ilgili personelin üç adet uygulamalı eğitim alması sağlanacaktır. 4. Sodyum bor hidrür üretim tesisi kurulumunun yüzde 85'i tamamlanacaktır. 5. 2.500.000 ton bor ürünleri satışı yapılacaktır.
Tedbir 439.6. Nadir toprak elementleri ve lityum üretim teknolojilerinin geliştirilmesi ve bu alanda büyük ölçekli üretim tesisinin faaliyete geçirilmesi sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Eti Maden, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Eskişehir Kırka'da 600 ton/yıl kapasiteli lityum karbonat üretim tesisinin kurulumunun yüzde 20'si tamamlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Üretim Endeksi	2021=100	95,6	99,4	108,4
İhracat	Milyar Dolar	16,8	16,9	18,4
İthalat	Milyar Dolar	39,4	36,6	39,6
İmalat Sanayii İhracatı İçindeki Pay	Yüzde	7,0	6,8	6,9

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.2. İlaç ve Tıbbi Cihaz

a) Mevcut Durum

İlaç sanayiinde üretim 2023 yılında yüzde 2,7 artmış, Ocak-Temmuz 2024 döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 5,2 azalmıştır. İlaç sanayiinde 2023 yılında ithalat bir önceki yıla göre yüzde 8,8 artarak 5,4 milyar dolar, ihracat ise yüzde 15,8 artarak 2,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ocak-Temmuz 2024 dönemi itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 1,9 ve ithalat yüzde 4,9 artmıştır.

2023 yılında Türkiye ilaç pazarı hastane ve eczanelerde değer bazında yüzde 90,9 büyümeyle 222,5 milyar TL'ye ulaşmıştır. Kutu bazında ise yüzde 4,42 büyümeyle 2,76 milyar kutu satışı gerçekleşmiştir. 2024 yılının ilk yedi ayında kutu bazında 1,5 milyar kutu satışı gerçekleşmişken bu rakam değer bazında 189,4 milyar TL'ye ulaşmıştır.

İlaçta yerel üretim çalışmalarıyla 2016'da imal ilaç oranı kutu bazında yüzde 75, değer bazında yüzde 42 iken; bu oran 2023 yılı verilerine göre kutu bazında yüzde 90,6; değer bazında yüzde 57,8 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılının ilk yedi ayında imal ilaç oranı kutu bazında yüzde 90,9; değer bazında ise yüzde 56,8 olarak gerçekleşmiştir. Uygulanan politikalar sonucunda üretim tesislerinin kapasite kullanım oranı artmakta ve buna bağlı olarak istihdamda artış yaşanmaktadır.

Dünya tıbbi cihaz pazarı 2023 yılında 530 milyar doları aşmıştır. 2023 yılı itibarıyla Türkiye'nin tıbbi cihaz alanındaki dış ticaret hacmi yaklaşık 3,7 milyar dolara ulaşmıştır. Sektör ihracatı, 2017 yılında 533 milyon dolar iken 2023 yılında 1,25 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye tıbbi cihaz sektörünün 2017 yılındaki ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 23 iken, 2024 yılının ilk yarısında bu oran yüzde 48 olarak gerçekleşmiştir. Yerli üretimi destekleyici politikalarla birlikte sektör ihracatında artış sağlanması hedeflenmektedir.

b) Amaç

İlaç ve tıbbi cihaz sektöründe kamu alımlarının kaldıraç etkisinden yararlanılarak küresel pazardaki rekabet gücümüzü artırmak, ithalat bağımlılığını azaltmak ve arz güvenliğini sağlamak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Aşı başta olmak üzere ilaç ve tıbbi cihaz sektöründe üretim, Ar-Ge ve ihracat altyapısı desteklenecek ve arz güvenliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.441)		
Tedbir 441.1. Aşı gibi kritik önem arz eden ürünlere yönelik sektörde arz güvenliğinin etkin sağlanması için klinik araştırmalar desteklenecektir.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Yeni aşı adjuvanlarının geliştirilmesine yönelik Ar-Ge, laboratuvar koşullarında uyumluluk ve klinik güvenlik çalışmaları gerçekleştirilecektir. 2. Klinik araştırmalar sertifikasyon programının altyapısını oluşturacak işbirlikleri ve protokoller hazırlanacaktır. 3. Aşı, ilaç tanı kiti vb. alanlarda klinik araştırmaları desteklemek amacıyla proje çağrıları açılacaktır.

Tedbir 441.2. Bağışıklık kazandırma programı kapsamındaki aşılardan ülkemizde üretilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Aşı ve olası aşı adaylarının Ar-Ge ve Ür-Ge süreçleri dâhil antijen, protein, kalıntı tespit, tayin ve kalite testlerinin yapılabileceği laboratuvar altyapısı geliştirilecektir. 2. Çocukluk çağı hastalıklarına bağışıklık kazandırılması amacıyla aşı üretilmesine yönelik ekosistem ve işbirliği çağrı programları açılacaktır.
Tedbir 441.3. Yeni aşılardan ve ilaçların üretilmesini ve kendine yeterliliğin sağlanmasını desteklemek üzere aşı ve ilaç teknolojilerine özgü fiziki ve beşeri kapasite geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), TÜSEB	1. Aşı ve ilaç teknolojilerine yönelik projeler desteklenerek Ar-Ge personel istihdamı artırılacaktır.
Tedbir 441.4. Aşı ile ilaç, tıbbi cihaz ve tanı amaçlı moleküllerin geliştirilerek pilot ölçekli üretiminin yapılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Sert Doku Onarımı için Nanokompozit Biyomalzemelerin Geliştirilmesi Projesi kapsamında biyobozunur davranış gösteren piezoelektrik seramiklerin üretilmesi çalışmalarına devam edilecektir. 2. Uluslararası projeler ve çağrı tabanlı proje başvuruları yapılacak olup yürütülen 1004 destek programlarının çıktılarının ürüne dönüştürebilecek farklı projeler yürütülecektir.
Tedbir 441.5. Aşı, ilaç, tıbbi cihaz, referans malzeme, tanı kiti ve yapay zekâ tabanlı sağlık teknolojilerinin geliştirilmesine yönelik özel sektör ile işbirliği oluşturarak girişimcilik faaliyetleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı	1. Aşı, ilaç, tıbbi cihaz, referans malzeme, tanı kiti ve yapay zekâ tabanlı sağlık teknolojilerine yönelik girişimciliğe özel proje destek çağrıları açılacaktır. 2. Sağlık Bakanlığı ile birlikte sağlık ve biyoteknoloji alanında faaliyet gösteren girişimlere özel kurulacak hızlandırma merkezinde girişimlerin doğrulama süreçleri, test ve laboratuvar ihtiyaçları, regülasyon süreçleri gibi konularda bilgilendirme, yönlendirme ve danışmanlık hizmetlerine devam edilecektir. 3. Öncelikli biyoteknolojik ilaç adayları için ürün portföyü oluşturulması doğrultusunda çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 441.8. Hedef ilaç ihracat pazarlarında firma satın alınması özendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. İlaç ve tıbbi cihaz sektörü toplantı ve etkinliklerinde şirket birleşme ve satın alma faaliyetleri konularında bilgilendirme çalışmaları yapılacaktır.

Tedbir 441.10. İlaç ve tıbbi cihaz ürün grupları ve hedef pazarlar özelinde ihracat stratejileri belirlenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Tıbbi cihaz sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin AB'ye ihracatta zorunlu olarak gerçekleştirmekle yükümlü oldukları MDR (Medical Device Regulation) kapsamındaki kayıt işlemleri Pazara Giriş Belgesi Desteği kapsamına dâhil edilmiş olup desteklemelere başlanacaktır. 2. İlaç ve tıbbi cihaz sektöründe faaliyet gösteren işbirliği kuruluşları ve firmalar tarafından gerçekleştirilecek olan milli katımlı veya bireysel katımlı fuarlar, sektörel alım ve ticaret heyetleri özendirilecektir.
Tedbir 441.13. İlaç hammaddesi olarak kullanılabilecek tıbbi aromatik bitki kaynakları tespit edilecek, ilaç sanayinin üretim sürecinde değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, TMO	1. Kültüre alınan tıbbi aromatik bitkilerin ilaç hammaddesine yönelik ürün geliştirme çalışmaları yapılacaktır.
İlaç ve tıbbi cihaz sektöründe katma değeri yüksek yerli üretim ve ihracatı artırmak üzere kurumsal yapılanma güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.442)		
Tedbir 442.1. İlaç ve tıbbi cihaz sektöründe yerli üretim süreci uluslararası yükümlülükler de gözetilerek yeniden ele alınacak, yatırım, üretim ve ihracatın artırılması ile teknolojinin geliştirilmesi için kurumlar arası koordinasyon etkin bir biçimde sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Tıbbi cihaz sektörünün gelişimine katkı sağlamak üzere üretim, ihracat ve ithalat verilerinin sağlıklı olarak elde edilebilmesi için ilgili kurumlarla veri paylaşımının sağlanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. İlaç ihracatının hızlı ve güvenli şekilde gerçekleştirilmesi için Tek Pencere Sistemi entegrasyon çalışmaları yürütülecek olup yerli üretim ve ihracatın artırılması ile teknolojinin geliştirilmesi için kurumlar arası koordinasyon sağlanacaktır.
Tedbir 442.2. Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumunun uluslararası alanda tanınırlığını artırmak amacıyla uluslararası üyelik ve işbirliklerinde aktif rol oynanacak, yeni işbirlikleri gerçekleştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Ulusal Kontrol Laboratuvarının DSÖ tarafından listelenen ön yeterli laboratuvarlar (WHO PQ Lab) arasında yer alması sağlanarak uluslararası tanınırlığı artırılacaktır.
Tedbir 442.3. İlaç ve tıbbi cihaz sektörünün üretiminde yurtiçinde üretilen hammadde ve ara malı kullanımı teşvik edilecek ve ulusal hammadde ve ara malı üretim planı oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Akıllı Yaşam ve Sağlık Ürün ve Teknoloji Yol Haritasında yer alan ilgili eylemin çıktıları değerlendirilerek teşvik edilecek hammadde ve ara malları belirlenecek ve bu çerçevede ürüne uygun teşvik mekanizması geliştirilecektir.
Tedbir 442.4. Laboratuvar, test ve ekipman envanterinin oluşturulmasına yönelik internet tabanlı bir sistem geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Sağlık Tesisleri Yönetimi Uygulaması kapsamında geliştirilecek alt modülle tüm ünite ve cihazların performans ölçümleri yapılacaktır.

Tedbir 442.5. İlaç ve tıbbi cihaz sektörüne yönelik dış ticaret veri altyapısı kamu kurumları arasında eşgüdüm sağlanarak geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı	1. Tıbbi cihazların gümrük iş süreçlerindeki takibine yönelik sistem iyileştirmeleri yapılacaktır.
Tıbbi cihaz sektöründe uluslararası standartlara uygun yatırım, üretim ve ihracat kapasitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.443)		
Tedbir 443.2. Tıbbi cihazlarla ilgili mevzuat altyapısı ulusal ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden düzenlenecek ve güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Tıbbi cihazların izinsiz satış, reklam ve tanıtım faaliyetlerine ilişkin olarak caydırıcılığı artırmak amacıyla ihtiyaç duyulan yasal düzenlemenin yapılması için çalışmalar yürütülecektir. 2. Tıbbi cihaz satış ve uygulama merkezlerine ilişkin mevzuat ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenecektir.
Tedbir 443.4. Dijital sağlık uygulamalarının sağlık sistemimize entegrasyonu ile ilgili düzenlemeler yapılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Başta yoğun bakım ünitelerinde bulunan cihazlar olmak üzere sağlık tesislerinde tanı, tedavi ve izlem amaçlı kullanılmakta olan tüm dijital cihazlardan elde edilen sağlık verilerinin ilgili kişinin elektronik sağlık dosyasına kayıt edilmesi için gerekli çalışmalar yürütülecektir. 2. Yeni tedarik edilecek tanı, tedavi ve izlem amaçlı kullanılacak dijital cihazların elektronik ortama veri aktarabilen özelliklere sahip olması ve cihazların sağlık tesislerindeki diğer sistemlerle entegre çalışması sağlanacaktır. 3. İnternet erişimi olmayan durumlarda mobil uygulama üzerinden e-reçete düzenlenmesi sağlanacaktır.
Ülkemizin biyoteknolojik ilaçların üreticisi ve ihracatçısı olma hedefine katkı sağlayacak şekilde ruhsatlandırma, fiyatlandırma ve geri ödeme ile Ar-Ge, yatırım ve ihracata yönelik devlet yardımları gözden geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.444)		
Tedbir 444.1. İlaç, tıbbi cihaz ve biyoteknolojik ürünlere yönelik test, sertifikasyon ve ruhsatlandırma alanında uluslararası akreditasyona sahip test ve analiz altyapısı oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Sağlık hizmetlerinde ve Ar-Ge faaliyetlerinde kullanılan, katma değeri yüksek ve dışa bağımlılığı bulunan ürünlerin tespitine yönelik "acil ihtiyaçlar envanterine" ilişkin bir veri tabanı oluşturulacaktır.
Tedbir 444.4. Türkiye’de geliştirilen biyoteknolojik ilaçlara ait ruhsat başvuruları piyasa arz süreçleri göz önünde bulundurularak öncelikli bir biçimde değerlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Beşeri Tıbbi Ürünler Öncelik Değerlendirme Kurulu Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Kılavuz kapsamında avantaj sağlayan yenilikçi ve biyoteknolojik ürünler önceliklendirilecektir.
Tedbir 444.5. İlaç erişimin artırılması amacıyla patent kuralları göz önünde bulundurularak patent süresi yeni dolan veya yakın sürede dolacak biyoteknolojik ilaçların ülkemizde üretilmesi için mali ve altyapı destek mekanizmaları oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Patent süresi dolan veya yakın zamanda dolacak ilaçlarla ilgili tespit çalışmaları gerçekleştirilecektir.

Ürün geliştirme ve talep planlamasında sağlık hizmet sunumu verisinden yararlanılacaktır. (Kalkınma Planı p.445)		
Tedbir 445.1. Sağlık hizmeti ve harcamalarına yönelik anonimleşmiş veriler işlenerek uzun vadeli ihtiyaç planları hazırlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Yapılacak veri analizleri sonucunda ihtiyaçlar doğrultusunda yeni SUT kodlarının planlaması yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Üretim Endeksi	2021=100	113,0	109,8	119,7
İhracat	Milyar Dolar	2,2	2,3	2,5
İthalat	Milyar Dolar	5,4	5,6	6,0
İmalat Sanayii İhracatı İçindeki Pay	Yüzde	0,9	0,9	0,9

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.3. Elektronik

a) Mevcut Durum

Elektronik sektörünün üretimi 2023 yılında bir önceki yıla göre yüzde 23,7, Ocak-Temmuz 2024 döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 6,8 azalış göstermiştir. Sektörün kapasite kullanım oranı 2023 yılında ortalama yüzde 80,1 iken, 2024 yılı ilk sekiz ayında ise ortalama yüzde 74,6 olarak gerçekleşmiştir.

2023 yılında sektörün ihracatı bir önceki yıla göre yüzde 22,1, ithalatı ise yüzde 26,4 artış göstermiştir. Ocak-Temmuz 2024 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 1,9, ithalat ise yüzde 7,9 azalmıştır.

b) Amaç

Ar-Ge'ye dayalı, rekabetçi, yüksek katma değerli ve yüksek teknoloji ürünlerin üretiminin ve ihracatının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
5G ve ötesi teknolojiler başta olmak üzere yerli elektronik haberleşme şebeke ve altyapı bileşenlerinin Ar-Ge ve üretim faaliyetleri desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.450)		
Tedbir 450.1. 5G ve ötesi teknolojilerde sanayi, tarım, ulaşım, enerji gibi dikey sektörlerin gereksinimlerinin uçtan uca karşılanmasına yönelik çalışmalar yapılarak cihaz ve uygulamalar geliştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. 5G alanında yerli ve milli teknolojilerin geliştirilmesi için yerli elektronik haberleşme şebeke altyapı bileşenlerine Ar-Ge desteği verilecektir.

Tedbir 450.2. 5G baz istasyonlarının yerli üretimi desteklenecek, kurulumu yaygınlaştırılarak altyapı yetersizlikleri giderilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. 5G alanında yerli ve milli teknolojilerin geliştirilmesi ile baz istasyonlarının yerli üretimi desteklenerek kurulumunun yaygınlaştırılması ve altyapı yetersizliklerinin giderilmesi için Ar-Ge desteği verilecektir.
Yarı iletkenler ve bileşenleri teknolojilerinin geliştirilmesi sağlanacak ve bu alandaki yatırımlar desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.451)		
Tedbir 451.1. Mikroelektronik alanında tasarım ve üretim altyapısının güçlendirilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Yeni kurulacak Yarı İletken Enstitüsü ve çip tesisi inşaat (temiz oda) ihalesi gerçekleştirilecek, inşaat ve temiz oda kurulum işleri tamamlanacaktır. 2. Hazırlanan temiz oda yerleşim planı ve altyapı gereksinimleri (elektrik, su, gaz hatları, gücü) gözden geçirilerek bunlara son hali verilecektir. 3. Cihaz alım işleri için sözleşme imzalanacaktır.
Yapay zekâ, siber güvenlik, kuantum bilişim ve nesnelerin interneti gibi alanlardaki yeniliklere uyum sağlanacak ve bu alanlardaki yetkinlik artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.452)		
Tedbir 452.1. Yapay zekâ ve nesnelerin interneti ekosistemlerinde kullanılan donanım ve yazılım ürünlerinin yerli imkânlarla üretilmesi desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Dijital ikiz platformu çeşitli özellikleriyle analitik işlemler yaparak performans takibi ve sorun giderme gibi faaliyetleri destekleyecek şekilde geliştirilecektir. 2. Kullanıcı dostu arayüze sahip IoT verilerini tek bir platform üzerinde toplamaya ve yönetmeye imkân sağlayacak ölçeklenebilir ve güvenli bir IoT platformu geliştirilecektir. 3. Mikroservis mimarisine dayanan kubernetes tabanlı ve açık kaynak büyük veri teknolojilerinin kullanıldığı büyük veri platformu geliştirilecektir. 4. Makine öğrenmesi modellerinin geliştirilmesini ve kaydedilmesini mümkün kılan nitelikli bir makine öğrenmesi platformu geliştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Üretim Endeksi	2021=100	138,7	128,5	140,1
İhracat	Milyar Dolar	3,6	3,7	4,0
İthalat	Milyar Dolar	20,4	17,3	18,7
İmalat Sanayii İhracatı İçindeki Pay	Yüzde	1,5	1,5	1,5

Kaynak: TÜİK, TCMB

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

2.2.1.1.4. Makine

a) Mevcut Durum

Makine sanayiinde 2023 yılı yurt içi üretimi 37,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiş olup üretim bir önceki yıla göre yüzde 29,7 artmıştır. Ocak-Temmuz 2024 döneminde bu sektörde üretim endeksi 110,9 olarak gerçekleşmiş olup 2023 yılının aynı dönemine göre yüzde 7,1 düşmüştür. Makine imalat sanayiinde kapasite kullanım oranı 2023 yılında yüzde 75,2 olarak gerçekleşmiştir.

Makine sanayiinde ihracat 2022 yılındaki 15,8 milyar dolar düzeyinden 2023 yılında yüzde 15,8 artarak 18,3 milyar dolara yükselmiştir. Sektör ithalatı 2023 yılında yüzde 31,2 artarak 31,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ocak-Temmuz 2024 döneminde sektör ihracatı yüzde 2,9 artmış, ithalatı yüzde 2,2 azalmıştır. Bir önceki yılın aynı dönemine göre motor ve türbinler, tarım ve orman, gıda ve içecek ile tekstil-giyim makineleri ihracatında yüksek oranlı artışlar gerçekleşmiştir. Yurt içi talebe bağlı olarak endüstriyel fırın ve ocaklar, tarım ve orman, metalürji, tekstil-giyim ve diğer özel amaçlı makinelerin ithalatında yüksek oranlı düşüşler gerçekleşmiştir.

b) Amaç

Makine sektöründe verimlilik ve dayanıklılık artırılarak rekabetçi ve teknoloji düzeyi yüksek üretim altyapısının geliştirilmesi, ikiz dönüşümün sağlanması ve ürün yerleştirilmesi ile küresel pazardan alınan payın artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Makine sektörünün Ar-Ge ve yenilik kapasitesi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.458)		
Tedbir 458.5. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı destekli makine sektörü Ar-Ge ve tasarım merkezlerinin niteliklerinin iyileştirilmesine yönelik programlar tasarlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ar-Ge ve Tasarım Merkezleri değerlendirme ve denetim komisyonlarında üç Ar-Ge ve Tasarım Merkezine öncelikli konulara ilişkin görevler verilerek niteliksel açıdan gelişimleri desteklenecektir.
Kamu alımları ve devlet yardımlarının sektörün gelişimine katkısı artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.459)		
Tedbir 459.6. İşletmelerin dijital ve yeşil dönüşümleri yerli teknoloji ve teçhizatın geliştirilmesi ve kullanılması yoluyla desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında açılacak proje çağrıları ile işletmelerin dönüşümü desteklenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Üretim Endeksi	2021=100	123,8	114,1	124,4
İhracat	Milyar Dolar	18,3	18,9	20,6
İthalat	Milyar Dolar	31,2	28,2	30,5
İmalat Sanayii İhracatı İçindeki Pay	Yüzde	7,6	7,6	7,7

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.5. Elektrikli Teçhizat

a) Mevcut Durum

Elektrikli teçhizat sektöründe 2023 yılında bir önceki yıla göre sektörel üretim endeksi yüzde 10,3, ithalat yüzde 29,3, ihracat yüzde 5,5 artmıştır. Ocak-Temmuz 2024 döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre sektörel üretim endeksi yüzde 5,2, ithalat yüzde 0,7 azalırken ihracat yüzde 3,8 artmıştır.

Ev aletleri imalatında Ocak-Temmuz 2024 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre ithalat yüzde 0,6 artmış, ihracat ise yüzde 1,1 azalmıştır. Türkiye Beyaz Eşya Sanayicileri Derneği verilerine göre bir önceki yılın aynı dönemine göre altı ana üründe miktar bazında üretim yüzde 3 ve iç satışlar yüzde 10 artmıştır.

b) Amaç

Elektrikli teçhizat sektöründe yüksek katma değerli ürünler üretilerek yerleşmenin artırılması, sürdürülebilirliğin sağlanması, uluslararası marka oluşturulması ve uluslararası ürün standartları hazırlanmasında söz sahibi olunması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Elektrikli ev aletleri sektörünün AB standart ve uygulamalarına uyumu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p. 466)		
Tedbir 466.1. "Avrupa Enerji Etiketleme Ürün Veri Tabanı"na dâhil olunması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Avrupa Enerji Etiketleme (EPREL) veritabanına ticari sır ve kişisel verilerin korunması bağlamında gerekli güvenceler sağlanarak ülkemizin erişimi için Avrupa Komisyonu nezdindeki çalışmalara devam edilecektir.
Sektörün döngüsel ekonomiye yönelik yol haritası belirlenecektir. (Kalkınma Planı p. 467)		
Tedbir 467.1. Elektrikli ve elektronik eşya ve bileşenlerinde eko tasarım gerekliliklerinin uygulanması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Yeşil Mutabakat kapsamında, AB mevzuat uyumlaşmasına paralel olarak ürün denetim ve gözetimleri yürütülecektir.
Tedbir 467.4. Sanayide kullanılan verimsiz elektrik motorlarının verimli olanlarla değiştirilmesine yönelik olarak uygulanan "TEVMOT Projesi" kapsamı genişletilerek sürdürülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Sanayide kullanılan verimsiz elektrik motorlarının verimli olanlarla değiştirilmesine yönelik olarak uygulanan TEVMOT Projesinin kapsamı, deprem bölgesindeki illere yönelik olarak genişletilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Üretim Endeksi	2021=100	111,7	116,2	126,6
İhracat	Milyar Dolar	16,9	17,8	19,4
İthalat	Milyar Dolar	15,5	14,2	15,3
İmalat Sanayii İhracatı İçindeki Pay	Yüzde	7,0	7,2	7,2

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.6. Otomotiv

a) Mevcut Durum

Dünya otomotiv sanayiinde 2023 yılında bir önceki yıla kıyasla yüzde 10,3 artışla 94 milyon araç üretilmiştir. Aynı yılda otomobil üretimi yüzde 10,5 artmış, 68 milyon adetle toplam araç üretiminin yüzde 72,7'sini oluşturmuştur.

Türkiye otomotiv sanayii üretimi 2023 yılında yüzde 8,6 artarak 1,5 milyon olmuştur. Otomotiv sanayiinin kapasite kullanım oranı yüzde 74,1 olarak gerçekleşmiş, otomobil üretimi yüzde 17,5 artarak 953 bin olmuştur. 2023 yılında otomotiv satışlarında yüksek artışlar yaşanmış, otomotiv sanayii toplam yurt içi pazarı yüzde 55,2 artarak 1,3 milyon olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında 683 bin otomobil ihraç edilmiş, toplam otomotiv sanayii ihracatı yüzde 5,0 artarak 1 milyon adedi geçmiştir. Otomotiv sanayii üretiminde ihracatın payı yüzde 69,3 olmuştur. Aynı yılda 650 bini otomobil olmak üzere 816 bin araç ithal edilmiştir. Yurt içi pazarda ithalatın payı yüzde 63,5 olmuştur. 2023 yılında otomotiv sanayii genelinde 32,5 milyar dolar ihracat, 35,9 milyar dolar ithalat gerçekleştirilmiştir.

Ocak-Ağustos 2024 döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre otomobil üretimi yüzde 4,7 azalırken, toplam otomotiv sanayii üretimi ise yüzde 7,0 azalmıştır. Bununla birlikte otomotiv sanayii yurt içi pazarı Ocak-Ağustos 2024 döneminde geçen yılın aynı dönemiyle benzer düzeyde kalırken, otomobil satışları yüzde 3 artış göstermiştir. 2024 yılı ilk yedi ayında değer olarak otomotiv sanayii genelinde ihracat yüzde 4,0, ithalat yüzde 4,2 artmıştır.

b) Amaç

Gelişen küresel mobilite vizyonu çerçevesinde yeşil ve dijital dönüşüm sürecine uyum sağlanarak tasarımdan üretime tüm aşamalarda yerli tedarik ve teknolojik gelişmenin gerçekleştirilmesi, katma değer artırılması ve markalaşmanın sağlanmasıyla sektörün uluslararası piyasalardan aldığı payın yükseltilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Otomotiv ana ve tedarik sanayiinde rekabet gücünü etkileyen yeni nesil üretim teknolojilerinin geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.469)		
Tedbir 469.1. Mobilite Araç ve Teknolojileri Yol Haritası çalışması tüm araç grupları ve gelişmeler doğrultusunda güncellenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, EPDK, TÜBİTAK, İLBANK, İlgili Belediyeler, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Mobilite Araç ve Teknolojileri Yol Haritası kapsamındaki uygulamalara ilişkin izleme ve değerlendirme faaliyetleri yürütülecektir. 2. Ufuk Avrupa Ecomobility projesi kapsamında otonom veya bağlantılı araçların merkezi istasyonlar ve birbirileri ile güvenli haberleşmesi için uygun protokollerin belirlenmesi ve gerekli altyapı çalışmaları yürütülecektir. 3. Mevcut projeler kapsamında hâlihazırda gerçekleştirilen otonom/bağlantılı araçların sensör ve aktüatör bilgileri standart altyapıdan elde edilerek değerlendirme çalışmaları yapılacaktır. 4. Otomotiv Sektöründe Sanayi İşbirliği Projeleri (SİP)'nin artırılması için faaliyetler yürütülecektir. Bu kapsamda kamu kurum, kuruluşları ve belediyelere yönelik SİP konulu bilgilendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 469.2. Hidrojen yakıt hücresi ve bileşenleri ile hidrojen temelli motorlara yönelik yatırım ve teknolojilerin geliştirilmesi çalışmaları yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TÜBİTAK, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Yakıt pili ağır ticari araç platformu için tahrik sistemi ana bileşenlerinin (PEM yakıt pili sistemi, basınçlı kompozit tanklar, batarya grubu, elektrik motoru, hidrojen dolum hattı) entegre sistem modeli geliştirilerek farklı rota ve çalışma algoritmaları optimizasyonları gerçekleştirilecektir. 2. Yakıt pili modül (100 kW) geliştirme ve testlerine yönelik sistemlerinin kurulumu tamamlanarak laboratuvar tam kapasite faal hale getirilecektir. 3. Ağır ticari araçlarda kullanıma yönelik yakıt hücresi sistemi ve hidrojen yakıtlı motor teknolojileri araştırılacak ve ihtiyaca göre geliştirme çalışmaları desteklenecektir. 4. Hidrojen Temelli Karbon-Nötr İçten Yanmalı Motor Geliştirilmesi Projesi kapsamında çalışmalara devam edilecektir.
	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	5. Hidrojen yakıt hücresi ve bileşen teknolojilerinin geliştirilmesi, mevcutların iyileştirilmesi ve kullanım alanlarının yaygınlaştırılmasına yönelik üç Ar-Ge projesi başlatılacaktır.

Tedbir 469.5. Tüm araç gruplarını kapsayacak şekilde şarj altyapısı kurulumu için yol haritası belirlenecek ve devlet yardımları oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, EPDK, TSE, TÜBİTAK, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Yeni Nesil Akıllı, Entegre ve Yüksek Hızlı Şarj Teknolojileri kapsamında sunulan projelerden destek kriterlerini sağlayanlara ek puan verilerek bu projeler öncelikli olarak desteklenecektir. 2. Şarj teknolojileri konusunda üniversite-üniversite ve üniversite-sanayi işbirliği içeren projelerden destek kriterlerini sağlayanlara ek puan verilerek bu projeler öncelikli olarak desteklenecektir. 3. Ağır ticari araçlar için şarj altyapısı ihtiyaç analizi yapılacak ve yaygınlaşma projeksiyonuna göre planlama yapılacaktır.
Tedbir 469.6. Elektrikli otobüslerin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, İLBANK, İlgili Belediyeler, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Sanayi İşbirliği Projeleri (SİP) kapsamında, elektrikli otobüslerin yerliliğinin geliştirilmesi kapsamında önemli parçaların yerli üretilmesi ve KOBİ'lerin üretim sürecine dâhil edilmesi sağlanarak ekosistem oluşturulacaktır.
Otomotiv sanayi tedarik zincirinde tasarımdan üretime tüm aşamalarda yerli tedarikin ve katma değer artırılması desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.471)		
Tedbir 471.2. Batarya, algılayıcı, elektronik kontrol üniteleri, elektronik gösterge, elektrikli motor sistemleri ve otomotiv yazılımı gibi alanlarda teknoloji ve üretim kabiliyetleri geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. AB Destekli SAFELOOP ve STREAMS projeleri kapsamında çalışmalar yürütülecektir.
Otomotiv sanayiine yönelik işgücü niteliğinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.473)		
Tedbir 473.1. Müfredatın ve eğitim yöntemlerinin günümüz teknolojik gerekliliklerine uygun şekilde güncellenmesi sağlanacak, özel sektörün ülke rekabetçiliğine destek olacak şekilde yürüteceği programlar desteklenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Özel sektörün eğitim teknolojilerinde yapmış olduğu yeni çalışmalar ekosisteme dâhil edilecek, eğitim teknolojileri kapsamı ve standartları belirlenecek ve eğitim teknolojilerinin sınıf içi kullanımına yönelik test ve pilotlama yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Üretim Endeksi	2021=100	129,7	125,6	136,9
İhracat	Milyar Dolar	32,5	33,8	36,8
İthalat	Milyar Dolar	35,9	33,7	36,4
İmalat Sanayii İhracatı İçindeki Pay	Yüzde	13,5	13,6	13,7

Kaynak: TÜİK, TCMB

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.2.1.1.7. Raylı Sistem Araçları

a) Mevcut Durum

Raylı sistem araçlarının güvenli ve konforlu bir yolculuk imkânı sağlaması ve yük taşımacılığında ekonomik, verimli ve çevre odaklı fırsatlar sunması sebebiyle hem şehir içi hem şehirlerarası ulaşımda raylı sistem araçları yaygın olarak tercih edilmekte ve bu nedenle küresel ölçekte raylı sistem araçlarına yapılan yatırımlar hızla artmaktadır. Türkiye’de de demiryolu ve kentiçi ulaşım sektörlerinde artan kamu yatırımlarına paralel olarak önemli ölçüde çeken ve çekilen araç ihtiyacı bulunmaktadır. Bu doğrultuda, yerli raylı sistem araç sanayiinin gelişimi ve üretilen araçların ve demiryolu araç bileşenlerinin ihracatının artırılmasıyla ülke ekonomisine katkı sağlanması önem arz etmektedir.

Türkiye’de raylı sistem araçlarının yerli üretiminde önemli bir kapasite oluşmakla birlikte söz konusu üretim kabiliyetleri farklı firmalara dağılmış durumdadır. Ayrıca çoğunlukla yabancı firmaların lisanslarıyla üretim yapılmaktadır. Raylı sistem araçlarının talep tarafında ise belediyeler ile kurum ve kuruluşların faydalanması amacıyla ortak raylı sistem araç standardı oluşturulması ihtiyacı bulunmaktadır.

Öte yandan, raylı sistem araçlarının yerli ve milli şekilde ulusal ve uluslararası standartlara uygun olarak üretilmesi amacıyla kurulan TÜRASAŞ’ın milli demiryolu sanayisini hızlı bir şekilde geliştirmesi ve demiryolu araçları imalat sanayiinde küresel ölçekte bir marka konumuna gelmesi hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, TÜRASAŞ bünyesinde 160 km/sa hıza uygun Milli Elektrikli Tren Seti prototipinin montajı ve fabrika testleri tamamlanmış olup 2023 yılında iki adet tren seti TCDD Taşımacılık A.Ş.’ye teslim edilmiştir. Bu projeden kazanılan tecrübeyle 225 km/sa hıza uygun Milli Hızlı Tren Seti ile Milli Banliyö Tren Seti projelerinin 2025 yılında prototip üretimlerinin tamamlanması hedeflenmektedir. 250 km/sa hıza uygun Yüksek Hızlı Tren Seti tasarım çalışmalarının ise 2027 yılında tamamlanması öngörülmektedir. Yerli ve milli imkanlarla üretilen tren setleri mevcut hatlar ile hizmete alınacak olan Ankara-İzmir, Bandırma-Bursa-Osmaneli, Mersin-Gaziantep ile Halkalı-Kapıkule hatlarında kullanılacaktır. Üretilecek Milli Banliyö Tren setleri de Gaziray’da kullanılacaktır.

TÜRASAŞ tarafından geliştirilen Milli Elektrikli Lokomotif’in prototip üretimi tamamlanmış olup test süreci devam etmektedir. TÜRASAŞ’ın hâlihazırda üretmekte olduğu ve tasarım çalışmaları devam eden çeken ve çekilen raylı sistem araç üretimlerinin artırılması için kapasite artışı sağlayacak tesis, makine ve teçhizat yatırımları devam etmektedir.

b) Amaç

Demiryolu ulaştırması ve kentiçi ulaşımda ihtiyaç duyulan raylı sistem araçlarının yerli imkânlarla tasarımı ve üretimi ile kritik bileşenlerindeki yerlilik oranının artırılması, yerli sanayiin Ar-Ge, tasarım ve üretim kabiliyetlerinin geliştirilmesi, her türlü raylı sistem araçlarının ve alt bileşenlerinin imalatı ile bakım ve onarımının yapılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu alımlarının raylı sistemlerde yerli üretimi daha etkin destekleyecek şekilde kullanılması sağlanacak, tasarım ve Ar-Ge faaliyetleri teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.476)		
Tedbir 476.6. Raylı sistem araçlarının yerli üretiminde mevcut tasarım, Ar-Ge ve üretim kabiliyetlerine ilişkin envanter çalışması yapılacak, orta vadede oluşması beklenen talep ve ihtiyaçlar belirlenerek mahalli idareler de dâhil olmak üzere yerli raylı sistem araçlarının tedarik edilmesi yönünde gerekli düzenleme ve finansal tedbirler hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Mevcut tasarım, Ar-Ge ve üretim kabiliyetlerine ilişkin devam eden envanter çalışması tamamlanarak düzenli periyotlarla güncellenecektir.
Tedbir 476.7. TÜRASAŞ bünyesinde devam eden yerli tasarım ve prototip çalışmaları tamamlanarak demiryolu sektörünün raylı sistem araç ihtiyacı karşılanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Milli Elektrikli Tren Seti (225 km/sa) Projesi'nde tasarım çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Coco Aks Tertibatlı Milli Lokomotif Platformu Projesi'nde tasarım çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 476.8. Sanayi İşbirliği Projeleri (SİP) ile raylı sistem araçlarındaki yerlilik oranı artırılabilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Kritik bileşenlerin yerlilik oranlarının artırılması amacıyla Sanayi İşbirliği Projeleri ile yerli üreticiler TÜRASAŞ'ın tedarikçi ekosistemine dâhil edilecektir.
Ülkemizde üretilen raylı sistem araç ve bileşenlerinin sertifikalandırılabilmesi için dışa bağımlılığı ortadan kaldıracak çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.477)		
Tedbir 477.1. Yurt dışındaki test merkezlerine ve onaylanmış kuruluşlara bağımlılığın azaltılması için mevcut yerli test sistemlerinin kurulmasına ve yerli onaylanmış kuruluş görevlendirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Karşılıklı İşletilebilirlik Yönetmeliği hazırlanacaktır. 2. Demiryolu Uygunluk Değerlendirme Kuruluşları Yetkilendirme Yönetmeliği hazırlanacaktır.
Tedbir 477.2. Ülkemizde Karşılıklı İşletilebilirlik Teknik Şartnamesinin geçerli olmadığı yurt içi hatlarda işletilecek araçlar için ulusal kurallar belirlenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yurt içi demiryolu taşımacılığında ihtiyaç duyulan demiryolu aracı tipleri için yerli ve milli endüstrinin üretim şartlarına ve emniyet gerekliliklerine uygun tip onay değerlendirme kriterlerine dair tebliğler hazırlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Hizmete Alınan TÜRASAŞ Marka Çeken Lokomotif ve Tren Seti Sayısı	Adet	2	1	30
Elektrikli Çeken (Anahat Lokomotifi + Tren Seti) Araç Sayısının Toplam Çeken Araç Sayısına Oranı	Yüzde	32	32	35

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.2.2. Öncelikli Gelişme Alanları

2.2.2.1. Tarım ve Gıda

a) Mevcut Durum

Jeopolitik krizlerin yol açtığı enerji ve girdi maliyetlerindeki dalgalanmalar ile tedarik zincirlerindeki aksaklıklar, tarım ürünleri üretim ve ticaretini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca iklim değişikliğinin etkisiyle artan kuraklık, sel ve aşırı sıcaklık gibi olumsuz hava koşulları, tarımsal üretimi ve dolayısıyla gıda güvenliğini tehdit etmektedir. Bu durum, ülkelerin tarım sektöründe kendine yeterliliği sağlamaya yönelik sürdürülebilirlik esaslı politikalar geliştirmelerini zorunlu kılmaktadır. Tarımsal üretimin arz-talep dengesini sağlayacak şekilde planlı bir biçimde gerçekleştirilmesi, iklim değişikliğine dirençli tarımsal faaliyetlerin yaygınlaştırılması ve teknolojik yeniliklerin sektöre entegrasyonu, gıda güvenliğinin temini açısından önemini korumaktadır.

Bununla birlikte toprak ve su kaynaklarının etkin yönetimi, toplumun yeterli ve dengeli beslenmesinin sağlanması amacıyla gıdaya erişimin kolaylaştırılması, gıda kayıp ve israfının azaltılmasının yanında çevre dostu üretim modellerine geçiş, tarım politikalarının öncelikleri arasında yer almaktadır. Küçük ölçekli çiftçilerin desteklenmesi, tarımsal üretimde dijitalleşmenin hızlandırılması ve biyolojik mücadele yöntemlerinin yaygınlaştırılması, tarım sektörünün sürdürülebilirliği açısından artan öneme sahiptir.

2023 yılında yüzde 0,2 oranında artan tarımsal üretimin 2024 yılında yüzde 4,2 büyüyeceği tahmin edilmektedir. Tarımsal katma değerın GSYH içindeki ağırlığı 2023 yılında yüzde 6,2 seviyesinde gerçekleşmiş olup 2024 yılında bu oranın yüzde 5,2'ye gerilemesi beklenmektedir.

2023 yılında yüzde 14,8 olan tarım sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payı, Haziran 2024 itibarıyla yüzde 14,7'ye gerilemiş olup yıl genelinde bu oranın yüzde 14,6 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2023 yılında tarım ve gıda ürünlerindeki ihracat önceki yıla göre yüzde 5,9 oranında artarak 27,2 milyar dolar, ithalat ise yüzde 2,7 oranında azalarak 21,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ocak-Ağustos 2024 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre, ithalatta balıkçılık dışındaki alt sektörlerde azalış, ihracatta ise ormancılık dışındaki alt sektörlerde artış gerçekleşmiştir.

Toplam tarım ve gıda ürünleri ithalatında 2023 yılı itibarıyla yüzde 43,8 oranındaki payla Rusya, Ukrayna ve Brezilya ilk üç sırada yer almaktadır. Bitkisel ürün ihracatında Rusya, Irak ve Almanya, hayvansal ürünlerde Birleşik Arap Emirlikleri ve Irak, orman ürünlerinde Suriye ve Hollanda, balık ve balık ürünlerinde Rusya ve İtalya, işlenmiş gıda ürünlerinde ise Irak ve Almanya önde gelen ülkelerdir.

TABLO II: 7- Tarım Sektöründe Büyüme, İstihdam ve Dış Ticaret Göstergeleri

Gösterge	Yıllar					Yüzde Değişim		
	2021	2022	2023	2023 (1)	2024 (1)	2021-2022	2022-2023	2023-2024 (1)
Katma Değer (2)								
Tarım (3)	114 866	116 325	116 522	29 577	30 817	1,3	0,2	4,2
Katma Değer (4)								
Tarım (3)	401 537	972 302	1 635 079	362 821	596 225	142,1	68,2	64,3
Tarımsal GSYH (Yüzde)	5,5	6,5	6,2					
İstihdam (5)								
Tarım İstihdamı (3)	4 948	4 866	4 695	4 650	4 783	6,8	2,9	3,4
Tarım İstihdamı (Yüzde)	17,2	15,8	14,8	14,8	14,7			
İthalat (6)								
Bitkisel Üretim	11 176	14 049	12 021	9 466	6 850	25,7	-14,4	-27,6
Hayvancılık	409	282	1 274	656	550	-31,0	352,2	-16,2
Ormancılık	109	133	130	95	74	22,2	-1,7	-21,6
Balıkçılık	49	71	67	36	41	44,4	-4,9	13,8
Gıda Ürünleri ve İçecek	6 009	7 856	8 297	5 832	5 640	30,8	5,6	-3,3
Toplam	17 750	22 391	21 789	16 086	13 155	26,1	-2,7	-18,2
İhracat (6)								
Bitkisel Üretim	6 603	6 453	8 169	4 499	4 908	-2,3	26,6	9,1
Hayvancılık	519	579	521	330	381	11,5	-10,0	15,4
Ormancılık	68	81	41	24	22	19,1	-49,7	-6,0
Balıkçılık	651	656	709	497	597	0,7	8,0	20,1
Gıda Ürünleri ve İçecek	14 758	17 911	17 746	11 388	12 097	21,4	-0,9	6,2
Toplam	22 600	25 680	27 186	16 738	18 005	13,6	5,9	7,6

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK

(1) Ocak-Ağustos dönemi verileridir (istihdam verileri ilk iki çeyrek ortalamasıdır). (2) Zincirlenmiş Hacim, Milyon TL, (3) Katma değer verileri Ocak-Haziran 2024 dönemine ait olup 2023 yılı karşılaştırması da aynı bazda yapılmıştır. (4) Cari Fiyatlarla, Milyon TL, (5) Bin Kişi, (6) Milyon Dolar

Not: Dış ticaret verilerinde ISIC Rev.3 esas alınmıştır.

Türkiye’de tarımsal üretim planlamasına geçişi düzenleyen 5 Nisan 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 7442 sayılı Orman Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 14 Eylül 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Tarımsal Üretimin Planlanması Hakkında Yönetmelik kapsamında bitkisel üretim, hayvancılık ve su ürünlerine ilişkin il teknik komiteleri tarafından hazırlanan planlar Tarımsal Üretimin Planlanması Kurulu tarafından onaylanmış olup 1 Eylül 2024 tarihi itibarıyla planlama süreci başlamıştır.

7442 sayılı Kanunla sözleşmeli üretimin yaygınlaştırılmasında en önemli sorunlardan biri olan sözleşme tarafları arasındaki uyumsuzlukların kolaylıkla çözülebilmesi amacıyla uzman arabulucu ve basit yargılama usulü mekanizmasının uygulamaya konulmasına yönelik düzenleme yapılmıştır. 15 Eylül 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Sözleşmeli Üretimin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikle tarımsal üretim sözleşmelerinde yer alan tarafların haklarının korunması ve sorumluluklarının belirlenmesi için sözleşmenin taraflarında aranacak vasıflar, sözleşmeye konu ürünün teslim ve tesellüm koşulları, fiyat ve miktardaki değişim oranları gibi hususlara ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir.

Bununla birlikte, söz konusu Kanunla çeşitli nedenlerle boş bırakılan tarım arazilerinin tarımsal üretime kazandırılmasına yönelik düzenleme uygulamaya konulmuştur. Kanunun ilgili maddesine dayanılarak hazırlanan ve 22 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan İşlenmeyen Tarım Arazilerinin Tarımsal Amaçlı Kiraya Verilmesine İlişkin Yönetmelikle iki yıl süreyle işlenmeyen tarım arazilerinin kiralanmasına ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir.

Bahse konu Kanun değişikliğiyle Türkiye’de lif, tohum ve sap üretiminin yanı sıra ilaç etkin maddesi elde etmeye yönelik çiçek ve yaprak üretimi amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığından izin alınması koşuluyla kenevir yetiştiriciliği yapılmasına imkân tanınmıştır. TMO’ya ilaç etkin maddesi üretimi amaçlı kenevir yetiştiriciliği ile işlenmesini yapma ve yaptırmaya görevi verilmiş olup konuya ilişkin uyulması gereken kurallar 13 Eylül 2024 tarihli

Resmî Gazete’de yayımlanan İlaç Etkin Maddesi Üretimi Amaçlı Kenevir Yetiştiriciliği ve Kontrolüne Dair Yönetmelik ile hüküm altına alınmıştır.

28 Kasım 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Tarımsal Amaçlı Örgütlerin Derecelendirilmesine İlişkin Yönetmelik kapsamında tarımsal amaçlı kooperatifler ve üretici birlikleri ile ıslah amaçlı hayvan yetiştirici birliklerinden öncelikli olarak etkin olanların desteklenmesi amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından belirlenen kriterler dâhilinde derecelendirme sistemine geçilmiştir.

Tarım ürünleri fiyat seviyesinin sağlıklı oluşması için gıda arz zincirine ilişkin kayıt sisteminin güçlendirilmesi, lisanslı depoculuğun yaygınlaştırılması, yaş meyve-sebze tedarik zincirinde lojistik altyapının ve yatırımların iyileştirilmesi, paketleme, nakliye, depolama ve perakende satışta uyulması gereken standartların belirlenmesiyle toptancı hallerinin modernizasyonu ve etkin çalıştırılmasına yönelik faaliyetler sürdürülecektir.

Tarım sektörünün daha iyi yönlendirilebilmesi için tarım envanterinin oluşturulması yanında mevcut bilgi sistemlerinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda Tarım ve Orman Bakanlığı ve TÜİK arasında imzalanan protokolle tarım sayımının sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için idari kayıtların iyileştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Tarım envanterinin oluşturulmasıyla birlikte önümüzdeki süreçte rekolte tahmini ve üretim planlamasının yapılmasında tarım bilgi sistemlerinden en yüksek seviyede yararlanılması amacıyla mevcut sistemlerin yazılım ve donanım altyapısının iyileştirilmesine yönelik çalışmaların yürütülmesi hedeflenmektedir.

Tarım Arazileri ve Sulama

2023 yılı itibarıyla 24 milyon hektar tarım arazisinin 16,7 milyon hektarını ekilen, 2,8 milyon hektarını nadasa bırakılan, 712 bin hektarını sebze yetiştirilen ve 3,7 milyon hektarını meyvecilik, bağcılık ve zeytin ağaçları için ayrılan alanlar oluşturmaktadır.

Tarım arazilerinin korunması ve etkin kullanılmasına yönelik arazi kullanım planlarının tamamlanması, toprak veri tabanının oluşturulması, erozyonla mücadelenin etkinleştirilmesi, karbon salımlarını azaltacak toprak işleme yöntemlerinin yaygınlaştırılması, toprakların organik madde içeriklerinin artırılması ve toprak yönetiminde koordinasyonun güçlendirilmesi öncelikli konular arasında yer almaktadır.

Tarım sektörünün önemli sorunlarından birisi olan çok parçalı arazi yapısının ortaya çıkardığı küçük tarım parsellerinin uygun ölçeğe getirilmesi amacıyla hız verilen arazi toplulaştırma çalışmalarında toplulaştırması tamamlanan alanın 2024 yılı sonunda 9,9 milyon hektara, tescilli tamamlanmış toplulaştırma alanının ise 7,6 milyon hektara ulaşması beklenmektedir. 2025 yılında ise 456 bin hektar alanda toplulaştırma çalışmasının başlatılması ve 464 bin hektar alanda tescil işlemlerinin tamamlanması planlanmaktadır.

Kentleşme ve sanayileşme gibi tarım dışı sektörlerden gelen talepler nedeniyle arazi ihtiyacı giderek artmakta olup tarım, orman, çayır ve mera alanlarındaki koruma-kullanma dengesinin sağlanması için arazi kullanım planlarının hazırlanmasına yönelik çalışmalar hızlandırılmıştır. 2024 yılında arazi kullanım planlarının hazırlanması amacıyla 941 bin hektar alanda detaylı toprak etütleri ve haritalandırma çalışmalarının tamamlanması beklenmektedir.

Sınırlı olan su kaynaklarının büyük bir kısmının tarımda kullanıldığı ve gıda ihtiyacının arttığı göz önüne alındığında, son yıllarda gıda üretiminin artırılmasında sulu tarımın yaygınlaştırılmasıyla verimli sulama sistem ve tekniklerinin rolü daha da önem kazanmıştır. Bu kapsamda bir yandan sulamaya açılan alanların genişletilmesine yönelik çalışmalar

yürütülürken diğer yandan eski kanal ve kanaletli sulama sistemleri yenilenerek kapalı sistem borulu sulama sistemlerine dönüştürülmekte ve tarımda suyun verimli kullanılmasına yönelik tedbirler alınmaktadır.

2023 yılı sonu itibarıyla toplam depolama hacmi 183.183 hm³ olan depolama tesislerinin sayısı 1.744'e, DSİ tarafından inşa edilerek işletmeye açılan sulama tesislerinin sayısı ise 3.131'e ulaşmıştır. 2024 yılında ise toplam depolama hacmi 258 hm³ olan 58 depolama tesisinin inşaatının tamamlanacağı, sulamaya açılan alanın ise 7,2 milyon hektara ulaşacağı öngörülmektedir. DSİ'nin sulama yatırımlarına hız verilmesi amacıyla Orta Vadeli Programda (2025-2027) ilan edilen yatırım teklif tavanları kapsamında DSİ sulama sektörü ödenek tahsisleri yüksek oranda artırmıştır. Bu artışın etkisiyle 2025 yılında 120 bin hektar alanın sulamaya açılması ile toplam sulama alanının 7,32 milyon hektar olacağı beklenmektedir.

TABLO II: 8- DSİ Tarafından İnşa Edilen Sulama Tesislerinin İşletme Sahipliği (2023)

İşletmeden Sorumlu Kuruluş	Sulama Tesisi Sayısı
DSİ	248
Su Kullanıcı Teşkilatları ve Mahalli İdareler	1 447
Bedeli Karşılığında DSİ'ce İnşa Edilip Çeşitli Kurumlarca İşletilen Sulamalar	29
Yeraltı Suyu (YAS) Sulama Kooperatifleri	1 407
TOPLAM	3 131

2023 yılında yenilemesi yapılan brüt sulama alanı 66 bin hektara ulaşmış olup yatırım programında toplam 89 sulama tesisini kapsayan 261 bin hektarlık sulama alanında yenileme çalışmaları, yaklaşık 950 bin hektar alanda ise yenileme projelerinin planlama ve proje aşamaları devam etmektedir.

DSİ tarafından geliştirilen sulama sistemlerinin 2023 yıl sonu itibarıyla yüzde 31'i klasik sistemlerden, yüzde 34'ü kanaletli sulama sistemlerinden, yüzde 35'i ise borulu sistemlerden oluşmaktadır. DSİ tarafından yeni yapılacak projelerin borulu sistemle inşa edilmesi ve eski sulama sistemlerinin yenilenmesiyle birlikte gelecekte borulu sulama sistemlerinin oranı artırılarak tarımda önemli miktarlarda su tasarrufunun sağlanacağı tahmin edilmektedir.

Tarımda suyun kullanım miktarını esas alan yöntemlere göre fiyatlandırılması ile kullanılan su miktarına göre ücretlendirme yapılarak etkin su kullanımının sağlanması ve aşırı su kullanımının önlenmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, işletmedeki mevcut sulama şebekelerine sayaç takılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. 2023 yıl sonu itibarıyla 297 sulama tesisine sayaç takılmış olup 2024 yılında ise 80 sulama tesisinde daha sayaç takma işlemlerinin tamamlanması planlanmaktadır.

Atıksuların sulamada yeniden kullanılmasına yönelik araştırma ve geliştirme çalışmaları devam etmekte olup bu çalışmaların sulama suyundan elde edilecek tasarruf miktarının artırılarak tarımda suyun etkin ve verimli kullanılmasına katkıda bulunacağı öngörülmektedir. Ayrıca yağmur suyu hasadı ve bu suyun sulamada kullanımıyla ilgili yeni araştırma ve geliştirme faaliyetlerine başlanmış olup bu çalışmaların önümüzdeki dönemde genişletilerek sürdürülmesi planlanmaktadır. Yağmur suyu gibi alternatif su kaynaklarının sulamada kullanılmasının su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimine önemli faydalar sunması beklenmektedir.

Bitkisel Üretim

Küresel gelişmeler çerçevesinde gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla tarımsal üretimi artırabilmek için öncelikle ekilebilir alanların ve nadas alanlarının boş kalmasının engellenmesi, üretimde verimliliğin artırılması ve ithal tarım ürünlerinin ülke içinde üretilmesine yönelik faaliyetler önemini korumaktadır.

TÜİK tarafından açıklanan bitkisel üretim ikinci tahminlerine göre 2024 yılında üretim miktarlarının, bir önceki yıla göre tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde yüzde 5,2 oranında azalması, sebzelerde yüzde 6 oranında, meyveler, içecek ve baharat bitkilerinde yüzde 3,5 oranında artması beklenmektedir.

Tahıl ürünleri üretim miktarlarının 2024 yılında bir önceki yıla göre yüzde 7,1 oranında azalarak yaklaşık 39,2 milyon ton olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Tahıl piyasalarında istikrarın sağlanmasına yönelik dış ticaret önlemleri dâhil olmak üzere gerekli tedbirler uygulanmaya devam edilmektedir. Jeotermal kaynakların etkin bir şekilde değerlendirilerek bitkisel üretim miktarının artırılması amacıyla organize tarım bölgeleri yatırımlarına hız verilmiştir. Bu kapsamda toplam 35 bin hektar alanda devam eden projelerle 2025 yılında 852 hektar alanda altyapı çalışmalarının tamamlanarak altı organize tarım bölgesinin yatırımcıların kullanımına sunulması planlanmaktadır.

Bitkisel üretim sektöründe yerel çeşitlerin ve bitki gen kaynaklarının korunması, biyoteknoloji, ıslah, çeşit geliştirme, etkin piyasa denetimi, sertifikalı tohumluk üretimi ve kullanımı ile yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla altyapının iyileştirilmesine yönelik kamu yatırımları hızlandırılmış olup bu alanlarda kamu ile özel sektörün etkin işbirliğinin sağlanması konusunda çalışmalar devam etmektedir.

İklim değişikliğinin etkileri, artan insan hareketleri ve ticaret nedeniyle ülkelerin aldığı karantina tedbirleri çoğu zaman yetersiz kalmakta, bunun sonucunda bitki hastalık ve zararlılarının yayılım alanı sürekli olarak genişlemektedir. Yüzlerce bitki türüne zarar verebilen istilacı bir böcek türü olan kahverengi kokarca Türkiye’de ilk olarak 2017 yılında Doğu Karadeniz Bölgesi’nde tespit edilmiş olup diğer bölgelere yayılmaya devam etmektedir. Söz konusu zararlı ile ağırlıklı olarak biyolojik yöntemlerin kullanılması yoluyla gerçekleştirilen entegre mücadele yaygın bir şekilde sürdürülmektedir.

Tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirliğin temini açısından organik tarım, iyi tarım uygulamaları, tıbbi ve aromatik bitkiler alanında yetiştiriciliğin geliştirilmesi, ihracatın artırılması, izlenebilirliğin iyileştirilmesiyle kurumsal kapasitenin geliştirilmesine ilişkin çalışmalara devam edilmektedir. Hem üretici gelirlerinin artırılması hem de katma değerli ürünlerin ekonomiye kazandırılması açısından önem taşıyan yöresel ve coğrafi işaretli tarımsal ürünlerin tespit ve sertifikalandırılmasına yönelik faaliyetler sürdürülmektedir.

Hayvancılık

Türkiye’de hayvancılık işletmeleri genelde küçük ölçekli aile işletmesi niteliğinde olup son yıllarda uygulanan projelerle orta ve orta-büyük ölçekli işletme sayılarında önemli artışlar görülmüştür.

2023 yılı itibarıyla yaklaşık 16,4 milyon baş olan sığır mevcudunun yüzde 44,5’i kültür melezi, yüzde 49,1’i ise saf kültür ırklarından oluşmaktadır. 42,1 milyon baş olan koyun mevcudunun içerisinde yerli koyun ırklarının oranı yüzde 90,8 gibi yüksek bir seviyededir.

Hayvan niteliğindeki iyileşmeye bağlı olarak 2022 yılında 2,2 milyon ton olan et üretimi yüzde 8,8 oranında artarak 2023 yılında yaklaşık 2,4 milyon tona ulaşmıştır. Hayvancılıkta

sağlanan gelişmeler kapsamında 2023 yılında artışa geçen toplam canlı sığır ithalatı 2024 yılında da artmaya devam etmiştir.

2022 yılında 21,6 milyon ton olan süt üretimi yüzde 3,8 azalarak 2023 yılında yaklaşık 21,5 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Süt üretiminin teşviki amacıyla tarımsal destekleme bütçesi kapsamında sağlanan desteklerin artırılarak devam ettirilmesi planlanmaktadır.

Tavuk eti üretimi 2022 yılındaki 2,4 milyon ton seviyesinden yüzde 3,7 azalışla 2023 yılında 2,3 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında 546 bin ton olan tavuk eti ihracatı yüzde 10,3 oranında artarak 2023 yılında 602 bin tona yükselmiştir.

TABLO II: 9- Başlıca Hayvancılık Göstergeleri

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Sığır Varlığı (Bin Baş)	17 043	17 688	17 965	17 851	16 852	16 421
Kültür	8 419	8 560	8 838	8 825	8 296	8 070
Melez	7 030	7 555	7 594	7 641	7 325	7 304
Yerli	1 593	1 574	1 533	1 385	1 231	1 047
Koyun Varlığı (Bin Baş)	35 195	37 276	42 127	45 178	44 688	42 060
Yerli	32 513	34 199	38 580	41 183	40 729	38 209
Merinos	2 682	3 077	3 547	3 995	3 959	3 852
Keçi Varlığı (Bin Baş)	10 922	11 205	11 986	12 342	11 578	10 303
Manda Varlığı (Bin Baş)	178	184	192	186	172	162
Süt Üretimi (Bin Ton)	22 121	22 960	23 504	23 200	21 563	21 482
Et Üretimi (Bin Ton)	1 662	1 741	1 786	1 952	2 192	2 384
Yumurta Üretimi (Milyon Adet)	19 644	19 898	19 788	19 298	19 809	20 638
Tavuk Eti Üretimi (Bin Ton)	2 157	2 138	2 136	2 246	2 418	2 329
Bal Üretimi (Bin Ton)	108	109	104	96	118	115
Canlı Sığır İthalatı (Bin Baş)	1 461	688	401	262	117	818
Damızlık Sığır	116	16	17	24	23	650
Besilik Sığır	1 212	665	384	238	94	92
Kasaplık Sığır	133	7	0	0	0	74
Tavuk Eti İhracatı (Bin Ton)	333	309	414	413	546	602

Kaynak: TÜİK, ESK

Et ve süt ihtiyacının yurt içinden sürdürülebilir şekilde karşılanması amacıyla hayvan varlığının artırılmasına, niteliğinin geliştirilmesi için suni tohumlama çalışmalarının yaygınlaştırılmasına ve hayvancılık işletme ölçeklerinin büyütülmesine yönelik destekleme programları sürdürülmektedir. Sektörün desteklenmesinde et ve süt üretiminde dengeli bir artışın sağlanması amacıyla etçi ve kombine tip sığır yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması öncelikli konular arasında yer almaktadır.

Yem bitkileri üretiminin talebi karşılayabilmesi için meraların kalite ve verimliliğinin artırılmasına yönelik ıslah çalışmalarına hız verilmiştir. Mera tespit ve tahdit çalışmaları tamamlanmış olup meraların yetiştiriciler tarafından etkin kullanımının sağlanması ile kaba yem üretimi ve işlenmesine yönelik altyapı destekleri sürdürülmektedir. Otlatmaya yardımcı yapıların inşasının da ıslah projelerine dâhil edilerek mera ıslah çalışmalarının bütüncül bir çerçevede yürütülmesi planlanmaktadır.

Hayvan hastalıkları ve zararlıları ile daha etkin mücadele edilebilmesi amacıyla aşı üretiminde miktar ve kalitenin artırılabilmesi için özel sektörle işbirliği içerisinde aşı geliştirme merkezinin kurulmasına yönelik olarak en uygun modelin belirlenmesi için çalışmalara devam edilmektedir.

Veteriner tıbbi ürünlerin tüm kalite kontrol testleri ve analizleri ile hayvanlarda yapılması gereken farmakolojik, toksikolojik ve güvenlik çalışmalarının yürütüleceği veteriner tıbbi ürünler konusunda uzmanlaşmış, bağımsız ve uluslararası akreditasyona

sahip bir kurumun kurulması planlanmaktadır. Bu kapsamda yatırım programında yer alan Veteriner Ürünleri Kontrol Merkezinin Kurulması Projesiyle söz konusu kurumun altyapısının inşasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

Veteriner aşlarının tamamının yurt içinde üretiminin sağlanabilmesi amacıyla aşı suş bankası ve Ar-Ge altyapısına sahip bir aşı üretim merkezi kurulacaktır. Aşı üretim merkezinin projelendirilmesinde özel sektörün üretim kapasitesi ile kamu ve özel sektör arasında işbirliği imkânlarının dikkate alınması önem taşımaktadır.

Su Ürünleri

Dünya genelinde su ürünleri üretimi geçmişte daha çok avcılık yoluyla yapılırken nüfusun artması, doğal kaynakların giderek azalması ve birim alanda daha fazla üretime imkân sağlaması nedeniyle yetiştiricilik yoluyla gerçekleştirilen üretimin payı son yıllarda giderek artmaktadır.

Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konum ve doğal kaynaklar, su ürünleri sektörü açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Sulama ve enerji amacıyla yapılan gölet ve barajlara bağlı olarak su ürünleri yetiştiriciliği yapılabilecek alan artmaktadır.

2023 yılında su ürünleri üretimi 1 milyon ton olarak gerçekleşmiş olup bunun yüzde 41,6'sı deniz avcılığı, yüzde 3,3'ü iç su avcılığı ve yüzde 55,1'i yetiştiricilik üretiminden oluşmaktadır. Avcılık ve yetiştiricilik dâhil toplam su ürünleri üretiminin yüzde 18,8'i iç sularda gerçekleştirilmiştir. Avcılık üretimi yıllar itibarıyla dalgalanma gösterirken yetiştiricilik üretiminde istikrarlı bir artış eğilimi görülmektedir. 2022 yılında 514,8 bin ton olan su ürünleri yetiştiriciliği yüzde 8,1 artışla 2023 yılında 556 bin tona yükselmiştir. İç sularda alabalık, denizlerde ise çipura, levrek ve özellikle son dönemde Türk somonu üretiminde önemli artışlar görülmüştür. 2023 yılı itibarıyla 536 bin ton/yıl kapasiteli 554 deniz balıkları yetiştiriciliği tesisi, 277 bin ton/yıl kapasiteli 1.831 iç su balıkları yetiştiriciliği tesisi olmak üzere 813 bin ton/yıl kapasiteli 2.385 su ürünleri yetiştiriciliği tesisi faaliyet göstermektedir.

2022 yılında 656,2 milyon dolar olan balıkçılık ihracat tutarı yüzde 8 artışla 2023 yılında 708,8 milyon dolar, dönem sonunda su ürünlerinin toplam tarımsal ihracattaki payı da yüzde 2,6 olarak gerçekleşmiştir.

Su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir işletilmesi ile yasadışı avcılıkla mücadele edilmesi kapsamında deniz ve iç sulardaki av sahalarında, karaya çıkış noktaları dâhil olmak üzere tüm güzergâh, tesis, balık halleri, balık unu ve yağı fabrikaları, perakende satış yerleri ve soğuk hava depolarında çapraz denetimler yapılmaktadır.

Mevcut stokların korunması ve sürdürülebilir işletilmesi amacıyla 2023 yılında 103,3 milyon yavru balık su kaynaklarına bırakılmıştır. Bunun yanı sıra 2023 yılında 55 bin ton/yıl kapasiteli su ürünleri yetiştiricilik alanı yatırıma açılmıştır. Türk karasularında yayılım gösteren istilacı balık türlerinin mevcut popülasyonlarının ve stoka katılım oranlarının düşürülmesi, sucul biyolojik çeşitliliğin ve stokların korunması, kaynakların sürdürülebilir ve rasyonel kullanımının sağlanmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Ayrıca yapay resif alanlarının oluşturulmasına yönelik çalışmalara 2025 yılında devam edilecek ve denizlerin terk edilmiş av araçlarından temizlenmesine yönelik faaliyetler hızlandırılacaktır.

Tarımsal Üretimin Planlanması Yönetmeliği kapsamında su ürünleri üretiminde stokların korunarak sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi amacıyla üretim planlaması sürecine girilmiştir. Bu kapsamda başta hamsi olmak üzere avcılık yoluyla elde edilen yedi türde (mavi yüzgeçli orkinos, deniz patlicanı, inci kefalı, tıbbi sülük, beyaz kum midyesi, yılan

balığı), yetiştiricilik faaliyetlerinde ise dört türde (Türk somonu, çipura, levrek ve Akdeniz midyesi) üretimin planlanmasına başlanmıştır.

Su ürünleri sektörünün gelişiminin sürdürülebilirliğini temin etmek üzere avcılık ve yetiştiricilikte üretim faaliyetleri ve yeni türlerin desteklenmesi amacıyla Ar-Ge çalışmalarına, su ürünleri araştırma enstitülerinin altyapılarının güçlendirilmesine ve balıkçı barınaklarına yönelik ihtiyaç analizi çalışmalarına devam edilmektedir.

Ormancılık

Ormanlarımız, sürdürülebilir orman yönetimi kriterleri ile birlikte koruma, rehabilitasyon, yeni yutak alanları oluşturma ve karbon depolama kapasitesini artırma yaklaşımı çerçevesinde modern ormancılık tekniklerine uygun olarak yönetilmektedir. Ormancılık faaliyetleri ile iklim değişikliği nedeniyle giderek artan kuraklık, sel, orman yangınları gibi afetlere karşı mücadele edilmekte, çölleşme ve arazi tahribatının dengelenmesine, biyoçeşitliliğin ve su kaynaklarının korunmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Biyoçeşitliliğin sürdürülebilir yönetimi amacıyla ekosistem tabanlı fonksiyonel ormancılık ilkeleri esas alınarak biyoçeşitliliğin orman amenajman planlarına entegrasyonu sürecine geçilmiştir. Bu kapsamda 2024 yılında 31,8 bin hektar alanda bozuk orman alanı rehabilitasyonu, 16,1 bin hektar alanda ağaçlandırma çalışması, 16,6 bin hektar alanda erozyon kontrolü, 13,5 bin hektar alanda sel kontrolü faaliyetinin tamamlanması ve orman varlığının ülke yüzölçümünün yüzde 30,1'ine ulaşması beklenmektedir.

Orman yangınları, önemli mal ve can kayıplarına yol açmakta olup orman varlığının azalmasıyla erozyon, sel, taşkın gibi afetler meydana gelmekte ve biyoçeşitlilik zarar görmektedir.

TABLO II: 10- Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Orman Yangınları

	İspanya		Yunanistan		Türkiye	
	Yangın Sayısı (Adet)	Yanan Alan (Hektar)	Yangın Sayısı (Adet)	Yanan Alan (Hektar)	Yangın Sayısı (Adet)	Yanan Alan (Hektar)
2018	7 143	25 162	793	15 464	2 167	5 644
2019	10 883	83 963	657	9 153	2 688	11 332
2020	8 068	66 783	1 060	9 300	3 399	20 971
2021	8 780	87 880	1 250	108 418	2 793	139 503
2022	10 507	267 947	962	18 807	2 160	12 799
On Yıl Toplamı (1)	100 316	984 692	8 506	280 693	26 860	229 190
Bir Yangında Yanan Ortalama Alan (Hektar)		9,82		33,00		8,53

Kaynak: OGM, Avrupa Orman Yangını Bilgi Sistemi (EFFIS)

(1) 2013-2022 dönemini kapsamaktadır.

İklim değişikliğinin neden olduğu sıcaklıklarda artış ve hava neminde azalma ile orman yangını riski artmaktadır. Türkiye benzer iklim özelliklerine sahip İspanya ve Yunanistan'da 2013-2022 yılları arasında yangın vakası başına sırasıyla ortalama 9,84 ve 33 hektar orman alanı yanarken Türkiye'de 8,53 hektar orman alanı yanmıştır. 2023 yılında 2.579 yangında 15.520 hektar ve Ağustos 2024 sonu itibarıyla 2.835 yangında 25.143 hektar orman alanı yanmıştır. Bu sekiz aylık sürede yanan alan, 2021 yılında yaşanan büyük orman yangınları hariç tutulduğunda son 15 yılın en yüksek seviyesidir.

Ülkemizde son 10 yıllık dönemde çıkan orman yangınlarının adet olarak yaklaşık yüzde 37'si ihmal-kaza (yanan alan olarak yüzde 40), yüzde 5'i kasıt (yanan alan olarak yüzde 24), yüzde 14'ü doğal nedenler (yanan alan olarak yüzde 1) ve yüzde 44'ü ise nedeni tespit

edilemeyen yangınlardır (yanan alan olarak yüzde 35). Son yıllarda anız yangını gibi tarım alanlarından çıkıp orman alanlarına sıçrayan yangınlarda, sigara izmariti, ateş yakma vb. ihmaller nedeniyle çıkan yangın sayılarında artış görülmektedir.

Orman yangınlarıyla mücadele kapasitesinin artırılması kapsamında ülkemiz kara ve hava araç filosunun artırılmasına, yangınlara müdahale süresinin kısaltılarak zararların en aza indirilmesine, yangınlarda görev alan personelin eğitilmesine yönelik tedbirler alınmaktadır. Bu kapsamda yangınlarla mücadelede kullanılan kara araçlarından arazöz, ilk müdahale ve su ikmal araçları, su tankeri ile diğer iş makinelerinin sayısının artırılmasına ve yangın söndürme uçak ve helikopterlerinin alımına yönelik çalışmalara devam edilecektir.

İklim değişikliği nedeniyle artan orman yangınlarıyla mücadele stratejilerinin geliştirilmesine, yangınlara karşı mücadelede daha sistematik ve bütüncül bir yaklaşım benimsenerek yangınların neden olduğu ekolojik, ekonomik ve sosyal zararların en aza indirilmesine, iklime dirençli ormancılık projelerinin yürütülmesine, kuraklıkla mücadele, sel ve taşkın felaketleri ile beraberinde getirdiği doğal kaynak bozulumunu önlemek için havza rehabilitasyon projelerinin uygulanmasına devam edilecektir.

Orman ekosistemlerinin sağladığı defne, ıhlamur, sumak, adaçayı, kekik gibi tıbbi ve aromatik bitkiler ile doğal mantarlar, doğal meyveler ve benzeri birçok odun dışı orman ürününün sürdürülebilir kullanımları kapsamında yapılan tespit, teşhis ve envanter çalışmaları doğrultusunda tür bazlı faydalanma planları hazırlanmış, 350 farklı tür ve taksonda 2,1 milyon hektar alanda envanter ve planlama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Söz konusu ürünlerden ekonomik değeri yüksek olanların üretimleri sağlanarak ülke ekonomisine kazandırılması hedeflenmektedir.

Ormanlardan en uygun düzeyde faydalanılması için ekoturizm alanları ve rotaları oluşturularak hizmete sunulmuştur. İlk defa 2017 yılında tesis edilen ekoturizm alanları ve rotaları 2023 yıl sonu itibarıyla 98'e ulaşmış olup bu sayının 2024 yıl sonuna kadar 124'e ulaşması öngörülmektedir. Ayrıca günübirlik ve konaklamalı olarak faydalanma imkânı bulunan orman parkları oluşturulmakta olup bu parklarda spor, kampçılık, piknik, fotoğrafçılık, yürüyüş gibi birçok aktivitenin yapılabilmesine imkân sağlanmaktadır.

Avrupa Komisyonu tarafından sunulan ormansızlaşmaya yol açmayan ürünlere yönelik AB Tüzüğü teklifine ilişkin uzlaşı metni 2023 yılında AB Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Söz konusu tüzükle siğir eti, kereste, soya, palm yağı, kauçuk, kakao ve kahvenin yanı sıra deri, çikolata, mobilya, basılı kâğıt ürünleri ile palm yağı bazlı belirli türev ürünlerin AB piyasasına arzında belgelendirme kuralları getirilmiştir. Bu kapsamda bahse konu tüzük ile ilgili uyumlaştırma çalışmalarına devam edilmektedir.

Tarım Destekleri ve Piyasa Düzenlemeleri

Bitkisel üretimde destekler, Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli çerçevesinde ilçe düzeyinde belirlenen ürün listeleri esas alınarak uygulanmaktadır. Hayvancılıkta verim ve kalitenin artırılmasını amaçlayan çerçevede destekleme çalışmaları yürütülmektedir. Su ürünlerinde ise kayıt dışılığın önlenmesi ve verimliliğin artırılmasına yönelik destekleme uygulamalarına devam edilmektedir.

2024 yılında tarımsal destekleme bütçesinin 91,6 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Destekleme bütçesi 2025 yılında, 2024 yılına kıyasla yüzde 47,5 oranında artırılarak 135 milyar TL'ye çıkarılmıştır.

TABLO II: 11- Tarımsal Destekleme Bütçesinin Dağılımı

Destekleme Konusu	Destekleme Bütçesi (1) (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			Artış (Yüzde)		Destekleme Bütçesindeki Payı (Yüzde)		
	2023	2024 (2)	2025 (3)	2024	2025	2023	2024 (2)	2025 (3)
Alan Bazlı Tarımsal Destek Ödemeleri	18 456,8	23 720,1	32 521,6	28,5	37,1	29,1	25,9	24,1
Alan Bazlı Ek Ödeme (4)	342,0	503,4	910,0	47,2	80,8	0,5	0,5	0,7
Mazot	11 318,7	16 057,0	20 077,0	41,9	25,0	17,9	17,5	14,9
Gübre	4 638,9	4 965,0	8 281,0	7,0	66,8	7,3	5,4	6,1
Sertifikalı Tohum ve Fidan Kullanımı	1	1	2 352,6	1,8	76,3	2,1	1,5	1,7
Fındık	311,1	334,7						
	846,0	860,0	901,0	1,7	4,8	1,3	0,9	0,7
Telafi Edici Ödemeler	1 320,5	2 029,7	2 076,0	53,7	2,3	2,1	2,2	1,5
Bitki Karantina Tazminatı	15,8	14,1	0,0	-10,7	-100,0	0,0	0,0	0,0
Patates Siğili Desteği	0,0	0,0	28,0	-100,0	100,0	0,0	0,0	0,0
Çay Budama Tazminat ve Masrafları	1 304,7	2 015,6	2 048,0	54,5	1,6	2,1	2,2	1,5
Fark Ödemesi	8 042,3	24 896,2	42 327,0	209,6	70,0	12,7	27,2	31,4
Hububat ve Bakliyat	2 076,6	18 425,2	32 489,2	787,3	76,3	3,3	20,1	24,1
Çay	379,5	435,0	2 500,0	14,6	474,7	0,6	0,5	1,9
Arz Açığı Olan Ürünler (5)	5 586,2	6 036,0	7 337,8	8,1	21,6	8,8	6,6	5,4
Hayvancılık Destek Ödemeleri	15 305,5	19 739,8	27 150,5	29,0	37,5	24,2	21,6	20,1
Kırsal Kalkınma Amaçlı Tarımsal Destekleme (6)	4 867,9	7 829,0	10 200,0	60,8	30,3	7,7	8,6	7,6
Tarım Sigortası Destekleme Hizmetleri	9 477,9	12 750,0	20 000,0	34,5	56,9	15,0	13,9	14,8
Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler (7)	5 854,9	584,7	724,9	-90,0	24,0	9,2	0,6	0,5
TOPLAM	63 325,7	91 549,5	135 000,0	44,6	47,5	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) 2023 yılında ilgili kurum bütçesi kesin hesap verileridir. (2) Gerçekleşme Tahmini, (3) Program, (4) Organik Tarım, İyi Tarım, Toprak Analizi, Beş Dekar Altındaki Küçük İşletme, Geleneksel Zeytin Bahçelerinin Rehabilitasyonu, Organik Organomineral Gübre desteğini kapsamaktadır. (5) Kütlü pamuk, zeytinyağı, dane zeytin, ayçiçeği, soya fasulyesi, kanola, aspir ve dane mısıra verilmektedir. (6) Bütçe tutarının 2023 yılında 2.988 milyon TL'si, 2024 yılında 2.200 milyon TL'si ve 2025 yılında 3 milyar TL'si Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu hibe karşılığıdır. (7) Sertifikalı tohum üretim, sertifikalı fidan üretim, tarımsal yayım danışmanlık Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA), Ar-Ge, lisanslı depoculuk, tarımsal sulama elektrik desteği, tarımsal sulama amaçlı su kullanım hizmet bedeli desteklerini kapsamaktadır.

Alan bazlı destekler arasında yer alan gübre, sertifikalı tohum ve fidan kullanımı ile çay, hububat ve bakliyat için yapılan fark ödemesi destekleri 2025 yılı bütçesinde en fazla artış öngörülen destek kalemleridir.

2024 Yılında Yapılacak Bitkisel Üretime Yönelik Desteklemeler ile Diğer Bazı Tarımsal Desteklemelere İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararı 24 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Söz konusu Kararın ardından bitkisel üretimde yeni destekleme modeline geçişi sağlayan 2025-2027 Yıllarında Yapılacak Bitkisel Üretime Yönelik Desteklemeler ile Diğer Bazı Tarımsal Desteklemelere İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararı 29 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Hayvancılık desteklemeleri kapsamında ise yeni modele geçiş 26 Temmuz 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 2024-2026 Yıllarında Yapılacak Hayvancılık Desteklemelerine İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararıyla gerçekleşmiştir. Böylece tarımsal desteklerin planlı üretime uygun olarak verilmesi ve destekleme politikasının uzun dönemli bir çerçevede oluşturulmasına yönelik önemli bir adım atılmıştır.

Bitkisel üretime ilişkin yeni destekleme modelinde desteklerin daha sade, etkin, sürdürülebilir ve yönlendirici bir yapıya kavuşturulması için mevcut durumda çok sayıda olan destekleme konusu azaltılmış, tüm destek konuları temel destek, planlı üretim desteği

ve üretimi geliştirme desteği olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır. Yeni modelde bitkisel üretimle ilgili tüm destek konularında alan bazlı ödeme yapılması öngörülmektedir. Planlı üretim desteği kapsamında stratejik ürünlerde kendine yeterliliğin temin edilmesi amacıyla bu ürünlerin uygun tarım havzalarında Tarımsal Üretimin Planlanması Kurulu tarafından belirlenen üretim planları çerçevesinde yetiştirilmesi teşvik edilecektir. Su kısıtı olan 11 ilin 52 ilçesinde yetiştirilen bazı ürünlere ilave destek verilerek yer altı su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının sağlanması hedeflenmektedir. Söz konusu Kararla sertifikalı tohum ve fidan kullanımı ile organik ve iyi tarım uygulamalarını yaygınlaştırmak amacıyla üretimi geliştirme desteği verilmesi hükme bağlanmıştır.

Yeni destek modeliyle hayvancılıkta verimin artırılması, hayvan sağlığının korunması, planlı üretim kapsamında belirlenen havzalar bazında üretimin artırılması, üretici örgütülüğünün güçlendirilmesi, küçük işletmelerin sürdürülebilirliklerinin sağlanması ile genç ve kadın yetiştiricilerin sektörde faaliyet göstermelerinin teşvik edilmesini temin etmek üzere hayvancılık desteklerinin daha etkin uygulanması hedeflenmektedir.

Yeni modelde su ürünleri desteklemeleri su ürünleri yetiştiriciliği ve su ürünleri avcılığı destekleri olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Su ürünleri yetiştiriciliğine verilen destekler dört temel destekleme programı ve dört teknik kriteri dikkate alacak şekilde daha etkin ve sade bir yapıya dönüştürülmüştür. Su ürünleri avcılığı kapsamında ise uzunluğu 12 metrenin altında olan gemilerin sahiplerine verilen destek küçük ölçekli balıkçılık desteği olarak değerlendirmeye alınmış olup boy gruplarına göre verilecek destek tutarları bir önceki yıla göre artırılmıştır. Ayrıca kadın gemi sahiplerine/ortaklarına yüzde 35 daha fazla destekleme ödemesi yapılması öngörülmektedir. Bunun yanında su ürünleri avcılığı desteği kapsamında balon balığı avcılığının desteklenmesine devam edilmektedir.

Tarımsal desteklemelerde etkinliğin sağlanması için desteklerin havza, ürün ve su kısıtı temelinde farklılaştırılarak bunların idare ve kontrolünün alan bazlı yapılmasına, çeşitli kurumlar tarafından uygulanan farklı destek programları arasında tamamlayıcılığın sağlanmasına, üretici veya işletmelerin gelir seviyelerinin desteklerde dikkate alınmasına öncelik verilmektedir.

Mülkiyet sorunları nedeniyle desteklerden faydalanamayan çiftçilerin tarımsal desteklerden yararlanabilmelerini sağlayarak tarımsal üretimde kayıtlılığın artırılması amacıyla Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 18 Kasım 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Söz konusu Yönetmelikle mülkiyet sorunu bulunan parselleri işleyen çiftçilerin destekleme başvurusu için arazi hissedarlarından muvaffakat alma zorunluluğu kaldırılmış ve başvurunun taahhütnameyle yapılabilmesine imkân tanınmıştır. Ayrıca 29 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan aynı isimli Yönetmelikle ÇKS son başvuru tarihi olan 31 Aralık tarihinden sonra edinilen veya kiralanan tarım arazileri için son başvuru tarihi üretim yılının 30 Haziran tarihi olarak belirlenmiştir.

Tarımsal destekleme sisteminde desteklenecek ürünler ve destekleme birim tutarlarının kurulacak bir sistemle düzenli olarak yapılacak etki analizlerinin sonuçlarına göre her yıl yeniden belirlenmesine, hayvancılık ve meyvecilik için uzun dönemli destekleme modelinin oluşturulmasına, ticari işletmeciliği destekleyecek tarımsal ve kırsal kalkınma yardımlarının önceliklendirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Gıda

2022 yılı Küresel Gıda Güvenliği Endeksinde göre Türkiye genel puanlamada 113 ülke arasında 49'uncu sırada yer almaktadır. Tarım ürünleri girdi fiyatlarındaki dalgalanmalar,

iklim değişikliğinin olumsuz etkileri, ulusal ve uluslararası ölçekte gıda tedarik zincirinde yaşanan aksaklıklar ve ölkelerin korumacı politikalara yönelik söylemleri gibi nedenlerle gıda sektöründe ölkemizde ve küresel boyutta sorunlar yaşanmaktadır. Yaşanan bu olumsuz gelişmelere karşın girdi ve navlun fiyatlarındaki dönemsel geri çekilmenin de etkisiyle dünya tarım ürünleri fiyatlarında düşüş yaşanmıştır. Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO) Gıda Fiyat Endeksi 2024 yılı Ağustos ayında, bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 1,1 ve endeksin tarihi yüksek seviyeye ulaştığı Mart 2022'ye göre yüzde 24,7 azalmıştır.

Gıda tedarik zincirindeki bozulmalar, iklim değişikliği ve afetler, başta gübre olmak üzere tarımsal girdilere erişimde yaşanan aksaklıklar, üretim ve ihracat açısından önemli sorunlar olarak görölmektedir. Gıda güvenliği ve güvenilirliği perspektifinde sürdürülebilir üretime ve erişilebilir gıdaya yönelik politikalar izlenmeye devam edilmektedir. Birincil üretimden tüketime kadar gıda zincirinin her aşamasında gıda kayıplarını ve israfını azaltmak, gıda üretim ve ambalaj teknolojilerinin geliştirilmesi, gıda işleme süreçlerinin iyileştirilmesi önemli görölmektedir. Gıda güvenliğinin en önemli unsurlarından birisi olan hayvan hastalıklarıyla mücadele kapsamında aşılama önem verilmektedir. Bitkisel üretimde ilaç kullanımının azaltılması amacıyla bütüncül mücadele yöntemlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütölmektedir.

5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu kapsamında yürütölen denetimlere ek olarak, gıda işletmelerinin teknik ve hijyenik gerekliliklere uygunluğunu doğrulamak amacıyla 81 ilde eş zamanlı sektörel gıda denetim programları uygulanmaktadır. 2023 yılında Türkiye genelinde toplam 1,3 milyon gıda resmî kontrolü gerçekleştirilmiş ve kuralları ihlal eden işletmelere 18,9 bin adet cezai işlem uygulanmıştır. Ayrıca gıda taklit ve taşışı ile mücadele amacıyla gıda kontrol laboratuvar altyapılarının güçlendirilmesine ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

b) Amaç

Üretimin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarını bütüncül olarak ele alan, teknoloji kullanım düzeyi ve verimliliği yüksek, örgütlü, rekabetçi, arz-talep dengesi çerçevesinde planlı üretim yapılan, doğal kaynakları etkin ve sürdürülebilir kullanan, toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini sağlayan bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütölecek Faaliyetler ve Projeler
Tarım istatistikleri uluslararası standartlara uygun olarak geliştirilecek, tarım bilgi sistemleri tarımsal üretimin tüm süreçlerinin sağlıklı şekilde kayıt altına alınması ve izlenmesini temin edecek şekilde etkin işler hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.488)		
Tedbir 488.1. Tarımsal Üretici Kayıt Sistemi diğer kayıt sistemleriyle entegre edilerek iyileştirilecek ve tarım sayımıyla kapsamlı tarım envanteri oluşturulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Mevcut idari kayıt sistemlerinde kayıtlı olmayan tarım arazileri ve bunların tasarruf durumu kayıt altına alınacaktır. 2. Sayım personeline yönelik eğitim programı düzenlenecektir.
Tedbir 488.3. Tarım istatistiklerinin derlenmesi, işlenmesi, analizi ve kontrolünün etkin bir şekilde yapılması amacıyla düzenlemeler yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Genel Tarım Sayımı kapsamında sahadan temel veriler toplanacak ve analiz edilecektir.

Tedbir 488.4. Kayıt ve bilgi sistemleri erken uyarı, piyasa kontrolleri, üretim planlaması ve stok yönetimini sağlayacak şekilde bütüncül bir yaklaşımla tasarlanacak, yazılım ve donanım altyapısı iyileştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Tarımsal işletmelere ait kayıtların bir bütün halinde tutulabilmesi için mevcut kayıt ve bilgi sistemlerini içerecek bütünlük bir kayıt sistemi geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tarım arazilerinin korunması, sürdürülebilir kullanımı ve etkin yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.490)		
Tedbir 490.1. Tarımsal arazi kullanım planlarının hazırlanması tamamlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Altı ilde 2,4 milyon hektar tarım arazisinin detaylı toprak etütleri ve haritalandırılması çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 490.3. Tarım arazilerinin kullanımı etkin şekilde izlenecek, kullanılmayan araziler üretime kazandırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Üst üste iki yıl işlenmeyen tarım arazilerinin coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak belirlenmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 490.5. Arazi toplulaştırma çalışmalarına sulama yatırımlarıyla entegre bir şekilde devam edilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. 456 bin hektar alanda arazi toplulaştırma çalışmaları başlatılacaktır. 2. 464 bin hektar alanda tescil işlemleri tamamlanacaktır.
Tedbir 490.6. Tarım arazilerinde toprağın organik madde içeriğinin artırılması ile toprak erozyonu ve kirliliğinin önlenmesine yönelik uygulamalar desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Tarımsal atıkların toprağa uygulanarak organik maddeyi artırması için Ar-Ge projeleri yürütülecektir. 2. Nitrat eylem planlarında yer alan hayvansal gübre yönetimine yönelik örnek uygulamalar yürütülecektir.
Bitkisel üretimde planlı üretime geçilecek, nitelikli genetik materyal kullanılarak verimin yükseltilmesi ve başta nüfusu yüksek büyükşehirlerde olmak üzere örtü altı yetiştiriciliğinin geliştirilmesi yoluyla üretim artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.491)		
Tedbir 491.5. Yurt içinde geliştirilen çeşitler kullanılmak suretiyle endüstriyel amaçlı kenevir üretimi artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. 1.500 hektar alanda kenevir yetiştiriciliği yapılacaktır.
Hayvansal üretimde verim ve kalite yükseltilecek, en önemli hayvansal üretim girdisi olan yem maliyetlerinin azaltılmasına yönelik mera ıslah çalışmalarına hız verilecek, ürün ve pazar çeşitliliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.492)		
Tedbir 492.3. Mera ıslah çalışmaları otlatmaya yardımcı yapıların da kurulmasını içerecek şekilde bütüncül bir yaklaşımla sürdürülecek, yönetim (amenajman) planlarının etkin uygulanması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. 200 bin hektar çayır mera alanında ıslah ve amenajman projesi uygulanacaktır.
Tedbir 492.6. Arıcılıkta ürün çeşitliliği ve üretim artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Arı Zehri Yönergesi hazırlanacaktır.
Su ürünleri üretiminde sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla denetimler etkinleştirilecek, yetiştiricilik üretiminde doğal kaynaklar ve biyoçeşitlilik korunarak yapılacak yeni yatırımlar ile üretim ve ihracat artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.493)		

Tedbir 493.1. Su ürünleri kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve yasadışı avcılığın önlenmesi ile istilacı ve yabancı türlerin yayılımının önlenmesine yönelik kontrol, denetim ve izleme faaliyetleri etkin şekilde yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı	1. Yasadışı su ürünleri avcılığının önlenmesine yönelik 158 bin denetim yapılacaktır. 2. 200 bin m ² terk edilmiş av aracı su kaynaklarından temizlenecektir. 3. İç su kaynaklarında 70 milyon yavru balık ile balıklandırma yapılacaktır.
Tedbir 493.3. Küçük ölçekli balıkçılık işletmeleri, ekonomik sürdürülebilirliklerinin sağlanması ve çevreye olan olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Küçük ölçekli balıkçı gemilerinin av araçlarına marka takılma işlemine devam edilecektir. 2. Tarımsal destekleme bütçesi kapsamında 15 bin küçük ölçekli balıkçı desteklenecektir.
Tedbir 493.4. Yeni su ürünleri yetiştiricilik bölgeleri planlanacak, yetiştiricilik tesislerinin kapasite kullanım oranları ve üretim verimliliği yükseltilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Yeni su ürünleri yetiştiricilik bölgelerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar kapsamında tespit edilen 7.500 ton/yıl kapasiteli yeni yetiştiricilik alanı üretime açılacaktır.
Gıda güvenirliliğini teminen altyapının iyileştirilmesine yönelik yatırımlar sürdürülecek, gıda denetimi, bitki ve hayvan hastalık ve zararlılarıyla mücadele hizmetleri etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.494)		
Tedbir 494.2. Ülkemizde piyasaya arz edilen veteriner tıbbi ürünlerin tüm test ve analizlerini yapacak olan Veteriner Tıbbi Ürün Kontrol Merkezi kurulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Veteriner Tıbbi Ürün Kontrol Merkezinin ÇED ile Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirmesi çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Veteriner Tıbbi Ürün Kontrol Merkezinin laboratuvar, aşı suş bankası ve deney hayvanları ünitelerinin detay projeleri tamamlanacaktır.
Tedbir 494.6. Gıda kontrol hizmetlerinin etkin bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla yapılacak ihtiyaç analizi kapsamında laboratuvar altyapısı güçlendirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Yapılan ihtiyaç analizi kapsamında gıda kontrol laboratuvar altyapısı güçlendirilecektir.
Tarımsal amaçlı üretici örgütlerinin beşeri ve kurumsal yapıları güçlendirilerek üretimden pazarlamaya kadar tüm süreçlerde etkin rol alabilmeleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.496)		
Tedbir 496.3. Tarımsal amaçlı kooperatif ve üretici birliklerinin fiziki altyapılarının iyileştirilmesi desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Proje bazlı hibe desteklerinin sağlanmasında birinci derece tarımsal örgüt belgesi almaya hak kazanan tarımsal amaçlı örgütler öncelikli olarak değerlendirilecektir.
Tarımsal araştırmalar ile eğitim ve yayım çalışmalarında kurumlar arası koordinasyon sağlanarak etkinlik artırılacak, tarımsal Ar-Ge ve yayımın bağı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.498)		

Tedbir 498.3. Tarımsal Ar-Ge çalışmalarında nitelikli personelin çalışmasının teşvik edilmesi amacıyla araştırmacıların performans kriterlerine göre desteklenmesine yönelik düzenleme yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Ar-Ge personelinin çalışmalarının teşvik edilmesine yönelik mevzuat hazırlık çalışması yürütülecektir.
Çiftçilerin risklerden korunması ve gelirlerinin garanti altına alınmasına yönelik uygulamaların kapsamı genişletilerek etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.499)		
Tedbir 499.2. Gelir koruma sigortası ülke genelinde yaygınlaştırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Gelir koruma sigortası kapsamına arpa dâhil edilecektir.
SKA'lar, BM Küresel Orman Hedefleri ve Rio Sözleşmeleri dâhil ilgili uluslararası sözleşmeler ve ulusal taahhütlerimiz dikkate alınarak ormanlarımız sürdürülebilir orman yönetimi kriter ve göstergelerine uygun şekilde yönetilecek ve orman alanları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 500)		
Tedbir 500.1. İklim değişikliğine dayanıklı ormanlar kurulacak ve ormanların yutak alan fonksiyonlarını artıracak şekilde yönetim planları geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. İklim değişikliği uyum stratejisi hazırlanacaktır. 2. Birincil orman ağacı türlerinde karbon stok miktarı belirlenecektir. 3. Kızılçam ormanlarında meydana gelen yangınların su kalitesi parametrelerine etkileri belirlenecektir. 4. Akdeniz iklim kuşağında yer alan dokuz orman bölge müdürlüğünde orman ekosistemleri kırılganlık analizleri yapılacaktır.
Tedbir 500.2. Ormanların afetler, kuraklık ve çölleşmeyle mücadele edilmesi, biyoçeşitliliğin ve su kaynaklarının korunması, ekosistem hizmetlerinin geliştirilmesi ve arazi tahribatının dengelenmesi konuları ile sağlık, gıda, turizm ve enerji sektörlerine katkısı artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. İki havzada entegre havza rehabilitasyon etüt çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Ulusal arazi örtüsü haritası yıllık olarak üretilecek ve arazi üstünde meydana gelen değişimler raporlanacaktır.
Tedbir 500.3. Toprağın korunması ve erozyonla mücadele için yukarı havzalarda heyelan, sel ve çığ kontrol projeleri yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. 13 ağaçlandırma, erozyon, sel kontrol, çığ kontrol, heyelan ile entegre havza plan ve etüt projesi yapılacaktır. 2. Havza bazlı çölleşmeyle mücadele eylem planları hazırlanacaktır. 3. Türkiye Çölleşme Modeli ve Haritasına yönelik mevcut veriler güncellenecektir. 4. Toprak kaybının azaltılmasına yönelik 40 bin hektar alanda erozyonla mücadele ve yukarı havza sel ve çığ kontrolü çalışması yapılacaktır.

Tedbir 500.5. Ormancılıkla ilgili gönüllü karbon piyasası ve yeşil sertifikasyon uygulamaları geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Karbon piyasası ve yeşil sertifikasyon uygulamaları kapsamında mevzuat altyapısına yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 500.6. Ülkemiz firmalarının ormanlık sektöründe uluslararası alanda faaliyet göstermesi desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Afrika ve Balkan ülkeleri ile Türk devletleri başta olmak üzere ilgili ülkelerle ormanlık işbirliği çalışmaları geliştirilecektir.
Orman kaynaklı ürün ve hizmetler sürdürülebilir orman yönetimi ilkeleri çerçevesinde ihracat odaklı çeşitlendirilecek, sektörün ekonomideki payı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 501)		
Tedbir 501.2. Sertifika uygulamaları yaygınlaştırılarak orman ürünlerinin ticareti kolaylaştırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Sertifikalı orman alanımızın toplam orman alanına oranı yüzde 50'ye çıkarılacaktır.
Tedbir 501.4. Genetiği iyileştirilmiş ve hızlı gelişen türler kullanılarak özel sektör tarafından yapılan endüstriyel ağaçlandırma uygulamaları desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Özel sektörün teşvik edilmesi için mevzuat düzenlemesi çalışmaları yapılacaktır. 2. 5 bin hektar alanda endüstriyel ağaçlandırma, 40 bin hektar alanda bakım çalışması yapılacaktır.
Tedbir 501.5. Toplumsal refahın artırılması ve orman köylerinden göçün önlenmesi amacıyla orman köylüleri yerinde istihdam edilecek ve kalkındırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Orman köylülerinin gelir getirici faaliyetleri çeşitlendirilerek sürdürülecek ve nihai ürünün pazara ulaşması kolaylaştırılacaktır.
Tedbir 501.6. Orman ürünlerinde başta girdi maliyetlerine yönelik olmak üzere gerekli düzenlemeler yapılarak fiyat istikrarı sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Odun hammaddesinin sektöre adil dağılımı konusunda üretim ve satış yöntemleri geliştirilecektir.
Tedbir 501.7. Orman ürünlerinin daha fazla istihdam ve katma değer sağlayan sektörlerde kullanımı artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Orman ürünlerinin katma değeri yüksek nihai ürüne dönüştürülmesinin teşvik edilmesi çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 501.8. Orman ekosistem hizmetlerine erişim kolaylaştırılarak çevreye duyarlı bir yaklaşımla ekolojik turizm alanları artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. 16 ekoturizm alanı oluşturularak hizmete alınacaktır.
Orman yangınlarını önleyici tedbirler artırılacak, yangınlara müdahale kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 502)		
Tedbir 502.1. Orman yangınları ile etkin mücadele, biyoçeşitliliğin geliştirilmesi ve karbon depolamanın sağlanması için başta genç meşcereler olmak üzere tüm bakım müdahalelerine öncelik verilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Silvikültürel bakım tedbirlerinin güçlendirilmesi ve karbon odaklı bakım tedbirlerinin geliştirilmesi çalışmaları yürütülecektir.

Tedbir 502.3. Orman alanları ile yerleşim yerleri ve tarım alanları arasında yangına dirençli türler kullanılarak tampon bölgeler oluşturulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. 20 bin hektar alanda Yangına Dirençli Orman Tesisi (YARDOP) çalışması yapılacaktır.
Sulama alanlarının genişletilmesine yönelik yatırımlar önceliklendirilecek ve finansman imkânları yeni modellerle artırılabilecektir (Kalkınma Planı p.503)		
Tedbir 503.1. Kamu sulama yatırımları, mevcut proje stokunun sürdürülebilirliği, ilerleme yüzdesi, depolama tesisi durumu, cazibeli sulama sistemine sahip olması, emsal sulama oranları yüksekliği, ekonomiye en kısa sürede kazandırılabilme imkânı ve diğer projeler ile eş zamanlı yürütülme gerekliliği kriterleri dikkate alınarak önceliklendirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Öncelik seti çerçevesinde brüt 120 bin hektar alan sulamaya açılacaktır.
Tedbir 503.2. Sulama yatırımlarının finansmanında özel sektör katılımını teşvik eden yeni iç ve dış finansman modelleri geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Sulama yatırımlarının alternatif finansmanına yönelik değerlendirme çalışmaları yürütülecektir.
Mevcut sulama sistemlerinin rehabilitasyonuna devam edilecek, suyun kalite ve miktar olarak korunması ve etkin kullanımının sağlanmasına yönelik uygulamalara öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.504)		
Tedbir 504.1. Sulama sistemlerinin rehabilitasyonu ve modernizasyonuna yönelik yatırımlarda sulama oranı, sulanmama sebepleri, projeli durumda öngörülen zirai gelir artışı ve rantabilite katsayısı kriterleri dikkate alınacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. 20 bin hektar alanda mevcut açık kanal sulama şebekelerinin kapalı borulu sisteme dönüştürülmesi çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 504.3. Suyun kullanım miktarını esas alan yöntemlere göre fiyatlandırılması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. 90 tesise elektronik ölçüm sistemi takılacaktır.
Tedbir 504.5. Tarımsal sulamada alternatif su kaynakları kullanımının artırılması için yağmur sularının hasadı, arıtılmış atık suların sulama suyu kalitesine getirilmesi ve deniz suyunun tuzdan arındırılarak sulamada kullanımına yönelik Ar-Ge faaliyetleri yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Marjinal Suların Tarımsal Sulamada Kullanımının Araştırılması ve Döngüsel Ekonomiye Katkısının Belirlenmesi "MARSUDE" Projesi kapsamında çalışmalara devam edilecektir. 2. Kurak ve yarı kurak iklimlerde yağmur suyu hasadı konusunda Ar-Ge çalışmaları yapılacaktır.
Sulama yönetiminde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.505)		

Tedbir 505.1. Uzaktan algılama teknolojisi ile coğrafi bilgi sistemi tabanlı tekniklerin sulama programlarının oluşturulmasında kullanımına yönelik Ar-Ge faaliyetleri yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Yedi araştırma enstitüsünde Dijital Sulama Yönetim Sisteminin (DiSU) Geliştirilmesi Projesi yürütülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Arazi Toplaştırma Faaliyet Alanı (Kümülatif) (3)	Milyon Hektar	9,2	9,9	10,4
Tescil İşlemleri Tamamlanan Arazi Toplaştırma Alanı (Kümülatif) (4) (5)	Milyon Hektar	7,3	7,6	8,0
Merkezi Yönetim Bütçesinden Yapılan Toplam Tarımsal Desteklerin Tarımsal Katma Değere Oranı (6)	Yüzde	13,4	16,8	17,7
Yağlı Tohum Üretimi	Milyon Ton	4,50	9,05	13,65
Hububat Ekiliş Alanı	Milyon Hektar	11,4	11,5	11,5
Siğir Varlığı İçinde Kültür Irkı Oranı	Yüzde	49	51	51
Mera Islah ve Amenajman Alanı (Bin Hektar, Kümülatif)	Bin Hektar	2 000	2 200	2 400
Büyükbaş Hayvan Sayısı	Milyon Baş	16,6	17,1	17,2
Küçükbaş Hayvan Sayısı	Milyon Baş	52,4	58,1	59,1
Orman Alanlarının Ülke Yüzölçümüne Oranı	Yüzde	30,0	30,1	30,2
Endüstriyel Ağaçlandırma (Yıllık)	Bin Hektar	5	5	6
Ekoturizm Alan Sayısı (Kümülatif)	Adet	98	124	140
Sulamaya Açılan Brüt Tarımsal Alan (Kümülatif)	Milyon Hektar	7,10	7,20	7,32
Sulama Oranı (5)	Yüzde	68	69	70
Yenilemesi Yapılan Brüt Sulama Alanı (Kümülatif)	Bin Hektar	66	80	100

(1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Program, (3) Tarım ve Orman Bakanlığı faaliyetleri esas alınmıştır. (4) DSI tarafından inşa edilen alanlar kapsamaktadır. (5) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Toprak ve Su Kaynaklarının Kullanımı ve Yönetimi Programının performans göstergelerinden biridir. (6) Merkezi yönetim bütçesinde yer alan tarımsal yatırım ödenekleri ve KİT'lere yapılan transferler dâhil edilmiştir.

2.2.2.2. Enerji

a) Mevcut Durum

Ekonomik büyüme ve nüfus artışının beraberinde getirdiği enerji talep artışı ile küresel riskler ve diğer konjonktürel gelişmeler, enerji arz güvenliğinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına ve enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasına yönelik politikaların önemini artırmaktadır. Bu kapsamda enerji arz güvenliğinin sağlanması başta olmak üzere yeşil dönüşümün hızlandırılması, yenilenebilir enerji üretim kapasitesinin ve enerji verimliliğinin artırılması gerek ekonomik gerekse stratejik açıdan daha da önem kazanmıştır.

Enerji arz güvenliğinin artırılması ve net sıfır emisyon hedeflerine ulaşılması kapsamında teknolojik gelişmelerin de etkisiyle özellikle son yıllarda temiz enerji yatırımları ivme kazanmış olup küresel enerji yatırımlarında temiz enerji yatırımlarının, fosil kaynaklara yönelik yapılan yatırımların iki katına ulaştığı görülmektedir. Temiz enerji yatırımlarının büyük çoğunluğunu yenilenebilir enerji, enerji verimliliği ile şebeke ve depolama yatırımları oluşturmaktadır. Enerji sektörü politikaları net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda belirlenmektedir.

2000-2023 yılları arasında yıllık ortalama elektrik enerjisi talep artışı dünyada yüzde 3 iken büyüyen ekonomisine paralel olarak ülkemizde bu oran yüzde 4,2 olarak gerçekleşmiştir. Hızla artan enerji ihtiyacı göz önüne alındığında arz güvenliği tehlikeye

atılmadan yerli enerji kaynaklarının kullanımının ve enerji verimliliğinin artırılması ile nükleer dâhil yeni teknolojilerin üretim portföyüne dâhil edilmesi öncelik arz etmektedir.

Küresel birincil enerji talebi 2021 yılında yaklaşık 14,7 milyar ton eşdeğer petrol (TEP) iken 2022 yılında yüzde 1,3 artarak yaklaşık 14,9 milyar TEP'e ulaşmıştır. Bu talebin yüzde 30,2'si petrolden, yüzde 27,6'sı kömürden, yüzde 23,1'i doğal gazdan, yüzde 4,7'si nükleerden, yüzde 14,4'ü ise yenilenebilir ve diğer kaynaklardan karşılanmıştır. Türkiye'nin 2022 yılında birincil enerji talebi 157,8 milyon TEP olarak gerçekleşmiş olup birincil enerji kaynaklarında petrolün payı yüzde 29, doğal gazın payı yüzde 27, kömürün payı yüzde 27 ve yenilenebilir kaynakların payı yüzde 17 olmuştur. Birincil enerji kaynaklarında ithalat yüzde 68 seviyesindedir. Mevcut linyit rezervlerine ilave olarak son yıllarda keşfedilen ve ekonomiye kazandırılmasına yönelik çalışmaları devam eden doğal gaz ve petrol rezervleri ile birlikte birincil enerjide dışa bağımlılığın kademeli olarak azaltılması hedeflenmektedir.

Dünyada toplam elektrik üretiminde doğal gazın payı 2001 yılında yüzde 18 iken 2023 yılında yüzde 22,3 seviyesine çıkmıştır. Ülkemizde büyük ölçüde hidrolik kaynaklı elektrik üretimindeki dalgalanmalara bağlı olarak değişen doğal gazın elektrik üretimindeki payı 2000'li yıllarda ortalama yüzde 45 düzeyinde seyrederken bu oran 2022 yılında yüzde 22,9, 2023 yılında ise yüzde 21 olarak gerçekleşmiştir. Diğer yandan 2022 yılında 53,2 milyar m³ olan doğal gaz tüketimi, 2023 yılında yüzde 5,6 azalarak 50,2 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında tüketilen doğal gazın yüzde 27,7'si elektrik üretiminde, yüzde 24,5'i sanayide ve yüzde 47,8'i bina ve diğer alanlarda ağırlıklı olarak ısınma amaçlı kullanılmıştır.

Sakarya Sahasında keşfedilen 710 milyar m³'lük doğal gazın üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik yatırımlara devam edilmesi ve denizlerimizde bulunması muhtemel yeni rezervlerin ekonomiye kazandırılmasıyla birlikte enerjide dışa bağımlılığın, cari işlemler ile dış ticaret açıklarının ve enerji maliyetlerinin azalması beklenmektedir.

Arz güvenliğinin yanı sıra, kaynak ülke ve güzergâh çeşitliliği de sağlaması bakımından önem arz eden yüzer LNG depolama ve gazlaştırma ünitesi (FSRU) iskele ve bağlantı hattı yatırımları tamamlanmış olup 1,5 milyar m³/yıl doğal gaz sevk kapasiteli Hatay-Dörtöyol FSRU Terminali 2022 yılında, aynı kapasiteye sahip Edirne-Saros FSRU Terminali 2023 yılında devreye alınmıştır.

Arz güvenliği hususu ve mevsimsel talep dalgalanmaları doğal gaz depolama kapasitesinin artırılmasını zorunlu kılmıştır. AB ülkelerinin doğal gaz depolama kapasitelerinin yıllık tüketimi karşılama oranı yaklaşık ortalama yüzde 25-30 düzeyindeyken, ülkemizde bu oran yaklaşık yüzde 11,5 seviyesindedir. Hâlihazırda işletmede olan 4,6 milyar m³ depolama ve 75 milyon m³/gün geri üretim kapasiteli Kuzey Marmara Doğal Gaz Yer Altı Depolama Tesisi ile 1,2 milyar m³ depolama ve 40 milyon m³/gün geri üretim kapasiteli Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama Tesisiyle ülkemizin yer altı doğal gaz depolama kapasitesi 5,8 milyar m³'e ulaşmıştır. Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama Projesi kapsamında genişletme çalışmalarına devam edilmektedir.

TABLO II: 12- Elektrik Kurulu Gücü, Üretimi, Tüketimi ve Dış Ticareti

	Birim	2010	2015	2020	2023	2024 (1)	2025 (2)
KURULU GÜÇ	MW	49 524	73 147	95 891	110 914	115 992	122 289
TERMİK	MW	32 182	41 541	46 309	47 441	46 826	47 437
Yerli Kömür	MW	9 161	10 085	11 336	11 440	11 437	11 437
İthal Kömür	MW	3 281	6 064	8 987	10 374	10 374	10 374
Doğal Gaz	MW	18 213	24 945	25 675	25 369	24 749	24 160
Nükleer	MW	0	0	0	0	0	1 200
Diğer (3)	MW	1 526	446	312	258	266	266
YENİLENEBİLİR	MW	17 342	31 606	49 582	63 473	69 166	74 852
Hidrolik	MW	15 831	25 868	30 984	31 962	32 505	32 965
Rüzgâr	MW	1 320	4 503	8 832	11 806	13 300	14 800
Güneş	MW	0	249	6 667	15 613	19 100	22 600
Diğer (4)	MW	191	986	3 098	4 092	4 261	4 487
ÜRETİM	GWh	211 208	261 783	306 703	331 149	355 551	373 507
TERMİK	GWh	155 370	177 608	177 066	189 720	195 596	194 972
Yerli Kömür	GWh	40 515	36 180	43 306	47 077	51 243	51 097
İthal Kömür	GWh	14 532	39 986	62 506	72 719	70 156	72 123
Doğal Gaz	GWh	98 144	99 219	70 931	69 454	73 584	71 077
Nükleer	GWh	0	0	0	0	0	64
Diğer (3)	GWh	2 180	2 224	323	470	613	611
YENİLENEBİLİR	GWh	55 838	84 175	129 637	141 429	159 955	178 535
Hidrolik	GWh	51 795	67 146	78 094	64 002	72 984	77 783
Rüzgâr	GWh	2 916	11 652	24 828	34 109	38 578	42 807
Güneş	GWh	0	194	10 950	22 091	26 766	35 597
Diğer (4)	GWh	1 126	5 183	15 764	21 227	21 627	22 348
İTHALAT	GWh	1 144	7 136	1 890	6 094	2 229	2 341
İHRACAT	GWh	1 918	3 194	2 484	2 076	2 229	2 341
TÜKETİM	GWh	210 434	265 724	306 109	335 167	355 551	373 507

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Fuel-Oil, Motorin, LPG, Nafta vb.

(4) Biyokütle, Jeotermal, Atık Isı

275 metre yüksekliğe, 558 MW kurulu güce ve yıllık ortalama 1.888 GWh elektrik üretim kapasitesine sahip Yusufeli Barajı ve HES'in üç türbininden ilki 2 Kasım 2023 tarihinde, üçüncü türbini ise 6 Mart 2024 tarihinde devreye alınmıştır. 2023 yılında santralden 247 GWh, 2024 yılının ilk sekiz aylık döneminde ise 1.429 GWh elektrik üretimi gerçekleştirilmiştir.

Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA) modeli kapsamında bugüne kadar toplam 3.000 MW kurulu güce sahip güneş enerjisine dayalı yarışmalar ile toplam 2.850 MW kurulu güce sahip rüzgâr enerjisine dayalı yarışmalar tamamlanmıştır. 1.000 MW kurulu güce sahip YEKA RES-2 ve 1.000 MW kurulu güce sahip YEKA GES-4 kapsamında santral kurulumlarına başlanmış olup YEKA GES-4'ün 2024 yılı sonuna kadar, YEKA RES-2'nin ise 2025 yılı sonuna kadar devreye alınması planlanmaktadır.

Elektrik iletim şebekesinin geliştirilmesi, şebeke kısıtlarının bertaraf edilmesi ve yenilenebilir enerji santrallerinin şebekeye entegrasyonunun artırılması amacıyla elektrik iletim sistemi planlama ve yatırım çalışmalarına devam edilmiştir. Bu kapsamda 2024 yılı Ocak-Ağustos döneminde toplam kurulu gücü 1.119 MVA olan yedi transformatör merkezi tesis edilmiş ve toplam 890 km uzunluğa sahip 71 enerji iletim hattının geçici kabulü tamamlanmıştır. Böylece mevcut transformatör merkezi ve iletim hatlarındaki kapasite artışları neticesinde 2024 yılı Ağustos ayı sonu itibarıyla toplam transformatör merkezi

kurulu gücü 228.981 MVA'ya, toplam enerji iletim hattı uzunluğu ise 75.331 km'ye ulaşmıştır.

Talep tarafı katılımının geliştirilmesine ve elektrik şebekelerinin esneklik ihtiyacının karşılanmasına katkı sağlaması amacıyla 2022 yılı sonunda elektrik piyasası mevzuatına dâhil edilen toplayıcılık faaliyetine ilişkin ikincil mevzuat çalışmalarının 2024 yılı sonuna kadar tamamlanması öngörülmektedir.

2053 yılı net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda enerji verimliliği çalışmalarına devam edilmektedir. 2024-2030 yılları arasında kapsayan Enerji Verimliliği 2030 Stratejisi ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı'nda 10 stratejik amaç ve 23 hedef belirlenmiştir. Belirlenen hedeflere ulaşmak için sanayi ve teknoloji, bina ve hizmetler, enerji, ulaştırma, tarım, start-up ve dijitalleşme ile yatay konular olmak üzere toplam yedi tematik başlıkta 61 eylem ve 266 faaliyete yer verilmiştir. II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı ile 2024-2030 yılları arasında kamu ve özel sektör tarafından toplam 20,2 milyar dolar enerji verimliliği yatırımı yapılması ve kümülatif olarak 37,1 milyon TEP enerji tasarrufu sağlanması hedeflenmektedir. Böylece 2024-2030 yılları arasında ülkemizin birincil enerji tüketiminde yüzde 16 oranında ve emisyonlarında 100 milyon ton karbondioksit düşüş sağlanacağı öngörülmektedir.

Verimlilik artırıcı projelere (VAP) yönelik destekleme programı kapsamında 2009 yılından bu yana 632 projeye 179 milyon TL destek sağlanmıştır. Verilen destekler sonucunda yıllık 1,3 milyar TL mali karşılığı olan 149.809 TEP enerji tasarrufu sağlanmıştır. Projelerin ekonomik ömrü boyunca sağlanacak kümülatif enerji tasarrufunun 1 milyon TEP olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. 2024 yılı Ağustos ayı sonu itibarıyla 104 projeye 50,7 milyon TL destek verilmiştir. Tasarruf potansiyeli yüksek, teknolojik, yenilikçi ve dijitalleşmeye katkı sağlayan enerji verimliliği yatırımlarının da desteklenmesini teminen 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanununda 5 milyon TL tutarındaki proje yatırım bedeli limiti kaldırılmıştır. Bu kapsamda başvuruların alınması için ikincil mevzuat değişikliği çalışmalarına devam edilmektedir.

Kamu binalarında enerji verimliliğinin artırılması amacıyla 2019/18 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile tanımlanan yüzde 15 enerji tasarruf hedefi, 2023/15 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile 2030 yılına kadar yüzde 30 olarak güncellenmiştir. Bu kapsamda yürütülecek faaliyetlerin tanımlandığı Kamu Binalarında Tasarruf Hedefi ve Uygulama Rehberi 2024-2030 yayımlanmıştır. Ayrıca kamu kurumlarının yapacakları enerji verimliliği iyileştirmeleri için uzun vadeli sözleşme yapabilmelerine imkân sağlayan enerji performans sözleşmelerinin kamu sektöründe uygulanabilmesi için gerekli mevzuat altyapısı oluşturulmuştur.

Türkiye'nin ilk nükleer santrali olan Akkuyu Nükleer Güç Santralinin tamamlanmasına yönelik çalışmalar devam etmekte olup 2023 yılında nükleer yakıt sahaya ulaştırılmıştır. Tamamlandığında Türkiye'nin elektrik ihtiyacının yaklaşık yüzde 10'unu karşılayacak olan ve 4.800 MW toplam kurulu güce sahip santralin ilk ünitesinin 2025 yılında devreye alınması planlanmaktadır.

2023 yılında yayımlanan Türkiye Hidrojen Teknolojileri Stratejisi ve Yol Haritası'nda yer alan hedefler kapsamında temiz hidrojen üretim, depolama ve sıvılaştırma teknolojileri ile yakıt hücresi teknolojilerinin geliştirilmesine ilişkin projelerin desteklenmesine yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Ayrıca Karbon Yakalama, Kullanım ve Depolama Teknolojileri Yol Haritası hazırlık çalışmalarına devam edilmektedir.

Ülkemizde elektrikli araçların gelişimine paralel olarak şarj istasyonu sayısı da artış göstermektedir. 2024 yılı Eylül ayı itibarıyla toplam 9.455 şarj istasyonu bulunmakta olup bu istasyonlarda 14.500'ü alternatif akımlı (AC), 8.726'sı doğru akımlı (DC) olmak üzere toplam 23.226 şarj noktasına ulaşılmıştır. Ayrıca hâlihazırda ülkemizde kurulu olan şarj istasyonlarının 4.176'sı yeşil şarj istasyonu niteliğine sahiptir.

b) Amaç

Enerjinin sürekli, kaliteli, sürdürülebilir, güvenli ve karşılanabilir maliyetlerle arzını, enerji temininde kaynak çeşitlendirmesini ve 2053 yılı net sıfır emisyon hedefini esas alarak yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarını değerlendirerek enerjide kendine yeterliliğini en üst seviyeye yükselten, nükleer teknolojiyi elektrik üretiminde kullanan, enerji verimliliğini artıran, enerji teknolojilerinde yerleşmeyi önceleyen, yeni teknolojileri entegre eden, uluslararası enerji ticaretinde stratejik konumumuzu güçlendiren rekabetçi bir yapıya ulaşılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Enerji sektöründe rekabete dayalı yatırım ortamı geliştirilecek ve mali açıdan güçlü, istikrarlı, şeffaf, öngörülebilir, tüketicinin korunduğu ve sürdürülebilirliği de dikkate alan bir enerji piyasasının sürekliliği gözetilecektir. (Kalkınma Planı p.507)		
Tedbir 507.1. Elektrik ve doğal gaz piyasalarında maliyet bazlı fiyatlandırma uygulamaları benimsenecek, belirli gelir seviyesinin altındaki tüketici gruplarının desteklenmesi uygulamasına geçilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, EPDK	1. Belirli gelir seviyesinin altında kalan tüketicilerin desteklenmesine yönelik mekanizma oluşturma çalışmaları tamamlanacaktır.
Enerjinin her alanda verimli kullanımına yönelik çalışmalar sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.508)		
Tedbir 508.1. Kamu binalarının daha verimli hale getirilmesine yönelik uygulamalara devam edilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Dokuz ilde toplam 190 kamu binasında enerji verimliliği uygulamaları için inşaat ihalelerine yönelik sözleşmeler imzalanarak enerji verimliliği uygulamalarına başlanacaktır.
	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S)	2. Kamu binalarında 2030 yılı için tanımlanan yüzde 30 tasarruf hedefi kapsamında 2.500 binada izleme faaliyeti yürütülecektir.
Tedbir 508.2. Binaların enerji dönüşümünün hızlandırılması amacıyla yenilenebilir enerjiyle desteklenen enerji verimli binaların yaygınlaştırılması sağlanacak ve buna yönelik düzenlemeler geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Yıllık elektrik tüketimlerinin yüzde 25'ini karşılayacak şekilde 343 kamu kurumunda toplam 163 MW kurulu güce sahip GES kurulmasına ilişkin fizibiliteler hazırlanacaktır. 2. Dokuz ildeki kamu binalarında GES kurulmasına yönelik inşaat ihalelerine çıkılacaktır.

Tedbir 508.3. Başta binalarda olmak üzere enerji verimliliği alanında enerji performans sözleşmeleri, enerji hizmet şirketleri modeli ve kredi garanti fonunun kullanılması gibi alternatif yöntemler yaygınlaştırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Enerji performans sözleşmelerine yönelik bilinçlendirme faaliyetleri kapsamında 100 kamu personeline eğitim verilecektir.
Tedbir 508.6. Toplumdaki enerji verimliliği farkındalığının geliştirilmesi amacıyla bilinçlendirme, tanıtım ve eğitim gibi faaliyetler yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK	1. Sanayide ve binalarda enerji verimliliği proje yarışmaları, ilkokullarda enerji verimliliği konulu resim yarışması, ortaokullarda enerji verimliliği konulu öykü yarışması ve liselerde enerji verimliliği proje yarışması düzenlenecektir.
Enerji arz güvenliğinin sağlanması kapsamında çevresel etkiler azamî ölçüde göz önünde bulundurularak yerli kömürün kullanımına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.509)		
Tedbir 509.2. Kömürün hidrojen, metanol ve amonyak üretimi gibi daha çevreci şekilde kullanılabilmesine yönelik Ar-Ge faaliyetleri ve rezervimizin temiz kömür teknolojileriyle değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TKİ	1. Kömür ve türevlerinden leonardit hammaddeli tarımsal gübre üretimi için organomineral gübre üretim tesisi kurulmasına ilişkin çalışmalar tamamlanacaktır. 2. Yerli Kömür ve Grafit Kaynaklarının İleri Teknoloji Karbon Ürünleri Üretiminde Kullanılabilirliğinin Araştırılması Projesi tamamlanacaktır. 3. Kömürden hidrojen üretilmesine yönelik Ar-Ge çalışmaları yürütülecektir.
Nükleer enerji, elektrik üretim portföyüne dâhil edilecek, nükleer teknolojilerin kurulumu ve yerleştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.510)		
Tedbir 510.1. Akkuyu Nükleer Güç Santrali (NGS) bütün üniteleri ile elektrik üretimine başlayacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), NDK	1. Akkuyu NGS'de inşaat çalışmaları sürdürülecek ve birinci üniteye ilgili testleri de içeren deneme üretimlerine başlanacaktır.
Tedbir 510.2. Nükleer santral kurulu gücünün artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), NDK	1. Yeni bir NGS'nin daha hayata geçirilmesine yönelik milletlerarası anlaşma müzakereleri tamamlanacaktır.

Tedbir 510.3. Küçük modüler reaktörler, füzyon teknolojileri ve ileri nesil reaktörler gibi yeni teknolojilere yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TENMAK, TÜNAŞ	1. Yeni nesil nükleer reaktör, küçük modüler reaktör, mikro reaktör ve araştırma reaktörü tasarım teknolojilerine yönelik yürütülen üç projenin yüzde 30 oranında tamamlanması sağlanacaktır. 2. Nükleer füzyon teknolojilerine yönelik çağrı başvurusu yapılan iki Ar-Ge projesinin yüzde 50 oranında tamamlanması sağlanacaktır. 3. Küçük modüler reaktör teknolojilerinin ülkemizde yerli imkânlarla kurulumuna yönelik iş planı ve yol haritası hazırlanacaktır.
Tedbir 510.4. Nükleer atıkların güvenli bir şekilde bertarafı için atık tesisi kurulmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), NDK, TENMAK	1. Yakın Yüzey Bertaraf Tesisi kurulumuna yönelik saha tahsis çalışmaları yürütülecektir.
2053 yılı net sıfır emisyon hedefi kapsamında artan elektrifikasyonun daha temiz kaynaklarla karşılanması amacıyla yenilenebilir enerji kaynaklı elektrik üretimi artırılacak ve şebekeye entegrasyonu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.511)		
Tedbir 511.1. Yerli aksam yükümlülüğü olan yeni Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA) ihaleleri yapılacak, deniz üstü YEKA projeleri geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S)	1. En az bir adet YEKA yarışması yapılacaktır. 2. En az bir adet deniz üstü rüzgâr santrali alanı belirlenecektir.
Tedbir 511.3. Elektrik şebekelerinin, potansiyel yenilenebilir kaynak alanları ile yenilenebilir enerji ve elektrikli araçların gelişim hızı da dikkate alınarak geliştirilmesine yönelik planlama ve yatırım çalışmaları yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Toplam 1.585 MVA kurulu güce sahip 10 adet 154 kV ve üzeri transformatör merkezinin yapımı tamamlanacaktır. 2. 688 km uzunluğunda enerji iletim hattının yapımı tamamlanacaktır.
Tedbir 511.4. Kesintili yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik maliyet etkin ve yüksek verimlilikte sağlanmasını teminen en doğru şekilde tahmin edilebilmesine yönelik kurumsal kapasite geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ, EPDK, TÜBİTAK, TEDAŞ, Elektrik Dağıtım Şirketleri, Organize Sanayi Bölgeleri	1. Yük Tevzi Bilgi Sistemi Kullanıcı Entegrasyonu ve GES Üretimi Tahmin Sistemlerinin Geliştirilmesi Projesi çalışmaları yüzde 80 oranında tamamlanacaktır. 2. Rüzgâr İzleme ve Tahmin Geliştirme Projesi çalışmaları yüzde 80 oranında tamamlanacaktır.
Kesintili yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanan üretimin şebeke üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilerin azaltılması amacıyla elektrik şebekelerinin esnekliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.512)		

Tedbir 512.2. Uluslararası elektrik enterkoneksiyon kapasitesi artırılabilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Tortum-Ahıska enterkoneksiyon hattının tesisine yönelik çalışmalara başlanacaktır. 2. Babaeski-Nea Santa ve Vize Havza-Maritsa East 2 enterkoneksiyon tesislerinin anlaşmasının imzalanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 512.3. Akıllı şebeke altyapısının güçlendirilmesini teminen akıllı sayaçlar yaygınlaştırılacak, SCADA sistemleri geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Milli SCADA Sistemi projesinde yüzde 30 oranında ilerleme sağlanacaktır.
Doğal gaz arz güvenliği güçlendirilecek, yerli doğal gazın ekonomiye kazandırılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.513)		
Tedbir 513.1. Karadeniz'deki Sakarya Gaz Sahasında keşfedilen doğal gaz rezervinin ekonomiye kazandırılması amacıyla sahanın geliştirilmesi ve üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik faaliyetler sürdürülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TPAO	1. Sakarya Doğal Gaz Sahasında 10 kuyuda sondaj, yedi kuyuda alt tamamlama, beş kuyuda üst tamamlama faaliyetleri tamamlanacaktır.
Tedbir 513.2. Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama projesinde depolama kapasitesi 8,8 milyar m ³ 'e, geri üretim kapasitesi ise 80 milyon m ³ /gün'e çıkarılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), BOTAŞ	1. Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama projesinde 0,5 milyar m ³ 'lük depolama kapasitesi devreye alınarak tesisin toplam doğal gaz depolama kapasitesi 1,7 milyar m ³ 'e çıkarılacaktır.
Ülkemizin, enerjide üretici ve tüketici bölgeler arasında bulunan jeostratejik konumu etkin bir biçimde kullanılarak enerji ticaret merkezi olması için faaliyetler sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.514)		
Tedbir 514.1. Ülkemizin enerji üretici ve tüketici ülkelerin bulunduğu bir ticaret merkezi olması amacıyla yakın coğrafyamızdaki enerji kaynaklarının pazara ulaştırılmasını sağlayacak şekilde piyasanın ve teknik altyapının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, BOTAŞ	1. Bölge ülkeleri ile doğal gaz ticaret hacmi artırılabilecektir.
Ülkemizin enerji teknolojileri alanındaki yetenekleri ve rekabetçiliği artırılacak, ihracat potansiyeli güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.515)		
Tedbir 515.2. Kritik ve katma değerli ekipmanların yerli olarak üretilmesi desteklenecek, yerli ürünlerin geliştirilmesine ilişkin Ar-Ge ve Ür-Ge faaliyetleri yürütülecek ve pilot tesisler hayata geçirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, EÜAŞ, TEMSAN	1. Hidroelektrik santrallerde kullanılan 100 MW güce sahip francis tipi türbin çarkı tasarımı geliştirilecektir. 2. Alaçatı RES'in Yerli/Milli Rüzgâr Türbinlerinin Ürettirilerek Yenilenmesi projesi kapsamında üretilen iki rüzgâr türbininin sahada kurulumu gerçekleştirilecektir.
Başta yeşil hidrojen olmak üzere hidrojen teknolojilerinin ve altyapısının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacak ve ihtiyaç duyulan alanlarda uluslararası işbirlikleri desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.516)		

Tedbir 516.2. Yeşil hidrojen üretiminin sağlanabilmesi için yerli elektrolizör geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TENMAK, Eti Maden, İlgili Üniversite ve Özel Sektör Kuruluşları	1. Güney Marmara Hidrojen Kıyısı Platformu Yeşil Hidrojen Üretim Tesisi Projesi ve Yakıt Pili ve Elektrolizör Teknolojileri Geliştirme ve Test Merkezi Projesi kapsamında 30 kW kapasiteli PEM elektrolizör hidrojen üretim tesisinin tasarımı, imalatı ve testleri tamamlanarak saha uygulaması gerçekleştirilecektir. 2. 250 kW PEM Elektrolizör Geliştirilmesi projesi kapsamında ölçek büyütme amaçlı modül tasarımı ve bileşen geliştirme çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 516.3. Hidrojenin taşınmasına ve depolanmasına yönelik Ar-Ge çalışmaları sürdürülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TÜBİTAK, TENMAK	1. Hidrojenin depolanması ve hidrojenen yeşil amonyak üretimi konularında ilgili paydaşlarla proje çağrısı çalışmaları yürütülecektir.
Enerji teknolojilerinde kullanılan hammaddelerin arz güvenliğinin artırılması ve söz konusu hammaddelerin çevreye olumsuz etkilerinin asgari düzeye indirilebilmesi amacıyla çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.517)		
Tedbir 517.1. Kullanım ömrü tamamlanan güneş paneli ve batarya gibi ekipmanların çevreye olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi ve döngüsel ekonomiye geçişin sağlanması amacıyla geri dönüşüm tesisleri yaygınlaştırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TOBB	1. Avrupa Birliği'nin Yeni Batarya Mevzuatına Uyum Sağlanması ve Elektrikli Araç Bataryaları İçin Yönetim Sistemi Oluşturulması projesi kapsamında bataryalar ve atık bataryalar ile ilgili olarak taslak ulusal mevzuat hazırlanacaktır.
	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TENMAK	2. Kullanım ömrü tamamlanan güneş panellerinin geri dönüşümü ve tekrar kullanılabilirliğinin araştırılmasına yönelik Ar-Ge projesi yürütülecektir.
Tedbir 517.2. Enerji teknolojilerinde kullanılan hammaddelerin geri dönüşümüne ilişkin kapsamlı düzenlemeler yapılacak, imalatçı firmalar ve tüketiciler nezdinde farkındalık ve ödül mekanizmaları oluşturulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Atık fotovoltaik panel miktarı ve panellerde bulunan değerli metal/mineral oranları hesaplanacak ve rapor hazırlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Birincil Enerji Talebi	BTEP	165 345(1)	171 186	177 026
Kişi Başı Birincil Enerji Tüketimi	TEP/Kişi	1,95(1)	1,95	1,99
Elektrik Enerjisi Talebi	TWh	335,2	355,6	373,5
Kişi Başı Elektrik Enerjisi Tüketimi	kWh/Kişi	3 926	4 046	4 204
Elektrik Kurulu Gücü	MW	110 914	115 992	122 289
Rüzgâr Kurulu Gücü	MW	11 806	13 300	14 800
Güneş Kurulu Gücü	MW	15 613	19 100	22 600
Yerli Kaynaklardan Üretilen Elektrik Enerjisi Miktarı	TWh	188,5	211,0	230,0
Yenilenebilir Kaynakların Elektrik Üretimindeki Payı	Yüzde	42,7	45,0	48,0
Doğal Gazın Elektrik Üretimindeki Payı	Yüzde	21	21	19
Yer Altı Doğal Gaz Depolama Kapasitesi	Milyar m ³	5,8	5,8	6,3
Enerji Verimliliğinden Sağlanan Tasarruf Miktarı	BTEP	900(1)	2 100	3 200
Batarya Depolama Kapasitesi	MW	0	250	1 000

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Not: TEP: Ton Eşdeğer Petrol, BTEP: Bin TEP, kWh: Kilowatt-saat, TWh: Milyar Kilowatt-saat, MW: Megawatt.

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.2.2.3. Savunma Sanayii

a) Mevcut Durum

Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD) verilerine göre, savunma ve havacılık sektörü cirosu son 20 yılda 12 kat artarak 12 milyar doların üstünde gerçekleşmiş, sektör ihracatı ise 22 kat artış göstererek 5,5 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bununla birlikte savunma sanayiinde yerileştirme çalışmaları aralıksız devam etmiş olup 2002 yılında yüzde 20 düzeyinde olan savunma sanayii yerlilik oranı 2023 yılı itibarıyla yüzde 80 düzeyine ulaşmıştır. Ar-Ge çalışmalarına ayrılan kaynak ise 2 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. İstihdam boyutu ele alındığında, savunma sanayii sektöründeki toplam çalışan sayısı 91 bin düzeyine çıkmıştır.

Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB) tarafından yürütülen proje sayısı hâlihazırda bini aşmıştır. Söz konusu projeler yürütülürken Türk savunma sanayiini Türkiye'nin küresel güç vizyonu doğrultusunda inşa etmek üzere savunma sanayii ekosistemini dışa bağımlılığı asgari seviyeye indirecek şekilde güçlendirmek gayesiyle hareket edilmektedir. Bu hedef doğrultusunda üstün teknik özellikleri haiz ürünleri içeren, farklı harekât ihtiyaçlarına ve görev alanlarına hitap edebilecek projelerin hayata geçirilmesine yönelik çalışmalara öncelik verilmekte sektörel yetkinlikleri artırmak ve sürdürülebilirliği sağlamak üzere muhtelif destek mekanizmaları uygulanmaktadır. Dünyanın hızla dönüşüm geçirdiği, pek çok alanda teknolojik olarak sıçrama kaydedilen bir dönemin içinden geçerken çığır açan teknolojilerde yol haritaları oluşturulmaktadır. Bu çerçevede kompozit, yüksek malzeme, otonom ve sürü sistem, tahrip teknolojileri ile Kimyasal, Biyolojik, Radyoaktif, Nükleer (KBRN) teknolojilerinde proje faaliyetleri yürütülmüş olup ayrıca grafen ve iki boyutlu malzemeler, akustik teknolojileri, enerji malzeme teknolojileri, bilişsel elektronik harp alanlarında Odak Teknoloji Ağları gerçekleştirilmiştir.

Milli Teknoloji Hamlesine hız kazandırmak, aynı zamanda savunma sanayii alanında geliştirilen teknolojinin sivil sahada kendine yer bulmasını sağlamak ve geliştirilen kabiliyetlerin uygulama alanlarını genişletmek amacıyla hayata geçirilen Yetenek Envanteri Projesi'nde (YETEN) sistem e-Devlet üzerinden tüm paydaşların kullanımına açılmış ve hâlihazırda 3.326 firma tarafından kullanılır hale getirilmiştir. Projenin olgunlaşmasıyla beraber sektördeki işbirliğinin artırılması ve sektör kabiliyetlerinin daha verimli kullanımı sağlanabilecektir.

Savunma sanayii ekosistemini güçlendirmek ve sürdürülebilirliği sağlamak üzere ekosistemin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesine yönelik olarak Savunma Sanayii Akademisi bünyesinde, Vizyoner Genç Projesi ile Endüstriyel Savunma Profesyonelleri Programı (ESAP) yürütülmektedir. Bu kapsamda Sistem Mühendisliği, Uçuşa Elverişlilik Sertifikasyonu, Elektronik Harp, Elektro-Optik, Proje Yönetimi, Savunma Sanayii Başkanlığı Tedarik Uzmanı Geliştirme Programı eğitim programları düzenlenmiş olup 6000' i aşkın sektör çalışanı eğitimlere katılmıştır.

Endüstriyel Yetkinlik Değerlendirme ve Destekleme Programı (EYDEP) kapsamında savunma sanayiinin gelişimine önemli katkılar sağlayan KOBİ'ler, Savunma Sanayii Yatırım ve Geliştirme Faaliyetlerini Destekleme Programı kapsamında ise tüm savunma sanayii firmaları desteklenmektedir. 2023 yılında toplam 66 firma EYDEP desteklerinden faydalandırılmıştır.

Askeri alanda teknoloji yoğun ürün ve hizmetler için kazanılan yeteneklerin sanayileşme hedefleri doğrultusunda sivil alanda kullanımını sağlamak amacıyla Savunma Sanayii Başkanlığı 2024-2028 Stratejik Planında da çift kullanımlılığa yer verilerek konu hakkında hedefler ve stratejiler belirlenmiştir. Bu kapsamda, sektörde yer alan paydaşlarla koordinasyon çalışmalarına başlanmıştır.

Sektör genelinde yeşil dönüşüm alanında farkındalığı artırmak, sektörün ihracat potansiyelinin küresel ölçekte atılan düzenleyici adımlardan etkilenmemesi için yeşil dönüşüm yükümlülüklerine ilişkin bilgilendirici faaliyetler düzenlenmesine yönelik ilgili paydaşlarla koordinasyon çalışmalarına başlanmıştır.

TABLO II: 13- Savunma Sanayiine İlişkin Temel Büyüklükler

(Milyon Dolar)

Yıl	Alınan Siparişler	Ciro	Yurt Dışı Satış Gelirleri	İthalat	Ürün/ Teknoloji Geliştirme	İstihdam (Kişi)
2018	12 204	8 761	2 188	2 449	1 448	67 239
2019	10 671	10 884	3 068	3 088	1 672	73 771
2020	6 175	8 856	2 266	2 161	1 241	77 566
2021	8 576	10 159	3 225	2 062	1 640	75 660
2022	8 797	12 196	4 396	2 700	2 061	81 132

Kaynak: SASAD, Savunma ve Havaçılık Sanayii Performans Raporları (2018-2022)

b) Amaç

Ülkemizin savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını, milli teknolojilerin ve yeteneklerin azami ölçüde kullanımını temin ederek karşılamak, savunma ve havacılık sanayiinin rekabetçiliğini küresel ölçekte artırmak, savunma sanayiinde edinilen becerilerin sivil sektöre aktarımını da sağlayarak ülkemiz için önemli ekonomik değer üreten bir seviyeye taşımak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Türk savunma sanayii gerek yurtiçi savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını, gerekse dost ve müttefik ülkelerin bu alandaki taleplerini yurtiçi imkânlarla karşılayabilecek yetkinliğe ulaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.520)		
Tedbir 520.1. Ülkemiz savunma ve güvenlik ihtiyaçlarında dışa bağımlılığı azami ölçüde ortadan kaldırmak amacıyla başta alt bileşenler olmak üzere yerli üretim yetkinlikleri geliştirilecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Savunma, anayurt güvenliği, havacılık ve uzay sanayi alanlarındaki yerli sanayi kuruluşlarının yatırım ve nitelikli personel istihdam faaliyetleri desteklenecektir.
Tedbir 520.2. Kuantum teknolojileri, yapay zekâ, otonom sistemler, hipersonik teknolojiler gibi derin ve çığır açan teknolojilerde askeri ve sivil kullanıma yönelik Ar-Ge ve Ür-Ge faaliyetleri desteklenecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Hipersonik Teknolojileri alanında çalışılan Kompozit Katı Yakıtlar İçin Bağlayıcı-Katalizör Bileşeni Geliştirilmesi (KARBOSEN) Projesi ile Kompozit Katı Yakıtlar için Bağlayıcı-Katalizör Geliştirme amacıyla Küçük Ölçek Üretimleri için Altyapı Adaptasyon Çalışmaları yürütülecektir. 2. Kuantum Lidar Geliştirilmesi Projesi kapsamında kritik tasarım ve tasarım doğrulama faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 3. Mikrodalga Kuantum Radar Bileşenleri Geliştirilmesi (KUDAR) Projesi kapsamında kritik tasarım faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 4. Kuantum Odak Teknoloji Ağı (OTAĞ) çalışmaları gerçekleştirilecektir. 5. Soğuk Atom Tabanlı Ataletsel Sensör Geliştirilmesi (SOĞUK ATOM) Projesi faaliyetleri yürütülecektir. 6. Rubidyum Atomik Saat Geliştirilmesi (GÜNEŞ) Projesi Sözleşmesi imzalanacak ve faaliyetleri yürütülecektir. 7. Kuantum Temelli Manyetik Anomali Tespiti Projesi'nin teklife çağrı dosyası yayımlanacaktır. 8. Yapay zekânın elektronik harp sistemlerinde kullanılmasına yönelik Bilişsel Elektronik Harp alanında YANKI, BİLRAD, BERAY projeleri yürütülecektir. 9. Otonomi ve haberleşme alanında TORAMAN ve KAPTAN projeleri yürütülecektir. 10. SAGA Çağırısı kapsamında uygun bulunan altı yeni projenin sözleşmesi imzalanacaktır. 11. Geleceğin Yapay Zekâ Teknolojileri Odak Teknoloji Ağı faaliyetleri gerçekleştirilecektir.

Tedbir 520.3. Sektörün artan nitelikli insan kaynağı ihtiyacını karşılamak amacıyla eğitim altyapısı güçlendirilecek, teknoloji yarışma ve programları yoluyla savunma sanayiine yönelik ilgi artırılacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Anadolu ve fen liseleri öğrencilerine yönelik olarak iki farklı yetkinlik geliştirme programı sürdürülecektir. 2. Üniversite öğrencilerine yönelik dört farklı yetkinlik geliştirme programı sürdürülecektir. 3. Gençlerin savunma sanayiine olan ilgilerini artırmak ve genç yetenekleri keşfedip geliştirmek amacıyla Gençlik Zirvesi düzenlenecektir. 4. Vizyoner Genç platformunun Savunma Sanayii'ne özel bir istihdam portalına dönüşümü sağlanarak sektörün yetenek ve yetkinlik haritası oluşturulacaktır. 5. Sektör profesyonellerinin yetkinliklerini geliştirmeye yönelik olarak Dijital Öğrenme Ağı projesi hayata geçirilerek çevrimiçi eğitimler düzenlenecektir. 6. Savunma Sanayii İK Analitiği Programı hayata geçirilecektir. 7. Sektörel etkileşimi artırmak için Stratejik/Operasyonel/Kültürel Yetkinlik Etkileşim Programları sürdürülecek ve bu anlamda yeni programlar hayata geçirilecektir. 8. 2025 yılında gerçekleştirilecek TEKNOFEST etkinliği ile birlikte Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi tarafından düzenlenecek Kariyer Fuarlarına katılım sağlanacaktır.
Tedbir 520.4. Savunma sanayiinde yüksek teknoloji geliştiren yenilik tabanlı girişimci firmaların sayısının artırılması ve büyük ölçekli savunma sanayii firmalarının yerli tedarik ekosistemlerini geliştirmesi ve girişimciliği desteklemesi sağlanacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Yetenek Envanteri (YETEN) 2.0 Sözleşmesi imzalanacaktır.
Tedbir 520.5. Sektörün ülkemizin dijital dönüşümüne öncülük etmesi amacıyla savunma sanayii şirketlerinin dijital dönüşüm olgunluğu artırılacak, verinin etkin kullanımı ve güvenliği sağlanacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Endüstriyel Yetkinlik Değerlendirme ve Destekleme Programı (EYDEP) kapsamında Endüstri 4.0 ile ilgili kriterler hakkında firmaların farkındalıklarının artırılmasına ilişkin çalışmalar yapılacaktır.
Savunma sanayii ihracatı artırılacak, uluslararası işbirliği güçlendirilecek, yüksek teknolojili alanlarda yetenek kazanımı ve kullanımı çerçevesinde sivil pazarla etkileşimi desteklenerek ülkemizin sanayileşme hedefleri ve dış ticaret dengesi ile sektörün sürdürülebilirliğine katkı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.521)		

Tedbir 521.1. Türk savunma sanayiini küresel ölçekte rekabetçi bir konuma ulaştırmak amacıyla çalışmalar yürütülecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Savunma sanayii kabiliyetlerimizin yurt dışına aktarılmasını teminen resmi heyetler ülkemizde ağırlanacak ve savunma sanayii alanında ihracat potansiyeli yüksek ülkelerle planlı 17 Savunma Sanayi İşbirliği (SSİ) toplantısı gerçekleştirilecektir. 2. Yurt dışında gerçekleştirilecek savunma sanayii fuarlarına milli ve stantlı katılım gerçekleştirilerek firmalarımıza destek sağlanacaktır. 3. Türk Savunma Sanayii firmalarının NATO ihalelerindeki payını artıracak şekilde sektör ve paydaşlarla konferans, çalıştay, ziyaret gibi faaliyetler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 521.2. Askeri alanda teknoloji yoğun ürün ve hizmetler için kazanılan yeteneklerin sanayileşme hedefleri doğrultusunda sivil alanda etkin kullanımı sağlanacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Savunma sanayii yeteneklerinin sivil alanda kullanımını yaygınlaştırmaya yönelik paydaşlar arası etkileşim artırılacaktır.
Tedbir 521.3. Sektör paydaşları arasında işbirliğini güçlendirmeye yönelik platformlar oluşturulacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Savunma sanayiinde faaliyet gösteren ana yüklenicilerin katılım sağlayacağı savunma sanayii il buluşmaları ile teknopark, kümelenme ve OSB buluşmaları düzenlenecektir.
Tedbir 521.4. Gerek savunma ve güvenlik gerekse sivil alanda siber güvenlik ihtiyaçları, azami ölçüde yerli ve yetkin çözümlerle karşılanacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Bilişim projelerinde yerli siber güvenlik çözümleri uygulanacak ve yerli ürün geliştirme faaliyetlerine katkı sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Savunma Sanayii Yerlilik Oranı	Yüzde	80	81	82
Savunma ve Havacılık İhracatı (3)	Milyar Dolar	5,6	6,6	7,3
Savunma ve Havacılık Sanayii Ciro su	Milyar Dolar	15,1	16,5	18,2
Savunma ve Havacılık Sanayii İstihdamı	Bin Kişi	90,9	99,0	108,9

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program Hedefi

(3) Mal ve Hizmet Dâhil İhracat (yurt dışı satış geliri)

2.2.2.4. Turizm

a) Mevcut Durum

Covid-19 salgını 2020-2021 yıllarında turizm sektöründe keskin bir düşüşe yol açmış ancak sektör, 2022 yılından itibaren güçlü bir toparlanma sürecine girmiştir. Küresel turizm pazarının 2024 yılı sonuna kadar pandemi öncesi seviyelere ulaşması ve uzun vadede sürdürülebilir bir büyüme göstermesi beklenmektedir. Birçok ülkede önemli iyileşmeler kaydedilmesine rağmen küresel ekonomik dalgalanmalar ve jeopolitik belirsizlikler turizm sektöründeki toparlanmanın dengesiz bir seyir izlemesine neden olmaktadır.

2023 yılında uluslararası turist sayısı bir önceki yıla göre yüzde 33,4 oranında artarak 1,3 milyar kişi olarak gerçekleşmiş ancak bu rakam 2019 yılı seviyesinin yüzde 11,2 altında kalmıştır. Aynı yıl uluslararası turizm gelirleri ise yüzde 33,8 oranında artarak 1,5 trilyon dolara ulaşmış ve nominal olarak pandemi öncesi seviyelere geri dönmüştür. Enflasyondan arındırıldığında turizm gelirlerinde 2019 yılı seviyesinin yüzde 2,5 gerisinde kalınmıştır.

Türkiye, turizm sektöründe 2019 yılı seviyelerine ulaşma açısından küresel turizmle kıyasla daha güçlü bir toparlanma performansı sergilemiştir. 2023 yılında gelen turist sayısı bir önceki yıla göre yüzde 9,3 artarak 55,2 milyona ulaşmış, turizm geliri ise yüzde 12,1 artarak 55,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı verileri ile karşılaştırıldığında, turist sayısı açısından yüzde 7,7 oranında bir artış kaydedilirken yüzde 30,4 oranında daha fazla turizm geliri elde edilmiştir. Türkiye, 2023 yılında turist sayısı bakımından uluslararası turizm pazarından yüzde 4,2, Avrupa turizm pazarından yüzde 7,8 pay almış, turizm gelirlerinde ise bu paylar sırasıyla yüzde 3,3 ve yüzde 7,5 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye 2023 yılında gelen turist sayısı bakımından dünyada beşinci, turizm gelirinde ise yedinci sırada yer almaktadır.

2022 yılında 971 dolar olan ziyaretçi başına ortalama harcama 2023 yılında 979 dolar seviyesine ulaşmıştır. 2023 yılında ülkemize gelen 49,2 milyon yabancı ziyaretçinin yüzde 43,1'i OECD, yüzde 24,3'ü de Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerindendir. Aynı dönemde ülkemize en çok ziyaretçi gönderen ülkeler sıralamasında Rusya birinci (yüzde 12,8), Almanya ikinci (yüzde 12,6), İngiltere ise üçüncü (yüzde 7,7) sırada yer almıştır.

TABLO II: 14- Dünyada ve Türkiye’de Turizm Hareketleri ve Turizm Gelirleri

	2019	2020	2021	2022	2023	2024 (2)
DÜNYA						
Turist Sayısı (Milyon Kişi)	1 465	407	458	975	1 300	1 494
Yıllık Değişim (Yüzde)	3,5	-72,3	12,7	112,2	33,4	15,0
Turizm Geliri (Milyar Dolar)	1 488	554	632	1 126	1 507	1 748
Yıllık Değişim (Yüzde)	3,8	-62,7	14,1	78,2	33,8	16,0
TÜRKİYE						
Turist Sayısı (Milyon Kişi) (1)	51,2	15,9	29,9	50,5	55,2	59,0
Yıllık Değişim (Yüzde)	11,9	-69,0	88,3	68,6	9,3	6,9
Yabancı Ziyaretçi Sayısı (Milyon Kişi)(1)	45,1	12,7	24,7	44,6	49,2	52,7
Yıllık Değişim (Yüzde)	14,1	-71,7	94,1	80,3	10,4	7,1
Turizm Geliri (Milyar Dolar)(3)(4)	42,8	15,2	30,3	49,9	55,9	59,6
Yıllık Değişim (Yüzde)	19,3	-64,6	99,8	64,5	12,1	6,7
Kişi Başı Ortalama Harcama (Dolar)	826	958	1 032	971	979	984

Kaynak: Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK

(1) Yabancı ziyaretçi sayısı, Türkiye Cumhuriyeti pasaportu taşımayan, sınır kapılarından ülkemize giriş yapan ve yurt dışında ikamet eden ziyaretçileri yansıtmaktadır. Turist sayısı ise, yabancı ziyaretçi sayısı ile yurt dışında ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti pasaportlu ziyaretçi sayısı toplamından gününbirliklerinin (Türkiye’de 24 saatten az kalan) çıkarılmasıyla elde edilmektedir. (2) Gerçekleşme Tahmini. (3) 2020 yılı verisi 1., 3. ve 4. çeyrekleri kapsamaktadır. Covid-19 salgını nedeniyle sınır kapılarında anket yapılamadığından 2020 yılı 2. çeyreğe ilişkin veri yayınlanamamıştır. (4) Turizm gelirleri TÜİK tarafından Nisan 2024’te revize edilmiştir.

Küresel turizm pazarında 2024 yılı Ocak-Mart döneminde turist sayısının 2023 yılının aynı dönemine göre yüzde 19 arttığı ancak 2019 yılının aynı dönemine kıyasla yüzde 2,9 düşük kaldığı görülmektedir. Özellikle Çin kaynaklı seyahatlerin artmasıyla birlikte 2024 yılının sonuna kadar küresel turizmin tam anlamıyla toparlanması beklenmektedir. Bununla birlikte, süregelen enflasyon, yüksek faiz oranları, dalgalanan petrol fiyatları ve ticaretteki aksamalar; ulaşım ve konaklama maliyetlerinin yükselmesine neden olmakta ve hane halkı bütçesi üzerinde baskı oluşturmaktadır. Buna rağmen, seyahat talebi canlılığını korumaya devam etmekte; maliyet açısından avantajlı, yakın mesafedeki varış noktaları ile kısa süreli seyahatler ön plana çıkmaktadır. Ancak Rusya-Ukrayna savaşı ve Ortadoğu'da artan jeopolitik gerilimlerin yarattığı belirsizlikler turizm sektörü için aşağı yönlü risk oluşturmaya devam etmektedir. Bu gelişmeler ışığında, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) uluslararası turist girişlerinin 2024 yılı sonunda 2019 yılı seviyesinin yüzde 2 üzerinde gerçekleşeceğini öngörmektedir.

Türkiye turizm sektörünün 2024 yılında güçlü bir biçimde toparlanması için ürün ve pazar çeşitliliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalara yoğunluk verilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde, Türkiye'ye 2024 yılı Ocak-Ağustos döneminde gelen yabancı ziyaretçilerin sayısı önceki yıla göre yüzde 7,1 artışla 35,8 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Ülkemiz turizm geliri ise Ocak-Haziran 2024 döneminde önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 9,3 artışla 23,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ülkemize gelen yabancı ziyaretçi sayısının 2024 yılı sonunda bir önceki yıla göre yüzde 7,1 artarak 52,7 milyon kişiye ve turizm gelirinin ise yüzde 6,7 artarak 59,6 milyar dolara ulaşacağı öngörülmektedir.

Turizmin ekonomik etkilerini arz ve talep yaklaşımı ile ölçen Turizm Uydu Hesapları (2019-2022) verileri, hem ekonomik büyüme hem de istihdam oluşturma açısından ülkemiz turizm sektörünün önemini ortaya koymaktadır. 2022 yılı verilerine göre, ülkemizdeki turizm amaçlı toplam tüketim değeri 1,3 trilyon TL olarak gerçekleşmiş ve bu değerın toplam yurt içi arz içerisindeki payı yüzde 3,3 olmuştur. Ayrıca aynı yıl turizm amaçlı gayrisafi katma değer 586,8 milyar TL olarak gerçekleşmiş ve doğrudan turizm amaçlı gayrisafi katma değerin toplam gayrisafi katma değer içindeki payı yüzde 4,4 olmuştur. Doğrudan turizm amaçlı istihdam edilen kişi sayısı 2019 yılında 935 bin kişiyken 2022 yılında 885 bin kişiye gerilemiştir. 2019 yılında turizm sektöründeki istihdamın toplam istihdam içindeki payı yüzde 3,3 iken 2022 yılında bu oran yüzde 2,9'a düşmüştür.

Sürdürülebilir turizm faaliyetlerine hız vermek amacıyla Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi (KSTK) ile 2022 yılında imzalanan üç yıllık işbirliği anlaşması çerçevesinde çalışmalar sürdürülmektedir. Bu konudaki ilk ulusal program olma özelliği taşıyan Sürdürülebilir Turizm Programı ile uluslararası standartlara uyum sağlanması ve Türkiye'nin sürdürülebilirlik konusunda yaptığı çalışmaların dijital ortamda görünürlüğünün artırılması amaçlanmaktadır. Programın konaklama tesisleri, tur operatörleri ve varış noktalarını kapsayacak şekilde üç aşamalı bir geçiş süreciyle hayata geçirilmesi planlanmaktadır. Bu kapsamda, öncelikli olarak konaklama tesisleri için hazırlanan sürdürülebilir turizm kriterleri KSTK standartlarına göre onaylanmıştır. 25 Temmuz 2024 tarihli ve 2024/5 sayılı Genelge ile konaklama tesislerine 31 Aralık 2025 tarihine kadar en az 2. Aşama Belgesi alma zorunluluğu getirilmiş olup 2030 yılında ise konaklama tesislerinin tüm standartları karşılaması hedeflenmektedir. Eylül 2024 itibarıyla 1. Aşama Belgeli 16.850, 2. Aşama Belgeli ve 3. Aşama Sertifikalı 1.118 tesisle birlikte toplam belgeli ve sertifikalı konaklama

tesisi sayısı 17.969'a yükselmiştir. Bu tesislerdeki belgelendirilen veya sertifikalandırılan yatak kapasitesi ise 1,6 milyona ulaşmıştır.

Eylül 2024 itibarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belgelendirilen 6.176 tesiste 1.154.626 yatak, basit konaklama belgeli 14.825 tesiste 661.566 yatak bulunmakta olup yatırım aşamasındaki 169.321 yatakla birlikte ülkemizdeki toplam yatak kapasitesi 1.983.513'e ulaşmıştır. Temmuz 2024 sonu itibarıyla biri kruvaziyer gemi limanı olmak üzere turizm işletme ve yatırım belgeli toplam 45 deniz turizmi tesisi hizmet vermekte olup 11.713'ü denizde, 4.128'i karada olmak üzere toplam 15.886 yat bağlama kapasitesi bulunmaktadır. Eylül 2024 itibarıyla sektörde faaliyet gösteren seyahat acentası sayısı ise 16.268'dir.

Konutların gerçek ve tüzel kişilere turizm amaçlı kiralınmasına ilişkin usul ve esasları belirleyen 7464 sayılı Konutların Turizm Amaçlı Kiralanmasına ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 1 Ocak 2024 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kısa süreli kiralamarlar için denetim ve şeffaflığın artırılması amacıyla, 100 günden az süreyle kiralaanan konutların envanteri çıkarılmış, sahip olunması gereken asgari standartlar belirlenmiş ve bu standartlara uygun olan konutlar belgelendirilerek kayıt altına alınmıştır. Ağustos 2024 sonu itibarıyla 88.730 konut için başvuru yapılmış olup bu başvuruların 37.172'si için turizm amaçlı kiralaanan konut izin belgesi düzenlenmiştir.

Turizm sektörünün çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik sürdürülebilirliğine katkıda bulunmak üzere çevreye duyarlı konaklama tesisleri belgelendirme faaliyetleri devam etmekte olup bu çerçevede Ağustos 2024 sonu itibarıyla 435 tesise Yeşil Yıldız Belgesi düzenlenmiştir. Çevre yönetimine önem veren Mavi Bayrak Uygulamasına dâhil olan ülkeler arasında Türkiye 2024 yılında 567 ödüllü plajla üçüncü sırada, 27 ödüllü marina ile yedinci sırada yer almıştır. Ayrıca dokuz bireysel yat ve 18 turizm teknesi de Mavi Bayrak ile ödüllendirilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülen altyapı çalışmaları kapsamında, yapımına Şubat 2023'te başlanan Antalya Kemer-Çamyuva Atıksu Arıtma Tesisi ve Bağlantılı Altyapı Tesisleri Yapım İşi Nisan 2024'te tamamlanmıştır.

Ücretsiz, güvenli ve sıhhi plajların oluşturulması amacıyla turizmin yoğun olduğu bölgelerde yerel halkın ve ziyaretçilerin yararlanması için halk plajları yapımına devam edilmiştir. 2024 yılında Antalya ilinde Kemer Tekirova ve Manavgat Ilıca halk plajları hizmete açılmıştır. Böylece Antalya, Muğla ve İzmir illerinde halkın kullanımına sunulan plaj sayısı 17'ye yükselmiştir.

Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansının koordinasyonunda reklam ve tanıtım faaliyetlerine 2024 yılında da devam edilmiştir. Hedef pazar ülkelerde yerel ajanslarla yapılan anlaşmalar kapsamında algı ve imaj çalışmaları ile pazar araştırmaları yürütülmüş, ülke bazında talebe yönelik ve üst gelir grubunu hedefleyen özelleştirilmiş tanıtım çalışmaları sürdürülmüştür.

Türkiye'nin tek dijital küresel tanıtım platformu GoTürkiye.com yenilenmiş yapısıyla turizm potansiyelini varış noktası ve deneyim odaklı bir bakış açısıyla hedef pazarlardaki kullanıcılara sunmaktadır. Değişen eğilimler çerçevesinde çeşitli kullanıcı profilleri ve dijital tüketim alışkanlıklarına uygun içerikte hazırlanan, turizm ürün çeşitliliğini vurgulayan

platformda, Ağustos 2024 itibarıyla 105 varış noktası, 58 deneyim tanıtımı yapılmış ve 10 dilde içerik sunularak 121 milyon tekil ziyaretçiye ulaşılmıştır.

Ocak-Eylül 2024 döneminde Türkiye'nin küresel marka olarak konumlandırılması ve pazar çeşitliliğinin artırılması amacıyla varış noktası ve deneyim odaklı tanıtım faaliyetleri kapsamında 200'den fazla ülkede reklam faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

Turizm faaliyetlerinin ülke geneline yayılması, marka bütünlüğünün sağlanması ve etkin tanıtımın yapılması amacıyla Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı tarafından il bazlı markalaşma ve tanıtım çalışmalarına devam edilmiştir. Kapadokya Üniversitesi işbirliğinde 59 il için turizm yol haritaları hazırlanmıştır. Bu kapsamda sosyal medyada etkili kişiler, basın mensupları, kanaat önderleri, tur operatörleri ve seyahat acentalarına yönelik tanıtım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca "Gezsen" (İngiliz dilinde "Go") marka çatısı altında açılan sosyal medya hesaplarında 81 il için oluşturulan toplam 161 hesapta illerin turizm ürünlerinin tanıtımına devam edilmektedir.

Gastronomi turizmi alanında ülkemizin sahip olduğu değerlerin yurt içi ve yurt dışı tanıtımında etkinliğinin artırılması, Türk mutfağı tanıtım faaliyetlerinin eşgüdümlü ve belirli bir tema altında yapılarak zaman ve kaynak israfının engellenmesi amacıyla 21-27 Mayıs 2024 tarihleri arasında üçüncü kez kutlanan Türk Mutfağı Haftası çerçevesinde çeşitli tanıtım etkinlikleri düzenlenmiştir.

Turizm sektörü, yenilikçi hizmetler ve ürünler geliştirmek üzere yeni nesil teknolojilerin süreç ve verilerinden faydalanarak akıllı turizme dönüşmektedir. Bu çerçevede, ülkemizde de yeni dijital takip altyapısı oluşturulmuş, ziyaretçilerin davranışlarını büyük veriye dayanarak yapay zekâyla analiz etme, ürün geliştirme ve hedef ülke bazlı varış noktası tanıtım stratejisi oluşturma imkânı sağlanmıştır. Ziyaretçi ve konaklama istatistikleri, uçuş arama, uçuş kapasitesi ve uçuş biletleme istatistikleri büyük veri aracılığıyla günlük analiz edilebilmektedir. Ayrıca GoTürkiye ve diğer turizm platformlarının kullanım istatistikleri ile etkinlik ve ağırlama verileri de aynı yöntemle analiz edilerek Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı veri tabanına aktarılmaktadır. Bu verilerin karar mekanizmalarında kullanılması amacıyla ortak bir panel geliştirilmiş ve turizm çalışanlarının erişimine sunulacak şekilde tasarlanmıştır.

Turizm istatistiklerinin daha hızlı ve kaliteli olarak hesaplanmasına yönelik idari kayıt kullanımının artırılması, yeni veri kaynaklarının ve araştırma sonuçlarının sisteme entegre edilmesi ve metodolojik iyileştirmelerin yansıtılması amacıyla TÜİK tarafından Ekim 2022'de bir revizyon gerçekleştirilmiştir. Bu revizyonla anket verilerini destekleyici olarak idari kayıt verileri kullanılmaya başlanmış ve turizm istatistiklerinin kalitesinde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Söz konusu revizyonların devamı niteliğinde Nisan 2024'te gerçekleştirilen diğer bir revizyonla Emniyet Genel Müdürlüğünden alınan gününbirlik ziyaretçilere ilişkin verinin kullanımına başlanmış, sınır kapısı türü (deniz, demir, hava, kara) ayrımında yapılan hesaplamalarda ve örnekleme tasarımında güncellemeler yapılmıştır.

Turizm sektöründe nitelikli personel ihtiyacını karşılamak amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında imzalanan protokoller çerçevesinde son altı yıldır sürdürülen ve öğrencilere konaklama tesislerinde staj imkânı sağlayan uygulama devam etmektedir. Ayrıca konaklama ve yeme içme işletmelerinde çalışan personelin mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmek ve hizmet kalitesini artırmak amacıyla İşbaşı Eğitimi Kursları ile Kişisel Gelişim Seminerleri düzenlenmektedir.

Türkiye'nin tanıtımını daha etkin bir şekilde gerçekleştirmek amacıyla sektör çalışanlarına yönelik olarak sunulan All in Türkiye isimli çevrimiçi eğitim platformundaki 30 kursa 113 farklı ülkeden 3.589 kişi kaydolmuş ve 9.129 sertifika verilmiştir.

Covid-19 salgını sürecinde öne çıkan temassız iletişim, sanal deneyimler, çevrimiçi işlemler gibi uygulamalarla birlikte dijital dönüşüm turizm sektörünün gündemindeki önemli başlıklardan biri haline gelmiştir. Dünyadaki dijital dönüşüme paralel olarak, turizm sektörü için yapay zekâ, sanal gerçeklik gibi dijital uygulamaların yerli kaynaklarla ve yenilikçi yaklaşımlarla geliştirilmesi, ayrıca turizm sektörü çalışanlarına dijital beceriler kazandırılması önem arz etmektedir.

b) Amaç

Değişen tüketici eğilimleri doğrultusunda turizmin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, sezon süresinin uzatılması, hizmet kalitesinin yükseltilmesi ve daha fazla harcama eğilimi olan ziyaretçinin ülkemize çekilmesiyle ziyaretçi başına turizm gelirin artırılması, varış noktası yönetimi yaklaşımıyla sektörde yeşil ve dijital dönüşümün gerçekleştirilerek rekabetçiliğin geliştirilmesi ve koruma/kullanma dengesi gözetilerek ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Turizm sektörünün sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde doğal, tarihi ve sosyal çevreyi koruyucu ve geliştirici bir yaklaşım içinde olması sağlanacak ve sektörde yeşil dönüşüm hızlandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.523)		
Tedbir 523.2. Turizm sektörünün iklim değişikliğine uyum kapasitesi artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. İklim değişikliğinin turizm sektörüne etkilerinin somut anlaşılması amacıyla seçilecek pilot bölgelerde sektörel risk haritaları üretilecek ve iklim eylem planları hazırlanacaktır.
Tedbir 523.3. "Sürdürülebilir Turizm Programı" kapsamında turizmde yeşil dönüşümün sağlanması için çalışmalar yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Üniversiteler	1. Turizm İşletmesi Belgesi veya Basit Konaklama Turizm İşletmesi Belgesi ile belgelendirilen konaklama tesislerinin tamamının Türkiye Sürdürülebilir Turizm Programı 2. Aşama Belgesini alması sağlanacaktır.
Tedbir 523.7. Turizmin çevreye, sosyal ve kültürel dokuya karşı oluşturabileceği olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla ziyaretçilerin "sorumlu turizm anlayışı"na sahip olmaları için bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, RTÜK, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Dijital platformlar vasıtasıyla turistlerin sorumlu turizm anlayışını teşvik edecek bilgilendirici çalışmalar yapılacaktır.

Turizm sektörünün hızlı değişen talebi karşılayabilen rekabetçi bir yapıya kavuşması için dijital dönüşüme uyum sağlaması desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.524)		
Tedbir 524.1. Turizm sektöründe dijital teknolojilerin etkin kullanımı sağlanacak, turizm değer zincirindeki tüm paydaşların dijital ortamda birbirine bağlanmasıyla “kesintisiz uçtan uca seyahat” yaklaşımı sektöre kazandırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Üniversiteler, İlgili STK’lar	1. Seyahat acentalarına ilişkin iş ve işlemlerin dijital ortama taşınması için gerekli teknik altyapı oluşturularak uygulamaya konulacaktır. 2. İşlemlerin hızlandırılması amacıyla Profesyonel Turist Rehberi Ruhsatnameleri dijital ortamda üretilecektir.
Tedbir 524.3. Ziyaretçilere doğru kanallardan uygun içeriklerin ulaştırılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilecek ve yenilikçi çözümlerle kullanıcı deneyimi iyileştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı	1. Tüm illeri ve turistik varış noktalarını kapsayan basılı ve QR kodlu broşürler hazırlanacak ve bu materyaller dijital platformlarda yaygın bir şekilde tanıtılacaktır.
Rekabetçi ve hızla değişen talebi karşılayabilen bir turizm sektörü için hizmet kalitesi iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.525)		
Tedbir 525.1. Hizmet kalitesini iyileştirerek daha rekabetçi bir turizm sektörü oluşturmak üzere personelin mevcut becerilerini geliştirme ve yeni beceriler edinmesi sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi	1. İşitme engelli bireylerin turist rehberliği hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak amacıyla profesyonel turist rehberlerine yönelik işaret dili eğitimleri düzenlenecektir. 2. Cumhurbaşkanlığı Uzaktan Eğitim Kapısı platformu üzerinden 3.500 kişiye mesleki işbaşı eğitimleri çevrimiçi olarak verilecektir.
Tedbir 525.3. Mesleki eğitim müfredatı sektörün ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Üniversiteler, İlgili STK’lar	1. Ulusal meslek standartları, ulusal ve uluslararası yeterlilikler, teknolojik gelişmeler ve sektörden gelen talepler doğrultusunda mesleki ve teknik ortaöğretim programları güncellenecektir.
Tedbir 525.4. Turizm sektörünün ihtiyacı olan nitelikli ara eleman ihtiyacının karşılanmasına yönelik uygulamalı eğitim programları geliştirilerek sürdürülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İlgili STK’lar	1. Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme İş Birliği Protokolü kapsamında Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde okuyan öğrencilerin en az üç yabancı dil öğrenmelerine ve turizm işletmelerinde yoğunlaştırılmış beceri eğitimi almalarına yönelik faaliyetler yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 525.5. Hizmet kalitesinin ve turist memnuniyetinin artırılması amacıyla turizm tesislerinde fiziki şartların iyileştirilmesine yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacak ve denetim faaliyetleri artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, İlgili STK’lar	1. Turizm tesislerinin hizmet kalitesini artırmak ve tesislerde standart birliği sağlamak amacıyla belgelendirme süreçlerine yönelik mevzuat çalışmaları yürütülecektir. 2. Basit Konaklama Turizm İşletmesi Belgeli tesislerin, Turizm İşletmesi Belgesi’ne geçişi sağlanacaktır. 3. Turizmde hizmet kalitesini artırmak amacıyla 3.750 turizm işletme belgeli tesis denetlenecektir.

Tutarlı ve bütüncül turizm gelişimini sağlamak, varış noktalarının özgün kimliklerini oluşturmak ve yerel ekonomik döngüyü güçlendirmek üzere varış noktası yönetim örgütleri hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.526)		
Tedbir 526.1. Varış noktası yönetim örgütlenmesine ilişkin hukuki altyapı oluşturulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. İl Tanıtım ve Geliştirme Programı Kurullarında bulunan üyelerin imzaladığı işbirliği protokolüyle oluşturulan altyapının devam etmesi için 81 ilde en az 200 toplantı gerçekleştirilecektir.
Ziyaretçi başına turizm gelirin artırılması amacıyla daha fazla gelir bırakan turizm çeşitleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.527)		
Tedbir 527.2. Turizm çeşitlerinin planlı gelişimini sağlamak üzere ana plan ve strateji çalışmaları yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Uludağ Alan Başkanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Kış turizminin sürdürülebilir gelişimini sağlamak üzere Uludağ Alan Planı çalışması tamamlanacaktır.
Tedbir 527.4. Turizm yatırımlarının sürdürülebilir bir anlayışla gerçekleştirilmesine yönelik planlama ve arazi tahsis çalışmalarına devam edilecek, turizm altyapı yatırımları gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Antalya, Aydın, Muğla ve İzmir illerinde dört ücretsiz halk plajı yapılacaktır. 2. Bingöl Haserek Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi, Antalya Kaş Kalkan Kıyı Bandı Turizm Alanı, Güney Antalya Turizm Alanı Adrasan Yerleşmesi Planlama çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 527.5. Kültür ve turizm güzergâhları geliştirilerek ziyaretçi kalış süresinin ve harcamalarının artırılması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Kültürel ve turistik etkinliklerin tanıtımına yönelik faaliyetler artırılabacak ve kültürel yolculuk rotalarının sayısı 15'e çıkarılacaktır.
Turizm gelirin artırılması, mevcut pazarlarımızın güçlendirilmesi, yeni pazarların oluşturulması ve harcama eğilimi yüksek ziyaretçilere ulaşılması amacıyla tanıtım faaliyetleri yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.528)		
Tedbir 528.1. Türkiye markası altında ve odaklı bir biçimde yapılan etkin tanıtım faaliyetlerine devam edilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, RTÜK, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. GoTürkiye çatı markası altında yeni temalar ve varış noktaları geliştirilecek, farklı mecralarda tanıtılacaktır. 2. İç turizme yönelik paylaşımlar yapan Gezsen hesaplarının takipçi sayısını artırmak amacıyla çalışmalar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 528.2. Değişen tüketici eğilimleri ile teknolojik gelişmeler doğrultusunda yeni tanıtım stratejileri belirlenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, RTÜK, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Gelişen trendlere uygun olarak yeni mecralar belirlenecek ve hitap ettiği ülkelere göre tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.

Tedbir 528.3. Yeni pazarlar oluşturulması amacıyla başta Amerika ve Uzak Doğu ülkeleri olmak üzere turist potansiyeli yüksek ülkelerde tanıtım çalışmaları yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), RTÜK, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı	1. Amerika pazarı için hava yolu şirketleriyle ortak bütçeli olarak tanıtım projeleri yürütülecektir. 2. Hedef pazarlarda yüksek gelir gruplarını hedef alan tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Turizm sektörünün daha etkin analiz edilebilmesi için gerekli veri altyapısı oluşturulacak ve mevcut turizm istatistikleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.529)		
Tedbir 529.2. Turizmin sürdürülebilirliğini ölçmek için oluşturulan uluslararası istatistiki çerçeveye uygun ölçüm araçları geliştirilecek ve yeni veri setleri oluşturulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK	1. Turizmin çevresel etkilerini ortaya koyan karşılaştırılabilir nitelikte bir gösterge seti oluşturulacak ve metodolojisi belirlenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Turizm Geliri	Milyar Dolar	55,9	59,6	63,6
Giriş Yapan Ziyaretçi Sayısı	Milyon Kişi	56,7	60,7	63,7
Turizm Gelirinin GSYH İçerisindeki Payı	Yüzde	4,9	4,5	4,3
Kişi Başı Ortalama Harcama	Dolar	979	984	1 000
Kişi Başı Gecelik Ortalama Harcama	Dolar	92	101	106

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.2.3. Sektörel Politikalar

2.2.3.1. Kamu Yatırım Politikaları

a) Mevcut Durum

2024 yılı kamu yatırım uygulamalarında sektörel, bölgesel ve proje bazındaki öncelikler dikkate alınarak ekonomik ve sosyal altyapıyı geliştirecek yatırımlara ağırlık verilmiştir. 2024 yılı Yatırım Programı sene başı değerleri dikkate alındığında, mahalli idare yatırımları ve yatırım işçilik giderleri hariç olmak üzere toplam tutarı 7.317,1 milyar TL, 2023 yılı sonu kümülatif harcaması 2.132,7 milyar TL ve 2024 yılı başlangıç ödeneği 1.006,9 milyar TL olan 3.799 kamu yatırım projesi yürütülmektedir.

2024 yılı Yatırım Programı kapsamında 1.006,9 milyar TL'lik yatırım ödeneğinden en yüksek payı yüzde 31,7 ile ulaştırma sektörü alırken, eğitim sektörünün payı yüzde 15 madencilik sektörünün payı yüzde 10,5, tarım sektörünün payı yüzde 10, sağlık sektörünün payı yüzde 9,4 ve enerji sektörünün payı yüzde 7,5'tir. İmalat, turizm, konut, içmesuyu ve kanalizasyon, teknolojik araştırma, güvenlik, adalet, çevre gibi diğer sektörlerin toplam payı ise yüzde 15,9'dur.

Orta Vadeli Programda (2025-2027) ilan edilen kuruluşların yatırım teklif tavanları dikkate alındığında 2025 yılında yatırım projelerine ayrılan kaynağın önemli ölçüde artırılması hedeflenmiştir. 2025 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesi Kanun Teklifinde 2024 yılı sene başında 912,8 milyar TL olan merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki yatırımlar için ayrılan ödeneklerin 2025 yılında yüzde 42,1 oranında artarak 1.297 milyar TL'ye ulaşması öngörülmüştür. Benzer şekilde, 15 Eylül 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 2024/12 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi eki 2025-2027 Dönemi Yatırım Programı Hazırlama Rehberinde yer alan 2025 yılı KİT yatırım teklif tavanları da 2024 yılında 271,6 milyar TL olan seviyesinden 405,5 milyar TL seviyesine çıkarılmıştır.

Ülkemizde Yap-İşlet-Devret (YİD), Yap-İşlet (Yİ), Yap-Kirala-Devret (YKD) ve İşletme Hakkı Devri (İHD) olmak üzere dört temel Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) modeli uygulanmaktadır. Söz konusu modellerle 1986 yılından itibaren, Eylül 2024 itibarıyla 272 KÖİ projesi için uygulama sözleşmesi imzalanmıştır. Uygulama sözleşmesi imzalanan projelerin toplam yatırım büyüklüğü Eylül 2024 fiyatlarıyla 102,72 milyar dolara ulaşmaktadır. Bu tutar içinde ulaştırma sektörü 62,38 milyar dolar yatırımla ilk sırada yer almakta olup bunu 22,31 milyar dolarla enerji, 13,43 milyar dolarla sağlık sektörü takip etmektedir. Mevcut durumda, 254 proje işletmeye alınmış olup 18 projenin yapımına devam edilmektedir.

TABLO II: 15- Genel Devlet Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH İçindeki Payı

	(Yüzde)					
Ülkeler	2015-19	2020	2021	2022	2023 (1)	2024 (1)
Avro Bölgesi Ortalaması	3,3	3,8	3,6	3,5	3,9	4,1
Belçika	2,5	2,8	2,8	2,7	2,9	3,1
Almanya	2,3	2,7	2,6	2,6	2,7	2,8
Estonya	5,2	5,7	5,6	5,1	6,3	7,0
İrlanda	2,0	2,4	2,1	2,1	2,3	2,6
Yunanistan	3,5	3,1	3,6	3,7	3,9	4,4
İspanya	2,2	2,6	2,7	2,8	3,0	3,1
Fransa	3,9	4,2	4,1	4,2	4,3	4,3
Hırvatistan	3,4	5,5	4,6	3,7	5,4	5,5
İtalya	2,3	2,6	2,9	2,7	3,2	3,2
Letonya	4,7	5,7	5,4	3,9	4,2	5,5
Litvanya	3,3	4,5	3,2	3,2	4,2	4,4
Lüksemburg	3,9	4,7	4,1	4,2	4,7	4,6
Malta	3,2	3,9	3,9	3,4	3,5	3,7
Hollanda	3,5	3,7	3,4	3,2	3,1	3,2
Avusturya	3,1	3,3	3,6	3,4	3,5	3,5
Portekiz	1,8	2,3	2,6	2,4	2,5	3,1
Slovakya	4,1	3,4	3,1	3,1	4,7	4,1
Slovenya	3,7	4,1	4,7	5,4	5,3	5,8
Finlandiya	4,1	4,8	4,2	4,2	4,0	4,2
Avro Bölgesi Dışı AB Ortalaması	4,1	4,6	4,3	4,1	4,6	4,4
Bulgaristan	3,6	3,3	2,7	2,3	3,5	2,5
Çekya	4,0	4,8	4,7	4,7	5,0	4,9
Danimarka	3,5	3,6	3,2	3,1	3,2	3,3
Macaristan	5,2	6,5	6,3	5,4	5,1	4,6
Polonya	4,1	4,5	4,1	3,8	5,0	5,1
Romanya	3,5	4,6	4,2	4,4	5,3	5,2
İsveç	4,6	5,0	4,7	4,8	5,0	5,2
AB Ortalaması	3,5	4,0	3,8	3,6	4,1	4,2
Birleşik Krallık	2,7	3,1	3,1	3,1	3,3	3,3
Japonya	3,7	4,3	4,2	3,9	3,7	3,6
ABD	3,3	3,6	3,3	3,5	3,4	3,5
Türkiye	3,7	2,7	2,5	2,8	2,9	2,8

Kaynak: Avrupa Komisyonu Ekonomik Tahminler Raporu, İlkbahar 2024; Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

b) Amaç

Kamu yatırımlarıyla ekonominin rekabetçiliğinin ve verimliliğinin artırılması, kamu hizmetlerinin daha etkin sunulması yoluyla toplumun tüm kesimlerinin yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve refahının yükseltilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, dijital dönüşümün desteklenmesi, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, özel sektör yatırımlarının ihtiyaç duyduğu altyapının temin edilmesi ile afetlere ve küresel risklere karşı dayanıklılığın artırılması, kamu özel işbirliği (KÖİ) uygulamalarının makroekonomik politikalar, sektörel öncelikler, sosyoekonomik yapılabirlik ve bütçe prensipleriyle uyumlu olarak, ayrıca dengeli bir risk paylaşımı ve maliyet etkinliği çerçevesinde yürütülmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu yatırımlarına ayrılan kaynakların daha etkin şekilde kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.532)		
Tedbir 532.2. KÖİ projeleri, makroekonomik politikalar, sektörel öncelikler, kamu yükümlülükleri ve bütçe dengeleri dikkate alınarak sosyoekonomik yapılabirlik, maliyet etkinlik, bütçe prensipleriyle uyum ve dengeli bir risk paylaşımı gözetilerek planlanacak ve yürütülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Projelerin finansal ve sosyoekonomik yapılabirliğinin analizine yönelik çalışma tamamlanacaktır.
Tedbir 532.4. Kamu yatırım planlamasını güçlendirmek üzere yerel yönetimleri de kapsayacak şekilde tüm kurumlarda KÖİ dâhil tüm yatırım projelerinin hazırlanması, finansmanı, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi süreçlerinin uluslararası standartlara uygun şekilde gerçekleştirilmesi için kurumsal yapı güçlendirilecek, beşeri kapasite artırılabir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Uygulayıcı Kuruluşlar, Yerel Yönetimler	1. Proje hazırlık, izleme ve değerlendirme konularında eğitimler verilecektir.

2.2.3.2. İş ve Yatırım Ortamı

a) Mevcut Durum

2024 yılında özel kesim yatırımlarının artırılması ve üretken alanlara yönlendirilmesi amacıyla yatırım ortamının iyileştirilmesine, yabancı sermayenin teşvik edilmesine ve yatırım desteklerine yönelik faaliyetlere devam edilmiştir.

Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu (YOİKK) kapsamında, Cumhurbaşkanı Yardımcısı başkanlığında, kamu ve özel sektör kuruluşlarının temsilcileriyle düzenli toplantılar gerçekleştirilmektedir. İlgili kurum ve kuruluşların işbirliğiyle hazırlanan 2024 yılı Eylem Planı, 1 Mart 2024 tarihinde Kurul'un internet sitesinde (www.yoikk.gov.tr)

yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda 57 eylemden oluşan Eylem Planında Eylül 2024 itibarıyla 11 eyleme ilişkin çalışmalar tamamlanmış olup altı eyleme ilişkin çalışmalarda ise gerçekleşme oranı yüzde 90'lar seviyesine ulaşmıştır. 31 eylemin 2024 yılı sonu itibarıyla tamamlanması öngörülmektedir.

YOİKK Eylem Planı kapsamında, 12 Mart 2024 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan 7499 sayılı Kanunla, Kişisel Verilerin Korunması Kanununda değişiklik yapılmış ve kanun yollarına başvuru süreleri yeknesaklaştırılmıştır. 2024 yılı içinde bireysel emeklilik fonlarının girişim sermayesine yönlendirilmesi, nitelikli personelin uzaktan çalışma uygulamasının uzatılması gibi adımlar atılmıştır. Ayrıca mesleki eğitim ve istihdam konularında çalışmalar yapmak üzere YOİKK bünyesinde, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi Başkanlığında, ilgili kamu kurumlarının ve YOİKK üyesi tüm STK temsilcilerinin katılımıyla Mesleki Eğitim ve İstihdam (MEİS) çalışma grubu kurulmuştur. MEİS Çalışma Grubunun hazırlayacağı eylem planı ile mesleki eğitimde somut ve sürdürülebilir kazanımlar elde edilmesi amaçlanmaktadır.

TCMB tarafından yayımlanan Uygulama Talimatı ve 26 Kasım 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Yatırım Projelerinin Stratejik Öncelik ve Teknik Değerlendirmesine Dair Tebliğ ile Yatırım Taahhütlü Avans Kredisi (YTAK) programında stratejik önceliklendirme yapılması için gerekli mevzuat altyapısı oluşturulmuştur. Bu kapsamda, gerekli koşulları sağlayan ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından teknoloji strateji puanı hesaplanan yatırım projeleri için YTAK programına başvuru yapılabilecektir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına başvurmak isteyen yatırımcılar için 20 Aralık 2023 tarihinden itibaren başvuruların alınmasına başlanmıştır.

Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası Üst Fonunun kuruluşuna dair protokol, 10 Temmuz 2024 tarihinde imzalanmış ve kurulan üst fona Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından 35 milyon dolar tutarında kaynak aktarımı taahhüdünde bulunulmuştur.

4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanunda değişiklik öngören Kanun Taslağına ilişkin çalışmalar tamamlanmış olup 14 Haziran 2024 tarihinde TBMM'ye arz edilmiştir.

Türkiye'de şirketlerin kuruluş aşamasından faaliyete geçene kadar tamamlaması gereken tüm bürokratik işlemleri, izin, onay, ruhsat ve lisans süreçlerini içeren Yatırım Süreçleri Kılavuzu www.invest.gov.tr internet adresi üzerinden erişime açılmıştır. Kamu kurumlarından Kılavuzda güncellenmesi talep edilen hususlara için görüşlerin toplanmasının ardından, güncellemeler 2024 yılının ilk çeyreği itibarıyla Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi tarafından kılavuza yansıtılmıştır. Bu kapsamda, TOBB Girişimcilik ve Sektörler Müdürlüğü temsilcileri ile Kılavuzlarda sadeleştirmeye konu edilecek hususlar görüşülmüş olup önümüzdeki dönemde de Kılavuz hakkında sektör meclislerinin görüşlerinin alınması planlanmaktadır.

Dünya Bankası tarafından Doing Business çalışmasının sonlandırılmasından sonra, Business Ready (B-Ready) olarak adlandırılan yeni bir çalışma yayımlanmıştır. Çalışmada ilk aşamada 50 ekonomi kapsamış olup kapsamın 2026 sonu itibarıyla 180 ekonomiye çıkarılması öngörülmektedir. Türkiye bu raporda yer almamış olup Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi koordinasyonunda hazırlıklar sürdürülmektedir. B-Ready kapsamında Dünya Bankasının firmalara ve uzman kişilere uygulayacağı anket soruları Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi tarafından düzenlenmiş, sorumlu kurumlar tespit edilmiş ve bu kurumlara bilgilendirme yapılmıştır. Sorumlu kamu kurumlarından alınan cevaplar neticesinde

iyileştirilecek alanlara yönelik eylem önerileri ve sorumlu kurumlardan görüş alınacak hususlar tespit edilmiş olup Yatırım Ofisi tarafından eylem önerileri kamu kurumlarının görüşüne açılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisinin gözetiminde, belirli niteliklere sahip yatırımlar için diğer kamu kurumları nezdinde yürütülen süreçlerin (ÇED, Çevre İzin ve Lisans, Maden Ruhsatı, Sanayi Sicil Belgesi, Yatırım Teşvik Belgesi vb.) eşzamanlı olarak takip edilebilmesi amacıyla Yatırım Takip Sistemi oluşturulmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu doğrultuda kamu kurumlarıyla veri paylaşımına ilişkin görüşmeler yapılmış olup Ticaret Bakanlığıyla veri paylaşım protokolü imzalanmıştır. Diğer kurumlarla veri paylaşım protokollerine ilişkin hukuki süreçler ve yazılım geliştirme çalışmalarına devam edilmiştir.

Ülkemizdeki icra ve iflas sisteminin etkinleştirilerek günümüz şartlarına daha iyi uyum sağlaması için elektronik dosya sistemi kullanımı artırılarak, icra dairelerindeki derdest fiziki dosyaların tamamının UYAP sistemine aktarılması çalışmalarına devam edilmiştir. Bu doğrultuda Temmuz 2024 itibarıyla Ardahan, Iğdır, Hakkâri, Karşıyaka, Lüleburgaz, Bandırma, Akhisar, Mustafakemalpaşa, Çarşamba, Of, Kozan, Manavgat, Tavşanlı, Turgutlu, Fatsa, Ünye, Araç, Erdemli, Dörtöl, Aliağa, Bozüyük, Gölcük, Karacabey, Kemalpaşa, Bucak, Didim (Yenişehir), Soma, Kadirli, Nizip, Devrek, Gemlik, Kemer, Uzunköprü, Safranbolu ve Orhangazi mahallerinde tüm derdest fiziki dosyalar taranarak UYAP Sistemine aktarılmıştır.

Ayrıca, yargıda ihtisaslaşmanın güçlendirilmesi çalışmaları kapsamında iş dağılımı suretiyle oluşturulan ihtisas mahkemelerinin etki analizi yapılmış, bu analiz çalışmaları esas alınarak Haziran 2024 itibarıyla ihtisas mahkemesi sayısı 551'e ulaşmıştır.

TCMB verilerine göre ülkemize 2002-2023 döneminde toplam 264,2 milyar dolar tutarında Uluslararası Doğrudan Yatırım girişi olmuştur. Uluslararası doğrudan yatırım girişi 2023 yılında 10,6 milyar dolar, 2024 yılının ilk sekiz ayında ise 6,4 milyar dolar olmuştur.

Önümüzdeki dönemde uluslararası yatırımların imalat sanayii gibi verimlilik artışı imkânı daha yüksek alanlara çekilebilmesi ve ekonominin ihtiyaç duyduğu kaynak girişinin artırılması amacıyla uluslararası doğrudan yatırımlara ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir.

Bu amaçla hazırlanan 2024-2028 dönemini kapsayan Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi, 29 Temmuz 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 2024/9 nolu Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile yürürlüğe girmiştir. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisinin koordinasyonunda hazırlanan strateji, küresel ekonominin yeniden şekillendiği ve belirsizliklerin giderek arttığı bir dönemde Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu nitelikli uluslararası doğrudan yatırımların ülkemize çekilmesini hızlandırmak amacıyla ekosistemdeki tüm paydaşlara bir yol haritası olarak tasarlanmıştır. Türkiye'nin uzun vadeli kalkınma hedeflerine hizmet edecek olan strateji belgesinin odak noktası yüksek katma değerli, sürdürülebilir, dijital dönüşümü destekleyen, yüksek teknolojiye dayalı ve kaliteli istihdam sağlayan nitelikli uluslararası doğrudan yatırımları çekmektir. Ana hedefi ülkemizin küresel uluslararası doğrudan yatırım pastasından aldığı payı nitelikli uluslararası doğrudan yatırım projeleriyle 2028 yılında yüzde 1,5'e çıkarmak olan stratejide Yatırım Ortamı Rekabetçiliği, Yeşil Dönüşüm, Dijital Dönüşüm, Küresel Tedarik Zinciri, Nitelikli İnsan Kaynağı ve İletişim ve Tanıtma olmak üzere toplam altı temayı içeren bir politika çerçevesi oluşturulmuştur. Strateji kapsamında yürütülecek proje ve faaliyetler ise yıllık eylem planları çerçevesinde icra edilecek olup 2024 yılı eylem planında 81 eyleme yer verilmiştir.

Ayrıca Türkiye'deki yatırım ortamının iyileştirilmesi çalışmalarına uluslararası bir bakış açısı kazandırılması amacıyla, dünyanın önde gelen çokuluslu şirketlerinin üst düzey yöneticilerini bir araya getiren, sınırlı sayıda katılımcıya sahip istişarî bir platform olan Yatırım Danışma Konseyi Sayın Cumhurbaşkanımızın başkanlığında 28 Eylül 2024 tarihinde toplanmıştır.

b) Amaç

İş ve yatırım ortamında işlemlerin en az evrak sayısı, en kısa süre ve en düşük maliyetle yapılması suretiyle ekonominin daha rekabetçi bir yapıya kavuşturulması, bürokratik ve hukuki öngörülebilirliğin daha da güçlendirilmesi, nitelikli uluslararası doğrudan yatırımlardan daha fazla yararlanılması yoluyla yatırım, üretim, istihdam ve ihracat artırılarak yurt içi ve uluslararası piyasalar için bir tedarik ve üretim merkezi olması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Bürokratik süreçlerin kolaylaştırılması ve maliyetlerin azaltılması yoluyla yatırımlara ivme kazandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.536)		
Tedbir 536.1. Yatırım Süreçleri Kılavuzunda belirlenen ve zaman kaybına sebep olan prosedürlerin uygulayıcı kurumlarca en aza indirilmesi sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yatırım Süreçleri Kılavuzunda yer alan prosedürlerde sadeleştirilebilecek hususlar özel sektör çatı kuruluşlarıyla işbirliği içinde belirlenecek ve bu sadeleştirmeye yönelik olarak ortaya çıkan mevzuat ve idari düzenleme ihtiyaçları ilgili kamu kurumlarına iletilecektir. 2. Dünya Bankası tarafından 180 ülkenin iş ve yatırım ortamını analiz etmek üzere geliştirilen Business Ready Projesi kapsamında yer alacak konulara yönelik olarak reform alanları tespit edilecek ve yıllık eylem planı hazırlanacaktır.
Tedbir 536.3. İş ve yatırım süreçleri, kurulacak sektörel tek durak ofisler aracılığıyla en aza indirilecektir	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yatırım süreçlerinde tek durak ofis modellerinin uygulanabilirliğini incelemek üzere, kamu ve özel sektörden ilgili paydaşlarla işbirliği halinde çalışmalar yapılacaktır.
Yatırımlara ayrılan hazine arazisi miktarı artırılacak, arazi tahsis süreçleri kurumlar arası koordinasyon artırılarak iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.537)		
Tedbir 537.2. Yatırım yeri tahsis süreçlerinde etkin bir koordinasyon mekanizması kurulacak ve özellikle stratejik ve büyük ölçekli yatırımlarda süreçlerin daha hızlı işlemlerini sağlayacak yeni tahsis modelleri geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yatırımcılardan alınan geri bildirimler neticesinde belirlenen yatırım yeri tahsis süreçlerindeki bürokrasinin azaltılması ve mevzuat güncellemeleri hakkında tespit ve öneri raporları hazırlanacaktır.

Tedbir 537.3. Yatırım yeri tahsisinin üst ölçekli planlar ve bölgesel kalkınmayla ilişkilendirilerek gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Hazine arazileri uzun dönemli yatırım ihtiyaçları çerçevesinde çevresel ve sosyal etkiler dikkate alınarak bölgesel, sektörel ve ölçek bazında planlanarak yatırımcılara arz edilmek üzere ilana çıkarılacaktır.
Tedbir 537.5. Türkiye'nin uluslararası doğrudan yatırımlara yönelik yatırım yeri seçiminde alternatif senaryoların değerlendirmesine imkân sunan çalışmalar geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S)	1. Türkiye'nin nitelikli uluslararası doğrudan yatırımları çekme konusundaki rekabetçiliği alternatif senaryolar çerçevesinde karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.
İş ve yatırım ortamında düzenleyici çerçeve iyileştirilerek yatırımcı güveni, öngörülebilirlik ve istikrar artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.538)		
Tedbir 538.1. Yüksek teknoloji ürünleri ile yenilikçi ürün ve hizmetlerin gelişmesinin ülke şartlarına uyumunu sağlamak, yenilikçi çözümlerin piyasa ve gerçek yaşam koşullarında uygulanmasını izleyerek kanıta dayalı düzenleme yapmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	TCMB (S), Adalet Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BDDK, İstanbul Finans Merkezi	1. TCMB bünyesindeki Büyük Veri Platformu kapasitesi artırılarak yeni teknolojilerle desteklenecek, elde edilecek analitik kapasite ile veriye dayalı karar verme süreçleri desteklenecektir.
Tedbir 538.3. İcra ve iflas sisteminin etkinliği borçlu ve alacaklı arasındaki hassas dengenin gözetilmesi suretiyle artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Yeni bir icra ve iflas kanunu taslağı hazırlanacaktır.
Tedbir 538.4. Yargıda ihtisaslaşmanın geliştirilmesi kapsamında hâkim ve savcılar ile bilirkişi ve arabulucuların nitelik ve nicelik açısından geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacak, ihtisas mahkemeleri güçlendirilecektir	Adalet Bakanlığı (S), Hâkimler ve Savcılar Kurulu, Adalet Akademisi	1. Etki analizi yapılarak ihtiyaç alanlarında yeni ihtisas mahkemeleri belirlenecektir. 2. Hâkim ve Cumhuriyet savcılar ile yardımcılarının ihtisaslaşmaya yönelik meslek içi ve meslek öncesi eğitim verilecektir.
Yabancı ülkelerde yaşayan araştırmacı ve girişimcilerin ülkemizde faaliyet göstermesini cazip kılabacak düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.539)		
Tedbir 539.2. İlkaşama girişimcileri için vize modelinin oluşturulması sağlanarak yurt dışındaki girişimcilerin Türkiye'ye gelmesini cazip kılabacak destek ve düzenlemeler yapılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Dijital Göçebe Vize uygulamasının geliştirilmesi ve ihtiyaç doğrultusunda güncellenmesi sağlanacaktır.

Tedbir 539.3. Ar-Ge veya Ür-Ge faaliyetleri yürütülmesi, yatırımın yapılması, yönetilmesi veya işletilmesiyle ilgili olarak ülkeye gelecek diğer ülke vatandaşlarına ve ailelerine ikamet ve çalışma izni verilmesinde öncelik ve kolaylık sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İkiz dönüşüm sürecinin getirdiği uzaktan çalışma şeklinin sektörel, mesleki ve bölgesel işgücü göçü bağlamında etkilerinin analiz edilmesine yönelik araştırma çalışması tamamlanacaktır.
Yatırımların artırılması ve nitelikli uluslararası doğrudan yatırımların çekilebilmesi amacıyla dijital ve yeşil dönüşüm sürecinden azami ölçüde faydalanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.540)		
Tedbir 540.1. İş ve yatırım ortamının dijital dönüşümünde uluslararası standartlar dikkate alınarak karşılıklı işlerlik, emniyet, kişisel verilerin korunması, kapsayıcılık, sürdürülebilirlik ve uluslararası işbirliği ilkelerine dayanan ulusal standartlar belirlenecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Adalet Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Dijital devlet ve dijital dönüşüm alanında AB mevzuatı ve uluslararası standartlar göz önünde bulundurularak öncelikli ülke ve alanlara yönelik işbirliği, güçlendirilecektir.
Tedbir 540.2. Girişimciler, KOBİ'ler, büyük ölçekli firmalar ve ekosistem kurumları arasında deneyim ve bilgi paylaşımının yapılabileceği fiziki ve sanal ortamlar oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Odak gelişim alanlarında faaliyet gösteren deneyimli girişimler ile kurumsal firmaların ve yatırımcıların bir araya getirildiği etkinlikler düzenlenecektir.
Tedbir 540.3. Yeşil ve dijital dönüşüm sürecinde Türkiye'nin daha rekabetçi hale gelebileceği üretim, ihtisaslaşmış hizmetler, finansal hizmetler ve lojistik gibi alanlarda merkez olma potansiyeli harekete geçirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İstanbul Finans Merkezi	1. Yakından tedarik ve dost ülkelerden tedarik eğilimlerinin ortaya çıkardığı fırsatlardan azami düzeyde istifade etmek amacıyla, Türkiye'nin üretim ve lojistik alanlarındaki kabiliyetleri ile rekabetçi üstünlükleri ulusal ve uluslararası ölçekte etkin bir şekilde tanıtılacaktır.
Türkiye'nin güçlü jeopolitik konumundan faydalanarak talep değişimlerine hızlı cevap verebilecek, yurt içi ve yurt dışı talepleri zamanında karşılayabilecek, olası sorunlar karşısında esnek ve dirençli yapıya sahip bir tedarik zinciri oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.541)		

Tedbir 541.1. Ülkemizin coğrafi konumuna uygun olarak küresel tedarik zincirinde daha etkin rol üstlenmesi sağlanacak, tedarik zinciri stratejisi hazırlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Ülkemizin küresel tedarik zincirindeki yerini güçlendirmek amacıyla liman ve lojistik merkezleri, demiryolu iltisak hatları vb. altyapıları geliştirmek için ilgili kurumlarla ortak çalışmalar yürütülecektir. 2. Lojistik ve taşımacılık sektörünün küresel tedarik zincirindeki yerini güçlendirmek amacıyla yeşil lojistik, dijitalleşme, nitelikli işgücü, sürdürülebilirlik vb. alanlarında faaliyet gösteren firmalar desteklenecektir. 3. Türkiye'nin küresel tedarik zincirlerine daha etkin ve hızlı entegrasyonuna yönelik olarak yurt dışı lojistik dağıtım ağlarının (YLDA) farklı bölge ve ülkelerde yapılanması için çalışmalar yürütülecek, hâlihazırda faaliyete geçen YLDA'ların verimli çalışmaları sağlanacaktır.
İş ve yatırım ortamında yönetim ve risk yönetiminin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.542)		
Tedbir 542.1. Kamu ve özel sektör arasındaki diyalogun güçlendirilmesi yoluyla Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulunun daha etkin karar alması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Yeni dönem YOİKK eylem planı taslağı üzerinde mutabakat sağlanmasını müteakip döviz kazandırıcı, cari açığı azaltan ve mal ve hizmet ihracatını kolaylaştırıcı hususlara odaklanan eylemler üzerinde çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 542.2. Türkiye'nin diğer ülkelerde gerçekleştireceği uluslararası doğrudan yatırımları yönlendirme ve kolaylaştırma yönündeki kapasitesi geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Yurt içine gelen ve yurt dışına giden uluslararası doğrudan yatırımların birbirini tamamlayıcılığı ve ekonomiye katkısının artırılması için yöntem önerileri geliştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Uluslararası Doğrudan Yatırım İçinde Türkiye'nin Payı	Yüzde	0,8	1,0	1,1
Planlı Sanayi Alanlarının (EB, OSB, KSS) Ülke Yüzölçümüne Oranı	Yüzde	0,18	0,18	0,19

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.2.3.3. Bilim, Teknoloji ve Yenilik

a) Mevcut Durum

Son dönemde çevresel ve teknolojik risklere karşı dayanıklılık, sürdürülebilirlik, toplumsal kapsayıcılık ve rekabetçilik gibi konuların ülkelerin bilim, teknoloji ve yenilik politikalarına yön verdiği görülmektedir. Özellikle yeşil ve dijital dönüşümü odağa alarak katma değeri yüksek ürün ve hizmet geliştirme kapasitesini artıran, toplumsal zorluklara çözüm üreten, insan odaklı ve işbirliğine dayalı politika ve faaliyetlerin önemi artmıştır.

Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda bilimsel araştırma ve teknolojik gelişim kapasitesini yeşil ve dijital dönüşümle entegre ederek rekabet gücünü artırması kritik önemi haizdir. Bu doğrultuda yeşil ve dijital dönüşüme uyum sağlanması için öncelikli sektör ve alanlarda nitelikli Ar-Ge insan kaynağının geliştirilmesi, özel sektörün bu dönüşüme yönelik organizasyon ve yenilik kabiliyetlerinin artırılması, Ar-Ge ve yeniliğin finansmanına yönelik etkin mekanizmaların ve alternatif finansman kaynaklarının oluşturulması için çalışmalar sürdürülmektedir. Son yıllarda Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri artış göstermiş ve gayrisafi yurt içi Ar-Ge harcaması 2022 yılında 198 milyar 670 milyon TL olarak gerçekleşmiş, Ar-Ge harcamalarının GSYH'ya oranı ise 2022 yılında yüzde 1,32 olmuştur. Benzer şekilde Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin önemli unsurlarından olan araştırmacı insan gücü bağlamında 2022 yılı itibarıyla Tam Zaman Eşdeğer (TZE) araştırmacı ve TZE Ar-Ge personeli sayıları sırasıyla 215.515 ve 272.638 olarak gerçekleşmiştir. Toplam TZE Ar-Ge personelinin yüzde 21,4'ü doktora ve üstü dereceye sahiptir. Bununla birlikte Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin küresel gelişmeler ve ülkemiz öncelikleri doğrultusunda artırılması ve geliştirilmesi, hem kamu hem de özel kesim tarafından Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerine daha fazla kaynak ayrılması, Ar-Ge insan gücünün sayı ve nitelik olarak artırılması ihtiyacı devam etmektedir.

Son yıllardaki önemli bir gelişme de 2022 yılında başlatılan araştırma üniversitesi uygulaması olup bu kapsama alınan 23 üniversitenin desteklenmesine devam edilmektedir. Araştırma Üniversiteleri Destek Programı kapsamında devlet araştırma üniversitelerine YÖK tarafından eşleştirildikleri odak alanlarda kullanılmak üzere ilave bilimsel araştırma proje bütçesi tahsis edilmektedir. Ayrıca YÖK tarafından belirlenen altı üniversite, Araştırma Üniversiteleri Aday İzleme Programına dâhil edilmiş olup bu üniversitelerin iki yıllık performanslarının belirli kriterler doğrultusunda izlenmesi süreci devam etmektedir.

Araştırma altyapılarının Ar-Ge ve yenilik ekosistemindeki etkinliklerinin artırılması yönündeki ihtiyaç artarak devam etmektedir. Bu kapsamda, araştırma altyapıları Ar-Ge kapasitelerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalardan olan 6550 sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun çerçevesinde on bir araştırma altyapısı desteklenmekte ve bu altyapıların performanslarının izlenmesine yönelik süreç devam etmektedir. Ayrıca mevzuatın iyileştirilmesi çalışmaları ile Türkiye'de faaliyet gösteren öncü araştırma altyapılarına yönelik yol haritası çalışmasının tamamlanması önemini korumaktadır. Araştırma altyapılarının ulusal Ar-Ge ekosistemindeki etkinliğinin artırılmasını teminen altyapılara sağlanan desteklerin performans bazlı olarak artırılmasına yönelik ihtiyaç devam etmektedir.

TABLO II: 16- Bilim ve Teknoloji Alanındaki Temel Göstergeler

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçindeki Payı (Yüzde)	1,12	1,18	1,27	1,32	1,37	1,4	1,32
Gayri Safi Yurt içi Ar-Ge Harcaması (Milyon TL - Cari Fiyatlarla)	29 411	36 862	47 801	56 977	69 038	101 737	198 670
Ar-Ge Harcamalarının Sektörel Dağılımı (Yüzde)							
Yükseköğretim	42,5	42,3	39,6	38,6	38,8	34,2	33,8
Özel Sektör	49,6	50,0	53,0	56,1	55,8	61,3	61,4
Kamu	8,0	7,8	7,4	5,3	5,4	4,5	4,8
TZE Ar-Ge Personeli Sayısı	136 953	153 552	172 119	182 847	199 371	221 811	272 638
TZE Araştırmacı Sayısı	100 158	111 893	126 249	135 515	149 731	168 879	215 515
TZE Doktora veya Eşdeğeri Eğitim Seviyesine Sahip Ar-Ge Personeli Sayısı	27 506	28 466	34 282	36 204	37 880	40 591	58 344
Hakemli Dergilerdeki Yayın Sayısı	48 187	45 822	46 677	53 093	59 144	67 498	72 030

Kaynak: TÜİK, TÜBİTAK, SCImago (Erişim Tarihi: 25.09.2024)

2021-2027 dönemini kapsayan ve yaklaşık 100 milyar avro bütçesi olan Ufuk Avrupa Programına yönelik çalışmalar ilgili kurum ve kuruluşlarla koordinasyon içerisinde yürütülmektedir. Bu çerçevede yürütülen bilgilendirme çalışmaları ve özellikle Ufuk 2020'de elde edilen deneyim ile artan işbirliği kapasitesi neticesinde Türkiye'nin söz konusu Programdan aldığı katkı payı tutarı yaklaşık 295 milyon avroya yükselmiştir.

Son yıllarda Türkiye'yi bölgesinde yüksek teknoloji üretim merkezi haline getirecek büyük ölçekli yatırımlar hız kazanmıştır. Bu kapsamda 2024 yılında HIT-30 Yüksek Teknoloji Yatırım Programı geliştirilerek yarı iletkenler, mobilite, yeşil enerji, ileri imalat, sağlıklı yaşam, dijital teknolojiler, haberleşme, uzay ve bu alandaki değer zincirlerini geliştirecek 30'un üzerinde başlıkta vergi teşvikleri ve hibe desteklerinden oluşan toplam 30 milyar dolar tutarındaki kaynağın yüksek teknoloji yatırımları için tahsis edilmesi öngörülmektedir.

2019 yılından itibaren Arktik ve Antarktika'ya ulusal bilim seferleri düzenlenmekte ve uluslararası platformlarda Türkiye'nin görünürlüğü adına çalışmalar yapılmaktadır. 2024 yılı Eylül ayı itibarıyla sekiz Ulusal Antarktika (TAE), dört Ulusal Arktik (TASE) Bilim Seferi gerçekleştirilmiş ve çevre, meteoroloji ve oşinografi gibi konularda projeler yürütülmüştür.

Küresel uzay ekonomisi büyümeye hızla devam etmekte olup ülkemizde de bu alandaki çalışmalar önem kazanmıştır. Özellikle yer gözlem ve haberleşme uydusu geliştirme alanında önemli aşamalar kaydedilmiştir. 2023 yılında yerli ve milli ilk metrealtı çözünürlüğe sahip yer gözlem uydusu İMECE'nin uzaya fırlatılmasının ardından 2024 yılında ülkemizin yerli ve milli olarak geliştirilen ilk haberleşme uydusu TÜRKSAT 6A uzay yolculuğuna başlamıştır. Ayrıca elde edilen yetkinliklere yeni kabiliyetler de eklenerek geliştirilecek olan Yüksek Çözünürlüklü Takım Uydu Geliştirilmesi için çalışmalar başlatılmış olup geliştirilecek İMECE-2 ve İMECE-3 uyduları ile birlikte ülkemizin bu alandaki kapasitesinin artırılması amaçlanmaktadır.

Milli Uzay Programı birinci safha çalışmaları kapsamında 2024 yılında uzaya bilimsel misyonları gerçekleştirmek üzere ilk Türk vatandaşı gönderilmiş, 18 gün süren görev sırasında mikro-yerçekim ortamında 13 bilimsel deney gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yörünge altı araştırma uçuşu da ikinci Türk astronot tarafından gerçekleştirilmiş olup bu kapsamda

yedi bilimsel deney yapılmıştır. Milli Uzay Programı kapsamında yürütülen Ay Araştırma Programının ilk aşaması olan AYAP-1 projesinde Ay'a ulaşması planlanan uzay aracının riskleri tanımlanmış, görev ve ön tasarım çalışmaları yapılmış olup kritik tasarım aşamasına devam edilmektedir. Proje ile uluslararası işbirliğiyle çıkılacak Dünya yörüngesinden milli ve özgün hibrit roketimizin de ateşlenmesiyle Ay'a ulaşılarak sert iniş yapılacaktır. Son yıllardaki bu gelişmelere ek olarak, önümüzdeki dönemde ülkemizin uzay ekosisteminin daha da güçlendirilmesi, küresel uzay pazarından giderek daha fazla pay alınması, uzaya erişim ve uzayın kullanımında bağımsızlığın artırılması, uzay alanında uluslararası işbirliklerinin ve uzayın toplum yararına kullanılması imkânlarının geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

Bilgi üretmeye yönelik sorgulama, araştırma, öğrenme, geliştirme istek ve düşünce sistematüğını tüm düzeylerde yaygınlaştıran, katma değeri yüksek ürün ve hizmet geliştirme kapasitesini artıran, toplumsal zorluklara çözüm üreten, ikiz dönüşümü destekleyen, insan odaklı, çevik, işbirliğine dayalı, etkin işleyen bir bilim, teknoloji ve yenilik ekosistemi oluşturmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ar-Ge insan kaynağı kapasitesi ve niteliği güçlendirilecek, araştırma kariyerlerinin çekiciliği ve sürdürülebilirliği artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.544)		
Tedbir 544.1. Doktora ve doktora sonrası araştırmacılar için çalışma ve araştırma imkânları iyileştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Yurt dışı doktora sırası ve sonrası araştırma burs programları yılda iki kez çağrıya çıkılarak başvuru ve destek süreçleri yürütülecektir. 2. Açık erişim makale anlaşmalarının sayısı artırılabilecek, yeni akademik içerikler üniversitelerin erişimine açılacaktır.
Tedbir 544.2. Araştırma deneyimine sahip nitelikli insan kaynağının artırılmasını teminen kamu destekli Ar-Ge projelerinde daha fazla lisans, yüksek lisans ve doktora bursiyerinin yer alması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Doktora öğrencilerinin Ar-Ge projelerinde yer almasını teşvik edilmesi amacı ile Lisansüstü Bursları Performans Programı yılda iki kez çağrıya açılarak başvuru ve destek süreçleri yürütülecektir. 2. Stajyer Araştırmacı Burs Programı kapsamında yılda iki defa çağrıya çıkılacak ve program kapsamında desteklenen bursiyerlerin projelerde yer alması sağlanacaktır.
Tedbir 544.3. Üst seviye bilimsel ve teknolojik çalışmalar yürüten nitelikli araştırmacıların özel programlarla desteklenmesine devam edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Uluslararası Lider/Genç Araştırmacılar Programları çağrıya açılarak başvuru, destek ve izleme süreçleri yürütülecektir. 2. Ulusal Lider Araştırmacılar Programı ve Ulusal Genç Liderler Programları çağrıya açılarak başvuru, destek ve izleme süreçleri yürütülecektir.

Tedbir 544.4. Sanayide ihtiyaç duyulan doktora derecesine sahip nitelikli insan kaynağının üniversite-sanayi işbirliğiyle yetiştirilmesi sağlanacak ve doktoralı araştırmacı istihdamı teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Sanayi Doktora Programı kapsamında doktora öğrencileri desteklenecek ve sanayide doktoralı araştırmacı istihdamı teşvik edilecektir.
Tedbir 544.6. Yurt dışındaki yetkin akademisyen ve araştırmacılara yönelik ülkemizde tam veya kısmi zamanlı çalışma imkânlarının çeşitlendirilmesi, işbirlikleri ile ortak projeler geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, TUBA, Üniversiteler	1. Konuk veya Akademik İzni Bilim İnsanı Destekleme Programları yılda altı defa başvuruya açılmak üzere çağrıya çıkılacak olup başvuru ve destek süreçleri yürütülecektir. 2. Yurt Dışı Bilim İnsanı Davet Programı ile yurt dışında bulunan akademisyenlerin ülkemizdeki çalıştay, sempozyum vb. etkinliklere katılımları sağlanacaktır.
Üniversitelerin bilimsel araştırma kapasitesi artırılacak, Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerindeki rolleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.545)		
Tedbir 545.1. Yüksek katma değerli üretimi destekleyecek nitelikte Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için araştırma üniversitesi programı güçlendirilecek, bu programa dâhil üniversitelerin özel desteklerle kapasiteleri artırılacaktır.	YÖK (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	1. Araştırma Üniversitesi Destek Programı çerçevesinde araştırma üniversitelerinin Ar-Ge kapasiteleri ve niteliklerinin artırılmasına yönelik performans odaklı desteklere devam edilecektir.
Tedbir 545.2. Üniversitelerin misyon odaklı uzmanlaşma çalışmalarında, veriye dayalı analizler yapılarak odak alanlarındaki çıktı ve etkilerini artırmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	YÖK (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Başta TÜBİTAK yetkinlik analizi olmak üzere veriye dayalı analizler kullanılarak üniversiteler desteklenecektir.
Tedbir 545.3. Üniversiteler bünyesinde Ar-Ge projesi yürüten araştırmacıların projelerdeki idari ve mali süreçleri kolaylaştırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Bilimsel Araştırma Yönetmeliğinde bu süreçleri kolaylaştırmaya yönelik düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 545.4. Başta araştırma üniversitelerinde olmak üzere doktora ve doktora sonrası araştırmacı istihdamı artırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerde istihdam edilen doktora sonrası araştırmacı sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 545.5. Bilimsel araştırma projelerinin etkinliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Bilimsel araştırma projeleri kapsamında üniversiteler arasında koordinasyon güçlendirilecektir.

Temel bilimlerde nitelikli araştırmacı insan gücü kapasitesi ve araştırma faaliyetleri, öncelikli sektörler ve teknoloji alanlarındaki ihtiyaçlara yönelik artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.546)		
Tedbir 546.1. Temel bilimlere yönelik lisansüstü burs miktarı ve faydalanan sayısı artırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Genç Beyinler Projesi ile devlet üniversitelerinde fizik, kimya, biyoloji ve matematik alanlarından birinde doktora eğitiminin tez aşamasında olan araştırma görevlilerine burs desteği verilerek yurt dışında araştırma yapma imkânı sağlanacaktır.
Tedbir 546.2. Temel ve uygulamalı alanlarda katma değer açısından yüksek etki yaratması muhtemel öncül araştırma projeleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Avrupa Araştırma Konseyi Projeleri Güçlendirme Desteği Programı yıl boyunca başvuruya açık olacak şekilde çağrıya açılarak başvuru, destek ve izleme süreçleri yürütülecektir.
Tedbir 546.3. Bilim alanlarında nitelikli çalışmalar ile öncü ve çığır açıcı araştırmaları desteklemek ve araştırmacı insan gücü kapasitesini artırmak için genç araştırmacılara yönderlik desteği sağlanacak, ulusal ve uluslararası eğitim ve araştırma temalı bilimsel etkinlikler gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Genç araştırmacıları kapsayacak yönderlik destek programının kapsamının genişletilmesine yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır. 2. Uluslararası Anlaşmalar Çerçevesinde Yurt Dışındaki Bilimsel Etkinliklere Katılımı Destekleme Programının başvuru/destek süreçleri yürütülecektir.
Toplum genelinde bilim, teknoloji, yenilik kültürünün yaygınlaştırılması, farkındalığın artırılması, bilim ve teknolojiye olan merakın teşvik edilmesi ve nitelikli insan kaynağının erken yaşlardan itibaren geliştirilmesi teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.547)		
Tedbir 547.1. Bilim ve teknolojiye ilgili ve yetenekli gençlere teknoloji atölyelerinde ücretsiz eğitimler ve etkinlikler sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, TÜBİTAK, İlgili STK'lar	1. Deneyap Teknoloji Atölyelerinde teknoloji üretme yetkinliği yüksek genç bireyler yetiştirilmesi amacıyla verilen teknoloji eğitimlerine devam edilecektir.
Tedbir 547.2. Bilim ve teknoloji alanında fuarlar, yarışmalar, festivaller, sergiler, etkinlikler ve atölyeler desteklenmeye devam edilerek teknoloji farkındalığının artırılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığınca yürütülmekte olan çağrı programlarına devam edilecektir.
Araştırma altyapılarının öncül araştırmalar yapan, nitelikli insan gücü istihdam eden ve özel sektörle işbirliği içinde çalışan bir yapıyla Ar-Ge ve yenilik ekosistemindeki etkinliklerinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.548)		
Tedbir 548.1. Araştırma altyapılarının başta öncelikli sektörler ve kritik teknolojiler olmak üzere Ar-Ge kapasitelerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Kritik teknoloji alanlarında araştırma altyapısı projelerinin kurulumuna ve geliştirilmesine devam edilecektir.

Tedbir 548.2. 6550 sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun kapsamında sağlanan destekler altyapıların performansları dikkate alınarak artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun kapsamındaki mevcut altyapıların destek ve izleme süreçlerine devam edilecek ve raporlanacaktır.
Tedbir 548.3. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu kapsamında yükseköğretim kurumları bünyesinde kurulan uygulama ve araştırma merkezleri, teknolojik araştırma merkezlerinin farklılaşan nitelikleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak yeniden yapılandırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Uygulama ve araştırma merkezleri ile teknolojik araştırma merkezlerinin yeniden yapılandırılmasına yönelik mevzuat taslağı çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 548.5. Araştırma altyapılarının erişilebilirliğinin artırılması amacıyla hazırlanan veri tabanı gözden geçirilerek etkinliği ve faydasının artırılmasına ve araştırma altyapılarının ulusal ihtiyaçları karşılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Araştırma altyapılarının erişilebilirliğinin artırılması amacıyla hazırlanan veri tabanının ihtiyaçlar doğrultusunda iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 548.6. Ülkemizde kritik araştırma alanlarında faaliyet gösteren öncü araştırma altyapılarına yönelik yol haritası hazırlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Kritik ve öncü araştırma alanlarında faaliyet yürüten öncü araştırma altyapılarına yönelik Türkiye Araştırma Altyapıları Yol Haritası belgesi hazırlanarak yayınlanacaktır.
Ar-Ge ve yenilik destek sistemi odaklı, performans bazlı, araştırmadan ticarileştirmeye tüm süreci kapsayan, başta öncelikli sektörler olmak üzere sektörlerin ihtiyaçlarını ve gelişme potansiyellerini dikkate alan bir yapıda etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.549)		
Tedbir 549.2. Ar-Ge ve yenilik destekleri, öncelikli sektörler, derin ve kritik teknoloji alanları kesişimine yoğunlaşacak, performans bazlı uygulamalar yaygınlaştırılacak ve ticarileştirmeye yönelik tüm süreci kapsayan tamamlayıcı destekler sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TENMAK, TÜBİTAK	1. TENMAK Teknoloji ve Ürün Geliştirme Destek Programı kapsamında hidrojen teknolojileri ve yakıt hücresi ile karbon yakalama, kullanım ve depolama teknolojileri gibi alanlarda Teknoloji Hazırlık Seviyesi (THS) en az dört olan projelerin destekleme sürecine devam edilecektir.
Tedbir 549.4. Ar-Ge, yenilik ve girişimcilik faaliyetlerine yönelik alternatif finansman mekanizmalarının oluşturulması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB, TÜBİTAK	1. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında şirketlerin THS 5-9 aralığını kapsayan çalışmalarının desteklendiği çağrıya çıkılacaktır. 2. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında KOBİ'lerin yeşil dönüşüm sürecinde teknoloji ve yenilik ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik çağrıya çıkılacaktır.

Kamunun yönlendirici ve kolaylaştırıcı etkin rolüyle, ikiz dönüşümü destekleyen ve toplumsal zorluklara yönelik çözümler üreten ürün ve teknoloji platformlarının yaygınlaştırılması ve etkisinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.550)		
Tedbir 550.2. Üniversite, özel sektör ve kamu işbirliğinde geliştirilen platformlara yönelik temel araştırmadan nihai ürüne kadar olan süreci kapsayan destek modelleri geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında özel sektör öncülüğünde, üniversite ve kamu işbirliğiyle ihtisaslaşmış Ar-Ge ve Yenilik Platformları oluşturulacak, bu platformlar aracılığıyla Ürünleştirme Yol Haritaları (ÜYH) hazırlanarak yeşil dönüşüme yönelik ürün veya ürün grubu geliştirilmesine yönelik Ürünleştirme Programları (ÜPG) desteklenecektir.
Üniversiteler, araştırma altyapıları ve özel sektör arasındaki işbirlikleri yoluyla bilgi ve teknoloji transferinin artırılmasına yönelik destek mekanizmaları uygulanacak ve arayüz yapılarının kurumsal kapasiteleri geliştirilerek etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.551)		
Tedbir 551.1. Araştırma altyapılarının, özel sektör Ar-Ge merkezleri ve kamu Ar-Ge merkezleriyle işbirliği içinde oluşturduğu yüksek teknoloji platformlarının ticarileşme potansiyeli yüksek araştırma projelerine sağlanan destekler yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Mükemmeliyet Merkezi Destek Programı kapsamında açılacak çağrılar ile araştırma altyapılarının, özel sektör Ar-Ge merkezleri ve kamu Ar-Ge birimleri ile işbirliği içinde oluşturduğu yüksek teknoloji platformları desteklenecektir.
Tedbir 551.2. TÜBİTAK, TÜSEB, TENMAK başta olmak üzere kamu kurumları bünyesindeki araştırma merkezlerinin etkinliği ile birbiriyle ve ekosistemdeki diğer paydaşlarla işbirlikleri artırılarak yeni teknoloji ve ürünler geliştirilmesine yönelik projeler yürütülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, TÜSEB, TENMAK, Üniversiteler	1. Araştırma merkezleri ile TÜSEB altyapılarının ortak kullanımlarını yaygınlaştırmak ve yeni teknoloji ve ürünler geliştirmek amacıyla kamu kurumları, özel sektör ve üniversitelerle işbirliği protokolleri oluşturulacaktır.
Tedbir 551.3. Teknoloji Transfer Ofislerinin (TTO) kurumsal yapıları analiz edilerek etkinliğinin, verimliliğinin ve insan kaynağı kapasitesinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır ve performans bazlı destekler sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Teknoloji Transferi Profesyoneli Çağrısında desteklenen projelerin performans göstergeleri izlenecektir.
Tedbir 551.5. Araştırma altyapılarından Ar-Ge ve yenilik proje hizmeti alan veya araştırma altyapılarıyla işbirliği yapan özel sektör firmalarına yönelik finansman desteği sağlamak üzere mekanizmalar geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Araştırma altyapılarına Üniversite Sanayi İşbirliği Destek Programı ve Patent Lisans çağrısı özelinde eğitimler verilecektir.

Tedbir 551.6. Üniversite, sanayi ve kamu işbirliğine yönelik mevcut veri tabanlarının etkinliği analiz edilerek araştırma alanları, patent, yayın, firma yetkinlikleri gibi bilgileri içeren veri tabanı ve platformlar geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Tamamlanmış akademik araştırma projeleri yürütücülerine sanayi ile işbirliği imkânı sağlamak amacıyla bir eşleştirme platformu oluşturulacaktır.
Yeni ve derin teknolojik ürünlerin geliştirilmesi ve ticarileştirilmesine hız kazandırmaya yönelik destek miktarı ve çeşitliliği artırılacak, mevzuat iyileştirmesi yapılacağı ve desteklerin kamu alımları mekanizmalarıyla tamamlayıcılığı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.552)		
Tedbir 552.1. Öncelikli sektörler başta olmak üzere firma iş ortaklıkları yüksek teknolojlili Ür-Ge ve ticarileştirmesinin desteklediği Sanayi Yenilik Ağ Mekanizması Programı yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında açılacak Sanayide Yeşil Dönüşüm Çağrısı ve SAYEM Yeşil Dönüşüm Çağrısı ile bu alandaki faaliyetler desteklenecektir.
Tedbir 552.3. Ar-Ge ve yenilik projeleri sonucunda ortaya çıkan ve patente korunan teknolojilerin lisanslama veya devir yoluyla Türkiye’de yerleşik firmalara aktarılmasına yönelik sağlanan destekler yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Patent Tabanlı Teknoloji Transferi Destekleme Programının özel sektör tarafından etkin kullanılabilmesi için eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 552.4. Yükseköğretim kurumlarında gerçekleştirilen buluşların ticarileştirilmesine yönelik mevzuat ve uygulamalar geliştirilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin kendi adlarına kurmuş oldukları TTO’ların etkinliğinin artırılması için yasal düzenleme yapılacaktır.
Tedbir 552.5. Öncelikli sektörlerde ihtiyaç duyulan kritik bileşenlerin, cihazların ve malzemelerin ihtiyaç makamı kamu kurumlarının eş finansmanı ile geliştirilmesi ve kamu alımlarının etkin bir araç olarak kullanılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Kamu kurumlarında ihtiyaç duyulan kritik bileşenlerin, cihaz ve malzemelerin ihtiyaç makamı kamu kurumlarının eş finansmanı ile geliştirilmesine yönelik projeler desteklenecektir.
Yenilikçi girişimcilik desteklenecek, büyük işletmeler ile girişimciler arasındaki Ar-Ge işbirlikleri artırılacak ve büyük firmaların sektörlerindeki yeni girişimlerin kurulma ve büyüme aşamalarında destek olması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.553)		
Tedbir 553.1. Yenilikçi, teknoloji düzeyi yüksek ürün ve hizmetleri geliştirebilen ilk aşama firmalarının kuruluşu ve ölçeklenmesine yönelik destekler sağlanacak ve girişim sermayesi fon kaynakları çeşitlendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Yatırım Tabanlı Girişimcilik Destek Programı kapsamında çağrılar açılarak başvuru, destek ve izleme süreçleri yürütülecek, girişimcilere yatırım tabanlı destek sağlanacaktır.

Tedbir 553.2. Bir milyar dolar ve üzeri değerlemeye sahip firma olma adayı ve uluslararası rekabet gücü yüksek teknoloji girişimlerinin kurulması ve gelişmesi özendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Turcorn adayı ve küresel ölçekte rekabet potansiyeli yüksek teknoloji girişimleri desteklenmeye devam edilecektir.
Tedbir 553.4. Büyük firmaların tedarikçisi konumundaki KOBİ'lerin Ar-Ge projelerini yönlendirmesine ve eş finansman sağlamasına yönelik yürütülen destekler yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Sermaye şirketlerinin Ar-Ge tabanlı işbirlikleri yapabilmelerine yönelik eşleştirme platformunun oluşturulması amacıyla gereksinim analizi gerçekleştirilecek ve platform devreye alınacaktır.
Tedbir 553.5. Yenilikçi ve yüksek teknoloji ürünü ve hizmet geliştiren ilkaşama firmaları yönderlik desteği de dâhil olmak üzere aşamalı bir program çerçevesinde desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. BIGG+ kapsamında KOBİ'lerin ticarileşme performanslarının artırılmasına yönelik mevcut yönderlik süreçleri devam ettirilecektir. 2. Teknoloji tabanlı erken aşama girişimcilik desteklerinden yararlanmış girişimlerin büyüme ve uluslararası pazara açılması hedefleri kapsamındaki ihtiyaçlarına yönelik çağrıya çıkılarak başvuru ve destek süreçleri yürütülecektir.
Yüksek katma değerli üretimi destekleyecek nitelikte öncül araştırma ve teknolojiler teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.554)		
Tedbir 554.1. Alanında öncül bilimsel ve teknolojik bilgi üreten ulusal veya uluslararası firmaların Türkiye'de kuracağı Ar-Ge laboratuvarları desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Öncül Ar-Ge Laboratuvarları Destekleme Programı çerçevesinde THS 1-4 aralığındaki Ar-Ge faaliyetleri desteklenecektir.
Tedbir 554.2. Yüksek katma değerli, orta-yüksek ve yüksek teknoloji ürünü ile hammaddesi ülkemizde olan ürünlerin yerli imkân ve kabiliyetlerle geliştirilmesine yönelik destekler artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, KOSGEB	1. Hamle Programı kapsamında destekleme süreçlerine devam edilecektir.
Başta AB ülkeleriyle olmak üzere Ar-Ge faaliyetleri, araştırma altyapıları ve araştırmacı insan gücü bakımından ikili, bölgesel ve çok taraflı işbirlikleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.555)		
Tedbir 555.1. Bilim, teknoloji ve yenilik alanında küresel ve bölgesel ortak araştırma programlarından etkin bir şekilde faydalanılacak ve uluslararası karar alma mekanizmalarında ülkemizin güçlü temsili sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Küresel ve bölgesel nitelikte olan çok taraflı işbirliği platformlarına ve ortak araştırma çağrılarında dâhil olunacak, uluslararası kuruluşların karar alma organlarında temsil yeti sağlanacaktır.

Tedbir 555.2. AB Araştırma ve Yenilik Çerçeve Programlarına nitelikli projeler yoluyla katılımın sağlanması ve programların geri dönüş oranının artırılmasına yönelik tanıtım, bilgilendirme ve kapasite geliştirme çalışmaları ile destek ve ödül programları gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ülkemizin Ufuk Avrupa programından yararlanma kapasitesinin artırılmasına yönelik çeşitli bilgi günü, konferans ve çalıştay gibi faaliyetler düzenlenecektir. 2. AB Çerçeve Programlarına katılım sayısının ve sunulacak projelerin niteliğinin artırılması hedefiyle destek ve ödül programları yürütülecektir.
Tedbir 555.3. Uluslararası araştırma altyapı iş ortaklıklarına katılım konusundaki mevzuat ve mevcut uygulamalar iyileştirilerek söz konusu iş ortaklıklarına katılım artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TÜBİTAK, TENMAK	1. Araştırma Altyapıları için Avrupa Strateji Forumu (ESFRI) ve Avrupa Araştırma Altyapısı Konsorsiyumları (ERIC) faaliyetlerine katılım sağlanacak, ülkemiz altyapılarının bu işbirliği ağlarına entegre olması için girişimler artırılacaktır. 2. SESAME Elektronik Hızlandırıcısına Türk bilim insanlarının kullanım önceliğine sahip olacağı Yumuşak X-ışını demet hattı ve deney istasyonunun üretimi ve SESAME'ye entegrasyon çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 555.4. Stratejik ülkelerle ikili ve çoklu Ar-Ge ve yenilik işbirlikleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Bilim, teknoloji ve yenilik alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlarla birlikte ikili işbirliği çalışmaları yürütülecektir.
Sağlık teknolojileri, uzay teknolojileri, yarı iletken teknolojileri, nadir toprak elementleri ve kutup araştırmaları gibi stratejik alanlarda Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri geliştirilerek sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.556)		
Tedbir 556.1. Aşı, ilaç, tıbbi cihaz, tanı kiti gibi sağlık teknolojilerinde Ar-Ge projeleri ile katma değer yaratabilecek ürünlerin geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), TÜBİTAK, TÜSEB, Üniversiteler	1. Aşı, ilaç, tıbbi cihaz, tanı kiti gibi sağlık teknolojilerine yönelik ürün odaklı projeler desteklenecektir. 2. Yapay zekâ tabanlı sistemler ve bilgisayar destekli tanı sistemleri kapsamında olan tıbbi cihaz alanında katma değer yaratabilecek ürünlerin geliştirilmesinde ulusal kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılarak ortak projeler üretilecektir.

Tedbir 556.2. Başta Ay Araştırma Projesi ile yerli ve milli uydu geliştirme projeleri olmak üzere ülkemizin uzay alanında teknoloji üretme kabiliyeti artırılabacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Türkiye Uzay Ajansı, Üniversiteler	1. Ay Araştırma Projesi kapsamında uzay aracına yönelik tasarım ve alt sistemlerin yerli imkânlarla geliştirilmesi çalışmalarına devam edilecektir. 2. TÜBİTAK Uzay Teknolojileri Araştırma Enstitüsü bünyesindeki temiz oda, operasyon merkezi, anten, elektrikli itki ve otonom ömür test altyapıları geliştirilmesine devam edilecektir. 3. Yüksek Çözünürlüklü Takım Uydu Geliştirilmesi Projesi kapsamında kritik tasarım aşaması tamamlanacak, Projedeki kritik alt sistemlerin yerli ve milli olarak geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 556.3. Çip endüstrisinde Ar-Ge, tasarım, üretim ve ticarileştirme kabiliyetleri geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. TÜBİTAK BİLGEM bünyesindeki mevcut altyapı geliştirilerek ülkemizin bu alandaki kapasitesi artırılabacaktır.
Tedbir 556.4. 2023-2035 yıllarını kapsayan Ulusal Kutup Bilim Stratejisi hedefleri doğrultusunda, her yıl Ulusal Kutup Bilim Seferleri (TAE ve TASE) ile birlikte kutup bilimleri alanında bilimsel etkinlikler ile eğitim ve farkındalık faaliyetleri düzenlenerek, kutup araştırmaları özelinde insan kaynağını artırma çalışmaları gerçekleştirilecek ve kurumsal altyapı geliştirilerek ülkemizin her iki kutup bölgesinde de uluslararası konumu güçlendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TÜBİTAK	1. Dokuzuncu Ulusal Antarktika Bilim Seferi (TAE - IX) düzenlenecek ve bilimsel projeler yürütülecektir. 2. Beşinci Ulusal Arktik Bilimsel Araştırma Seferi (TASE - V) gerçekleştirilecek ve bilimsel projeler yürütülecektir.
Ülkemizde Milli Teknoloji Hamlesinin gerçekleştirilmesine yönelik yapay zekâ, nesnelerin interneti, artırılmış gerçeklik, büyük veri, siber güvenlik, ileri malzeme, robotik, mikro/nano/opto-elektronik, biyoteknoloji, hidrojen teknolojileri, yenilenebilir enerji teknolojileri, batarya teknolojileri, genom düzenleme, karbon yakalama, kullanma ve depolama teknolojileri, yeni nesil nükleer reaktörler, füzyon, kuantum, algılayıcı teknolojileri ve katmanlı imalat teknolojilerine ilişkin gerekli Ar-Ge altyapısının tesis edilmesi ve ihtiyaç duyulan nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.557)		
Tedbir 557.1. Kritik teknoloji alanlarında ülkemizin teknoloji üretme kapasitesi geliştirilmesi için projeler desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, TENMAK, Üniversiteler	1. Ar-Ge ve yenilik destekleri, öncelikli sektörlerde yoğunlaşacak ve yapay zekâ, hidrojen teknolojileri, batarya teknolojileri gibi kritik teknoloji alanlarını öncelikli olarak kapsayacaktır. 2. Yüksek teknoloji alanlarında açılacak çağrılarla ihtiyaç duyulan kritik bileşenlerin, cihazların, malzemelerin ve modellerin geliştirileceği projeler desteklenecektir.

Tedbir 557.2. 2053 net sıfır emisyon hedefi kapsamında belirlenecek teknoloji tabanlı ulusal girişim başlıkları ile ihtiyaç duyulan diğer kritik teknolojiler için yol haritaları hazırlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu, TÜBİTAK	1. Hedef 2053 Net Sıfır Emisyon: Ar-Ge ve Yenilik Atılımı çerçevesinde belirlenen 23 ulusal girişim başlığında teknoloji yol haritası çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 557.5. Ülkemiz için stratejik konularda kamu politikalarının geliştirilmesi süreçlerinde faydalanılmak üzere bilimsel temelli araştırma raporlarının oluşturulmasına yönelik sosyal ve beşeri bilim araştırma ve geliştirme faaliyetleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Programı kapsamında bilimsel temelli araştırma projeleri desteklenecektir. 2. Kamu kurumlarıyla işbirliği içerisinde çağrılara çıkılarak politika yapımına katkı sağlayacak projeler desteklenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023 (1)	2024 (2)	2025 (3)
Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ya Oranı (4)	Yüzde	1,32	1,44	1,57
Ar-Ge Harcamalarında Özel Sektörün Payı	Yüzde	61,4	63,2	64,1
Tam Zaman Eşdeğer (TZE) Ar-Ge Personeli Sayısı (4)	Kişi	272 638	300 000	330 000
Tam Zaman Eşdeğer (TZE) Araştırmacı Sayısı	Kişi	215 515	262 000	288 000
Tam Zaman Eşdeğer (TZE) Doktora veya Eşdeğeri Eğitim Seviyesine Sahip Ar-Ge Personeli Sayısı	Kişi	58 344	66 141	70 422
Hakemli Dergilerdeki Yayın Sayısı	Adet	75 305(5)	82 000	87 000

Kaynak: TÜİK, Scimago Journal and Country Rank

(1) 2022 verisidir. (2) Gerçekleşme Tahmini, (3) Program, (4) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Araştırma, Geliştirme ve Yenilik Programının performans göstergelerinden biridir. (5) 2023 yılı Scimago Journal and Country Rank verisidir.

2.2.3.4. Girişimcilik ve KOBİ'ler

a) Mevcut Durum

Esnaf ve sanatkârların çoğunluğunu oluşturduğu KOBİ'ler, 2022 yılı sonu itibarıyla çalışan sayısı bakımından toplam girişimlerin yüzde 99,7'sini, istihdamın yüzde 70,6'sını, ihracatın yüzde 31,6'sını oluşturmaktadır. Ar-Ge harcamaları içinde KOBİ'lerin payı 2022 yılında yüzde 28,8'e yükselmiştir. KOBİ'lerin rekabet gücünün geliştirilmesi, yetkin insan kaynağına ve finansmana erişimlerinin kolaylaştırılması, yenilikçilik becerilerinin artırılması, ortak iş ve proje geliştirme yeteneklerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Ortak iş yapma kültürüne, sermaye birikimine ve gelir dağılımına olumlu katkıları açısından önem taşıyan kooperatifçiliğin geliştirilmesi de önem arz etmektedir.

TABLO II: 17- Kurulan ve Kapanan İşletme Sayısı

	2020	2021	2022	2023	2024 (1)
Faaliyete Geçen Esnaf ve Sanatkar Sayısı	365 533	314 300	333 235	210 521	180 395
Faaliyeti Sona Eren Esnaf ve Sanatkar Sayısı	99 588	111 897	125 598	88 731	75 512
Kurulan Şirket Sayısı	102 794	110 303	141 324	128 982	72 062
Kapanan Şirket Sayısı	15 949	16 686	23 719	26 153	16 332
Kurulan Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayısı	31 036	26 930	26 082	18 962	9 144
Kapanan Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayısı	24 134	27 175	25 154	33 439	11 115
Kurulan Kooperatif Sayısı	622	599	1 983	3 174	1 790
Kapanan Kooperatif Sayısı	46	67	1 165	1 069	540

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, TOBB

(1) Ocak-Ağustos dönemi.

Temmuz 2024 itibarıyla bankacılık sistemi içinde kullandırılan KOBİ kredi miktarı 3.748 milyar TL olup toplam krediler içindeki payı 2009 yılındaki yüzde 21 seviyesinden yüzde 26,5'e yükselmiştir.

TABLO II: 18- Esnaf ve Sanatkarlar Kredi Kefalet Kooperatifleri Kefalet Kredileri

	2020	2021	2022	2023	2024 (1)
Kefalet Alan ve Kredi Kullanan İşletme Sayısı	1 161 892	1 166 482	1 056 406	850 593	809 025
Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	67 520	77 523	90 530	131 699	246 777

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

(1) Ağustos ayı itibarıyla

4 Ocak 2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 5061 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı gereğince, 2023 yılı içerisinde esnaf ve sanatkarlara yüzde 50 faiz indirimli veya faizsiz kredi imkânları sağlanmış bulunmaktadır. 31 Ağustos 2024 itibarıyla kredi bakiyesi mevcut olan esnaf ve sanatkar sayısı 809.025'e, kredi bakiyesi ise 246,7 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Hazine destekli kefalet uygulaması 2024 yılında da devam ederek Ağustos 2024 döneminde kefalet kullandırımı 10,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde öz kaynaktan sağlanan kefaletlerle birlikte toplam 6.200 KOBİ'nin, 7.586 kredi talebi değerlendirilerek 22,2 milyar TL krediye karşılık 18,2 milyar TL kefalet desteği verilmiştir.

KOBİ'lerin rekabet gücünün artırılması amacıyla tasarlanan İşletmelerin ve KOBİ'lerin Rekabet Edebilirliği Programı kapsamında Ağustos 2024 itibarıyla toplam 18 bin firmaya 7,2 milyar TL krediye karşılık 5,7 milyar TL tutarında 20 bin kefalet işlemi yapılmıştır.

Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremler nedeniyle Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye, Şanlıurfa illerinde faaliyet gösteren işletmelerde hasar ve gelir kaybı meydana gelmiştir. Deprem bölgesinde faaliyet gösteren mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için Dünya Bankası ve Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansından (JICA) kredi temin edilmiş ve Deprem Sonrası Mikro, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Canlanması Destek Programı uygulamaya alınmıştır. Destek programı kapsamında toplam 53.036 işletmeye hasar durumları dikkate alınarak 17 milyar TL destek ödemesi yapılmıştır.

Avrupa Birliği ve Alman Federal Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı tarafından sağlanan fon kapsamında 2023 ve 2024 yıllarında toplam 1.709 işletmeye 585 milyon TL destek sağlanmıştır.

TABLO II: 19- KGF AŞ Tarafından Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi

		2020	2021	2022	2023	2024 (1)
KGF AŞ Öz Kaynak	İşletme Sayısı	6 822	9 580	3 191	6 865	4 556
	Kefalet Sayısı	7 147	10 570	3 323	7 377	4 146
	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	1 946	3 790	2 370	11 014	7 789
	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	2 417	4 735	2 962	13 767	9 745
Hazine Kaynaklı Kefalet	İşletme Sayısı	221 544	44 484	36 123	59 523	2 278
	Kefalet Sayısı	378 510	66 073	56 958	95 209	3 030
	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	159 922	11 010	67 234	150 250	10 503
	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	199 534	13 283	78 829	184 190	12 485
Toplam	İşletme Sayısı	228 366	54 064	39 314	66 388	6 424
	Kefalet Sayısı	385 657	76 643	60 281	102 586	7 586
	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	161 868	14 800	69 604	161 264	18 292
	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	201 951	18 018	81 791	197 957	22 229

Kaynak: KGF AŞ

(1) Ocak-Ağustos dönemi.

KOSGEB İşletme Değerlendirme Raporu 2023 yılından itibaren Findeks platformu üzerinden de erişime açılmıştır. İşletmeler yalnızca kendi raporunu değil, aynı zamanda ilgili işletme yetkilisinin onay vermesi durumunda diğer işletmelerin de raporunu temin edebilmektedir. 2019-2023 dönemi verilerini içeren KOSGEB İşletme Değerlendirme Raporu'nun yeni versiyonu hazırlanarak Ağustos 2024 itibarıyla erişime açılmıştır.

TABLO II: 20- KOSGEB Destek Programları

DESTEK PROGRAMLARI	2021		2022		2023		2024 (1)	
	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)
Ar-Ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı	1 177	100 599	528	40 651	61	3 630	3	624
İşbirliği-Güçbirliği Destek Programı	3	1 276	-	-	-	-	-	-
Girişimcilik Destek Programı	1 207	9 884	7	223	1	10	-	-
Genel Destek Programı	1 184	10 291	32	197	-	-	-	-
KOBİGEL - KOBİ Gelişim Destek Programı	459	92 218	359	74 718	1 467	871 775	1 202	750 582
TEKNOPAZAR - Teknolojik Ürün Tanıtım ve Pazarlama Destek Programı	2	40	-	-	-	-	-	-
Uluslararası Kuluçka Merkezi ve Hızlandırıcı Destek Programı	2	1 743	1	299	-	-	-	-
Stratejik Ürün Destek Programı	46	40 008	17	9 135	17	12 198	12	12 555
KOBİ Teknolojik Ürün Yatırım Destek Programı	106	97 719	68	42 404	51	33 547	35	40 506
İşletme Geliştirme Destek Programı	19 566	415 322	15 764	330 908	13 407	439 394	8 046	400 778
İşbirliği Destek Programı	44	32 595	50	35 040	26	18 386	18	11 755
Geleneksel Girişimci Destek Programı	20 695	148 059	22 798	184 780	13 551	112 581	3 327	34 128
İleri Girişimci Destek Programı	10 180	675 303	10 536	636 511	8 187	503 341	3 355	260 841
Yurt Dışı Pazar Destek Programı	821	47 863	1 063	67 370	1 046	72 701	589	45 193
İŞGEM/TEKMER Destek Programı	9	3 395	17	11 206	17	8 512	19	15 776
İş Planı Ödülü Destek Programı	3	80	8	305	5	170	9	185
Ar-Ge, Ür-Ge ve İnovasyon Destek Programı	219	26 919	966	136 571	1 435	231 094	1 061	220 318
KOBİ Enerji Verimliliği Destek Programı	-	-	25	506	172	12 514	134	23 932
Yaşayan Kültür Mirası İşletmeler Destek Programı	-	-	90	2 745	205	17 708	55	4 049
Yurt Dışı Hızlandırıcı Destek Programı	-	-	-	-	48	14 778	10	5 571
Girişimci Destek Programı (İş Kurma Desteği)	-	-	-	-	-	-	3 522	63 163
Toplam (2)	53 083	1 703 314	50 624	1 573 569	39 696	2 352 339	21 397	1 889 956

Kaynak: KOSGEB

(1) Ocak-Ağustos dönemi.

(2) Net işletme sayısı ve destek tutarını ifade etmektedir.

KOSGEB tarafından 2024 yılında uygulanmaya başlanan 2 milyon TL üst limitli Girişimci Destek Programı ile girişimciler desteklenmektedir. İmalat sanayii, yazılım, danışmanlık, bilgi ve iletişim hizmetleri ve bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetleri sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler İş Geliştirme Desteği kapsamında sunacakları projeler için 1.650.000 TL'ye kadar geri ödemeli destek alabilmektedir. KOSGEB tarafından desteklenen sektörlerde faaliyet gösteren tüm girişimciler İş Kurma Desteği kapsamında desteklenmektedir. Bu desteklerde genç, kadın, engelli, gazı ve birinci derecede şehit yakını girişimcilere ayrıcalık tanınmaktadır.

2024 yılında yeni Acil Durumlar Kredi Faiz Desteği uygulamaya alınmamış olup 2024 yılı öncesinde uygulanan kredi faiz desteklerine ilişkin tablo aşağıda yer almaktadır.

TABLO II: 21- KOSGEB Kredi Faiz Destekleri

	2020	2021	2022	2023	2024 (1)
İşletme Adedi	14 544	5 109	3 224	10 786	933
Kredi Hacmi (Bin TL)	1 149 687	395 678	237 814	3 260 191	331 829
KOSGEB Faiz Desteği (Bin TL)	157 691	72 876	33 960	672 006	177 276

Kaynak: KOSGEB

(1) Ocak-Ağustos dönemi.

Girişimciliğin geliştirilmesi amacıyla KOSGEB tarafından çevrimiçi olarak Geleneksel ve İleri Girişimcilik Eğitimleri ücretsiz olarak sunulmaya devam edilmektedir. Ayrıca girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması çalışmaları kapsamında girişimcilerin iş kurma ve yürütme konularında bilgi ve becerilerini geliştirmek amacıyla çalışmalar sürdürülmektedir.

KOSGEB tarafından TEKMER Destek Programı kapsamında kurulan TEKMER'ler; girişimcilere ve işletmelere iş kurma süreçlerinde iş geliştirme, mali kaynaklara erişim, yönetim, danışmanlık, yönderlik, ofis ve ağılara katılım gibi hizmetlerin sağlandığı yapılardır. Eylül 2024 itibarıyla Destek Programı kapsamında 35 TEKMER başvurusunun desteklenmesine karar verilmiş ve 28 TEKMER kurulmuştur.

TABLO II: 22- KOSGEB Girişimcilik Eğitimleri ve Girişimcilik Desteği Alan İşletmeler

	2020	2021	2022	2023	2024 (1)
Girişimcilik Eğitimi Katılımcı Sayısı	116 725	165 478	154 092	113 412	61 069
Girişimcilik Desteği Alan İşletme Sayısı	27 126	32 082	33 341	21 739	10 204

Kaynak: KOSGEB

(1) Ocak-Ağustos dönemi.

TÜBİTAK teknoloji ve yenilik odaklı iş fikirlerinin katma değer ve nitelikli istihdam sağlama potansiyeli yüksek teşebbüslere dönüştürebilmesi amacıyla, girişimcilerin fikir aşamasından pazara kadar olan faaliyetlerinin desteklenmesi doğrultusunda hibe destek şeklinde başlatılan Bireysel Genç Girişim (BiGG) Programında değişikliğe gidilerek yatırım tabanlı destek verilmeye başlanılmış ve destek üst limiti 450 bin TL'den 900 bin TL'ye çıkarılmıştır. 2023 yılında Yatırım Tabanlı Girişimcilik Destek Programı Uygulama Esasları yürürlüğe girmiş ve bu kapsamda Türkiye Kalkınma Fonu ile BiGG Fonu kurulmuştur. 2023 yılı Mart ayında Yatırım Tabanlı Girişimcilik Destek Programı çağrısına altı tematik alanda çıkılarak 2.885 iş fikri başvurusu alınmış ve yapılan değerlendirmeler sonucunda 153 girişimcinin desteklenmesine karar verilmiştir. 2024-1 BiGG Yatırım Çağrısı kapsamında altı tematik alanda 1.917 iş fikri başvurusu alınmış ve yapılan değerlendirmeler sonucunda 117 girişimin desteklenmesine karar verilmiştir. Bu firmalar için şirket kurulum süreçleri devam

etmektedir. 2024-2 BİGG Yatırım Çağrısı kapsamında altı tematik alanda 1.768 iş fikri başvurusu alınmış olup panel değerlendirmeleri devam etmektedir.

TABLO II: 23- TÜBİTAK Girişimcilik Destekleri

	2020	2021	2022	2023	2024 (1)
Başvuru Sayısı	7 051	5 933	3 437	2 885	3 685
Desteklenen Girişimci Sayısı	271	272	281	67	270(2)
Destek Miktarı (Milyon TL)	170	103	93	58	243(3)

Kaynak: TÜBİTAK

(1) Ocak-Ağustos dönemi.

(2) Desteklenmesi Planlanan Girişimci Sayısı (2024-2 Yatırım Tabanlı BİGG Çağrısı 2. Aşama panel değerlendirmeleri devam etmektedir.), 2023-1 ve 2024-1 BİGG Yatırım Çağrılarında desteklenen girişimci sayısı,

(3) Yıl İçinde Aktarılması Planlanan Destek Miktarı Toplamı (270 girişim için 243 milyon TL bütçenin aktarılması planlanmaktadır)

Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) Yer Alan Parsellerin Tamamen veya Kısmen Tahsislerine İlişkin 2 Haziran 2021 tarihli 4051 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararındaki düzenlemeler doğrultusunda OSB'lerde atıl kalan sanayi parsellerine yatırımcıların yönlendirilmesi ve OSB'lerin canlandırılması hedeflenmekte, OSB'lerde 2,5 milyon olan mevcut istihdamın 3,5 milyona çıkarılması öngörülmektedir.

Yatırımcılarımıza uluslararası standartlarda yatırım ortamı sağlayan OSB'lere, küçük sanayiciye daha sağlıklı koşullarda çalışma ve kendilerini geliştirme imkânı sağlayan küçük sanayi sitelerine (KSS) ve yatırımları ülkemize yönlendirmek amacıyla endüstri bölgelerine (EB) ilişkin çalışmalara devam edilmektedir. 2024 yılında üç OSB'ye (Çorum İskilip, Edirne Uzunköprü Atatürk, Gaziantep Nurdağı) tüzel kişilik kazandırılarak toplam OSB sayısı Eylül 2024 itibarıyla 362'ye ulaşmıştır. Kredi desteğiyle tamamlanan OSB sayısı 229'a çıkmış, KSS sayısı ise 497 olmuştur. Eylül 2024 itibarıyla toplamda ilan edilmiş 45 endüstri bölgesi bulunmaktadır. Planlı sanayi bölgelerinin yeşil ve dijital dönüşüme uygun yapılanması sağlanarak yatırımcıların yatırım yeri ihtiyaçlarının hızlı ve ekonomik olarak karşılanabilmesine yönelik çalışmalar yürülmekte olup OSB ve KSS projeleri için (kamulaştırma dâhil) 2024 yılında yaklaşık 6 milyar TL olan başlangıç ödeneğinin 2025 yılında 15 milyar TL'ye çıkarılması öngörülmektedir.

Eylül 2024 itibarıyla Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin (TGB) sayısı 104'e, faaliyette olanların sayısı 91'e, TGB'lerde faaliyet gösteren işletme sayısı ise 10.888'e yükselmiştir.

TABLO II: 24- OSB ve TGB Bilgileri

	2020	2021	2022	2023	2024 (1)
Tamamlanmış OSB Sayısı	201	213	220	229	244(2)
OSB'lerde Üretime Geçilen Parsel Sayısı (3)	54 324	55 098	57 397	58 305	58 852
OSB'lere Kullanılan Kamu Kaynağı (Bin TL) (4)	94 742 890	104 376 250	108 008 335	110 662 653	2 584 403
Faal TGB Sayısı	72	73	81	81	91
TGB'lerde Faaliyet Gösteren İşletme Sayısı	6 282	7 331	8 422	10 071	10 888
TGB'lere Kullanılan Kamu Kaynağı (Bin TL) (4)	88 158	171 579	330 816	542 000	270 748

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

(1) Ocak-Eylül dönemi.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Mevcut OSB'lerdeki Üretime Geçen Parsel Sayısı

(4) 2023 yılı yatırımlarıdır.

2024 yılı içerisinde OSB Uygulama Yönetmeliğinde yapılan değişikliklerle OSB'lerin işleyişini hızlandırmak için OSB organlarının görevleri düzenlenmiş, dijital uygulamalar artırılarak bürokratik işlemlerde sadeleşmeye gidilmiştir.

Türkiye teknoloji girişimciliği ekosisteminde 2023 yılında 350 yatırım turunda 892 milyon dolarlık yatırım yapılmış olup bir milyar dolar ve üzeri değerlemeye sahip firma sayısı ise yediye ulaşmıştır. Girişimciliğin finansmanının güçlendirilmesi amacıyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ana yatırımcısı olduğu Teknoloji ve İnovasyon Fonu (TİF) kurulmuş olup bu fon girişim sermayesi ekosistemini geliştirmek amacıyla hem teknoloji odaklı girişim şirketlerine yatırım yapmayı hedefleyen girişim sermayesi fonlarına hem de teknoloji ve yenilik odaklı ürün üreten, sistem geliştiren girişim şirketlerine doğrudan yatırım yapmaktadır. TIF aracılığıyla bu zamana kadar üç farklı girişim sermayesi fonuna 3,5 milyon avro taahhütte bulunulmuş olup söz konusu fonlara 2,87 milyon avro yatırım yapılmıştır. Ayrıca doğrudan yatırımlar kapsamında TIF 8 farklı teknoloji şirketine yatırım yapmış olup bu şirketlere yaklaşık 3 milyon dolar kaynak aktarmıştır.

Türkiye Tech Visa, teknoloji alanında kritik uzmanlıklara sahip yetenekler ile yenilikçi iş modelleri ve teknolojiye dayalı çalışmaları olan teknogirişimlere özel bir davet programıdır. Yetenek transferinin devamı niteliğinde olan bu projede yeteneklerin yanında teknogirişim firmaları da kapsama alınarak genişletilmiştir. Bu program ile alanında başarılı yetenekler ve teknogirişimlerin Türkiye teknoloji ekosisteminin bir parçası olmasının hızlandırılması ve ülkemizde faaliyet göstermelerinin kolaylaştırılması hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda teknoparklara çağrıya çıkılmıştır. Çağrı sonucu belirlenen altı teknopark ile protokoller imzalanmıştır.

Havacılık, Uzay ve Teknoloji Festivali (TEKNOFEST) kapsamında gerçekleştirilen girişim zirvesinde her yıl küresel girişimciler, yatırımcılar, mentorlar ve kurumsal firmalar bir araya getirilerek Türkiye girişimcilik ekosistemine katkı sağlanmaktadır.

İstihdam sağlayan, ithal ikameci üretim yapan, ihracat potansiyeli yüksek ve yeni teknolojiler ortaya koyarak yüksek katma değer sağlayacak girişimlere ve firmalara kaynak sağlamak üzere kurulan 500 milyon TL büyüklüğündeki Bölgesel Kalkınma Fonu ilk yatırımlarını 2023 yılında yapmıştır.

Yalın ve dijital dönüşüm uygulamalarını yenilikçi düşünce anlayışıyla bütüncül olarak koordine etmek, sanayii eğitim ve danışmanlık hizmetleri alanındaki mevcut eksikliklerini gidermek amacıyla Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezleri (Model Fabrikalar) Projesi başlatılmış ve Ankara, Bursa, Konya, Kayseri, Gaziantep, Mersin, Adana, İzmir, Samsun ve Eskişehir illerinde söz konusu merkezlerin kurulum süreci tamamlanarak başta KOBİ'ler olmak üzere işletmelere eğitim ve danışmanlık hizmeti sunulmaya başlanmıştır. Tüm model fabrikalarda bugüne kadar toplam 508 firmada Öğren-Dönüş çalışması, 170 firmada yalın proje uygulama çalışması tamamlanmış, 650'den fazla firmaya deneyimsel eğitim verilmiş, 2300'ün üzerinde firmaya ise farkındalık eğitimi hizmeti sunulmuştur. Ayrıca Ankara, Bursa, Konya ve Kayseri illerinde yer alan model fabrikaların dijital dönüşüm altyapısı kurulum çalışmaları tamamlanmıştır. Denizli, Malatya, Kocaeli, Trabzon ve Tekirdağ illerinde beş yeni model fabrikanın kurulum işlemleri devam etmektedir.

Girişimcilik ve KOBİ desteklerinin kapsam, çeşitlilik ve miktarlarındaki artışlar, esnaf ve sanatkârlara sağlanan krediler, kredi kefalet sisteminde ve bankacılık sistemindeki KOBİ kredilerindeki artış gibi hususlar birlikte değerlendirildiğinde, sektörde önemli gelişmeler sağlandığı görülmektedir. Girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi, sağlanan desteklerin yenilikçi ve büyüyen/büyüme potansiyeli olan girişimlere odaklanması ve izleme-değerlendirme sistemlerinin geliştirilmesiyle etki analizleri yapılması sonucunda sektörün gelişimi daha da hızlanacaktır.

b) Amaç

KOBİ ve girişimcilerin niteliklerini dikkate alan odaklı politikalar aracılığıyla finansmana erişim imkânlarının, kurumsal gelişmelerinin ve verimliliklerinin artırılması, yenilikçilik kapasitelerinin ve ölçeklerinin büyütülmesi, tedarik zincirlerinde daha güçlü bir biçimde yer almalarının sağlanması, ihracat, yenilikçilik ve rekabetçilik düzeylerinin yükseltilerek daha etkin ve verimli olarak büyümeye ve istihdama katkılarının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
KOBİ'lere yönelik beşeri sermaye güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.559)		
Tedbir 559.2. Örgün eğitimdeki girişimcilik müfredatı finansal okuryazarlık, mevzuat bilgisi, dijital teknolojiler, e-ticaret, pazarlama gibi konulardaki ihtiyaçlar dikkate alınarak gözden geçirilecek, uygunluk değerlendirmesine imkân sunan uygulamalı girişimcilik eğitimleri yaygınlaştırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Ortaöğretim öğrencileri için dijital girişimcilik eğitimi içeriği hazırlanacaktır. 2. Mesleki ve teknik ortaöğretim programlarının; girişimcilik, finans, dijital teknolojiler, e-ticaret, pazarlama, iletişim, işletme yönetimi ve kriz yönetimi ile ilgili yeterliliklerinin artırılarak güncellenmesi çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 559.3. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yapılacak mesleki eğitim merkezleri ve meslek liselerinin yer seçiminde OSB'ler öncelikli olarak değerlendirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Mesleki ve teknik eğitim mezunlarının istihdam olanaklarını artırmak için sektör içi okul ve sektöre entegre okul benzeri işbirliği modelleri geliştirilecektir.
Tedbir 559.4. Teknoloji alanında kritik uzmanlıklara sahip yetenekler ile yenilikçi iş modelleri ve yüksek teknolojiye dayalı işletmesi olan yabancı girişimcilere karşılıklılık ilkesi çerçevesinde vize uygulaması kolaylaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı	1. Teknoloji alanında kritik uzmanlıklara sahip kişiler ile yenilikçi iş modellerine ve yüksek teknolojiye dayalı girişimi olan girişimcilere özel vize uygulamasına ilişkin çalışmalar yapılacaktır.
KOBİ'ler, ölçeğini büyütmesi, sürdürülebilir bir yapıya kavuşması ve küresel düzeyde daha rekabetçi bir konum kazanması amacıyla desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.561)		
Tedbir 561.1. KOBİ ve girişimciler hızlı büyüme, teknoloji odaklı ihracat yapma, yüksek teknoloji alanında faaliyet gösterme, verimlilik artırma gibi kriterler çerçevesinde odaklı bir yaklaşımla desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin altyapıları ve kuluçka merkezleri desteklenerek yaygınlaştırılacak, Ar-Ge, tasarım ve yenilik kapasitesi güçlendirilecektir. 2. Ölçek büyütme potansiyeli yüksek işletmeler kapasitelerini geliştirmek üzere desteklenecektir. 3. Kümelenme Destek Programı kapsamında kümelenme teşebbüsleri desteklenecektir.

Tedbir 561.6. Teknogirişimciler tarafından oluşturulan ürünlerin DMO bünyesindeki Tekno Katalog platformu gibi araçlarla entegrasyonunu sağlayarak bu ürünlerin ticarileşme ve markalaşma süreçleri hızlandırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, DMO, TÜBİTAK	1. Tekno Katalog Platformu girişimcilerin kamu alımları yoluyla ticarileşmesinin sağlanması amacıyla yüksek teknoloji ve yenilik, ekosistem, girişimcilik odaklarında geliştirilmeye devam edilecektir. 2. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde faaliyet gösteren teknoloji şirketlerine yönelik tanıtım ve eğitim faaliyetleri sürdürülecektir.
Finansmana erişim kolaylaştırılacak, alternatif ve yenilikçi finansman yöntemleri yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.562)		
Tedbir 562.1. Yatırım bankacılığı, kurumsal ve bireysel girişim sermayesi, kitle fonlaması, etki yatırımcılığı, melek yatırımcılık gibi alternatif ve yenilikçi finansman imkânları güçlendirilecek ve kullanımları yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Alternatif finansman kaynaklarının ve yöntemlerinin geliştirilmesi ile kullanımının yaygınlaştırılması konusunda ilgili kurumlarla çalışmalar yürütülecektir. 2. KOBİ'lerin krediye erişimde karşılaştıkları teminat sorununun çözümüne yönelik olarak Kredi Garanti Fonu ile çalışmalar sürdürülecek, yeni kurulmuş olan kredi garanti kuruluşları ile de işbirlikleri oluşturulacaktır. 3. Alternatif finansman yöntemleriyle ilgili farkındalık oluşturmak amacıyla KOBİ'lere ve girişimcilere yönelik bilgilendirme faaliyetleri yürütülecektir. 4. Yatırım bankacılığı, kurumsal ve bireysel girişim sermayesi, kitle fonlaması, etki yatırımcılığı, melek yatırımcılık gibi alternatif ve yenilikçi finansman imkânları güçlendirilecek ve kullanımları yaygınlaştırılacaktır. 5. Teknoloji İnovasyon Fonu ile teknoloji odaklı girişimlerin finansmana erişimi konusunda doğrudan yatırım ve fonların fonu yatırımı ile destek sağlanacaktır. 6. Kitle fonlaması, bireysel katılım sermayesi, girişim sermayesi gibi alternatif finansman kaynaklarının kullanımı Teknogirişim Konseyi gündemine alınarak bu kaynakların çeşitlendirilmesi ve güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023 (1)	2024 (2)	2025 (3)
KOBİ'lerin İhracatı	Milyar Dolar	78,8	88	95
İmalat Sanayiinde Faaliyet Gösteren KOBİ'lerin İhracatındaki Yüksek Teknolojinin Payı	Yüzde	1,2	1,4	1,7
Ciroya Göre Hızlı Büyüyen KOBİ Sayısı (4)	Adet	40 726	45 000	50 000
KOBİ'lerin Mali ve Mali Olmayan Şirketler Ar-Ge Harcamasındaki Payı	Yüzde	28,8	31,0	32,0
Yıllık Girişim Yatırım Büyüklüğü	Milyar Dolar	0,9(5)	1,0(5)	1,5
Bir Milyar Dolar Değeri Aşan Firma Sayısı	Adet	7(5)	8(5)	10

(1) TÜİK, Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri, 2022

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

(4) Ücretli çalışan sayısı 10'un üzerinde olan ve üç yıllık dönemde yıllık ortalama yüzde 10'dan fazla büyüyen girişimler

(5) Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

2.2.3.5. Fikri Mülkiyet Hakları

a) Mevcut Durum

Ocak-Ağustos 2024 döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre, yerli patent başvuru sayısında yüzde 0,4 artış, yerli faydalı model başvuru sayısında yüzde 18 düşüş, yerli marka başvuru sayısında yüzde 2,5 düşüş, yerli tasarım başvuru sayısında ise yüzde 26,7 düşüş kaydedilmiştir. Faydalı model ve tasarım başvurularında yaşanan düşüşün en önemli nedeninin Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullardan gerçekleştirilen başvuru sayısındaki azalmadan kaynaklandığı değerlendirilmektedir. 1.632 tescilli coğrafi işaret bulunmakta olup 588 coğrafi işaret başvurusunun inceleme süreci devam etmektedir. AB'de tescilli coğrafi işaretli ürün sayısı 26'ya ulaşmış olup bunlar Antep Baklavası, Aydın İnciri, Aydın Kestanesi, Aydın Memecik Zeytinyağı, Antakya Künefesi, Araban Sarımsağı, Ayaş Domatesi, Bayramiç Beyazı, Bingöl Balı, Bursa Siyah İnciri/Bursa Siyahı, Bursa Şeftalisi, Çağlayancerit Cevizi, Edremit Zeytinyağı, Edremit Körfezi Yeşil Çizik Zeytini, Ezine Peyniri, Gemlik Zeytini, Giresun Tombul Fındığı, Hüyük Çileği, Malatya Kayısı, Maraş Tarhanası, Milas Zeytinyağı, Milas Yağlı Zeytini, Osmaniye Yer Fıstığı, Safranbolu Safranı, Suruç Narı, Taşköprü Sarımsağıdır. AB nezdinde dördü ilanda olmak üzere işlemleri devam eden 61 coğrafi işaret başvurusu ve altı geleneksel ürün adı başvurusu bulunmaktadır.

Yeni bitki çeşitlerinin korunmasını amaçlayan ıslahçı hakları kapsamında koruma altında bulunan bitki çeşidi sayısı 2023 yılı sonu itibarıyla 2.491'e ulaşmıştır. Bu sayı içerisinde yerli oranı yüzde 49,8'dir.

2023 yılında Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı (WIPO) tarafından yayımlanan raporda; 2022 yılı verilerine göre Türkiye, dünyada yerli patent başvurularında 12'nci, marka başvurularında dördüncü, tasarım başvurularında ikinci sırada yer alırken Avrupa'da yerli patent başvurularında yedinci, yerli marka ve tasarım başvurularında ise birinci sırada yer almaktadır.

Uluslararası başvurular açısından değerlendirildiğinde Türkiye, WIPO tarafından yayımlanan 2023 yılı verilerine göre 1.914 patent başvurusuyla 14'üncü, 1.701 marka başvurusuyla 11'inci ve 737 tasarım başvurusuyla 10'uncu sıradadır.

Türk Patent ve Marka Kurumu (TÜRKPATENT) 2017 yılından bu yana WIPO nezdinde 24 uluslararası araştırma ve inceleme otoritesinden biri olarak faaliyet göstermektedir. Bu kapsamda TÜRKPATENT, 2023 yılında 1.826 uluslararası araştırma raporuyla en fazla rapor düzenleyen ilk dokuz kurum arasında yer almıştır.

TABLO II: 25- Sınai Mülkiyet Başvurularındaki Gelişmeler

	2020	2021	2022	2023	Ocak-Ağustos	
					2023	2024
Patent Başvuru Sayısı	18 705	17 566	15 856	16 433	8 415	9 628
Yerli Patent Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	44	48	57	53	51	45
Faydalı Model Başvuru Sayısı	3 627	4 490	5 558	3 400	2 188	1 781
Yerli Faydalı Model Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	99	98	99	98	97	98
Marka Başvuru Sayısı	170 590	191 779	212 636	183 149	112 077	106 620
Yerli Marka Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	91	92	93	92	91	93
Tasarım Başvuru Sayısı (1)	47 606	65 915	84 106	58 076	35 815	25 982
Yerli Tasarım Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	88	90	93	90	90	91
İslahçı Hakları Başvuru Sayısı	299	291	264	236	135	113
Yerli İslahçı Hakkı Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	48	54	52	46	34	31
Coğrafi İşaret Başvuru Sayısı	453	577	523	385	222	228

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Türk Patent ve Marka Kurumu

(1) Lahey başvuruları dâhildir.

Özellikle teknoloji firmaları başta olmak üzere fikri mülkiyet bilincinin ve yenilikçilik kültürünün artırılması önem arz etmektedir. Bu amaçla, ilkaşama firmaların gerçekleştirdikleri buluşların, patent ve faydalı model başvurusuna dönüştürülmesinin sağlanması ve buluşların değerlemesinin teşvik edilmesi ve ilkaşama firmaların teknoloji yeterlilik seviyesinin yükseltilmesi ve teknoloji transferinin gerçekleştirilmesi amacıyla TÜRKPATENT PATİKA "Patentle, Ticarileştir ve Kazan Projesi" geliştirilmiştir. Bu proje kapsamında paydaş kurum ve kuruluşlarla çevrimiçi toplantılar düzenlenmiş ve işbirliği protokolleri oluşturulmuştur. Ayrıca projede yer alacak ilkaşama firmaların belirlenmesi için TÜRKPATENT internet sitesinde çağrıya çıkmıştır.

TÜRKPATENT zaman ve mekândan bağımsız bir dijital akademi kurulması çalışmalarını Mayıs 2024'te başlatmıştır. 10 bin lisanslı kullanıcının kullanabileceği ve sınai mülkiyete ilişkin 500 dakikalık etkileşimli ve animasyonlu içeriklerin, yazılı kaynakların ve podcastlerin yer alacağı platformun Kasım 2024 itibarıyla devreye alınması planlanmaktadır.

Lise ve üniversite öğrencilerinin fikri haklar konusunda bilgi sahibi olmalarının sağlanması, fikri hak bilincinin yaygınlaştırmalarının teşvik edilmesi, fikri haklar konusunda

yetişmiş insan kaynağının ekosisteme kazandırılması ve Sınai Mülkiyet Danışma Birimlerinin daha etkin kullanılmasını sağlamak üzere IP Elçisi projesi geliştirilmiştir. Projenin ilk ayağı olan IP elçilerinin belirlenmesi ve eğitimlerin verilmesi 2024 yılı son çeyreğinde, IP elçilerinin liselerde yapacakları sunumların ise 2025 yılının ilk yarısında tamamlanması planlanmaktadır. Projenin pilot olarak Ankara ilindeki 12 üniversitenin dâhil olmasıyla başlatılması ve en az 50 lisede öğrenim gören 2.500 öğrenciye sınai mülkiyet eğitimleri verilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı (WIPO) ile imzalanan işbirliği protokolü kapsamında IP Elçisi projesi WIPO'ya iletilmiştir.

WIPO Akademisi ile ortak olarak Temel Sınai Mülkiyet Hakları çevrimiçi eğitim programının Türkçe tercümesi yapılarak WIPO platformunda tüm dünyaya açık şekilde erişimini sağlamak amacıyla tercüme ve kontrol çalışmaları sürdürülmektedir. İçeriğin 2025 yılında WIPO sitesinde yayımına başlanması hedeflenmektedir.

TÜRKPATENT ve WIPO işbirliği kapsamında akademisyen buluşlarının ticarileştirilmesi projesi kapsamında, pilot üniversite olarak belirlenen Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ) ve bölgede yer alan üniversitelerde bulunan akademik girişim şirketlerinden 40'ı projeye dâhil olmuştur. 2024 yılının ilk yarısında KTÜ ile öncelikle çevrimiçi toplantılar gerçekleştirilmiş, akademisyen buluşları tespit edilmiş, sonrasında KTÜ ve bölge üniversiteleri rektörleri ile Trabzon ilinde bir toplantı yapılarak yol haritası belirlenmiştir. 2024 yılının son çeyreğinde belirlenen 40 akademik girişim şirketi ile KTÜ ev sahipliğinde proje uygulanacak ve bu kapsamda WIPO ve TÜRKPATENT tarafından yüz yüze eğitimler verilecektir.

Türkiye'de faaliyet gösteren Ar-Ge ve tasarım merkezlerinde sınai mülkiyet bilincinin oluşturulması ve buna bağlı olarak bu merkezlerin sınai mülkiyet başvurularının artırılması amacıyla hem Ar-Ge merkezleri hem de tasarım merkezlerine yönelik çevrimiçi toplantılar düzenlenmiştir. Bu toplantılar sonrasında Ar-Ge ve tasarım merkezlerinin sınai mülkiyet alanında yaşadığı zorluklar dikkate alınarak sınai mülkiyet kapasite geliştirme programları düzenlenmiştir. Bu kapsamda 2024 yılının ilk yarısında Ankara ve çevre illerde faaliyet gösteren tasarım merkezlerine yönelik fiziki eğitimler verilmiştir. 2024 yılı son çeyreğinde hem Ar-Ge merkezleri hem de tasarım merkezlerine yönelik fiziki eğitimler belirlenmiş olan yol haritasına göre verilmeye devam edilecektir. Aynı zamanda TÜRKPATENT Akademide yer alan eğitimlerden Ar-Ge ve tasarım merkezlerindeki çalışanların da istifade etmesi sağlanacaktır.

Sınai mülkiyet haklarının ticarileştirilmesi sürecine, özellikle sınai mülkiyet varlıklarının değer tespiti hizmeti ile katkı sağlamak üzere kurulmuş olan Türk Sınai Mülkiyet Değerleme, Mühendislik ve Danışmanlık Hizmetleri AŞ, 2018 yılından bu yana konuyla ilgili farkındalığın oluşturulması, insan kaynağı yetiştirilmesi ve kapasitenin artırılmasına dair çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda özellikle ticarileştirme ekosisteminin canlandırılması, somut değere dönüşen sınai mülkiyet sayısının artırılması amacıyla sınai mülkiyet haklarının yoğun olarak üretildiği üniversiteler, Ar-Ge merkezleri, teknoparklar ve her ölçekten firma ile ilişki ve iş birlikleri geliştirilmektedir. Buna dair yapılan değerleme çalışmalarına ek olarak düzenli şekilde farkındalığın artırılmasına yönelik etkinlikler düzenlenmektedir.

Fikri mülkiyet hakları konusunda yetişmiş personel ihtiyacının karşılanmasına katkı vermek amacıyla tüm paydaşlara yönelik eğitim, danışmanlık, araştırma ve koordinasyon faaliyetlerini yürütmek üzere kurulan Fikri Mülkiyet Akademisi çalışmalarını sürdürmektedir.

2024 Ocak-Ağustos döneminde yapılan etkinliklerde Fikri Mülkiyet Akademisi Sınai Mülkiyet Eğitim Merkezi bünyesinde çevrimiçi ve yüz yüze olmak üzere 44 eğitim/seminer gerçekleştirilmiş ve yaklaşık olarak 2.200 kişiye eğitim verilmiştir. Ayrıca Telif Hakları Eğitim Merkezi bünyesinde başta yargı mensupları, akademisyenler, avukatlar, bilirkişiler, kolluk kuvvetleri, il denetim komisyon üyeleri, meslek birlikleri, sanatçılar olmak üzere 15 eğitim ve farkındalık faaliyeti gerçekleştirilmiş olup eğitimlerden faydalanan kişi sayısı 910'dur. Telif Hakları Eğitim Merkezi ve Türkiye Adalet Akademisi işbirliğiyle hâkim ve savcılara yönelik seminerler ile meslek birliği yöneticileri ve personeline yönelik eğitim programlarına önem verilmektedir.

TÜRKPATENT ve Bilgi Teknolojileri Kurumu işbirliğinde hazırlanan Temel Sınai Mülkiyet Hakları eğitim programına ilişkin videolar BTK Akademi sayfasında 2024 Ağustos ayı itibarıyla yayınlanmaya başlanmıştır. Eğitim sonunda tüm içeriğin görüntülenmesini müteakip değerlendirme testinde başarılı olan katılımcılara sertifika verilmektedir. Bu program sayesinde farkındalık oluşturma çalışmalarının hızlı bir şekilde geniş kitlelere eş zamanlı ulaşması mümkün olacaktır. Buna ek olarak 2022 yılında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve TÜRKPATENT arasında imzalanan Sektör Kampüste işbirliği protokolü kapsamında yürütülecek faaliyetlerin sorumluluğu Fikri Mülkiyet Akademisi Sınai Mülkiyet Eğitim Merkezi tarafından üstlenilmiştir. 2024-2025 güz döneminde açılmak üzere Temel Fikri Mülkiyet Hakları Eğitimi konulu program için eğitim içeriği ve eğitim sonu kazanımları hazırlanmıştır. Yüksek Öğretim Kurulu tarafından yapılan eşleştirme sonucunda Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinin ilgili fakültelerinde seçimli ders olarak açılmak üzere çalışmalar devam etmektedir.

Diğer taraftan, aynı dönemde fikri mülkiyet alanında yayın çalışmalarında farkındalık oluşturulması hususunda ilerlemeler sağlanmıştır. TÜRKPATENT ile TÜBİTAK arasındaki ortak çalışmalar kapsamında TÜBİTAK Bilim Çocuk dergisinde 2024 Nisan ayından bu yana sınai mülkiyet alanında farkındalık oluşturmaya yönelik içerik hazırlanmakta olup yedi yaş üstü çocuklara yönelik patent, marka, tasarım ve coğrafi işaret kavramları pedagojik formasyona uygun şekilde işlenmektedir.

Türkiye'de telif hakları alanında meslek birlikleri tarafından yürütülen lisanslama faaliyetlerinin etkinleştirilmesi amacıyla, Eser, İcra, Yapım ve Yayınların Kullanılması ve/veya İletilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin güncellenmesi çalışmaları sürdürülmektedir. Yönetmelik değişikliğinde telif lisansı alacak mahallerin sınıflandırılması, lisans sözleşmelerinin yapılması ve tarife uyumsuzluklarında oluşturulacak uzlaştırma komisyonuna dair işleyiş gibi hususlarda ilgili tarafların görüş ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmaktadır.

Telif hakları alanında meslek birliklerinin üyelik, dokümantasyon, lisanslama ve dağıtım süreçlerinin bir otomasyon sistemi üzerinden gerçekleştirilmesi ve işlem bilgilerine ilişkin veri tabanı oluşturulması amacıyla oluşturulan Meslek Birlikleri Bilişim Sistemi (MEBSİS), 40 bine yakın telif hakkı sahibine ve 2.141.588 esere ilişkin bilgileri içermektedir.

Konaklama tesislerinin turizm işletme belgesi işlemlerinde, telif izinlerinin alındığını gösterir müzik lisans belgesinin sunulması yönündeki uygulama sayesinde telif lisansına sahip konaklama tesisi sayısı 12.786'ya ulaşmıştır. Bu olumlu gelişmeler ışığında Türkiye'de faaliyet gösteren 27 meslek birliği tarafından 2022 yılında elde edilen telif geliri 496.199.085

TL iken, bu tutar 2023 yılında yaklaşık yüzde 134 oranında bir artışla 1.159.339.385 TL'ye yükselmiştir.

Telif haklarına dayalı kültür endüstrileri ile toplu hak yönetim kuruluşlarının kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik destekler sürdürülmüştür. Bu kapsamda meslek birliklerinin kurumsal kapasitelerinin ve lisanslama faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik olarak Eylül 2024 itibarıyla 14 meslek birliğinin geliştirmiş olduğu 20 projeye mali destek sağlanmıştır.

Fikri mülkiyet, kültür endüstrisi ve kültür politikaları alanlarında araştırma ve eğitim faaliyetlerini yürüten üniversitelerle çalışmalar gerçekleştirilerek işbirliği yapılan üniversite sayısı 16'ya yükselmiştir.

WIPO Uzaktan Eğitim Programı kapsamında yer alan telif haklarıyla ilgili eğitim modüllerinin Türkçeye çevrilmesine ilişkin süreç başlatılmış olup anılan modüllerin sertifikalı uzaktan eğitim programlarında kullanılması öngörülmektedir.

81 ilin denetim komisyonu üyelerine yönelik eğitimlere düzenli olarak devam edilmekte, korsanla mücadele denetimlerinde daha güçlü bir işbirliğinin tesisi amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Emniyet Genel Müdürlüğü arasında ortak çalışmalar yürütülmektedir.

Korsanlığın kaynağında engellenmesine yönelik olarak il denetim komisyonları, 2024 yılının ilk yedi ayında 254 operasyon gerçekleştirmiş ve bu operasyonlarda 55.769 korsan materyal ele geçirilmiştir.

Kitaplarda ve sinema-müzik eserlerinde kullanılması zorunlu olan bandrol, Türkiye'de korsanla mücadele bakımından en etkili uygulamalar arasında yer almaktadır. 2024 yılının ilk sekiz ayı itibarıyla 282.619.278 kitap bandrolü, 728.426 sinema-müzik-bilgisayar oyunu bandrolü olmak üzere toplamda yaklaşık 284 milyon bandrol satılmıştır.

TÜBİTAK tarafından uygulanan 1702 Patent Tabanlı Teknoloji Transferi Destekleme Programı çağrılarında Eylül 2024 itibarıyla toplam 70 başvuru alınmıştır. Bu başvurulardan 55'i için desteklenme kararı alınmış, desteklenen 55 proje ile toplam 70 patent lisansa konu olmuştur. Destek kararı verilen projeler için toplam bütçe 59,3 milyon TL'dir. Patent Tabanlı Teknoloji Transferi Destekleme Programı Ekim 2022 itibarıyla sürekli başvuruya açık hale dönüştürülmüştür.

Kültür ve Turizm Bakanlığı fikri mülkiyet sisteminin güçlendirilmesi ile kültürel ve sanatsal faaliyetlerin yürütülmesi amacıyla kültür endüstrilerine yönelik projelere mali destek sağlamaktadır. Bu kapsamda, Eylül 2024 itibarıyla kültür ve sanat alanında faaliyet gösteren gerçek ve tüzel kişiler tarafından sunulan 107 projeye mali destek sağlanmıştır.

Telif haklarına konu olan kültür endüstrilerine ilişkin mevcut kayıt, veri ve ulusal istatistiklerin çeşitlendirilmesi amacıyla yürütülen çalışmalar sonucunda kültür endüstrilerinin önemli bir kısmını oluşturan Telif Haklarına Dayalı Endüstrilerin Ülke Ekonomisine Katkısının Ölçümüne İlişkin Rapor hazırlanmıştır. Söz konusu Rapor, ülkemizin mevcut durumunu ve potansiyelini göstermesi açısından önem arz etmektedir. TÜİK ile gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde söz konusu Raporda yer alan temel ekonomik göstergelerin yıllık olarak hazırlanarak kamuoyuyla paylaşılması planlanmaktadır.

b) Amaç

Fikri mülkiyet hakları alanında yenilikçi fikir ortamının geliştirilmesi, hak sahiplerinin haklarının yurt içinde ve yurt dışında etkin şekilde korunması, uygulanacak desteklerle yenilikçiliğe ve katma değerli küresel marka oluşturulmasına imkân sağlanması ve hak ihlallerine karşı etkin mücadele edilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Toplumda fikri mülkiyet bilincinin artırılması ve yayılması sağlanacak, hedef odaklı eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.565)		
Tedbir 565.1. Fikri mülkiyet hakları alanında farkındalığın artırılması için kamuoyuna, kullanıcılara ve hak sahiplerine yönelik eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. İlgili kurum ve kuruluşlarla yapılacak işbirliğiyle eğitim modülleri ve içerikleri belirlenecek ve sertifikalı eğitimler düzenlenecektir. 2. Öğrencilere yönelik ulusal düzeyde buluş ve tasarım yarışmaları ile sergiler düzenlenecektir. 3. Sınai mülkiyet danışma birimi temsilcilerine yönelik fiziki ve çevrimiçi eğitimler verilecek ve işbirliği faaliyetleri gerçekleştirilerek nitelikleri artırılabilecektir.
Tedbir 565.3. Fikir ve sanat eserlerine ilişkin davalara katkı sağlamak amacıyla öncelikli olarak ihtisas mahkemesinde görev yapacak hâkim ve savcılar olmak üzere yargı sürecindeki tüm paydaşlara yönelik eğitim faaliyetleri düzenlenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı	1. Yargı süreçleriyle ilgili paydaşlara en az bir eğitim faaliyeti düzenlenecektir.
Tedbir 565.7. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okul ve kurumlarda görev yapan idareci ve öğretmenlerin fikri mülkiyet bilgi düzeyini artırmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Öğretmen Bilişim Ağı (ÖBA) üzerinden fikri mülkiyet hakları semineri düzenlenecektir.
Tedbir 565.8. Mühendislik ve temel bilimler alanında öğrenim gören öğrencilerin patent araştırması konusunda bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Yükseköğrenim öğrencilerinin patent araştırması konusunda bilgi ve becerilerinin artırılmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.

Tedbir 565.10. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, Ar-Ge Merkezleri ve Tasarım Merkezlerine yönelik tematik sınai mülkiyet eğitim programları yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri yönetici şirketlerine yönelik sınai mülkiyet eğitimleri verilecektir.
Telif haklarında toplu hak yönetim sisteminin geliştirilmesi ve ülke genelinde adil ve yaygın bir lisanslama sistemi oluşturulmasıyla telif gelirlerinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.566)		
Tedbir 566.1. Meslek birliklerinin profesyonel yönetim ve insan kaynakları dâhil olmak üzere kurumsal kapasitelerinin artırılması amacıyla meslek birliği zorunlu organ üyeleri ile personeline yönelik periyodik eğitimler verilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Meslek birlikleri yöneticileri ve personeline yönelik en az bir eğitim programı düzenlenecektir.
Tedbir 566.2. Ülke genelinde yaygın bir lisanslama sistemi kurulabilmesi için toplu hak yönetimi ve meslek birlikleri konusunda kamuoyu bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, TOBB, TESK	1. Ticaret ve esnaf odalarıyla işbirliği içerisinde kamuoyu bilinçlendirme faaliyetleri yapılacaktır.
Ülkemizin fikri mülkiyet varlıklarının ekonomik değere dönüşümü hızlandırılacak, sektörel temelde ekonomik değer ölçümü yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.567)		
Tedbir 567.1. Telif haklarına dayalı endüstrilerin ve alt sektörlerin ülke ekonomisine katkısının ölçümü için temel ekonomik göstergeler ve istihdama katkının ölçülmesine yönelik çalışmalar yürütülecek, düzenli aralıklarla kamuoyuyla paylaşılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), TÜİK	1. Telif haklarına dayalı endüstrilerin yıllık ekonomik ölçüm raporu hazırlanarak kamuoyu ile paylaşılacaktır.
Tedbir 567.2. Ülkemizde telif gelirlerine ve telif ödemelerine ilişkin sağlıklı veri elde edilmesine yönelik mevcut durum analizi yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TÜİK	1. Telif gelirlerine ve telif ödemelerine ilişkin sağlıklı veri elde edilmesine yönelik mevcut durum analizi yapılacaktır.
Tedbir 567.5. Fikri mülkiyet varlıklarının değerlendirilmesine ilişkin hizmet kapasitesi artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Sınai mülkiyet sahibi taraflarla işbirlikleri geliştirilerek bu varlıkların değerlendirilmesi başta olmak üzere, ticarileştirme sürecinde ihtiyaç duyulan teknik destek sağlanacaktır.
Tedbir 567.6. Sanayicilerin ve yatırımcıların fikri mülkiyet sahipleriyle etkileşimi artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Sınai mülkiyet hak sahiplerinin buluşlarını tanıtmak ve ticarileştirme faaliyetlerine aracılık yapmak üzere buluş tanıtım etkinlikleri yapılacaktır.

Tedbir 567.7. Ticarileşme potansiyeli yüksek patentlerin ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımına yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. TÜRKPATENT tarafından ulusal ve uluslararası fuarlarda açılacak stantlarda buluş sahiplerinin buluşlarını sergilemelerine imkân sağlanacaktır.
Tedbir 567.9. Fikri mülkiyet varlıklarıyla ilgili devir, lisans, teminat, rehin gibi hukuki işlemlerle ilgili süreçler sadeleştirilerek bu işlemlerin yaygınlaştırılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Hukuki işlemlerle ilgili süreçlerin sadeleştirilmesi için mevcut durum tespiti yapılarak mevzuat hükümleri ve prosedürler gözden geçirilecektir. 2. Uygulamadaki ihtiyaçlar tespit edilerek, işlem süreçlerinin iyileştirilmesi konusundaki talep ve öneriler değerlendirilecektir. 3. Sicil kayıt sisteminin geliştirilmesi için alternatif uygulamalar tespit edilecektir.
Tedbir 567.10. Ülkemizin ihracat potansiyeli yüksek coğrafi işaretli ürünleri için uluslararası markalaşma stratejileri geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. AB'ye ihracat potansiyeli en yüksek olan ürünlerin tespitine yönelik istatistik veri toplanacaktır. 2. AB başvurularını yapacak kurumlara, başvuruların hazırlanmasına ilişkin teknik destek sağlanacaktır.
Mevzuat ve uygulamalar teknolojik gelişmeler ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.569)		
Tedbir 569.1. Mevzuat ve uygulamalar teknolojik gelişmeler ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Meslek Birlikleri	1. Meslek birlikleri mevzuatı iyileştirilecektir.
Fikri mülkiyet haklarına yönelik destekleme sistemi yeniden yapılandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.571)		
Tedbir 571.1. Sanayi kuruluşlarının sinai mülkiyet çıktılarının artırılması için destek ve stratejilerin oluşturulması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Sanayi kuruluşlarının sinai mülkiyet çıktılarının artırılması için bilgilendirme ve danışmanlık hizmeti verilecektir.
Tedbir 571.3. TÜBİTAK 1702 programı kapsamındaki desteklerin geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. 1702 Patent Lisanslama destek çağrısı için firma bünyesinde yürütülecek Ar-Ge çalışmalarının desteklenmesi için mekanizma geliştirilecektir. 2. 1702 desteği için bir eşleştirme platformu oluşturulacaktır.

Tedbir 571.4. Standarda esas patent süreçlerinin desteklenmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Bilgi ve iletişim teknolojileri ile yeşil dönüşüm alanında Standarda Esas Patentler (SEP) konusunda kamuoyu, ilgili kamu kurumları, üniversiteler ve ilgili sektörlerde bilincin artırılmasına yönelik etkinlik düzenlenecektir. 2. SEP'e dâhil edilebilecek nitelikte patentlerin geliştirilmesine yönelik yapılacak çalışmaların ortaya çıkması için çalıştay düzenlenecektir. 3. Türkiye'ye giriş yapmış veya Türkiye orijinli patentlere ilişkin bilgilerin yer aldığı SEP veri tabanı oluşturulacaktır. 4. YOİKK eylem planı kapsamında çalışmalar takip edilecektir.
Tedbir 571.5. Telif haklarına dayalı kültür endüstrileri ile toplu hak yönetim kuruluşlarının kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik özel destek programları oluşturulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Meslek birliklerinin kurumsal kapasitelerinin ve lisanslama faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik projeler desteklenecektir.
Tedbir 571.6. Fikri mülkiyet varlıklarının değerlendirilmesine ve ticarileştirilmesine yönelik devlet yardımları gözden geçirilecek, kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. İlaçlama firmaların sinai mülkiyet bilincinin ve inovasyon kapasitesinin artırılması, sinai mülkiyet portföylerinin değerlendirilmesinin yapılması ve buluşların ticarileştirilmesine aracılık faaliyetleri yürütülmesi amacıyla oluşturulan proje kapsamında iş paketleri ve proje takvimi oluşturulacaktır. 2. Temel düzeyde sinai mülkiyet bilgilendirme semineri düzenlenecektir. 3. İlaçlama firmalara periyodik ziyaretler gerçekleştirilecek ve her bir firmanın yol haritası belirlenerek eylem planları hazırlanacaktır.
Tedbir 571.7. Türkçe ibareli markaların uluslararası düzeyde markalaşması teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Esas unsuru Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğünde bulunan ifadeleri içeren marka ibareleri için Madrid Protokolü kapsamında WIPO'ya sunulacak uluslararası başvurulara ve sonraki işlemlere yönelik destek sağlanacaktır.

Fikri mülkiyet alanında her düzeyde nitelikli insan kaynağının geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.572)		
Tedbir 572.1. Fikri ve Sınai Haklar İhtisas Mahkemelerinin personel kapasitesi ve kalitesi geliştirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Fikri ve Sınai Haklar Mahkemelerinde görevli hâkimler için meslek içi eğitim çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 572.4. Üniversitelerde ve TTO'larda fikri mülkiyet hakları alanında çalışanların sayısını ve niteliğini artırmaya yönelik destekler sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. TGB Yönetici şirketlerine Teknoloji Transferi Profesyoneli İstihdamı Destekleme Çağrısı hakkında bilgilendirme toplantıları düzenlenecektir.
Tedbir 572.5. Gümrük personelinin fikri mülkiyet haklarının korunmasına yönelik farkındalığı ve yetkinliği artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Fikri mülkiyet haklarının korunmasına yönelik gümrük personelinin farkındalığı ve yetkinliği artırıcıdır.
Tedbir 572.6. Fikri mülkiyet alanında çalışan bilirkişiler ve arabulucular ile patent ve marka vekillerinin bilgi ve tecrübelerini artırmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Fikri mülkiyet alanında çalışan bilirkişilerin, arabulucuların, patent ve marka vekillerinin bilgi ve tecrübelerini artırmaya yönelik eğitimler ve toplantılar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 572.7. Ülkemizde yerleşik gerçek ve tüzel kişilere uluslararası düzeyde hizmet sunacak fikri mülkiyet profesyoneli ve Avrupa Patent Vekili sayısını artırmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Uluslararası düzeyde hizmet sunacak Fikri Mülkiyet Profesyoneli ve Avrupa Patent Vekili sayısını artırmaya yönelik olarak Sınai Mülkiyet Eğitim Merkezi bünyesinde eğitim ve faaliyetler gerçekleştirilecektir.
Kurumsal kapasite geliştirilecek ve işbirliği platformları oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.573)		
Tedbir 573.3. Fikri mülkiyet uyuşmazlıklarının çözümünde arabuluculuk ve tahkim uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. İhtiyari arabuluculuk uygulamasını toplum tarafından daha bilinir kılacak çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 573.4. Sınai mülkiyete ilişkin veri, istatistik ve içeriklerin raporlanması ve paylaşımı sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Sınai mülkiyete ilişkin veri, istatistik ve içeriklerin raporlanması ve paylaşımı sağlanacaktır.
Tedbir 573.5. Sınai mülkiyet tescil süreçleri, yapay zekâ teknolojileri kullanılarak hızlandırılacak, karar kalitesi artırılacak ve başarılı uluslararası uygulamalar ülkemize uyarlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Tescil süreçlerinde yapay zekâ kullanımı gereksinimleri ve hedef görünümü belirlenerek çözüm planı geliştirilecektir.

Tedbir 573.6. Telif hukukuna dair bölge adliye mahkemeleri ile fikri ve sınai haklar ihtisas mahkemeleri kararlarının erişime açılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı	1. Bölge adliye mahkemeleri ile fikri ve sınai haklar ihtisas mahkemelerinin kararları taranarak erişime açılacaktır.
Yeşil ve dijital dönüşüm alanında geliştirilecek yerli ve milli teknolojilerin uluslararası düzeyde etkin korunması ve ticarileşmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.574)		
Tedbir 574.1. Yeşil ve dijital dönüşüm alanında patent verilerine dayalı teknoloji eğilim raporları hazırlanarak araştırmacıların ve girişimcilerin kullanımına sunulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1.Yeşil ve dijital dönüşüm alanında yapılan ve yayımlanan ulusal ve uluslararası patent başvuru verileri analiz edilerek mevcut durum ve eğilim raporu hazırlanacaktır.
Tedbir 574.2. Yeşil ve dijital dönüşüm alanındaki patent başvurularına yönelik "hızlı inceleme süreçleri" geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1.Yeşil ve dijital dönüşüm alanındaki patent başvurularını inceleyen insan kaynağı kapasitesi artırılacaktır.
Tedbir 574.3. Yeşil ve dijital dönüşüm alanında faaliyet gösteren girişimlerin fikri mülkiyet yönetim kapasiteleri artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Yeşil ve dijital dönüşüm alanında faaliyet gösteren ilkaşama firmalar için proje duyurusuna çıkılarak başvurular alınacaktır. 2. Temel düzeyde sınai mülkiyet konularını içerecek şekilde bilgilendirme semineri düzenlenecektir. 3. Yeşil ve dijital dönüşüm alanında faaliyet gösteren ilkaşama firmalara ziyaretler gerçekleştirilecek, her bir firmanın yol haritası belirlenecek ve eylem planları hazırlanacaktır.
Tedbir 574.4. Bilgisayar uygulamalı buluşlarla ilgili bilişim sektörüne yönelik bilgilendirme ve farkındalık faaliyetleri yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Bilgisayar uygulamalı buluşlarla ilgili bilişim sektöründe faaliyet gösteren ilkaşama firmaların sınai mülkiyet bilincinin ve yenilik kapasitesinin artırılmasına yönelik proje uygulanacaktır. 2. Temel düzeyde sınai mülkiyet konularını içerecek şekilde bilgilendirme semineri düzenlenecektir. 3. Projeye katılan bilişim sektöründe faaliyet gösteren her bir ilkaşama firmanın yol haritası belirlenecek ve bu yol haritası üzerinden eylem planları hazırlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Yeşil ve Dijital Dönüşümle İlgili Tescilli ve Geçerli Patent Sayısı	Adet	2 850	3 500	4 850
Türkiye Orijinli Uluslararası Patent Başvuru Sayısı	Adet	1 915	2 100	2 900
Avrupa Birliğinde Tescilli Coğrafi İşaret Sayısı	Adet	18	29	45
Meslek Birliği Telif Geliri	Milyon TL	1,2	1,9	2,7

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu, Telif Hakları Genel Müdürlüğü, Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.2.3.6. Bilgi ve İletişim Teknolojileri

a) Mevcut Durum

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) sektörü GSYH'ya yapacağı doğrudan katkının yanı sıra ekonominin geneli ve tüm sektörler için yenilikçiliğin geliştirilmesini ve verimlilik artışını mümkün kılmaktadır.

Elektronik Haberleşme

Altyapıya dayalı rekabetin tesisini sağlamak üzere, altyapı işletmeciliği alanında Haziran 2024 itibarıyla 196 alternatif işletmeci yetkilendirilmiştir. Bu işletmecilerin son bir yılda yapmış oldukları 42 bin km fiber altyapı yatırımı ile genel fiber uzunluğu yüzde 8 artış göstererek 2024 yılı birinci çeyrek itibarıyla 568.035 km'ye ulaşmıştır.

Sabit genişbant erişim pazarında, abone sayısı bazında, DSL hizmeti pazar payı 2023 yılı birinci çeyrek itibarıyla yüzde 57,5 iken bu oran 2024 yılı birinci çeyrek itibarıyla yüzde 54,1 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde kablo internet hizmetinin pazar payı yüzde 7,3 seviyesinde yatay seyir izlemiştir. Yerleşik işletmelerin sabit genişbant pazarındaki payı ise Mart 2024 itibarıyla yüzde 55,4 seviyesindedir. Türkiye'de sabit genişbant erişim pazarındaki rekabet düzeyi AB ülkeleriyle kıyaslandığında düşük kalmakta, bu alandaki düzenlemelerin daha etkin şekilde uygulanması gerekliliği devam etmektedir.

Mart 2024 itibarıyla mobil haberleşme hizmetlerini kullanan toplam abone sayısı 92,9 milyon olup 2016 yılında sunulmaya başlanan 4,5G hizmeti aktif abone sayısı aynı dönemde 70,8 milyona yaklaşmıştır. Mart 2023 itibarıyla 72,5 milyon olan toplam mobil genişbant abone sayısı yüzde 2,6'lık artışla Mart 2024'te 74,4 milyona yükselmiştir.

Toplam genişbant abone sayısı, bir yılda yüzde 2,9 artış göstererek Mart 2024'te 94,2 milyona ulaşmıştır. Mart 2024 itibarıyla genişbant abone yoğunluğu Türkiye için yüzde 110,3 iken bu oran OECD ülkelerinde Haziran 2023 itibarıyla yüzde 167,3'tür. 5G ve ötesi çalışmalarını koordine etmek amacıyla kurulan 5GTR forumunda test çalışmaları sürdürülmektedir. Dünyada kullanımı hızla yaygınlaşan 5G teknolojisi için 2025 yılında yol haritasının tamamlanması beklenmektedir.

Türkiye'nin küresel uydu haberleşme pazarındaki ağırlığını artırma politikasına paralel olarak hem televizyon yayıncılığı hem de veri iletişimi için kullanılmak üzere hizmete alınan TÜRKSAT 5A, 5B uyduları ve İMECE gözlem uydusuna ek olarak yerli uydu üretimine yönelik çalışmalar kapsamında Uydu Sistemleri Entegrasyon ve Test Merkezinde üretilen Türkiye'nin ilk yerli uydusu TÜRKSAT 6A fırlatılmış ve aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Bilgi Teknolojileri

Ağustos 2024 itibarıyla Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde yer alan 10.888 firmanın yüzde 59'u ve 1.323 Ar-Ge merkezinden yüzde 18'i BİT alanında faaliyet göstermektedir.

Ulusal Veri Stratejisi çalışmalarına temel oluşturmak üzere Dijital Dönüşüm Ofisi ve UNDP işbirliği ile yürütülen çalışmalar kapsamında hazırlanan rapor, 21 Şubat 2024 tarihinde yayımlanmıştır. Ulusal Veri Stratejisi teknik şartname taslağı hazırlanmakta olup strateji belgesinin 2025 yılı son çeyreğinde tamamlanması öngörülmektedir.

Siber güvenlik sektörü hem ekonomik boyutu hem de ulusal güvenlikle yakın ilişkisi nedeniyle kritik öneme sahiptir. Siber güvenlik sektörünün gelişmesini ve bütünleşmesini temin etmek amacıyla TÜBİTAK Siber Güvenlik Enstitüsü ve Savunma Sanayii Başkanlığı işbirliğiyle geniş katımlı bir sektör ekosistemi oluşturulmuş olup üniversitelerin de ekosisteme dâhil edilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu çalışmalarla, siber güvenlik alanındaki münferit Ar-Ge faaliyetlerinin ve girişimlerin bütünlük bir yapıda, işbirliğine dayalı olarak geliştirilmesi ve desteklenmesi amaçlanmaktadır. Dijital Dönüşüm Ofisi ve Savunma Sanayii Başkanlığı koordinasyonunda yürütülen Türkiye Siber Güvenlik Kümelenmesi bünyesinde Eylül 2024 itibarıyla 255 firma, 401 ürün ve 649 hizmetle faaliyet göstermektedir.

BM-Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) Global Siber Güvenlik Endeksi'nin (GCI) 12 Eylül 2024 tarihinde yayımladığı rapora göre Türkiye 194 ülkenin yer aldığı değerlendirme sürecinde 1. Seviye Örnek Alınan Ülkeler arasında yer almıştır. ITU bu yıl sıralama yapısından seviyelendirme yapısına geçmiştir. Raporda ülkelerin sırası belirtilmemiştir. Ülkeler yasal boyut, teknik boyut, organizasyonel boyut, kapasite geliştirme ve işbirliği boyutu alanlarına göre değerlendirilerek sevilendirilmiştir. Türkiye tüm alanlarda 20 tam puan alarak örnek alınan ülkeler arasında en üst seviyede yer almıştır.

TABLO II: 26- Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörüne İlişkin Temel Göstergeler

	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
Mobil Telefon Abone Sayısı (Bin)	90 298	92 230	95 000	96 500
Mobil Telefon Abone Yoğunluğu (Yüzde)	105,9	108,1	111,3	113,1
Genişbant Abone Sayısı (Bin)	90 650	93 315	96 560	100 300
Genişbant Abone Yoğunluğu (Yüzde)	106,3	109,3	113,6	117,5
Kablo TV Abone Sayısı (Bin)	1 439	1473	1500	1530
İnternet Kullanan Bireylerin Oranı (Yüzde)	85 (3)	87,1 (3)	88,8 (3)	91
İnternet Erişimine Sahip Hane Oranı (Yüzde)	94,1 (4)	95,5 (4)	96,4 (4)	98
İnternet Erişimine Sahip Girişimlerin Oranı (Yüzde)	96 (5)	96 (5)	94,4 (5)	96
BİT Pazar Büyüklüğü (Milyar Dolar)	24,7	33	43	47,3
- Telekomünikasyon	12,9	16,1	21	23
- Bilgi Teknolojileri	11,8	16,9	22	24,3
İnternette Alışveriş Yapanların Oranı (Yüzde) (6)	46,2	49,5	51,7	53

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, BTK, TÜİK, TÜBİSAD, Bankalararası Kart Merkezi

(1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Program

(3) TÜİK 16-74 yaş arası nüfus verisidir.

(4) TÜİK verisidir.

(5) Seçilmiş sektörlerde 10 ve üzeri çalışanı olan girişimler bazında olup TÜİK verisidir.

(6) İnternet üzerinden kişisel kullanım amacıyla satınalma oranıdır.

TÜİK İşgücü İstatistikleri Araştırması sonuçlarına göre 2023 yılı ikinci çeyreğinde 308 bin kişi olan BİT sektöründeki istihdam sayısı 2024 yılının aynı döneminde 375 bin kişiye yükselmiştir.

2024 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 16-74 yaş grubundaki bireyler arasında internet kullananlar yüzde 88,8'e ulaşırken, bu oran kadınlarda yüzde 85,4, erkeklerde yüzde 92,2 olarak gerçekleşmiştir. İnternete erişim imkânı olan hanelerin oranı 2023'te yüzde 95,5 iken 2024'te yüzde 96,4'e yükselmiştir.

2024 yılı Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 10 ve üzeri çalışana sahip girişimler içinde sabit genişbant internet bağlantısına ve internet erişimine sahip olan girişimlerin oranı sırasıyla yüzde 91 ve yüzde 94,4 olarak gerçekleşmiştir. İnternet sayfasına sahip girişimlerin oranı 2023 yılında yüzde 55,9 seviyesinde iken 2024 yılında yüzde 51,8'e düşmüştür. Yapay zekâ teknolojisi kullanan girişimlerin oranı ise 2023 yılında yüzde 5,5 olarak gerçekleşirken bu oran 2024 yılında yüzde 4,4 olmuştur.

10 Temmuz 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Kişisel Verilerin Yurt Dışına Aktarılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikle kişisel verilerin yurt dışına aktarılmasına ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir.

Yayıncılık

Eylül 2024 itibarıyla, karasal ortamdan geçici yayın hakkına sahip televizyon yayın hizmeti sunan 135, radyo yayın hizmeti sunan 935 medya hizmet sağlayıcısı bulunmaktadır. Uydu ortamından yayın lisansına sahip 294 televizyon ve 93 radyo bulunurken, kablo ortamından ise 152 televizyon ve 15 radyo hizmet sunmaktadır.

Radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetlerini internet ortamından sunmak isteyen medya hizmet sağlayıcılarının yayın lisansı, bu yayınları internet ortamından iletmek isteyen platform işletmecilerinin ise yayın iletim yetkisi alma zorunluluğu mevcuttur. Bu kapsamda, internet ortamından yayın hizmeti sunan 41 kuruluşun televizyon, 17 kuruluşun radyo, 45 kuruluşun isteğe bağlı yayıncılık hizmeti lisansı, 18 platform işletmecisinin ise yayın iletim yetkisi bulunmaktadır.

b) Amaç

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yerli katma değer artırılması, bu teknolojilerin etkin ve yaygın kullanılması yoluyla ekonomide verimliliğin ve rekabetçiliğin sağlanması ve orta vadede teknolojiye dışa bağımlılığın azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Teknolojik gelişmeler ışığında kamu ve özel sektör eliyle işletilen elektronik haberleşme altyapılarının rekabetçiliği ve sürdürülebilirliği sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.576)		
Tedbir 576.1. Ulusal Genişbant Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanarak yürürlüğe konulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, BTK, Rekabet Kurumu, İlgili STK'lar	1. Ulusal Genişbant Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanacaktır.
Yüksek hızlı, kaliteli, güvenli ve uygun maliyetli erişim imkânı sunan sabit ve mobil genişbant altyapıları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.577)		

Tedbir 577.1. Elektronik haberleşme sektöründe rekabetin güçlendirilmesi amacıyla altyapı kurulumuna ilişkin izin ve geçiş hakkı, altyapının ortak kullanımı ve tesis paylaşımı süreçleri iyileştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. Pasif altyapı kurulumunun kolaylaştırılması ile geçiş hakkı izinlerine ilişkin ödenecek bedellerin yeknesak hale getirilmesi çalışmaları kapsamında yasal düzenleme yapılacak, ikincil mevzuat güncelleme çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 577.3. İnternet Değişim Noktası (İDN) kurulmasına yönelik usul ve esaslar belirlenecek, İDN kurulumu gerçekleştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. Ulusal ve uluslararası düzeydeki İDN uygulamaları incelenmek suretiyle Türkiye'deki internet trafiği, güvenlik ve altyapı ihtiyaçlarına yönelik durum analizi yapılarak mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 577.6. 5G yetkilendirmesi kapsamında yol haritası belirlenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. 5G yetkilendirme ihalesi şartlarının belirlenmesi kapsamında işletmecilere tahsis edilecek frekans bantları, ihale bedeli, ihale zamanı, yetkilendirme süresi, kapsama yükümlülükleri, endüstriyel özel ağlarda kullanım şartları, yerli ve milli ürün kullanım şartları vb. hususlar tespit edilecektir.
Genişbant altyapıları, ticari olarak ulaştırılmayan bölgelerde devlet desteğiyle kurulup işletilecektir. (Kalkınma Planı p.578)		
Tedbir 578.1. Bölgesel farklılıklar dikkate alınarak altyapıların geliştirilemediği bölgelerde genişbant altyapı kurulumu teşvik edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, BTK	1. Fiber altyapı açısından desteklenmesi öngörülen yerlerin belirlenmesi, ilgili etki analizi çalışmalarının yapılması, destek ve teşvik yöntemleriyle ilgili alternatiflerin ortaya konulması ve maliyetin tespit edilmesine ilişkin rapor tamamlanarak Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığına sunulacaktır.
Tedbir 578.2. Altyapısı bulunmayan yerleşim yerlerinde mobil haberleşme altyapısı kurulumları sürdürülecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK, TÜRKİSAT	1. Altyapısı bulunmayan 1.100 yerleşim yerinde mobil ses ve internet hizmeti sağlanacaktır.
BİT sektöründe yerli ürün ve hizmet gelişimi desteklenerek yerlilik oranları artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.579)		

Tedbir 579.2. Yazılım geliştirme ve hizmet sunumu standartlarının bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründe yaygınlaşması desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Yerli ve milli olarak geliştirilecek firma yazılım geliştirme olgunluk modeli, Kamu Bilişim Hizmet Alımı Kapsamında Katılımcıların Yetkilendirilmesi Hakkında Yönetmelik kapsamına alınacaktır.
Tedbir 579.4. Kamunun BİT alımı süreçleri bütüncül olarak iyileştirilecek, buna ilişkin usul ve esaslar belirlenecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kamu İhale Kurumu, DMO	1. Bulut hizmetleri, Kamu Bilişim Hizmet Alımı Kapsamında Katılımcıların Yetkilendirilmesi Hakkında Yönetmeliğe dâhil edilecektir.
Ulusal siber güvenliğin sağlanmasına yönelik stratejik, düzenleyici ve teknolojik çalışmalar gerçekleştirilecek, kurumsal yapılanma güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.581)		
Tedbir 581.2. AB'nin Şebeke ve Bilgi Güvenliği Direktifi (NIS2) ile siber güvenlik alanındaki yeni çalışmaları ve uluslararası alanda en iyi uygulamalar dikkate alınarak ulusal siber güvenliğin sağlanmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK, Kişisel Verileri Koruma Kurumu, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. NIS2 Direktifi ile uyumlu olacak şekilde ulusal siber güvenliğin güçlendirilmesine yönelik düzenlemeler yapılacaktır. 2. Siber güvenlik alanında ihtiyaç duyulan ikincil düzenlemeler AB müktesebatı ile uyumu gözetilerek yapılacaktır.
Tedbir 581.3. Ulusal siber güvenlik faaliyetlerinin en üst seviye koordinasyonu sağlanacak, bu kapsamda kurumlar arası işbirliğini tesis edecek etkin bir koordinasyon ve idare yapısı oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK	1. Siber güvenlik alanında belirlenen kritik altyapı sektörleri gözden geçirilerek ihtiyaç doğrultusunda güncellenecektir.
Tedbir 581.7. İhtiyaç duyulan alanlarda siber güvenlik standartları oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK, TSE	1. AB Siber Dayanıklılık Yasası (CRA) ile uyumlu mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Ülkemizde siber güvenlik bilinci ve nitelikli insan kaynağı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.583)		
Tedbir 583.4. Siber güvenlik alanında toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, İletişim Başkanlığı, BTK, TÜBİTAK	1. Kamu çalışanlarının, siber güvenliğe ilişkin bilgi düzeyinin ve farkındalığının artırılması amacıyla Uzaktan Eğitim Kapısı üzerinden eğitimler verilecektir. 2. Gençlerin siber güvenliğe ilişkin bilgi ve farkındalık düzeyini artırmaya yönelik eğitimler YTNK TV platformu aracılığıyla yaygınlaştırılacaktır.

Ulusal ölçekte veri yönetim çerçevesi belirlenerek gerekli teknik, kurumsal ve mevzuat altyapısı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.584)		
Tedbir 584.1. Ulusal Veri Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Adalet Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, BTK, Kişisel Verileri Koruma Kurumu, TÜİK	1. Ulusal Veri Stratejisi ve Eylem Planı tamamlanacaktır.
Ülkemizin veri depolama, işleme ve iletimi faaliyetleri kapsamında dışa bağımlılığı azaltılacak, bölgesel veri merkezi üssü olması için gerekli tedbirler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.585)		
Tedbir 585.2. Veri merkezlerine yönelik güvenlik ve hizmet sunum standartları geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK, TSE	1. Veri merkezlerinin belgelendirilmesi ve standartların zorunlu uygulamaya alınması amacıyla gerekli düzenlemelere yönelik çalışma yapılacaktır.
Açık kaynak kodlu yazılım ekosistemi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.586)		
Tedbir 586.2. Açık kaynak teknolojilerin tanıtılması ve eğitim kaynakları sunulması ile vatandaşların hem kullanım hem de geliştirici olarak daha aktif rol alması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TÜBİTAK	1. uzem.pardus.org.tr eğitim portalından eğitimler verilecek, gonullu.pardus.org.tr portalı kullanılarak vatandaşların açık kaynak teknolojilere katkısı sağlanacaktır.
Bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründeki insan kaynağını ve niteliğini artırmaya yönelik kamu, üniversite ve STK işbirliği içerisinde programlar oluşturacaktır. (Kalkınma Planı p.588)		
Tedbir 588.3. Bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki Ulusal Meslek Standartları ve Ulusal Yeterlilikler yayımlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Mesleki Yeterlilik Kurumu, TOBB	1. İhtiyaç duyulan bilişim meslekleri için Ulusal Meslek Standardı ve Ulusal Yeterlilikler belirlenecektir.
Toplumda dijital okuryazarlık oranı artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.589)		
Tedbir 589.1. Toplumun farklı kesimlerinde dijital becerilerin geliştirilmesine yönelik faaliyetler yürütülecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi	1. Dijital Dönüşüm Yetenek Merkezinde oyun teknolojileri, SWIFT Uygulama Geliştirme, Yapay Zekâ ve Dijital Girişimcilik eğitimleri organize edilerek katılımcılara sunulacaktır.
Yapay zekâ alanındaki temel teknolojilerin geliştirilmesi desteklenecek ve kullanımı yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.591)		
Tedbir 591.1. Kamu, üniversite ve özel sektörün yapay zekâ alanındaki işbirlikleri güçlendirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜİK	1. Yapay zekâ risk haritası oluşturulacaktır.
Kamu ve özel sektör işbirliği içerisinde, rekabetçi bir ortamda, kaliteli görsel-işitsel içerik üretimi ve ihracatını artırmaya, markalaşmayı sağlamaya, yüksek katma değer üretmeye ve sektörün ekonomiye katkısını artırmaya yönelik düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.592)		

Tedbir 592.2. Sektördeki devlet yardımlarının etkileri değerlendirilerek üretim ve ihracat aşamasında farklı faaliyetler için sağlanan yardımlar etkin şekilde ve eşgüdüm içerisinde kullanılacak, yeni alt sektörlerin hizmet ihracatında devlet yardımları kapsamına alınması değerlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Kültürel yaratıcı endüstrilerin hizmet ihracatındaki payının artırılması amacıyla, mevcut devlet desteklerinin ihracat potansiyeli yüksek belirli alt sektörleri de kapsayacak şekilde gözden geçirilmesi çalışmaları sonuçlandırılacaktır.
Tedbir 592.4. Ürün yerleştirme faaliyetlerinin markalaşma ve tanıtımı desteklemek üzere etkin kullanılmasına yönelik strateji belgesi hazırlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, RTÜK	1. Farklı mal ve hizmetlere ilişkin sektörlerle toplantı ve çalıştaylar gerçekleştirilerek sonuçların yer aldığı bir rapor hazırlanacaktır.
Tedbir 592.6. Türk Dili Konuşan Ülkeler Yayıncılık Düzenleyici Kuruluşları Birliği oluşturulması için diplomatik girişimler yürütülecektir.	RTÜK (S)	1. Türk Devletleri Yayıncılık Düzenleyici Otoriteler Forumu (T-BRAF) aracılığıyla düzenleyici otoriteler bir araya getirilecek ve yayıncılık alanında bilgi ve deneyim paylaşımı sağlanacaktır.
Tedbir 592.7. Gelişen medya teknolojilerine yönelik ülkemiz konumlanışının belirlenmesi yönünde çalışmalar yürütülecektir.	RTÜK (S), BTK	1. 5G yayıncılık teknolojisinin test ve kullanımıyla ilgili gelişmeler takip edilerek mevcut yayıncılık sistemine uyumu sağlanacaktır.
Tedbir 592.8. Medya okuryazarlığının geliştirilmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.	RTÜK (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Medya okuryazarlığına ilişkin eğitimler düzenlenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Mobil Genişbant Abone Yoğunluğu	Yüzde	86,3	85,1	92,2
Fiber Genişbant Abone Yoğunluğu	Yüzde	7,9	8,6	9,5
İnternet Kullanım Oranı (3)	Yüzde	87,1	88,8	91,0
Kadınlarda	Yüzde	83,3	85,4	86,8
Erkeklerde	Yüzde	90,9	92,2	93,3

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) 16-74 yaş aralığındaki internet kullananların oranıdır.

2.2.3.7. Madencilik

a) Mevcut Durum

Madencilik sektöründe 2023 yılında üretim aynı seviyelerde kalırken, ithalat ve ihracatta önemli oranda düşüş gerçekleşmiştir. Ocak-Temmuz 2024 döneminde ithalatta yüzde 11,8 düşüş, ihracatta yüzde 13,7 artış, üretimde ise yüzde 8,1 artış gerçekleşmiştir. İhracatta mermer, çinko, bakır, feldspat, krom, kurşun ve bor, ithalatta ise ham petrol ve doğal gaz, taşkömürü, demir ve fosfat önemli ağırlığa sahiptir.

TABLO II: 27- Madencilik ile İlgili Temel Göstergeler

	2021	2022	2023	2024 (2)
GSYH İçindeki Payı (Yüzde) (Cari Fiyatlarla)	1,3	1,4	1,0	1,2(3)
Üretim Artışı (Yüzde) (1)	14,9	-4,8	-4,4	8,1
İhracat (Milyon Dolar) (Cari Fiyatlarla)	4 060	4 622	3 788	2 476
İhracat Artışı (Yüzde)	38,4	13,9	-18,0	13,7
Toplam İhracat İçindeki Payı (Yüzde)	1,8	1,8	1,5	1,7
İthalat (Milyon Dolar) (Cari Fiyatlarla)	40 086	75 344	46 310	24 564
İthalat Artışı (Yüzde)	79,5	88,0	-38,5	-11,8
Toplam İthalat İçindeki Payı (Yüzde)	14,8	20,7	12,8	12,4
Kurulan İşletme Sayısı	722	841	608	324
Kapanan İşletme Sayısı	145	178	256	89

Kaynak: TÜİK, TOBB

(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksinden (2021=100) yararlanılarak oluşturulmuştur.

(2) Ocak-Temmuz 2024 dönemi

(3) Gerçekleşme tahmini

Linyit rezervlerinin değerlendirilmesine yönelik alternatif kullanım alanlarına ilişkin Ar-Ge faaliyetlerine ve üretime yönelik yatırımlara devam edilmektedir. Diğer yandan, uygulanmakta olan maden işleme tesisi kurulumu şartlı ruhsat ihaleleri ve bu tesislere verilen teşvikler ile büyük ölçekli firmaların son dönemde başladıkları altın, demir dışı metal, taş kömürü ve başta fosfat olmak üzere endüstriyel hammadde üretimi projelerinin madencilik sektörü yatırımlarını ve sektörün katma değerini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

Ham petrol üretimi 2023 yılında bir önceki yıla göre yüzde 14,3 artarak 82.235 varil/gün ortalamaıyla 4,1 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Ham petrol ithalatı 2023 yılında bir önceki yıla göre yüzde 6,2 azalarak 31,4 milyon ton olmuştur. 2023 yılında yurt içi ham

petrol üretiminin toplam petrol arzına oranı yüzde 11,5'tir. 2023 yılı doğal gaz üretimi bir önceki yıla göre yüzde 109 artarak 852 milyon m³ olarak gerçekleşmiştir. Doğal gaz ithalatı ise 2023 yılında bir önceki yıla kıyasla yüzde 7,6 azalarak 50,5 milyar m³ olmuştur. 2023 yılında yurt içi doğal gaz üretiminin toplam doğal gaz tüketimine oranı yüzde 1,7 olarak gerçekleşmiştir.

Enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasına ve sanayide hammadde ihtiyacının karşılanmasına yönelik kamu kurumlarınca yürütülen maden, enerji hammaddeleri ve jeotermal kaynak arama ve üretimine yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Bu kapsamda, karada ve denizde petrol ve doğal gaz arama faaliyetleri yoğun bir şekilde sürdürülmektedir. Önümüzdeki yıllarda Sakarya Doğal Gaz Sahası ile Gabar Petrol Sahasındaki üretim artışlarıyla yerli doğal gaz ve petrol üretim oranlarının önemli ölçüde yükselmesi beklenmektedir.

Sakarya Gaz Sahasındaki 710 milyar m³ rezervin ekonomiye kazandırılması amacıyla Sakarya Doğal Gaz Sahası Geliştirme projesi kapsamında doğal gaz üretimine 2023 yılı itibarıyla başlanmış olup 2024 yılı Ağustos ayı itibarıyla sahadan günlük 6,2 milyon m³ doğal gaz üretilmektedir. 2028 yılı itibarıyla sahadan yıllık yaklaşık 15 milyar m³ doğal gaz üretilmesi hedeflenmektedir. Sahadaki üretim yatırımlarının tamamlanmasıyla birlikte ülkemizde tüketilen doğal gazın yerli kaynaklarla karşılanma oranı artacak ve enerji arz güvenliğine önemli bir katkı sağlanacaktır.

2021 yılında Şehit Esma Çevik ve Şehit Teğmen Akdeniz, 2023 yılında Şehit Aybüke Yalçın, 2024 yılında ise Mehmet İrfan Güler, Bülent Sadioğlu ve Bulmuşlar sahalarında toplam 867 milyon varil ham petrol rezervi keşfedilmiş olup söz konusu rezervlerin hızlı bir şekilde ekonomiye kazandırılabilmesi amacıyla çalışmalara devam edilmektedir. 2024 yılı Eylül ayı itibarıyla Gabar bölgesindeki sahalarda toplam 50 üretim kuyusu bulunmakta olup günlük 48.100 varil ham petrol üretimi gerçekleştirilmektedir. Üretimin başladığı tarihten bu zamana kadar geçen üç yıllık dönemde Gabar bölgesindeki kümülatif petrol üretimi 17,1 milyon varildir. Bölgedeki günlük ham petrol üretiminin artırılması amacıyla sondaj çalışmalarına yoğunluk verilmiştir.

Madencilik sektöründe mevzuatın güncel ihtiyaçlar çerçevesinde yenilenmesi, yatırım ortamının iyileştirilmesi, madencilik ürünlerinin yurt içinde işlenerek katma değeri yüksek ara ve uç ürünlere dönüştürülmesi, enerji ve sanayi sektörlerinin hammadde ihtiyacını karşılamak üzere yurt içi ve yurt dışındaki arama faaliyetlerinin artırılması, madencilik faaliyetlerinin diğer sektörlerle eşgüdüm içinde planlanması sürdürülecektir. Bu kapsamda, birbiriyle ilişkili olan orman, tarım, su, maden, jeotermal ve petrol gibi doğal kaynakların tek noktadan yönetilebilmesi ve bürokratik süreçlerin azaltılması için üst düzeyde kurumsal mekanizma oluşturulması yönünde çalışmalara öncelik verilecektir.

b) Amaç

Madencilik faaliyetlerinin bütünsel bir yönetim sistemi ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde yürütülerek sektörde yatırım ortamının iyileştirilmesi, yurtiçi aramaların artırılması suretiyle ülkemizin maden, jeotermal kaynak, petrol ve doğal gaz potansiyelinin tespit edilmesi, madenlerin işlenerek ara ve uç ürünlere dönüştürülmesi yoluyla katma değer artırılması, hammadde arz güvenliğinin sağlanması ve dışa bağımlılığın azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Güncel ihtiyaçlar çerçevesinde madencilik sektörünü etkileyen mevzuata ilişkin kapsamlı bir çalışma yapılarak yatırım güvencesi artırılacak ve yatırım ortamı iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.595)		
Tedbir 595.2. Tüm tabii kaynak yönetim sistemlerinin birbiriyle uyumlu bir kurumsal yapılanmaya kavuşturulmasını teminen orman, su, maden, jeotermal, petrol ve doğal gaz gibi tabii kaynak alanlarında izin süreçlerinin tek elden yönetilebilmesi ve bürokratik süreçlerin azaltılması için üst düzeyde kurumsal mekanizma oluşturulması sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, MAPEG	1. Tüm tabii kaynak yönetim sistemlerinin birbiriyle uyumlu bir kurumsal yapılanmaya kavuşturulmasını teminen bu faaliyetlerin tek elden yönetilmesine yönelik mevzuat taslağı hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.
Enerjide dışa bağımlılığın ve cari açığın azaltılmasını teminen başta linyit olmak üzere jeotermal ve kaya gazı gibi yüksek potansiyeli bulunan yerli kaynaklara yönelik arama, üretim ve Ar-Ge faaliyetleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.596)		
Tedbir 596.1. Kaya gazı ve metan gazı gibi konvansiyonel olmayan kaynaklara yönelik araştırma faaliyetleri yürütülecek, bitümlü şeylden sentetik petrol üretimine yönelik çalışmalara devam edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TPAO	1. Beş kuyuda hidrolik çatlatma operasyonları ile konvansiyonel olmayan kaynakların test edilmesine yönelik faaliyetler yürütülecektir.
Tedbir 596.2. Jeotermal kaynaklarımızın aranması ve işletilmesine yönelik faaliyetler artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA	1. Jeotermal kaynak aramaları kapsamında 14.500 metre sondaj yapılacaktır.
Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde madencilik sektörünün çevre ve iş güvenliği mevzuatına uyumu geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.597)		
Tedbir 597.1. Çevre ve iş güvenliği mevzuatına uyum bilinci artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Çevre ve iş güvenliği alanında gerekli bilincin oluşturulmasına yönelik 200 kişiye eğitim verilecektir.
Tedbir 597.2. Eğitim ve sertifikasyon çalışmalarına devam edilecek, iş sağlığı ve güvenliğinin etkin yönetimi amacıyla madencilikte özgü kurumsal altyapı oluşturulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. 1.000 yetkilendirilmiş tüzel kişinin eğitim ve sertifikasyon işlemleri tamamlanacaktır. 2. 1.250 kişinin daimî nezaretçilik eğitim ve sertifikasyon işlemleri tamamlanacaktır.
Tedbir 597.3. Maden atık, artık ve pasa envanteri çıkarılacak, bunlarda yer alan değerli elementlerin ve madenlerin potansiyeli belirlenecek ve değerlendirilmelerine yönelik projeler geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Maden artık veya pasalarının değerlendirildiği 35 proje hayata geçirilecektir.

Tedbir 597.4. Madencilik faaliyetlerinin öncesinde ve sonrasında çevresel parametrelerin tespiti ve oluşabilecek sorunların önlenmesine yönelik bilimsel çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA	1. Madencilik öncesi ve sonrasında jeojenik etkinin belirlenmesine yönelik dört çalışma gerçekleştirilecektir.
Tedbir 597.5. Ulusal Maden Rehabilitasyon Bilgi Sistemi kurulacak, başarılı rehabilitasyon ve sosyal sorumluluk projelerinin tanıtımı yapılacak, rehabilitasyon uygulamalarının etkinliği artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Türkiye Geneli Rehabilitasyon Edilmiş Maden Sahaları ile Madencilik Sosyal Sorumluluk Çalışmalarının Tespiti Projesi kapsamında 15 ilin envanteri çıkarılacaktır.
İzin süreçlerinde bürokrasi azaltılacak yatırım güvencesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.598)		
Tedbir 598.2. Yatırım güvencesini sağlamaya yönelik izin süreçleri basitleştirilerek yatırım süreçleri hızlandırılacak ve yatırımcı üzerindeki idari ve mali yükler azaltılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Yatırım güvencesinin artırılması, izin süreçlerinin basitleştirilmesi ve yatırımcı üzerindeki idari ve mali yüklerin azaltılmasına yönelik mevzuat taslağı hazırlanacaktır.
Ülkemizde yer alan stratejik ve kritik hammaddelerin tespiti ve bunların yönetimi konusunda strateji oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.599)		
Tedbir 599.1. Stratejik ve kritik madenlerin güvenli teminine yönelik yol haritası hazırlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S)	1. Türkiye Kritik ve Stratejik Hammaddeler Stratejisi tamamlanacaktır.
Firma ve işletme ölçeklerinin büyütülmesi özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.600)		
Tedbir 600.1. Sektördeki firmaların teknik ve mali yapılarının güçlendirilmesine yönelik tedbirler alınacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Madencilik faaliyetlerinin teknik ve mali yönden güçlü tüzel kişiler aracılığıyla yürütülmesine yönelik mevzuat değişikliğine ilişkin çalışma tamamlanacaktır.
Tedbir 600.2. Ülkemizin kritik ve stratejik mineraller listesinde yer alacak olan maden ruhsatlarının alınmasında yeterli mali imkânlara ve teknik kapasiteye sahip olma şartı getirilmesi yönünde mevzuat değişikliği yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Kritik ve stratejik mineraller listesinde yer alacak olan maden ruhsatlarının alınmasında yeterli mali imkânlara ve teknik kapasiteye sahip olma şartı getirilmesine yönelik mevzuat taslağı hazırlanacaktır.
Madencilikte katma değerin artırılması amacıyla madencilik ürünlerinin yurt içinde işlenmesine ve uç ürün geliştirilmesine öncelik verilecek, madencilikte kullanılan makine ve ekipmanın yerli üretimi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.601)		
Tedbir 601.1. Maden ruhsat sahalarının ihalelerinde katma değeri yüksek ara ve uç ürün üretimine yönelik tesis kurulum şartı uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Katma değeri yüksek ara ve uç ürün üretimi için tesis şartlı seki ihale yapılacaktır.

Enerji ve sanayi sektörlerinin hammadde ihtiyacını karşılamak üzere yurt içi ve yurt dışındaki arama çalışmaları artırılacak, yapılacak önceliklendirme çerçevesinde ekonomik potansiyeli yüksek, stratejik ve kritik madenlerin aranmasına öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.602)		
Tedbir 602.1. Enerji ve sanayi sektörlerinin hammadde ihtiyacını karşılamak üzere yurt içi ve yurt dışındaki arama faaliyetleri artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA	1. 15.250 km havadan jeofizik araştırması yapılacaktır. 2. Maden arama ve araştırmaları kapsamında 400 bin metre sondaj yapılacaktır. 3. Arama ve araştırma faaliyetleri kapsamında 25 bin km ² detay etüt yapılacaktır.
Tedbir 602.2. Karada ve KKTC'nin deniz ruhsat sahaları dâhil olmak üzere denizlerde petrol ve doğal gaz arama faaliyetleri kapsamında sismik ve sondaj çalışmaları yoğunlaştırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TPAO	1. Ham petrol ve doğal gaz arama ve üretimi kapsamında kara ve deniz alanlarında 270 kuyuda sondaj yapılacak ve 21 bin km ² üç boyutlu sismik veri toplanacaktır.
Tedbir 602.3. Ülkeler ve ülke grupları tarafından belirlenen stratejik ve kritik hammaddeler ile nadir toprak elementlerinin aranması ve araştırılmasına yönelik projeler geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA	1. Öncelikli madenlerin yurt dışında aranmasına yönelik iki proje oluşturulacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Madencilik Katma Değerinin GSYH'ya Oranı (Cari Fiyatlarla)	Yüzde	1,0	1,2	1,5
Madencilik İhracatı (Cari Fiyatlarla)	Milyar Dolar	3,8	4,5	5,0
Ara ve Uç Ürün Üretim Şartlı Maden Sahası İhale Sayısı (Kümülatif)	Adet	55	63	71
Doğal Gaz Üretimi	Milyar m ³ /Yıl	0,85	2,8	3,0
Ham Petrol Üretimi	Varil/Gün	78 833	110 000	172 000

Kaynak: TÜİK, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.2.3.8. Lojistik ve Ulaştırma

a) Mevcut Durum

İklim değişikliği başta olmak üzere çevre, ekonomik ve sosyal odaklı gelişmeler sürdürülebilir kalkınma hedeflerini öncelikli bir gündem maddesi haline getirmiştir. Bu bağlamda, ulaştırma ve lojistik sektörü, kaynakların etkin kullanımı, yaşanabilir şehirlerin inşası, enerji verimliliği, iklim değişikliği ile mücadele ve afetlere dirençlilik gibi kritik alanları etkileyen bir sektör olarak öne çıkmaktadır. Günümüzde ulusal ve uluslararası ticaretin dinamikleri değişirken, lojistik süreçlerin yenilikçilik, esneklik, güvenlik ve tedarik zinciri yönetimiyle şekillendiği gözlenmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve

stratejik üstünlük elde etmesi için lojistik maliyetlerini etkin bir şekilde yönetmesi büyük önem taşımaktadır.

Küresel tedarik sürecinde yaşanan aksaklıklar sonucunda artan maliyetler ve jeopolitik krizlerin yarattığı belirsizlikler uluslararası ticareti ve dolayısıyla lojistik akışları olumsuz yönde etkilemiştir. Uluslararası ticaretin sağlıklı işlemesi için ulaştırma ve lojistik sistemlerinin güvenli, verimli, hızlı ve esnek olmasının kritik önemi bir kez daha görülmüştür.

Uzun dönemli planlarla dengeli bir modal dağılım hedeflenmesine karşın artan ulaşım talebine yönelik geliştirilen hızlı ve kısa vadeli yaklaşımlar nedeniyle mevcut ulaştırma sistemimiz karayolu odaklı olarak büyümüştür. Bununla birlikte, artan ulaşım ihtiyaçlarına uygun demiryolu ve denizyolu altyapısının verimli bir şekilde geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Türkiye'nin uluslararası ticarette rekabet avantajını artırması amacıyla ulaştırma ve lojistik alanında da önemli adımlar atılmış, bu kapsamda metro hatları, havalimanları ve demiryolu projeleriyle kentiçi ulaşım ve ulusal taşımacılık güçlendirilmiştir. Öte yandan sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda, demiryolu ve denizyolu taşımacılığı temelinde çevre dostu taşımacılığı öne çıkaran bir ulaştırma sisteminin tesisi, afete dayanıklı altyapıların oluşturulması ve dijital teknolojilerin yaygınlaştırılması önemini korumaktadır.

TABLO II: 28- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Modal Dağılım

(Yüzde)

Yük (Ton-km)	Karayolu	Demiryolu	Deniz ve İç Sular	
AB-27	77,7	17,2	5,1 (1)	
Türkiye	89,3	4,6	6,1 (2)	
Yolcu (Yolcu-km)	Karayolu	Demiryolu (3)	Deniz ve İç Sular	Havayolu
AB-27	83,2	7,3	0,3	9,2
Türkiye	91,2	1,5	0,5	6,8

Kaynak: 2022 yılı AB Ulaştırma İstatistikleri, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TCDD, DHMİ

(1) AB-27 ülkeleri için deniz ve kıyı taşımacılığı dâhil olmayıp yalnızca iç su yolu taşıma verisidir.

(2) Türkiye için kabotaj taşıma verisidir.

(3) Kent içi ulaşım taşımaları hariçtir.

2022 yılı verilerine göre yurt içi yük taşımalarında Türkiye'de yüzde 4,6 olan demiryolu payının, yüzde 17,2 olan AB-27 ülkelerinin ortalamasına kıyasla oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. Benzer şekilde yurt içi demiryolu yolcu taşımalarında Türkiye'nin yüzde 1,5 olan payı AB-27 ülkelerinin yüzde 7,3 olan payının gerisinde kalmıştır. Bu durum karayolu yük taşımacılığına olan yüksek talebin demiryoluna kaydırılarak daha dengeli ve verimli bir ulaştırma sisteminin oluşturulması ihtiyacını ortaya koymakla birlikte güçlü bir potansiyele de işaret etmektedir.

TABLO II: 29- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Yük ve Yolcu Taşımaları

					Yıllık Değişim (Yüzde)	
	Birim	2022	2023	2024 (1)	2023	2024
Demiryolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi) (2)	Milyon-Yolcu-km	5 734	6 024	6 100	5,1	1,3
Yük Taşıma (Yurt İçi) (3)	Milyon-Ton-km	11 192	9 515	9 800	-15,0	3,0
Yük Taşıma (Yurt Dışı)	Milyon-Ton-km	2 006	973	1 700	-51,5	74,7
Denizyolu Ulaşımı						
Yük Taşıma (Yurt İçi) (4)	Milyon-Ton	67,5	62,6	61,5	-7,2	-1,8
Havayolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi)	Milyon-Yolcu	78,3	90,4	101,9	15,4	12,7
Yolcu Taşıma (Yurt Dışı)	Milyon-Yolcu	103,5	123,3	134,2	19,1	8,8
Yük Taşıma (Yurt Dışı)	Milyon-Ton	1,6	1,6	1,7	0	6,2
Karayolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi) (5)	Milyon-Yolcu-km	348 489	380 178	381 905	9,1	0,5
Yük Taşıma (Yurt İçi) (5)	Milyon-Ton-km	323 512	335 126	341 585	3,6	1,9

Kaynak: Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TCDD, KGM, DHMİ

(1) Gerçekleşme tahmini

(2) Banliyö yolcu taşımaları hariçtir.

(3) İdari yük taşımaları hariçtir.

(4) Önceki yıllarda yer alan yurt dışı yük taşıma verisi Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından hesaplanmamaktadır.

(5) KGM'nin sorumluluğu altındaki yol ağında yapılan taşımalardır.

Karayolu

Bölünmüş yol yapım programı kapsamında Eylül 2024 itibarıyla 108 km bölünmüş yol tamamlanmış, otoyollar dâhil çok şeritli karayolu ağı 29.481 km'ye ulaşmış ve 330 km bitümlü sıcak karışım (BSK) kaplama yapımı tamamlanmıştır.

TABLO II: 30- Satış Cinsine Göre Yol Ağı

							(km)
Yol Sınıfı	BSK	Sathi Kaplama	Parke	Stabilize	Toprak	Diğer Yollar	Toplam
Otoyollar (1)	3 726	-	-	-	-	-	3 726
Devlet Yolları	21 091	9 668	45	22	-	-	30 826
İl Yolları	6 380	25 120	221	269	289	1 732	34 011
Toplam	31 197	34 788	266	291	289	1 732	68 563

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü (2024 Eylül dönemi verileridir.)

(1) Büyükşehir Belediyelerine devredilen otoyollar dâhildir.

Eurostat 2022 verilerine göre bin kişi başına düşen otomobil sayısı İsveç'te 473, Birleşik Krallık'ta 491, Almanya'da 578 ve İspanya'da 553 iken Türkiye'de 167'dir. Diğer taraftan, milyon otomobil başına düşen can kaybı sayısı İsveç'te 46, Birleşik Krallık'ta 52, Almanya'da 57 ve İspanya'da 66 iken Türkiye'de 366'dır. Ülkemizde trafik güvenliği, öncelikli politikalar arasında yer almakta olup bu kapsamda eğitim ve denetim faaliyetlerine devam edilmektedir.

Demiryolu

Türkiye'deki mevcut demiryolu ağı 2023 yılı sonu itibarıyla 2.251 km'si hızlı tren hattı, 9.235 km'si konvansiyonel ana hat, 2.433 km'si iltisak hattı ve istasyon yolları olmak üzere toplam 13.919 km'dir. Toplam ağın yüzde 58'i sinyalli, yüzde 51'i ise elektrikli olup 2028 yılına kadar tamamlanacak projelerle elektrikli ve sinyalli hat uzunluklarının önemli ölçüde artış göstermesi beklenmektedir.

TABLO II: 31- Ülkelere Göre Demiryolu Ağı ve Verimliliğinin Karşılaştırılması

Ülkeler	Demiryolu Yoğunluğu		Demiryolu Hat Verimliliği (Hat Başına Düşen Trafik-10 ³)	Demiryolu Hat Verimliliği (Hat Başına Düşen Tren - 10 ³)
	km / bin km ²	km / 100 bin nüfus		
Fransa	44	41	4 965	15 716
Çekya	123	91	2 706	17 701
Almanya	110	47	5 689	28 750
Belçika	119	31	6 182	30 700
Avusturya	68	63	6 282	30 608
AB-27	49	43	3 932	18 330
Türkiye	14	12	3 362	5 873

Kaynak: 2022 yılı AB Ulaştırma İstatistikleri, TCDD, Uluslararası Demiryolları Birliği (UIC)

Not: Toplam trafik yolcu-km ve ton-km büyüklüklerinin toplamını ifade etmekte olup banliyö yolcu taşımalarını da içermektedir.

2021 ve 2022 yılları arasında Türkiye’de hat başına düşen trafikte yüzde 33 ve hat başına düşen tren sayısında yüzde 20 oranında artış meydana gelmiştir. Aynı dönemde Almanya’nın hat başına düşen trafik yoğunluğu ve tren sayısındaki artış oranının üzerine çıkmıştır.

Yük ve yolcu taşımacılığındaki darboğazları gidermeye yönelik demiryolu ağının geliştirilmesi amacıyla Ankara-Afyonkarahisar-Uşak-Manisa-İzmir, Bandırma-Bursa-Yenişehir, Mersin-Adana-Gaziantep demiryolu hatlarının yapım çalışmaları devam etmektedir. Yüksek hızlı tren projelerinin tamamlanmasıyla demiryolunun yolcu taşımacılığından aldığı payın artması beklenmektedir. Bununla birlikte yerli ve milli imkânlarla üretilmekte olan Milli Elektrikli Tren Setleri ve Elektrikli Ana Hat Lokomotiflerinin hizmete alınmasıyla yük ve yolcu taşımacılığı daha etkin ve verimli hale getirilecektir.

Önemli demiryolu güzergâhlarında kapasite artışı sağlayacak elektrifikasyon ve sinyalizasyon projeleriyle ikinci hat yapımlarına devam edilmekte olup fiziki kapasite artışı için yeni yük ve yolcu vagonu imalatına hız verilmiştir. Söz konusu projelerin hayata geçirilmesi ve özel sektör tren işletmeciliğinin gelişmesiyle orta ve uzun vadede demiryolu yük taşımacılığında hedeflenen gelişmelerin sağlanması beklenmektedir.

Demiryolu sektöründe önemli yük üretim merkezlerinden olan OSB’lerin demiryolu ağına iltisak hatlarıyla bağlantılarının artırılması ve kombine yük taşımacılığının geliştirilmesi ile ilgili projeler önceliklendirilecektir.

Denizyolu

Ülkemizde 2023 yılı sonu itibarıyla 12,6 milyon TEU konteyner ve toplam 521 milyon ton yük elleçlemesi yapılmıştır. 2024 yılında toplam konteyner elleçleme miktarının yaklaşık yüzde 9,5 artış ile 13,7 milyon TEU, toplam yük elleçleme miktarının ise yaklaşık yüzde 2,7 artışla 535 milyon ton olması beklenmektedir.

Limanlarda elleçlenen konteyner miktarı 2002-2012 döneminde yıllık ortalama yüzde 13,9 artış gösterirken yavaşlayan küresel ticaret ve konteyner ticaretinin doyma noktasına yaklaşmasıyla bu oran 2013-2023 yılları arasında yüzde 4,7’ye gerilemiştir.

TABLO II: 32- Akdeniz ve Karadeniz’deki Önemli Limanlarda Konteyner Trafik

Limanlar	(Bin TEU)
Pire-Yunanistan	4 462
Valensiya-İspanya	5 035
Algeciras-İspanya	4 767
Barselona-İspanya	3 516
Gioia Tauro-İtalya	3 558
Ambarlı Limanları-Türkiye	2 867
Le Havre-Fransa	3 099
Cenova-İtalya	2 593
Mersin-Türkiye	1 990
Marsilya-Fransa	1 522
İzmir Aliağa-Türkiye	1 494
Trieste-İtalya	929
Köstence-Romanya	688
İzmir Alsancak-Türkiye	390

Kaynak: 2022 yılı AB Ulaştırma İstatistikleri, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Deniz Ticareti İstatistikleri

2023 yılında 12,6 milyon TEU elleçleme hacminin yüzde 71’i Ambarlı, Mersin, Kocaeli ve Tekirdağ limanlarında gerçekleştirilmiştir. Elleçlenen yükün yüzde 26’sı ihracat amaçlı olup bu kapsamda elleçlenen yük miktarı bir önceki yıla göre yüzde 10 azalış göstermiştir. Yunanistan’daki konteyner elleçlemesinin yaklaşık yüzde 78’i tek başına Pire Limanında gerçekleştirilmektedir. Türkiye’de küçük ölçekli, verimsiz ve dağınık liman altyapısı, lojistik maliyetleri yükseltmekte, bununla birlikte sektörde aşırı rekabete yol açarak liman işletmecilerinin kârlılığını azaltmakta ve kaliteli liman altyapısının önüne geçmektedir. Bu çerçevede, ülkemizdeki liman yatırımlarının bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Öte yandan, Türkiye’nin denizcilikte bölgesel aktarma merkezi olmasını teminen Doğu Akdeniz’de Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerinin çıkış kapısı olacak transit yük odaklı bir ana liman inşası ile gemi bakım ve onarımı için yeni tersane kurulması önem arz etmektedir.

Havayolu

Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMİ) tarafından Türkiye genelinde sivil hava trafiğine açık 50 havalimanı işletilmektedir. Bunun yanı sıra Eskişehir Teknik Üniversitesi tarafından işletilen Eskişehir Hasan Polatkan Havalimanı, Türk Hava Yolları tarafından işletilen Aydın Çıldır Havalimanı, Savunma Sanayii Bakanlığı denetiminde özel sektör tarafından işletilen İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı ile DHMİ denetimi altında özel sektör tarafından işletilen Zafer, Zonguldak Çaycuma, Gazipaşa Alanya, Çukurova Uluslararası ve İstanbul Havalimanlarıyla birlikte sivil hava trafiğine açık 58 havalimanında hizmet verilmektedir.

Yıllık 9 milyon yolcu kapasitesi, 110 bin metrekare terminal binası alanı ve 3.500 metre uzunluğa ve 60 metre genişliğe sahip ana pisti ile Orta Doğu ve Afrika coğrafyasına da hitap edecek Çukurova Uluslararası Havalimanı 10 Ağustos 2024 tarihi itibarıyla hizmete açılmıştır.

2023 yılında 35 milyondan fazla yolcuya hizmet veren Antalya Havalimanında KÖİ kapsamında yaklaşık 740 milyon avroluk ilk etap kapasite artırımı çalışmalarında sona gelinmiştir. Terminal binalarının ve apronların genişletilmesi ile altyapı işlerini kapsayan projenin 2025 yılı ilk çeyreğinde tamamlanması öngörülmektedir. Tüm çalışmalar tamamlandığında ise mevcutta 35 milyon yolcu/yıl olan havalimanının kapasitesi 82 milyon yolcu/yıl'a ulaşacaktır.

Son dönemde dış hat yolcu sayısında ciddi oranda artış meydana gelen ve bu artışın devam etmesi beklenen Trabzon Havalimanında yaşanan darboğaz nedeniyle mevcut üstyapıların genişletilmesi projesi tamamlanmıştır. Proje kapsamında yeni dış hatlar gelen yolcu terminali ile CIP binası 27 Ağustos 2024 tarihi itibarıyla hizmete açılmıştır. Ayrıca mevcut havalimanının bulunduğu bölgede deniz dolgusu üzerine yapılması planlanan Trabzon Yeni Havalimanı projesinde çalışmalar devam etmektedir.

2023 yılında yaklaşık 76 milyon yolcuya hizmet veren İstanbul Havalimanı Avrupa'nın en yoğun havalimanı olurken, dünyada ise ilk on sıra içinde yer almıştır. Ayrıca pandemi öncesi döneme göre 2023 yılındaki yolcu ve yük taşımacılığindeki oransal artış göz önüne alındığında İstanbul Havalimanı ilk sırada bulunmaktadır. 2024 yılının ilk altı ayında 316 direkt uçuş noktasına ulaşım sağlayan İstanbul Havalimanı, en bağlantılı 20 havalimanı arasında da ilk sırada yer almaktadır. Söz konusu havalimanında ikinci etap birinci faz çalışmaları devam etmektedir. Bu çalışma kapsamında mevcutta kuzey-güney yönlü üç ana ve iki yedek pistle operasyonlara devam edilen havalimanında doğu-batı yönlü dördüncü ana pistin 2026 yılında hizmete girmesi planlanmaktadır.

Esenboğa Havalimanında üçüncü pist ve diğer mütemmim tesislerin yapım çalışması KÖİ modeliyle devam etmekte olup projenin 2025 yılı ilk çeyreğinde tamamlanması ve pistin hizmete girmesi öngörülmektedir.

DHİM bünyesindeki Ankara-Esenboğa, Antalya, Muğla Bodrum-Milas, Muğla-Dalaman, İzmir-Adnan Menderes, Zonguldak-Çaycuma, Gazipaşa-Alanya, Aydın-Çıldır ve Zafer havalimanlarında iç ve dış hat terminalleri özel sektör tarafından işletilmektedir. Yine özel sektör tarafından işletilen İstanbul ile Sabiha Gökçen Havalimanları ilave edildiğinde, KÖİ modeliyle işletilen meydanlardaki yolcu sayısının toplam yolcu trafiği içindeki payı 2023 yılı sonunda iç hatlarda yüzde 68, dış hatlarda ise yüzde 97,2 olarak gerçekleşmiştir.

Yolcu veya kargo taşımacılığı yapan 13 havayolu şirketi bulunmaktadır. Havayolu şirketlerinin uçak sayısı 2023 yıl sonu itibarıyla bir önceki yıla kıyasla yüzde 11,7 artış ile 668'e yükselmiştir. 634'ü yolcu, 34'ü kargo uçağı olan havayolu filosunun toplam koltuk kapasitesi 130.196, kargo uçaklarının toplam yük kapasitesi ise 2.514 tondur.

2023 yılında havalimanlarındaki yolcu trafiği, bir önceki yıla göre dış hatlarda yüzde 19,2 artarak 123,3 milyon yolcu, iç hatlarda yüzde 15,4 artarak 90,4 milyon yolcu ve toplamda ise yüzde 17,5 artarak 214,1 milyon yolcu olarak gerçekleşmiştir.

Havayolu yolcu trafiğinin yaklaşık yüzde 88,3'ü İstanbul, Antalya, Ankara-Esenboğa, İzmir-Adnan Menderes, Dalaman, Bodrum-Milas, Adana, Trabzon ve İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanlarında gerçekleşmektedir. Mevcut meydanlardan kapasite sınırına ulaşanların kapasitelerinin artırılmasına yönelik yatırımlar ile hizmet standartlarının yükseltilmesi, uçuş emniyetinin artırılması ve hava trafik yönetimiyle ilgili projeler sektör açısından önceliğini korumaktadır. Diğer taraftan, altyapı imalatları tamamlanan Bayburt-Gümüşhane ve Yozgat Havalimanları projelerinin üst yapı imalatları ile 6 Şubat 2023 tarihli depremlerde zarar gören Hatay Havalimanında iyileştirme çalışmalarına devam edilmektedir.

Posta Sektörü

Posta sektöründeki haberleşmeye yönelik gönderilerin rolü giderek azalırken posta hizmetleri önemli bir ticaret altyapısı haline dönüşmüştür. Kurye, kargo ve lojistik sektörleri arasındaki sınırlar giderek belirsizleşirken, e-ticaretteki artış sektörün büyümesine önemli katkı sağlamaktadır. 2023 yılında kabul edilen haberleşme gönderilerinin sayısı 2022 yılına göre yüzde 35 azalarak 375,3 milyon olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, aynı dönemde posta kolisi/kargosu gönderileri hacmi yaklaşık yüzde 12 artış göstermiş ve 1,28 milyar adede ulaşmıştır. Posta kargosu/kolisi gönderilerinin yüzde 92'sini kurumsal gönderiler oluşturmuştur. 2023 yılı sonu itibarıyla posta işletmecileri 10.036 şubede yaklaşık 116 bin çalışanla hizmet sunmuştur.

Sektörde 6475 sayılı Posta Hizmetleri Kanunu çerçevesinde Eylül 2024 itibarıyla verilen 63 yetki belgesiyle 26'sı ulusal düzeyde olmak üzere 53 işletmeci yetkilendirilmiş durumdadır.

6475 sayılı Kanun uyarınca evrensel posta hizmet yükümlüsü PTT A.Ş. Ağustos 2024 itibarıyla 1.064 müdürlük, 1.903 şube, 658 acente ve 30 mobil işyeri olmak üzere toplam 3.655 işyerine sahiptir. Bu işyerlerinin 840'ı herhangi bir bankanın bulunmadığı yerleşim yerlerinde hizmet sunmaktadır.

b) Amaç

Lojistik ve ulaştırma sektöründe Türkiye'nin coğrafi avantajından en iyi şekilde faydalanarak modlar arası (intermodal) ve çok modlu (multimodal) uygulamaların geliştirilmesi; demiryolu ve denizyolu taşıma paylarının artırılması; hızlı, esnek, emniyetli, güvenilir ve entegre bir ulaştırma sisteminin tesis edilmesiyle lojistik maliyetlerin düşürülmesi, ticaretin kolaylaştırılması ve ülkemizin rekabet gücünün artırılması temel amaçtır.

Posta sektöründe sürdürülebilir büyümeye ve istihdama katkı sağlanması, vatandaşlara hızlı, kaliteli, erişilebilir, çeşitli ve güvenilir posta hizmeti sunulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Afete dirençli ulaştırma altyapısının tesis edilmesine yönelik mevzuat düzenlemeleri ve altyapı çalışmaları tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.605)		
Tedbir 605.1. Ulaştırma altyapı projeleri için projenin gerçekleştirileceği bölgenin afet riskine göre farklılaştırılmış tasarım esasları belirlenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı	1. Afete dirençli altyapı tasarımlarında kavramsal çerçevenin oluşturulmasına yönelik toplantı ve çalıştaylar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 605.4. Şehir içi ve şehirlerarası ulaşım tesisleri ve altyapıları afetlere karşı güvenli hale getirmek için risk analizleri yapılarak ihtiyaç duyulan güçlendirme ve tadilat projeleri tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Şehir içi ve şehirlerarası ulaşım tesislerinin afet türlerine karşı risk analizleri yapılacaktır.

Tedbir 605.5. Havalimanları ve limanlara yakın yük ve lojistik merkezlerin afet lojistik merkezleri olarak da kullanılması sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı	1. Lojistik Merkezler Hakkında Yönetmelik kapsamında çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 605.6. İklim değişikliği ve doğal afetlerin demiryolu ulaşımında yaratacağı etkilerin azaltılması amacıyla altyapı bilgi sistemi geliştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Emniyet ve Güvenlik Bilgi Altyapı Sistemlerinin Kurulması Projesi uygulamaya geçirilecektir.
Ulaştırma ve lojistik sektöründe çevresel etkilerin ve maliyetlerin en aza indirilmesi ile enerji verimliliğinin artırılması amacıyla demiryolu ve denizyolu taşımacılığına öncelik verilecek, alternatif finansman yöntemleri geliştirilecek, güvenli, kesintisiz, etkin, bütüncül ve sürdürülebilir ulaşım ağı ve lojistik merkezler tesis edilecektir. (Kalkınma Planı p.606)		
Tedbir 606.2. Demiryollarında devam eden elektrifikasyon çalışmalarıyla uyumlu olacak şekilde elektrikli çeken araç sayısı artırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. E5000 Milli Elektrikli Lokomotif Projesinde prototip aracın sertifikasyon çalışmaları tamamlanacaktır. 2. 2025 yılında 10 adet 160 km/sa Milli Elektrikli Tren Seti (EMU) ve 20 adet Milli Elektrikli Anahat Lokomotifi temin edilecektir.
Tedbir 606.4. Çevre dostu, yeni nesil deniz ve hava araçlarının yaygınlaştırılmasına yönelik Ar-Ge çalışmaları teşvik edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yeni nesil deniz araçlarının geliştirilmesini etkileyen darboğazların çözümüne yönelik toplantılar düzenlenecektir.
Tedbir 606.5. Net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda havayolu sektöründe sürdürülebilir havacılık yakıtları üretimine ve kullanımına yönelik çalışmalar desteklenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Sürdürülebilir havacılık yakıtlarının üretimine yönelik üniversite işbirlikleri artırılarak bu yakıtların Ar-Ge ve üretimine ilişkin yol haritası belirlenecektir.
Ulaştırma ve lojistik sektöründe insan kaynağının niteliğine yönelik kamu, üniversite ve sanayi işbirliği çalışmaları yürütülecek, ilgili uluslararası kuruluşlarda Türkiye'nin orta ve üst düzeyde temsil gücünün artırılması için çalışmalar yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.607)		
Tedbir 607.1. Ulaştırma ve lojistik alanında bölgesel ve küresel ölçekte ülkemiz standartlarının benimsenmesi amacıyla diğer ülkelere ileri seviyede eğitim ve danışmanlık hizmetleri sunulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Başta Türk devletlerinde olmak üzere hava seyrüsefer alanındaki eğitimlere devam edilecek, bu eğitimlerin yaygınlaştırılması sağlanacaktır. 2. Havacılık eğitimlerinin tüm unsurlarını kapsayacak şekilde çok dilli, bütüncül ve sürdürülebilir bir dijital sistem kurulacaktır.

Tedbir 607.2. Türkiye'nin ulaştırma ve lojistik alanındaki başarıları ortaya konularak uluslararası etkinliği artırılacak ve ölkemizin sektörel uluslararası kuruluşların karar mekanizmalarında daha etkili olması sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Dışışleri Bakanlığı	1. Havacılık otoritelerinin planladığı toplantı ve çalıştayların ölkemizde icra edilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 607.3. Ulaştırma ve lojistik hizmetleri eğitimlerinde standartlar oluşturulacak, üniversite-sektör işbirliğiyle sektörde istihdam edilecek nitelikli personel yetiştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK	1. Havacılık sektöründeki görev tanımları yetkinliklere dayalı olarak yeniden yapılacak, mesleki gelişim planları oluşturulacaktır. 2. Sertifika programları için üniversitelerle işbirliği protokolleri yapılacaktır.
Ulaştırma sektöründe devam eden yatırımlar yapılabilirlik, sürdürülebilirlik, etkinlik, erişilebilirlik, güvenlik ve verimlilik odağında gözden geçirilerek mevcut altyapının etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.608)		
Tedbir 608.2. Uygunluk, etkinlik ve kapasite analizleri çerçevesinde havalimanlarının; orman yangınlarıyla mücadele, eğitim, gösteri, hava aracı depolama, bakım-onarım, söküml ve geri dönüşüm, amatör havacılık, fuar, festival ve sınav merkezi gibi faaliyetlerle daha etkin kullanılması teşvik edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Sivil havacılık sektöründe faaliyet gösteren tüm paydaşlardan gelen taleplere ilişkin koordinasyon ve işbirliği sağlanacaktır.
Tedbir 608.3. Bölgesel havayolu taşımacılığının geliştirilebilmesi amacıyla havayolu işletmeleri desteklenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Yurt içi sefer ve nokta sayısının artırılabilmesini teminen havayolu işletmeleri ve ilgili kamu kurumları ile çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 608.4. Mevcut karayolu altyapısının etkin kullanılmasına yönelik iyileştirmelere öncelik verilecek, yeni projelerde asgari sanat yapısı gerektiren, maliyet etkin güzergâhlar tercih edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Karayolu ulaştırması sektöründe teklif edilecek projelere ilişkin fizibilite çalışmalarında maliyet etkin güzergâh alternatifleri değerlendirilecektir.
Tedbir 608.5. Devam eden demiryolu yatırımlarının termin süresinde tamamlanıp ekonomiye kazandırılması için yatırımcı kuruluşlar arasında eşgüdüm ve işbirliği temin edilecek, iş programına göre imalatların tamamlanması sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Müştereken yürütölen projelerde eşgüdömlün sağlanmasını teminen finansman ve ödenek ihtiyacı bütöncöl bir yaklaşımla belirlenecektir.

Tedbir 608.6. Demiryolu yapım, bakım-onarım ve emniyet standartlarında iyileştirmeler yapılacak, modernizasyona yönelik Ar-Ge çalışmaları desteklenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Yeni ve yenilenen demiryolu altyapılarının hizmete sunulması ve bakımlarında Demiryolu Altyapı Yetkilendirme Yönetmeliğinin uygulanmasına yönelik tebliğler hazırlanacaktır.
Tedbir 608.7. Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı gerçekleştirmeleri periyodik olarak raporlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı gerçekleştirmeleri ve güncel maliyet verileri yıllık olarak raporlanacaktır.
Ulaştırma ve lojistik sektöründe BİT başta olmak üzere dijital uygulama ve yeni teknolojilerin kullanımı yaygınlaştırılarak ulaştırma sistemlerindeki mevcut altyapının daha etkin ve verimli kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.609)		
Tedbir 609.1. Tüm ulaşım modlarında, elektrikli veya diğer alternatif yakıtlı araçların kullanımı için altyapı ve teknoloji yatırımları yapılacak, yeni nesil, sürdürülebilir, bütünleşik hareketlilik hizmetleriyle ilgili uyum ve mevzuat düzenlemeleri tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Lojistik sektöründe yüksek kapasiteli şarj istasyonlarına yönelik planlama çalışması yapılacaktır.
Tedbir 609.2. Akıllı yollar, bağlantılı ve otonom sürüş sistemleri, akıllı ulaşım sistemleri, enerji sönmüleyici oto korkuluklar gibi teknolojik çözümlerle seyahat emniyetini, güvenliğini ve ulaşım verimliliğini artıran yapıların kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Akıllı ulaşım alanında mevzuat çalışmaları yürütülecektir. 2. Ulusal Akıllı Ulaşım Sistemleri (AUS) Mimarisi yaygınlaştırılacak ve Ulusal AUS Platformunun sürdürülebilirliği sağlanacaktır.
Tedbir 609.3. Ulaştırma sektöründeki dijital uygulama ve sistemlerin kullanımı yaygınlaştırılacak, yerli kaynaklar kullanılarak geliştirilmesi üretilmesi, Ar-Ge çalışmaları ve hareketlilik verilerinin kullanımı desteklenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Havayolu sektöründe kullanılan dijital uygulama ve sistemlerin yerli olarak üretilmesi ve kullanılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 609.4. Demiryolu altyapısı ve araçlarının dijital envanterinin oluşturulmasına yönelik çalışmalar tamamlanarak bakım/onarım ile hat taleplerinin izlenmesi sağlanacak, işletmecilik faaliyetlerinin verimi artırılabilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Dijital Demiryolu Bilişim Sistemi projesine başlanacaktır.

Tedbir 609.5. Konvansiyonel demiryolu hatlarında yapılan taşımacılığın güvenli, çevre dostu, ekonomik ve verimli hale getirilebilmesi için elektrifikasyon, sinyalizasyon ve haberleşme altyapısı yük potansiyeli odağında önceliklendirilerek tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Devam eden modernizasyon çalışmaları iş programına göre zamanında tamamlanacak, yeni proje teklifleri yük potansiyeline göre önceliklendirilecektir.
Yük ve yolcu taşımacılığında demiryolu payının artırılmasıyla kombine taşımacılık imkânlarının geliştirilmesine yönelik öncelikle devam eden demiryolu projeleri tamamlanacak; OSB'ler, limanlar ve maden ocakları gibi önemli yük merkezlerinin demiryolu bağlantıları sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.610)		
Tedbir 610.1. Yapımına devam edilen hızlı tren projeleri tamamlanacak, darboğaz yaşanan bölgelerde hat kapasitesi artırılabilecek ve yük taşıma potansiyeli yüksek bölgelerin demiryolu ağına bağlanması sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Yapımı devam eden hızlı tren projeleri, yatırımcı kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanarak öngörülen iş programlarına uygun şekilde devam edecektir.
Tedbir 610.2. Küresel tedarik zincirinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için ülkemizin içinde bulunduğu ulaştırma koridorlarının etkinliğini ve çeşitliliğini artırma çalışmaları devam edecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Türk Demiryolu Sektöründe İntermodal Taşımacılık Hizmetlerinin Güçlendirilmesi Projesi tamamlanacaktır.
Tedbir 610.3. Etüt projesi tamamlanmış iltisak hattı projelerinin yapımına öncelik verilecek, yük talebinin yüksek olduğu demiryolu koridorlarında çift hat ve yan hat gibi uygulamalarla kapasite artırılabilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Çukurova Bölgesi ve İskenderun Körfezi ile Filyos Limanı ve Filyos Endüstri Sanayi Bölgesi iltisak hatlarının yapım ihaleleri tamamlanacaktır.
Türkiye'nin denizcilikte bölgesel ve kıtasal anlamda aktarma merkezi olmasını teminen ülkemizdeki kıyı tesisleri geliştirilecek, Türk deniz ticaret filosu iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.611)		
Tedbir 611.1. Stratejik önemi haiz sondaj gemileri ve askeri gemiler öncelikli olmak üzere Doğu Akdeniz'de gemi bakım ve onarımı için yeni tersane kurulmasına yönelik hazırlıklar tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı	1. Tersane kurulmasına yönelik yer tespit çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 611.2. Doğu Akdeniz bölgesinde Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerinin çıkış kapısı olacak, transit yük odaklı, bölgenin gelişmesine ve ihracatın artırılmasına katkı sağlayacak bir ana liman inşa edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Ana liman inşası için yer tespiti ve fizibilite çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 611.3. Kıyı tesislerinin geri sahaları geliştirilecek, limanların ölçek ekonomisinden azami faydalanacak şekilde bütüncül kıyı planlamalarına uygun olarak hayata geçirilmesi sağlanacak ve uluslararası modlar arası taşıma koridorlarıyla bağlantıları güçlendirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Limanların performansını etkileyen darboğazların tespitine yönelik yerinde tespit çalışmaları ve paydaşlarla görüşmeler yürütülecektir. 2. Yeni liman yatırımlarında yer tespiti amacıyla master plan çalışmalarına başlanacaktır. 3. Tono sistemlerinin hayata geçirilmesine yönelik alt mevzuat çalışması tamamlanacak ve örnek uygulamalara geçilecektir.
Türk havacılık sektörünün ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik hedefine ulaşması sağlanacak, havacılık mevzuatı, operasyonel gereklilikler ve küresel gelişmeler dikkate alınarak güncellenecektir. (Kalkınma Planı p.612)		
Tedbir 612.2. İstanbul'un uluslararası bir hava kargo ve aktarma merkezi haline gelmesini teminen kargo kapasitesinin daha etkin ve verimli bir şekilde kullanılması sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. İstanbul Havalimanında mevcut kargo kapasitesinin verimli kullanılmasına yönelik yol haritası belirlenecektir.
Tedbir 612.3. Havayolu işletmelerinin diğer ülkelere olan uçuş sayılarının artırılabilmesine ve yeni uçuş izinlerinin daha kolay alınabilmesine yönelik ulusal strateji belgesi ve yol haritası oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Havayolu işletmelerinin uçuş sayısının artırılabilmesi amacıyla diğer ülkelerin sivil havacılık otoriteleri ile daha yakın işbirlikleri kurularak mevcut anlaşma ve mutabakat zaptlarının güncellenmesi sağlanacaktır.
Tedbir 612.4. Transit yolcuların ülke ekonomisine katkısını artırmak için havalimanları ve çevresinde yeni faaliyetleri içeren iş modelleri geliştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Havalimanları ve çevresinde yeni iş modelleri geliştirilmesine yönelik kavramsal çerçeve oluşturulacak, tüm sektör paydaşlarının katılım sağlayacağı çalıştay ve toplantılar düzenlenecektir.
Tedbir 612.5. Hava kargo süreçlerinin mevzuat kaynaklı eksiklikleri incelenecek ve yapılabilecek iyileştirmeler hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Yurt içi ve yurt dışı transit işlemlerinin sadeleştirilmesi ile hava kargo süreçlerinde kolaylaştırıcı yöntemlerin uygulanmasına yönelik kavramsal çerçeve oluşturulacaktır.
Karayollarında bakım/onarım hizmetleri zamanında ve yeterli düzeyde karşılanacak; mevcut karayolu ağında oluşabilecek trafik akış darboğazları giderilerek ulaşımın yeterli hizmet seviyesinde sürdürülmesi için gerekli önlemler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.613)		
Tedbir 613.1. Karayolu ağında taşıt işletme giderlerini ve ağır bakım maliyetlerini azaltacak şekilde önleyici bakım kavramı esas alınacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Varlık yönetim sistemleri geliştirilmesi ve bakım yönetimi yapılması amacıyla 5 bin km yol envanter bilgileri güncellenecektir. 2. 134 km otoyolda üstyapı büyük onarımı tamamlanacaktır.

Tedbir 613.2. Karayollarında yıllık ortalama günlük trafiği 1.000 ağır taşıtın üzerinde olan güzergâhlarda bitümlü sıcak karışım (BSK) kaplama yapımına ağırlık verilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. 700 km BSK yapımı tamamlanacaktır.
Tedbir 613.3. Karayollarında seyahat sürelerinin azaltılması, trafik güvenliğinin artırılması ve mevcut yol kapasitelerinin verimli kullanılmasını amaçlayan Akıllı Ulaşım Sistemleri (AUS) yaygınlaştırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Devlet ve il yollarında toplam 330 km uzunluğunda haberleşme altyapısı tesis edilecektir. 2. Coğrafi Bilgi Sistemleri tabanlı Ulusal AUS envanter sistemi kurulacaktır.
Karayolu trafik kazalarından kaynaklı can kayıplarının azaltılması için yol kullanıcılarının hata yapabileceğini kabul eden ve yol güvenliğini trafik sistemindeki tüm aktörlerin ortak bir sorumluluğu olarak gören "güvenli sistem yaklaşımı" benimsenecektir. (Kalkınma Planı p.614)		
Tedbir 614.2. Bilgi toplama, değerlendirme, analiz ve veri dağıtım faaliyetleri güçlendirilecek, ortak veri tabanları kaza önlemeye yönelik çalışmalarda kullanılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Trafik Kazaları Analiz Platformuna (TRAKAP) canlı kaza verilerinin, yol geometrisinin ve envanter bilgilerinin aktarılması için gerekli modüller hazırlanacaktır. 2. Trafik kazalarına ilişkin mevcut veri toplama sisteminin Avrupa Birliği Karayolu Kaza Veritabanına dönüştürülmesini sağlayacak yeni bir veri tabanının kurulması amacıyla çalışma yapılacaktır. 3. Trafik güvenliği konusunda 25 bin öğrenciye farkındalık eğitimi verilecektir.
Tedbir 614.3. İşaretleme, levha ve ışıklarla tüm yol kullanıcılarının yol kesimlerine ait standartları anlayabileceği "kendini ifade eden yollar" ile çarpmayı önleyen veya çarpma sonucunda oluşabilecek hasarları en aza indiren "affedici yol kenarları" yaklaşımlarıyla karayolu ağındaki altyapı ve güvenlik standartları yükseltilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. 34 kaza kara noktası iyileştirilecektir. 2. 725 km uzunluğunda sarsma bandı yapımı gerçekleştirilecektir.
Tedbir 614.4. Trafik denetimlerinin etkinliğinin artırılmasını sağlamak üzere kazalardaki şiddet oranını ve kaza sayısını yükselten trafik ihlallerinin önlenmesine ve algılanan yakalanma risk duygusunun güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Jandarma sorumluluk bölgesinde 33,7 milyon, polis sorumluluk bölgesinde 40 milyon araç/sürücü denetimi yapılacaktır. 2. Yedi ilde ve yedi koridorda ortalama hız koridoru kurulacaktır. 3. Algılanan ve gerçek yakalanma riskinin yükseltilmesi amacıyla gece hız denetimleri yapılacaktır.

Evrensel hizmet yükümlülüğünün değişen koşullara göre etkin bir şekilde sürdürülmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.616)		
Tedbir 616.1. Evrensel posta hizmetinin kapsamı ve finansmanı değişen teknoloji ve piyasa koşulları dikkate alınarak gözden geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Evrensel posta hizmetinin kapsamı ve finansmanına ilişkin gözden geçirme çalışması yapılacaktır.
Posta sektörünün gelişen e-ticaret koşullarına uyumu sağlanarak hızlı, kaliteli, güvenilir ve sürdürülebilir hizmet sunulmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.617)		
Tedbir 617.1. Yeni iş modellerinin getirdiği ihtiyaçlar çerçevesinde mevzuat çalışmaları yürütülecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Uluslararası alanda sektörü mevzuatı güncelleme çalışmaları takip edilecek ve gerekli düzenleme tasarımları hazırlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Hızlı Tren Hat Uzunluğu (Kümülatif)	km	2 251	2 251	2 607
Karasal Yolcu Taşımacılığında Demiryolunun Payı	Yüzde	5,26	5,77	5,93
Kabotaj Hattında Elleçlenen Yük	Milyon Ton	62,6	61,5	64,8
Havalimanı Toplam Yolcu Sayısı (Direkt Transit Dâhil)	Milyon Kişi	214,1	236,5	249,3
Bölünmüş Yol Uzunluğu (Otoyol Dâhil) (Kümülatif)	km	29 373	29 673	30 018
Otoyol Uzunluğu (Kümülatif)	km	3 726	3 796	3 796
BSK Kaplamalı Yol Ağı (Kümülatif)	km	30 867	31 567	32 267
Trafik Kazaları Sonucu Hayatını Kaybeden Kişi Sayısı	Kişi	6 548	5 900	5 300
Lojistik Performans Endeksinde Türkiye'nin Sırası	Sıra	38	38	30

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.2.3.9. Ticaretin ve Tüketicinin Korunmasının Geliştirilmesine Yönelik Hizmetler

a) Mevcut Durum

Covid-19 salgınının toptan ve perakende ticarete oluşturduğu arz-talep dengesizliği tümüyle aşılamadan ortaya çıkan Rusya-Ukrayna savaşı dünya ekonomisini önemli ölçüde etkilemiştir. İki ülkenin gıda, enerji ve gübre gibi temel malların ana tedarikçilerinden olmaları ve birçok ülkenin yaptırımları tedarik zincirinin bozulmasına neden olmuş, özellikle lojistik ve enerji maliyetleri ile temel gıda ve endüstriyel emtia fiyatlarında önemli artışların yaşanmasını beraberinde getirmiş, küresel ticaret hacmi artışı ivmesini kaybetmiştir.

Bunun yanı sıra Filistin meselesi de küresel ticareti etkilemiştir. 7 Ekim 2023 tarihinden itibaren İsrail ile Filistin arasındaki gerilim artmış, İsrail'in Filistin üzerindeki saldırıları ve yaptırımları dünya genelinde yankı uyandırmıştır. İsrail'in uygulama ve politikalarını etkilemek amacıyla küresel ölçekte ticari ve sosyal bir boykot hareketi başlatılmıştır. Bu doğrultuda Türkiye, ilk aşamada 54 ürün grubunda yer alan ürünlerin İsrail'e ihracatını kısıtlama kararı almış, daha sonra ihracat ve ithalat işlemlerini tüm ürünleri kapsayacak şekilde durdurmuştur.

2023 yılında ülkemizde GSYH yüzde 5,1 büyürken, toptan ve perakende ticaret yüzde 11,5, konaklama ve yiyecek hizmetleri ise yüzde 4,1 oranında büyümüştür. 2023 yılında toptan ve perakende ticaretin GSYH içindeki payı yüzde 15, konaklama ve yiyecek hizmetleri faaliyetlerinin payı ise yüzde 2,9 olmuştur.

2022 yılında sektörün ülkemizdeki sanayi ve hizmetler sektörleri toplamı içindeki payı girişim sayısına göre yüzde 30,5, ciroya göre yüzde 38,8 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 33- Toptan ve Perakende Ticaret Göstergeleri

	Girişim Sayısı (Bin Adet)				Ciro (Milyar TL)			
	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022
Toptan Ticaret	274	281	295	315	2 676	3 302	5 219	11 140
Perakende Ticaret	732	752	815	841	931	1 055	1 489	3 197
Sanayi ve Hizmetler Toplamı	3 228	3 304	3 578	3 784	8 940	10 576	16 677	36 903
Toptan ve Perakende Ticaretin Payı (Yüzde)	31,2	31,3	31	30,5	40,3	41,2	40,2	38,8

Kaynak: TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri (Nace Rev. 2)

Ticarette verimlilik ve hizmet kalitesinin artırılması yönündeki tüketici baskısı sektörde dönüşümü hızlandırmaktadır. Esnaf ve sanatkâr kesimi yeni iş modellerini takip etmekte, kümelenmeye gitmekte, isim hakkı devri sistemine katılmakta, tüketiciye en yakın konumunu kullanarak satış imkânları elde etmekte, böylece toplamda ağırlığını korumaktadır. Geleneksel toptancılığa duyulan ihtiyacın azalması sonucu toptan ticaretle uğraşan girişimciler yeni iş modellerine yönelmektedir.

Haziran 2024 itibarıyla toptan ve perakende ticarete 4,71 milyon, konaklama ve yiyecek hizmetlerinde 1,87 milyon kişi istihdam edilmektedir. İstihdam içinde, toptan ve perakende ticaretin payı yüzde 14,4, konaklama ve yiyecek hizmetlerinin payı yüzde 5,7'dir.

Ticaret alanındaki küçük girişimciler önemli bir istihdam kaynağı oluşturmaktadır. Ancak bu kesimde organize bir tedarik ve dağıtım zinciri oluşturulamadığından rekabet imkânları daralmaktadır. Küçük girişimler elektronik pazar yerlerinde yer alarak tüketiciye erişim imkânlarını iyileştirmeye yönelmektedir. Ocak-Ağustos 2024 döneminde, toptan ve perakende ticaret hizmetlerinde kurulan ve kapanan gerçek kişi ticari işletmelerinin toplam içindeki payı sırasıyla yüzde 30,2 ve yüzde 42,2 olmuştur. 2023 yılının aynı döneminde bu paylar sırasıyla yüzde 33,5 ve yüzde 44,5 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 34- Toptan ve Perakende Ticarete Kurulan-Kapanan Şirket Sayıları

			2020	2021	2022	2023	2023 (2)	2024 (2)
Toptan ve Perakende Ticaret (1)	Kurulan	Tüzel Kişi	36 419	37 516	48 188	43 466	28 512	24 182
		Gerçek Kişi	12 105	10 827	10 559	6 558	4 440	2 861
	Kapanan	Tüzel Kişi	4 979	5 176	7 816	8 839	4 504	6 139
		Gerçek Kişi	9 997	9 251	10 069	15 170	7 642	4 610
Toptan ve Perakende Ticaretin Genel Toplam İçindeki Payı (Yüzde)	Kurulan	Tüzel Kişi	35,4	33,7	33,9	32,9	33,3	32,9
		Gerçek Kişi	39	39,3	38,9	32,9	33,5	30,2
	Kapanan	Tüzel Kişi	312	30,1	32,1	32,8	32,6	35,7
		Gerçek Kişi	41,4	43,7	43,5	46,1	44,5	42,2

Kaynak: TOBB, Kurulan/Kapanan Şirket İstatistikleri

(1) Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ile onarımı dâhildir.

(2) Ocak-Ağustos dönemi

Gelişen ekonomiye, şehirleşme ve genç nüfus potansiyeline bağlı olarak ticaret sektörü yerli ve yabancı yatırımcıların ilgisini çekmektedir. 2002-2023 döneminde toptan ve perakende ticaret sektöründe toplam 17,6 milyar dolar, konaklama ve yiyecek hizmetlerinde 1,8 milyar dolar uluslararası doğrudan yatırım gerçekleştirilmiştir.

Özellikle pandemiyle birlikte daha da ön plana çıkan dijital dönüşüm tüm sektörlerde olduğu gibi e-ticaret alanında da hızlı bir büyümeye katkı sağlamaktadır. Mağazalar ve AVM'ler gibi fiziksel satış kanallarında alışveriş trafiği giderek azalırken, e-ticaret hacmi önemli ölçüde artış göstermiş ve toplam ticaret içindeki payını yukarı çekmiştir. 2023 yılında ülkemizde e-ticaret hacmi bir önceki yıla oranla yüzde 115,2 artarak 1,9 trilyon TL olarak gerçekleşmiş ve bu harcamaların yüzde 93,4'ünü yurt içi harcamalar oluşturmuştur. e-Ticaretin genel ticarete oranı 2022 yılında yüzde 18,3 iken 2023 yılında 20,3'e yükselmiştir. Şubat 2023 tarihli depremler e-ticaret harcamalarına da etki ederek, neredeyse sıfır noktasına gelen 11 ilin harcamaları, 21 Mart 2023 itibarıyla yıl ortalamasına ulaşmıştır.

Ülkemizde 2022 yılında 548.688 olan e-ticaret faaliyetinde bulunan işletme sayısı 2023 yılı itibarıyla 559.412'ye yükselmiştir. Kendi sitesinden veya mobil uygulamasından e-ticaret faaliyetinde bulunan Elektronik Ticaret Bilgi Sistemine (ETBİS) kayıtlı işletmelerin sayısı 35 binin, ETBİS'e kayıtlı site sayısı ise 40 binin üzerindedir.

İnternette gerçekleştirilen kartlı ödemeler tutarı 2013 yılında 34,6 milyar TL iken 2023 yılında 2.364,4 milyar TL'ye ulaşmıştır. Ocak-Ağustos 2024 döneminde söz konusu tutar 2.797,6 milyar TL seviyesindedir. 2004 yılında yüzde 0,9 olan internette alışveriş yapanların oranının 2023 yılı sonuna kadar yüzde 51,7'ye ulaşması beklenmektedir.

TABLO II: 35- İnternette Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri

Yerli ve Yabancı Kartların Yurt İçi Kullanımı (1)	2013	2018	2019	2020	2021	2022	2023
İşlem Adedi (Milyon)	168,0	444,1	607,1	848,9	1 351,9	1 915,8	2 327,9
İşlem Tutarı (Milyar TL)	34,6	138,9	190,1	260,4	454,5	1 027,7	2 365,4

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi

(1) Bilet ve poliş ödemeleri gibi internette kartla yapılan tüm ödemeler dâhildir.

2023 yılında tüketici hakem heyetlerine yapılan başvuru sayısı 727.630 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu başvurular 426.347 ile en çok perakende ticaret sektörü kapsamında yapılmış olup bunu 77.780 başvuruyla abonelik hizmetleri sektörü takip etmektedir. 2023 yılında Reklam Kurulunca 520 adet idari para ve durdurma cezası uygulanmıştır. Sağlık sektörü, uygulanan toplam idari para cezası içinde yüzde 38'lik paya sahip olup ilk sırada yer almaktadır. Bunu yüzde 22 oranıyla gıda sektörü takip etmektedir.

6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunda değişiklik öngören 7511 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 29 Mayıs 2024 tarihli ve 32560 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanunla, Reklam Kuruluna içeriğin çıkarılması ve erişim engeli yetkisi yeniden tanınmış, satıştan kaçınmanın ve satış sonrası hizmetlere ilişkin aykırılıkların idari para cezası tutarları artırılmış ve devre tatil sözleşmelerine getirilen yasaklara ilişkin geçiş hükmüne açıklık getirilmiştir.

14 Aralık 2023 tarihli ve 32399 sayılı Resmî Gazete'de Perakende Ticarete Uygulanacak İlke ve Kurallar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

yayımlanmıştır. Söz konusu değişiklikle otuz gün içinde bozulabilen tarım ve gıda ürünü tanımlanmış, tedarik zincirinde haksız ticari uygulamalar belirlenmiş, Ticaret Bakanlığına belirli satış yerlerine tıbbi beslenme tedavisi gerektiren hastalıklara yönelik gıda ürünü satış yükümlülüğü getirme yetkisi verilmiş ve birtakım ilave düzenlemelere gidilmiştir.

21 Ağustos 2024 tarihli ve 32639 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Yenilenmiş Ürünlerin Satışı Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile yenileme merkezlerine, şubelerinin yanı sıra yetki verecekleri ticari işletmeler aracılığıyla da yenileme yapma imkânı tanınmıştır.

b) Amaç

Ülkemizde yeşil ve dijital dönüşüm çerçevesinde yeni ticaret pazaryeri ve araçlarının güvenli bir şekilde kullanılarak alıcı ve satıcıların etkin bir biçimde buluşturulduğu, fiyatların etkin işleyen sağlıklı piyasa koşullarında belirlendiği, üretici ve tüketici haklarının korunduğu, kalite odaklı, kolay ve düşük işlem maliyetli bir ticaret ortamının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Toptan ve perakende ticaret sektöründe rekabet gücü artırılacak ve piyasa işleyişinde karşılaşılabilecek aksaklıklar üretici ve tüketicilerin faydası gözetilerek giderilecektir. (Kalkınma Planı p.619)		
Tedbir 619.1. Perakende işletmelerin kuruluşu, faaliyet süreci ve kapanışında gerekli başvuru ve diğer işlemlerin tek merkezden yapılması ve sonuçlandırılmasını sağlayacak Perakende Bilgi Sistemi (PERBİS) uygulamaya alınacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. PERBİS Coğrafi Bilgi Sistemi Modülünde geliştirmeler yapılacaktır. 2. PERBİS işletme yaşamsal olaylar modülü çalışmaları kapsamında entegrasyonlar tamamlanacaktır.
Tedbir 619.2. Toptan ticareti geliştirmeyi teminen toptancı hallerinin ve benzeri yapıların modernizasyonunu sağlamak üzere mevzuat çalışmaları tamamlanacak, hallerin ticaretteki payı artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Toptancı hallerine ilişkin ikincil mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 619.3. Sebze ve meyve ticaretinde üreticilerin hak ve menfaatlerinin korunmasına yönelik düzenlemeler hayata geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Sebze ve meyve ticaretinde tüm alıcılar için ödeme sürelerinin belirlenmesi yönünde mevzuat çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 619.5. Ticari defterlerin elektronik ortamda tutulabilmesine ilişkin mevzuat ve sistem altyapısı oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Elektronik defter sistemi uygulamaya alınacaktır.

Tedbir 619.7. Hal Kayıt Sistemi ve Hal Kayıt Sistemi Mobil Uygulaması, kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde güncellenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Hal Kayıt Sistemi ve Hal Kayıt Sistemi Mobil Uygulaması güncellenecektir.
Tedbir 619.8. Lisanslı depoculuk sisteminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için lisanslı depo sayısının, depolama kapasitesinin ve ürün çeşitliliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Lisanslı depoculuk sisteminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için lisanslı depo sayısı ve depolama kapasitesi artırılabilecektir.
Tedbir 619.13. Haksız ticari uygulamalarla mücadele etkinleştirilecek, fahiş fiyat artışı ve stokçuluk yapan firmalara uygulanan yaptırımlar ağırlaştırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Mevzuat çerçevesinde gerçekleştirilen denetimlerin etkinliğinin artırılmasına yönelik mekanizmalar geliştirilerek uygulamaya konulacaktır.
Tedbir 619.15. Nitelikli işgücünün sektörü tercih etmesi amacıyla sektördeki meslek algısını güçlendirici çalışmalar yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Mesleki eğitim merkezleri öğrencilerine girişimcilik ve iş kurma eğitimleri verilecektir.
Tedbir 619.16. Markalaşmanın önemine ilişkin farkındalık artırılacak, başta e-ticaret işletmelerinin alan adları olmak üzere markalaşmaya yönelik çalışmalar desteklenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Marka ve TURQUALITY® Destek Programı kapsamında markalaşmaya yönelik faaliyetler desteklenecektir.
e-Ticarette güvenin artırılması konusunda çalışmalar yürütülecek, özellikle coğrafi ve kültürel olarak yakın ülke ve bölgelerde Türkiye'nin pazar payı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.620)		
Tedbir 620.1. e-Ticaret mevzuatı yeni iş modellerine uyum sağlayacak şekilde güncellenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Sektördeki güncel gelişmelerin takip edilmesi ve ihtiyaçların belirlenebilmesi amacıyla sektörel paydaşlarla toplantılar düzenlenecektir.
Tedbir 620.2. Elektronik ticaret hacminin düşük olduğu illere yönelik eğitim, tanıtım ve farkındalık faaliyetleri yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Seçilen illerde, e-ticaretle ilgili bilgi paylaşımı ve bilinçlendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 620.3. e-İhracatın artırılması amacıyla Türkiye e-İhracat Platformu ve e-İhracat Konsorsiyumları hayata geçirilecek, şirketlerin, pazaryerlerinin ve perakende e-ticaret sitelerinin yurt dışı pazarlarda ve pazaryerlerinde satış yapabilmeleri desteklenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Şirketlerin, pazaryerlerinin, e-ihracat konsorsiyumlarının ve perakende e-ticaret sitelerinin yurt dışı pazarlarda ve pazaryerlerinde satış yapabilmeleri desteklenecektir.

Tedbir 620.4. e-İhracat artırılması amacıyla yakın coğrafyada hedef bölgeler ve sektörler belirlenerek ürün bazlı üretim ve ticareti ortaya koyan saha araştırmaları ve ihtiyaç analizleri gerçekleştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. e-Kolay İhracat Platformuna yönelik bilgilendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 620.7. Elektronik Ticaret Bilgi Sistemi, işletmelerin ve tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayacak ve yurt dışı pazarları da içerecek şekilde ürün bazlı ayrıntılı verilerle geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Elektronik Ticaret Bilgi Sisteminin (ETBİS) kullanıcı dostu olmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Yurt dışı pazar örnekleri incelenerek ihracat potansiyeli yüksek ürünlerin tespitine yönelik rapor hazırlanacaktır.
Tedbir 620.8. Elektronik ticarete haksız ticari uygulamalara yönelik denetim ve inceleme faaliyetleri yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Haksız ticari uygulamalara karşı kapsamlı ve etkin denetim faaliyetleri yürütülecektir.
Tüketicinin korunmasıyla ilgili mevzuat gözden geçirilecek, hassas tüketici gruplarına özel önlemler getirilecek ve uygulamalar iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.621)		
Tedbir 621.1. Tüketicinin korunmasına ilişkin mevzuat güncel gelişmelere uygun olarak gözden geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Tüketici hukukunun dinamik yapısı göz önünde bulundurularak ihtiyaç duyulan yasal düzenlemelerin tespitine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 621.4. "Dijital Tüketicinin Korunması" yaklaşımıyla dijital mecralarda yer alan reklamlar başta olmak üzere tüketiciyi aldatıcı, yanıltıcı uygulamalara karşı çalışmalar yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Dijital Tüketicinin Korunması kapsamında mevzuat değişikliğine gidilecektir. 2. Sektör farkındalığını artırmaya yönelik toplantılar ile tüketici bilincini artırmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 621.5. Tüketici hakem heyetlerinin 81 il merkezinde olacak şekilde yeniden yapılandırılması sağlanacak, kurumsal ve beşeri kapasiteleri geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Tüketici hakem heyetleri 81 il merkezinde olacak şekilde yeniden yapılandırılacaktır. 2. Tüketici hakem heyetlerinin kurumsal kapasitesini artırıcı çalışmalar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 621.6. Tüketici uyuşmazlıklarının elektronik ortam üzerinden çözülebilmesi amacıyla Tüketici Şikâyet Platformu oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Tüketici Şikâyet Platformunun sistem altyapısı kurulacaktır.

Tedbir 621.9. Tüketici Bilgi Sisteminde yenilik ve iyileştirme çalışmaları yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Tüketici Bilgi Sisteminde (TÜBİS) faaliyetlerinin daha hızlı, kolay ve etkin yürütülmesi sağlanacaktır.
Tedbir 621.10. Çocuklar ve yaşlılar öncelikli olmak üzere hassas tüketici gruplarına özel önlemler alınacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Hassas tüketici gruplarına yönelik belirlenen yol haritası doğrultusunda ilgili mevzuat çalışmasında hassas tüketicilerin ihtiyaçları göz önünde bulundurulacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Lisanslı Depo Sayısı	Adet	187	222	230
İnternet Üzerinden Alışveriş Yapanların Oranı (Yüzde) (3)	Oran	49,5	51,7	52,3
Tüketici Ürünlerindeki Güvensizlik Oranı (Yüzde)	Oran	1,7	1,6	1,6
e-İhracatın İhracattaki Payı (Yüzde)	Oran	2,1	3,3	5,0

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) İnternet kullanan bireylerin kişisel kullanım amacıyla internet üzerinden mal veya hizmet siparişi verme ya da satın alma oranıdır.

2.2.3.10. Gümrük Hizmetleri

a) Mevcut Durum

İhracatın artırılması, toplum ve çevrenin korunması, kaçakçılıkla etkin mücadele edilmesi hedefleri çerçevesinde uluslararası standartlara uyumlu gümrük politikaları uygulanmaya devam edilmiştir. Şeffaflığın artırılması, bürokrasinin ve maliyetlerin azaltılması konusunda çalışmalar yürütülmüş ve sektörün ihtiyaçlarına uygun çözümler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Güvenilir firmalara gümrük işlemlerinde kolaylık sağlayan ve 2013 yılında uygulamaya konulan Yetkilendirilmiş Yükümlü uygulaması kapsamında yetki verilen firma sayısı 15 Ekim 2024 tarihi itibarıyla 744'e ulaşmıştır. Gümrük hizmetlerinin kolaylaştırılması kapsamında aynı tarih itibarıyla ithalatta yerinde gümrükleme yetkisine sahip firma sayısı 17, ihracatta yerinde gümrükleme yetkisine sahip firma sayısı 64 olmuştur. Ayrıca 68 firma izinli gönderici, 20 firma izinli alıcı yetkisine sahiptir. 15 Ekim 2024 tarihi itibarıyla gümrük müşaviri sayısı 3.584, gümrük müşavir yardımcısı sayısı 11.223 ve yetkilendirilmiş gümrük müşaviri sayısı 407'ye yükselmiştir.

Kaçakçılıkla mücadele çalışmaları kapsamında 2023 yılında ele geçirilen kaçak eşyanın toplam piyasa değeri bir önceki yıla kıyasla yüzde 93 artarak 23 milyar 74 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2024 yılı Ağustos sonu itibarıyla yakalama değeri bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla yüzde 164'lük artış göstererek 28 milyar 332 milyon 807 bin TL'ye ulaşmıştır.

Fikri ve sınai mülkiyet haklarının gümrüklerde korunması için yapılan başvuru sayısı 2023 yılında 2.869 iken, 2024 yılı Ocak-Eylül döneminde 2.215 olarak gerçekleşmiştir.

Kara Kapıları Taşıt Takip Programından alınan verilere göre, 2023 yılında kara sınır kapılarında toplam 10.081.658 araç giriş-çıkışı kaydedilirken, Eylül 2024'e kadar olan sürede

toplam 7.906.614 araç giriş-çıkışı gerçekleşmiştir. 2023 yılı kara gümrük kapılarında giriş çıkış yapan yolcu sayısı 32.400.567 kişiye, 2024 yılı Ocak-Eylül döneminde bu sayı 25.772.964 kişi olmuştur. 2024 yılı verilerine göre en çok yolcunun geçiş yaptığı sınır kapısı 6.517.292 kişiyle Kapıkule Sınır Kapısı olmuştur.

Gümrük idarelerinde sürdürülen modernizasyon ve yapım işlerinin tamamlanarak yeni gümrük tesislerinin hizmete açılması önemini muhafaza etmektedir. Türkiye’de 19 Gümrük ve Dış Ticaret Bölge Müdürlüğü faaliyet göstermekte ve bunlara bağlı 157’si faal, 16’sı faal olmayan toplam 173 Gümrük Müdürlüğü bulunmaktadır. Günümüzün değişen şartlarına uyum sağlanması amacıyla gerekli görülen hizmet binalarında ve gümrük kapılarında modernizasyon çalışmaları sürdürülmektedir. Bunun yanı sıra yapımı devam eden gümrük hizmet binaları ve gümrük kapılarıyla güvenli ticaret, işlem sürelerinin kısaltılması, kaçakçılığın önlenmesi gibi konularda iyileşme sağlanması ve gümrük sürecinin etkinliğe kavuşturulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, Ceylanpınar Gümrük Kapısının inşaat çalışmaları 2024 yılının ilk yarısında tamamlanmıştır. Gürbulak Gümrük Kapısının inşaat çalışmalarının ise 2025 yılında tamamlanması hedeflenmektedir. Diğer yandan, Şubat 2023 tarihli depremler sonrasında deprem tehlikesi bulunan illerdeki yapım projelerine ağırlık verilmesi kararlaştırılmış olup söz konusu illerdeki projeler devam etmektedir.

Türkiye’nin de taraf olduğu Ortak Transit Sözleşmesi kapsamında transit eşyasının işlemlerinin hızlandırılarak basitleştirilmesini ve ticaret erbabının zaman kaybetmesini önleyerek maliyetlerin azaltılmasını sağlamak amacıyla oluşturulan Ortak Transit Rejimi çerçevesinde Türkiye’den Avrupa Birliğine, karayoluyla Muratbey Gümrük Müdürlüğünden yapılan ihracat taşımalarının 2023 yılı sonu itibarıyla yüzde 26’sı izinli gönderici tesislerinden gerçekleştirilmiş olup 2024 Ağustos sonu itibarıyla bu oran yüzde 33,2’ye ulaşmıştır.

Kaçakçılıkla mücadelede ihtiyaç duyulan yeni nesil teknolojilerin yerli ve milli imkânlarla üretilmesini sağlayıp sanayi üretiminde katma değerin artırılması, dışa bağımlılığın azaltılması ve yasadışı ticaretin önlenmesi amacıyla başlatılan ve “fiziki müdahalesiz kontrol teknolojileri” olarak adlandırılan Milli Araç ve Konteyner Tarama (MİLTAR) projesinin üçüncü faz çalışmalarına MİLTAR 3 adıyla devam edilmektedir.

Sistemlerin yerli olarak tedarikine devam edilmekte olup ürün çeşitliliğine gidilerek MİLTAR projesi kapsamında üretilen ve “hayalet” adı verilen bir adet Geri Yansıma Teknolojili Araç ve Konteyner Tarama Sistemi Habur Gümrük Kapısında 15 Ağustos 2024 tarihinde faaliyete geçmiştir.

Kaçakçılıkla etkin mücadeleyi sağlayacak teknik cihaz ve sistemlerin tüm sahalarda yaygınlaştırılmasına 2024 yılında da devam edilmiştir. Bu kapsamda, Akçakale ve Karkamış Gümrük Kapılarında bulunan güvenlik kamera sistemlerinin yenilenmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. 21 kara gümrük kapısında bulunan ve garantisi biten Plaka Tanıma Sistemlerinin bakım onarım ihalesi 2024 yılında yapılmıştır. Yıl sonuna kadar ilgili sahalarda plaka tanıma sistemlerinin yeni yazılım üzerinden hizmet vermesi planlanmaktadır. Halen tüm gümrük saha ve limanlarında kullanılan Araç Takip Sistemi projesinin devamı olarak, Transit Rejim Hükümleri kapsamında taşımacılık yapan araçlardaki eşyanın rejim hükümlerine aykırı olarak yurt içinde bırakılmasını veya eşyanın değiştirilmesine engel olmak amacıyla riskli durumların izlenmesini sağlayacak 425 adet Kapan Takip Sisteminin (Gümrüklü Eşya ve Nesne Takip Sistemi) alımı tamamlanmıştır.

Gümrük idarelerinin denetim, kontrol, yetki ve sorumluluğunda bulunan; kara, hava ve deniz sınır kapılarında kaçakçılık risklerinin bertaraf edilmesi, karasularındaki caydırıcılığı ve etkin denetimi sağlamak amacıyla Gümrük Muhafaza Devriye Botlarının Temini projesi

kapsamında 2024 yılının ilk yarısında temin edilen beş botla envanterdeki toplam bot sayısı 27'ye yükseltilmiştir.

Havayolu işlem süreçlerinin sadeleştirilmesi, şeffaf bir şekilde takip edilebilmesi, işlem süreçlerinin kısaltılması ve maliyetlerin azaltılması hedefi doğrultusunda başlatılmış olan Havayolu İşlemlerinin Dijitalleştirilmesi projesi yazılım çalışmaları tamamlanmış olup projenin ilk adımı olarak Hava Yolu Beyan Formunun elektronik ortamda verilmesini sağlayan Hava Yolu Gümrük Beyan Sistemi pilot uygulaması 25 Ocak 2024 tarihinde Ankara Esenboğa Gümrük Müdürlüğünde gerçekleştirilmiştir.

Serbest bölgelerde gerçekleştirilen faaliyetlerin elektronik ortama aktarılması, kolay ve hızlı bir şekilde raporlama yapılabilmesi, veri tabanı oluşturulması, takip edilebilmesi ve ilgili tüm kurum ve kuruluşlar arasındaki bilgi paylaşımının internet tabanlı bir program üzerinden gerçekleştirilmesine devam edilmesi kapsamında Serbest Bölgeler Bilgisayar Uygulama Projesinin yeniden yazılmasına yönelik çalışmalara başlanmıştır.

İthalat denetimleri, Dış Ticarete Risk Esaslı Kontrol Sistemi (TAREKS) üzerinden elektronik ortamda risk esaslı olarak gerçekleştirilmektedir. TAREKS sayesinde denetimlerin etkin ve verimli şekilde gerçekleştirilmesi sağlanmakta ve işlemler 7/24 çevrimiçi takip edilmektedir. TAREKS'in yapay zekâ destekli yeni risk analizi odağında yenilenerek daha etkin bir ürün güvenliği denetimi sağlanmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

Gümrükte Kullanılan Belgelerin Dijitale Dönüşümü projesiyle ihracat ve antrepo işlemlerinde hayata geçirilen Kağıtsız Gümrük Uygulamasının kapsamının genişletilerek ithalat işlemlerinde de kullanılmasına yönelik çalışmalar yürütülmekte olup 27 Aralık 2023 tarihi itibarıyla Esenboğa Gümrük Müdürlüğünde AB'den gelen belirli bir grup eşya için pilot uygulamaya başlanmıştır.

b) Amaç

Uluslararası standartlar ve yükümlülüklerimiz doğrultusunda şeffaflığı ve öngörülebilirliği esas alarak ticareti kolaylaştırmak ve kaçakçılıkla etkin mücadele etmek temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülkemizin ulusal hak ve menfaatleri gözetilerek, gümrük alanında ikili, bölgesel ve çok taraflı ticari ve ekonomik ilişkileri ve iş birlikleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.623)		
Tedbir 623.1. Ülkemizde ve dünya ticaretinde yaşanan ekonomik gelişmeler göz önünde bulundurularak Gümrük Birliği'nin güncellenmesine ilişkin çalışmalar yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Gümrük Birliği'nin güncellenmesi hedefiyle ülkemizle AB arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik kurulan yakın diyalog çerçevesinde, AB kurumları ve üye ülkeler nezdinde ticari sorunların ele alınması ve yeni alanlarda işbirliğinin derinleştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
Farklı kurumlarca yapılan kontrol, izin ve onay süreçleri basitleştirilecek ve bu süreçlerde aranan belgeler azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.624)		

Tedbir 624.2. Dış ticaret işlemlerinde blok zincir ve otomatik karakter tanıma (OCR) gibi yenilikçi teknolojiler kullanılarak kâğıtsız ortamda gümrük uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Gümrük işlemleri ve mevzuatı konusunda yapay zekâ teknolojileriyle desteklenen, dijital bir panel oluşturulmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Bilgisayarlı Gümrük Etkinlikleri (BİLGE) Sisteminde blokzincir (İhracat Zinciri) kullanımına ilişkin çalışmalar yürütülecektir. 3. İthalatta kâğıtsız gümrük uygulamalarına geçiş için gerekli teknik çalışmalara devam edilecektir. 4. Gümrük müdürlüklerince yürütülen beyanname kontrol süreçlerinin iyileştirilmesi ve eşyanın tarife, kıymet ve vergilendirilmesine yönelik olarak idarece yapılan tespitlerdeki doğruluk oranının artırılması amacıyla yapay zekâ destekli bir sistem geliştirilmesine yönelik çalışma yapılacaktır.
Tedbir 624.4. Dış ticaret işlemlerinde sorumlu olan kurumların veri paylaşımı yapması sağlanarak mükerrer veri girişleri önlenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Tek Pencere Sisteminde entegre kurum/kuruluşlar ile belge sayılarının artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir. 2. Demiryolu Tek Pencere Sisteminin hayata geçirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 624.5. Gümrük kapılarında yaşanan bekleme nedeniyle artan maliyetlerin düşürülmesi için beklemeye sebep olan mevzuat ve altyapı unsurları iyileştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Gürbulak Gümrük Kapısında yürütülen inşaat çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Gümrük kapılarında görev ve sorumluluğu olan bakanlıkların 7/24 çalışma sistemine uyumu takip edilecektir.
Gümrük hizmetleri yeşil ve dijital dönüşümle uygun bir yapıya kavuşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.626)		
Tedbir 626.1. Geleneksel dış ticaret modelleriyle kurgulanan dış ticaret ve gümrük mevzuatı ikiz dönüşüme uyum doğrultusunda e-ihracatın gereklilikleri de dikkate alınarak revize edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Hem küresel e-ticaret pazarında kendi ihracatçımıza rekabet gücü sağlamak hem de İstanbul'u uluslararası kargo aktarma merkezi yapmak amacıyla ülkemizde Sipariş Karşılama Merkezleri kurulmasına yönelik mevzuat ve bilgi teknolojileri altyapısı oluşturulacaktır. 2. Karşı ülke gümrük uygulamalarına ilişkin güncel bilgiler, Ticaret Bakanlığına ait internet sitesi üzerinden ihracatçılara sunulacaktır.

Tedbir 626.2. İhracatçıların e-ihracat adımlarını öğrenebileceği yapay zekâ destekli eğitim platformları ile ihracatçıların küresel alıcılara ulaşılabilir kılacak ve dijital altyapılarını destekleyecek yeni nesil milli bir firmadan firmaya iş platformu hayata geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. İlk fazı hayata geçirilen e-Kolay İhracat Platformuna yönelik olarak vatandaşlar bilgilendirilecek ve Platformun geniş kitlelerce kullanımı sağlanacaktır.
Gümrük işlemlerinde etkinlik ve verimliliğin artırılması amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinden azami ölçüde yararlanılacak ve altyapı ihtiyacı karşılanacaktır. (Kalkınma Planı p.628)		
Tedbir 628.2. İhracat işlemlerinde blokzincir teknolojisinin kullanılmasına ilişkin yürütülen çalışmaların Bilgisayarlı Gümrük Etkinlikleri (BİLGE) Sistemini de kapsayacak şekilde geliştirilmesi sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İhracat işlemleriyle ilgili tüm gümrük ve lojistik süreçlerinin blokzincir altyapısı kullanılarak süreçteki tüm paydaşlarca elektronik ortamda tek bir ekrandan yürütülebilmesi ve izlenebilmesini sağlayacak İhracat Zinciri Projesinin hayata geçirilmesine ilişkin çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 628.3. Eşya, taşıt ve yolcu kontrollerinde ileri teknolojiye sahip sistemler ve uygulamalar yaygınlaştırılarak yazılımlar geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Eşya ve taşıt işlemlerine ilişkin risk bazlı gümrük kontrollerinde makine öğrenmesi ve yapay zekâ algoritmaları aracılığıyla veri madenciliği sistemi kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 628.4. Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü sahibi firmalara ilave kolaylıklar sağlanarak ihracatta yerinde gümrükleme izninin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yetkilendirilmiş yükümlü uygulamasının gümrükle ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşlarının mevzuatında da yer alabilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Uluslararası yükümlülüklerimizle uyumlu şekilde e-ihracatın artırılmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.630)		
Tedbir 630.1. e-İhracat süreci başta olmak üzere basitleştirilmiş gümrük beyanı süreci QR kodu uygulamalarıyla ele alınacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Basitleştirilmiş gümrük beyanı sürecinde karekod uygulamasıyla ilgili çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 630.2. e-İhracata ilişkin lojistik ağı etkin ve verimli bir şekilde kurulması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Yurtdışı Lojistik Dağıtım Ağları (YLDA) desteklenmeye devam edilecek, yeni projelerin destek kapsamına dâhil edilmesi sağlanacaktır. 2. YLDA desteği kapsamında e-ihracat ağına dâhil ihracatçıların lojistik maliyetlerinin ve uçtan uca teslimat sürelerinin en aza indirilmesi sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Toplam YYS Sahibi Firma Sayısı	Adet	690	700	725
İhracatta Yükün Deniz Limanlarında Gümrük Gözetiminde Ortalama Bekleme Süresi	Gün	1,69	1,95	2,0
İhracatta Yükün Kara Kapılarında Gümrük Gözetiminde Ortalama Bekleme Süresi	Saat	3,98	4,0	3,9
İlk 4 Saatte Gümrüklemesi Tamamlanan İhracat Beyannamesi Oranı	Yüzde	88,3	87,5	88,0

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3.11. İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Kentsel dönüşüm faaliyetlerinin ve Şubat 2023 tarihli depremler sonrasında deprem bölgesindeki yeniden imar çalışmalarının etkisiyle inşaat sektörü 2024 yılı ikinci çeyrekte yüzde 6,5 büyümüştür. Depremlerden sonra sektörde yaşanan büyümenin Kamuda Tasarruf Tedbirleri kapsamında kamu inşaat yatırımlarının yavaşlatılması nedeniyle durağan bir seyir izleyeceği tahmin edilmektedir.

İnşaat sektöründe yeni iş siparişleri endeksi Haziran ve Temmuz aylarında sınırlı ölçüde gerilemiş, Ağustos ayında ise bir önceki aya göre yüzde 1,2 artış göstermiştir. İnşaat Sektörü Güven Endeksinde 2024 yılı Haziran ve Temmuz aylarında görülen gerileme Ağustos ayında durmuş ve bir önceki aya göre yüzde 1,1 artış göstermiştir.

OECD tarafından küresel çelik piyasasına yönelik 2024 yılı ikinci çeyrek için yayımlanan rapora göre 2024 yılı Şubat ayı itibarıyla bir önceki yılın Haziran ayına göre dolar bazında çelik fiyatları sabit kalmış, inşaat demiri fiyatlarında ise yüzde 3 artış gerçekleşmiştir. İnşaat demiri ve çelik fiyatlarında Ocak 2008'den Şubat 2024'e kadarki dönemde sırasıyla dolar bazında yüzde 7 ve yüzde 8 artış gerçekleşmiştir. Söz konusu rapora göre ayrıca 2024 yılı Şubat ayı itibarıyla bir önceki yılın Haziran ayına göre demir cevheri fiyatı yüzde 8,5, hurda fiyatı yüzde 10 artmıştır.

Dünya genelinde artan kaynak maliyetleri inşaat sektörünü de etkilemiş ve ülkemizdeki malzeme fiyatlarına önemli ölçüde yansımıştır. Malzeme fiyatlarındaki ve işgücü maliyetlerindeki artışlar yeni konut fiyatları başta olmak üzere inşaat sektöründeki genel fiyat artışına neden olan etkenler arasındadır. TÜİK tarafından yayımlanan inşaat maliyet endeksi, Temmuz 2024'te bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 46,4 artarken malzeme endeksi yüzde 41, işçilik endeksi yüzde 58,4 artmıştır. Kamu altyapı projelerinden oluşan bina dışı yapıların inşaat maliyet endeksinde de bir önceki yılın aynı ayına kıyasla yüzde 45 artış meydana gelmiştir.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca Mimarlık ve Mühendislik Hizmet Bedellerinin Hesabında Kullanılacak 2024 Yılı Yapı Yaklaşık Birim Maliyetleri Hakkında Tebliğ 20 Şubat 2024 tarihinde yayımlanmıştır. Bir önceki yılın Ağustos ayında yayımlanan tebliğde

yer alan birim maliyetlere göre tüm inşaat gruplarının birim maliyetlerinde yaklaşık yüzde 30'un üzerinde artış gerçekleşmiştir.

TABLO II: 36- İnşaat Sektöründeki Gelişmeler

	2021	2022	2023	2024
İnşaat Sektörü GSYH Payı (Cari Fiyatlarla)	5,1	4,9	5,6	6,2(1)
İnşaat Sektörü Büyüme Hızı (2009 Sabit Fiyatlarıyla)	-0,6	-7,1	7,8	11,1(2)

Kaynak: TÜİK

(1) Ocak-Mart Dönemi

(2) Bir önceki yılın Ocak-Mart dönemine göre

2021 ve 2022 yıllarında negatif büyüme hızıyla seyreden sektörde, 2023 yılında yüzde 7,8'lik büyümeyle daralma eğilimi sona ermiştir. Sektörün GSYH içindeki payı ise 2024 yılının ilk çeyreğinde yüzde 6,2 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 37- İnşaat Sektörü İstihdamı

	2021	2022	2023	2023 (1)	2024 (1)
İstihdam (Bin Kişi)	1 760	1 842	2 000	1 959	2 162
İstihdam Payı (Yüzde)	6,1	6	6,4	6,3	6,7

Kaynak: TÜİK

(1) Ocak-Haziran dönemi ortalama değerleri esas alınmıştır.

Türkiye'nin önemli istihdam kaynaklarından biri olan inşaat sektörünün istihdamında ve toplam istihdam içindeki payında Ocak-Haziran 2024 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre artış meydana gelmiştir.

2024 yılı ikinci çeyreğinde yapı kullanma izin belgesi verilen bina sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 14,7, daire sayısı yüzde 23,5 ve toplam metrekare büyüklüğü yüzde 14,7 azalmıştır. Yapı kullanma izni verilen iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar ile toptan ve perakende ticaret binalarının toplam metrekare büyüklüğü, Ocak-Haziran 2024 döneminde önceki yılın aynı dönemine göre sırasıyla yaklaşık yüzde 6,9 ve yüzde 58,4 artmıştır.

TABLO II: 38- Metrekare Büyüklüğüne Göre Yapı Kullanma İzin Belgesi Alan Binaların Dağılımı

	2021	2022	2023	2023 (1)	2024 (1)
Bir Daireli İkamet Amaçlı Binalar	4 999	6 791	6 591	2 870	3 697
İki ve Daha Fazla Daireli İkamet Amaçlı Binalar	94 208	95 265	78 702	34 423	36 811
Toptan ve Perakende Ticaret Binaları	6 009	3 721	3 022	1 281	2 030
Kamu Eğlence, Hastane, Eğitim veya Bakım Binaları	5 123	5 465	4 060	1 222	3 447
Sanayi Binaları ve Depolar	6 603	5 904	6 357	2 955	3 498

Kaynak: TÜİK

(1) Ocak-Haziran dönemi değerleri esas alınmıştır.

2024 yılında inşaat sektöründe sürdürülebilir ve çevre dostu inşaat sektörü hedefi doğrultusunda karbon-nötr beton kullanımı, üç boyutlu yazıcılarla yapım, ısı yalıtımı ve enerji verimliliği sağlayan akıllı malzemeler ile geri dönüştürülmüş malzeme kullanımı, prefabrik yapılar gibi eğilimlerin artarak devam etmesi beklenmektedir.

Kamu ihale, alım ve sözleşme süreçlerinde Elektronik Kamu Alımları Platformu üzerinden yürütülecek iş ve işlemleri düzenleyen Kamu Alımlarının Elektronik Ortamda Yapılması Yönetmeliği ile eki Elektronik Ortamda Yapılan İhalelerde Uygulanacak Tip İdari Şartname ve buna bağlı diğer düzenlemeler 15 Ocak 2025 tarihinde yürürlüğe girmek üzere 18 Mayıs 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Ayrıca kamu ihale mevzuatında değişiklik yapan 10 yönetmelik ve iki tebliğ de aynı tarihli Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.

Şubat 2023 tarihli depremlerden etkilenen yerlerde ağır ve orta hasarlı yapıların yerinde yeniden yapımına yönelik iş ve işlemlerde kullanılmak üzere hak sahiplerine verilecek nakdi veya aynı hibe ile yapım kredisine ilişkin usul ve esasları belirlemek üzere 7700 sayılı ve 5 Ekim 2023 tarihli Cumhurbaşkanı Kararı yürürlüğe girmiştir.

1 Ocak 2025 tarihinden itibaren geçerli olacak Ahşap Binalar Tasarım, Hesap ve Yapım Esaslarına Dair Yönetmelik 24 Mart 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Yönetmelikle taşıyıcı ahşap yapı elemanlarının ve yapı sistemlerinin kullanım amaçlarına uygun olarak, yeterli bir güvenlikle tasarımına ve yapımına ilişkin yöntem, kural ve koşullara dair usul ve esaslar düzenlenmiştir.

Ticaret Bakanlığı verilerine göre yurt dışı müteahhitlik firmaları 1972 yılından Eylül 2024 sonuna kadar 137 ülkede 515,8 milyar dolar değerinde 12.297 proje üstlenmiştir.

TABLO II: 39- Yurt Dışı Müteahhitlik Firmalarının En Çok Proje Yaptığı Ülkeler

Ülke	2023		Ülke	1972-2024 Ağustos	
	(Milyon Dolar) (1)	(Yüzde Pay)		(Milyon Dolar) (1)	(Yüzde Pay)
Rusya	4 612	16,5	Rusya	102 276	19,8
Romanya	3 639	13,0	Türkmenistan	53 541	10,4
Türkmenistan	3 433	12,1	Irak	34 990	6,8
S. Arabistan	2 928	10,4	Libya	30 967	6,0
Irak	1 488	5,3	Kazakistan	30 025	5,7

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Projelerin Toplam Bedeli

1972’den bugüne kadar proje yapılan ülkelere bakıldığında Rusya-Ukrayna savaşının olumsuz etkilerine rağmen Rusya’nın ilk sıradaki konumunu koruduğu görülmektedir. Firmaların en çok proje gerçekleştirdiği ülkeler Bağımsız Devletler Topluluğu, Orta Doğu ve Afrika ülkeleridir.

2024 yılı Ocak-Eylül döneminde Türk inşaat firmaları yurt dışında 11,8 milyar dolar tutarında proje üstlenmiştir.

TABLO II: 40- Yurt Dışı Müteahhitlik Firmaları Tarafından Üstlenilen Projelerin Sektörel Dağılımı

Sektörler	2023		Sektörler	1972-2024 Ağustos	
	(Milyon Dolar) (1)	(Yüzde Pay)		(Milyon Dolar) (1)	(Yüzde Pay)
Karayolu/Tünel/Köprü	5 528	19,7	Karayolu/Tünel/Köprü	71 440	13,9
Enerji Santrali	4 315	15,4	Konut	71 037	13,8
Konut	2 861	10,2	Enerji Santrali	44 201	8,6
Havalimanı	2 684	9,5	Ticaret Merkezi	36 494	7,1
Demiryolu	2 243	8,0	Havalimanı	33 740	6,5

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Projelerin Toplam Bedeli

Yurt dışı müteahhitlik firmalarının üstlendiği projelerin dağılımına bakıldığında 1972'den 2024 Eylül ayı sonuna kadar ilk sırayı yüzde 13,9'luk payla karayolu/tünel/köprü projelerinin aldığı görülmektedir. 2023 yılında karayolu/tünel/köprünün ilk sırayı alması ve enerji santrali, havalimanı, demiryolu gibi sektörlerin yüksek payı firmaların katma değeri yüksek altyapı projelerinde önemli oranda yer aldığını göstermektedir.

b) Amaç

Net sıfır karbon hedefi doğrultusunda yenilenebilir kaynakları kullanan, sürdürülebilir ve güvenli yapıyı çevre oluşturmak; güçlü ve entegre tedarik zincirlerine sahip, düşük karbonlu yapı malzemelerini rekabetçi maliyetlerle üretebilen, teknolojik kabiliyeti yüksek bir inşaat sektörü oluşturmak ve ülkemizi yurt dışında küresel bir marka haline getirmek temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İnşaat sektörünün yeşil dönüşümü sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.633)		
Tedbir 633.2. Gömülü karbon miktarı ve karbon ayak izi azaltılmış, sürdürülebilir inşaat malzemesi üretimi ve kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Binaların yapım, kullanım ve yıkım süreçlerini içeren ulusal düzeyde Yaşam Döngüsü Değerlendirme (YDD) yöntemi altyapısı oluşturulacaktır.
Tedbir 633.4. Geri dönüştürülebilir yapı malzemesi ve çevreye duyarlı inşaat teknolojilerinin kullanılmasını özendirmek ve yaygınlaştırmak amacıyla düzenlemeler yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Yapı Malzemeleri Tüzüğü AB mevzuatıyla uyumlaştırılacaktır. 2. İl müdürlüklerinin bünyesinde bulunan yapı malzemeleri laboratuvarlarının altyapısı güçlendirilecektir.
Tedbir 633.9. Neredeyse Sıfır Enerjili Bina (nSEB) kriterleri iyileştirilecek ve geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Neredeyse Sıfır Enerjili Bina (nSEB) kriterlerini sağlayan binalar incelenerek asgari yenilenebilir enerji kullanım oranı şartının uygulanacağı bina m ² sınırının kademeli olarak artırılması yönünde çalışmalar yapılacaktır.

Tedbir 633.10. nSEB uygulamaları hakkında toplumsal farkındalık oluşturulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği ve nSEB uygulamaları hakkında ilgili kurumlara, uygulayıcılara ve sektöre yönelik eğitim ve seminer gibi faaliyetler düzenlenecektir.
Tedbir 633.11. Yeşil binalar ile yeşil yerleşmelerin sertifikalandırılmasına yönelik Ulusal Yeşil Sertifika Sistemi yaygınlaştırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. 2026 yılından sonra inşa edilecek olan toplam inşaat alanı 10 bin m ² 'nin üzerindeki yeni kamu binalarının yeşil bina sertifikalı olması yönünde mevzuat geliştirilecektir. 2. Yeşil bina ve yerleşmeler ile Ulusal Yeşil Sertifika Sistemi (Yes-TR) hakkında ilgili idarelere, uygulayıcılara ve sektöre yönelik eğitim, seminer gibi faaliyetler düzenlenecektir.
Tedbir 633.12. Ulusal Yeşil Bina Sertifika Sistemi (Yes-TR) uluslararası kullanıma uygun hale getirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Yes-TR'nin diğer ülkelerde kullanımına imkân verecek sistem, yazılım ve altyapı çalışmaları yürütülecektir.
İnşaat ekosisteminde dijitalleşme artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.637)		
Tedbir 637.1. Başta kamu alımları olmak üzere yapı bilgi modellemesi, yaşam döngüsü analizi gibi dijital tasarım ilkeleri kademeli şekilde zorunlu hale getirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Yapı Bilgi Modellemesi (YBM) entegrasyonu için strateji belgesi ve mevzuat hazırlanacaktır.
Yapı denetim sistemi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.638)		
Tedbir 638.1. Yapı denetim mevzuatı sektördeki tüm paydaşların görüşü alınarak güncellenecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Sektör temsilcilerinin karşılaştığı sorunlar göz önünde bulundurularak mevzuatta ihtiyaç duyulan değişikliklere ilişkin çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 638.2. Yapı denetimi sürecinde gerekli teknik bilgi ve donanımına sahip mühendislik hizmeti verilebilmesi için saha tecrübesini ve sürekli meslek içi eğitimi dikkate alan yetkin/uzman bir mühendislik sisteminin oluşturulması sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Yapı denetim sektöründe yer alan denetim elemanlarının teknik bilgi ve donanımlarının artırılması ve değişen mevzuat hükümlerine hakim olmasına yönelik belirli dönemlerde zorunlu meslek içi eğitim verilecektir.
Tedbir 638.3. Binaların performans seviyelerine göre periyodik olarak muayene ve denetiminin yapılmasına ilişkin mevzuatın geliştirilmesi ve belirlenen alanlardaki binaların yapısal muayene sonucunda performans seviyesinin basitleştirilmiş yöntemlerle belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Binaların periyodik muayene ve denetiminin yapılmasına ilişkin mevzuat geliştirilecektir.

İş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin kalitesi teknolojik gelişmeler ve güncel eğilimlerle uyumlu olacak şekilde artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.640)		
Tedbir 640.1. İş sağlığı ve güvenliği profesyonellerine yönelik eğitim müfredatı sektör, faaliyetler ve iş ekipmanları ile yaşanan iş kazaları göz önüne alınarak iyileştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, STK'lar	1. İş sağlığı ve güvenliği (İSG) profesyonellerine yönelik temel eğitim müfredatı güncellenecektir.
Tedbir 640.2. Yüksekte güvenli çalışma bilincinin artırılmasına ve iş kazalarını önleyici nitelikte iş ekipmanına yönelik bilgilendirme faaliyetleri, teknik rehberlik ve destekler yaygınlaştırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, STK'lar	1. Sektörde yaygın kullanılan iş ekipmanı öncelikli olmak üzere teknik rehberler hazırlanacak ve tarafların erişimine sunulacaktır. 2. Sektöre hizmet veren İSG profesyonellerine yönelik bilgilendirme toplantıları düzenlenecektir. 3. Yüksekte güvenli çalışma yöntemleri konusunda inşaat sektörü taraflarının bilgilendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Kamu ihale mevzuatı ve uygulamaları uluslararası norm ve standartlarla uyumlu olacak şekilde güncellenecek, kamu ihale usulleri ile yapım ve hizmet yüklenicilerinin seçim kriterleri rekabeti sağlayacak şekilde yeniden belirlenecektir. (Kalkınma Planı p.641)		
Tedbir 641.5. Tüm kamu ihale ve alımlarının hızlı, etkin ve saydam bir şekilde tek bir platformdan yürütülmesi amacıyla sistem güncellenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Elektronik Kamu Alımları Platformunun güncel teknolojilerle yenilenmesine yönelik analiz, yazılım ve test süreçlerine devam edilecektir.
Tedbir 641.6. Kamu ihale sözleşme süreçlerinin dijitalleştirilmesi amacıyla merkezi bir platform oluşturulacak, tüm kamu kurum ve kuruluşlarının işlemlerini bu platform üzerinden yürütmesi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu ihale sözleşme işlemlerinin elektronik ortamda tek bir platformdan yürütülmesine yönelik yazılım geliştirilmesine ilişkin olarak sözleşmelerin elektronik ortamda imzalanmasını sağlamak için yazılım geliştirme ve test süreçlerine devam edilecektir.
Müteahhitlik ve teknik müşavirlik firmalarının uluslararası rekabet gücü artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.643)		
Tedbir 643.1. Yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinin yeni pazarlara girebilmesi, mevcut pazarlarda derinleşmesi, Türk inşaat ürünlerinin ihracatına katkı sağlanması için firmaların uluslararası pazarlarda konumlanması, güçlenmesi ve markalaşması yönünde desteklenmesine devam edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), TİKA	1. Yurt dışı müteahhitlik sektörünün yeni pazarlara açılması ve Türk firmalarının daha fazla proje üstlenmesini teminen sektör çatı kuruluşlarıyla müteahhitlik heyet programları sürdürülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Yurt Dışı Teknik Müşavirlik Hizmetleri Yıllık Toplam Proje Tutarı	Milyon Dolar	240	210	225
Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri İş Hacmi	Milyar Dolar	28	26	30

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.2.4. Devlet Yardımları

a) Mevcut Durum

2024 yılında sektörel ihtiyaçlar ve gelişmeler ışığında tarım, ihracat, madencilik ve girişimcilik sektörlerinde sekiz devlet yardımı hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararı yayımlanmıştır. Söz konusu Kararlardan altısı ile mevcut Kararlarda değişiklik veya süre uzatımı yapılırken yayımlanan iki yeni Cumhurbaşkanlığı Kararı ile tarım sektöründe planlı üretime geçilmesi düzenlenmektedir. Bunlar 26 Temmuz 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 2024-2026 Yıllarında Yapılacak Hayvancılık Desteklemelerine İlişkin 8760 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile 29 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 2025-2027 Yıllarında Yapılacak Bitkisel Üretime Yönelik Desteklemeler ile Diğer Bazı Tarımsal Desteklemelere ilişkin 8859 sayılı Cumhurbaşkanlığı Karardır.

2024 yılında 102 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi uyarınca devlet yardımı uygulayan kamu kurum ve kuruluşları tarafından devlet yardımlarının etkilerinin değerlendirilmesine ve uygulamaların iyileştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmüş ve Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından 2023 Yılı Devlet Yardımları Değerlendirme Raporu hazırlanmıştır.

Devlet yardımlarının etkilerinin değerlendirilmesi kapsamında 2023 yılında Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan Devlet Yardımları Etki Değerlendirme Rehberinin kapsamı 2024 yılında genişletilerek anılan Rehber, Başkanlığın internet sitesinde yayımlanmıştır. Ayrıca uygulayıcı kurumların etki değerlendirme kapasitelerinin artırılması amacıyla Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından 2023 yılında düzenlenen eğitim programlarına devlet yardımı uygulayan MYB kapsamındaki kamu kurum ve kuruluşlarından 239 temsilci katılmış ve eğitim programlarını başarıyla tamamlayan 157 temsilci sertifika almıştır. 2024 yılı Eylül-Kasım aylarında düzenlenecek eğitim programına 25 kamu kurum ve kuruluşundan 135 temsilcinin katılımı öngörülmektedir. Bunun yanı sıra 2024 yılı Aralık ayında Devlet Yardımları Tecrübe Paylaşımı Çalıştayı düzenlenecektir. Devlet yardımı uygulayan kurum ve kuruluşların ilgili birimlerinden temsilcilerin katılacağı söz konusu çalıştayda devlet yardımlarının uygulanması, izlenmesi ve etkilerinin değerlendirilmesi konusunda ihtiyaçların ve iyi uygulama örneklerinin paylaşılması planlanmaktadır.

Devlet yardımlarında uluslararası gelişmeler yakından takip edilmiş, uygulayıcı kurumlarda farkındalığın artırılması amacıyla Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından “Devlet Yardımlarında Etki Değerlendirme: Uygulama Örnekleri Literatür Araştırması” ve “Devlet Yardımlarında Küresel Gelişmeler” isimli çalışmalar hazırlanarak ilgili kurum ve kuruluşlarla paylaşılmıştır.

Devlet yardımlarının etkin şekilde izlenmesi ve raporlanması için Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından kurulması öngörülen Devlet Yardımları İzleme Sistemine (DYİS) Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, KOSGEB, TÜBİTAK ve Orman Genel Müdürlüğü'nün entegrasyonu sağlanmıştır. Devlet yardımı uygulayan diğer kurum ve kuruluşların sisteme entegrasyonuna yönelik devam eden çalışmaların 2025 yılında tamamlanması planlanmaktadır.

b) Amaç

Sektörel yönlendirme ve özendirmeyle yatırım, üretim ve istihdamın artırılması suretiyle toplum refahının yükseltilmesi, uzun vadeli uluslararası rekabet gücünün geliştirilmesi, kalkınma sürecinin hızlandırılması, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, piyasa aksaklıklarının giderilerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Devlet yardımlarının etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.646)		
Tedbir 646.1. Devlet yardımı uygulayan kamu kurum ve kuruluşlarında etki değerlendirme kapasitesi geliştirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, YÖK	1. Uygulayıcı kamu kurum ve kuruluşlarına etki değerlendirme eğitimi verilecektir. 2. Uygulayıcı kurumlar arasında tecrübe paylaşımını amaçlayan çalıştay düzenlenecektir.
Tedbir 646.2. Uygulanmakta olan devlet yardımları, amacı ile tutarlılığı başta olmak üzere etki değerlendirme sonuçları kapsamında gözden geçirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, YÖK	1. 2024 Yılı Devlet Yardımları Değerlendirme Raporu hazırlanacaktır.

Tedbir 646.4. Farklı kurumlar tarafından verilen benzer nitelikteki devlet yardımlarının birleştirilerek sadeleştirilmesi ve uyumu sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, YÖK	1. İlgili uygulayıcı kurumlarla koordinasyon halinde benzer nitelikli olduğu belirlenen devlet yardımlarının sadeleştirilmesine ve uyumuna yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
Devlet yardımlarına ilişkin izleme mekanizması oluşturulacak ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyon sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.647)		
Tedbir 647.2. Devlet yardımı uygulayan kamu kurum ve kuruluşlarının DYİS'e entegrasyonu sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, YÖK	1. Devlet yardımı uygulayan kamu kurum ve kuruluşlarının uygulamakta oldukları tüm devlet yardımlarının DYİS'e entegrasyonu tamamlanacaktır.
Tedbir 647.3. Uluslararası yardım standartları ve kuralları takip edilecek, iyi uygulama örnekleri ve ihtiyaçlarla ilgili araştırmalar yapılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Devlet yardımlarıyla ilgili uluslararası gelişmeleri inceleyen bir rapor yayımlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Etki Değerlendirme Eğitimi Verilen Kamu Kurum ve Kuruluş Personeli Sayısı	Kişi	239	135	140
DYİS'e Entegre Devlet Yardımı Uygulayan Kamu Kurum ve Kuruluş Oranı	Yüzde	-	50	100

(1)Gerçekleşme Tahmini

(2)Program

2.3. NİTELİKLİ İNSAN, GÜÇLÜ AİLE, SAĞLIKLI TOPLUM

2.3.1. Eğitim

a) Mevcut Durum

Okul öncesinden itibaren eğitimin her kademesinde kaliteli eğitime erişim gerek fiziki kapasitenin geliştirilmesi gerekse öğretmen niteliklerinin artırılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Küresel ölçekte yaşanan ve özellikle son yıllarda beceri temelli eğitimin ön plana çıkmasıyla birlikte dijital, analitik ve sosyal becerilerin bireylere kazandırılmasında eğitim sistemi önemli bir rol oynamaktadır.

Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması faaliyetleri neticesinde 4-5 yaş için brüt okullaşma oranı, 2023-2024 eğitim-öğretim döneminde yüzde 69,8 olarak gerçekleşmiştir. Okul öncesi eğitime erişim için beşeri ve fiziki imkânları iyileştirme çalışmalarının yanı sıra kaliteli okul öncesi eğitime erişim için okul öncesiyle ilgili kalite standartları belirlenerek izleme ve değerlendirme sisteminin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Temel eğitim kademesinde de eğitime erişim artırılmış ve çocukların beceri temelli etkinlikler doğrultusunda temel eğitimin yapılandırılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 2023-2024 eğitim-öğretim döneminde brüt okullaşma oranı ilköğretimde yüzde 98,9, ortaöğretimde ise yüzde 110,5 olmuştur. Ortaöğretim kademesinde devamsızlık ve başarısızlık nedeniyle sınıf tekrarı riski taşıyan öğrencilere yönelik çalışmaları gerçekleştirmek amacıyla önleme, müdahale ve yönlendirme çalışmaları devam etmektedir. Ayrıca öğrencilerin sınıf geçmelerinde gerekli görülen yeterlilik ve kazanımlara sahip olarak eğitim ve öğretim süreçlerini tamamlamalarını sağlamak amacıyla düzenlemeler yapılmıştır.

Eğitim kurumlarının fiziki yapıları analiz edilmiş, ağır hasarlı olan binalar yıkılarak yeniden inşa edilmeye başlanmış ve orta derecede hasarlı binalar güçlendirilmiştir. Depremden etkilenen bölgedeki illerde öğretmenlerin aileleriyle birlikte barınmasını sağlamak için 11.076 konteyner yapılmıştır.

Depremden etkilenen vatandaşların yaşadığı olumsuz duyguları en aza indirmek için 20.468 kişi ile yüz yüze psikososyal destek faaliyetleri yürütülmüştür. Öğrencilerin istedikleri illere nakilleri gerçekleştirilmiş, 100 bin öğrenciye ek kontenjan tanınarak burs imkânı sağlanmıştır. Öğretmenlerin deprem bölgesi dışındaki illere tayin istekleri yerine getirilmiş, deprem bölgesi dışındaki illerde görev yapan öğretmenlerden gönüllü olanlar deprem bölgesine görevlendirilmiş, farklı zamanlarda yapılan atamalarla öğretmenlerin sağlık özürlü ve aile birliğine dayanan yer değiştirme işlemleri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda yaklaşık 10 bin öğretmen ve diğer personelin yer değişikliği işlemi yapılmıştır. Taşınmalı eğitim hizmetleri ile hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin eğitime erişimleri sağlanmıştır. Öğrenme kayıplarının telafisi için destekleme ve yetiştirme kursları ve yaz okulları açılmıştır.

Öğrencilerin fiziki, sosyal, duygusal, zihni ve ahlâkî bakımdan çok yönlü gelişimini desteklemek amacıyla geliştirilen Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin uygulanmasına ilişkin genelge yayımlanmış olup 2024-2025 eğitim öğretim yılında okul öncesi, birinci sınıf, beşinci sınıf, lise hazırlık ve dokuzuncu sınıf düzeyinde uygulanmaya alınmıştır. Ders kitaplarındaki içerikler, teorik bilgilerin yanı sıra günlük hayatla da köprü kuracak nitelikte hazırlanmaktadır. Bilgi, beceri, eğilim ve değerlerin öğrencilere günlük yaşamında karşılaşılabileceği durumlara uygun olarak bireysel ve birlikte çalışma, eğitsel oyunlar, araştırma ve proje çalışmaları gibi ders içi ve ders dışı etkinlikler ile kazandırılması hedeflenmektedir. Ayrıca öğrencilerin kelime hazinesini geliştirecek şekilde Türkçenin doğru ve etkili kullanımına dikkat edilmektedir.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinde öğrencilerin işbirliği yapma, etkin öğrenme, toplumsal yaşam, aile yaşamı gibi alanlarda yeterli olabilmelerini sağlayan, başarı için önemli rol oynayan ve akademik başarıyı destekleyen yönlerini geliştirmek için sosyal duygusal beceri programları oluşturulmaktadır. Sosyal duygusal becerilerin gelişimini destekleyen afiş, broşür ve sunum içeriklerinin yanı sıra okul öncesi ve ilköğrencilerine yönelik oyun içerikleri ve hikâye kitapları da hazırlanmış olup pek çok materyal öğrenci, öğretmen ve velilerin kullanımına sunulmaktadır.

Beşeri sermayenin ekonominin ihtiyaçlarıyla uyumlu bir şekilde geliştirilmesi ve becerilerin güncellenmesi hususunda mesleki eğitimin kritik bir rolü bulunmaktadır. Bu kapsamda, özel sektör ile mesleki ve teknik eğitim kurumları arasında müfredat, finansman, öğretmen eğitimi, staj ve istihdam dâhil uzun vadeli işbirliğinin sağlanması çalışmalarına devam edilmektedir. Diğer yandan mesleki, akademik, dijital ve sosyal beceri kazanımı sağlayan, mesleki değerlere bağlı öğrencilerin yetiştirilmesi mesleki eğitimde öncelikler arasındadır.

Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin fırsat eşitliği temelinde sektörel yoğunluğun bulunduğu yerlerdeki işletmelerde mesleki eğitime katılımlarını sağlayarak mesleki yeterliliklerinin artırılması, altyapının geliştirilerek sektörel kümelenmenin sağlanması ile birlikte işgücü piyasası ihtiyaçlarına uyumun güçlendirilmesi amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı Bölge Okulu, İhtisas, Sektör İçi ve Sektöre Entegre Özellikli Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Kurumlarına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönergesi yürürlüğe girmiştir.

Mesleki eğitimde bireysel ve sektörel ihtiyaçlara cevap verebilen bir mesleki eğitim sistemi inşa etmek, eğitim-istihdam ilişkisini güçlendirmek, mesleki eğitimi yaygınlaştırmak, mesleki eğitimin gelecekteki perspektifini belirlemek amacıyla 10 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete’de 2024/10 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesiyle Mesleki ve Teknik Eğitim Politika Belgesi yayımlanmıştır. Mesleki ve teknik liselerin fiziki altyapısını güçlendirmeye yönelik atölye ve laboratuvar donanımlarının güncel ve geleceğin teknolojik gelişmelerine uygun olarak yenileme çalışmaları devam edecektir.

Ekim 2024 itibarıyla 129 devlet üniversitesi, 75 vakıf üniversitesi ve dört vakıf meslek yüksekokulu olmak üzere toplam 208 yükseköğretim kurumu bulunmakta olup her ilimizde yükseköğretim hizmeti gerçekleştirilmektedir. İlk kademelerde olduğu gibi yükseköğretim kademesinde de eğitime erişim sorunu ortadan kaldırılmış olup yükseköğretimin kalitesinin artırılması amaçlanmaktadır.

YÖK tarafından, dünyadaki hızlı teknolojik gelişim ile birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemelere ayak uydurmak, öğrencilere daha etkili bir öğrenme deneyimi sunmak ve araştırma faaliyetlerini güçlendirmek amacıyla dijitalleşme konusunda önemli adımlar atılmaktadır. Üniversite öğrencileri ile mezunlarının mesleki yetkinliklerinin artırılması ve yükseköğretimin dijitalleşmesi kapsamında bilişim ve yapay zekâ alanında çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Üniversitelerde yeni ortaya çıkan ve ihtiyaç duyulan yetkinliklerin öğrencilere kazandırılması amacıyla bilişim alanında ön lisans, lisans ve lisansüstü programlar açılmıştır. Dijital teknolojiler alanında bütün sektörlerde ihtiyaç duyulan nitelikli insan kaynağını karşılamak amacıyla 26 üniversitede Yapay Zekâ Mühendisliği ve Yapay Zekâ ve Veri Mühendisliği bölümleri ile lisansüstü seviyede farklı programlar açılmıştır.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile imzalanan Sürdürülebilir ve İklim Dostu Kampüs Oluşturulması Alanında İş Birliği Protokolü ile belirlenen 11 pilot üniversitede sürdürülebilir, enerji bakımından verimli,

doğayla uyumlu ve çevreye asgari düzeyde zarar veren kampüslerin oluşturulması, üniversite kampüslerinde enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji uygulamalarının artırılması, bu alanda duyarlılık ve farkındalık oluşturulmasına yönelik çalışmaların yürütülmesi amaçlanmaktadır.

Üniversitelerde eğitimin niteliğinin ve yükseköğretim sisteminin kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir. 2006 ve sonrasında kurulmuş üniversitelerin bölgesel kalkınma misyonu çerçevesinde ihtisaslaşmasını sağlamak amacıyla Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Programı kapsamında Ekim 2024 itibarıyla 25 üniversite desteklenmektedir. Üniversitelerin bulundukları bölgedeki kalkınma potansiyelini harekete geçirmeleri amacıyla tarım ve havza bazlı kalkınma, hayvancılık, sağlık ve çevre, ormancılık, tekstil, jeotermal, yenilenebilir enerji ve batarya teknolojileri, turizm, akıllı lojistik ve bütünleşik bölge uygulamalarıyla makine ve imalat teknolojileri alanlarında desteklenen projelerle üniversite-sanayi işbirliğinin kurulması ve bölgede üretilen ekonomik değerin artırılması amaçlanmaktadır.

Öncelikli Alanlarda Uzmanlaşan Üniversiteler Projesi ile stratejik araştırma alanlarında yayın kapasitesi ve kalitesiyle öne çıkan programlar desteklenmektedir. Bu amaçla bilgi güvenliğinden tarımda dijital teknolojilere, enerji depolamadan temiz enerjiye kadar 15 stratejik araştırma alanında 25 devlet ve vakıf üniversitesinin ilgili programları ilk defa desteklenmeye başlanmıştır.

Yükseköğretimde uluslararasılaşma çalışmaları kapsamında Türkiye'deki uluslararası öğrenci sayısı 2015 yılında 73 bin iken Ekim 2024 itibarıyla 336 bin seviyesindedir. Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi revizyon çalışmaları devam etmektedir. Söz konusu belgede öğrenci seçim ve kabul süreçleri konusundaki kriterlere yer verilmesi, marka değeri yaratacak üniversitelerin belirlenmesinde program bazlı kontenjan dağılımı hususlarının dikkate alınması ve belgenin yabancı dilde eğitim veren programların sayısı, uluslararası öğrencilere yönelik barınma imkânları ve uluslararasılaşmada kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik politika hedefleri etrafında şekillendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca yükseköğretim kontenjanlarının belirlenmesinde arz-talep dengesinin yanı sıra eğitim-istihdam bağlantısının da dikkate alınması önemlidir.

Üniversite sayısı ve örgün yükseköğretim kontenjanlarına paralel olarak yurt ihtiyacının da karşılanması amacıyla Ekim 2024 itibarıyla Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı yurt yatak kapasitesi 990.782'e çıkarılarak talebi karşılama oranı artırılmıştır. Önümüzdeki dönemde de ülke genelinde kapasite artışına devam edilecektir.

b) Amaç

Tüm bireylerin kapsayıcılık ilkesi esasında nitelikli bir eğitime ve hayat boyu öğrenme imkânlarına eşit şartlarda erişimi sağlanarak akademik, sosyal ve mesleki becerilerinin uluslararası standartlara uygun bir şekilde geliştirilmesi, analitik düşünme, finansal okuryazarlık, işbirlikçi çalışma ve liderlik alanlarında yetkinlik sahibi olmalarının sağlanması, milli, manevi, ahlaki, insani ve toplumsal değerleri içselleştirmiş, ait olduğu aile ve topluma karşı sorumluluk sahibi bireyler olarak yetiştirmeleri temel amaçtır.

Erken yaşlarda bireylerin yetenek ve kapasitelerinin keşfedilerek bilim, teknoloji ve mesleki kariyer alanlarında uygun kabiliyetleri geliştirebileceği alanlara yönlendirilmesi, ayrıca kişisel ilgi alanları dikkate alınarak kültür, sanat, spor ve dil yetkinlikleri kazandırılarak genç yaşta belirli alanlarda beceri sahibi, üretken ve sosyal birer vatandaş olarak toplumsal iş bölümünde yer almalarının sağlanması hedeflenmektedir.

Kalite ve sonuç odaklı bir yönetim anlayışıyla ülkemizin ihtiyaçları doğrultusunda evrensel bilgi üretimine katkı sunacak yetkinlikte akademik kadroların ve nitelikli insan gücünün yetiştirilmesini hedef alan, uluslararası öğrenciler ve alanında başarılı akademisyenler için üniversitelerimizi çekim merkezi haline getirecek yenilikçi ve rekabetçi bir yükseköğretim sisteminin oluşturulması amaçlanmaktadır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Çocukların kaliteli, evrensel, ücretsiz ve okul öncesi eğitime erişimlerinde fırsat eşitliği sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.661)		
Tedbir 661.1. Okul öncesine erişimin artırılması için gerekli fiziki ve beşeri altyapı sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Okul öncesi eğitimde ihtiyaç duyulan dersliklerin yapımına devam edilecektir.
Tedbir 661.4. Okul öncesiyle ilgili kalite standartları belirlenecek, izleme ve değerlendirme sistemi geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Okul öncesi eğitimin kalite standartları güncellenecektir.
Çocukların ruhsal ve bedensel gelişimlerini gözetken, çocuk güvenliğini ve çocuğun iyi olma halini destekleyen eğitim ortamları sağlanacak, eğitim dışına çıkma ve okuldan kopma riski bulunan öğrencilere yönelik önleyici mekanizmalar oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.662)		
Tedbir 662.1. Özel eğitime gereksinim duyan bireylerin eğitimi için beşeri ve fiziki imkânlar artırılabilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Özel eğitim ihtiyacı olan öğrenciler için eğitim araçları hazırlanacaktır. 2. Farklı yetersizlik türleri ve özel yetenekler konusunda veli, öğretmen, okul/kurum yöneticileri ve ilgili paydaşların farkındalıklarını artırma amacıyla görsellerle zenginleştirilmiş e-bültenler hazırlanacaktır.
Tedbir 662.4. Okuldan kopma riski olan çocukların eğitim sistemi içerisinde kalmaları ve eğitim dışına çıkan çocukların yeniden eğitim sistemine döndürülmesi için öğrencilerin sosyal ve akademik becerilerini izleyen takip mekanizması oluşturulacak, bu takip mekanizması aracılığıyla riskleri önleyici tedbirler aile ve okul işbirliğiyle alınacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Mevsimlik tarım işçisi, göçer ve yarı göçer aile çocuklarının eğitime erişimleri kapsamında hazırlanacak il/ilçe eylem planlarının izleme çalışmaları yürütülecektir.
Bireyin gelişimini temel alan ve uzun vadeli öğrenme sürecini de içeren ölçme ve değerlendirme sistemi oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.665)		
Tedbir 665.4. Türkçenin doğru ve güzel kullanımını geliştirmek amacıyla dört temel becerinin değerlendirilmesine yönelik ölçme araçları geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Türk Dil Kurumu	1. Türkçenin doğru ve güzel kullanımını geliştirmek amacıyla farklı sınıf düzeylerinde dört temel dil becerisinin değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Eğitim sistemi olağanüstü durumlara karşı daha dayanıklı ve esnek bir yapıya kavuşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.666)		
Tedbir 666.2. Olağanüstü durumlarda eğitimin kesintiye uğramasının öğrenme kayıpları üzerindeki etkisini telafi edici çalışmalar yürütülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Temel Eğitimde Öğrenme Kayıplarının Giderilmesi ve Öğretimin Güçlendirilmesi Projesi kapsamında hazırlanan müdahale programlarının dijital versiyonları Eğitim Bilişim Ağı (EBA) platformuna ve dijital öğretmen eğitimi materyalleri Öğretmen Bilişim Ağı (ÖBA) platformuna yüklenecektir.
Eğitimde teknolojinin doğru kullanımı sağlanacak, teknoloji okuryazarlığı artırılacak ve teknoloji kullanımından kaynaklı eşitsizlikler azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.667)		
Tedbir 667.2. Öğrencilerin ve öğretmenlerin dijital becerileri geliştirilecek, doğru teknoloji kullanımı için Eğitim Bilişim Ağı (EBA) ve Öğretmen Bilişim Ağı (ÖBA) gibi dijital platformlar üzerinde eğitimler verilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Öğretmen Bilişim Ağı (ÖBA) üzerinden teknoloji kullanımına yönelik eğitimler düzenlenecektir. 2. İPA III Öğretmen Eğitimi Dijital Ekosistemi Projesi kapsamında 200 bin öğretmene 120 saatlik dijital öğretmen eğitimi çevrimiçi ortamlarda verilecektir. 3. Öğretmenlerin dijital becerilerinin gelişimini sağlamaya yönelik sekiz farklı öğretmen öğrenme laboratuvarında dijital eğitim içerikleri üretilmektedir.
Öğretmen yetiştirme ve geliştirme süreci; mesleğe kabuldən önceki eğitimden başlanarak mesleğe kabul, mesleki gelişim ve kariyer gelişimi gibi tüm aşamaları, ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden yapılandırılacak, böylece öğretmenlik mesleğinin niteliği ve toplumsal statüsü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.668)		
Tedbir 668.3. Mesleki ve teknik öğretim alanlarındaki öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla üniversitelerle işbirliği yapılarak mesleki ve teknik öğretmen yetiştirme programları açılması sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), YÖK	1. Öğretmen ihtiyacının karşılanmasında alan değişikliği yoluna gidilecektir.
Tedbir 668.4. Üniversite ve okul işbirlikleri güçlendirilecek, yerelde öğretmenlere yönelik hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerde üniversitelerin eğitim fakülteleri ile işbirliği yapılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler	1. Hizmet içi eğitim faaliyetleri içerikleri oluşturulurken eğitim fakültelerinde görevli öğretim üyeleriyle işbirliği yapılacaktır.
Okul yönetim sistemi iyileştirilerek okullardaki karar alma sürecine tüm paydaşların dâhil edilmesine imkân sağlanacak, okul yönetiminde katılımcılıkla birlikte eğitimin kalitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.670)		
Tedbir 670.1. Mesleki eğitimde ders seçimi dâhil karar alma süreçlerine özel sektörün ve ailelerin katılımı sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Mesleki ve teknik eğitim mezunlarının istihdam edilebilirliklerini artırmak amacıyla işletme ekosistemi içinde eğitim almasını sağlamak ve eğitim ortamlarını güncel teknoloji ile buluşturmak için "sektör içi okul" ve "sektöre entegre okul" benzeri işbirliği modelleri oluşturulacaktır.

İklim değişikliği ile mücadele başta olmak üzere sürdürülebilir kalkınma bilincinin tüm öğrencilerde oluşturulması sağlanacak, eğitim mekânları yeşil dönüşümü sağlayacak şekilde tasarlanacaktır. (Kalkınma Planı p.672)		
Tedbir 672.1. Disiplinler üstü bir yaklaşımla iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma, tüm öğretim programlarına dâhil edilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri, sıfır atık, çevre eğitimi ve iklim değişikliği öğretim programı tanıtım seminerleri düzenlenecektir.
Hayat boyu öğrenmeye katılım ve belge çeşitliliği artırılabilecek, kazanımların belgelendirilmesi teşvik edilecek, hayat boyu öğrenme sisteminin işgücü piyasasının talep ettiği becerileri kazandırması ve bu becerilerin iş ve sosyal yaşamda etkin kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.675)		
Tedbir 675.1. Hayat boyu öğrenmede uzaktan eğitim olanakları artırılacak, dijital içerik geliştirme çalışmaları yapılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Halk Eğitim Merkezleri Bilişim Ağı (HEMBA) Platformunda uzaktan öğrenmeye yönelik kurslar hazırlanarak yayınlanacaktır.
Tedbir 675.3. Hayat boyu öğrenme konusunda kamuoyunda farkındalık oluşturulacak, uzun süreli işsizler ile işgücünde olup iş aramayı bırakan pasif işgücüne yönelik hayat boyu öğrenme faaliyetleri özendirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Hayat boyu öğrenme konusunda toplumda farkındalık oluşturacak sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlenecektir.
Geçici koruma altında bulunan bireylerin eğitime erişimi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.676)		
Tedbir 676.1. Geçici koruma altında bulunan öğrencilerin Türkçe dil becerileri geliştirilecek, devamsızlık, okul terkleri ve örgün eğitim dışına çıkanların oranı azaltılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), İşçileri Bakanlığı	1. Yabancı uyruklu öğrencilere yönelik dil eğitimleri yaygınlaştırılacaktır. 2. Türkçe öğretim programı geliştirme ve gözden geçirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 676.4. Geçici koruma altında bulunan bireylerin yaygın eğitim faaliyetlerine erişimi artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), İşçileri Bakanlığı	1. Geçici koruma altında bulunan bireylerin yaygın eğitime erişimlerinin artırılması amacıyla rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri ile psiko-sosyal destek, sosyal uyum ve özel eğitim faaliyetleri yürütülecektir.
Mesleki ve teknik eğitimde özel sektörle işbirliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.678)		
Tedbir 678.1. Tüm paydaşların rollerinin ve sorumluluklarının tanımlanacağı mesleki eğitim yönetim modeli geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, OSB'ler, TOBB, İlgili Meslek Örgütleri ve STK'lar	1. Bölge okul, sektör içi okul ve sektöre entegre okul benzeri işbirliği modelleri oluşturulacaktır.
Tedbir 678.4. Staj ve işletmede mesleki eğitim uygulamalarının niteliğini artırmak için işletmelerdeki usta öğretici ve eğitici personelin meslek içi eğitim almalarına yönelik projeler geliştirilecek ve bu eğitimlerin izlenmesi sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, OSB'ler, TOBB, İlgili Meslek Örgütleri ve STK'lar	1. İstihdam İçin Mesleki Eğitim Programı (İMEP 2) kapsamında belirlenen pilot illerdeki mesleki eğitim merkezi öğrencilerinin uygulamalı eğitim aldığı işletmelerin usta, usta öğretici ve yöneticilerine yönelik eğitim faaliyeti gerçekleştirilecektir.
Mesleki ve teknik eğitimde mesleki, akademik, dijital ve sosyal beceri kazanımı iyileştirilecek, ahlık kültürüyle birlikte mesleki değerlere bağlılık güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.679)		

Tedbir 679.3. Mesleki ve teknik ortaöğretimde alan ve dal açma ve kapatma süreci, yerel ihtiyaçlar ve sektör talepleri doğrultusunda gerçekleştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, OSB'ler, TOBB, İlgili Meslek Örgütleri ve STK'lar	1. İl düzeyinde sektöre uygun alanların bulunduğu okullar oluşturulması amacıyla yeni alanların açılması ve güncelliğini yitiren alanların ise kapatılması sağlanacaktır.
Mesleki ve teknik eğitim alan bireylerin işgücü piyasasına geçişleri kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.680)		
Tedbir 680.1. İşgücü piyasası ile mesleki ve teknik eğitim arasındaki uyumun geliştirilmesi için gençlerin işgücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda tercih yapmaları sağlanacak, öncelikli sektörlerdeki mesleki ve teknik eğitime yönelimin sağlanması için burs, eğitim desteği gibi çeşitli teşvik mekanizmaları uygulanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, OSB'ler, TOBB, İlgili Meslek Örgütleri, STK'lar	1. Mesleki eğilimi belirleme beceri ölçme bataryası güncelleme ve değerlendirme çalışması yapılacaktır. 2. Bakanlıklar, kurum, kuruluşlar ve ilgili sektörlerle yapılan protokoller kapsamında mesleki teknik eğitim kurumu öğrencilerine özel burs verilmesi sağlanacaktır. 3. Danışman Bilgi Sistemi (DABİS) üzerinden ortaöğretime geçiş yapacak öğrencilerin objektif veriler doğrultusunda kanıta dayalı kariyer rehberliği hizmeti alması sağlanacaktır.
Tedbir 680.2. Özel sektörle işbirliği içerisinde mesleki ve teknik eğitimde bölüm ve alan bazında ihtiyaç planlaması yapılarak bölgesel ve sektörel düzeyde beceri ihtiyaç haritası çıkarılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, TOBB, OSB'ler, İlgili Meslek Örgütleri, STK'lar	1. Mesleki ve teknik eğitimde sektör ve bölge düzeyinde, bölüm, alan bazında beceri ihtiyaç haritası oluşturularak belirlenen okullarda gerekli alan ve dallar açılacaktır.
Tedbir 680.4. Mesleki ve teknik eğitim süreci bütüncül olarak planlanacak, eğitim kademeleri arasında birbirini tamamlayıcı programlar geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), YÖK	1. 60 mesleki teknik eğitim ortaöğretim programı güncellenecektir.
Yabancı dil becerilerini artırmaya yönelik eğitim sistemi, başta müfredat ve öğretmen yetkinliği olmak üzere güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.681)		
Tedbir 681.1. Yabancı dilde uluslararası standartlarda eğitim verilerek öğrencilerin ileri düzeyde okuma, anlama, konuşma ve yazma becerilerini edinmeleri sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Yoğunlaştırılmış yabancı dil programı kapsamında Türkiye geneli ortak sınav yapılacaktır. 2. Yoğunlaştırılmış yabancı dil programı kapsamında öğretmen eğitimleri ve dil festivalleri düzenlenecektir. 3. Yoğunlaştırılmış yabancı dil programı kapsamında izleme ve değerlendirme çalışmaları yürütülecektir. 4. Çoklu Yabancı Dil Eğitim Modeli yaygınlaştırılacaktır. 5. Diller için Avrupa Ortak Başvuru Metni Tamamlayıcı Cilt Eğitici Eğitimleri kapsamında İngilizce öğretmenlerine yönelik uzaktan eğitim videoları hazırlanacak ve mahalli eğitimler düzenlenecektir.

Tedbir 681.2. Mesleki ve teknik eğitimde mesleğe özgü yabancı dil eğitimine ağırlık verilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Mesleğe özgü yabancı dil eğitime ihtiyacı duyulan alanlara ait mesleki ve teknik ortaöğretim programlarının güncellenmesi çalışması yapılacaktır.
Üniversitelerin nitelik yönünden gelişimlerinin izlenmesi ve yönlendirilmeleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.682)		
Tedbir 682.1. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve üniversitelerde, veriye dayalı politika geliştirme süreçlerinin ve büyük verinin kullanımı yaygınlaştırılacak, üniversitelerin performans göstergeleri kapsamında güncel verileri takip edilerek performans değerlendirme raporları belirli aralıklarla paylaşılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yükseköğretim Kurulu Büyük Veri Projesi kapsamında güncel veriler takip edilerek performans değerlendirme raporları hazırlanacaktır.
Tedbir 682.2. Alan bazlı eşleştirmeler aracılığıyla yükseköğretim kurumları arasında işbirliğini artırmaya yönelik modeller geliştirilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Öncelikli Alanlarda Uzmanlaşan Üniversiteler Programı yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 682.3. Yükseköğretim kontenjanlarının üniversitelerin kapasiteleri ölçüsünde, sektörel işgücü arz ve talebinin mevcut durum ve öngörülerle uyumlu olarak ve bölgesel ihtiyaçların dikkate alınarak belirlenmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yükseköğretim Eğitim Programları Danışma Kurulu yılda en az iki defa toplanacaktır. 2. Mezunların istihdam durumlarının takibinin yapılması amacıyla Yükseköğretim Kurulu bünyesinde başlatılan yazılım çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 682.5. "Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi"nin etkinliği artırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi kapsamında performans değerlendirme ölçütleri dikkate alınarak uygulama sonuç raporu hazırlanacaktır.
Tedbir 682.6. Açıköğretim sistemindeki programlar sektörel ihtiyaçlar çerçevesinde gözden geçirilerek açıköğretimin yükseköğretim sistemi içindeki ağırlığı azaltılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Ortaöğretim mezunlarının yükseköğrenime devamına ilişkin açıköğretim programlarındaki kontenjanlar programın niteliği göz önüne alınarak belirlenecektir.
Tedbir 682.7. Açıköğretim yetişkin eğitimi ve hayat boyu öğrenme odaklı olarak yeniden yapılandırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Hayat boyu kendilerini yenilemeleri ve geliştirmeleri için yetişkinlere yönelik açıköğretim programları tasarlanacaktır.
Akademik personelin niteliği yükseltilecektir. (Kalkınma Planı p.683)		
Tedbir 683.1. Üniversitelerin atama ve yükseltme kriterlerinin alt sınırı merkezi olarak belirlenecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin atama ve yükseltme kriterlerinin alt sınırının merkezi olarak belirlenmesine yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.

Tedbir 683.2. Akademisyenlere yönelik projeye dayalı esnek istihdam modelleri geliştirilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Projeye dayalı esnek istihdam modelleri konusunda çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 683.3. Akademisyenlere yönelik yurt içi ve yurt dışı üniversiteler arasındaki misafir öğretim üyesi uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Öncelikli araştırma konularında öğretim üyesi hareketliliğini artırmaya yönelik proje geliştirilecektir.
Üniversite öğrencilerinin ve mezunlarının mesleki yetkinlikleri artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.684)		
Tedbir 684.1. Sektör temsilcilerinin katılımıyla programların oluşturulması, yeterliliklerin belirlenmesi ve uygulamalı eğitimlerin sektörle birlikte yürütülmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Bilişim alanında tüm paydaşların katılımıyla yeni program içerikleri üretililecektir.
Tedbir 684.2. Üniversitelerde kariyer merkezlerinin kapasitelerinin geliştirilmesi, üniversite öğrencilerine ve mezunlarına yönelik kariyer rehberliği ve danışmanlığı faaliyetleri yaygınlaştırılarak bu faaliyetlerin erişilebilirliği desteklenecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerde düzenlenen kariyer günlerinin etkinliği ve niteliği artırılacaktır.
Tedbir 684.3. Mezunların işgücü piyasası performansları düzenli takip edilerek ilgili göstergelerde üniversitelerin gelişimlerinin izlenmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversiteler tarafından mezunların istihdam durumlarının program bazında takibi için sistem geliştirilecektir.
Tedbir 684.4. Üniversitelerin yetkin olduğu alanlarda öğrencilerin mesleki ve teknik bilgi ve tecrübelerinin artırılması amacıyla sanayi işbirlikleri ve ortak eğitim modellerinin tesisine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yükseköğretim öğrencilerinin ihtiyaç duyulan alanlarda en az bir dönem uygulamalı eğitim almalarına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Yükseköğretimin uluslararasılaşma düzeyi yükseltilecek, ülkemiz nitelikli uluslararası öğrenciler ve akademisyenler için çekim merkezi haline getirilecektir. (Kalkınma Planı p.685)		
Tedbir 685.1. Yabancı dilde eğitim veren programların niteliği artırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yabancı dilde eğitim veren programların niteliğinin artırılmasını teminen asgari kriterler geliştirilecektir.
Tedbir 685.2. Nitelikli uluslararası öğrenci sayısının artırılması sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin uluslararası öğrenci kabulünde sadece Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezinin yapmış olduğu Türkiye Yurtdışından Öğrenci Kabul Sınavının esas alınmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Tedbir 685.3. Yükseköğretim kurumları arasında uluslararası işbirlikleri artırılabacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Uluslararası Ortak Diploma Programlarının niteliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 685.4. Uluslararası mezunlar ve etkili tanıtım çalışmalarıyla yükseköğretim sisteminin uluslararası tanınırlığı sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Uluslararası mezunların yükseköğretim sisteminin uluslararası tanınırlığına etkin katılımı sağlanacaktır.
Tedbir 685.5. Nitelikli yabancı uyruklu doktoralı araştırmacı ve akademisyenlerin istihdamını özendirici ve kolaylaştırıcı çalışmalar yürütülecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. İhtiyaç duyulan alanlarda yabancı uyruklu doktoralı uluslararası bilim insanlarının istihdamı desteklenecektir.
Doktoralı insan kaynağının nicelik ve niteliği artırılabacaktır. (Kalkınma Planı p.686)		
Tedbir 686.1. Öncelikli sektörler ile gelişme alanlarına odaklı doktora programlarının ilgili sektörle işbirliği içerisinde yürütülmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin, öncelikli alanlarda özel sektörle işbirliği içerisinde doktora programları açmaları teşvik edilecektir.
Tedbir 686.2. Üniversitelerin yurt dışındaki yetkin üniversitelerle ortak doktora programları açmaları teşvik edilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin, yurt dışındaki üniversitelerle ortak doktora programları açmaları teşvik edilecektir.
Tedbir 686.3. Doktora programları ve öğrenci kabul koşulları gözden geçirilecek, üniversitelerin yetkinlik analizine ve ihtisas alanına uygun doktora programları oluşturulması sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin doktora programı açma kriterleri niteliği artıracak şekilde gözden geçirilecektir.
Tedbir 686.4. Doktora tez danışmanlıklarını yapacak danışmanların niteliklerinin mevzuatla tanımlanması sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Doktora tez danışmanlığı yapacak kişilerin üniversite dışından da olabilecek şekilde, alanında yetkin ve akademik yeterliliği olanlar arasından seçilmesine yönelik kriterleri içeren düzenleme yapılacaktır.
Tedbir 686.5. Akademik ve mesleki doktora ayırımı yapılarak her birinden beklenen kazanımların Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde geliştirilmesi, doktora olgunluk düzeyine ulaşmış belirli üniversitelerde sanayi doktora programları gibi mesleki doktora programlarının oluşturulması desteklenecektir.	YÖK (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler	1. Alanında yetkinlik düzeyi yüksek olan üniversitelerde özel sektörle işbirliği içerisinde mesleki doktora programları oluşturulacaktır.
Tedbir 686.6. Doktora ve doktora sonrası araştırmalar için burs çeşitliliğinin artırılması sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Doktoralı Genç Araştırmacılar için Yabancı Dilde Bilimsel Metin Yazma Programı, Doktora Sonrası Araştırma Projesi ve Temel Bilimlerde Genç Beyinler Projesi kapsamında araştırmacılara burs desteği sağlanacaktır.

Üniversite kampüslerinin sürdürülebilir ve iklim dostu kampüslere dönüştürülmesi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.687)		
Tedbir 687.2. Sürdürülebilir ve iklim dostu kampüs hedefine ulaşmada alternatif finansman araçlarına erişim sağlanacaktır.	YÖK (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Üniversiteler	1. Alternatif finansman yöntemleri üzerinde çalışılacaktır.
Yükseköğretimde dijital dönüşüm sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.688)		
Tedbir 688.1. Yükseköğretimde dijital olgunluk modelinin oluşturulması desteklenecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yükseköğretimde dijital olgunluk modeli akademisyenlerin etkin katılımıyla oluşturulacaktır.
Tedbir 688.2. Üniversitelerde kurumsal bulut hizmetlerinin sunulması, yapay zekâ, robotik ve artırılmış gerçeklik başta olmak üzere bilgi ve iletişim teknolojileri kapsamında araştırma ve eğitim amaçlı kullanılabilecek yazılım, araç ve ekipmanlara erişimin sağlanması desteklenecektir.	YÖK (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler	1. İlgili devlet kurumlarıyla işbirlikleri yapılarak bulut hizmetleri başta olmak üzere bilişim hizmetlerinde harcamaların etkinleştirilmesine ve mükerrer harcamaların önlenmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 688.3. Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberini odak alan, üniversitelerin dijital altyapılarının ve bilgi güvenliklerinin sağlanmasını hedefleyen çalışmalar tamamlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerdeki bilgi güvenliğine yönelik çalışmalar hızlandırılacaktır.
Tedbir 688.4. Üniversitelerin dijital dönüşümünde ve dijital yayın alımlarında fayda-maliyet etkinliğini hedefleyen yerli ve milli yazılımların önceliklendirildiği bulut tabanlı uygulamalar kullanılacaktır.	YÖK (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Üniversiteler	1. Üniversitelerin dijital dönüşümünde ve dijital yayın alımlarında mükerrer harcamaların önlenmesine yönelik yerli, milli ve merkezi yazılımın önceliklendirildiği çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 688.5. Üniversitelerin idari personellerinin bilgi ve iletişim güvenliğine yönelik kapasitesi geliştirilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. İdari personellere yönelik bilgi ve iletişim güvenliğine ilişkin hizmet içi eğitimler verilecektir.
Tedbir 688.6. 5G ve ötesi yeni nesil iletişim teknolojilerinde yazılım, donanım ve altyapı alanlarında, nesnelerin interneti, yapay zekâ, büyük veri, kuantum, siber güvenlik, akıllı ulaşım, artırılmış gerçeklik gibi gelişen teknoloji alanlarında nitelikli insan gücü yetiştirilmesi çalışmalarına ağırlık verilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yapay zekâ, büyük veri ve siber güvenlik alanlarında yükseköğretim programlarının sayısı artırılabilecektir.
Üniversitelerin öz gelirleri artırılarak finansal sürdürülebilirliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.689)		
Tedbir 689.1. Başta çözüm ortağı olarak reel sektör etkileşiminin artırılması olmak üzere öz gelirleri ve finansman çeşitliliği artırılarak üniversitelerin gelişimine daha fazla kaynak sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin finansman çeşitliliğini artırmaya ilişkin mevzuat hazırlanacaktır.
Tedbir 689.2. Üniversitelere yapılacak yardım ve bağışlar teşvik edilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Bağış ve yardımlara yönelik teşvik edici düzenlemeler yapılacaktır.

Tedbir 689.3. Yükseköğretimde rekabetçi ortamın geliştirilmesi amacıyla kamu üniversitelerinin merkezi idareden aldıkları bütçenin belirli oranda performanslarıyla ilişkilendirilmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Akademik Teşvik Yönetmeliğinde etkinliği artırıcı düzenlemeler yapılacaktır.
Üniversitelerdeki idari ve teknik personel niteliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.690)		
Tedbir 690.1. Üniversitelerde verimliliği düşüren farklı istihdam statüleri gözden geçirilerek yeni bir personel rejimi oluşturulacak ve kurumsal kapasite geliştirilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerde verimliliği artıracak idari ve teknik personel rejimine ilişkin düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 690.2. Araştırma altyapılarında yüksek nitelikli teknik personelin görevlendirilmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Araştırma altyapılarında nitelikli personellerin istihdamına yönelik düzenlemeler tamamlanacaktır.
Üniversitelerdeki TTO'lar güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.691)		
Tedbir 691.1. TTO'lar bölgesel öncelikler ve tematik dikey eksenler özelinde yapılandırılacaktır.	YÖK (S)	1. İlgili paydaşlarla yapılacak değerlendirmeler doğrultusunda mevzuatın iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 691.2. TTO'larda yürütülen faaliyetlerde ilave destekler sağlanacaktır.	YÖK (S)	1. Teknoloji transfer ofislerine sağlanan desteklerin etkinliği artırılacaktır.
Yükseköğretim düzeyinde mesleki ve teknik eğitim güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.692)		
Tedbir 692.1. Meslek yüksekokullarının müfredatları Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından yayımlanan standartlar ve yeterlilikler çerçevesinde güncellenecektir.	YÖK (S), Mesleki Yeterlilik Kurumu, Üniversiteler	1. Mesleki Yeterlilik Kurumu ile yapılacak ortak çalışmalar kapsamında meslek yüksekokulları programları ve müfredatları güncellenecektir.
Yükseköğretim sisteminde kalite güvencesi kültürü yaygınlaştırılacak ve güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.693)		
Tedbir 693.1. Yükseköğretimde kurumsal akreditasyon ile program akreditasyonu geliştirilecektir.	Yükseköğretim Kalite Kurulu (S)	1. Yükseköğretim kurumlarında kalitenin benimsenmesi ve yayılması sağlanarak ulusal kalite güvence sistemi güçlendirilecek, uluslararası kurumsal akreditasyon süreçlerine başlanacak ve kurumsal akreditasyon programı uygulanmasının tüm üniversitelere yaygınlaştırma çalışmalarına devam edilecektir. 2. Program akreditasyonunun yaygınlaştırılması, geliştirilmesi ve akreditasyon kuruluşlarının daha sağlıklı değerlendirme yapabilmelerine yönelik yasal düzenleme yapılacaktır.
Tedbir 693.2. Kalite güvencesi, stratejik planlama, performans ve veri yönetimi sistemlerinin entegrasyonu sağlanacaktır.	Yükseköğretim Kalite Kurulu (S)	1. Ulusal bütünlük kalite yönetimi bilgi sistemi güncelleme çalışmalarına devam edilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
4-5 Yaş Net Okullaşma Oranı	Yüzde	63,5(3)	64,0(4)	70,0
14-17 Yaş Kız Çocuklarının Net Okullaşma Oranı	Yüzde	94,2(3)	91,8(4)	95,0
Hayat Boyu Öğrenmeye Katılım Oranı (5)	Yüzde	7,4	7,4	7,5
Doktoralı Mezun Sayısı	Kişi	12 419	14 200	15 000
Dünya Akademik Başarı Sıralamasında İlk 500'e Giren Üniversite Sayısı (6)	Adet	3	4	5
Küresel ölçekteki Yeşil Kampüs Sıralamasında İlk 100'e Giren Üniversite Sayısı (6)	Adet	5	6	7

Kaynak: MEB ve YÖK.

(1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Program, (3) MEB 2022-2023 örgün eğitim istatistikleri verisidir. (4) MEB 2023-2024 örgün eğitim istatistikleri verisidir. (5) 25-64 yaş nüfusundaki yetişkinler arasında araştırmanın yapıldığı son dört hafta içerisinde herhangi bir eğitim programına katılanların oranıdır. (6) Uluslararası tanınırlığı ve geçerliliği olan sıralamalar baz alınacaktır.

2.3.2. İstihdam ve Çalışma Hayatı

a) Mevcut Durum

Ülkemizde geçtiğimiz yıl işgücü piyasasına ilişkin verilerde görülen iyileşme süreci 2023 yılında devam etmekle beraber, işgücüne ve istihdama olan katılımdaki artışta yavaşlama gözlenmiştir. 2023 yılında istihdam ve işgücüne katılma oranları bir önceki yıla göre 0,8 ve 0,2 puan artarak sırasıyla yüzde 48,3 ve yüzde 53,3 olmuştur. 2022 yılında yüzde 10,4 olan işsizlik oranı 2023 yılında bir puan azalarak yüzde 9,4 seviyesine gerilemiştir. İstihdam ve işgücünün temel göstergelerinde yaşanan iyileşme ile uyumlu olarak 2023 yılında genç işsizliğinde de azalma meydana gelmiştir. Bahse konu gösterge 2022 yılındaki yüzde 19,4 seviyesinden 2 puan azalarak 2023 yılında yüzde 17,4 düzeyine inmiştir. 2023 yılında toplam istihdam bir önceki yıla göre yaklaşık 200 bin kişilik bir artış göstermiştir.

Pandemi döneminde azalarak 2020 yılında yüzde 30,8 seviyesine kadar gerileyen kadınların işgücüne katılım oranı 2023 yılında yüzde 35,8 seviyesine yükselmiştir. Bu yükseliş, kadınların işgücüne katılım oranına ilişkin olarak On İkinci Kalkınma Planı kapsamında 2023 yılı hedefi olan yüzde 35,9 seviyesi ile uyumludur.

TABLO II: 41- Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri

	2021	2022	2023
(15+ Yaş, Yüzde)			
İşgücüne Katılma Oranı	51,4	53,1	53,3
Kadın	32,8	35,1	35,8
Erkek	70,3	71,4	71,2
İstihdam Oranı	45,2	47,5	48,3
Kadın	28,0	30,4	31,3
Erkek	62,8	65,0	65,7
İstihdamın Sektörel Dağılımı			
Tarım	17,2	15,8	14,8
Sanayi	21,3	21,7	21,2
Hizmetler	55,3	56,5	57,6
İnşaat	6,2	6,0	6,3
İşsizlik Oranı	12,0	10,4	9,4
Kadın	14,7	13,4	12,6
Erkek	10,7	8,9	7,7
Genç İşsizliği Oranı (15-24)	22,6	19,4	17,4

Kaynak: TÜİK

27 Nisan 2024 tarihinde yayımlanan 2024/5 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi, mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacıyla kapsamlı yenilikler getirmiştir. Genelge, işçilerin ve ailelerinin ulaşım, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik gibi temel hizmetlere erişimini kolaylaştıracak hem merkezi hem de yerel düzeyde etkin bir koordinasyon mekanizmasını düzenlemektedir.

Çalışma hayatındaki değişimlerle uyumlu olacak şekilde çalışma izni değerlendirme kriterleri güncellenmiş olup Çalışma İzni Başvurularının Değerlendirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar ile Değerlendirme Kriterleri 1 Ekim 2024 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) Kanunu ve bağlı mevzuat kapsamındaki iş ve işlemlerin elektronik ortamda (e-Devlet) yapılmasıyla bürokrasi ve kırtasiyeciliğin önüne geçilmesini sağlayan yeni İSG-KATİP uygulaması hizmete açılmıştır.

Çalışma hayatına nitelikli eleman kazandırmak amacıyla yürürlükteki ulusal meslek standardı sayısı 911'e, ulusal yeterlilik sayısı 681'e çıkarılmıştır.

On Birinci Kalkınma Planı sürecinde alınan tedbirlerin başarıyla yürütülmesi neticesinde işgücünün eğitim düzeyinde önemli artışlar yaşanmıştır. Bununla birlikte, yükseköğretim mezunlarının istihdamdaki payı 2020 yılındaki yüzde 27,4 seviyesinden 2023 yılında yüzde 28,7 seviyesine yükselmiştir.

TABLO II: 42- İşgücünün Eğitim Düzeyi

Eğitim Düzeyi	2020			2023		
	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücü	İstihdam	İşsiz
Okuryazar Olmayanlar	2,5	2,6	1,7	2,2	2,3	1,2
Lise Altı	48,1	48,3	46,6	42,8	43,4	37,2
Lise	10,7	10,4	12,6	14,3	13,9	18,5
Mesleki ve Teknik Lise	11,3	11,1	12,3	11,7	11,7	12,7
Yükseköğretim	27,3	27,4	26,7	28,8	28,7	30,3
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK

İŞKUR tarafından düzenlenen aktif işgücü programlarından 2023 yılında 349.501 kişi yararlanmıştır. 2024 yılı Ağustos ayı itibarıyla aktif işgücü programları kapsamında yapılan harcamalar 22 milyar TL'yi geçmiştir.

TABLO II: 43- İŞKUR Tarafından Düzenlenen Aktif İşgücü Programlarına Yapılan Harcama ve Yararlanan Kişi Sayısı

Yıllar	Mesleki Eğitim Kursları (Kişi)	Toplum Yararına Programları (Kişi)	İşbaşı Eğitim Programı (Kişi)	Toplam (Kişi)	Harcama (Bin TL)
2018	117 239	355 482	300 512	773 233	5 661 448
2019	124 920	309 373	402 393	836 686	7 770 560
2020	87 372	126 344	335 761	549 477	5 096 776
2021	101 501	72 132	360 170	533 803	6 438 380
2022	10 763	115 480	156 356	282 599	6 596 907
2023	1 654	299 030	48 817	349 501	16 339 899
2024 (1)	1 380	101 575	44 597	147 552	22 233 978

Kaynak: İŞKUR

(1) 2024 yılı Ocak-Ağustos dönemi verileridir.

2024 yılı itibarıyla asgari ücret brüt 20.002,5 TL, net 17.002,12 TL olarak belirlenmiştir. Bir önceki döneme göre net asgari ücrette yüzde 49,1 oranında artış sağlanmıştır. Bununla birlikte, ilk kez 2016 yılında uygulanan asgari ücret desteği uygulamasına 2024 yılında da devam edilmektedir. 2024 yılı için çalışan sayısı ve sektör ayrımı yapılmaksızın tüm işyerlerine aylık 700 TL tutarında asgari ücret desteği sağlanmaktadır. Ortalama net memur maaşları nominal olarak 2024 yılında yüzde 110,4, reel olarak yüzde 33,6 düzeyinde yükselmiştir.

TABLO II: 44- İşgücü Maliyetlerinde ve Net Ele Geçen Ücretlerdeki Gelişmeler

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024(2)
İŞGÜCÜ MALİYETİ (1)										
Reel İşgücü Maliyeti Endeksi (2003=100)										
Kamu İşçisi	104,8	104,7	112,4	107,5	109,9	106,5	90,0	83,8	150,2	147,9
Memur	106,6	113,0	111,1	110,1	113,5	112,9	108,6	103,8	137,0	177,2
Asgari Ücret(3)	128,3	158,4	153,8	151,0	165,2	169,3	172,0	180,6	243,3	230,3
Bir Önceki Yıla Göre Reel Yüzde Değişim										
Kamu İşçisi	4,3	-0,1	7,4	-4,4	2,3	-3,1	-15,5	-6,9	79,2	-1,6
Memur	-0,1	6,1	-1,7	-1,0	3,1	-0,5	-3,9	-4,4	32,0	29,4
Asgari Ücret(3)	4,2	23,5	-2,9	-1,9	9,4	2,5	1,6	5,0	34,7	-5,3
NET ELE GEÇEN ÜCRETLER (1)										
Reel Net Ele Geçen Ücret Endeksi (2003=100)										
Kamu İşçisi	105,1	105,0	111,0	106,3	113,3	110,8	95,0	89,7	153,8	164,1
Memur	148,1	157,3	154,6	153,4	158,6	158,0	152,4	148,1	204,7	273,5
Asgari Ücret	187,7	232,4	225,6	221,5	242,4	248,3	252,4	285,1	384,1	363,6
Bir Önceki Yıla Göre Reel Yüzde Değişim										
Kamu İşçisi	4,4	-0,1	5,7	-4,2	6,6	-2,2	-14,3	-5,6	71,6	6,7
Memur	0,1	6,2	-1,7	-0,8	3,4	-0,4	-3,6	-2,8	38,2	33,6
Asgari Ücret	4,2	23,8	-2,9	-1,9	9,4	2,5	1,6	13,0	34,7	-5,3

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Kamu İşveren Sendikalarından elde edilen verilerle Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hesaplanmıştır.

Not: 2008 yılından itibaren net ele geçen ücretlere bekâr çalışan için asgari geçim indirimi dâhildir.

(1) Reel hesaplamalarda TÜFE (2003=100) bazlı endeks kullanılmıştır.

(2) Gerçekleşme Tahmini

İŞKUR tarafından yürütülmekte olan İşbaşı Eğitim Programları ve Mesleki Eğitim Kurslarıyla nitelikli işgücü yetiştirme faaliyetlerine devam edilmektedir. Bu kapsamda Ocak-Ağustos 2024 döneminde İşbaşı Eğitim Programlarından 44.597 kişi, Mesleki Eğitim Kurslarından 1.380 kişi faydalanmıştır.

Başta dijital dönüşüm ve iklim değişikliğinin işgücü piyasasında oluşturacağı talebe yönelik olarak işgücünün niteliğinin geliştirilmesi, aktif işgücü programlarının yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılması, esnek çalışma biçimlerinden daha geniş kesimlerin faydalanması, özel politika gerektiren grupların işgücü ve istihdama katılımlarının artırılması, kayıt dışı istihdamın ve beyin göçünün azaltılması ile iş sağlığı ve güvenliği alanında yürütülen hizmetlerin nitelik ve verimliliğinin yükseltilmesi hususlarında ilerleme kaydedilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

Başta özel politika gerektiren gruplar olmak üzere toplumun tüm kesimlerine yeterli bir gelirle kayıtlı, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlandığı koşullarda iş imkânlarının sunulması, ikiz dönüşüm sürecinin etkilerinin fırsata dönüştürülmesi, çalışma çağındaki nüfusun azami oranda istihdam edilmesi, insan kaynağı niteliğinin yükseltip etkin kullanıldığı verimli bir işgücü piyasasının oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Mevcut ve yeni meslek alanları ile bu alanların gerektirdiği beceri düzeylerinin belirlenmesi ve güçlendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.695)		
Tedbir 695.1. İşgücü piyasasında yaşanan dönüşüm çerçevesinde ara ve kalifiye işgücü ihtiyacına yönelik beceri geliştirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TOBB, Üniversiteler, Belediyeler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İşgücü piyasasının ihtiyaçları çerçevesinde kalifiye işgücünün yetiştirilmesine yönelik aktif işgücü programları geliştirilecektir.
İşgücü piyasasının ikiz dönüşüm sürecine uyumu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.696)		
Tedbir 696.3. İkiz dönüşüm kapsamında aktif işgücü politikaları analiz edilerek yeniden düzenlenecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TOBB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Mesleki eğitim kursları ve işbaşı eğitim programlarının ikiz dönüşüm sürecine uyum kabiliyeti, aktif işgücü programları etki analizi sonuçları esas alınarak güçlendirilecektir.
Özel politika gerektiren grupların yeterli bir gelirle kayıtlı, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlandığı koşullarda işgücü piyasasına katılımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.697)		
Tedbir 697.3. Engellilerin istihdam edilmelerine yönelik iş ve meslek danışmanlığı hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Engelli İş Koçluğu hizmetleri kapsamında, engelli bireylerin istihdamda kazandırılması ve sürdürülebilir istihdamlarının sağlanmasına yönelik iş ve meslek danışmanlığı hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.
Gençlerin istihdamının artırılması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.698)		
Tedbir 698.1. İnsan kaynakları alanında gençlere yönelik yetenek yönetimi uygulamaları geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, İŞKUR, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Gençlerin istihdam edilebilirliklerini ve kariyer farkındalıklarını artırmak amacıyla geliştirilen erken dönem kariyer destek araçlarının kapsamı geliştirilerek etkinlikleri artırılacaktır. 2. Üniversiteli gençlerin eğitimden iş hayatına geçiş sürecini desteklemekten sorumlu kariyer merkezlerinin kapasite ve yetkinlikleri artırılacaktır.
Tedbir 698.5. Gençlerin kariyer farkındalıklarını artırmak ve istihdam imkânlarına erişimini kolaylaştırmak amacıyla faaliyetler yürütülecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, Üniversiteler	1. Gençlerin istihdamını ve kariyer farkındalıklarını artırmak amacıyla sanal istihdam fuarları ile kariyer günleri düzenlenecek ve iş kulübü hizmetleri sunulacaktır.

Kamu istihdam hizmetleri, yoksul hanelerin sürdürülebilir gelir kaynaklarına ulaşabilmesini desteklemek amacıyla hane temelinde geliştirilecek ve bu hanelerin İŞKUR hizmetlerinden faydalanması önceliklendirilecektir. (Kalkınma Planı p.699)		
Tedbir 699.1. SGK, İŞKUR ve Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü verileri entegre edilecek ve İŞKUR hizmetleri ile kamu kaynaklı hizmet ve yardımlardan yararlanamayan dar gelirli hanelere İŞKUR hizmetlerinin sunumunda öncelik sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Kamu istihdam hizmetleri, dar gelirli hanelerin sürdürülebilir gelir kaynaklarına ulaşabilmesini desteklemek amacıyla hane temelinde geliştirilecek ve bu hanelerin İŞKUR hizmetlerinden faydalandırılması önceliklendirilecektir. 2. Çalışanı bulunmayan hanelerden İŞKUR hizmetlerinden yararlanan hane sayısı artırılabilecektir.
Nitelikli işgücü kaybı önenecek ve yurt dışında çalışan nitelikli vatandaşlarımızın Türkiye ile bağları güçlendirilerek mesleki bilgi ve tecrübe aktarımını sağlayacak mekanizmalar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.700)		
Tedbir 700.1. Nitelikli işgücünün işgücü piyasasıyla bağlantılı göç nedenleri ortaya konularak sektör bazında kitlesel işgücü kaybını önlemeye yönelik adımlar atılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S)	1. Ülkemizdeki yabancı işgücünün sektör ve meslek bazında çalışma koşullarına ilişkin ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği ve eşgüdüm içinde bilimsel araştırma çalışması yapılacaktır.
Düzensiz işgücü göçü ile mücadele ve uluslararası işgücünün kayıtlı istihdamının artırılması amacıyla çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.702)		
Tedbir 702.2. Çalışma izinleri ile sosyal güvenlik kayıtları arasında entegrasyon geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, SGK	1. e-İzin ve e-Muafiyet sistemleri ile SGK'nın bilgi teknolojileri sistemleri arasında entegrasyonun geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Kayıt dışı istihdamın azaltılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.703)		
Tedbir 703.1. Kayıt dışılığın azaltılmasına yönelik bilinçlendirme ve denetim faaliyetleri artırılabilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yapılan analizler sonucunda eksik ücret bildirimi konusunda riskli olduğu tahmin edilen iş yerlerine yönelik denetim ve bilgilendirme faaliyetleri yürütülecektir.
İş sağlığı ve güvenliği hizmetleri daha etkin ve verimli hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.704)		
Tedbir 704.1. İş kazası ve meslek hastalıklarının tespiti ve bildirimi süreçleri iyileştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı	1. Pnömokonyoz ve asbest konularında dış katılımcıya yönelik sertifikalı eğitimler ve iş sağlığı ve güvenliği profesyonellerine yönelik iş hijyeni temel eğitimleri düzenlenecek ve yaygınlaştırılacaktır. 2. İş sağlığı alanında meslek hastalıklarının önlenmesi ve tespitine katkı sunmak üzere sağlık gözetimi, tıbbi tetkik, araştırma ve eğitim hizmeti sunulacaktır.

Tedbir 704.4. İş sağlığı ve güvenliği alanında yerli üretim ile dijital ve teknolojik çözümler teşvik edilerek yaygınlaştırılması sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İSG-KATİP sistemi üzerinden yürütülmekte olan iş ve işlemlerin daha etkin ve verimli yapılabilmesi için ilgili birimlerden veya diğer kullanıcılardan gelen talep ve öneriler doğrultusunda yazılım güncellemeleri yapılacaktır. 2. İnşaat işlerinde ilgili mevzuat ve standartlara uygun yerli üretim güvenlik ağı ve geçici kenar koruma sistemlerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
İşgücüne Katılma Oranı (3)	Yüzde	53,3	54,5	55,0
İşgücüne Katılma Oranı, Kadın (3)	Yüzde	35,8	37,0	38,0
İstihdam Oranı (3)	Yüzde	48,3	49,4	49,7
İşsizlik Oranı	Yüzde	9,4	9,3	9,6
Kayıt Dışı İstihdam Oranı	Yüzde	26,1	26,1	25,8
Ölümlü İş Kazası Oranı	Yüz Binde	9,1	7,5	7,0

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan İstihdam Programının performans göstergelerinden biridir.

2.3.3. Sağlık

a) Mevcut Durum

Sağlık hizmet sunumunda son yıllarda kaydedilen ilerlemeler neticesinde fiziki altyapı, insan kaynağı, hizmete erişim, aile hekimliği, hastane yatak sayıları, koruyucu sağlık, kurumsal yapılanma, bulaşıcı hastalıklarla mücadele, hasta ve hekim hakları başta olmak üzere pek çok alanda gelişmeler sağlanmıştır. Bununla birlikte fiziki altyapı ve sağlık personelinin bölgeler arası dağılımındaki farklılıkların giderilmesine, sağlık alanında finansmanın sürdürülebilirliğinin sağlanmasına, hizmet sunum kalitesinin yükseltilmesine ve koruyucu sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

TABLO II: 45- Sağlık Alanında Gelişmeler

	2018	2019	2020	2021	2022	2023 (5)
10 Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı	28,3	28,6	30,0	30,1	30,7	31,2
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	66,9	66,3	52,5	55,7	58,1	58,2
100 Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı	187	193	205	217	228	239
100 Bin Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı	301	306	342	343	356	361
Fiziki Altyapının Dengeli Dağılım Oranı (1)	1,43	1,45	1,48	1,43	1,6	1,56
Hekim Sayısının Dengeli Dağılım Oranı (2)	2,07	2,0	2,11	2,14	2,29	2,37
Hekim Başına Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı	1,61	1,6	1,7	1,6	1,56	1,51
Bebek Ölüm Hızı (Bin Canlı Doğumda) (3) (4)	9,2	9,0	8,5	9,1	9,1	9,8
Anne Ölüm Oranı (Yüz Bin Canlı Doğumda) (4)	13,5	13,0	13,0	13,0	12,6	13,5

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

(1) İBBS Düzey 1'e göre 10 bin kişiye düşen yatak sayısı en yüksek ve en düşük olan bölgelere ait rakamların oranıdır.

(2) İBBS Düzey 1'e göre 100 bin kişiye düşen toplam hekim sayıları üzerinden, en yüksek ve en düşük bölgelere ait rakamların oranıdır.

(3) Bebek ölüm hızı tüm haftalarda doğan bebek ölümlerini kapsamaktadır. (4) TÜİK tarafından canlı doğum sayısı geriye dönük revize edildiğinden ölüm göstergelerine ait değerler güncellenmiştir. (5) 2023 yılı verileri Sağlık İstatistiği Yıllığı 2023 ön sonuçlarıdır.

Anne ve bebek sağlığı alanında, 2018 yılında 13,5 olan ve izleyen yıllarda iyileşme sağlanan yüz bin canlı doğumda gerçekleşen anne ölüm oranı, 2023 yılında 11 ilimizde meydana gelen deprem felaketinin etkisiyle 13,5 olarak gerçekleşmiştir. Aynı oran, 2022 yılı itibarıyla OECD ve AB'de sırasıyla yüz bin canlı doğumda 9,8 ve 5,8 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan 2018 yılında, bin canlı doğumda 9,2 olan bebek ölüm hızı; 2023 yılında 9,8 olarak gerçekleşmiş olup verinin bir önceki yıla göre artışındaki en önemli faktör yaşanan deprem felaketidir. Bin canlı doğumda bebek ölüm hızı 2021 yılı itibarıyla OECD ve AB'de ise sırasıyla 3,6 ve 3,1 olarak gerçekleşmiştir. Bebek ölümlerinin azaltılmasında önemli bir faktör olan Beşli Karma Aşı (DaBT+İPA+Hib) üçüncü doz aşılama hızı 2023 yılında yüzde 98,8 olarak gerçekleşmiştir.

Hasta yatak kapasitesi ve hasta yataklarının niteliği açısından sağlık hizmet altyapısı iyileşmiş olup 2018 yılında 28,3 olan 10 bin kişiye düşen yatak sayısı 2023 yılında 31,2 olmuştur. Nitelikli yatak sayısının yoğun bakım yatakları hariç tüm yataklara oranı 2018 yılında ülke genelinde yüzde 71,9 iken 2023 yılında yüzde 82,5'e yükselmiş, aynı yıllarda söz konusu oran Sağlık Bakanlığı hastanelerinde ise yüzde 67,4'ten yüzde 81,9 seviyesine ulaşmıştır. Sağlık altyapısının iyileştirilmesi ve hizmete erişimin kolaylaştırılmasıyla 2022 yılında 10 olan kişi başı hekime müracaat sayısı, 2023 yılında 11,4 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 46- Yıllar İtibarıyla Toplam Hasta Yatağı Sayısı ve Doluluk Oranları

	2009	2018	2019	2020	2021	2022	2023(1)	OECD(2)	AB(2)
Yatak Sayısı (Bin)	188,6	231,9	237,5	251,2	254,5	262,2	266,6	-	-
Nitelikli Yatak Oranı (Yüzde) (3)	30,9	71,9	74,7	78,5	79,7	80,9	82,5	-	-
10 Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı	26,0	28,3	28,6	30,0	30,1	30,7	31,2	42,5	47,5
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde) (4)	65,5	66,9	66,3	52,5	55,7	58,1	58,2	70,4	65,9

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, OECD, Eurostat

(1) Sağlık İstatistiği Yıllığı 2023 ön sonuçlarıdır. (2) 10 bin kişiye düşen yatak sayısı OECD-38 ile AB-27, yatak doluluk oranı ise OECD-30 ile AB-23'ün 2022 yılına veya en yakın yıla ait verileridir. (3) Toplam yataklara yoğun bakım yatakları dâhil edilmemiştir. (4) OECD ve AB'nin 2022 yılına ait akut bakım verisi olup fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri dâhil değildir.

TABLO II: 47- Sağlık Kuruluşlarına Göre Hastane Müracaat Sayısı ve Dağılımı

(Bin)

Kurum	2003	2007	2011	2014	2022	2023 (1)
Sağlık Bakanlığı	113 849	209 630	254 343	292 100	379 607	424 551
Üniversite	9 638	15 025	24 437	32 144	45 747	45 534
Özel	6 158	24 486	59 069	72 333	74 778	67 441
Toplam	129 645	249 141	337 850	396 578	500 131	-

Kaynak: (1) Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistiği Yıllığı 2023 ön sonuçlarıdır.

Kamu Özel İşbirliği yöntemiyle yapımı tamamlanan 18 şehir hastanesi (Mersin, Yozgat, Isparta, Adana, Kayseri, Elazığ-Fethi Sekin, Manisa, Eskişehir, Ankara-Bilkent, Bursa, İstanbul-Başakşehir Çam ve Sakura, Konya, Tekirdağ Dr. İsmail Fehmi Cümaloğlu, Ankara-Etlık, Kocaeli, Gaziantep, İzmir Bayraklı ve Kütahya) toplam 28.842 tescilli hastane yatağıyla hizmet vermektedir.

Merkezi yönetim bütçesinden finanse edilen şehir hastanelerinden 1.000 yatak kapasiteli Antalya Şehir Hastanesi 2024 yılı Mart ayında tamamlanarak hizmete alınmıştır. İlave olarak 13.950 yatak kapasiteli 11 şehir hastanesinin (Aydın, Samsun, Trabzon, Denizli, Sakarya, Şanlıurfa, Diyarbakır-Kayapınar, İstanbul Sancaktepe, Mardin, Rize ve Ordu) inşaat çalışmaları devam etmekte, toplam 4.500 yatak kapasiteli beş şehir hastanesinin ise proje çalışmaları yürütülmektedir.

Bunun yanı sıra deprem bölgesinde hasar görmüş sağlık tesislerinin yeniden yapımı amacıyla acil durum hastane modeli geliştirilerek deprem bölgesi özelinde 13 acil durum hastanesi yatırım programına dâhil edilmiş olup bunlardan Adıyaman Çelikhan, Gaziantep Oğuzeli, Hatay Merkez, Payas, İskenderun ve Defne Acil Durum Hastaneleri tamamlanarak hizmete alınmıştır.

TABLO II: 48- Sağlık Kuruluşlarına Göre Muhtelif Göstergeler (2023)

	Sağlık Bakanlığı	Üniversiteler	Özel Hastaneler
Yatak Sayısı	167 649	43 878	55 067
Hastanelere Müracaat Sayısı (Bin)	424 551	45 534	67 441
Yatan Hasta Sayısı (Bin)	7 692	1 990	3 710
Ameliyat Sayısı (Bin)	3 343	1 115	1 535
Ameliyat Sayısının Müracaat Sayısına Oranı (Yüzde)	0,80	2,4	2,3
Ameliyat Sayısının Yatak Sayısına Oranı	19,9	25,4	27,9
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	58,8	65,0	50,9
Hastanın Ortalama Kalış Günü	4,7	5,2	2,8
Yatak Devir Hızı (Hasta)	45,9	45,3	67,4
Uzman Hekim Sayısı (Kişi)	57 286	12 574	31 373

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2023 ön sonuçlarıdır.

2023 yılında toplam yatak kapasitesinin yüzde 20,7'sine, uzman hekim sayısının yüzde 31'ine sahip olan özel sektör, tüm ameliyatların yüzde 25,6'sını gerçekleştirirken, toplam yatak kapasitesinin yüzde 16,5'ine ve uzman hekim sayısının yüzde 12,4'üne sahip olan üniversite hastaneleri yapılan ameliyatların yüzde 18,6'sını gerçekleştirmiştir.

2023 yılında ülkemizde toplam hekim sayısı 204.223, toplam diş hekimi sayısı 45.718, hemşire sayısı 248.287 ve ebe sayısı 59.750 olmuştur. Aynı yılda yüz bin kişiye düşen hekim sayısı 239 iken hemşire ve ebe sayısı 361'dir. 2022 yılı için bu sayılar sırasıyla AB'de 414 ve 882, OECD'de ise 377 ve 988'dir. Hekim başına düşen hemşire ve ebe sayısı AB'de 2,1, OECD'de 2,6 iken ülkemizde ise bu oran 2023 yılında 1,51 olarak gerçekleşmiş olup sağlık personeli sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Bulaşıcı olmayan hastalıkların toplam hastalık yükü içerisindeki payı, yaşlanan nüfusun da etkisiyle giderek artmaktadır. 2023 yılında gerçekleşen ölümlerin yüzde 65,8'i dolaşım sistemi hastalıkları, tümörler, solunum yolu hastalıkları ile beslenme, endokrin ve metabolizmayla ilgili hastalıklardan kaynaklanmıştır. Bulaşıcı olmayan hastalıklara neden olan temel risk faktörleri tütün kullanımı, fiziksel aktivite eksikliği ve dengesiz beslenmedir. Risk faktörleriyle mücadele kapsamında halk sağlığının korunması önem arz etmekte olup buna yönelik kurulan Sağlıklı Hayat Merkezlerinin sayısı Eylül 2024 itibarıyla 266'ya ulaşmıştır. Birinci basamak sağlık kurumlarında 2024 yılında 585 binin üzerinde beslenme danışmanlığı hizmeti verilmiştir.

Kronik hastalıkların erken teşhisinde, tedavisinde ve süreç yönetiminde birinci basamak sağlık hizmetlerinin daha aktif bir rol üstlenmesinin sağlanması tarama ve tedavi sürecinin kanıta dayalı klinik uygulama yönergeleri doğrultusunda yürütülmesi, hastalıkların semptom ve bulgularının kontrol altına alınması, bireylerin fonksiyon kayıpları yaşamalarının ve engelli hale gelmelerinin önüne geçilmesi amaçları ile Hastalık Yönetim Platformu (HYP) uygulaması geliştirilmiştir. Hipertansiyon, diyabet, kardiyovasküler risk değerlendirilmesi, obezite ve çok yönlü yaşlı değerlendirmesi parametrelerinin yer aldığı yazılım aile hekimlerinin kullanımına açılmış olup geliştirme çalışmaları devam etmektedir. HYP kapsamında hazırlanan koroner arter hastalığı, inme ve kronik böbrek hastalığı modülleri için Bolu, Erzincan ve Kırıkkale illerinde pilot çalışma yapılmıştır. HYP aracılığıyla Temmuz 2021-Haziran 2024 tarihleri arasında aile hekimlerince 67 milyon sağlık taraması ve 44 milyon hastalık izlemi gerçekleştirilmiştir.

Diş çürüğü ve risk faktörlerini dikkate alarak sağlık problemlerinin henüz ortaya çıkmadan önlenmesini ve kontrolünü hedefleyen aile diş hekimliği modeli pilot illerde uygulanmaya başlamıştır. Ayrıca, engelli hastalara yönelik ağız ve diş sağlığı hizmetlerinin bütüncül bir yaklaşımla, güncel ihtiyaç ve beklentilere uygun olarak sunulmasını teminen hâlihazırda 12 engelli diş tedavi merkezinde hizmet verilmektedir.

Toplam sağlık harcamalarının GSYH'ya oranı 2022 yılında yüzde 4, kamu sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki payı ise aynı yılda yüzde 76,4 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan sağlık harcamalarının bulaşıcı olmayan hastalıkların hastalık yükü içerisindeki payının yaşam tarzı ve demografik yapıdaki değişimle beraber artması, sağlık teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler ve daha kaliteli sağlık hizmeti talebindeki artış gibi sebeplerle önümüzdeki yıllarda yükselmesi beklenmektedir.

Akılci ilaç kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler sürdürülmektedir. OECD ülkelerinde 2022 yılında ortalama 16 olan bin kişi başına düşen günlük antibiyotik tüketim miktarı (Daily Defined Dose-DDD), Türkiye'de 2023 yılında 41,1 olmuştur.

Bağımlılıkla mücadele çalışmaları kapsamında Eylül 2024 itibarıyla toplam 1.184 yatak kapasiteli 47 yetişkin bağımlılık arındırma merkezi, toplam 227 yatak kapasiteli 14 çocuk ergen bağımlılık arındırma merkezi ve yataklı dört Bağımlı Hastalar için Rehabilitasyon Merkezi (BAHAR) hizmet vermektedir. Ayrıca 81 ilde yaygınlaştırma çalışmaları kapsamında aynı tarih itibarıyla ayaktan hizmet veren 70 yetişkin bağımlılık arındırma merkezi ile dokuz çocuk ergen bağımlılık arındırma merkezi hizmet sunmaktadır. Hâlihazırda 81 ilde yataklı ya da ayaktan arındırma merkezi bulunmaktadır.

Sağlık okuryazarlığı düzeyinin ve ilişkili faktörlerin belirlenmesi, topluma uygun müdahalelerin planlanması açısından önemli olan Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Düzeyi ve İlişkili Faktörleri Araştırması-2023 yapılmıştır. 2017 yılında yüzde 68,9 olan yetersiz ve sınırlı sağlık okuryazarlığı düzeyi 2023 yılında yüzde 53,9'a gerilemiş, bununla birlikte yüzde 31,1 olan yeterli ve mükemmel sağlık okuryazarlığı düzeyi yüzde 46,1'e yükselmiştir.

b) Amaç

Bireylerin bedenlen ve ruhen tam bir iyilik halinde sağlıklı yaşam sürdürmeleri, ihtiyaç halinde kaliteli, güvenilir, etkin, veriye dayalı süreçlerle desteklenen, hazırlık ve uyum kapasitesi yüksek, mali açıdan sürdürülebilir sağlık hizmeti sunumunun sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sağlıklı yaşam tarzı teşvik edilerek bulaşıcı olmayan hastalık risklerine karşı koruyucu sağlık hizmetleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.706)		
Tedbir 706.1. Sağlıklı yaşam tarzının teşvik edilmesine yönelik sağlıklı beslenme, fiziksel aktivitenin artırılması gibi alışkanlıkların toplumsal tutuma dönüşmesi sağlanacak, bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecek, sağlık okuryazarlığı teşvik edilerek birey sorumluluğunun geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Sağlıklı beslenme ve hareketli yaşam alışkanlıkları kazandırılmasına yönelik görsel medya paylaşımları yapılacak, halk eğitim faaliyetleri düzenlenecek ve internet ortamında güvenli sağlık bilgisi yayınlarına yer verilecektir. 2. İl sağlık müdürlükleri tarafından okullarda sağlıklı beslenme konularında eğitimler verilecektir. 3. Birinci basamakta bulaşıcı olmayan hastalıkların önlenmesi amacıyla yürütülen beslenme danışmanlığı hizmeti sayısı artırılabilecektir.
Tedbir 706.2. İklim değişikliğinin sağlık üzerine olan etkisinin belirlenmesi ve azaltılması için kurumsal kapasite güçlendirilerek kurumlar arası işbirliği artırılabilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, YÖK, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Halk sağlığını, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden korumak amacıyla eylem planı hazırlanacaktır. 2. Hassas gruplara yönelik bilgilendirici ve yönlendirici broşür ve afişler hazırlanacaktır.
Tedbir 706.3. Sağlık sorumluluğunun geliştirilmesine yönelik çok paydaşlı sağlık sorumluluğu modeli güçlendirilecek, sektörler ve kurumlar arası işbirliği ve koordinasyon sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Belediyeler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Sağlık Bakanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında yapılacak protokoller kapsamında söz konusu Bakanlıklar arasında e-Nabız entegrasyonu sağlanacaktır.
Tedbir 706.4. Bulaşıcı olmayan hastalıklara yönelik risk faktörlerinin azaltılması için kanser tarama programları da dâhil olmak üzere çeşitlendirilmiş tarama programları yaygınlaştırılacak, erken teşhis oranları artırılabilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Birinci basamak sağlık tesisleri bünyesinde kanser tarama merkezlerinin sayıları, mevcutlarının ise niteliği artırılabilecektir. 2. Tarama ve Tarama Sonrası Teşhis Eğitimleri, KETEM Uyum Eğitimleri ve erken teşhise yönelik farkındalık çalışmaları yürütülecektir. 3. Aile hekimlerine ve aile sağlığı çalışanlarına kronik hastalıklar, kronik hastalık risk faktörleri ve Hastalık Yönetim Platformu (HYP) hakkında yüz yüze yöntemle farkındalık ve bilgilendirme eğitimlerinin verilmesine devam edilecektir. 4. HYP kapsamında yürütülen hipertansiyon ve kardiyovasküler risk tarama oranlarının 81 ildeki tüm aile hekimliği birimleri nezdinde artırılması için çalışmalar yürütülecektir.

Tedbir 706.5. Çocuk, kadın ve üreme sağlığı hizmetleri güçlendirilecek, evlilik öncesi ve yenidoğan tarama programları yaygınlaştırılacak, anne ve bebek ölümlerinin azaltılması sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler	1. Anne ölümlerinin azaltılması kapsamında ilgili birimlerde çalışan sağlık personeline yönelik Acil Obstetrik Bakım Eğitimleri yapılacak bebek ve çocuk ölümlerini önleme çalıştayları gerçekleştirilerek ulusal strateji belgesi ve eylem planı oluşturulacaktır. 2. Birinci basamakta gebe ve lohusa izlemlerinin niteliğinin artırılması için izleme değerlendirme çalışmaları yapılarak anne ölüm oranının yüksek olduğu illerde yerinde çalışmalar yürütülmesiyle gebelerin doğum öncesi bakımı kapsamında izlem sayıları dört izlemden sekiz izleme çıkarılacaktır. 3. Bebek, çocuk ve ergen izlemlerinin gelişimsel değerlendirmelerini de kapsayacak şekilde mevcutların niteliği ve sayıları artırılarak bu gruplara verilen sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 706.6. Ergen sağlığı hizmetleri güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler	1. Birinci basamakta ergenlere sunulan hizmetlerde standardizasyon ve devamlılığın sağlanması amacıyla eğitim faaliyetleri geliştirilerek sürdürülecektir. 2. Saha rehberlerinde ergen sağlığı bölümü güncellenecektir.
Tedbir 706.7. Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp (GETAT) uygulamalarının kanıta dayalı şekilde standardize edilerek ulusal ve uluslararası çalışmalarla güvenli kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Üniversiteler	1. Her bir GETAT uygulama alanı için, uzmanların katılımıyla oluşturulan komisyonlar tarafından hazırlanan dokümanlar elektronik ortamda yayımlanacaktır.
Tedbir 706.8. Takviye edici gıda ve bitkisel içerikli ürünlerin güvenli şekilde piyasaya arzını sağlayacak yeni mekanizmalar geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Üniversiteler	1. Takviye edici gıdaların güvenli bir şekilde piyasaya arzının sağlanabilmesi için komisyon çalışmaları yapılacaktır.
Özel gereksinimi ve nadir hastalığı olan bireylere sunulan sağlık hizmetlerinin kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.707)		
Tedbir 707.1. Nadir hastalıkların erken dönemde teşhisi için tarama programları geliştirilerek yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Yenidoğan Bilim Kurulu önerileri doğrultusunda yeni taranacak hastalıklara yönelik planlama yapılması sağlanacaktır.

Tedbir 707.2. Nadir hastalıklara ilişkin tedavi ve araştırma merkezi sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, TÜSEB	1. Nöromusküler hastalık (kas ve sinir hastalıkları) birimlerinin sayısı 30'a çıkarılacaktır.
Tedbir 707.3. Zihinsel özel gereksinimli bireyler ve ailelerinin etkin sağlık hizmet sunumuna ulaşması kolaylaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler	1. Çok Disiplinli Çocuk ve Genç Ruh Sağlığı Merkezlerinin (ÇÖZGEM) sayıları artırılacaktır. 2. ÇÖZGEM'de görev yapacak personele eğitim programları düzenlenecektir.
Tedbir 707.4. Evde sağlık hizmetleri güçlendirilecek ve izleme takip sistemi geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Belediyeler	1. Evde sağlık ve bakım hizmetlerine ait belirlenen performans göstergeleri oluşturularak sistem üzerinden takibi yapılacaktır. 2. Entegrasyonu tamamlanan Evde Sağlık Hizmeti ile Sağlıklı Yaş Alma Merkezlerinin internet tabanlı yazılım çalışmaları yapılacaktır. 3. Evde sağlık hizmeti alan hastalara yönelik belirli dönem aralıklarında memnuniyet anketi uygulanarak anket sonucunda gerekli görülen alanlarda iyileştirmeler yapılacaktır.
Bulaşıcı hastalıklara, ani sağlık şoklarına, afet ve acil durumlara hazırlık ve müdahale kapasite güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.708)		
Tedbir 708.1. Bulaşıcı hastalıklara yönelik mevcut tanı, takip ve erken uyarı sistemleri geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Zoonotik ve vektörel hastalıklarla ilgili saha, tanı-tedavi rehberleri ve eğitim dokümanları oluşturulacak, mevzuatın güncelliği sağlanacaktır. 2. Vektör sürveyansının güçlendirilmesi için saha çalışmaları yürütülecek, vektör bankası oluşturulacak, vektör patojenite tespiti gerçekleştirilecek ve bölgesel vektör haritaları oluşturulacaktır. 3. Vektör toplanması, taşınması ve tanımlanmasına yönelik ekip oluşturularak gerekli eğitimler verilecek ve laboratuvar süreçleri ile ilgili malzeme-ekipman temini sağlanacaktır.
Tedbir 708.2. Ulusal düzeyde biyolojik ürünlerin üretilmesine ve aşı üretim kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik merkezler kurulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler	1. Türkiye Hıfzıssıhha Aşı ve Biyoteknolojik Ürün Araştırma ve Üretim Merkezi Projesi kapsamında Akyurt Aşı Merkezinin ilk fazı tamamlanacaktır. 2. Dijital teknolojiler kullanılarak internet tabanlı interaktif eğitimler geliştirilerek sahada çalışan personellerin eğitime katılımı kolaylaştırılacaktır.

Tedbir 708.3. Bağışıklık kazandırma programları güçlendirilerek toplumsal farkındalık artırılacak, aşılama programları tüm risk gruplarını içerecek şekilde yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler	1. Aşı tereddüdüyle ilgili farkındalık çalışmaları artırılacaktır. 2. Eksik aşıli veya aşısız çocukların belirlenmesi ve takibi güçlendirilecek, beşli karma aşı üçüncü doz aşılama hızının en az yüzde 98 olması için Genişletilmiş Bağışıklama Programının (GBP) takibi yapılacaktır. 3. GBP Genelgesi ve Saha Rehberi güncellenecek ve bu kapsamda Bilimsel Kurul toplantıları ve eğitim faaliyetleri düzenlenecektir.
Tedbir 708.4. Küresel salgın ve afet gibi olağanüstü durumlarda sağlık hizmet sunucularının rol ve sorumluluklarını içeren yol haritaları belirlenecek, malzeme ve personel akışına ilişkin planlamalar etkin bir şekilde yapılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Elektronik Vaka Sisteminin 81 ile yaygınlaştırılması ve hasta teslim sürecinin elektronik ortamda yürütülmesi sağlanacaktır. 2. Mevcut Kimyasal Biyolojik Radyolojik Nükleer Tehditler (KBRN) eğitimlerinin sertifikasyon standartları revize edilecek, söz konusu eğitimlerin radyolojik ve nükleer ayağı güçlendirilecektir. 3. Afetlere hazırlık çalışmaları kapsamında mevcut personel ve lojistik organizasyonu güçlendirilecektir. 4. Acil sağlık hizmetleri sunumunda etkinlik, kalite ve verimliliğin artırılmasına yönelik mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır. 5. Küresel afet gibi durumlarda halka arz edilen su kaynaklarındaki kirliliklerin yerinde tespiti ile halk sağlığının korunması, olası bir salgının önüne geçilmesi ve saha ihtiyaçlarının karşılanması için mobil laboratuvar altyapısı güçlendirilecektir.
Tedbir 708.5. Acil durumlarda güvenilir bilgi akışı ve koordinasyonun sağlanmasına yönelik altyapı ve kapasite güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler	1. Haberleşme sağlayan sayısal telsiz sistemlerine yönelik 73 ilde tamamlanan entegrasyon çalışmalarının 81 ile yaygınlaştırılması sağlanacaktır.
Birinci basamak sağlık tesislerinin sağlığın korunması ve geliştirilmesindeki rolü güçlendirilecek, hizmet basamakları içerisinde öncelikle kullanımı sağlanacak, basamaklar arası etkileşim geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.709)		
Tedbir 709.1. Birinci basamak sağlık tesisleri nitelik ve nicelik olarak geliştirilerek bu birimlere başvuran kişilerin koruyucu, önleyici, tedavi edici sağlık hizmetlerini bütüncül olarak alabilmesi, böylece ikinci ve üçüncü basamak sağlık merkezlerine başvuruların azaltılması sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Aile sağlığı merkezi, aile hekimliği birimi açılması ve yönetilmesine yönelik rehber oluşturulacak ve yayınlanacaktır. 2. 80 adet birinci basamak sağlık tesisinin inşaatı tamamlanacaktır. 3. Yeni aile hekimliği birimleri hizmete açılarak aile hekimliği birimi başına nüfusun 2.800 kişiye düşürülmesi sağlanacaktır.

Tedbir 709.2. Bulaşıcı olmayan hastalıklar başta olmak üzere, hastalıklara ilişkin tarama ve teşhis gibi süreçler ile kronik hastaların tedavi takiplerinde dijital uygulamaların da desteğiyle aile sağlığı merkezlerinin sorumlulukları artırılabacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Kronik böbrek hastalığı, inme, koroner arter hastalığı, astım ve kronik obstrüktif akciğer hastalıkları (KOAH) izlem modülleri 81 ildeki aile hekimliği birimlerinin kullanımına açılacaktır. 2. Kronik hastalıklara yönelik tarama ve izlem modüllerinin tüm aile hekimliği birimleri tarafından etkin kullanımı sağlanacak, böylece hastalıkların erken teşhisi ve takibi yapılacaktır.
Tedbir 709.3. Aile sağlığı merkezi sayısı artırılarak aile hekimlerine yönelik hizmet içi eğitimlerle alınan hizmetin etkinliği ve hizmetten duyulan memnuniyet iyileştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Güncellenen bebek, çocuk, ergen izlem protokollerinin sahada uygulanmasına yönelik aile hekimlerine eğitim verilecektir. 2. Her bir aile hekimliği biriminde sunulan hizmetlere ilişkin belirli dönem aralıklarında memnuniyet anketi uygulanarak gerekli alanlarda iyileştirmeler yapılacaktır.
Tedbir 709.4. Aile hekimlerinin üst basamaklara yönlendirdikleri hastaların tetkik ve tedavi sonuçlarına ilişkin geri bildirimlerini sağlayacak bir sistem oluşturularak hizmet basamakları arasındaki etkileşim güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Birinci, ikinci ve üçüncü basamak sağlık tesislerinde işlenen verilerin basamaklar arasında akışı için entegrasyon çalışmaları yürütülecektir. 2. Aile Hekimliği Bilgi Sistemleri ekranlarına, üst basamaklara yönlendirilen hastaların geri bildirimlerinin yansıtılması amacıyla çalışma yapılacaktır.
Tedbir 709.5. Sağlıklı hayat merkezlerinin sayısı artırılacak, hizmet sunum niteliği geliştirilecek ve bu merkezlerin aile sağlığı merkezleriyle etkileşimi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. 90 adet yeni Sağlıklı Hayat Merkezi (SHM) hizmete açılacaktır.
Tedbir 709.6. Birinci basamak sağlık tesislerinin daha fazla tercih edilmesine yönelik teşvik mekanizmaları oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Birinci basamak sağlık tesislerinin vatandaşlar tarafından daha fazla tercih edilmesi için Aile Hekimliği Sözleşme ve Ödeme Yönetmeliğinde değişiklik yapılacaktır.
Tedbir 709.7. Aile dış hekimliği uygulaması ülke genelinde yaygınlaştırılacak, aile dış hekimliği birimlerinde koruyucu tedavileri tamamlanan bireylerin tedavi gereksinimlerinin ikinci basamak sağlık kuruluşlarında öncelikli karşılanmasına yönelik sevk zinciri oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Aile Dış Hekimliği Merkezlerinin sayısı artırılacak, bu merkezlerin ağız ve diş sağlığı hizmeti sunan ikinci ve üçüncü basamak sağlık kuruluşları ile koordinasyonu sağlanacaktır.
Tedbir 709.8. Göç sağlığı hizmetlerinin, ülke sağlık sistemiyle bütünleşik bir biçimde sunulması hizmetin sürdürülebilirlik ve etkinlik bakımından geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı	1. Göçmen Sağlığı Merkezi personeline yönelik sağlık hizmetlerinin etkinliğini ve verimliliğini artırmak amacıyla sağlık okuryazarlığı eğitimleri verilecektir. 2. Mobil sağlık tarama araçlarıyla göçmenlere yönelik toplamda 140.000 kanser tarama testi yapılacaktır.

Bağımlılıkla mücadeleyle yönelik sunulan hizmetlerin kapasitesi ile kalitesi iyileştirilecek, erişilebilirlik artırılabilecek ve hizmetlerin tamamlayıcı şekilde sunulması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.710)

Tedbir 710.1. Danışmanlık, tedavi, sosyal uyum ve iyileştirme hizmetlerinin bütüncül biçimde sunulması kapsamında hizmet kalitesi yükseltilecek, kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, RTÜK, Diyanet İşleri Başkanlığı, Üniversiteler, Belediyeler, STK'lar	1. Danışmanlık hizmet sunum algoritmaları gözden geçirilerek ihtiyaca göre güncellenecektir.
Tedbir 710.2. Bağımlılığın önlenmesi için farklı nüfus gruplarına yönelik farkındalık artırma çalışmaları kapsamında iyi uygulama örnekleri ve müdahale programları güçlendirilerek sürdürülecek, bağımlılıkla mücadele kapsamında uygulanan mekanizmaların toplum tarafından bilinirliği artırılabilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, RTÜK, Diyanet İşleri Başkanlığı, Üniversiteler, Belediyeler, STK'lar	1. Bağımlılığın sağlık üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik etkinlikler düzenlenerek bağımlılıkla mücadeleyi destekleyici içerikler hazırlanacak ve Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu sosyal medya hesaplarında paylaşılacaktır.
Tedbir 710.3. Danışmanlık, tedavi ve iyileştirme hizmeti alan bireylerin takiplerinin yapılması için ilgili birimler arasında eşgüdümüne yönelik bilişim altyapısı oluşturulacak, danışmanlık hizmetleri yüz yüze ve çağrı merkezleri aracılığıyla sürdürülecek, birinci basamak sağlık tesislerinde önleme ve psikososyal destek hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler, STK'lar	1. ALO 171 Sigara Bırakma Danışma Hattı ile Aile Hekimliği Bilgi Sisteminin (AHBS) entegrasyonu sağlanacaktır. 2. Çağrı merkezleri aracılığıyla sunulan bütün bağımlılığın danışmanlık hizmetleri etkinleştirilerek sigara bırakma oranları artırılabilecektir. 3. Yüz yüze bağımlılıkla danışmanlığı hizmeti veren merkezlerin sayısı ve sunulan hizmetlerin kalitesi artırılabilecektir.
Tedbir 710.4. Sigara bırakma poliklinikleri, bağımlılıkla danışma arındırma merkezleri, zorunlu tedavi kararlarının uygulandığı merkezler ile danışma, tedavi, iyileştirme ve sosyal uyum süreçlerinin bütüncül bir şekilde sunulacağı BAHAR Merkezleri farklı nüfus gruplarının hizmet alımını kolaylaştıracak şekilde yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler, STK'lar	1. Sigara Bırakma Polikliniklerinin sayısı artırılabilecektir. 2. Bağımlılıkla mücadelede hizmet veren sağlık kuruluşlarının bilinirliğini artıracak farkındalık çalışmaları yapılacaktır. 3. Sigara Bırakma Polikliniklerinde sigara bırakma tedavisinde kullanılan farmakolojik tedavilerin sürekliliği sağlanacaktır.

Tedbir 710.5. Bağımlılık alanında çalışacak sağlık personelinin nitelik ve niceliği ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, STK'lar	1. Danışmanlık merkezlerinde bağımlılık alanında çalışan sağlık personelinin bağımlılıkla mücadele eğitimi alması sağlanacaktır. 2. Danışma hatlarında çalışan personele yönelik periyodik olarak eğitimlerin yapılması sağlanacaktır. 3. Sigara bırakma polikliniklerinde görev yapacak hekimlere yönelik eğitim programları düzenlenecektir.
Tedbir 710.6. Bağımlılığa ilişkin tanı, tedavi ve izlem sürecinde klinik kalitenin artırılmasına yönelik klinik protokollerin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Madde bağımlılığına ilişkin sağlık hizmet standartları oluşturulacak ve uygulamaya geçilecektir. 2. Yeni klinik protokol ve rehberler için ihtiyaç analizi yapılacaktır.
Tedbir 710.7. Bağımlılıkla mücadeleyle ilişkin faaliyetlerin kanıta dayalı olarak tasarlanabilmesi için madde kullanım davranışlarına yönelik dönemsel araştırmalar yapılacak ve veri mahremiyeti gözetilerek kurum kuruluşlar arası veri paylaşımı sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, STK'lar	1. Uyuşturucuyla mücadele alanında üretilen tüm verilerin portal aracılığıyla toplanması sağlanarak paydaş kurum ve kuruluşlarla paylaşımı sağlanacaktır. 2. Sosyodemografik özelliklere göre bağımlılık yapıcı maddelerin kullanım sıklığı ve risk düzeyini belirlemeye yönelik yürütülen çalışmaların etkinlikleri artırılabilecektir.
Sağlıkta insan kaynağı ile fiziki altyapı nicelik ve nitelik olarak iyileştirilecek ve bölgeler arası dağılımda denge sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.711)		
Tedbir 711.1. Başta tıp, diş hekimliği ve eczacılık olmak üzere sağlık meslek gruplarında eğitimin kalitesi artırılacak ve uzmanlık eğitimindeki müfredatları bilişim altyapısıyla desteklenerek ülke genelinde standart sağlanacak, sağlık alanında geleceğin ihtiyaç ve şartlarına uygun bir şekilde ve ülke ihtiyaçları göz önünde bulundurularak her alanda yeterli ve nitelikli işgücü oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler	1. Uzmanlık Eğitimi Yönetim Sistemi yazılım programı ülke genelindeki eğitim kurumlarında yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 711.3. Başta hekim, hemşire ve ebe olmak üzere ihtiyaçlar doğrultusunda ülke çapında bölgeler ve sağlık tesisleri arasında yeterli sayıda ve dengeli bir şekilde dağılımı sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, YÖK, Üniversiteler	1. Sağlık mesleklerinde ve tıpta uzmanlık alanlarında branş bazında ihtiyaç analizleri yapılacaktır.

Tedbir 711.4. Ulusal düzeyde sağlık tesisi yatırım planlamalarına yönelik nesnel kriterler doğrultusunda makro planlar oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	1. Sağlık tesisi yatırımlarında ülke geneli ihtiyaçlarını ortaya koyacak nesnel kriterler belirlenerek sağlık tesisi ihtiyacına ilişkin mevcut durum tespit edilecektir.
Tedbir 711.5. Fiziki altyapının dengeli dağılımı sağlanacak, mevcut hastane yataklarının kullanım etkinliği yükseltilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	1. Sağlık tesisi yatırımları, mevcut altyapı, kapasite kullanım oranları ve nüfus dağılımı dikkate alınarak bölgesel ihtiyaçlar doğrultusunda planlanacaktır.
Tedbir 711.6. Olası afet durumlarında kesintisiz sağlık hizmeti sunumu sağlanabilmesi amacıyla sağlık tesislerinin afetlere karşı dayanıklılığı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler	1. Afet riski olan bölgelerde yeni projeler, detaylı zemin, tasarım ve yapısal analiz çalışmaları yapılarak planlanacaktır.
Tedbir 711.7. Uluslararası sağlıkta insan kaynağı hareketliliğinin yönetilmesine ilişkin politikalar geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler	1. Sağlık iş gücünün uluslararası hareketliliğine neden olan etkenlerin araştırılacağı saha çalışması yapılacaktır.
Tedbir 711.8. Doku, organ, kemik iliği ve kök hücre nakil işlemleri başta olmak üzere özellikli sağlık hizmetlerinin kapasitesi artırılarak bu hizmetlere ulusal ve uluslararası düzeyde ulaşılabilirlik artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Gönüllü bağışçı sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. Organ nakli merkezlerinin nitelikleri ve hizmet kapasitesi geliştirilecektir.
Aktif yaşlanmaya yönelik koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerinin kapasitesi iyileştirilecek ve artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.712)		
Tedbir 712.1. Yaşlı bakımında sağlık ve sosyal hizmetleri bir araya getiren bakış açısıyla yeni bir model oluşturulacak, bu kapsamda kurumlar arası koordinasyon sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler	1. Aile sağlığı merkezi ve SHM'ler tarafından kullanılan bilişim sistemleri arasındaki entegrasyon güçlendirilecektir.
Tedbir 712.2. Yaşlılara yönelik koruyucu ve tedavi edici hizmetlerin güçlendirilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler	1. Aktif ve sağlıklı yaşlanma hakkında toplumun farkındalığı artırılacaktır. 2. HYP kapsamında yer alan çok yönlü yaşlı değerlendirmesi ve izlemi modülünün aile hekimliği birimleri tarafından yaygın ve etkili bir şekilde kullanılması sağlanacaktır.
Tedbir 712.3. Yaşlı sağlığı (geriatri) ve palyatif bakım hizmetleri sunan merkezlerin sayısı artırılacak, evde sağlık ve bakım hizmetleriyle entegrasyonu sağlanacak ve yaşlıların sağlık hizmetlerine ulaşımı kolaylaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler	1. Evde sağlık hizmetleri kapsamında uzaktan sağlık hizmet sunumuyla evinde veya yerinde hizmet sunumlarının entegrasyonu sağlanacaktır. 2. Palyatif bakım merkezlerinin sayısı artırılacaktır.

Sağlık turizmi hizmet kapasitesi nitelik ve nicelik olarak geliştirilecek, uluslararası alanda ülkemizin tercih edilirliliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.713)		
Tedbir 713.1. "Health Türkiye" küresel bir markaya dönüştürülecek, bu kapsamda sağlık turizmi alanında ülkemizin tanıtım ve pazarlama faaliyetleri yürütülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Üniversiteler, USHAŞ	1. Health Türkiye markası uluslararası sağlık fuarları, kongreler ve seminerlerde temsil edilecektir. 2. Türkiye'nin nitelikli sağlık hizmetlerini global çapta çeşitli dillerde anlatan dijital reklam kampanyaları ve tanıtım çalışmaları yürütülecektir. 3. Sağlık turizmi alanında en az üç ülkeyle protokol ya da sözleşme yapılacaktır. 4. Sağlık turizmi alanında faaliyet gösteren paydaşların insan kaynağı niteliğini artırmaya yönelik eğitimler düzenlenecektir. 5. Sağlık turizmi alanındaki sertifikaların akreditasyonu için çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 713.2. Sağlık turizmi alanında faaliyet gösteren ve yetki belgesine sahip sağlık kuruluşları ile aracı kuruluşların denetlenmesine yönelik sistem güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Üniversiteler, USHAŞ	1. Sağlık turizmi faaliyetlerine yönelik tanıtım ve bilgilendirme standartları oluşturularak sektörel takip yapılacaktır.
Tedbir 713.3. Sağlık tesislerinin sağlık turizmi konusunda akreditasyonu teşvik edilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TÜSEB, Üniversiteler, USHAŞ	1. Türkiye Sağlık Hizmetleri Kalite ve Akreditasyon Enstitüsü (TÜSKA) Sağlık Turizmi Sağlık Tesisi Sertifikasyon Programı, Sağlık Turizmi Aracı Kuruluş Sertifikasyon Programı ve Denetçi Kapasite Geliştirme Eğitimi hazırlanacaktır.
Tedbir 713.4. Sağlık turizminin katma değerini yüksek olduğu alanlara yayılmasına yönelik uygulamalar geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Üniversiteler, USHAŞ	1. Termal turizm, palyatif ve yaşlı bakımının sağlık turizmi potansiyellerine ilişkin analiz çalışması yapılacaktır.
Tedbir 713.5. Sağlık turizmi faydalancılarının uzaktan takibi için gerekli altyapı oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Üniversiteler, USHAŞ	1. Sağlık turizmi faydalancılarının uzaktan takibini sağlayacak dijital uygulamalar geliştirilecektir.
Sağlık hizmet sunum kalitesinin ve klinik kalitenin ölçülmesi, değerlendirilmesi ve iyileştirilmesi sağlanacak, sağlık hizmetlerinde akreditasyon sistemi geliştirilecek ve hasta güvenliği temin edilecektir. (Kalkınma Planı p.714)		
Tedbir 714.1. Sağlık hizmetlerinde klinik kalitenin ölçümü ve geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Klinik kalitenin ölçümüne yönelik klinik kalite raporları yayımlanacak, yeni sağlık olguları belirlenerek klinik kalitenin geliştirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.

Tedbir 714.3. Hasta güvenliğini sağlanmasına yönelik gerekli yasal ve idari düzenlemeler yapılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Hasta güvenliğini sağlanmasına yönelik Sağlıkta Kalitenin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesine Dair Yönetmelik güncellenecektir. 2. Radyasyon üreten tıbbi cihazlardan maruz kalınan doz miktarının takibini sağlayan Ulusal Doz Takip Sistemi uygulaması yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 714.4. Normal doğuma yönelik bilinçlendirme ve özendirme faaliyetleri yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Normal doğuma ilişkin toplum genelinde bilinç ve farkındalık geliştirilecektir.
Tedbir 714.5. Akreditasyon altyapısı geliştirilecek, akredite olan sağlık tesis sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), TÜSEB, Üniversiteler	1. Akreditasyon denetim süreçlerinin yürütüleceği bilgi yönetim sistemi geliştirilecektir. 2. Akredite edilen sağlık tesisi sayısı 19'a çıkarılacaktır.
Dijital sağlık çözümlerinin sağlık sistemi içerisinde etkin ve verimli kullanımı sağlanacak, dijital sağlık teknolojilerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.715)		
Tedbir 715.2. Kronik hastalıkların izlem ve takibi başta olmak üzere "tele sağlık" sistemleri geliştirilecek, ilişkili sistemlerle birlikte çalışabilirliği sağlanarak kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Uzaktan sağlık sistemi kapsamında hizmet sunulacak kronik hastalıklar, uzaktan sağlık hizmetlerinin kapsamı ve türü ile bu hizmetlere ilişkin muayene ve takip standartları belirlenecektir.
Tedbir 715.4. Dijital teknolojilerin sağlık alanında kullanımına ilişkin toplum genelinde farkındalık oluşturulacak, dijital sağlık okuryazarlığı geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Sağlık alanında kullanılan dijital teknolojiler ve geliştirilen mobil uygulamalarla ilgili bilinç ve farkındalığı artırmaya yönelik açıklayıcı ve tanıtıcı materyaller hazırlanacaktır.
Veri ve kanıta dayalı politika oluşturmada girdi olarak kullanılacak, bilimsel araştırma ve analizlerde kullanılmaya elverişli, uluslararası karşılaştırmalara olanak sağlayan kalite ve ayrıntıda veri üretimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.716)		
Tedbir 716.1. Uluslararası kıyaslamaya olanak verecek detay ve kalitede veri üretimi sağlanacak, sağlık verilerinin ulusal/uluslararası normlara uygun olarak standardizasyon süreçleri yürütülecek, veri kalitesi ve güvenilirliği artırılacak, sağlık verilerinin siber güvenliği güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Sağlık bilgi sistemleri alanında kullanılan veri elemanları ve göstergelerin tanımlamaları gözden geçirilecek, veri kalitesini artırmak amacıyla iş kuralları belirlenecek, yayımlanacak ve uyumluluk denetimleri yapılacaktır. 2. Sağlık Bakanlığı veri tabanlarında yer alan sağlık göstergelerinin uluslararası tanım standartlarına uyumluluğu artırılacaktır.

Tedbir 716.2. Kurumlar arası veri paylaşımı için işbirliği ve koordinasyon geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Kurumlar arasında veri paylaşımına ilişkin protokoller oluşturulacak, internet servis entegrasyonları alanındaki eksiklikler belirlenerek tamamlanacaktır.
Tedbir 716.3. Sağlık verileri anonimleştirilerek başta Ar-Ge olmak üzere ekonomik değere dönüştürülmesi amacıyla ikincil kullanımına ilişkin gerekli hukuki ve idari altyapı oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Kişisel Verileri Koruma Kurumu, Üniversiteler	1. Anonim sağlık verisinin üretimi ile paylaşımının sağlanmasına yönelik mevzuat düzenlemesi yapılarak araştırmacıların kullanımı için anonim ve sentetik veri setleri yayımlanacaktır.
Sağlık sisteminde mali sürdürülebilirlik sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.717)		
Tedbir 717.1. Geri ödeme sisteminde kanıta dayalı modellerin uygulanması sağlanacak, sağlık harcamalarına ilişkin denetim altyapısı güçlendirilecek, hizmet sunum ve ilaç fiyatlarının etkin maliyet değerlendirmeleri yapılarak belirlenmesi sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	1. Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) kapsamında kurumca geri ödemesi yapılan tanı ve tedavi hizmetlerinin etkin kullanılmasının sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. Akılcı ilaç kullanımı teşvik edilerek ilaç ve tedavi harcamaları rasyonelleştirilecektir.
Tedbir 717.2. Akılcı laboratuvar ve tıbbi görüntüleme uygulamaları gerçekleştirilecek, ihtiyaç dışı tetkik, tahlil ve diğer işlemlerin azaltılması için denetim mekanizmaları oluşturulacak ve güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Akılcı laboratuvar uygulamaları kapsamında ulusal test rehberi hazırlanarak yürürlüğe konulacak ve söz konusu uygulamalara ilişkin farkındalık çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 717.3. Üniversite hastanelerinin yönetim modeli eğitim, araştırma ve hizmet sunum fonksiyonları itibarıyla etkin ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler	1. Üniversite hastanelerinin yeniden yapılanma ihtiyacı doğrultusunda yeni bir yönetim modeli oluşturulmasına yönelik komisyon çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 717.4. Akılcı ilaç kullanımı konusunda bilinç düzeyi artırılacak, hekimlerin desteklenmesi ve denetimi sağlanacak, akılcı ilaç kullanımına ilişkin sistem altyapısı güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (TİTCK)	1. Akılcı ilaç kullanımı konusunda farkındalık çalışmaları yürütülerek yeni reçeteleme göstergeleri belirlenecek ve buna göre analiz, değerlendirme ve izleme çalışmaları yapılacaktır. 2. İlaç tüketim hesaplamaları için sistem altyapısı oluşturulacak ve reçeteleme verilerinin entegrasyonu ile sistem güçlendirilecektir. 3. Antimikrobiyallerin tüketimi ve direnç verileri birlikte analiz edilecektir.

Tedbir 717.6. Kişiselleştirilmiş tıp konusunda sağlıklı ve güvenilir veriyle bilgi üretilmesi sağlanarak yenilikçi ürünler desteklenecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, TÜSEB	1. Kişiselleştirilmiş tıp uygulamalarının kliniğe geçişi ve rutin sağlık hizmetlerine entegrasyonu için gerekli veri analizi, model geliştirme ve pilot çalışmalar gerçekleştirilecektir.
İlaç ve tıbbi cihaza erişimin kolaylaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.718)		
Tedbir 718.1. Etkin tedarik zinciri takibi ile güvenli ilaç ve tıbbi cihaza erişimin kolaylaştırılması sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, TİTCK, Üniversiteler	1. İlaç takip sistemine entegre olacak şekilde sahadaki ilaç hareketlerinin izlenebilirliğini güçlendiren yöntemler geliştirilecektir.
Tedbir 718.2. İlaçta akılcı tedarik yönetimi altyapısının güçlendirilmesi sağlanacak ve yapay zekâ uygulamalarıyla desteklenecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, TİTCK, Üniversiteler	1. İlaçta akılcı tedarik yönetimine yönelik uluslararası standartlarda yeni dijital çözümler geliştirilecektir.
Tedbir 718.3. Güvenli ürüne erişimi sağlamak amacıyla ulusal kontrol laboratuvar altyapısı güçlendirilecektir	Sağlık Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TİTCK	1. Ulusal kontrol laboratuvarının değişen ihtiyaçlar kapsamında cihaz altyapısı güçlendirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023 (1)	2024 (2)	2025 (3)
On Bin Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı	Adet	31,2	31,7	34,5
Yüz Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı (4)	Kişi	239	251	262
Yüz Bin Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı (4)	Kişi	361	380	400
Aile Hekimliği Birimi Başına Düşen Nüfus (5)	Kişi	3 065	2 980	2 800
Nitelikli Hastane Yataklarının Tüm Hastane Yataklarına Oranı (Yoğun bakım yatakları hariç, Sağlık Bakanlığı) (4)	Yüzde	81,9	82,0	84,0
Bebek Ölüm Hızı (Bin Canlı Doğumda, Tüm Haftalar) (6)(7)	Binde	9,8	9,5	8,9
Anne Ölüm Oranı (Yüz Bin Canlı Doğumda) (6)(7)	Yüz Binde	13,5	12,5	12,4
Obezite Oranı (15 Yaş ve Üzeri) (Ölçüme Dayalı)	Yüzde	29,1(8)	28,9	28,6
Diyabet Oranı (15 Yaş ve Üzeri) (Ölçüme Dayalı)	Yüzde	12,1(8)	12,0	11,5
15 Yaş ve Üzeri Nüfusta Tütün Ürünü Kullanım Sıklığı (Her gün ve ara sıra kullananların oranı) (9)	Yüzde	32(10)	31	29
Fiziki Altyapının Dengeli Dağılım Oranı (11)	Oran	1,56	1,41	1,41
Hekim Sayısının Dengeli Dağılım Oranı (12)	Oran	2,37	2,40	2,17
Sezaryen Doğum Oranı (Bin Canlı Doğumda)	Binde	615	600	480

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

(1) Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2023 ön sonuçlarıdır. (2) Gerçekleşme Tahmini (3) Program (4) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Tedavi Edici Sağlık Programının anahtar göstergelerinden biridir. (5) Aile hekimliğinde kayıtlı nüfus kullanılmıştır. (6) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Koruyucu Sağlık Programının anahtar göstergelerinden biridir. (7) TÜİK tarafından canlı doğum sayısı geriye dönük revize edildiğinden ölüm göstergelerine ait değerler güncellenmiştir. (8) Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması 2017 yılı verisine dayanarak yapılan projeksiyondur. (9) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Bağışıklıkla Mücadele Programının anahtar göstergelerinden biridir. (10) TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması 2022 (11) İBBS Düzey 1'e göre 10 bin kişiye düşen yatak sayısı en yüksek ve en düşük olan bölgelere ait sayıların oranıdır. (12) İBBS Düzey 1'e göre 100 bin kişiye düşen toplam hekim sayıları üzerinden, en yüksek ve en düşük bölgelere ait sayıların oranıdır.

2.3.4. Aile

a) Mevcut Durum

Toplumu bir arada tutan ve toplumsal değerlerin nesiller arası aktarılmasını sağlayan aile kurumu, nitelikli bireylerin yetişmesinde ve güvenli toplumların oluşmasında önemli rol oynamaktadır.

Son dönemde, yeni teknolojiler, hızlı kentleşme, göç, demografik dönüşüm ve iklim değişikliği, küresel çapta aile kurumunu etkilemektedir. Bunların yanı sıra, yaşanan pandemi ve artan afet olayları da ailelerin sosyal ve ekonomik anlamda desteklenmesi ihtiyacını artırmaktadır. Medya okuryazarlığının yeterli seviyede olmaması ve bu nedenle dijital ortamlardaki içeriklerin kişileri olumsuz yönde etkilemesi gibi sorunlar, aile içindeki iletişimi olumsuz etkilemekte ve aile bireylerinin sağlığının bozulması riskini ortaya çıkarmaktadır. Tüm bu gelişmelerin olumsuz etkilerinden aile kurumunu korumak amacıyla ailenin güçlendirilmesine yönelik politikaların iş hayatı ve sosyal hayatla uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Türkiye’de tek kişilik hanehalklarının oranı yükselmektedir. Son yıllarda düşme eğilimi gösteren en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan geniş ailelerin oranı 2023 yılında bir önceki yıla göre yüzde 0,4 artarak yüzde 13,2’ye yükselmiştir. Ülkemizde 2023 yılı sonu itibarıyla TÜİK verilerine göre toplam 26.309.332 hane bulunmaktadır. Çekirdek ailelerden oluşan hanehalkı oranı, bir önceki yıla göre azalarak yüzde 63,8 seviyesinde gerçekleşirken geniş ailelerden oluşan hanehalkı oranı artarak yüzde 13,2 olmuştur. Tek kişilik hanehalkı oranı artma eğilimini 2023 yılında da sürdürerek yüzde 19,7’ye ulaşmıştır. Benzer şekilde, baba veya anneye yaşayan çocuklardan oluşan hanehalkı oranında da yıllar itibarıyla artış gözlenmekte olup 2023 yılında toplam hanehalkının yüzde 10,6’sı tek ebeveyn ve çocuklardan oluşmuştur. Bu oranın yüzde 2,4’lük kısmı baba ve çocuk, yüzde 8,2’lik kısmı ise anne ve çocuk olan hanehalkıdır.

TABLO II: 49- Tiplerine Göre Hanehalkı Oranı

(Yüzde)				
Hanehalkı Tipleri	2018	2021	2022	2023
Tek Kişilik Hanehalkı	16,1	18,9	19,4	19,7
Tek Çekirdek Aileden Oluşan Hanehalkı	65,3	64,4	64,5	63,8
-Sadece Eşlerden Oluşan Çekirdek Aile	14,1	13,5	13,8	14,0
-Eşler ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	42,3	40,8	40,4	39,2
-Tek Ebeveyn ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	8,9	10,1	10,3	10,6
Baba ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	1,9	2,3	2,3	2,4
Anne ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	7,0	7,8	8,0	8,2
En Az Bir Çekirdek Aile ve Diğer Kişilerden Oluşan Hanehalkı	15,8	13,5	12,8	13,2
Çekirdek Aile Bulunmayan Birden Fazla Kişiden Oluşan Hanehalkı	2,8	3,2	3,3	3,3

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2018-2023

2023 yılında geniş ailelerin yüzde 25,7’si, tek kişilik hanehalklarının ise yüzde 13,7’si yoksulluk sınırının altındadır. Diğer yandan, anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile oranının baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile oranından yaklaşık dört kat daha fazla olduğu görülmektedir. Bu hususlar, farklı aile tiplerinin farklılaşan ihtiyaçlarına göre çalışma yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Boşanan çiftlerin sayısı 2022 yılında 180.954 iken 2023 yılında 171.881'e düşmüştür. Evlenen çiftlerin sayısı ise 2022 yılında 574.358 iken 2023 yılında 565.435 olmuştur. Önümüzdeki dönemde de boşanmaların altında yatan temel sorunlar incelenerek sayısının azaltılmasına yönelik çalışmaların yapılması önemini korumaktadır.

Evlenen gençlerin desteklenmesini hedefleyen ve 2024 yılı Mayıs ayında ilk ödemelerine başlanan Aile ve Gençlik Fonu kapsamında Eylül ayı sonu itibarıyla 3.963 yeni evlenecek çiftte faizsiz 150 bin TL kredi verilmiştir.

Ailenin güçlendirilmesi kapsamındaki hizmetlerin etkin ve etkili bir şekilde sunulmasına 2024 yılında da devam edilmiştir. Aileye yönelik hizmetlerin ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte koordine bir şekilde hayata geçirilmesini sağlayacak 2024-2028 yıllarını kapsayan Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesi Vizyon Eylem Planı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının koordinasyonunda hazırlanmıştır. Planın etkin bir şekilde izlenmesi için Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesi Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur.

Ailelerin eğitim, hukuk, iktisat, medya ve sağlık alanlarındaki hizmetlerden daha etkili biçimde yararlanmalarına, aile içi süreçlerini işlevselleştirerek aile yaşam kalitelerinin artmasına, sahip olduğu her türlü kaynağı etkili bir şekilde yönetmelerine ve karşılaşılabilecekleri çeşitli risklere yönelik önlemler almalarına katkıda bulunmayı amaçlayan Aile Eğitim Programı (AEP) kapsamında 2024 yılı Temmuz ayı sonu itibarıyla 483.223 kişiye, Evlilik Öncesi Eğitimleri kapsamında 219.741 kişiye, Aile Danışmanlığı ve Boşanma Süreci Danışmanlığı kapsamında 9.162 kişiye, Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimleri kapsamında ise 121.516 kişiye ulaşılmıştır. Ailelerin ihtiyaçlarına yönelik danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin niteliği ve niceliğinin geliştirilmesi ihtiyacı önemini korumaktadır.

Türkiye Afet Müdahale Planı ve Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına verilen afet ve acil durumlarda psikososyal destek hizmetleri görevi kapsamında yapılan çalışmalara devam edilmiştir. Bu çerçevede, 3.245 Bakanlık personeline hizmet içi eğitim verilmiştir.

Aile ve bireylerin sosyal yardım ve sosyal hizmetlere olan ihtiyaçlarının tespiti, ihtiyaca göre sosyal yardım ve sosyal hizmet modellerinin planlanması ve gerektiğinde diğer kamu hizmetlerinden yararlandırılmasının sağlanması amacıyla rehberlik ve danışmanlık hizmetlerini kapsayan Aile ve Sosyal Destek Programı (ASDEP) kapsamında çalışmalara devam edilmiştir. Temmuz 2024 sonu itibarıyla ulaşılan hane sayısı 7,7 milyona yükselmiştir. Bu ziyaretlerde ailelere ilgili rehberlik ve danışmanlık hizmeti sunulmuştur. ASDEP'e yönelik kapasite geliştirme çalışmalarının devamlılığının sağlanması önemlidir.

Ailenin güçlendirilmesi kapsamında planlanan politika ve hizmetlerin kanıta dayalı şekilde oluşturulması, yeni eğilimler ve ihtiyaçların tespit edilebilmesi için aile ve sosyal hizmetler temelinde yeni araştırmalar yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda, 2024 yılı içerisinde Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA) İleri İstatistik Analizi'nin ve Türkiye'de Medya ve Dijital Ortamların Aile Üzerindeki Etkisi Araştırması'nın hazırlık çalışmaları yürütülmüştür.

b) Amaç

Kadın ve erkeğin evlilik bağıyla kurulan, milli ve manevi değerlerin taşıyıcısı olan ailenin her türlü zararlı eğilimden korunması, sağlıklı nesillerin yetişmesi, dinamik nüfus yapısının ve kalkınmanın istikrarlı bir biçimde sürdürülmesini teminen aile kurumunun güçlendirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Aileye yönelik hizmetlerin niteliği ve niceliği geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.720)		
Tedbir 720.1. Aileye yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin içeriği kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve STK'larla işbirliği içerisinde çeşitlendirilerek yaygınlaştırılacak, eğitim, rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinde ihtisaslaşma sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Aile Danışmanlığı Hizmet Modelinin Geliştirilmesi Projesi kapsamında hazırlanan materyal ve kılavuzların hizmet içi eğitim ve izleme çalışmalarıyla yaygınlaştırılması sağlanacaktır. 2. Ailelere eğitim ve danışmanlık hizmeti sunan personele yönelik destekleyici programlar ve değerlendirme toplantıları düzenlenecektir. 3. Kamu ve özel sektör paydaşlarıyla işbirliği protokolleri imzalanarak aile eğitimleri ve evlilik öncesi eğitimler yaygınlaştırılacaktır. 4. Anne ve babaların etkili ve yetkin ebeveynlik becerilerinin desteklenmesi amacıyla geliştirilen modüler Aile Eğitim Programı kapsamında, uygulayıcı ve aile eğitimleri yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 720.2. Milli ve manevi değerlerimiz gözetilerek sağlıklı nesillerin devamına ve aile yapısını olumsuz etkileyen kötü alışkanlıkların, bağımlılıkların ve zararlı akımların etkilerinin azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, RTÜK, Diyanet İşleri Başkanlığı, İŞKUR, Üniversiteler, STK'lar	1. 18 yaş üzeri bağımlı bireylere, aileleri ve yakınlarına Sosyal Hizmet Merkezlerinde (SHM) Sosyal Uyum Süreci Danışmanlığı verilecektir. 2. Bağımlılıkla mücadele kapsamında yürütülen Sosyal Uyum Süreci Danışmanlığında görev yapacak personele hizmet içi eğitim verilecektir. 3. Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimleri (TBM) 15 yaş üstü kurum bakımındaki çocuklar başta olmak üzere vatandaşlara verilmeye devam edilecektir.
Tedbir 720.3. Aile bireylerinin, teknoloji ve dijitalleşmenin olumsuz etkilerinden korunmasına yönelik bilinçli medya kullanımı konusunda farkındalığını artırmak üzere eğitim programları yaygınlaştırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, RTÜK	1. Ailelere yönelik bilinçli medya kullanımı kapsamında dijital okuryazarlık eğitimleri verilecektir.
Afet ve kriz dönemlerinde ailelerin ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.724)		
Tedbir 724.1. Psikososyal destek sunan personelin hizmet içi eğitimlerle niteliği artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, AFAD	1. Afet veya acil durum hallerinde uygulanacak psikososyal destek hizmetlerine ilişkin 3.000 personele psikososyal destek eğitimi verilecektir.

2.3.5. Kadın

a) Mevcut Durum

Kadınların işgücüne katılımlarının artırılması ve insana yakışır, nitelikli işlerde çalışmaları, ülkemizin sürdürülebilir kalkınması ve ülke refahının adil bir şekilde paylaşımı açısından kritik öneme sahiptir. Bu çerçevede ülkemizde kadınların güçlenmesi, kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanması ve kadınların iyi olma halinin desteklenmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerden etkilenen kentlerde ve kırsalda yaşayan kadın ve çocuklara yönelik yardım ve psikososyal destek çalışmalarına devam edilmiş ve kadınların geçim kaynaklarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmüştür.

Kadınların işgücü piyasasındaki yeri bağlamında son yıllarda ilerleme kaydedilmekle birlikte, kadınların istihdam ve işgücüne katılım oranları erkeklere göre oldukça düşüktür. 2023 yılında kadın istihdam oranı yüzde 31,3, erkek istihdam oranı yüzde 65,7 kadın işsizlik oranı yüzde 12,6, erkek işsizlik oranı ise yüzde 7,7 olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı yılda kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 35,8, erkeklerin işgücüne katılım oranı ise yüzde 71,2 olmuştur. Türkiye’de 2023 yılı için işgücüne dâhil olmayan 21,2 milyon kadın bulunmaktadır. İşgücüne dâhil olamama nedenlerine bakıldığında ise, erkekler için emekli olma durumu en önemli gerekçe olarak ifade edilirken kadınlar için ev işleriyle meşgul olma gerekçesi ön plana çıkmaktadır. Buradan hareketle, iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik çözümler geliştirilmesine ağırlık verilmesinin, gerek çocuklar gerekse yaşlılar için kaliteli ve erişilebilir bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Kadınların ve kız çocuklarının dünyada yeni gelişen meslek alanlarına, yeşil dönüşüm ve dijital dönüşümün gerektirdiği becerilere odaklanan eğitim öğretim faaliyetlerine erişimlerinin artırılması; genç kızların fen, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarındaki mesleklere yönlendirilmesi ekonomik ve sosyal boyutlarıyla toplumsal kalkınmanın yolunu açacak hususlardan biridir. Bu konuda ilgili kurumlarca çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2024-2028 yıllarını kapsayacak şekilde ilgili tüm tarafların görüş ve önerileri alınarak kapsayıcı bir yaklaşımla hazırlanmış ve 8 Mart 2024 tarihinde Dünya Kadınlar Günü’nde kamuoyuna duyurularak yürürlüğe konulmuştur.

Eğitimde ve istihdamda olmayan (NEET) genç kadınların ekonomik ve toplumsal hayata katılımlarının, bilgi ve beceri düzeylerinin artırılması ile işgücü piyasasında aktif olarak yer almalarını sağlayıcı çalışmalar yapılmaktadır. Bu kapsamda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı işbirliğinde, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Sabancı Vakfı tarafından Geleceğini Kuran Genç Kadınlar Projesi yürütülmektedir. Proje kapsamında 18-29 yaş arasındaki genç kadınlara yönelik kapasite geliştirme ve farkındalık eğitimleri ile mesleki beceri eğitimleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca genç NEET kadınlara ilişkin politika dokümanı oluşturulmasına ilişkin çalışmalara devam edilmektedir.

Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesi kapsamında 9 ilde eğitim programları gerçekleştirilmiş ve toplamda 1.256 kişiye ulaşılmıştır. Bununla birlikte, 6 ilde kadınlara gıda güvenliği, markalaşma gibi alanlarda danışmanlık hizmeti sunulmuş, Kadın

Kooperatifleri Çalışma Grubu oluşturulmuş ve yıllık iş planları hazırlanmıştır. Proje kapsamında ayrıca 30 Ocak 2024 tarihinde kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşu temsilcileri ve akademisyenlerin katılımı ile Kadın Girişimcilerimizle Güçlü Yarınlar Programı düzenlenmiş ve programda kadınların ekonomik ve toplumsal hayata katılımlarının güçlenmesi amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı arasında işbirliği protokolü imzalanmış, kadın girişimcilere yönelik internet sitesinin (kadingirisimci.gov.tr) tanıtımı yapılmıştır. Söz konusu internet sitesinde kadın kooperatiflerinin görünürlüğünü artırmalarına ve ekonomik açıdan güçlenmelerine katkı sağlamak amacıyla "Ben De Varım" uygulaması kullanıma açılmıştır.

2023 yılı verilerine göre Türkiye’de kendi hesabına çalışan kadınların oranı yüzde 19, işveren kadınların oranı ise yüzde 12’dir. Kadın girişimciliğinin artırılmasına yönelik ASHB ile OSTİM Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü arasında işbirliği protokolü imzalanmış olup protokol ile kadınlara yönelik İstihdam Garantili Mesleki Teorik ve Pratik Eğitim Programı oluşturulması planlanmaktadır.

Ailelerin iş ve özel hayat dengesinin kurulması amacıyla erken dönem çocukluk bakım hizmetlerinin erişilebilir olması ve çeşitliliğin artırılmasına yönelik alternatif bakım hizmetlerine yönelik çalışmaların disiplinler arası bakış açısı ile koordinasyon ve işbirliği içerisinde yürütülmesine yönelik Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü koordinasyonunda teknik çalışma grubu oluşturulmuştur. Çalışma grubunda alınan ortak karar ile yerel yönetimler tarafından sunulan kreş hizmetlerinin mevzuat altyapısının oluşturulması ve yerel yönetimler aracılığıyla erken dönem çocukluk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması konusu öncelikli çalışma alanı olarak belirlenmiş ve mevzuat değişikliği önerileri hazırlanmıştır.

2023 yılında kadınların yüzde 18,7’si tarım sektöründe istihdam edilmiştir. Özellikle kırsal alandaki kadın istihdamının düşük olmasının en temel sebebi kadınların ücretsiz aile işçisi konumunda olmasıdır. Bu doğrultuda kırsal alandaki kadın işgücünün ücretli ve kayıtlı hale getirilmesi, kadın girişimciliğinin artırılması, kadınlara yönelik sosyal alanların oluşturulması, bakım hizmetlerinin kaliteli, ekonomik ve erişilebilir olarak sunulması önem arz etmektedir. Ayrıca kırsaldaki kadın işgücünün görünürlüğünün ve güvenceli istihdamının artırılması ile hayatın her alanı için hedeflenen kadın-erkek fırsat eşitliğinin gerçekleştirilmesi, yürütülecek çalışmaların odak noktasıdır. Bu amaçla, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından sağlanan tarımsal destek programlarında kadın çiftçi projelerine ek puan verilmeye devam edilmektedir. Ayrıca Bakanlıkça yürütülen Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayımlar Projesi kapsamında, özel projeler ile kadın çiftçilerin istihdam edilebilirliklerinin, girişimcilik kapasitelerinin artırılması ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlanması amaçlanarak proje konularına göre farklılaştırılmış eğitimler verilmektedir. Bu çalışmaların farklı paydaşlarla da desteklenerek ve yaygınlaştırılarak devam ettirilmesi planlanmaktadır.

Siyasal alanda kadınların karar alma mekanizmalarına katılımlarının sınırlı olduğu görülmektedir. 2023 yılı genel seçimleri sonrasında parlamentodaki kadın milletvekili oranı yüzde 20’ye yükselmekle birlikte henüz hedeflenen seviyelerde değildir. Kadın belediye başkanı oranı 2024 yerel seçimlerinde artmış, 11 il ve 61 ilçe belediye başkanı kadın adaylardan seçilmiştir. TÜİK’in Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre şirketlerde orta ve üst düzey yönetici konumundaki kadınların oranı ise yüzde 19,6’dır. Bu çerçevede,

kadınların kamu, özel sektör ve siyaset kurumu dâhil tüm karar alma mekanizmalarına her seviyede katılımlarına yönelik çalışmaların yürütülmesi önem arz etmektedir.

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 4. Ulusal Eylem Planı (2021-2025) ilgili kuruluşların işbirliğiyle uygulanmaya devam edilmektedir. Diğer taraftan, Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırmasının güncellenmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre kanıta dayalı politika yapımına, kadınlara yönelik şiddetle ve erken yaşta zorla evliliklerle mücadeleye sıfır tolerans ilkesiyle devam edilecektir.

Öte yandan, kadınlara yönelik şiddetle etkin ve bütüncül bir şekilde mücadele amacıyla, kadına yönelik şiddet uygulayanlara yönelik çok yönlü sosyal hizmet müdahalesini içeren bir modelin oluşturulması projesine, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nca 2023 yılında başlanmış olup projeye şiddet faillerine yönelik bir sosyal hizmet modeli oluşturulması amaçlanmaktadır.

Kadınların her türlü şiddetten korunması ve kadına yönelik şiddetin nedenlerinin araştırılması amacıyla Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) ve kadın konukevleri hizmet vermektedir. Kurumsal hizmetlerin yanı sıra kadına yönelik şiddetle mücadelede mevzuatı güçlendirme çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nca, kadın konukevlerinin ihtisaslaştırılması ve standardizasyonu çalışmalarına, şiddet mağduru kadınların ve beraberindeki çocuklarının ihtiyaçları dikkate alınmak suretiyle devam edilmektedir. 2024 yılı içerisinde Kayseri ve İstanbul’da birer tane olmak üzere iki kadın konukevinin ihtisaslaştırılması süreci başlatılmıştır.

Kadın erkek fırsat eşitliği perspektifinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülen Türkiye’de Kadın Erkek Eşitliğine Duyarlı Planlama ve Bütçeleme Uygulanması Projesi kapsamında merkezi ve yerel yönetimlerde kadın erkek fırsat eşitliğine duyarlı bütçeleme uygulamalarına yönelik farkındalığın artırılması, kadınların ve erkeklerin eşit hak, fırsat ve imkânlara erişimini gözeten plan ve programlar oluşturma kapasitelerinin geliştirilmesi ile denetim ve izleme altyapısının güçlendirilmesi hedeflenmektedir. 2023 yılında pilot illerde uygulanmasına başlanan söz konusu projede belediyelerdeki üst düzey yöneticilere yönelik farkındalık artırma seminerleri gerçekleştirilmiştir.

b) Amaç

Ailede merkezi role sahip kadınların hak ettiği üstün kıymeti görmesi ve kalkınmamıza ivme kazandırılması için kadınların başta eğitim ve istihdam olmak üzere hayatın tüm alanlarındaki hak ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarının ve her tür şiddet ve ayrımcılıktan uzak şekilde yaşamlarının sağlanması, her alanda ve düzeyde temsil ve katılımının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlenmesi önceliğinin tüm plan, program, politika geliştirme ve uygulama süreçlerinde yer alması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.726)		
Tedbir 726.1. Kurumlarca toplanan verilerin cinsiyet, yaş, göçmenlik statüsü, engellilik, coğrafi konum gibi nitelikler bazında üretilmesi sağlanacak ve buna dayalı analizler gerçekleştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TÜİK, Türkiye Belediyeler Birliği, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Toplam doğurganlık hızının artırılmasına yönelik politikalara katkı sağlaması açısından eğitim durumlarına göre toplam doğurganlık hızı ve doğum aralıkları göstergelerinin üretilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Eğitim, sağlık ve istihdam alanlarında üretilen verilerin cinsiyet, engellilik, yaş, göçmenlik ve coğrafi konum gibi nitelikler bazında geliştirilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 726.3. Spor alanında kadınların temsiline artırılmasına yönelik politikalara dayanak teşkil edecek göstergelerin üretilmesi sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S)	1. Kadınların spor alanındaki temsiline ölçmeye yönelik veri üretilmesi için çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 726.4. Kadınların güçlenmesine yönelik plan, program ve politikalar geliştirilecek ve bunların etkin bir şekilde uygulanması ve izlenmesi sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2024-2028) etkin biçimde uygulanacak ve Planın izlenmesine yönelik internet tabanlı bir sistem kurulacaktır.
Kadınların eğitim, istihdam ve karar alma mekanizmalarına katılımı ile temsillerinin artırılması için kota ve ilave destekler gibi "geçici özel önlemler" tanımlanarak uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.727)		
Tedbir 727.1. Kamu, özel sektör, siyaset dâhil tüm karar alma mekanizmalarında ve yönetimin her kademesinde nüfusun yarısını oluşturan kadınların temsili ve katılımının artırılması hedefiyle, aşamalı bir geçiş için çalışmalar yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Türkiye Belediyeler Birliği, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Eğitimde ve istihdamda yer almayan genç kadınların ekonomik ve toplumsal hayata katılımlarının, bilgi ve beceri düzeylerinin artırılması ve işgücü piyasasında aktif olarak yer almaları amacıyla güçlendirici ve yönlendirici çalışmalar yapılacaktır. 2. Kadınların ve kız çocuklarının bilime, bilgi ve iletişim teknolojilerine tam ve eşit katılımını teşvik etmek ve bu alanda kariyer gelişimleri ile ilgili farkındalıklarını artırmak amacıyla etkinlikler düzenlenecektir. 3. Kadın kooperatiflerinin güçlenmesine yönelik eğitimler ve danışmanlık hizmetleri verilecektir.

Kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel hayata eşit katılımının yanı sıra eşit işe eşit ücret ilkesinin benimsendiği koşullarda istihdamının artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.728)

Tedbir 728.1. Merkezi yönetim, yerel yönetimler, özel sektör ve STK'larla işbirliğiyle kadın istihdamını artırmak üzere kaliteli, ekonomik ve erişilebilir bakım hizmetlerine ilişkin alternatif modeller geliştirilmesi ve pilot uygulamaları takiben yaygınlaştırılması sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Mahalli İdareler, STK'lar	1. Kadın istihdamını artırmak üzere merkezi yönetim, yerel yönetimler, özel sektör ve STK'larla işbirliğinde kaliteli, ekonomik ve erişilebilir bakım hizmetlerine ilişkin alternatif modeller geliştirilecektir.
Tedbir 728.2. Kadınların işgücüne katılımlarını artıracak girişimcilik, finansal ve dijital okuryazarlık, kooperatifçilik gibi alanlardaki programlar kapsamı genişletilerek yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Kadın Girişimciliği İnişiyatifi kapsamında kadınların girişimcilikte ve ekonomik alanda sahip oldukları potansiyeli eşit şartlar altında açığa çıkarmalarını teşvik etmek, teknolojiye kadın girişimciliğinin önemini karar vericilerin gündeminde tutmak, rol modellerle toplumu buluşturmak, kadın girişimci adaylarına eğitim, yönderlik ve profesyonel ağlara erişim gibi imkânlar sunmak üzere çalışmalar yürütülecektir.
	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	2. Kadın girişimciliğinin ve kadın kooperatiflerinin niteliğinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 728.3. İkiz dönüşümle değişen işgücü piyasasına kadınların tam, eşit, güvenceli ve etkin katılımlarının sağlanması, bu kapsamda ortaya çıkacak yeni beceri ve yeteneklerin kadınlara kazandırılmasına yönelik programlar geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, SGK, STK'lar	1. İkiz dönüşümün işgücü piyasası üzerindeki etkilerine uyum sağlamak amacıyla aktif işgücü programları kapsamında kadınlara yönelik mesleki eğitim kursu ve işbaşı eğitim programı uygulanacaktır.
Tedbir 728.4. Kadın temsiliinin düşük olduğu matematik, fen, teknoloji ve mühendislik alanlarında kadınların eğitim ve istihdamının artırılması için kamu ve özel sektörün eşitlik ve kapsayıcılık temelinde dönüşümüne yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Mühendislik fakültelerinde ve liselerde eğitim gören kız öğrencilere yönelik destek ve farkındalık çalışmaları gerçekleştirilecektir.

Tedbir 728.6. Kırsalda kadın girişimciliğinin ve teknoloji okuryazarlığının artırılması, kadınlara yönelik sosyal alanların oluşturulması, bakım hizmetlerinin kaliteli, ekonomik ve erişilebilir olarak sunulması, tarım işçisi olarak çalışan kadınların ücretli ve kayıtlı hale getirilmesi için çalışmalar yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Kadın girişimciliğinin artırılması amacıyla IPARD ve Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi programları kapsamında tüm yatırım tedbirlerinde kadın girişimcilere sıralama kriterlerinde ek puan verilecektir.
Kadınlara yönelik şiddet ile erken yaşta ve zorla evliliklerle sıfır tolerans ilkesiyle mücadele edilecek, şiddetin önlenmesi ve şiddet mağdurlarının güçlenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.729)		
Tedbir 729.1. Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet ve erken yaşta evliliklerle mücadeleye ilişkin yasal düzenlemelerin şiddete sıfır tolerans anlayışıyla daha etkin bir şekilde uygulanması sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele V. Ulusal Eylem Planı (2026-2030) hazırlanacaktır.
Tedbir 729.2. Kadına yönelik şiddetle mücadele kapsamında koruyucu ve önleyici hizmetlerin etkin sunumuna yönelik kurumsal kapasite geliştirilecek, hizmet standartları uygulanacak ve sistematik, güvenilir ve karşılaştırılabilir verilerin toplanması sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Şiddet uygulayanlara yönelik psikososyal destek hizmet çalışmaları yürütülecektir. 2. Nüfusun yoğun olduğu üç büyükşehirde ikinci ŞÖNİM kuruluşlarının açılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 3. Farklı ihtiyaçlara sahip kadınlara bir arada hizmet sunan kadın konukevlerinin ihtisaslaşma çalışmaları kapsamında bir kadın konukevi ihtisas kuruluşuna dönüştürülecektir.
Tedbir 729.3. Kadınlara ve kız çocuklarına karşı her türlü şiddet ile topyekûn mücadele kapsamında toplumsal farkındalık ve duyarlılığın artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Farklı hedef gruplara yönelik modüllerden oluşan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Modüler Eğitim Programı hazırlanacaktır. 2. Kadın konukevlerinden hizmet alan 15 bin kadına farkındalık ve bilgilendirme eğitimleri verilecektir. 3. Kadına yönelik aile içi şiddet ile mücadele kapsamında toplumsal farkındalık ve duyarlılığın artırılması çalışmaları yürütülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Okullaşma Oranı, Kadın (Ortaöğretim) (3)	Yüzde	89,3	91,6	92,5
Okullaşma Oranı, Kadın (Yükseköğretim) (3)	Yüzde	49,2	51,2	53,0
Kadın İstihdam Oranı (4)	Yüzde	31,3	32,5	33,1
İşgücüne Katılım Oranı, Kadın (4)	Yüzde	35,8	37,0	38,0
Kadın Belediye Başkanı Oranı	Yüzde	2,0	5,4	5,4
Parlamentodaki Kadın Temsil Oranı (4)	Yüzde	19,8	20,0	20,0

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Milli Eğitim Bakanlığı verisidir.

(4) TÜİK verisidir.

2.3.6. Çocuk

a) Mevcut Durum

Güçlü ve sürdürülebilir toplumun önemli bir parçası olan çocuklar, ülkemizin kalkınma hızı, gelişmişlik seviyesi ve uluslararası konumu bakımından geleceğimizin teminatıdır.

2023 yılı sonu itibarıyla, Türkiye nüfusunun yüzde 26'sını (22.206.034) 0-17 yaş grubundaki çocuklar oluşturmaktadır. Bir önceki yıla göre çocuk nüfusu 372.344 azalmasına rağmen ülkemiz AB-27 ülkeleri ortalaması olan yüzde 18 ile karşılaştırıldığında AB ülkeleri içinde çocuk nüfus oranı en yüksek olan ülke konumunu korumaktadır. Nüfus projeksiyonlarına göre çocuk nüfus oranının 2030 yılında yüzde 25,6 olması beklenmektedir.

Erken dönemden başlayarak çocukların sağlık, karşılık veren bakım, beslenme, eğitim ve gelişimine yönelik hizmetlerin sunumu ile erişilebilirliğinin artırılmasına ve niteliğinin yükseltilmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Bu kapsamda ebeveynlerden ve bakım verenlerden başlamak üzere çocuklara hizmet sunan tüm çalışanların kapasitesini artırıcı, davranış değişikliği yaratıcı eğitimler verilecek ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarınca sunulan hizmetler bir plan dâhilinde daha koordinasyonlu ve etkileşimli bir şekilde sunulmaya devam edilecektir. Çocukların fiziksel, sosyal ve zihinsel gelişimlerini destekleyici kültürel, sanatsal, bilimsel ve sportif faaliyetler özendirilecek, yaygınlaştırılacak ve erişilebilir hâle getirilecektir.

Milli Eğitim Bakanlığı örgün eğitim istatistiklerine göre okul öncesi eğitim seviyesinde 5 yaş net okullaşma oranı, 2021-2022 öğretim yılında yüzde 81,6 iken 2022-2023 öğretim yılında yüzde 85 olmuştur. Bu oran cinsiyet bazında incelendiğinde erkek ve kız çocukların oranlarının çok yakın olduğu görülmektedir. Bu oranlardaki artış erken çocukluk gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır.

Erken yaşlardan itibaren çocukların spora yönelmeleri beden ve ruh sağlıkları açısından önemli olmakla beraber ilerleyen yaşlardaki disiplinli olma, takım çalışmasına yatkınlık, bir amaç için ortak hareket edebilme gibi çalışma hayatında da kişiyi başarılı kılacak pek çok beceriyi çocuklara kazandırmaktadır. Bu bağlamda Gençlik ve Spor Bakanlığı (GSB) ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan işbirliği protokolü kapsamında 8-10 yaş grubu çocukların spora yönlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen Sportif Yetenek Taraması Projesi ile her eğitim-öğretim yılı içerisinde yaklaşık 1 milyon üçüncü sınıf

öğrencisinin test ve ölçümleri yapılmakta ve spora yatkın bulunan öğrenciler sporculuk kariyerleri için güçlü bir temel oluşturmayı ve sporcu kimliği kazandırmayı amaçlayan Sporcu Eğitimi ve Gelişimi Programına davet edilmektedirler. Ayrıca 5-18 yaş grubundaki çocukları spor yapmaya teşvik etmek, çocuklara sporu sevdirmek, spor kulüplerine sporcu kaynağı sağlamak, toplumda spor kültürünü oluşturmak, katılımcıların en az bir spor dalında uzmanlaşmasını ve sporun daha geniş kitlelere yayılmasını sağlamak amacıyla GSB Spor Okulları ve GSB Engelsiz Spor Okulları faaliyetleri devam etmektedir. 2023-2024 sezonunda GSB Spor Okulları faaliyetlerine 1.637.884 vatandaşımız katılmıştır.

Türkiye’de gebelikle başlayan ve ilkokulun ilk yıllarını kapsayan (ağırlıklı olarak 0-3 yaş) bütüncül bir erken müdahale programı tasarlamak amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinasyonunda ilgili Bakanlıkların işbirliğinde Engelli ve Gelişimsel Risk Taşıyan Çocuklar için Türkiye’de Aile Temelli Ulusal Erken Müdahale Sisteminin Geliştirilmesinin Desteklenmesi Projesi başlatılmıştır. Söz konusu proje ile erken çocukluk döneminde öncelikli ve sürdürülebilir müdahaleler belirlenmesi, doğumdan ilkokulun ilk yıllarına kadar, çocuğun kaliteli bakım, sağlık, koruma ve eğitim hizmetlerine sürekli olarak erişebilmesi ve ilgili kurumların çocuklara ve ailelerine destek verme konusunda oynayacağı rol ve sorumlulukların belirlenmesi, bütüncül bir yardım planının sunulması ve mükerrer hizmet sunumundan kaçınılması suretiyle çocukların yeterli desteği alması planlanmaktadır.

Özel eğitime ihtiyaç duyan bireylere (işitme, görme, ortopedik ve hafif düzeyde zihinsel engelli) hizmet veren, özel olarak yetiştirilmiş personelin bulunduğu, geliştirilmiş eğitim programlarının uygulandığı özel öğretim kurumlarında örgün eğitime devam eden öğrenci sayısı 507 bin 804 olmuştur. Özel eğitim alan öğrenciler örgün eğitimdeki öğrencilerin yüzde 2,6’sını oluşturmaktadır. Özel örgün eğitime devam eden öğrencilerin yüzde 63,3’ü erkek öğrenci, yüzde 36,7’sini ise kız öğrencilerdir.

Ebeveyn kaybı, çocukların baş etmekte güçlük yaşadığı en zorlu yaşam deneyimlerinden biridir. Çocuğun hayatta kalan ebeveyninin olup olmaması, vefat sonrasında çocuğun yaşamında olumsuz değişimler olması, maddi güçlükler ve çocuğun yakın çevresi tarafından sosyal desteğe erişebilmesi gibi etkenler ebeveyn kaybı yaşamış çocuğun yaşam kalitesini etkilemektedir. Bu kapsamda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocuklara Yönelik Hizmetlerin Etkinliğinin Artırılması Projesi başlatılmıştır. Projenin 2024 yılı uygulama planında; anne ve baba kaybı yaşamış çocuk sayısı fazla olan 23 ilde, deprem bölgesinde yer alan illere öncelik verilmek suretiyle aile/akraba yanında bakımı sağlanan ve sosyal yardım ve sosyal desteğe ihtiyaç duyan çocukların ekonomik, psikososyal, sportif ve kültürel açılardan zenginleştirilmiş bir program kapsamında imkânların artırılması ve çocuklara bakım sağlayan bireylerin desteklenmesine katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca ebeveyn kaybı yaşamış çocuklarla çalışan personelin kapasitesinin artırılması amacıyla Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocukları Destekleme Rehberi güncel çalışmalar doğrultusunda revize edilmiştir.

Türkiye’de çocuk alanında önleyici ve koruyucu hizmetlerin geliştirilmesi, alanda çalışan personelin nitelik ve niceliğinin artırılması, rehberlik ve araştırma merkezleri ile okulların rehberlik hizmetlerinin güçlendirilmesi ve özellikle risk altındaki çocuklara yönelik psikolojik destek programlarının yaygınlaştırılması çalışmaları devam etmektedir.

Çocukları risklere karşı korumak ve zamanında müdahaleler yapabilmek amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, il milli eğitim müdürlükleriyle işbirliği halinde tespit edilen illerin dezavantajlı bölgelerinde bulunan okullar ile eşleştirilen mobil sosyal hizmet birimleri okullarda rehberlik servisi, okul yönetimi ve sınıf öğretmeniyle görüşmeler gerçekleştirmekte, okula devamsızlığı olan, ihmal veya istismara uğrama riski olan, suça yönelme riski bulunan veya sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyan çocukları tespit

etmektedir. Tespit edilen çocuğun ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik ailesiyle de görüşmeler gerçekleştirilmektedir. Görüşmeler sonrası çocuğun ve ailenin ihtiyaçları belirlenerek, buna yönelik koruyucu, önleyici ve destekleyici tedbirler alınmakta, gerekli çalışmalar gerçekleştirilmekte veya ilgili kurum ve kuruluşlarla iletişime geçilmekte (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV), İŞKUR vb.), çocuğun sorunu çözülerek aile ve okul ortamında takibi yapılmaktadır. Ağustos 2024 itibarıyla 404 adet Çocuk Koruma Mobil Ekiyle eşleşme yapılmış, 1.240 okuldan 505 okula ziyaret gerçekleştirilmiş, 422 çocuk ve 379 aileyle görüşülmüştür.

Çocuğa yönelik koruyucu ve önleyici faaliyetler kapsamında çocukların, ailelerin ve çocukla çalışan personelin farkındalıklarının artırılmasına ve çocukların ihmal, istismar ve şiddetten korunmasına yönelik eğitimler sürdürülmektedir.

Çocukların gerek cep telefonu, tablet, televizyon ve bilgisayar aracılığıyla yaşlarına uygun olmayan içeriklere maruz kalması gerekse kendi kişisel bilgilerini bu mecralarda bilinçsiz bir şekilde paylaşmaları çocuklar açısından siber zorbalık ve istismar başta olmak üzere çeşitli riskleri ortaya çıkarmaktadır. Çocukların dijital risklerden, yazılı ve görsel medyanın zararlarından korunması ve bilişim teknolojileriyle yaşlarına ve gelişimlerine uygun olarak tanışmaları amacıyla yürütülen bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetlerine devam edilmektedir.

Çocukların dijital ortamlar üzerinden karşılaşılabilecekleri risklerin tespit edilmesi ve önleyici çalışmalar yapılması amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Sosyal Medya Çalışma Grubu çocukların internet ortamında maruz kaldığı ihmal, istismar gibi olaylara Dijital Dönüşüm Ofisi, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Emniyet Genel Müdürlüğü Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı ile işbirliği içerisinde müdahale etmektedir.

Kişilerin çocuklar için zararlı olduğunu düşündükleri yayınları ve uygulamaları doğrudan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bildirmeleri için oluşturulan platform üzerinden anlık mesajlaşma programları veya e-posta ile ihbarlar alınıp değerlendirilmektedir. Bu kapsamda sosyal medya platformlarında çocukların sağlıklı gelişimleri açısından zararlı olduğu değerlendirilen toplam 2.278 içeriğe müdahale edilmiştir.

TÜİK 2023 yılı verilerine göre kesinleşen boşanma davaları sonucunda 171.213 çocuk velayete verilmiştir. Çocukların velayetinin yüzde 74,9'unun anneye, yüzde 25,1'inin ise babaya verildiği görülmektedir. Artan boşanma sayıları ile tek ebeveynli ailelerde ve bu ailelerde yaşayan çocuk sayısında artış yaşanmaktadır. Tek ebeveynli ailelerin ise barınma, geçim, beslenme, ulaşım, çocuk bakımı ve eğitimi gibi önemli sorunları bulunmaktadır. Özellikle kadınların bu durumda olması göz önünde bulundurularak yürütülen çalışmalara ek destek politikaları geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Koruma ve bakım altında bulunan çocuklar ile aileleri başta olmak üzere farklı risk gruplarındaki çocukların Sosyal Hizmet Merkezleri (SHM) aracılığıyla izlemelerinin yapılması ve zamanında müdahale edilebilmesi için başlatılan Çocuklar Güvende Programı kapsamında, Çocuklar Güvende Ekipleri ile kırsal bölgelerde farklı risk gruplarında olduğu değerlendirilen çocuklar ve ailelerine yönelik tespit, değerlendirme ve yönlendirme hizmeti sunulmaktadır. Ekipler tarafından ziyaret edilen köylerde aileler ve çocukların yanı sıra muhtarlar, okul idarecileri, belediye çalışanları ve din görevlileriyle de görüşmeler gerçekleştirilmektedir. 2024'ün ilk altı aylık döneminde 51 ilde toplam 7.563 köy ziyaretinde 34.868 çocukla görüşülüp 16.022 aileye rehberlik hizmeti sunulmuştur. Çocuklar Güvende Ekipleri aracılığıyla farklı risk gruplarındaki çocukları korumaya yönelik tespit (sokak, okul)

ve müdahale çalışmalarının yanı sıra izleme faaliyetleri yürütülmüştür. Bu kapsamda alan taramaları, çocuklarla mesleki çalışmalar, hane ziyaretleri, ailelere yönelik rehberlik faaliyetleri ve eğitim kurumları ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Çocuklar Gündem Ekipleri aracılığıyla sosyal hizmet müdahalesinde bulunan çocuk sayısı 337.018 olmuştur.

Zorla çalıştırılan, sokakta satıcılık ve dilencilik yaptırılan çocukları korumak, ailelerini desteklemek ve çocukların okula devamını sağlamak üzere her ilde oluşturulan çocuk koruma mobil ekiplerince çocuk ve aileler ile yapılan mesleki çalışmalar sonucunda çocuk hakkında eğitim, danışmanlık ve sağlık tedbirleri alınmakta, çocuğun ailesine Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) hizmeti ya da SYDV'ler aracılığı ile destek sağlanmakta, çocuğun ailesine yönelik rehberlik hizmeti verilmekte, aile hakkında adli işlem başlatılabilmekte, gerek görülmesi halinde çocuk kurum bakımına alınabilmektedir. Ağustos 2024 verilerine göre 393 ekiple müdahale edilen çocuk sayısı son beş yılda 50 bin 293 (19,5 bini Suriyeli) olmuştur.

Korunma ihtiyacı olan çocukların öncelikli olarak aile odaklı hizmetlerden faydalanması önem taşımaktadır. Bu kapsamda söz konusu çocuklara sunulan hizmetlerin geliştirilmesine, hizmet standartlarının oluşturulmasına, bakım hizmetlerinin ihtisaslaştırılmasına ve bu konuda toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Maddi imkânları kısıtlı olan ailelerin çocuklarına yönelik fırsat eşitliğini artırmaya, yaşam kalitelerini yükseltmeye ve potansiyel riskleri azaltmaya yönelik programlar sürdürülmektedir. İhtiyaç sahibi ailelere, çocuklarını sağlık kontrolüne götürmeleri, anne adaylarının hamilelik süresince sağlık kontrolüne gitmeleri ve doğumlarını hastanede yapmaları koşuluyla verilen şartlı sağlık yardımı kapsamında Ağustos 2024 itibarıyla 872.210 kişiye 573 milyon TL yardım yapılmıştır. İhtiyaç sahibi olan ailelere, çocukların örgün eğitime devam etmeleri ve okulun açık olduğu aylarda bir ay içerisinde dört günden fazla devamsızlık yapmamaları şartıyla verilen şartlı eğitim yardımı kapsamında Ağustos 2024 itibarıyla 1.662.027 kişiye yaklaşık 1,1 milyar TL yardım yapılmıştır.

Gelir seviyesi düşük ailelere yönelik çocukların öz aile veya yakınları yanında daha iyi koşullarda yetişmelerini sağlamak amacıyla SED hizmetlerinden Ağustos 2024 itibarıyla 168.924 çocuk yararlanmaktadır. SED hizmeti kapsamında çocuk başına ödenen aylık destek miktarı çocukların devam ettiği eğitim kademesine göre artan oranda olup Ağustos 2024 itibarıyla yapılan ödeme tutarı toplam 7.343.262.657 TL'dir. SED Hizmetinin Etkinliğinin Artırılması Projesi kapsamında da ailelerde farkındalık oluşturmaya, çocukların kaliteli ve verimli zaman kullanabilmesine ortam ve imkân sağlamaya yönelik faaliyetler yürütülmektedir. SED hizmetinden yararlanan aileler İŞKUR meslek edindirme kurslarına yönlendirilmektedir. Ayrıca 2024 yılı itibarıyla SED Hizmeti Etki Analizi çalışması başlatılmıştır. Projenin temel amacı, SED hizmetlerinin kurumsal kapasitesini geliştirmek, gereksinimleri tespit etmek ve hizmetlerin iyileştirilmesini sağlamaktır.

Ağustos 2024 itibarıyla evlat edinilme koşullarını taşıyan 392 çocukla birlikte toplam 19.976 çocuk evlat edinilmiş, aileleri yanında bakım imkânı bulunmayan ve evlat edindirilemeyen 10.270 çocuk ise 8.604 koruyucu aile yanında yaşamaktadır.

Ağustos 2024 itibarıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı 1.363 yatılı kuruluştaki (116 Çocuk Evleri Sitesi, 1.185 Çocuk Evi, 62 İhtisaslaştırılmış Çocuk Evleri Sitesi olmak üzere) 14.528 çocuğa koruma ve bakım hizmeti sağlanmaktadır. Kurum bakımındaki çocuklara yönelik yaşam becerilerini geliştirici programlar ile sosyal ve kültürel faaliyetler yürütülmektedir. Söz konusu kurumların bakımından reşit olarak ayrılan ve kamuda istihdam edilen gençlerin iş hayatına uyumlarını kolaylaştırmak ve istihdam sürecindeki

kalıcılığını desteklemek üzere yılda üç kez yapılan merkezi yerleştirme işlemleri sonrasında iş hayatına uyum seminerleri düzenlenmektedir. Aynı dönemde, işe yerleştirilen çocuk/genç sayısı 545 olup 1988 yılından itibaren işe yerleştirilen çocuk/genç sayısı toplamda 62.838'dir.

Çocukların eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak, eğitime erişimini ve refahını artırmak üzere sosyal yardım faydalanıcısı hanelerdeki ilköğrenim ve ortaöğrenim düzeyinde örgün eğitime devam eden öğrencilerin giyim, ayakkabı, çanta, kırtasiye gibi eğitimle ilgili temel ihtiyaçları karşılanmaktadır.

İhtiyaç sahibi çocukların özel öğretim kurumlarından ücretsiz olarak yararlanması kapsamında çalışmalar devam etmekte olup Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca açılış izni verilen özel kreş, gündüz bakımevleri ile özel çocuk kulüplerinin kapasitesinin yüzde 3'ü çeşitli nedenlerle okul öncesi eğitimden yararlanamayan dezavantajlı çocukların desteklenmesi için ayrılmaktadır. Bu kapsamda toplamda 175.029 kapasiteli 2.263 kuruluşa açılış izni verilmiştir. Ağustos 2024 itibarıyla 5.302 ücretsiz kreş kontenjanından 2.835 çocuk yararlanmıştır.

Şehit ve gazi çocukları, devlet koruması altında olan çocuklar ile anne ve babası vefat etmiş olan öğrenciler öncelikli olarak Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı yurtlara yerleştirilmekte ve bu öğrencilerden hiçbir ücret alınmamaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının örgün öğretime yönlendirilmesi ve telafi eğitimleri, sosyal, sportif ve kültürel faaliyetler yoluyla desteklenmesi çalışmaları devam etmektedir. 2024 yılı Hanehalkı İşgücü Araştırmasına göre 2023 yılında 15-17 yaş grubunda cinsiyete göre işgücüne katılma oranı erkek çocuklarda yüzde 32,2, kız çocuklarda yüzde 11,5, toplamda ise yüzde 22,1 olarak bir önceki yıla kıyasla önemli oranda artmıştır.

Çocuk yaşta ve zorla evlilikleri önlemeye yönelik çalışmaların çocukların yoksulluk, göçmen olma gibi özel durumları ve pandemi, deprem ve benzeri riskler de dikkate alınarak geliştirilmesi gerekmektedir. 2023 yılında resmi evlilikler içerisinde cinsiyete göre 16-17 yaş grubunda, 10.471 kız çocuğunun, 706 erkek çocuğunun evlendiği görülmektedir. 16-17 yaş grubunda olan kız çocuklarının resmi evlenmelerinin toplam resmi evlenmeler içindeki oranı 2002 yılında yüzde 7,3 iken bu oran 2023 yılında yüzde 1,9'a, aynı yaş grubunda olan erkek çocuklar için bu oran 2002 yılında yüzde 0,5 iken 2023 yılında yüzde 0,1'e düşmüştür.

Güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocukların karıştığı olay sayısı 2023 yılında, 2022 yılına göre yüzde 10,7 oranında azalarak 537.583 olmuştur. Bu olaylarda çocukların 242.875'i mağdur olarak, 178.834'ü suça sürüklenme sebebiyle (kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiasıyla), 84.751'i bilgisine başvurma amacıyla, 15.716'sı kayıp (hakkında kayıp müracaatı yapıp daha sonra bulunan) olması sebebiyle, 11.179'u kabahat işlediği iddiasıyla, 4.228'i ise bu nedenlerin dışında kalan diğer nedenlerden dolayı güvenlik birimlerine gelmiş veya getirilmiştir.

Çocuk koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda yer alan çocuklara özgü tedbirlerin etkin ve koordineli olarak uygulanarak izlenmesi ve çocuk adalet sisteminin onarıcı adalet yaklaşımıyla yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Adli süreçte çocuk dostu mülakat usullerini desteklemek üzere kurulan adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerinin sayısı Eylül 2024 itibarıyla 171'e yükselmiştir. Özel ortamlarda ifade ve beyanlarının alınması gerektiği veya fail ile yüz yüze gelmesinde sakınca bulunduğu değerlendirilen mağdurların ifade ve beyanlarının alınmasında kullanılan adli görüşme odalarının sayısı ise Eylül 2024 itibarıyla 164'e çıkmıştır.

Türkiye’de yaklaşık 1,6 milyon geçici koruma statüsünde çocuk bulunmaktadır. Çocuk Hakları Komitelerince kamp dışında yaşayan ve geçici koruma altındaki yabancı çocukların topluma uyumlarının sağlanması amacıyla düzenlenen Sosyal Uyum Projesi kapsamında Ağustos 2024 sonuna kadar 2.448 etkinlikle 125.706 çocuğa ulaşılmıştır. Çocuk haklarına yönelik farkındalık çalışmaları, koruyucu ve önleyici hizmetler kapsamında farkındalık çalışmaları, Suriyeli ve Türk çocukların bir arada yaşama becerisini geliştirecek ve birlikte zaman geçirmesini sağlayacak etkinlikler düzenlenmektedir. Diğer yandan AB tarafından finanse edilen, Suriyeli ve diğer yabancı uyruklu kişilere düzenli ödeme niteliğindeki yardımlar bulunmaktadır. Bu kapsamda yürütülen yardım programları Sosyal Uyum Yardımı (SUY), Tamamlayıcı Sosyal Uyum Yardımı (T-SUY) ve Yabancılarla Yönelik Şartlı Eğitim Yardımıdır. Ayrıca söz konusu çocukların psikososyal gelişimi açısından önem arz eden özel politika ve uygulamaların geliştirilerek çeşitlendirilmesi çalışmalarına devam edilmektedir.

b) Amaç

Geleceğimizin teminatı çocuklarımızın üstün yararı temelinde iyi olma hallerinin desteklenmesi, hayata eşit ve sağlıklı koşullarda başlayabilmeleri, erken yaşlardan itibaren nitelikli eğitim imkânlarına eşit fırsatlarda erişebilmeleri, sağlıklı bir şekilde beslenmeleri, barınmaları ve gelişmeleri için en uygun ortamın oluşturulması, potansiyellerini gerçekleştirmeye yönelik imkânların artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İş birliği Yapılacak Kurumlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Doğum öncesi dönemden başlayarak çocukların sağlık, beslenme, erken öğrenme, karşılık verici duyarlı bakım, güvenli çevre ve sosyal koruma politikalarına yönelik hizmetlerin sunumu ile erişilebilirliğinin artırılması ve niteliğinin yükseltilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.731)		
Tedbir 731.2. Anne ve babalara yönelik çocukların yaş ve gelişme düzeylerine uygun bütüncül gelişimlerini ve öğrenme kapasitesini artırıcı eğitim ve oyun içerikli araç ve gereçler ile rehber hazırlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Anne ve babalara yönelik çocukların yaş ve gelişme düzeylerine uygun bütüncül gelişimlerinin desteklenmesi amacıyla Velivizyon Projesi yürütülecektir.
Tedbir 731.6. Gelişim geriliği riski taşıyan çocuklar, engelli çocuklar ve üstün yetenekli çocuklar için aile temelli ulusal erken müdahale programı geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Üç ilde pilot çalışmalara başlanacaktır.
Çocukların fiziksel, sosyal ve zihinsel gelişimlerini destekleyici, anne babalarıyla nitelikli zaman geçirmelerini sağlayan kültür, sanat, bilim ve spor faaliyetleri özendirilecek, yaygınlaştırılacak ve erişilebilir hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.732)		
Tedbir 732.1. Çocukların kültür, sanat, bilim ve spor faaliyetlerine yönelmesini özendirmeye yönelik uygulamalar geliştirilecek, her çocuğun bir spor ve bir kültür-sanat alanında beceri kazanması için çalışmalar yürütülecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Kurum bakımında bulunan çocukların spor yetenek taramaları yapılarak yetenekli oldukları branşlarda desteklenmelerine yönelik ilgili spor federasyonlarıyla protokoller yapılacaktır.

Tedbir 732.2. Çocukların karar alma süreçlerine katılımlarını sağlayan mekanizmalar artırılarak güçlendirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Çocuk bakım kuruluşlarında çocuk temsilcilerinin karar alma süreçlerine katılımı güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik mücadele kararlılıkla sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.734)		
Tedbir 734.1. Çocuk işçiliği ile mücadele alanında faaliyetler etkinleştirilecek, kamu kesiminde, özel sektörde ve toplumda bu konuda bilinç artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda kamu kurum kuruluşları, özel sektör ve topluma yönelik bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 734.2. Çocuk işçiliği ile mücadelede, merkezi düzeyde üretilen politikaların yerel düzeyde uygulanabilirliği ve izlenebilirliği artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Çocuk işçiliğiyle mücadele kapsamında tüm tarafların katılımıyla yeni bir ulusal politika ve program çerçevesi hazırlanarak etkin bir şekilde uygulanması sağlanacaktır.
Tedbir 734.3. Çocuk işçiliği ile mücadele birimlerinin kapasitesi artırılacak, yerelde çocuk işçiliği ile mücadele alanında çalışan kurum, kuruluş, üniversite, STK'lar ve özel sektör arasında işbirliği ve koordinasyon geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Üniversiteler, İlgili STK'lar	1. Çocuk işçiliği ile mücadele birimlerinin ve paydaşlarının kurumsal kapasiteleri artırılacaktır.
Tedbir 734.5. Çalışan çocukların çocuk hakları, İş Kanunu, ilk yardım ile iş sağlığı ve güvenliği eğitimi almaları, işverenlerin de "Çocuk Hakları İş İlkeleri" bağlamında eğitilmeleri sağlanacak ve çocuk çalıştırma kapsamındaki sorumlulukları hakkında bilinçlendirme çalışmaları yürütülecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İşçi ve İşveren Konfederasyonları	1. Belirlenecek sektörlerde çocuk hakları ve iş ilkeleri kapsamında çalışma şartları ve ortamına ilişkin hem işverenlere hem de çalışan çocuklara yönelik bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 734.6. Ülkemizin çocuk işçiliği ile mücadele çalışmalarının uluslararası platformlarda yer alması sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Türkiye Cumhuriyeti İttifak 8.7 Yol Haritası'nın uygulama dönemi kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin ülke raporu hazırlanacaktır.
Çocuk adalet sisteminin çocuğun üstün yararı ilkesi ve onarıcı adalet yaklaşımıyla yapılandırılması sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.735)		
Tedbir 735.1. Risk altındaki çocuklara yönelik psikolojik destek programları yaygınlaştırılacak ve alanda çalışan personelin niteliği ve niceliği artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Anka Psikososyal Destek Programı koruma ve bakım altındaki çocukları kapsayacak şekilde revize edilerek programla ilgili yeni modüller geliştirilecek ve eğitimler verilecektir.

Tedbir 735.3. Çocuk adalet sisteminin onarıcı adalet yaklaşımıyla yapılandırılmasına yönelik etki analizleri yapılarak yeni modeller geliştirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Yargı süreçlerinde çocuklara yönelik koruyucu ve onarıcı yaklaşımlar içeren çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 735.6. Ebeveynleri ceza ve tutukevinde olan çocukların sorunlarının çözümüne ve iyilik hallerinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı	1. Çocukların gelişimlerine imkân verecek şekilde ceza infaz kurumunda bulunan yakınlarıyla sosyal ilişkilerinin gelişmesini sağlayacak çalışmalar yürütülecektir. 2. Akıllı Teknolojilerin Ceza İnfaz Kurumlarına Entegrasyonu Projesi'nin (ACEP) altyapısı teknolojik gelişmeler doğrultusunda güçlendirilecektir. 3. Ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutukluların ziyaret süreçlerindeki iş ve işlemler ile sağlık işlemleri gelişmiş teknolojik yöntemler kullanılarak dijitalleştirilecektir.
Tedbir 735.7. Cezaevinde kalan çocukların bu süreyi etkin ve verimli geçirmeleri ve psikososyal durumlarını geliştirmeleri için eğitim ve faaliyetler düzenlenecek, destekler verilecektir.	Adalet Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Ceza infaz kurumlarındaki suça sürüklenen çocukların örgün öğretimden faydalanması amacıyla kapalı ceza infaz kurumlarında kurulan çok programlı liseler yaygınlaştırılacaktır. 2. Cezaevinde kalan çocukların Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı gençlik kamplarından faydalandırılması yönündeki uygulama yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 735.8. Cezaevinde kalan çocukların meslek öğrenmeleri teşvik edilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Eğitim ve Öğretim İşbirliği Protokolü kapsamında okuryazar olmayan çocukların okuryazar hâle getirilmesi, örgün eğitim dışında kalanların eğitimlerine devam etmeleri sağlanacaktır.
Koruma ve bakım altındaki çocukların erken çocukluk döneminden başlayarak eğitim seviyelerini yükseltmeye, sosyal ve bireysel gelişimlerine hız kazandırmaya yönelik çalışmalar artırılacak, bakım sonrası süreçte sosyal hayata uyumları desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.736)		
Tedbir 736.2. Koruma altındaki çocuklara kurum bakımından ayrılımları ile başlayan süreç mevcuttaki uygulamaların etkinliği ve etkililiği incelenerek değerlendirilecek, söz konusu çocukların eğitime, istihdama, sosyal hayata katılımlarını desteklemek üzere verilen rehberlik ve destek hizmetleri çeşitlendirilerek geliştirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Kurum bakım hizmetlerinden yararlandırılan bireylere talepleri doğrultusunda iş hayatına uyum konusunda eğitim verilerek sosyal hayata katılım süreçlerinde rehberlik yapılacaktır.

Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara, çocukların bireysel ihtiyaçları ve özellikleri doğrultusunda nitelikli hizmetler sunulacak, aile odaklı hizmetlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.737)		
Tedbir 737.2. "Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti"nin etkinliği ve sosyal destek boyutu güçlendirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler, Belediyeler, STK'lar	1. SED Hizmetinin etkinliğinin tespiti ve sistemin güçlendirilmesi için etki analizi projesi yürütülecektir. 2. SED Hizmetinin Etkinliğinin Artırılması (Okul Destek) Projesi kapsamında SED hizmetinden yararlanan çocuklar için akademik, sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler düzenlenecektir.
Tedbir 737.3. Çocukların ihtiyacı doğrultusunda kuruluşların ihtisas alanları düzenlenecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. İhtisaslaştırılmış çocuk bakım kuruluşlarının kapasitesi, personel nicelik ve niteliği ile ihtiyaç duyulan ihtisas alanı üzerine çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 737.5. Sosyal hizmet alanında çalışan işgücünün kapasitesinin geliştirilmesi sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İhtisaslaştırılmış Çocuk Evleri Sitesi (İÇES) ve Çocuk Koruma İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimleri (ÇOKİM) personelinin mesleki gelişimi sağlanacaktır.
Çocuğa yönelik ihmal, istismar ve şiddeti önleyecek program ve uygulamalar geliştirilecek, risk altındaki çocuklara ve ailelerine yönelik hizmetler ile psikososyal destek programları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.738)		
Tedbir 738.2. Erken çocukluk döneminden başlamak üzere çocuklara ve ebeveynlerine ihmal, istismar ve şiddet konularında farkındalık eğitimleri verilecek, çocukların yaşam becerileri güçlendirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Çocukların Yaşam Becerilerinin Güçlendirilmesi ve Geliştirilmesine Yönelik Farkındalık Eğitim Programı kapsamında 0-6 yaş grubu çocukların ebeveynlerine yönelik eğitimler yaygınlaştırılacaktır. 2. Çocukların Yaşam Becerilerinin Güçlendirilmesi ve Geliştirilmesine Yönelik Farkındalık Eğitim Programı'nın 7-18 Yaş grubuna yönelik eğitim modülleri hazırlanacaktır. 3. Ebeveynlere, bakım verenlere ve çocukla çalışan personele yönelik çocuklarda mahremiyet bilinci eğitimi verilecektir.
Tedbir 738.4. "Çocuk İzlem Merkezleri"nin sayıları ve etkinlikleri artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı	1. Beş adet çocuk izlem merkezi açılacaktır.
Tedbir 738.7. Adliyelerde çocuklara nitelikli destek sunan Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri yaygınlaştırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlükleri yaygınlaştırılacaktır.
Çocuklara yönelik psikososyal destek hizmetleri yaygınlaştırılacak, bilgilendirme, izleme ve yönlendirmeler yapılacak, riskli veya atipik gelişim gösteren çocuklara uygun gelişimsel müdahaleler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.739)		

Tedbir 739.1. Rehberlik araştırma merkezleri ile okulların rehberlik hizmetleri güçlendirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Zorlayıcı yaşam olayları sonrasında sınıflarda rehber öğretmen ve psikolojik danışmanlar tarafından uygulanmak üzere Sınıf Temelli Müdahale Programı hazırlanacaktır. 2. Yapay zekâ destekli mesleki ilgi envanteri yaygınlaştırılacaktır. 3. Mesleki beceri envanteri yaygınlaştırma çalışmaları yapılacaktır. 4. Yapay zekâ destekli zekâ testi geliştirilip yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 739.2. Ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bütüncül gelişimleri desteklenecek ve bu alanda çalışan personelin kapasitesi artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocuklara Yönelik Hizmetlerin Etkinliğinin Artırılması Projesi kapsamında ebeveyn kaybı yaşayan aile/akraba yanında bakımı sağlanan çocuklara yönelik olarak psikososyal, sportif ve kültürel faaliyetler ile çocuklara bakım sağlayan bireylerin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 739.3. Eğitim ve sağlık kurumlarında ebeveyn rehberliğine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı	1. Okul tercih süreçlerinde ebeveynlere yönelik bilgilendirici kılavuz hazırlanacaktır. 2. Bağımlılıkla mücadele kapsamında ebeveynlere yönelik önleyici eğitimler verilecektir.
Tedbir 739.4. Okullarda ve sosyal hizmet merkezlerinde sağlık, ilk yardım, beslenme, finansal okuryazarlık, teknoloji, hukuk ve sosyal medya okuryazarlığı becerilerini güçlendirecek programlar yürütülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Türk Kızılay	1. 81 ildeki 82 ilk yardım eğitim merkezinde ilgili personele ilk yardım eğitimi verilecektir. 2. Okulumda Sağlıklı Besleniyorum Programı kapsamında; eğitim ve denetim çalışmaları artırılacak, mevcut internet sitesi geliştirilecek, geleneksel beslenme alışkanlıklarının artırılması için okullarda çorba, mevsiminde meyve, kardeş ve aile sofrası etkinlikleri düzenlenecektir. 3. Öğrencilere sağlıkla ilgili fiziksel uygunluk karneleri düzenlenerek hareketli yaşam ve sağlıklı beslenme becerileri kazandırılacak ve okullarda fiziksel aktiviteye yönelik okul bahçelerinde koşu ve oyun alanları artırılacaktır.
Tedbir 739.5. Çocuklara yönelik danışmanlık ve destek hizmetlerinin kapsamının genişletilmesi amacıyla çocuk yaşam merkezlerinin sayıları artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerden etkilenen dört ilde çocuk yaşam merkezlerinin açılmasına ilişkin çalışma yapılacaktır.
Tedbir 739.6. Çocukluk çağında obezitenin sonlandırılmasına, sağlıklı beslenmenin ve fiziksel hareketliliğin artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Hastalık Yönetimi Platformuna çocukluk çağı obezitesi tarama ve izlem modüllerinin dâhil edilmesi için çalışma yapılacaktır.
Çocukların sağlıklı gelişimlerini olumsuz etkileyecek oyun ve dijital uygulamalar ile kitap ve sosyal medya içeriklerinden korunmasına yönelik tedbirler alınacak, siber suçlar konusunda bilgilendirilmeleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.740)		

Tedbir 740.4. Çocukların siber suçlar ve siber zorbalıklar konusunda bilinçlendirilmesi sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı	1. Çocuklara siber zorbalık ve bilinçli teknoloji kullanımı konusunda eğitimler verilecektir. 2. Davranışsal bağımlılık araştırması yapılacaktır.
	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, BTK	3. Siber suçlar ve zorbalıklar konusunda farkındalığın artırılması için öğrenci, öğretmen ve ebeveynlere yönelik eğitim ve seminerler düzenlenecektir. 4. Güvenli İnternet Hizmetinin tanıtımı yapılarak kullanıcı sayısı artırılacaktır.
Uluslararası veya geçici koruma altında olan çocukların toplumla bütünleşmelerini ve akranlarıyla iletişimlerini geliştirmek üzere yaşam becerilerini ve kültürler arası etkileşimi artıracak programlar sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.741)		
Tedbir 741.2. Refakatsiz çocuklara yönelik hizmetlerin sunumunda ilgili kurumların daha etkin çalışması sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Göç İdaresi Başkanlığı	1. Refakatsiz Çocuklar Yönergesi güncellenecektir.
Bağımlılık oluşturan davranış ve maddelerden çocukların korunmaları sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.742)		
Tedbir 742.2. Çocuk Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi ve Eğitim Merkezleri (ÇEMATEM) ile buralarda istihdam edilen nitelikli personel sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Bir adet ÇEMATEM hizmete açılacaktır.
Tedbir 742.3. Bağımlılıkla mücadele alanında çocuklarla çalışan profesyonel sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Sağlıklı hayat merkezlerinde bağımlılık alanında çalışan tüm personele çocuklarda erken tanı, müdahale ve yönlendirme konusunda eğitim verilecektir.
Tedbir 742.4. Bağımlılıkla mücadele amacıyla çocuklara, ailelere ve çocuklarla çalışan profesyonellere yönelik bilinçlendirme çalışmaları ve eğitimler sürdürülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Çocukların her türlü zararlı alışkanlıklardan uzak tutulması ile korunmasına yönelik koruyucu, önleyici eğitim ve güvenlik tedbirleri kapsamında çocuklara, ailelere, öğretmen ve yöneticilere yönelik eğitimler düzenlenecektir. 2. Akran eğitimi ve kumar bağımlılığı modülleri geliştirilecektir.
Afet durumlarında çocukların maruz kalacağı olumsuzlukların giderilmesine ve haklarının korunmasına yönelik projelerle afet öncesi bilinçlendirme ve afetlere hazırlıklı olma çalışmaları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.744)		
Tedbir 744.1. Afet durumlarında çocukların maruz kalacağı olumsuzlukların giderilmesine ve haklarının korunmasına yönelik projelerle afet öncesi bilinçlendirme ve afetlere hazırlıklı olma çalışmaları yaygınlaştırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, AFAD	1. Afet ve Acil Durumlarda Çocuk Hakları Eğitici Eğitimi ve Afet ve Acil Durumlarda Çocuk Hakları Öğretmen Eğitimleri verilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
3-5 Yaş Net Okullaşma Oranı (3)	Yüzde	51,38	54,85	57,20
Koruyucu Aile Hizmetinden Yararlanan Çocuk Sayısı (0-18 Yaş) (4)	Kişi	9 500	10 500	11 600
SED Hizmetinden Yararlanan Çocuk Sayısı (0-18 Yaş)(4)	Kişi	170 000	172 500	174 200

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) 2023 yılı verisi Milli Eğitim Bakanlığı

(4) 2023 yılı verisi Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

2.3.7. Gençlik

a) Mevcut Durum

Gençlerin insani ve milli değerleri haiz, yenilikçi, gelişime açık, özgüven sahibi, içinde bulunduğu topluma ve sorunlara duyarlı sosyal, siyasal ve ekonomik hayata aktif katılan nitelikli ve sağlıklı bireyler olarak yetişmesi ülkemizin “nitelikli insan, güçlü aile, sağlıklı toplum” kalkınma vizyonunun en önemli öncelikleri arasında yer almaktadır.

2023 yılı sonu itibarıyla Türkiye’nin genç nüfusu (15-24 yaş) toplam nüfusun yaklaşık yüzde 15,1’ini (12.872.039) oluşturmakta, genç nüfus ortalaması yüzde 10,6 olan AB-27 ortalamasının üstünde yer almaktadır.

Genç nüfusuyla önemli bir demografik fırsata sahip olan Türkiye’nin bu potansiyeli kullanabilmesi için eğitimde niteliğin artırılması, işsizliğin önlenmesi, gençlerin iktisadi ve sosyal hayat ile karar alma mekanizmalarına aktif katılımının sağlanması, teknolojinin doğru ve etkin kullanılması amacıyla kalkınma vizyonunu destekleyecek politikalar hayata geçirilmektedir.

TÜİK verilerine göre eğitimde ve istihdamda olmayan gençlerin oranı 2022 yılında yüzde 24,2 iken 2023 yılında yüzde 22,5 olmuştur. Genç erkeklerde eğitimde ve istihdamda olmayanların oranı 2022 yılında yüzde 16,4 iken 2023 yılında yüzde 15,6, genç kadınlarda ise bu oran 2022 yılında yüzde 32,3 iken 2023 yılında yüzde 29,8 olarak tespit edilmiştir. Eğitimde ve istihdamda olmayan gençlerin olumlu yönde ivme kazanan oransal göstergeleri de dikkate alınarak erken yaşlarda etkin iş ve meslek danışmanlığı hizmetlerine devam edilmesi, mesleki eğitime yönlendirmelerin ve ev-iş-yaşam dengesini kurmaya yönelik imkânların artırılmasına yönelik politika ve hizmetlerin devamlılığı önem arz etmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından Ulusal Genç İstihdam Strateji Belgesi ve Eylem Planı ile belirlenen hedefler doğrultusunda eğitimde ve istihdamda yer almayan gençlerin işgücüne ve istihdama katılımlarının desteklenmesi amacıyla mevcut durumun ortaya konulduğu ve veriye dayalı politika tasarısının yapıldığı Türkiye’de Eğitimde ve İstihdamda Yer Almayan Gençler Araştırması yürütülmüştür.

2021-2022 öğretim yılında yüzde 44,7 olan yükseköğretim net okullaşma oranı, 2022-2023 öğretim yılında yüzde 46’ya yükselmiştir. Yükseköğretim net okullaşma oranı cinsiyete göre incelendiğinde, erkeklerde bu oran yüzde 40,3’ten yüzde 41,1’e kadınlarda ise yüzde 49,2’den yüzde 51,2’ye yükselmiştir.

Gençlerin niteliklerini geliştirmek, kariyer olanaklarına ve staj imkânlarına erişimlerini artırmak, eğitim-istihdam dengesini sağlamak amacıyla çalışmalar yürütülmektedir. Pilot

uygulanması 2020 yılında yaklaşık 16 bin öğrencinin başvurusu ile başlatılan Ulusal Staj Programı'na başvuru sayısı 27 kat artış göstererek Eylül 2024 itibarıyla 415 bini geçmiştir. Program kapsamında başvuru yapan 1.264 bin öğrencinin 804.671'ine staj imkânı sağlanmış, bunların 485 binden fazlası kamu kurumlarında stajını tamamlamıştır.

Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre genç nüfusun istihdam oranı, 2022 yılında yüzde 35,3 iken 2023 yılında yüzde 37,7'ye yükselmiştir. Genç erkeklerde istihdam oranı 2022 yılında yüzde 46,9 iken 2023 yılında yüzde 49,2, genç kadınlarda bu oran 2022 yılında yüzde 23,2 iken 2023 yılında yüzde 25,4 olmuştur.

Genç nüfusun istihdamı sektörler göre incelendiğinde, 2023 yılında yüzde 13,6'sı tarım, yüzde 31,1'i sanayi, yüzde 55,3'ü hizmet sektörlerinde istihdam edilmektedir. Genç erkeklerin yüzde 12,5'i tarım, yüzde 36,7'si sanayi, yüzde 50,8'i hizmet sektörlerinde istihdam edilirken, genç kadınların ise yüzde 15,8'i tarım, yüzde 19,6'sı sanayi, yüzde 64,6'sı hizmet sektörlerinde istihdam edildiği gözlenmektedir.

Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre internet kullanım oranı, 16-24 yaş grubundaki genç nüfusta 2022 yılında yüzde 96,9 iken 2023 yılında yüzde 97,5'e yükselmiştir.

Gençlerin toplumsal hayata aktif katılımlarının artırılması, öz güvenlerinin, umutlarının ve toplumsal aidiyet duygularının desteklenmesi, gönüllülük bilincinin kazandırılması amacıyla gençlik merkezleri, genç ofisler, hareketlilik programları vasıtasıyla gençler için sosyokültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler yürütülmektedir. Eylül 2024 itibarıyla 508 gençlik merkezinde ve 361 genç ofis kuruluşunda gençlere hizmet verilmekte olup düzenlenen faaliyetlere 21.746.778 genç katılmıştır.

Uyuşturucu ile Mücadele Eylem Planı (2018-2023) çerçevesinde madde bağımlılığı ile mücadelede etkinlik sağlanması amacıyla koruyucu ve önleyici faaliyetlerin, tedavi, sosyal rehabilitasyon ve uyum hizmetleriyle mevcut kurumsal yapıların ve uygulamaların geliştirilmesine, ilgili kurumlar arasındaki eşgüdüm, bilgi paylaşımının güçlendirilmesine, önleme, bilgilendirme ve saha araştırmalarına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Ekim 2024 itibarıyla ülkemizde geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin 880 bini (yüzde 28,4'ü) 15-29 yaş arasındaki gençlerdir. Söz konusu gençlerin yüksek oranı dikkate alınarak ekonomik ve sosyal hayata katılımlarını sağlamak üzere dil, eğitim, sağlık, istihdam ve uyum gibi alanlarda özel politika ve uygulamaların geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi yönünde faaliyetler yürütülmektedir.

b) Amaç

Gençlerin güçlü yaşam becerilerine, eğitim ve istihdam imkânlarına, insani ve millî değerlere sahip olarak yetişmelerinin, iktisadi ve sosyal hayat ile karar alma mekanizmalarına aktif katılımlarının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Gençlerin fiziki, sosyal ve muhakeme yönüyle gelişimleri ile yenilikçi ve girişimci niteliklerini destekleyen bilim, sanat, kültür ve spor faaliyetlerine katılımları özendirilecektir.(Kalkınma Planı p.746)		
Tedbir 746.2. Gençlerin yeşil ve dijital dönüşümün etkilerine ve geleceğin ihtiyaçlarına uyum sağlayabilmesi ve üretkenliklerinin desteklenmesi için gerekli becerileri kazanmalarına yardımcı programlar geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, STK'lar	1. İl milli eğitim müdürlüklerinin Ar-Ge birimleri tarafından Genç Ar-Ge faaliyetleri düzenlenecektir.
	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S)	2. Gençlerin yeşil ve dijital dönüşümle ilgili bilgi ve beceri düzeyini artırmak amacıyla YTNK TV üzerinden eğitimler sunulacaktır.
Tedbir 746.3. Gençlik merkezleri ile genç ofislerin sayısı ihtiyaca göre artırılabacak ve benzer faaliyetler yürütülen kuruluşlarla ortaklıklar geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Gençlik merkezlerinin yapımına devam edilecek ve yükseköğrenim öğrenci yurtlarında, spor salonlarında, üniversitelerde ve okullarda, mahallelerde ve sanayi bölgelerinde genç ofislerin açılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 746.4. Gençlerin okuma, anlama, düşünme yetilerini geliştirici, kendilerini sözel ve yazılı olarak ifade edebilmelerine imkân sağlayıcı ortamların sayısı ve niteliği artırılabacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Kitap Okuma Halkaları faaliyetleri ve yapılacak kitap tahlilleri ile gençlere kitap okuma alışkanlığı kazandırılması ve gençlerin kendilerini ifade edebilme yeteneklerinin geliştirilmesi sağlanacaktır. 2. Eğitim Yönetim Sistemi kullanıcı dostu bir sistem olması yönünde geliştirilecek, Eğitim Deneyim Uygulama internet sitesinin (edu.gsb.gov.tr) içeriği gençlerin ihtiyaçlarına göre zenginleştirilecektir. 3. Gençlik Radyosu'nda gençlerin gelişimlerine katkı sağlayacak konulara ilişkin yayınlar yapılacaktır. 4. Kamu kurumları ve STK'larla işbirliği içerisinde yayın faaliyetlerinin sayısı ve niteliği artırılarak okullar, yurtlar, gençlik merkezleri, genç ofisler, kitap kafeler ve spor tesisleri gibi yerlerde gençlerin hizmetine sunulacaktır. 5. Gençlik alanında disiplinlerarası akademik yayın faaliyetleri gerçekleştirilecektir.

Tedbir 746.5. Gençlerin proje ve faaliyetlere katılımları artırılarak sorumluluk alma ve liderlik becerilerinin geliştirilmesine yönelik faaliyetler yaygınlaştırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Gençlik merkezleri ve genç ofisler aracılığıyla Kişisel Gelişim Atölyesi, İnovasyon Atölyesi, Bilim ve Teknoloji Kulübü çalışmaları sürdürülecektir. 2. ÜNİDES programı kapsamında üniversiteler bünyesindeki öğrenci topluluklarına proje desteği sağlanacaktır. 3. Yurtlarda barınan gençlere yönelik sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 746.6. Okulların fiziki ve beşeri imkânlarının ders dışı zamanlarda yapılacak sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler için gençlerin kullanımına uygun hale getirilmesi sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı	1. Okul Bahçelerinin Kalite Standartlarının Belirlenmesi ve 1.000 Güvenli Okul Bahçesi Yapımı Projesi kapsamında eğitimin derslik dışına taşınması sağlanarak daha etkili öğrenme ortamları oluşturulacaktır.
Tedbir 746.9. Gençlik merkezleri ve gençlik kamplarında yürütülen programlar başta olmak üzere, gençlerin kişisel ve sosyal gelişimine katkı sağlayan programlar ile faaliyetlerin sayısı ve niteliği artırılabilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S)	1. Gençlik kamplarından 235 bin genç faydalandırılacaktır. 2. Eğitim Deneyim Uygulama internet sitesindeki (edu.gsb.gov.tr) dijital eğitimlerin (Hayat Becerileri Eğitim Modülü, mikro öğrenme videoları) bilinirlik, görünürlük, tanıtım ve farkındalık çalışmalarına devam edilecek, gençlerin programlara katılımı artırılabilecektir. 3. Gençlerin kişilik özellikleri, mesleki ilgi ve eğilimleri ile yetenek ve becerilerini değerlendirerek mesleki gelişim süreçlerini desteklemek üzere tasarlanan çevrimiçi e-rehberlik sistemi projesi yürütülecektir.
Tedbir 746.10. "Türkiye Ulusal Gençlik Konseyi"nin aktif hale getirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S)	1. Türkiye Ulusal Gençlik Konseyinin aktif hale getirilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 746.11. Gençlerin gönüllülük faaliyetlerine ilişkin bilinçlendirilmesi ve katılımlarının artırılmasına yönelik çalışma yürütülecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Gençlik merkezleri ve genç ofisler aracılığıyla Gönüllülük Kulübü ve Gençlerin İyilik Ağacı kulüp çalışmalarına devam edilecektir. 2. 2025 Yılı Gönüllülük Eylem Planı hazırlanarak uygulamaya konulacaktır. 3. Gönüllülük ve Gönüllü Yönetimi Eğitimleri gerçekleştirilecektir. 4. AnadoluyuzBiz ve Damla Gönüllülük Hareketi projeleri gerçekleştirilecek, gönüllülük projeleri kapsamında gençlerin gönüllülük faaliyetlerine ilişkin bilinçlendirilmesi ve katılımlarının artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 5. Yurtlarda Gönül Bağlı Etkinlikleri, Gönüllülük Yönetimi Kursu, Bilgiden Bilince Konferansları, Çevre Faaliyetleri ile Komşum Projesi uygulanacaktır.

Tedbir 746.12. Ülkemizin geliştirilebilecek alanlarında çalışmalar üretmek üzere ilgili kamu kurum ve kuruluşları, STK'lar, üniversite ve özel sektör ile gençleri bir araya getiren yönetim modelleri geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Şiddetle Mücadele Vakfı (HEGEM Vakfı) arasında, İnsan Hakları ve Şiddetle Sivil Mücadele Bilincini Güçlendirici Saha Aktörleri Yetiştirilmesi Projesi: 2021-2030 gibi ortak projeler yürütülecektir.
Gençlerin ve ebeveynlerin özellikleri ile sorun alanlarına özelleştirilmiş psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri yaygınlaştırılacak, yetkinlik kazandırıcı ve bilgilendirici eğitimler artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.747)		
Tedbir 747.3. Gençlik merkezlerinde psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanlarında uzman istihdamı yaygınlaştırılarak gençlere ve ebeveynlere yönelik hizmetler verilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Gençlerin başta afet ve kriz durumlarında olmak üzere psikolojik iyi oluşlarını ve dayanıklılıklarını desteklemeye yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Gençlik merkezlerinde psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanlarında gençlerle çalışan personele kapasite artırımı için eğitimler düzenlenecektir.
Bağımlılık yapıcı maddelerle etkin mücadele edilecek, sosyal rehabilitasyon ve uyum hizmetleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.748)		
Tedbir 748.2. Gençlerin ve gençlik alanındaki profesyonellerin bağımlılıkla mücadele konusunda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi yönünde çalışmalara devam edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Gençlik merkezleri ve genç ofisler aracılığıyla Sağlıklı Yaşam ve Spor Atölyesi ve Sağlıklı Yaşam ve Spor Kulübü faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 2. Gençlere, gençlik çalışanlarına, antrenörlere, il, ilçe ve gençlik merkezi personeline bağımlılığın her türüyle mücadele hakkında seminer ve eğitimler verilecek, bağımlılıkla mücadele konusunda programlar ve projeler desteklenecektir.
Tedbir 748.3. Bağımlılık kapsamında gençlerle çalışan profesyonellerin sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Sağlıklı hayat merkezlerinde bağımlılık alanında çalışan personele, gençlere yönelik erken tanı, müdahale ve yönlendirme konusunda eğitim verilecektir.
Tedbir 748.4. Sosyal uyum hizmetlerinin niteliği ve niceliği artırılacak, tedavi sonrası iyileştirme ve takip hizmetlerinin etkinleştirilmesi için ihtiyaç duyulan hukuki düzenlemeler yapılarak hizmetler yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı	1. Tedavi ve rehabilitasyon süreçleri tamamlanan kişilerin sosyal uyum hizmetlerine yönlendirilmesi sağlanarak tüm hizmet süreçlerinin izlenebilmesi için hizmet sunum algoritmaları geliştirilecektir.
Uluslararası veya geçici koruma altında olan gençlerin sosyal uyum sorunlarını en aza indirmek üzere farkındalık, kültürler arası etkileşim ve zorluklarla başa çıkma kabiliyetleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.749)		
Tedbir 749.1. Uluslararası veya geçici koruma altında olan gençlere yönelik sportif, kültürel, eğitsel faaliyet ve programlar uygulanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Göç İdaresi Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yedi ilde yürütülen Dayanışma İçin Spor Projesi kapsamında spor kursları, farkındalık artırma etkinlikleri, gençlik kampları ve izleme değerlendirme faaliyetleri düzenlenecektir.

Tedbir 749.4. Ülkemizdeki uluslararası veya geçici koruma altındaki gençlerin yaşadığı toplumun değerleriyle uyumuna ve ülke kalkınmasına katkı sağlamasına yönelik faaliyetler artırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı	1. Türkçe eğitimleri, Sosyal Girişimcilik Projesi ve sosyal medyaya yönelik görsel içerik oluşturma eğitimleri düzenlenecektir.
Eğitimde ve istihdamda olmayan gençlere yönelik yapılan analizler çerçevesinde birey, aile ve toplum odaklı bütüncül bir yaklaşımla eğitime veya istihdama katılımlarını destekleyen program ve projeler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.750)		
Tedbir 750.1. Gençlerin eğitimde ve istihdamda olmama nedenlerine uygun olarak işgücüne ve istihdama katılımlarını artırmak üzere teşvik programları uygulanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Gençlerin işgücü ve istihdama katılımlarını artırmak üzere İşgücü Uyum Programı ve İŞKUR Gençlik Platformu çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 750.2. Gençlerin liderlik becerileri geliştirilerek girişimciliklerinin desteklenmesine yönelik faaliyetler yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Teknoloji girişimciliği bilincini ve yetkinliğini artıracak çevrimiçi girişimcilik eğitimleri verilecektir.
	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	2. Gençlerin girişim potansiyellerinin artırılması ve desteklenmesine yönelik çeşitli alanlarda eğitimler düzenlenerek, girişimciliğe dair bilgilendirme çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 750.6. Eğitimde ve istihdamda olmayan gençlere yönelik STK'larla işbirliği çalışmaları yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Eğitimde ve istihdamda yer almayan ve yer almama riski taşıyan gençlerin becerilerinin ve istihdam edilebilirliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 750.7. Gençlerin kişisel, sosyal gelişimleri ile geleceğin mesleklerini de içeren kariyer planlamalarına katkı sağlayacak programlar uygulanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı	1. Geleceğin mesleklerini de kapsayacak şekilde 81 ilde Meslek Tanıtım Günleri etkinliği düzenlenecektir.
Tedbir 750.8. Başta kırsal bölgelerde yaşayan genç kadınlar olmak üzere gençlerin çalışma hayatına girmeleri desteklenecek, kırsala tersine göçü sağlayıcı, ekonomik ve sosyal hayatı canlandırıcı projeler geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı	1. İş Pozitif Programı kapsamında kayıtlı kadın istihdamının artırılmasına yönelik proje ve uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 750.9. Eğitimde ve istihdamda olmayan genç kadınların yaşam becerilerinin geliştirilmesi ve istihdama katılımlarının sağlanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Eğitimde ve istihdamda olmayan genç kadınların eğitime ve istihdama katılımlarını teşvik etmek için mesleki eğitim kursu ve işbaşı eğitim programı düzenlenecektir.

Gençlere ilişkin uluslararası karşılaştırmalara imkân veren, düzenli toplanan veri sayısı ve kalitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.751)		
Tedbir 751.1. Gençlerin ihtiyaç ve beklentilerini ölçmek için anketler düzenlenecek ve araştırmalar yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK	1. Türkiye Gençlik Atlası Araştırması yürütülecek, Gençlik ve Spor Projeleri Sosyal Etki Analizi çalışması gerçekleştirilecektir.
Tedbir 751.2. Gençlerin mevcut durumlarını ortaya koyan ve diğer ülke gençleri ile karşılaştırmaya imkân sunan verilerin sayısı ve niteliği artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Gençlik Endeksi üretilmesi çalışmaları ilgili kurumlarla işbirliği içinde yürütülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Genç İstihdam Oranı (15-24 Yaş) (3)	Yüzde	37,7	38,5	38,8
Eğitimde ve İstihdamda Olmayan Genç Oranı (15-24 Yaş) (3)	Yüzde	22,5	22,0	21,6
Gençlik Merkezi Sayısı (4)	Adet	477	515	556
Genç Ofis Sayısı (4)	Adet	351	380	400

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) 2023 yılı TÜİK verisidir.

(4) 2024 yılı verisi Gençlik ve Spor Bakanlığına aittir.

2.3.8. Engelli Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Engellilik kavramı, uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu sebebiyle toplumun geri kalan kesimi gibi hayata eşit ve etkili şekilde katılmasının önünde engel bulunan kesimleri tanımlamaktadır.

TÜİK tarafından belirli aralıklarla yapılan Türkiye Sağlık Araştırması verilerine göre toplumun yüzde 5,1'i görme sorunu, yüzde 3,4'ü işitme sorunu yaşamakta ve yüzde 4,9'u herhangi bir yardım almadan ya da yardımcı araç kullanmadan yürüyememektedir. Toplumun yüzde 4,5'i ise yaşlılarına göre öğrenmede ve hatırlamada zorluk çekmektedir. Engellilikle ilgili tüm bu göstergelerde kadınların oranı erkeklerden daha fazladır. Her alt kırılımda yıllar bazında iyileşmeler görülmekte olup görme sorunu olan bireylerin oranı 2016 yılında yüzde 6,9 iken 2022 yılında yüzde 5,1'e, işitme sorunu olan bireylerin oranı 2016 yılında yüzde 4,5 iken 2022 yılında yüzde 3,4'e, herhangi bir yardım almadan ya da yardımcı bir araç kullanmadan yürüyemeyenlerin oranı 2016 yılında yüzde 6,5 iken 2022 yılında yüzde 4,9'a, yaşlılarına göre öğrenmede ve hatırlamada zorluk çekenlerin oranı ise 2016 yılında yüzde 6,7 iken 2022 yılında yüzde 4,5'e gerilemiştir.

TABLO II: 50- Engellilikle İlgili Göstergeler

(Yüzde)

Gösterge	2016			2019			2022		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Görme Sorunu Olan Bireylerin Oranı	6,9	5,3	8,6	5,8	4,4	7,2	5,1	3,7	6,5
İşitme Sorunu Olan Bireylerin Oranı	4,5	3,9	5,0	4,4	3,8	5,0	3,4	3,1	3,7
Herhangi Bir Yardım Almadan ya da Yardımcı Bir Araç Kullanmadan Yürüyemeyenlerin Oranı	6,5	4,0	8,9	5,5	3,1	7,9	4,9	2,9	6,8
Yaşıtlarına Göre Öğrenmede ve Hatırlamada Zorluk Çeken Bireylerin Oranı	6,7	3,3	10	5,4	3,3	7,4	4,5	2,9	6,1

Kaynak: TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması, 2016, 2019, 2022

Engellilerin istihdamı kapsamında engelli çalıştırmakla yükümlü işyeri sayısı Temmuz 2024 itibarıyla kamu sektöründe 1.389, özel sektörde 20.256 olarak gerçekleşmiştir. Engelli çalıştırmakla yükümlü işyerlerinde çalıştırılması gereken engelli sayısı kamu sektöründe 21.657'ye, özel sektörde ise 124.634'e yükselmiştir. 2002 yılında 5.777 olan engelli memur sayısı Temmuz 2024 itibarıyla 68.396'dır. Engellilerin istihdama erişiminin artırılması için toplumdaki önyargıların giderilmesine ve işyerlerinin erişilebilirliğinin sağlanmasına yönelik çalışmaların yaygınlaştırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Engelli bireylerin eğitimi kapsamında örgün eğitimde özel eğitim okulları ve sınıfları, hizmet sunmaya devam etmektedir. 2001-2002 eğitim öğretim yılında 342 olan okul sayısı, 2022-2023 eğitim öğretim yılında 1.859'a yükselmiştir. Bu okullarda görev yapan öğretmen sayısı ise 19.536'dır. Özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin okullarına ücretsiz taşınmalarının sağlanması amacıyla 2023-2024 eğitim öğretim yılında 2,4 milyar TL ödenek ayrılmıştır. Engelli bireylerin eğitime katılımının artırılması ve sürdürülebilirliğin sağlanması için erken dönem eğitime ağırlık verilmesi önem taşımaktadır.

2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun kapsamında verilen engelli maaşları, engelli yakını aylığı ve evde bakım yardımı uygulamaları sürdürülmekte olup engelliler ve ailelerinin ekonomik açıdan desteklenmelerine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bakıma muhtaç engellilerin bakımının sağlanması için hizmet sunan yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezleri ile umut evlerinin sayısı 251 iken, gündüzlü hizmet sunan kuruluş sayısı 136'dır. Engellilere ve bakmakla yükümlü oldukları kişilere yönelik çeşitlendirilmiş hizmet modellerinin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmekte olup bu kapsamda engelli yakınına evde bakım hizmeti veren kişilerin bakım yükünü hafifletmek ve bakım kalitesini artırmak amacıyla Ankara, Adana ve İzmir illerinde evde bakıma destek pilot uygulaması hayata geçirilmiştir.

Engelli bakım hizmetlerinin niteliğinin artırılmasına yönelik olarak engelli bakım kuruluşlarının, bakım hizmetleri kalite standartlarına göre değerlendirme çalışmaları tamamlanmış olup bu değerlendirmeler çerçevesinde iyileştirme çalışmaları başlatılacaktır. Bakım personelinin mesleki yeterlilik standartlarının belirlenmesine ilişkin olarak engelli ve yaşlı bakım elemanı seviye 3 ve seviye 4 ile engelli ve yaşlı bakım koordinatörü seviye 5 Ulusal Meslek Standartları tamamlanmıştır.

Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı kapsamında kamu personeline engellilik ve insan hakları konulu eğitimler verilmiştir.

81 ilde 121 birimde hizmet sunan 335 engelli iş koçu aracılığıyla, 2024 yılı Ocak-Haziran döneminde 96.114 engelli danışanla 148.264 görüşme gerçekleştirilmiştir. Yine aynı dönemde 200 engelli vatandaş aktif işgücü hizmetleri kapsamında işbaşı eğitim programlarına katılmıştır.

Farklı meslek gruplarına yönelik erişilebilirlik konusunda 10 adet eğitim düzenlenmiş, söz konusu eğitimlere toplam 1.342 kişi katılım sağlamıştır.

b) Amaç

Engelliliğin önlenmesi, erken tanı ve teşhisle müdahale edilerek ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi, başta bakım, eğitim ve istihdam olmak üzere engelli bireylere sunulan hizmetlerin iyileştirilmesi, engelli bireylerin toplumsal yaşamın tüm alanlarına engellerini hissettirmeyecek şekilde katılımlarının ve erişilebilirliğin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Engellilik konusunda koruyucu ve önleyici çalışmalar etkinleştirilecek, engellilere yönelik sağlık hizmetlerinin niteliği artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.753)		
Tedbir 753.1. Engellilere yönelik erken tanı ve müdahale programları yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Engelliliğin erken tanı ve müdahalesine yönelik hazırlanan dijital uygulamaların tanıtımı ve yaygınlaştırılmasına yönelik iletişim çalışmaları ve sosyal medya paylaşımları yapılacaktır. 2. Engelli bireylere yönelik sağlık hizmetleri ile bu hizmeti veren merkezlerin bilinirliğini artırıcı iletişim çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 753.2. Toplum ruh sağlığı merkezlerinin nitelik ve niceliği artırılabilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Beş adet Toplum Ruh Sağlığı Merkezi (TRSM) hizmete açılacaktır.
Tedbir 753.4. Engelli bireylerin engellilik durumlarından dolayı gereksinim duyduğu tıbbi malzemelere erişimlerinin kolaylaştırılması için çalışmalar yapılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Genel sağlık sigortalı vatandaşların ayakta tedavileri için gerekli olan tıbbi malzemelerden, geri ödeme listelerinde yer alan tıbbi malzemelere ilişkin düzenlemeler yapılacaktır.
Engellilere yönelik sosyal hizmetlerin niteliği ve niceliği artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.754)		
Tedbir 754.4. Engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımı ile bakım ve rehabilitasyon hizmetlerine ilişkin yerel yönetimler ve STK'lar da dâhil olmak üzere ilgili kurumlar arası koordinasyon geliştirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum temsilcilerine yönelik engelliliğin ana akımlaştırılması ve hak temelli yaklaşım konularında eğitim verilecektir.

Engellilere sunulan eğitim hizmetlerinin mümkün olan en erken yaşta, bütünleştirilmiş ortamlarda, kapsayıcı ve nitelikli bir şekilde sunulması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.758)		
Tedbir 758.1. Engellilere yönelik eğitim hizmetlerini düzenleyen mevzuat gözden geçirilerek kapsayıcı bir müfredat oluşturulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler, STK'lar	1. Özel eğitim ilköğretim kurumlarında güncellenen haftalık ders programında yer alan toplumsal uyum becerileri ile Türk İşaret Dili Dersi öğretim programları onaylanarak uygulanmaya başlanacaktır.
Tedbir 758.3. Erken çocukluk döneminden başlamak üzere, çocukların eğitime yönlendirilmesi ve destekler konusunda, engelli bireye sahip ailelerin bilgilendirilmelerine yönelik eğitimler verilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler, STK'lar	1. Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin ailelerine psikolojik destek ve bilgilendirici eğitimler verilecek, rehber öğretmenler ve psikolojik danışmanlar tarafından uygulanmak üzere Travma Odaklı Eğitim Programları hazırlanacaktır.
Engelli bireylerin istihdamında işverenlerin, engelli olmayan diğer çalışanların ve toplumun genelinin farkındalığı artırılarak olumsuz yargıların giderilmesi ile bilgi ve bilinç düzeyinin yükseltilmesi ve iyi uygulamaların özendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.759)		
Tedbir 759.2. Kamu spotları, sosyal medya gibi araçlarla engelli bireylerin çalışma yaşamında yer alma hakkı ve bu konuda işveren ve çalışanlarca alınabilecek tedbirlere yönelik bilgi ve farkındalık çalışmaları yürütülecektir.	RTÜK (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Engelli bireylerin istihdamı kapsamında yayınlanan ikame program sayısı artırılabilecektir.
Engelli işçi çalıştırma yükümlülüğüne ilişkin mekanizmalar değerlendirilerek güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.760)		
Tedbir 760.1. Kota/ceza yönteminin ve İŞKUR tarafından uygulanan idari para cezalarının etkinliği ve istihdama katkısı ile uygulamaya ilişkin denetimler artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İşverenler açısından bürokratik prosedürler azaltılacak, engelli, eski hükümlü ve terör mağduru kontenjan tabibinin etkinliği artırılacaktır.
Tedbir 760.2. İdari para cezalarının engellilere yönelik istihdam projelerinde etkin kullanımını sağlamaya yönelik bilgilendirme ve farkındalık çalışmaları yürütülerek proje üretme kapasitesi geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Engellilerin işgücü piyasasına uyumunu artırmak için kendi işini kurma hibe projeleri başvuru sürecinde tanıtım ve danışmanlık faaliyetleri yürütülecektir.
Türkiye'de destekli istihdamın mevzuat altyapısı oluşturularak destekli istihdam, bir istihdam modeli olarak uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.762)		
Tedbir 762.1. Engelli istihdamında engelli bireyin iş öncesi, iş sırası ve iş sonrasında bir iş ve meslek danışmanı tarafından desteklenmesini içeren destekli istihdam modeline ilişkin mevzuat ve personel altyapısı oluşturulacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Destekli istihdam modeline ilişkin mevzuatın oluşturulması ile engelli iş koçlarının niteliklerini artıracak eğitim programlarının geliştirilmesi sağlanacaktır.

Tedbir 762.2. Destekli istihdama yönelik yürütülen pilot projeler yaygınlaştırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Destekli istihdam modeli baz alınarak hayata geçirilen engelli iş koçluğu hizmeti, eğitim, çalıştay, saha ziyaretleri, materyal oluşturma vb. çalışmalar nitelik ve nicelik bakımından yaygınlaştırılacaktır.
Fiziksel çevre şartları, ulaşım hizmetleri, internet siteleri, mobil uygulamalar, basılı, dijital ve görsel medya yayınları ile kamusal hizmetler engellilerin erişilebilirliğine uygun hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.763)		
Tedbir 763.1. Erişilebilirliği ilgilendiren işlerde çalışan meslek grupları başta olmak üzere toplumun tüm kesimlerinde erişilebilirlik konusunda bilgi ve farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Türkiye Belediyeler Birliği, Yerel Yönetimler	1. Farklı meslek gruplarına yönelik erişilebilirlik konusunda eğitimler düzenlenecektir.
Ulusal Engelliler Veri Tabanında ulusal bakım ihtiyaçları ve uluslararası standartlarla uyumlu, güncel, kapsamlı ve kaliteli engellilik göstergelerinin üretilmesi için çalışmalar yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.764)		
Tedbir 764.1. Ulusal Engelliler Veri Tabanındaki kapsam eksikliğinin giderilmesi ve veri kalitesinin iyileştirilmesine ilişkin yürütülen güncelleme çalışmaları tamamlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TÜİK, Üniversiteler	1. Uluslararası veri tabanlarında DSÖ, OECD ve EUROSTAT üyesi ülkelerin engellilik ile ilgili uygulama ve ölçeklendirmeleri incelenecek ve raporlanacaktır.
Engelli bireylerin iyileşme ve gelişme süreçlerine katkı sağlamak amacıyla spor faaliyetleri yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.765)		
Tedbir 765.1. Spor tesisleri ve aletleri erişilebilir hale getirilecek ve kullanımları desteklenecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S)	1. Yeni spor tesisleri engelli bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda yapılacak, mevcut spor tesisleri ise mimari projelerin el verdiği doğrultuda revize edilecektir.

2.3.9. Sosyal Hizmetler, Sosyal Yardımlar ve Yoksullukla Mücadele

a) Mevcut Durum

Yoksulluğun azaltılması, özel politika gerektiren çocuklar, gençler, kadınlar, engelliler, yaşlılar gibi toplumun tüm kesimleri gözetilerek kimsenin geride bırakılmaması, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin etkinleştirilerek yaygınlaştırılması ile genel yaşam standardının artırılması ülkemizin sürdürülebilir kalkınma öncelikleri arasında yer almaktadır.

2024 yılı itibarıyla huzurevi sayısı 168, engelli bakım ve rehabilitasyon merkezi sayısı 281, sosyal hizmet merkezi sayısı 416, çocuk evleri sitesi sayısı 115, çocuk evi sayısı 1.185, çocuk destek merkezi sayısı 62 olmuş, 112 olan kadın konukevi sayısı ise aynı kalmıştır. Sosyal hizmet kuruluşlarının ihtiyaç halinde sayılarının yükseltilmesi ve sunulan hizmetin etkinliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalar önem taşımaktadır.

TABLO II: 51- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Sayı ve Kapasiteleri

Kuruluş Türleri	2022		2023		2024 (1)	
	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite
Çocuk Evi (0-18 Yaş) (2)	1 187	6 841	1185	6 815	1 185	6 782
Çocuk Evleri Sitesi (Sevgi Evleri)	113	7 097	116	7 284	115	7 180
Çocuk Destek Merkezleri	65	2 107	64	2 067	62	2 122
Huzurevi	169	17 602	168	17 542	168	17 591
Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi (3)	283	8 309	286	8 273	281	8 314
Sosyal Hizmet Merkezi	397		410		416	
Kadın Konukevi ve İlk Kabul Birimi (4)	112	2 779	112	2 805	112	2 808
ŞÖNİM	81		82		82	

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

(1) Eylül 2024 itibarıyla.

(2) Çocuk evleri müstakil apartman dairelerinden ibarettir.

(3) Yatılı engelli bakım ve rehabilitasyon merkezleri, umut evleri ve müstakil gündüzlü bakım kuruluşların toplamıdır.

(4) Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı kadın konuklerini ifade etmektedir.

2023 yılında sosyal hizmet kapsamında yapılan harcamalarda artış yaşanmış olup Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinden çocuk ve gençlere yaklaşık 15 milyar TL, yaşlı bireylere yaklaşık 5,8 milyar TL, engelli bireylere yaklaşık 10,5 milyar TL, aile, toplum ve kadına yönelik faaliyetler için ise yaklaşık 1,3 milyar TL kaynak kullanılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığına ise yaklaşık 18,7 milyar TL engelli bireylerin özel eğitimleri için kaynak tahsis edilmiştir.

TABLO II: 52- Sosyal Hizmet Harcamalarının Harcama Yapılan Kesime Göre Dağılımı

(Bin TL)

Harcama Yapılan Kesim	Kuruluş	2021	2022	2023
Çocuk-Genç	ASHB	4 111 621	7 529 799	14 886 283
Yaşlı	ASHB	1 338 082	2 786 799	5 755 557
Engelli	Kurum Bakımı	1 120 843	2 021 846	4 214 643
	Özel Kurulmuş Bakım	1 270 333	2 447 973	6 244 093
	Özel Eğitim	4 806 000	5 532 000	18 671 700
Aile, Toplum, Kadın	ASHB	477 054	860 608	1 271 171
Toplam		8 317 933	13 199 052	51 043 447

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı

Sosyal yardımlar, ihtiyacı olanlara yönelik eğitim ve sağlık alanlarını da kapsayacak şekilde kamu kurum ve kuruluşları tarafından yaygınlaştırılmıştır. 2008 yılında yüzde 1,02 olan sosyal yardım harcamalarının GSYH'ya oranı 2022 yılında da benzer bir seviye olan yüzde 1,08 seviyesinde seyretmiştir.

Kişi başına düşen gelir tutarını esas alarak ihtiyaç sahibi tüm hanelerin güçlendirilmesi için uygulanan programlardan biri olan Aile Destek Programı 2024 yılında da devam etmiştir.

Sosyal yardımlarda dağınıklığın giderilmesi ve etkinliğin artırılmasına yönelik olarak sosyal yardımların aile odaklı ve fert başına asgari bir geliri garanti edecek şekilde kurgulanmasına yönelik tasarlanan Gelir Tamamlayıcı Aile Destek Sistemine ilişkin maliyet projeksiyonları hazırlanmış ve alternatif modeller üzerine çalışmalar gerçekleştirilmiş olup mevzuat çalışmalarına başlanmıştır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından tespit edilen sosyal hizmet ihtiyacı olan hanelerin ASDEP Bilişim Sistemine iletilmesi amacıyla bilişim sistemleri arasında entegrasyon sağlanmış olup söz konusu entegrasyonun geliştirilmesine yönelik çalışmalar önem arz etmektedir.

Sosyal yardımlarda etkinliğin artırılması için kamu kurumları, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları arasındaki bilgi paylaşımının ve Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi, Aile Bilgi Sistemi ve e-belediye sistemi arasındaki entegrasyonun artırılması önem arz etmektedir.

TABLO II: 53- Sosyal Yardım Hizmeti Veren Kamu Kuruluşlarının Sosyal Yardım Harcamaları

Kurum	Yardım Türü	2021		2022		2023	
		Yararlanıcı Sayısı	Tutar (Bin TL)	Yararlanıcı Sayısı	Tutar (Bin TL)	Yararlanıcı Sayısı	Tutar (Bin TL)
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Sosyal Yardımlardan Faydalanan Toplam Hane Sayısı	5 903 515 (1)		4 419 286		4 989 456	
	Yaşlı ve Engelli Aylığı	1 538 810	13 233 342	1 533 509	21 576 925	1 520 902	35 970 361
	Sosyal ve Ekonomik Destek (Çocukları Muhtaç Aileler)	216 645	1 959 161	232 273	3 497 109	283 684	6 826 921
	Evde Bakım	530 812	10 683 999	565 055	17 939 582	560 060	31 657 199
	SYDV'ler (Fon) Tarafından Verilen Tüm Sosyal Yardımlara Aktarılan Kaynak	12 782 513		31 518 565		95 278 489	
	Genel Sağlık Sigortası Primleri	9 482 940	34 473 958	9 488 441	33 552 337	9 021 162	61 107 145
Vakıflar Genel Müdürlüğü	Muhtaç Aylığı (yetim ve engelliler)	4 486	58 800	4 241	93 366	4 603	153 406
	İmaret Hizmetleri	101 225	75 684	149 898	198 399	175 433	660 388
	Burs (ilk ve ortaöğretimdeki muhtaç öğrenciler)	21 342	40 279	20 995	48 138	48 515	182 267
MEB	Burs (ilk ve ortaöğretimdeki muhtaç öğrenciler)	277 156	1 143 503	283 002	1 896 591	348 367	3 258 905
YURT-KUR	Burs (yükseköğretimdeki muhtaç öğrenciler) (2)	949 717	6 729 943	567 289	5 118 225	813 598	8 636 656
TKİ-TTK	Kömür Yardımı	1 874 806 (hane)	1 225 402	2 029 576 (hane)	3 961 487	1 891 440 (hane)	0 (3)
Belediyeler (2)	Tüm Sosyal Yardımlar		11 276 971		23 707 573		43 263 018
TOPLAM		93 683 555		143 108 297		286 994 755	
TOPLAM/GSYH (Yüzde)		1,29		0,95		1,08	

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

(1) Salgın özelinde hayata geçirilen yardımlardan faydalanan hane sayıları dâhil edilmiştir. Bu haneler dâhil edilmediğinde ulaşılan hane sayısı 2020 yılında 3.747.002, 2021 yılında ise 4.332.805'dir.

(2) Belediyelerin sosyal yardım harcamaları projeksiyon yöntemi ile tahmin edilmiştir.

(3) Geçtiğimiz yıllarda TKİ tarafından verilen kömür yardımı nakliye masrafları 2023 yılında SYDV'ler tarafından karşılanmıştır.

En zengin yüzde 20'lik grubun yıllık kullanılabilir gelirden aldığı payın en yoksul yüzde 20'lik grubun aldığı paya oranı (P80/P20) 2023 yılında bir önceki yıla göre değişmeyerek 7,9 olarak gerçekleşmiştir. Eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri medyan değerinin yüzde 60'ının altında gelirle yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı alınarak hesaplanan göreceli yoksulluk oranı 2023 yılında bir önceki yıla göre 0,3 puan azalmıştır.

TABLO II: 54- Yoksulluk Göstergeleri (1)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
P80/P20	7,5	7,8	7,4	8,0	7,6	7,9	7,9
Göreceli Yoksulluk (2)	20,1	21,2	21,3	21,9	21,3	21,6	21,3

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları ve Hanehalkı Bütçe Araştırmaları

(1) Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonuçlarına ilişkin gelir bilgileri, bir önceki takvim yılını referans almaktadır.

(2) Göreceli yoksulluk hesaplanırken eşdeğer hane halkı kullanılabilir geliri medyan değerinin yüzde 60'ı yoksulluk sınırı olarak alınmıştır.

b) Amaç

İhtiyaç duyan toplum kesimlerinin bakım, rehabilitasyon, psikososyal destek gibi sosyal hizmetlere en iyi şekilde erişimlerinin sağlanması, sosyal yardımların etkinliğinin artırılması, aile odaklı bir yaklaşımla sosyal dışlanma riskinin en aza indirilmesi, başta eğitim, sağlık ve barınma gibi temel hizmetlere erişimi de içeren yoksulluğun tüm yönleriyle mücadele edilerek giderilmesi ve sosyal içermenin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sosyal hizmetler ve yardımlar arasındaki bağ güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.767)		
Tedbir 767.1. Sosyal sorunların ortaya çıkmadan önce engellenmesi ve bu sorunlarla etkin bir mücadelenin sağlanmasına yönelik kurgulanan Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) aracılığıyla sosyal hizmet ve yardım programlarının etkinliği artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. ASDEP personeline verilecek hizmet içi eğitim içeriğinin geliştirilmesi amacıyla Hizmet içi Eğitim Müfredat Geliştirme Çalıştayı gerçekleştirilerek personele eğitim verilecektir.
Sosyal yardım sisteminin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.771)		
Tedbir 771.2. Sosyal yardım sistemi gözden geçirilecek, işgücüne katılıma mani olmayacak şekilde bütünsel bir yapıda, aile odaklı ve fert başına asgari bir geliri garanti edecek şekilde yeniden kurgulanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Sosyal yardım programlarının bütünsel bir yapıda aile odaklı olarak hayata geçirilmesine yönelik mevzuat, teknik altyapı, analiz ve raporlama çalışmaları yürütülecektir.

Sosyal yardım istihdam bağlantısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.772)		
Tedbir 772.1. Sosyal yardım sistemi ile aktif ve pasif işgücü programları arasında bağlantı kurulacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Sosyal yardım yararlanıcılarının İŞKUR tarafından uygulanan Toplum Yararına Programlar, Mesleki Eğitim Programları, İşbaşı Eğitim Programları ve Açık İşler aracılığıyla istihdama katılmaları sağlanacaktır.
Tedbir 772.2. Sosyal yardım faydalanıcılarına yönelik iş arama desteği gibi uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Çalışabilir durumdaki sosyal yardım yararlanıcıları tespit edilerek istihdama kazandırılmak üzere İŞKUR sistemine kaydedilecektir. 2. Düzenli sosyal yardımlardan faydalanan ve istihdam edilen kişilerin, işveren sigorta primleri karşılanacaktır.
Sosyal yardım ve hizmetler altyapısı, afetler gibi olağanüstü durumlara hazırlıklı olma doğrultusunda güçlendirilecek ve kurumlar arası koordinasyon artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.774)		
Tedbir 774.2. Kırsal kesimde iklim değişikliği ve kuraklık kaynaklı yoksulluğun etkilerinin hafifletilmesi için tarımsal faaliyetler çeşitlendirilecek, tarım arazilerinin etkin ve verimli kullanımı sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi (KKYD) ve AB Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPARD) programlarında kırsal kesimin gelirinin artırılması, tarımsal faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve kırsalda istihdamın artırılması sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
Görelî Yoksulluk (3)	Yüzde	21,6	21,3	21,2	21,1
P80/P20 (4)	-	7,9	7,9	7,8	7,7

Kaynak: TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Görelî yoksulluk hesaplanırken eşdeğer hane halkı kullanılabilir geliri medyan değerinin yüzde 60'ı yoksulluk sınırı olarak alınmıştır.

(4) En yüksek gelire sahip yüzde 20'lik nüfus kesiminin gelirinin en düşük gelire sahip yüzde 20'lik nüfus kesiminin gelirin oranıdır.

2.3.10. Gelir Dağılımı

a) Mevcut Durum

Gelir dağılımı göstergesi olan Gini katsayısı bir önceki yıldaki 0,415 seviyesinden 2023 yılında 0,420 seviyesine yükselmiştir. Sıralı yüzde 20'lik gelir gruplarının toplam gelirden aldığı pay incelendiğinde en düşük gelire sahip yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı payın bir önceki yıla göre 0,1 puan artarak yüzde 6,1 olarak gerçekleştiği, en yüksek yüzde 20'lik gelir grubunun toplam gelirden aldığı payın ise 0,7 puan artarak yüzde 48,7 olduğu görülmektedir.

TABLO II: 55- Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar ve Gini Katsayısı (1)

(Yüzde)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Birinci Yüzde 20 (En yoksul)	6,3	6,1	6,2	5,9	6,1	6,0	6,1
İkinci Yüzde 20	10,7	10,6	10,9	10,6	10,8	10,4	10,2
Üçüncü Yüzde 20	14,8	14,8	15,2	14,9	15,1	14,7	14,3
Dördüncü Yüzde 20	20,9	20,9	21,4	21,1	21,3	20,9	20,6
Beşinci Yüzde 20 (En zengin)	47,4	47,6	46,3	47,5	46,7	48,0	48,7
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100
Gini Katsayısı	0,405	0,408	0,395	0,410	0,401	0,415	0,420

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları ve Hanehalkı Bütçe Araştırmaları

(1) Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonuçlarına ilişkin gelir bilgileri, bir önceki takvim yılını referans almaktadır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından açıklanan İnsani Gelişme Endeksi (İGE) sıralamasında ülkemiz 0,855 endeks değeri ile 193 ülke arasında bir önceki yıla göre üç basamak yükselip 45. sırada yer alarak çok yüksek insani gelişme kategorisine yerleşmiştir. İGE değeri 1990-2022 yılları arasında yüzde 43 oranında artış göstermiş ve bu dönemde doğumda beklenen yaşam süresi 10,8 yıl, ortalama eğitim süresi ise 4,4 yıl artmıştır.

b) Amaç

Gelirler politikası başta olmak üzere enflasyonla mücadelede kullanılacak makroekonomik politikaların gelir dağılımını iyileştirici yönde uygulanması, vergi yapısının gelir dağılımını iyileştirecek şekilde gözden geçirilmesi, sosyal transferler aracılığıyla fırsat eşitliğinin artırılması, işgücü piyasasında ortalama ücret seviyesinin yükseltilmesine yönelik politikalar yoluyla tüm refah bileşenlerinin toplum içinde adil dağıtılması suretiyle gelir dağılımının iyileştirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Adalet, eşitlik, ödeme gücü ve artan oranlılık ilkeleri gözetilerek vergilemenin gelir dağılımını iyileştirici etkisi artırılabacaktır. (Kalkınma Planı p.776)		
Tedbir 776.1. Mükelleflerin beyanlarının doğruluğunu sağlamaya yönelik olarak banka hesapları, nüfus kayıtları ve kamu kurumlarında bulunan diğer idari verilerin entegrasyonu ile etkin bir kontrole tabi tutulmasına yönelik altyapı çalışmaları sürdürülecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, TCMB, Gelir İdaresi Başkanlığı, Bankalar Birliği, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Vergilendirmede kayıt dışı bırakılan kazançların tespitine yönelik iş ve işlemler ile vergi denetimi süreçlerinde banka ve finans kurumları nezdindeki hesap hareketlerinin takip edilerek, etkin olarak kullanımı sağlanacaktır. 2. Mükellef beyanlarının doğruluğunu sağlamaya yönelik çapraz kontrollere de imkân verecek şekilde Vergi Usul Kanunu kapsamında devamlı bilgi vermek mecburiyetinde olan kesimler yanında, özel sektör dâhil diğer kurum ve kuruluşlardan veri temini sağlanacaktır. 3. Vergi denetiminde vergiye tabi işlemlerin doğruluğunun tespitinde kamu kurum ve kuruluşlarının verilerinden daha etkin yararlanılacaktır.

Sosyal yardım sisteminin kapsamı ve yeterliliği artırılacak, sosyal transferler yoluyla fırsat eşitliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.777)		
Tedbir 777.2. Aktif işgücü programlarının kapsamı genişletilerek dijitalleşme ve teknolojik gelişmenin getirdiği daha yüksek ücretli işlerde istihdam artırılması sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), YÖK	1. Aktif işgücü programları dijitalleşme ile teknolojik gelişmelerin işgücü piyasasına etkileri gözetilerek yaygınlaştırılacaktır. 2. Dijitalleşmenin ortaya çıkardığı mesleklerde nitelikli işgücünün yetiştirilmesine işbaşı eğitim programları vasıtasıyla destek olunacaktır.
Tedbir 777.3. Kayıtdışı istihdama yönelik denetim faaliyetleri artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S)	1. Kayıt dışı istihdamın önlenmesi amacıyla sektörel, yaygın/yoğun ve risk odaklı denetimler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 777.4. Gençlere yönelik işbaşı eğitim programları kapsamında verilen prim ve ücret desteklerinin etkinliği artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S)	1. İşbaşı eğitim programlarının uygulanmasına sektör, meslek ve hedef grup odaklı olarak devam edilecektir. 2. Meslek lisesi mezunu gençlerin mezun oldukları alanda istihdam edilmelerini sağlamak amacıyla işbaşı eğitim programları kapsamında sunulan destek mekanizmaları güçlendirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergesi	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Gini Katsayısı	-	0,420	0,410	0,400

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.3.11. Kültür ve Sanat

a) Mevcut Durum

Somut ve somut olmayan kültürel mirasımızın yurt içinde ve yurt dışında korunmasına yönelik restorasyon, sayısallaştırma ve envanter çalışmalarına devam edilmiştir. Restorasyon çalışmalarında tek eser ölçeğinden tematik projelere doğru bütüncül bir anlayışa yönelme gözlenmektedir. Sayısallaştırma çalışmaları tamamlanan yazma eserler internet ortamında faydalanıcıların erişimine açılmıştır. Bu gelişmelere karşılık restorasyon çalışmalarında niteliğin geliştirilmesi ve eserin özgün amacına göre işlevlendirilmesi, envanter çalışmalarında kapasitenin geliştirilmesi ve kurumlar arası eşgüdümün sağlanması ihtiyacı devam etmektedir.

Ülkemiz kültür ve tabiat varlıkları açısından oldukça zengin bir mirasa sahiptir. Ülke genelinde toplam tescilli kültür varlığı sayısı 122 binin üzerindedir. Kültürümüzün uluslararası düzeyde tanıtımı amacıyla yürütülen çalışmalar sonucunda, UNESCO Dünya Kültür Mirası Listelerinde ülkemize ait varlıkların sayısı artmıştır. 2024 itibarıyla Dünya Miras Listesinde bulunan kültür varlığı sayısı 21'e, geçici listeye giren kültür varlığı sayısı ise 79'a ulaşmıştır. Ayrıca Türkiye Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerine kaydettirdiği 30 unsur ile ikinci ülke konumundadır.

Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanteri kapsamında kayıtlı unsur sayısı 341'e ulaşmıştır. Somut olmayan kültürel mirasımızın belirli unsurlarının icrası ve yeniden yorumlanması için yüksek derecede bilgi ve becerileri haiz kişileri içeren Yaşayan İnsan Hazinesi Ulusal Envanteri kapsamında kayıtlı kişi sayısı 92'dir. Alan araştırması, faaliyet ve etnografik belge başışı yoluyla Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezine kaydedilen belge sayısı 210.620'ye yükselmiştir. Ayrıca 2024 yılında Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı olarak merkeze 396 sanatçı kaydedilmiş ve kayıtlı toplam sanatçı sayısı 6.718'e yükselmiştir. Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezinde kayıtlı belge ve materyallerin sayısal dönüşümünün yüzde 90'ı tamamlanmıştır.

Selçuklu, Beylikler Dönemi ve Osmanlı'dan günümüze intikal eden yurt içindeki 52.000 taşınmaz vakıf kültür varlığının tespit ve tescil edilmesi, envanterinin çıkarılması, belgelerinin arşivlenmesi ve projelerinin hazırlanarak restorasyon ve onarımlarının yapılması çalışmalarına devam edilmektedir. 2003-2024 yılları arasında 5.913 vakıf kültür varlığının restorasyon veya onarımı tamamlanmıştır.

Kültür merkezi, müze, kütüphane, tiyatro salonu gibi kültürel altyapı unsurlarının sayısı artmıştır. Eylül 2024 itibarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı 122 kültür merkezi, 1.296 halk, çocuk ve edebiyat müze kütüphanesi, 22 yazma eser kütüphanesi, 214 müze ve 14 ören yerinin yanı sıra 423 özel müze ve 2.396 sinema salonu hizmet vermektedir. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü bünyesinde hizmet veren tiyatro salonu sayısı 59, Devlet Opera ve Bale Genel Müdürlüğü bünyesinde hizmet veren opera-bale salonu sayısı ise 12'dir. Bu gelişmelerle birlikte kültürel altyapı unsurlarının mimari, işletme modeli, fiziki büyüklük planlaması ve alanın verimli kullanımı açısından yeniden değerlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

TABLO II: 56- Kültürel Altyapı İstatistikleri

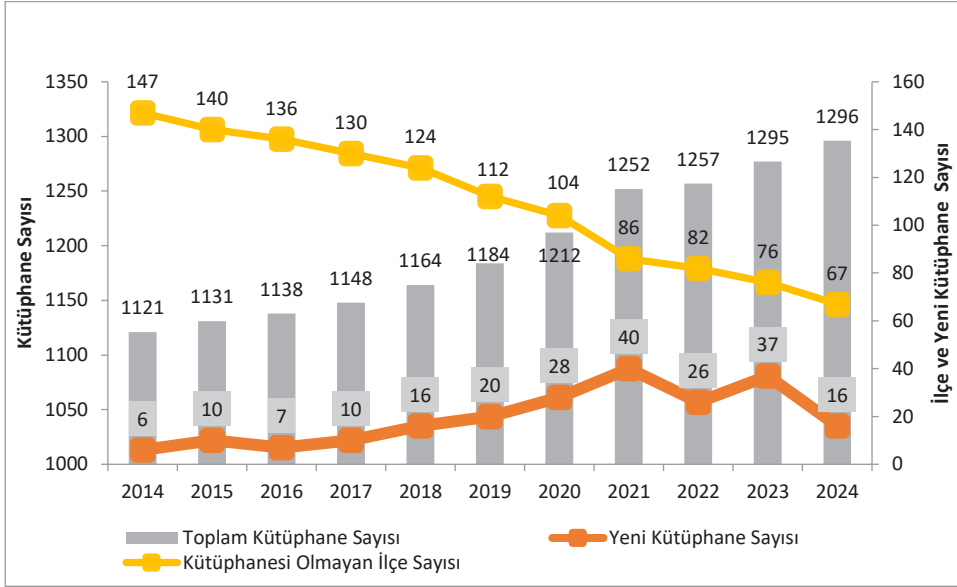
	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024 (1)
Kütüphane Sayısı	1 144	1 136	1 131	1 212	1 252	1 257	1 295	1 296
Sinema Salonu Sayısı	987	1 834	2 356	2 850	2 537	2 705	2 402	2 396
Kültür Merkezi Sayısı	49	79	105	116	122	122	122	122
Müze Sayısı	180	188	195	199	209	211	214	214
Özel Müze Sayısı	94	146	216	291	319	357	387	423

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

(1) 2024 yılı verisi Eylül ayı itibarıyadır.

Yaşayan kütüphaneler anlayışı çerçevesinde yalnızca bilgi kaynaklarının korunduğu ve ödünç verildiği yerler olmaktan çıkarılan kütüphaneler bilginin üretildiği, paylaşıldığı, deneyimlendiği ve toplumun sosyalleştiği alanlar haline dönüştürülmektedir. Tüm dünyada ev ve iş/okul haricinde üçüncü mekân arayışına bir seçenek olan kütüphaneler kendini bina ve tefriş bakımından yenileyerek yeni cazibe merkezlerine dönüşmektedir. Bu çerçevede 2015 yılından bu yana 18 yeni nesil kütüphane binasının yapımı tamamlanmış ve 398 kütüphane modern donanım ve yeni bir anlayış ile yeniden yapılandırılarak hizmete açılmıştır. 2009 yılından bu yana yürütülen Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarını Destek Projesi kapsamında 77 kütüphane yapımı için yerel yönetimlere destek verilmiştir. Böylelikle, 137 bin kişilik kapasiteye sahip 700 bin m²'yi aşan kapalı alanda 1.296 halk kütüphanesi hizmet verir hale gelmiştir.

GRAFİK II: 1- Kütüphane Sayısındaki Gelişmeler

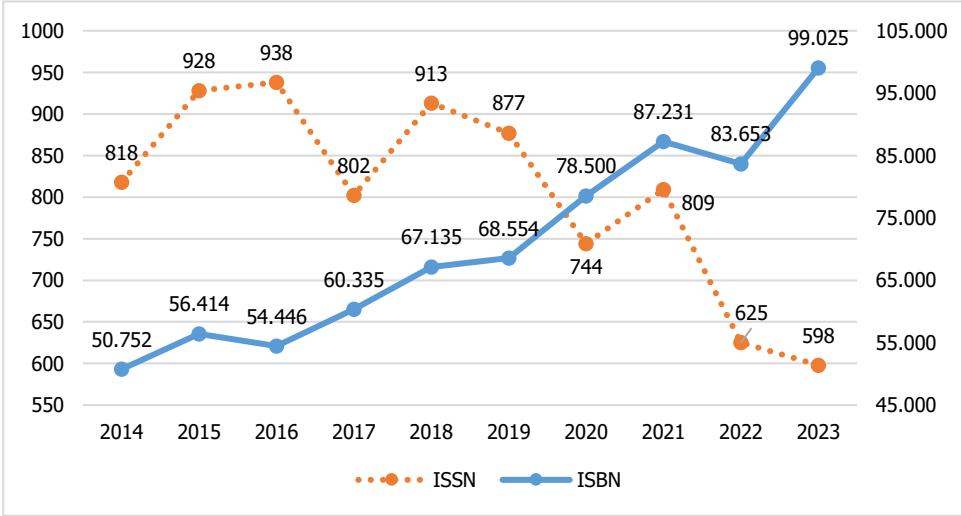

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024 yılı verisi Eylül ayı itibarıdır.

İçer modern kütüphane amaçlarına göre tasarlanmış taşıtlar aracılığıyla yerleşik kütüphane hizmetlerinden yararlanamayan kullanıcılara hizmet götüren gezici kütüphane sayısı 80'e ulaşmıştır.

Türk Edebiyatının Dışa Açılımı Projesi kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığınca edebiyat ve yayıncılık alanında 2014 yılından bu yana desteklenen eser sayısı Eylül 2024 itibarıyla 4.122'ye ulaşmıştır. Türk edebiyatı alanında yeni ve özgün eserlerin üretilmesi, yayımlanması ve yeni yazarların desteklenmesi amacıyla Edebiyat Eserlerini Destek Projesi kapsamında ise aynı dönemde 517 esere destek verilmiştir. Yayıncılık sektörü tarafından üretilen kitap başlık sayısı (Uluslararası Standart Kitap Numarası-ISBN almış kitap) 2023 yılı sonu itibarıyla 99.025'tir. Ağustos 2024 itibarıyla 56.728 kitaba ISBN atanmıştır. 2023 yılı itibarıyla 400 milyon adedin üzerinde kitap üretimi gerçekleştirilmiştir. 2023 yılında Uluslararası Standart Süreli Yayın Numarası (ISSN) verilen yayın sayısı 598 iken Eylül 2024 itibarıyla bu rakam 396'dır.

GRAFİK II: 2- Yayın Sayısı

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

2023-2024 sezonunda Devlet Tiyatroları tarafından 105'i yerli, 119'u çeviri olmak üzere 224 oyun sahnelemiş olup yerleşik sahnelerdeki ve turnelerdeki faaliyetlerde 6.119 temsil ile 2.125.792 seyirciye ulaşılmıştır. Haziran 2020'de yola çıkan Kamyon Tiyatrosu bugüne kadar deprem bölgesi de dâhil olmak üzere 68 il 237 ilçede faaliyet göstererek 190.526 çocuk izleyici ile buluşmuştur. İkiisi ulusal, yedisi uluslararası olmak üzere dokuz tiyatro festivali gerçekleştirilmiş ve 122.663 seyirciye ulaşılmıştır. Sahne sanatlarının gelişimi için yerli eserlerin nitelik ve nicelik olarak zenginleştirilmesini sağlamak amacıyla Yerli Telif Eserlerin Desteklenmesi Projesi kapsamında yedi projeye destek sağlanmıştır. 2023-2024 sezonunda 476 özel tiyatro desteklenmiştir.

2023-2024 sezonunda Devlet Opera ve Balesi Müdürlüklerince yerleşik sahnelerde 687 temsil gerçekleştirilerek 442.174 seyirciye ulaşılmıştır. Eylül 2024 itibarıyla gerçekleştirilen üç uluslararası opera-bale festivali ile bir uluslararası bale yarışması kapsamında sahnelenen 31 temsili 49.204 seyirci izlemiştir.

2021 yılında Beyoğlu Kültür Yolu Festivaliyle başlayan ve şehirlerimizin kent kültürüne, marka değerine ve tanıtımına katkı sağlamayı amaçlayan Kültür Yolu Festivali programına 2024 yılında Adana, Şanlıurfa, Bursa, Samsun ve Van olmak üzere beş şehir daha eklenerek festival düzenlenen il sayısı 16'ya ulaşmıştır.

Milli gelire, istihdama ve ticarete yaptığı katkılarının yanı sıra toplumsal bütünlük, sosyal içerme, kültürel çeşitlilik ve beşeri sermayeye faydaları nedeniyle diğer ekonomik alanlardan farklılık arz eden kültür ekonomisi ülkelerin ve uluslararası kuruluşların gündemindeki önemini korumaktadır. Kültür ekonomisi hem ekonominin genelinden daha hızlı büyümesi hem de cirosuna oranla ürettiği katma değer açısından imalat, inşaat ve ulaştırma gibi sektörleri geride bırakması hasebiyle Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınması için önemli bir potansiyel vaat etmektedir. Türkiye'de kültür ekonomisi ağırlıklı olarak kamu sektörü tarafından desteklenmekte olup özel sektör ve üçüncü sektörün alana katkıları sınırlıdır. Pandemi ve dijitalleşme gibi küresel sınamaların getirdiği tehditler karşısında çeşitliliği ve sürdürülebilirliği risk altında olan kültür endüstrileri için etkili ve yerinde kamu desteklerine ihtiyaç daha da artmıştır.

Kültür ekonomisini oluşturan sektörler içinde dünyada en çok düzenleme ve destek sinema sektörüne yönelik yapılmaktadır. Bu bağlamda uluslararası rekabet gücümüzün artırılması ve ülkemizin film üretim merkezlerinden biri haline gelmesi amacıyla 7163 sayılı Kanun çerçevesinde sinema sektörüne destek sağlanmaya devam edilmiştir. Eylül 2024 itibarıyla 133'ü yerli, 170'i yabancı olmak üzere 303 yeni film gösterime girmiştir. 14 milyonu yerli film izleyicisi olmak üzere 24 milyon seyirci sayısına ulaşılmıştır. Son yıllarda nitelikli yapımların ortaya çıkması ve uluslararası festivallerde ödüller alınmaya başlanması, Türk sinemasının bir marka olma yolunda önemli adımlar attığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

TABLO II: 57- Sinema Sektörüne İlişkin Gelişmeler

	2005	2010	2015	2020	2023	2024 (2)
Vizyona Giren Yerli Film Sayısı	27	65	139	57	147	133
Vizyona Giren Toplam Film Sayısı	221	252	406	176	371	303
Yerli Film Seyirci Sayısı (Bin)	11 000(1)	21 706	34 700	13 949	13 707	14 394
Toplam Seyirci Sayısı (Bin)	27 000(1)	41 064	60 739	17 414	31 297	24 121
Yerli Film Hasılat (Bin TL)	69 811	186 997	684 230	235 130	1 210 983	1 784 960
Toplam Hasılat (Bin TL)	177 374	380 202	316 987	299 712	2 873 233	3 393 264
Sinema Sektörüne Verilen Destek (Bin TL)	8 816	27 234	38 723	68 088	202 368	235 316

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sinema Genel Müdürlüğü

(1) Yaklaşık seyirci sayılarıdır.

(2) Eylül 2024 itibarıyla.

5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu kültür alanında kamu ve özel sektör arasında işbirliği adına önemli bir açılım sağlamış olmakla birlikte, sponsorluk uygulaması henüz istenen seviyeye ulaşamamıştır. Kültürel faaliyetlerin ülkenin bütününe yaygınlaştırılması amacıyla, yerel yönetimlerin kültürel faaliyetlerini artırmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Kültür alanında kamu ve özel sektör arasında işbirliğinin geliştirilmesi ve devletin destekleyici rolünün artırılması önemli görülmektedir.

Kültür ve sanat alanında kapsamlı ve düzenli araştırmaların yapılması konusu önemini korumaktadır. Kültür istatistiklerinin uluslararası raporlarda yayımlanan biçim ve içerikten farklı olması nedeniyle kıyaslama yapmakta sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu konudaki eksikliği gidermek ve politika yapıcılara analiz imkânı verecek verileri temin etmek amacıyla, kültür alanına ilişkin toplanan istatistiklerin yöntem ve kapsam itibarıyla gözden geçirilerek güncellenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

b) Amaç

Kültür ve sanat mirasımızın zenginlik ve çeşitliliğinin korunup geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması, milli kültür ve kadim medeniyetimizin ortak değerleri etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesi, kültür ve sanat faaliyetlerinin toplum genelinde yaygınlaştırılarak kalkınmadaki çok boyutlu etkisinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yurt içi ve yurt dışındaki kültür mirasımız, toplumun kültür, tarih ve estetik bilincini geliştirecek, kültür turizmine katkı sağlayacak ve afet riskini dikkate alacak şekilde korunacak, taşınmaz vakıf kültür varlıklarına vakfiye şartları doğrultusunda işlevsellik kazandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.780)		

Tedbir 780.1. Yurt içi ve yurt dışında taşınmaz kültür varlıklarımızın ihyasına yönelik bakım, onarım ve yenileme faaliyetleri nitelik ve nicelik olarak geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Vakıflar Genel Müdürlüğü	1. Yurt içinde 125, yurt dışında altı vakıf eserinin restorasyonu uluslararası standartlara göre tamamlanacaktır. 2. Dört peri bacasının onarımı, güçlendirilmesi ve restorasyon işlemi tamamlanacaktır.
Tedbir 780.2. Tarihi kent dokularına yönelik kentsel tasarımlar yapılacak, tarihi kent bölgeleri bu tasarımlara göre bütüncül anlayışla iyileştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	1. Bitlis ve Tokat kent merkezindeki tarihi eserler bütüncül bir anlayışla restore edilerek kentlere açık hava müzesi hüviyeti kazandırılacaktır. 2. Malatya ili Arapgir ilçesi Onar ve Ormansırtı mahalleleri ile Antalya ili Alanya ilçesi Türktaş mahallelerindeki sit alanlarına ilişkin koruma amaçlı imar planları tamamlanacaktır.
Tedbir 780.3. Yurt içi ve yurt dışındaki taşınmaz kültür mirasımızın korunmasına yönelik olarak yürütülen tespit ve envanter çalışmalarına devam edilecek ve elde edilen veriler dijital ortama aktarılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. TUES ve MUES projeleri kapsamında veri girişleri tamamlanacaktır. 2. Türk-İslam Dönemi Mezar Taşları ve Kitabelerinin Ulusal Envanterinin Oluşturulması Projesi kapsamında tespit ve envanter çalışmalarına başlanılacaktır.
Tedbir 780.5. UNESCO koruması altındaki alanlar başta olmak üzere arkeoloji, edebiyat, tarih, tabiat konulu tematik kültür rotaları belirlenecek ve tanıtımları sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı	1. Efes Antik Kenti, Göbeklitepe Örenyeri, Anı Arkeolojik Alanı, St. Nicholas Rotası, Çay Rotası gibi kültür rotaları dijital mecralarda tanıtılacaktır.
Tedbir 780.6. Kültürümüzün temel unsurları, tarihimizin önemli şahsiyetleri ve olayları, masal kahramanları ve kültürel zenginlik unsurlarımız tiyatro, sinema, belgesel, dizi ve çizgi filmlerle anlatılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi	1. Türk Masal Külliyesi Projesi kapsamında 300 Türk masalı sisteme yüklenecektir. 2. Türk Devlet ve Düşünce Hayatına Yön Veren Şahsiyetlerin Kısa Yaşam Öyküleri Serisi ve Çevirisi Projesi kapsamında iki eserin yabancı dile çevirileri tamamlanacak, eserler iki set halinde yayımlanacaktır. 3. Türk tarihini ve önemli kişileri konu alan üç belgesel film ve 12 röportaj hazırlanacaktır. 4. Çocuklar İçin Türk Masallarından Seçmeler Projesi kapsamında 175 masalın sekiz dile çevrilmesi, seslendirilmesi ve yayımlanması yapılacaktır.
Tedbir 780.7. Çanakkale şehitlikleri ve savaş alanları ihya edilerek Tarihi Alan açık hava müzesine dönüştürülecek, yurt dışı Türk şehitliklerinin ihya edilmesiyle ilgili gerekli çalışmalar ve düzenlemeler gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, TİKA	1. Tespit edilen şehitlik alanları düzenlenecektir. 2. Namazgâh Tabyasına ilişkin bütüncül tasarım projesi hazırlanacaktır. 3. Yurt dışında tespit edilen Türk Şehitliklerinin düzenlenmesi konusunda çalışmalara başlanılacaktır.

Tedbir 780.10. Yazma ve nadir eserler ile bu eserlere ilişkin çalışmalar çeşitli yöntemlerle yayımlanarak okuyuculara sunulacak, ihya ve dijitalleştirme çalışmalarıyla sonraki nesillere aktarımı sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yazma Eserler Kurumu, Üniversiteler	1. Temel 35 Türk-İslam klasiği yazma eser tıpkıbasım, transkripsiyon, çeviri gibi yöntemlerle yayınlanarak bu çalışmaların tematik farklılaşmayla birlikte akademik olarak yeniden üretime katkı sağlamasına dair çalışmalar yürütülecektir. 2. 500 yazma eser restore edilecektir.
Tedbir 780.11. Somut olmayan kültürel miras öğeleri korunacak ve kayıt altına alınacak, yaşayan insan hazinelerinin toplumla etkileşim imkânları artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanterine 14 yeni kültürel miras unsuru kaydedilecektir.
Tedbir 780.13. Kültürel mirasın korunmasına yönelik mevzuat ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi Hakkında Esas ve Usuller güncellenecektir.
Kültürel altyapı unsurlarının daha verimli ve etkili kullanılabilmesi için mimarisi, işletme ve yönetim modeli işlevsel hale getirilecek; farklı etkinliklere imkân veren esnek mekânsal tasarımlar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.781)		
Tedbir 781.1. Kültür yapılarının sosyal hayatın bir parçası olarak ev ve işten sonra üçüncü mekân olarak benimsenmesi için ulaşılabilir, yaygın ve cazip yapılar tasarlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Büyük ve merkezi kültür yapılarından makul büyüklük ve muhtelif yerlere dağılmış esnek yapılara geçiş sağlanacak, kültür merkezi tasarım ve yapımına yönelik yerleşim yeri büyüklüğü, nüfus projeksiyonu, mevcut kültürel yapı envanteri gibi kriterler göz önüne alınarak standartlar belirlenecektir. 2. Şehrin ruhuna uygun, yeni nesil kütüphane anlayışı içeren 10 kütüphane açılacak, dokuz kütüphanenin inşaatı tamamlanacak, 15 kütüphane işlevsel olarak yeniden yapılandırılacaktır. 3. İki kültür merkezinin yapımı tamamlanarak hizmete açılacaktır.
Kültür ve sanata erişim ve katılım olanakları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.783)		
Tedbir 783.4. Kültür ve sanat hizmetlerinin sunumunda mahalli idareler, özel sektör ve sivil toplumun rolü güçlendirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Türkiye Kültür Yolları Festivaleri kapsamına dâhil edilen il sayısı 20'ye çıkartılacaktır.
Klasik ve Çağdaş Türk Sanatları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.784)		

Tedbir 784.1. Türk-İslam tarihinin farklı dönemlerine ait kültürel mirasımıza öncelik verilmek suretiyle, kültürel mirasımızın araştırılması, korunması, günümüz toplumuna ve gelecek kuşaklara aktarılması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türk Tarih Kurumu, TİKA, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. 80’i Türk-İslam dönemi, 212’si klasik dönem ve 308’i kurtarma kazısı olmak üzere 600 kazı çalışması gerçekleştirilerek bilimsel araştırmalar yapılacaktır. 2. Kosova, Makedonya ve Kıbrıs’ta bulunan vakıf eserlerinin arşiv belgelerinin tespit, tercüme ve transkript çalışmaları yürütülecektir. 3. Kültür varlıklarımızı tanıtıcı mahiyetteki kitabe, tabela, yönlendirme levhaları, semboller gibi unsurlar uzman bir heyet tarafından incelenecek, bunlar kültürel varlıklarımızın özünü ve özgünlüğünü ortaya çıkaracak şekilde düzenlenecektir.
Tedbir 784.4. Toplumsal ve millî değerlerimizi yansıtan, insanların bilgi, görüş ve estetik değerlerini yükselten tiyatro ve opera eserleri sahnelenecek ve toplumun tüm kesimlerine ulaştırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Opera ve bale faaliyetlerinin tanınırlığının artırılması amacıyla dört uluslararası festival düzenlenecektir. 2. Romandan Sahneye Projesi hayata geçirilecek ve Yüz Yıllık Destan Bayrak oyunu ile Mimar Sinan, Mevlana, Yunus Emre ve Göbeklitepe temalı oyunlar repertuvara alınarak temsil edilecektir.
Türkçe’nin zenginliği ortaya çıkarılarak dünyada yaygın ve geçerli bir dil haline gelmesi ve hayatın her alanında doğru kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.785)		
Tedbir 785.1. Türk dilinin zengin bir kelime dağarcığıyla, kültürel değerlerin nesiller arası iletimini sağlayarak yaşatacak şekilde erken yaşlardan itibaren öğrenilerek konuşulmasını teminen ninni, tekerleme, masal, hikâye, dua ve şiir gibi dil ve kültür öğelerinin aktarımını güçlendiren yayın ve yapımlar desteklenecek, tüm örgün eğitim müfredatına yansıtılacaktır.	Millî Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, TDK	1. Söz varlığının öğrencilerce tespiti ve geliştirilmesine odaklanan MEB Söz Varlığı Veritabanı ve MEB Yapay Zekâ Doğal Dil İşleme Modeli geliştirilecektir. 2. Türk dil tarihinin dönemlerini, Türk diline emek verenleri ve Türk Dil Kurumunu anlatan beş belgesel hazırlanacaktır.
Tedbir 785.2. Türkçenin hayatın her alanında doğru ve yetkin bir şekilde kullanılması için örgün eğitim başta olmak üzere her türlü araç etkin bir şekilde kullanılacaktır.	Millî Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Türkçe dil eğitiminde iyi uygulamaların tespiti ve yaygınlaşması amacıyla seçilen sunumlar sosyal platformda sergilenecek, bildirî metinleri kitaplaştırılacaktır.
Tedbir 785.4. Türkçe’nin zenginliğinin kayıt altına alınması için etimolojik sözlük tamamlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK	1. Türkiye Türkçesi Köken Bilgisi Sözlüğü çalışması kapsamında C ve Ç harfindeki maddelerin tamamlanması sağlanacaktır. 2. Türkiye Türkçesi Ağız Atlası Projesi tamamlanacaktır.

Tedbir 785.5. Yurt dışında Türk dili ve kültürünün öğretimi ve tanıtımı faaliyetleri geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü	1. Tercihim Türkçe Projesinin uygulandığı ülke sayısı 20'ye, okul sayısı 240'a çıkartılacaktır.
Tedbir 785.7. Türk kültür ve medeniyetine dair referans niteliğindeki metinler belirli bir program dâhilinde akademik niteliği haiz üniversiteler, yayınevleri ve ilgili kamu kurumlarınca yayımlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu , TDK, Türk Tarih Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, Atatürk Araştırma Merkezi	1. Türk tarihine ilişkin beşi e-kitap olmak üzere 96 eser yayımlanacaktır. 2. Türk kültürüne ilişkin 23 eser yayımlanacaktır. 3. Türk diline ilişkin 51 yeni süreli yayın kullanıcıların istifadesine sunulacaktır. 4. Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili 8 e-yayın, 10 basılı yayın yayımlanacaktır. 5. Kün-Ay Alevilik ve Bektaşilik Dergisinin basılı ve e-dergi olarak yayımlanmasına başlanılacaktır.
Türk sinemasının dünyada tanınan bir marka haline gelmesi için sinema endüstrisinin gelişimi sağlanarak uluslararası rekabetçiliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.788)		
Tedbir 788.2. Sinema eserlerinin yurt içi ve yurt dışında daha fazla seyirciye ulaşmasını sağlamak üzere etkin tanıtım ve destek faaliyetleri gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Türk dizi ve sinema endüstrisinin uluslararası alanda bilinirliğini sağlamak üzere Cannes ve Berlin Film Festivali ile MIPCOM, ATF Singapur, Dubai uluslararası içerik fuarlarında stand kurulacaktır.
Nitelikli din hizmetleri ile toplumun birlik, beraberlik, barış ve huzur içinde manevi bütünlüğüne katkı sağlanacak, yaygın din eğitimi toplumun tüm kesimlerine ulaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.789)		
Tedbir 789.2. Ailelerin çocukları üzerindeki temel haklarından biri olan din eğitim ve öğretimine yönelik talepler, zengin görsel ve içerikli eğitim araçlarıyla desteklenmiş nitelikli din hizmetleriyle karşılanacaktır.	Diyanet İşleri Başkanlığı (S)	1. İyilik ile Gönüllere Dokun temalı Büyükerimizden Masallar Yarışmasında seçilen masallar kitap haline getirilecektir. 2. İşitme engellilere ve gençliğe yönelik İbadet, İtikad, Sıyer ve Ahlak kitapları hazırlanacaktır.
Tedbir 789.4. Ailenin korunmasına yönelik manevi destek programları ve eğitimleri artırılacaktır.	Diyanet İşleri Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Aile içi şiddetin önlenmesine yönelik manevi eğitim faaliyetleri artırılacak ve çeşitlendirilecektir.
Kültürümüz yurt dışında tanıtılacak, kamu ve STK'larca yürütülen kültürel diplomasi faaliyetleri geliştirilerek eşgüdüm artırılacak ve uluslararası ilişkilerde kültürün yapıcı rolünden istifade edilecektir. (Kalkınma Planı p.790)		
Tedbir 790.1. Yurt dışında kültürel diplomasi alanında faaliyet gösteren kuruluşların idari ve hizmet sunum kapasiteleri geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü	1. Beş yeni Yunus Emre Türk Kültür Merkezi açılacaktır.
Tedbir 790.3. Kültür alanında ülkemiz dış politikası doğrultusunda çeşitli ülkelerin hükümetleriyle ikili anlaşmalar ve eylem planları hazırlanacak, kültür yılları ve kültür günleri düzenlenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü	1. Türk kültürünün yerinde tanınması amacıyla tarih, edebiyat, müzik, sinema, arkeoloji, mutfak gibi farklı alanlarda beş yaz okulu düzenlenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
Onarım ve Restorasyonu Yapılan Taşınmaz Kültür Varlığı Sayısı (Kümülatif) (3)	238	634	888	1 088
Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanterine Kayıtlı Unsur Sayısı	326	340	347	355
Kültürel ve Doğal Miras Devlet Harcaması (SAGP) (Dolar/Kişi Başına)	39	45(1)	50	60

Kaynak: TÜİK, Kültür ve Turizm Bakanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesindeki taşınmaz kültür varlıkları ile Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesindeki vakıf kültür varlıklarını kapsamaktadır.

2.3.12. Spor

a) Mevcut Durum

Türkiye’de spora ilgi artarak devam etmektedir ve bu doğrultuda sporcu, spor kulübü ve antrenör sayılarındaki artış eğilimi sürmektedir. Eylül 2024 itibarıyla toplam spor tesisi sayısı 4.424’e ulaşırken sporcu sayısı 16.530.019, faal spor kulübü sayısı 25.520 ve antrenör sayısı 327.215 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılı sonuna kadar 50 spor tesisi yapımının tamamlanması beklenmektedir.

2024 yılında düzenlenen Paris Olimpiyatları’na 18 spor dalında 102 sporcu katılmıştır. Sporcular atıcılık dalında bir gümüş; boks dalında iki gümüş, bir bronz; okçuluk dalında bir bronz; güreş dalında iki bronz ve tekvando dalında bir bronz olmak üzere toplam sekiz madalya kazanmıştır. Türkiye’nin tarihinde sekizinci kez katılım sağladığı ve en başarılı olduğu paralimpik oyunları olan Paris 2024 Paralimpik Oyunları’nda ise ülkemiz 15 spor dalında 93 sporcu ile temsil edilmiştir. Golbol, para judo, para okçuluk, para tekvando dallarında birer ve para yüzme dallarında iki adet olmak üzere toplam altı altın madalya; 10 gümüş madalya ve 12 bronz madalya ile toplam 28 madalya sayısına ulaşmıştır.

Gençlik ve Spor Bakanlığı (GSB) ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan protokol kapsamında 8-10 yaş grubu çocukların spora yönlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen Sportif Yetenek Taraması Projesiyle nitelikli sporcuların erken yaşta spora kazandırılması sürdürülürken özel durum gerektiren öğrencilere yönelik kapsamlı çalışmalara devam edilmektedir.

Spor turizmi çatı iletişim stratejisi oluşturulması ve bu kapsamda dijital platformların hayata geçirilmesi için çalışmalar ilgili kuruluşların işbirliğiyle sürdürülmektedir. Ayrıca geleneksel spor dallarının uluslararası tanınırlığının artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

Her yaştan vatandaşın sportif faaliyetlere düzenli katılım sağlamasına, spor eğitiminin iyileştirilmesine, spor turizminde ülkemizin marka haline getirilmesine ve spor hekimi ihtiyacının karşılanmasına yönelik faaliyetler sürdürülmektedir.

b) Amaç

Spor kabiliyeti olanların erken yaşta yetenek havuzuna dâhil edilmesi, spor profesyonellerinin niteliğinin artırılması, sporun her dalında küresel ölçüde rekabet edebilen bir seviyeye ulaşarak uluslararası organizasyonlarda başarı elde edilmesi ve herkes için spor anlayışıyla sporun toplum geneline yaygınlaşan bir yaşam biçimine dönüştürülmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Her yaştan vatandaşın sportif faaliyetlere düzenli katılımları teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.795)		
Tedbir 795.1. Spor imkânları yerel düzeyde geliştirilerek erken yaşlardan itibaren spor eğitimi verilecek, her yaştan vatandaşın sportif faaliyetlere düzenli katılımı teşvik edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları, Yerel Yönetimler	1. GSB Spor Okulları ve GSB Engelsiz Spor Okulları faaliyetleri, yıl boyunca tüm spor dallarında sürdürülecektir. 2. Yüzme Bilmeyen Kalmasın Projesiyle ücretsiz temel yüzme eğitimi verilecektir. 3. Milli gün ve bayramlarda spor etkinlikleri düzenlenecektir.
Tedbir 795.2. Yerel yönetimler başta olmak üzere tüm paydaşlarla işbirliği yapılarak vatandaşların spora olan ilgisi artırılacak, sağlık için spor ve rekreasyon temalı projeler ile kampanyalar geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Diyanet İşleri Başkanlığı, Spor Federasyonları, Yerel Yönetimler	1. Sokaklar Bizim, Evinin Sultanları, Koşabiliyorken Koş ve Diyanet Yaz Kur'an Kursuna Kayıtlı Çocuklara Yönelik Spor Programı, Yüzme Bilmeyen Kalmasın ve Kamu Spor Oyunları projeleriyle vatandaşın spora olan ilgisinin artırılması sağlanacaktır.
Tedbir 795.3. Başta engelliler olmak üzere özel politika gerektiren vatandaşların spora erişimi kolaylaştırılacak, sportif faaliyetlere katılımları teşvik edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Mutlu Çarşamba Projesi ve Sevgi Evlerinde Kalan Çocuklara Yönelik Spor Etkinlikleri yıl boyunca gerçekleştirilecektir. 2. Spor Aşkı Engel Tanımaz Projesi kapsamında okullarda görev yapan beden eğitimi ve özel eğitim öğretmenlerine yönelik eğitim düzenlenecektir.
Tedbir 795.4. Antrenörlerin nicelik ve niteliklerini artırmak amacıyla kurs ve seminerler düzenlenecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları, Üniversiteler	1. Antrenörlerin gelişimine katkı sağlamak amacıyla hizmet içi eğitimler gerçekleştirilecektir.
İlkokul çağındaki öğrencilerin spor dallarını tanımaları ve yaşam boyu aktif olarak düzenli spor yapmaları spor kulüpleriyle işbirliği içerisinde sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.796)		
Tedbir 796.1. İlkokul, ortaokul ve lise kademelerindeki öğrencilerin, belirli dallarda ve oyun türlerinde spor yapmaları ve yarışmalara katılımları teşvik edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda spor faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 796.2. Örgün eğitimde beden eğitimi ve spor dersinin niteliği artırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. İlkokul öğrencilerine yönelik olarak 26 branşta spor dalı eğitimi verilecektir.
Sporcu sağlığı merkezleri, hizmet kalitesi ve çeşitliliği artırılarak yaygınlaştırılacak, spor hekimi ihtiyacının giderilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.797)		

Tedbir 797.1. Olimpik, paralimpik sporcular ile milli takım ve Türkiye Olimpiyat Hazırlık Merkezleri ve Sporcu Eğitim Merkezleri sporcularına sağlık ve performans desteği veren sporcu sağlığı merkezleri ihtiyaç duyulan bölgelerde yaygınlaştırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Sporcu Sağlık ve Araştırma Merkezlerinin ihtiyaç duyulan bölgelerde yaygınlaştırılması ve mevcut kapasitenin güçlendirilmesine ilişkin çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 797.2. Sporcu sağlığında uzmanlaşmış sağlık çalışanlarının yetiştirilmesi için ilgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler	1. Sporcu sağlığıyla ilgili sağlık personeli yetiştirilmesi hususunda ilgili kuruluşlarla işbirliği yapılacaktır.
Profesyonel sporcuların uluslararası alanda başarılarının artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.798)		
Tedbir 798.1. Uluslararası organizasyonlardaki sportif performansları ve istatistiki bilgileri içeren veri altyapısı oluşturulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Spor Bilgi Sisteminin geliştirilmesi çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 798.2. Geleneksel ve olimpik spor dalları başta olmak üzere tüm spor dallarının gelişimi ve yeni spor dallarındaki oluşumlar izlenerek tanıtımlarının yapılması sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Geleneksel ve olimpik spor dalları başta olmak üzere tüm spor dallarının tanıtımları yapılacaktır.
Tedbir 798.3. Milli sporcuların ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerine geçişlerini kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Milli sporcuların ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerine geçişlerini kolaylaştırmak amacıyla Milli Sporcu Bursu desteği sürdürülecektir.
Tedbir 798.4. Sporun geliştirilmesi ve spor altyapısının güçlendirilmesi amacıyla başarılı olan sporcuların bağlı oldukları federasyonlar ile amatör spor kulüpleri desteklenecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Spor Toto Teşkilat Başkanlığı kaynakları aracılığıyla spor federasyonları ile amatör spor kulüplerine aynı ve nakdi yardım yapılacaktır.
Tedbir 798.5. Spor Kulüpleri ve Spor Federasyonları Kanununun uygulanmasına yönelik mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Spor Kulüpleri ve Spor Federasyonları Kanununun uygulanmasına yönelik ikincil mevzuat çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 798.6. Olimpik ve paralimpik havuzda bulunan sporculara destek sağlanarak olimpiyat ve paralimpik oyunlarda başarılı olmaları sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Türkiye olimpik hazırlık merkezleri ve sporcu eğitim merkezlerinde yer alan sporcular desteklenecektir.
Spor yapma kültürünü geliştirmek ve sporu geniş kitlelere yaymak amacıyla spora başlama yaşında bulunan yetenekli çocuklar tespit edilerek ilgili spor dallarına yönlendirilecek ve üst düzey sporcu olarak yetiştirilmeleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.799)		

Tedbir 799.1. Spora özel yeteneği olduğu tespit edilen öğrencilerin Sporcu Eğitimi ve Gelişimi Programı kapsamında spora başlamaları sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Spora yakın bulunan öğrencilerin Sporcu Eğitimi ve Gelişimi Programına başlamaları sağlanacaktır.
Tedbir 799.2. Sportif Yetenek Taraması Programı kapsamında spor karnesi almaya hak kazanan öğrencilerin ilgili spor dallarına yönlendirilmesi sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Spora yakın olduğu tespit edilen, tüm aşamaları eksiksiz tamamlayan ve spor karnesi çıkarılan öğrenciler Sporcu Eğitim Merkezleri, Gençlik Spor İl Müdürlüğü kulüpleri, özel spor kulüpleri ve Bakanlığın spor okullarına yönlendirilecektir.
Tedbir 799.3. Türkiye Sportif Yetenek Taraması Programı kapsamında yer alan engelli öğrencilerin sportif faaliyetlere katılımı teşvik edilerek sosyalleşmelerine ve rehabilitasyon süreçlerine katkı sağlanacak ve paralimpik sporcu olabilecek bireylerin gelişimi desteklenecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Engelli bireylerin özel durum gereksinimlerine göre spor branşlarına yönlendirilmesi çalışmaları yürütülecektir. 2. Türkiye Bedensel, Zihinsel, Görme ve İşitme Engelliler Spor Federasyonları ve engellilere hizmet veren spor kulüpleri ile işbirliği yapılarak spora yönlendirme faaliyetleri artırılacaktır.
Türkiye'nin dünya spor turizm pazarından alacağı pay artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.800)		
Tedbir 800.1. Dünyadaki spor turizmi talebinin yoğun olduğu ülkelerde spor turizmüne yönelik yeni pazarlama stratejileri geliştirilerek tanıtım ve reklam faaliyetleri yürütülecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Spor Turizmi Stratejisi Belgesi çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Türkiye Spor Diplomasisi Stratejisinin desteklenmesi ve güçlendirilmesi amacıyla faaliyetler yürütülecektir. 3. Spor turizmüne yönelik dijital ve mobil uygulamalar geliştirilecektir.
Tedbir 800.2. Katma değeri yüksek olan uluslararası spor organizasyonlarına ev sahipliği yapılarak ülkemiz dünyada bir spor turizmi markası haline getirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Uluslararası spor organizasyonlarına yönelik iletişim stratejisi hazırlanacaktır. 2. Uluslararası spor organizasyonlarına ev sahipliği yapılmasında turizm potansiyeli yüksek yerlere öncelik verilecektir.
Tedbir 800.3. Bölgelerin kendine özgü spor turizm potansiyeli dikkate alınarak spor turizmde marka şehirler belirlenecek, tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Spor turizmde ürün ve hizmet çeşitliliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. Spor turizmi merkezlerinin belirlenmesine yönelik farklılıkların artırılması çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 800.4. Tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin etkin bir şekilde yürütülmesine yönelik kamu ve özel sektör paydaşlarıyla işbirliği yapılacak ve stratejiler geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Spor turizmi çatı iletişim stratejisi oluşturulacak ve bu kapsamdaki dijital platform hayata geçirilecektir. 2. Geleneksel spor branşlarının uluslararası tanınırlığının artırılması sağlanacaktır.

Tedbir 800.5. Spor turizmi ihracatına yönelik farkındalık artırılacak, ülkemizin spor turizmi ihracatının artırılmasına yönelik bölgesel çalışmalar yürütülecek ve bu alandaki istatistiki veri temini sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Spor turizmi envanteri oluşturulacaktır.
Gençlik ve spor yatırımlarında dış finansman kaynaklı uluslararası proje desteklerinin kullanılması ve yeni dış finansman kaynaklarının ülkemize kazandırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.801)		
Tedbir 801.1. Başta özel politika gerektiren gençler olmak üzere gençlerin sosyal uyumunu güçlendirmek amacıyla gençlik kampı, gençlik merkezi, yurt ve spor tesislerinin mevcut yapılarının güçlendirilmesi ve sayılarının artırılması ile daha fazla uluslararası fon sağlanmasına ilişkin çalışmalar yürütülecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. 10 gençlik ve spor tesisinin yapımı sağlanacaktır.
Uluslararası spor diplomasısından bir kamu diploması aracı ve yumuşak güç unsuru olarak yararlanılacaktır. (Kalkınma Planı p.802)		
Tedbir 802.1. İyi uygulama örnekleri ve stratejileri yakından takip edilerek ülkemize özgü bir spor diplomasisi stratejisi hazırlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Türk dış politikasıyla uyumlu spor diplomasisi stratejisi hazırlanacaktır.
Tedbir 802.2. Sporla ilgili uluslararası kuruluşların karar organlarında ülkemizin temsil gücü artırılmasına yönelik çabalar artırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Uluslararası Olimpiyat Komitesi başta olmak üzere, uluslararası spor federasyonlarının yönetim ve karar organlarında Türkiye'nin temsilinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 802.3. Olimpiyatlar başta olmak üzere uluslararası spor müsabakalarında başarılı olan sporcularımız marka elçisi olarak görevlendirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Türkiye'nin imajına olumlu katkı yapabilecek sporcular aracılığıyla tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
İlkokullarda Spor Dalı Eğitimine Katılan Öğrenci Sayısı	Bin Kişi	347,2	492,4	650,0
Okul Sporlarına Katılan Toplam Öğrenci Sayısı	Bin Kişi	2 395	2 400	2 790
Ulusal Spor Projelerinden Faydalanan Katılımcı Sayısı	Bin Kişi	620	650	700
GSB Spor Okulları ve GSB Engelsiz Spor Okulları Katılımcı Sayısı	Bin Kişi	4 983	5 000	5 100
Sportif Yetenek Taraması Programı Kapsamında Test ve Ölçümleri Yapılan Öğrenci Sayısı (3)	Bin Kişi	733,4	993,5	1 050
Sportif Yetenek Taraması Programı Kapsamında Spora Özel Yeteneği Olduğu Saptanan ve Spora Başlatılan Öğrenci Sayısı (3)	Bin Kişi	87,6	123,8	100,0
Sportif Yetenek Taraması Programı Kapsamında Spor Dallarına Yönlendirilen Öğrenci Sayısı (3)	Bin Kişi	36,8	37,9	25,0
Engellilere Hizmet Veren Spor Kulübü Sayısı	Adet	2 238	1 853	2 000
Engelli Sporcu Sayısı	Kişi	49 560	56 754	59 700
Uluslararası Müsabakalarda Kazanılan Madalya Sayısı	Adet	8 449	9 200	9 400
Lisanslı Sporcu Sayısı	Bin Kişi	15 325	16 530	17 500

Kaynak: Gençlik ve Spor Bakanlığı

(1) Gerçekleşme tahmini, (2) Program, (3) Sportif Yetenek Taraması Programı sadece ilköğretim 3. sınıf öğrencilerine uygulanırken, Covid-19 küresel salgını nedeniyle 2020 ve 2021 yıllarında uygulanamadığı için 2022 yılında hiçbir öğrenci spor dallarına yönlendirilememiştir. Program 2023 yılında istisnai olarak 3, 4 ve 5. sınıf öğrencilerine uygulanmıştır.

2.3.13. Nüfus ve Yaşlanma

a) Mevcut Durum

Bir ülkenin sahip olduğu nüfus yapısı, o ülkenin sosyoekonomik gelişmesinde önemli olup toplumda uygulamaya konulacak kalkınma politikalarının oluşturulmasında belirleyici bir etkidir.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre Türkiye nüfusu 2023 yılı sonunda 85.372.377'ye ulaşmıştır. Erkek nüfus 42.734.071 kişi olurken kadın nüfus 42.638.306 kişi olmuştur. Diğer bir ifadeyle toplam nüfusun yüzde 50,01'ini erkekler, yüzde 49,94'ünü ise kadınlar oluşturmuştur. 2024 yılında toplam nüfusun 85.811.876 olacağı tahmin edilmektedir.

Yıllık nüfus artış hızı 2022 yılında binde 7,1, 2023 yılında binde 1,1 olarak gerçekleşmiştir. Nüfus artış hızının düşmesindeki en büyük etken doğurganlık hızındaki düşüş olarak değerlendirilmektedir. 2014 yılında 2,19 olan toplam doğurganlık hızı, devam eden yıllarda düşmeye başlayarak nüfusun yenilenme düzeyi olan 2,10'un altında kalmış, 2022 yılında 1,63'e, 2023 yılında ise 1,51'e gerilemiştir. 2023 yılında en yüksek toplam doğurganlık hızı 3,27 ile Şanlıurfa'dadır. Bunu Şırnak ve Mardin illeri izlemektedir. Doğurganlık hızının en düşük olduğu il 1,13 ile Bartın'dır. Bunu Zonguldak, Karabük ve Kütahya illeri izlemektedir.

Türkiye'de 2022 yılında yüzde 93,4 olan il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı, 2023 yılında yüzde 93 olmuştur. Diğer yandan belde ve köylerde yaşayanların oranı yüzde 6,6'dan yüzde 7'ye yükselmiştir. Türkiye'nin en fazla nüfusa sahip ili İstanbul'un nüfusu, bir önceki yıla göre 252.027 kişi azalarak 15.655.924 olmuştur. Ülke nüfusunun yüzde 18,34'ünün yaşadığı İstanbul'u, nüfus büyüklüğü olarak Ankara, İzmir, Bursa ve Antalya illeri izlemektedir. Bayburt 86.047 kişiyle en az nüfusa sahip olan il olmuştur. Bayburt'tan sonra en az nüfusa sahip iller sırasıyla Tunceli, Ardahan, Gümüşhane ve Kilis illeridir.

Nüfusun yaş yapısının yorumlanmasında kullanılan önemli göstergelerden biri olan ortalama yaş, 2022 yılında 33,5'e, 2023 yılında 34'e yükselmiştir. Cinsiyete göre incelendiğinde, ortalama yaşın aynı yıllarda erkeklerde 32,8'den 33,2'ye, kadınlarda 34,2'den 34,7'ye yükseldiği görülmüştür.

Ülkemizin mevcut dinamik nüfus yapısının korunması amacıyla Onuncu Kalkınma Planından itibaren doğurganlığı artırmayı hedefleyen nüfus politikaları benimsenmiş, aile ve iş yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu politikaların etkinliğinin artırılması için yapılan düzenlemelerin gözden geçirilmesi ve etki değerlendirmesi yapılarak yeni tedbirlerin uygulanması ihtiyacı devam etmektedir.

TABLO II: 58- Demografik Göstergeler

Gösterge	2021	2022	2023	2024 (1)
Toplam Doğurganlık Hızı (Kadın Başına)	1,71	1,63	1,51	1,52
Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	77,7	77,5	77,3	78,5
Erkek	75,0	74,8	74,7	76,0
Kadın	80,5	80,3	80,0	81,3
Nüfus Artış Hızı (Binde)	12,7	7,1	1,1	5,1
Nüfus (Bin)	84 680	85 280	85 372	85 812
0-14 Yaş	18 976	18 735	18 312	17 954
15-64 Yaş	57 459	58 093	58 338	58 745
65+ Yaş	8 245	8 452	8 723	9 113

Kaynak: TÜİK Nüfus Projeksiyonları ve ADNKS verileridir.

(1) Gerçekleşme Tahmini

Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, Hacettepe Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi arasında 31 Mayıs 2024 tarihinde imzalanan protokolle 2024 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması Projesi başlatılmıştır. Bu kapsamda diğer unsurların yanı sıra doğurganlık hızındaki düşmenin sebeplerinin belirlenmesi de hedeflenmektedir.

Demografik dönüşüm sürecinde olan Türkiye'de, doğurganlık ve ölüm hızlarındaki azalmayla birlikte sağlık alanında kaydedilen gelişmeler, doğuşta beklenen yaşam süresinin artması sonucu nüfusun yaş yapısı değişmiş ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı artmıştır. 2024 yılı itibarıyla yaşlı nüfus (65+ yaş) yaklaşık 9,1 milyon kişi olup yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı yüzde 10,6'ya ulaşmıştır. Nüfus projeksiyonları (TÜİK) (2023-2100) verileri ana senaryoya göre yaşlı nüfus oranının 2030 yılında yüzde 13,5, 2050 yılında yüzde 23,1, 2075 yılında yüzde 31,7 ve 2100 yılında yüzde 33,6 olacağı öngörülmektedir. Demografik yapıdaki bu değişimlerin işgücü piyasaları, sosyal güvenlik sistemleri, kamu maliyesi, kamu hizmetleri ve finansmanı üzerinde daha fazla yük oluşturması beklenmektedir. Bu değişim sonucunda özellikle uzun süreli bakım hizmetine duyulan ihtiyaç hızla artmaktadır.

ADNKS 2023 yılı sonuçlarına göre, çalışma çağında yer alan 15-64 yaş grubundaki nüfus oranı yüzde 68,5'tir. TÜİK nüfus projeksiyonu ana senaryoya göre çalışma çağındaki nüfus oranının 2030 yılında yüzde 68,9, 2050 yılında yüzde 61,9, 2075 yılında yüzde 55,9 ve 2100 yılında yüzde 54,6 olması beklenmektedir.

İstatistiklerle Yaşlılar 2023 TÜİK verileri yaşlı nüfus yaş grubuna göre incelendiğinde, 2018 yılında yaşlı nüfusun yüzde 62,2'sinin 65-74 yaş grubunda, yüzde 28,6'sının 75-84 yaş grubunda ve yüzde 9,2'sinin 85 ve daha yukarı yaş grubunda yer aldığı görülürken, 2023 yılında yüzde 64'ünün 65-74 yaş grubunda, yüzde 28,1'inin 75-84 yaş grubunda ve yüzde 7,9'unun 85 ve daha yukarı yaş grubunda yer aldığı görülmüştür.

Yaşlanmanın belirgin bir nüfus dönüşümü içerisinde muhtemel etkilerinin ortaya konmasını sağlamak, yaşlı bireylere yönelik sosyal politikaların oluşturulmasında yaş ve cinsiyet bazında ayrıştırılmış demografik ve sosyoekonomik verileri oluşturmak amacıyla Türkiye Yaşlı Profili Araştırması yapılmış ve araştırmanın ön sonuçları 2024 yılı Mart ayında kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Yaşlanan nüfusa yönelik sağlık, bakım ve sosyal güvenlik alanlarında etkin politikaların hayata geçirilmesine, hukuki ve kurumsal altyapının güçlendirilmesine, yaşlılık alanında araştırma ve veri kaynaklarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

b) Amaç

Doğurganlığın nüfusun yenileme seviyesinin üzerinde tutulması, aile kurumunun güçlendirilmesi, yükselen ortalama evlenme yaşının evliliklerin özendirilerek daha genç yaşlara düşürülmesi ve ikiden fazla çocuk sahibi olmanın desteklenmesiyle sağlıklı ve dinamik nüfus yapısının korunması, yaşlanan nüfusun bedensel ve ruhsal sağlık düzeyinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi, işlevselliğinin artırılarak aktif ve bağımsız olarak hayatlarını sürdürmeleri, ekonomik ve sosyal hayata katılımının sağlanması, kaliteli bakım ve sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Demografik fırsat penceresinin sunmuş olduğu avantajlardan azami düzeyde faydalanılacaktır. (Kalkınma Planı p.804)		
Tedbir 804.1. Genç nüfusun eğitim, iş ve üretim yaşamına katılımını artıracak çalışmalar yürütülecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK	1. 2024-2028 Ulusal İstihdam Stratejisi içinde gençlerin istihdama katılımlarının desteklenmesi için Kapsayıcı İstihdamın Geliştirilmesi başlığı altında yer verilen politika, tedbir ve hedeflerin ilgili sorumlu kurumlarca izleme ve değerlendirme çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 804.2. Doğurganlık seviyesinin nüfusun yenilenme düzeyine yükselmesine yönelik önlemler hayata geçirilecektir	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Mevcut hukuki düzenlemeler aile ve dinamik nüfus yapısını etkileyen gelişmeler çerçevesinde gözden geçirilecek, belirlenecek ihtiyaçlar doğrultusunda yeni hukuki düzenlemelere ilişkin çalışma yapılacaktır.

Tedbir 804.4. STK'lar, araştırma merkezleri ve özel sektör kuruluşları tarafından sağlıklı ve dinamik nüfus yapısının korunmasına yönelik yürütülecek faaliyetler desteklenecektir.	Hacettepe Üniversitesi (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, TÜİK, Marmara Üniversitesi	1. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasının saha çalışmaları tamamlanacaktır.
	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler, STK'lar	2. Sağlıklı ve dinamik nüfus yapısı için ailenin korunması ve güçlendirilmesi konusunda aile odaklı sivil toplum kuruluşları ve araştırma merkezleriyle iş birlikleri artırılacaktır.
Aktif ve sağlıklı yaşlanma için yaşlılara sunulan sağlık ve bakım hizmetlerinin etkinliğinin ve kalitesinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.805)		
Tedbir 805.6. Gündüzlü bakım ve uzun süreli bakım hizmetlerinin etkinliği artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Yaşlı bireylere yönelik gündüzlü bakım ve aktif yaşam merkezleri hizmete alınacaktır. 2. Yeni bir kurumsal bakım modeli çalışılarak raporlaştırılacaktır. 3. Demans alanında ihtisaslaşmış yatılı kuruluş sayısı artırılacaktır.
Yaşlılara yönelik eğitim ve yaşam boyu öğrenme olanakları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.809)		
Tedbir 809.2. İleri yaştaki bireylerin hayat boyu öğrenme yaklaşımıyla aktif yaşlanmalarını desteklemeye yönelik üçüncü yaş üniversite programları artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler	1. Üçüncü yaş üniversite programlarının sistematik bir hâle getirilmesine ve kurumsallaşmasına yönelik çalıştay düzenlenecektir. 2. Üçüncü yaş/tazelenme yükseköğrenim programları açılacaktır.
Afet ve acil durumlarda yaşlıların korunmasına yönelik tedbirler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.813)		
Tedbir 813.1. Afet ve acil durumlarda yaşlıların korunmasına yönelik tedbirler alınacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, AFAD, Yerel Yönetimler	1. Kurum bakımında olan yaşlı bireylerin tahliyesine uygun olmayan kuruluşlara ilişkin gerekli iyileştirmeler yapılacaktır. 2. Engelli ve Yaşlı Alanında Uzun Dönemli Bakım Hizmeti Sunan Kuruluşlarda Afet ve Acil Durum Planı Geliştirilmesi Projesi kapsamında afet ve acil durumlarına hazır olmanın sağlanabilmesi için standartlar ve planlar hazırlanacaktır. 3. Afet ve acil durumlarda afet anında ve sonrasında yapılması gerekenlere ilişkin kurum bakımı altında olan yaşlı bireyler ile personele teorik ve uygulamalı eğitimler düzenlenecek ve tatbikatlar yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (3)	2025 (4)
Toplam Doğurganlık Hızı (1) (Kadın Başına Çocuk Sayısı)	Adet	1,51	1,52	1,55
65 Yaşındakilerin Hayatta Kalma Beklentisi	Yıl	17,4(2)	17,7	17,9
Kadın	Yıl	19(2)	19,5	19,7
Erkek	Yıl	15,7(2)	15,9	16,1
65 Yaş ve Üstü Nüfusun İşgücüne Katılma Oranı	Yüzde	12,2(5)	12,4	12,5

(1) Nüfus Projeksiyonları (2023-2100) TÜİK verileri esas alınmıştır.

(2) Hayat Tabloları (2021-2023) TÜİK verileri esas alınmıştır.

(3) Gerçekleşme Tahmini

(4) Program

(5) İstatistiklerle Yaşlılar 2023, TÜİK verisidir.

2.3.14. Uluslararası Göç

a) Mevcut Durum

Göç hareketleri tarih boyunca gerek göçe kaynaklık eden gerekse varış ülkelerini etkileyen önemli siyasal, sosyal ve ekonomik konulardan biridir. Türkiye, bulunduğu coğrafi konumu ve sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi nedeniyle düzensiz göç hareketlerine maruz kalmaktadır.

Türkiye 2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaşla zorla yerinden edilmiş bir göçmen akınıyla karşılaşmış ve insani yardım refleksiyle hareket ederek 2015 yılından bu yana dünyada en fazla sığınmacı kabul eden ülke konumuna gelmiştir. Göçmen krizinin başlangıcından itibaren ihtiyaç duyulan idari ve hukuki düzenlemeler yapılmış, geçici koruma statüsü sahiplerinin sağlık, eğitim, sosyal yardım ve benzeri hizmetlere erişimleri sağlanmış ve işgücü piyasasına girmelerine imkân tanınmıştır.

Türkiye bulunan yabancı sayısı Eylül 2024 verilerine göre 4,6 milyon dolayında olup geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayısı 3,1 milyon, ikamet izniyle ülkemizde bulunan yabancıların sayısı 1,1 milyon, uluslararası koruma başvuru sahibi kişilerin sayısı 230 bin ve 2024 yılı içerisinde yakalanan düzensiz göçmen sayısı 160 bin civarındadır. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin yüzde 41’ini 15 yaş altı çocuklar oluştururken, çalışma çağındaki nüfusun payı yüzde 57, yaşlı nüfusun payı ise yüzde 2 düzeyinde olup mevcut genç nüfus yapısının önümüzdeki dönemde de devam etmesi beklenmektedir.

Geçici koruma altındaki Suriyelilerin gönüllü geri dönüşünün desteklenmesi amacıyla AFAD koordinasyonunda yerel sivil toplum kuruluşları ve uluslararası yardım kuruluşlarıyla işbirliği içinde Suriye’nin güvenli bölgelerinde briket evler inşa edilmiştir. Bölgede hayatın normalleşmesiyle Türkiye’de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş politikası kapsamında Haziran 2024’e kadar yaklaşık 658 bin kişinin ülkelerine dönmesi sağlanmıştır.

Ülkemizde ikamet izniyle bulunan yabancıların yüzde 71’i İstanbul, Antalya ve Ankara’da yaşamaktadır. Bu illerdeki ikamet izni sahibi sayısı sırasıyla 522 bin, 124 bin ve 70 bindir. 2024 yılında ikamet izniyle ülkemizde bulunan yabancılar arasında Rusya Federasyonu, Türkmenistan, Irak, Suriye ve İran uyruklular ön sıralardadır. 2018 yılında 115 bin olan uluslararası koruma başvuru sayısı 2023 yılında büyük ölçüde azalarak 19 bin olarak gerçekleşmiştir.

Ülkemiz düzensiz göçmenler için hem transit hem de hedef ülke konumunu sürdürmektedir. Bu çerçevede ülkemizde yakalanan düzensiz göçmen sayısı 2019 yılında 455 bine yükselmiş, devam eden yıllarda azalarak Eylül 2024 itibarıyla 160 bin düzeyine inmiştir. Yakalanan düzensiz göçmenler arasında Afganistan, Suriye ve Filistin uyruklular çoğunluğunu korumaktadır.

Uluslararası işgücü hareketliliğinin artması, insan hareketliliğini bir işgücü hareketliliği bağlamında da ele almayı gerektirmektedir. Bu kapsamda zorunlu göçle ülkemize gelen kişilerin işgücü piyasasına uyumunun sağlanarak sosyal yardım bağımlılıklarının azaltılması önemlidir. Ayrıca yüksek nitelikli işgücünün yüksek katma değer üretmesi, bu alanda gelişen ekonomiler arasındaki rekabeti artırmış ve yüksek nitelikli işgücü göçünün istenen bir göç formu olarak rekabet alanı haline gelmesine yol açmıştır. Bu durum Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen çalışma izinleri sayısının hızla artmasına neden olmaktadır. 2023 yılında 240 bin çalışma izni düzenlenmiş, bu sayıda 10 yıl öncesine göre yaklaşık beş kat artış kaydedilmiştir.

Ülkemizde uluslararası ve geçici koruma altında bulunan yabancıların sosyal uyumunun artırılması çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda eğitim faaliyetleri, hem sosyal uyumu artırmaları hem de çocukların potansiyellerini hayata geçirmeleri, becerilerini geliştirmeleri ve döndüklerinde kendi ülkelerinin kalkınmasına katkıda bulunmaları açısından önemini korumaktadır.

Ülkemizde 5-17 yaş arası 1.269.956 yabancı uyruklu öğrenci bulunmakta olup Eylül 2024 itibarıyla bunların 959.705'i eğitim öğretime devam etmektedir. Yabancı uyruklu çocukların genel okullaşma oranı yüzde 75 düzeyindedir. Yabancı uyruklu çocuklar için örgün eğitim sisteminde (okul öncesi eğitimden ortaöğretim sonuna kadar) kayıt, okula devamlılık ve bir üst kademeye geçişi artırmaya yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu çerçevede erken çocukluk eğitimi ve mesleki eğitime erişimin artırılması amacıyla projeler yürütülmektedir. Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitime erişimlerini ve okula devam etmelerini sağlamak amacıyla teşvik mekanizmaları uygulanmakta olup Yabancılar Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı (YŞEY) Programı ve mesleki eğitim bursu sağlanmakta, söz konusu öğrenciler yaygın eğitim hizmetlerinden de faydalandırılmaktadır.

2014 yılından 2024 yılı Eylül ayına kadarki sürede toplamda 3.970.982 yabancı uyruklu kursiyer halk eğitimi merkezlerinde düzenlenen kurslara katılım sağlamıştır. Halk eğitimi merkezlerinde yabancı uyrukluların Türkçe dil becerilerinin artırılması amacıyla düzenlenen Türkçe öğretimi kurs programından 948.353 ve Türkçe okuma-yazma kurs programından 275.010 yabancı uyruklu kursiyer faydalanmıştır. Ayrıca yasal kalış hakkına sahip tüm yetişkin yabancıların (17 yaş üstü) ülkemizdeki sosyal, ekonomik ve kültürel hayata uyumlarının kolaylaştırılması amacıyla geliştirilen Sosyal Uyum ve Yaşam Kurs Programı ülke genelinde halk eğitimi merkezlerinde uygulanmaktadır. Sosyal uyumun temininde toplumda göçmenlere yönelik bilgi eksikliği ve olumsuz algıların giderilmesine, yabancıların Türkçe dil becerilerinin geliştirilmesine ve ortaöğretim başta olmak üzere tüm kademelerde eğitime erişimin artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

b) Amaç

Kanıtı dayalı, kamu ve özel kurumların farklı sektörlerini kapsayan bütüncül, özgün, değişen ihtiyaç ve şartlara göre yenilenebilen, etkin ve sürdürülebilir bir göç yönetimi sağlanarak düzensiz göçün önlenmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Göç yönetimine ilişkin kurumsal kapasite güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.815)		
Tedbir 815.2. Göç yönetiminde veri ve bilgiye dayalı karar alma sürecini desteklemek üzere menşe ülke raporlamalarının düzenli yapılması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TİKA, Maarif Vakfı, Yunus Emre Enstitüsü	1. Menşe ülke araştırma ve raporlama faaliyetleri geliştirilerek, bölgesel ve ülkesel bağlamda uzmanlaşmayı sağlamak amacıyla 50 rapor düzenlenecektir.
Tedbir 815.3. Göçle ilgili detaylı istatistikler kamuoyuyla düzenli olarak paylaşılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Göç alanına ilişkin haftalık istatistik dosyası hazırlanarak kamuoyu bilgisine sunulacaktır.
Düzensiz göçle etkin mücadele edilecek ve yabancıların gönüllü geri dönüşleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.817)		
Tedbir 817.3. Sınır dışı etme işlemleri etkin bir şekilde gerçekleştirilmeye devam edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Düzensiz göçmenlerin menşe ülkesine veya güvenli bir üçüncü ülkeye sınır dışı edilme işlemleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 817.4. Gönüllü, güvenli ve onurlu geri gönderme mekanizmaları yaygınlaştırılarak etkin bir şekilde uygulanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Ülkemizdeki geçici koruma altındakilerin ülkelerine gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüşleri sağlanmaya devam edilecektir.

2.3.15. Yurt Dışında Yaşayan Türkler

a) Mevcut Durum

Yurt dışında yaşayan 6,5 milyonu aşkın vatandaşımızın yaklaşık 5,5 milyonu Batı Avrupa ülkelerine yerleşmiş bulunmaktadır. Türkiye'ye kesin dönüş yapmış olan 3 milyon kadar insanımızla birlikte düşünüldüğünde yaklaşık 9,5 milyonluk bir kitleyi ilgilendiren, geniş kapsamlı bir göç olgusu varlığını sürdürmektedir. Batı Avrupa ülkeleriyle ilişkilerimizin en önemli boyutlarından birini teşkil eden söz konusu göç kapsamındaki vatandaşlarımızın ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözülmesi dış politikamızın öncelikli konularından biridir.

Avrupa ülkeleriyle yapılan işgücü anlaşmaları neticesinde 1960'lı yıllardan itibaren başlayan göçlerle birlikte yurt dışında yaşayan 6,5 milyonu aşkın Türk vatandaşı, Türkiye ile hukuki, sosyal ve ekonomik bağlarını güçlü bir şekilde devam ettirmektedir. Söz konusu kitlenin bazıları Türk vatandaşı ve çoklu vatandaşlık sahibi, bazılarıysa izinle çıkan Mavi Kart sahipleridir. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın misafir işçi statüsünden çıkıp bulundukları ülkenin vatandaşlığını almış ve bu ülkelerin asli unsurlarından biri haline gelmiş

olmaları, bu vatandaşlarımıza bulundukları ülkelerde ve Türkiye’de giderek daha çeşitli ve kapsamlı hizmetler götürülmesi ihtiyacını doğurmuştur.

Göçmenlerin, yaşadıkları toplumun kültürel çeşitliliğini ve zenginliğini artırdığı genel kabul gören bir gerçektir. Uyum ve katılım, çift taraflı bir süreç olup bu süreçte göçmenlere düşen sorumlulukların yanında göç alan ülkelerin de katılımı teşvik edici ve kucaklayıcı nitelikte politikalar oluşturma sorumlulukları bulunmaktadır.

Yurt dışındaki Türk toplumu mensuplarının, anadilleri ve kültürleri ile bağlarını koparmadan bulundukları toplumların, sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel hayatına katkıda bulunan, hukuk düzenine saygılı, mutlu ve refah içinde yaşayan bireyler olmaları önemlidir.

11 Eylül saldırısı sonrasında yeni bir boyut kazanan yabancı düşmanlığı, ayrımcılık ve ırkçılığın son dönemde yükseliş eğilimine girdiği görülmektedir. Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk toplumu bu ülkelerdeki Müslüman nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmakta ve bu olumsuz eğilimlerden doğrudan etkilenmektedir. Son yıllarda, özellikle Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan vatandaşlarımıza yönelik yabancı düşmanlığı ve ırkçılık saikli saldırılarda artış gözlenmektedir.

Vatandaşlarımızın yaşadıkları ülkelerde maruz kaldıkları yabancı düşmanlığı, nefret söylemi ve hukuki sorunlara yönelik birçok çalışma gerçekleştirilmektedir. Vatandaşlarımızın yoğun olarak yaşadığı ülkelere ilişkin çeşitli saha araştırmaları yapılmakta ve ülke raporları ile rehberler hazırlanarak vatandaşlarımızın kullanımına sunulmaktadır. Bununla birlikte vatandaşlarımızın maruz kaldığı fiziksel saldırılar ve nefret söylemleri tespit edilerek kayıt altına alınmakta ve hem yurt içinde hem yurt dışında bu saldırılara karşı farkındalık oluşturmak için raporlar hazırlanarak dört dilde yayımlanmaktadır.

Ev sahibi toplumlarla göçmenler arasında anlayış ve hoşgörünün tesisinde yapıcı bir rol oynama potansiyeli bulunan politikacıların ve medyanın bu konuda sorumlu bir tutum benimsemeleri önemini korumaktadır. Öte yandan, Nefret Suçları ve Ayrımcılıkla Mücadele Portalı oluşturularak yurt dışındaki Türk vatandaşlarını doğrudan ya da dolaylı hedef almış ırkçı saldırılar, Yurt Dışındaki Türk Varlığını Hedef Alan Saldırı Raporu ile 2018 yılından bu yana kayıt altına alınmakta ve kamuoyuyla yıllık raporlar aracılığıyla paylaşılmaktadır. Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının, Türkiye'deki kamu hizmetlerinden kolaylıkla yararlanmaları için hazırlanan Yurtdışı Türkler Başkanlığı Cep Rehberi her yıl düzenli olarak kamuoyu ile paylaşılmaktadır.

Aktif katılım açısından eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, Türk çocuklarına anadil, kültür ve tarih eğitimi verilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede, Türk toplumunun Türkçe anadil dersleri alabilmelerine imkân tanınması konusu da kamu kurumlarımız tarafından yakından takip edilmektedir. Vatandaşlarımızın kimliklerini kaybetmeden, küreselleşen dünyada hem Türkçeyi hem de yaşadıkları ülkenin dilini bilen donanımlı bireyler olmaları bu ülkelerle ikili ilişkilerimizi daha da güçlendirecektir. Türkiye ilgili ülke makamlarıyla işbirliği çerçevesinde vatandaşlarımızın bulunduğu ülkelerdeki okullarda Türk dil ve kültürüne yönelik eğitim vermek üzere öğretmen göndermektedir.

Vatandaşlarımızın işsizlik oranı mesken ülke ortalamalarının üzerinde seyretmektedir. Vatandaşlarımıza her düzeyde ve her vesileyle gerek yükseköğrenimin gerek meslek eğitiminin önemi konusunda telkinde bulunulmakta, ayrıca ilgili kamu kurumlarımız mesken ülkelerin yerel makamlarıyla vatandaşlarımızın bu konuda bilinçlendirilmesine yönelik işbirliği içinde çalışmalar yürütmektedir.

Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk toplumunun reşit olmayan çocukları, ailelerin eğitim, sağlık, maddi ve sosyal durumları ile çocuklarına karşı tutumları gerekçe gösterilerek, mahkeme kararlarıyla belediyelere bağlı gençlik dairelerinin veya koruyucu ailelerin velayeti altına verilebilmektedir. Son çare olarak başvurulabilecek koruyucu aile sisteminde, çocukların kendi kültür ve değerlerine uygun ailelere verilmesine yönelik kamu kurumları gerekli hukuki destek dâhil olmak üzere vatandaşlarımızı yönlendirmektedir.

Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımız tarafından kurulan sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi ve Türk toplumunun sosyal katılımının artırılmasına yönelik STK kapasite geliştirme programları ile sivil toplum buluşmaları düzenlenmekte ve mali destekler sağlanmaktadır.

Vatandaşlarımızın hem bulundukları ülkelerdeki temsilciliklerimizde hem de Türkiye’de gerçekleştirdiği birçok idari ve yasal işlemi kolaylaştırmak amacıyla çalışmalara devam edilmektedir. Vatandaşlarımızın karşılaştıkları insan hakları ihlalleri ve hukuki sorunlara çözüm üretebilmek amacıyla İnsan Hakları Eğitimi Programı ve mevzuat çalışmaları yürütülmektedir.

b) Amaç

Kültürel kimliğini muhafaza eden, anavatan bağını sürdüren, yaşadığı ülkede bireysel ve toplumsal haklarını koruyarak sosyoekonomik hayata dâhil olan yurt dışında yaşayan Türklerin, Türkiye ile yaşadıkları ülke arasındaki siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel ilişkilere olumlu katkı yapması ve geleceğinin güvence altına alınması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yurt dışında yaşayan Türklerin ekonomik, sosyal, kültürel ve kurumsal kapasitesinin gelişmesi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p. 820)		
Tedbir 820.1. Kamu kurumları tarafından Yurt dışında yaşayan Türklerle yönelik sunulan hizmetlerin etkinliğini sağlamak üzere bir koordinasyon kurulu oluşturulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yurt Dışı Vatandaşlar Koordinasyon Kurulu altyapı çalışmaları başlatılacaktır.
Tedbir 820.2. Yurt dışında yaşayan Türklerin yerel dini kurumlarının kapasitesi güçlendirilecektir.	Diyanet İşleri Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Belirli sürelerle yurt dışına din görevlisi gönderilecektir.

Tedbir 820.6. Ülkemize kesin dönüş yapan vatandaşlarımızın ve geride kalanlarının yaşadıkları ülkelerdeki çalışma ve sosyal güvenlikle ilgili haklarının temininde mevcut altyapı iyileştirilerek iş ve işlemleri hızlandırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yurtdışı Teşkilatı Bilgi Yönetim Sistemi (YTBYS) geliştirilerek daha etkin hale getirilecektir.
Tedbir 820.7. Gençler ve kadınlar öncelikli olmak üzere yurt dışında yaşayan Türklerin yaşadıkları ülkelerdeki mesleki eğitim imkânlarından yararlanmalarına yönelik faaliyetler yürütülecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yurt dışında yaşayan Türk gençlerinin ve ailelerinin meslek eğitimi imkânları konusunda bilinçlenmelerine yönelik proje ve iş birlikleri geliştirilecektir.

2.4. AFETLERE DİRENÇLİ YAŞAM ALANLARI, SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE

2.4.1. Afet Yönetimi

a) Mevcut Durum

Türkiye, üzerinde bulunduğu coğrafyanın jeolojik özellikleri ve iklim değişikliğinin etkileri nedeniyle başta depremler olmak üzere heyelan, sel/su baskını, kaya düşmesi, kuraklık ve erozyon, orman yangınları ve çığ gibi doğa kaynaklı birçok tehlikeye maruz kalmaktadır. Bunun yanı sıra göç hareketleri, endüstriyel kazalar, çevre kirliliği, asayiş sorunları gibi çok sayıda insan kaynaklı tehlikeler de ortaya çıkmaktadır. Bu olaylar, hızlı ve plansız kentleşme, kentlerdeki nüfus yoğunluğu, yanlış arazi kullanımı, altyapı yetersizliği, ekosistemlerin tahrip edilmesi, biyoçeşitlilik kaybı ve afetler konusunda bilinç ve eğitim eksikliği gibi nedenlerle önemli can kayıpları ile sosyal ve ekonomik zararlara yol açan afetlerle sonuçlanmaktadır. Meydana gelen afetler neticesinde yaşanan can ve mal kayıpları ülkemiz için ağır bir yük oluşturmaktadır. Söz konusu kayıpların en az seviyeye indirilebilmesi için risk azaltma faaliyetlerine öncelik veren bütüncül bir afet yönetimi uygulanması elzemdir.

Afet risklerinin belirlenmesi, bu risklerin bütüncül bir şekilde önlenmesi ve azaltılmasına yönelik hazırlanan, 2022 yılında yayımlanan Türkiye Afet Risk Azaltma Planı (TARAP) kapsamındaki faaliyetlerin ilgili kuruluşlarca uygulanmasına devam edilmektedir.

2018 yılında yürürlüğe giren Türkiye Afet Müdahale Planı'nın (TAMP) dayanağı olan Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği, planın ana çözüm ortaklarının görüşleri doğrultusunda ulusal ve yerel düzeyde yer alan afet gruplarının görev ve sorumluluklarını yeniden düzenleyecek şekilde güncellenmiştir.

Genel hayata etkili afet bölgesi ilan edilen alanlarda imar, altyapı ve üstyapı çalışmaları için gerekli kaynağın sağlanması, yönetilmesi ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına aktarılması amacıyla 2023 yılında kurulan Afet Yeniden İmar Fonunun yapısı, işleyişi ve idaresi ile Afet Yeniden İmar Fonu Yönetim Kurulunun çalışma usul ve esaslarına ilişkin

hususları düzenleyen Afet Yeniden İmar Fonunun Yapısı ve İşleyişi Hakkında Yönetmelik hazırlanarak 2 Şubat 2024 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

Afet ve acil durumlara ilişkin planlama, müdahale ve iyileştirme süreçlerinin elektronik ortamda takip edilerek daha hızlı ve etkin yönetilmesine olanak sağlayan Afet Yönetimi Karar Destek Sistemi (AYDES)’nde, 86 ana modül ve 223 alt modül olmak üzere toplam 309 modülün geliştirmesi tamamlanmıştır.

Afet durumunda kurum ve kuruluşlar arasında kesintisiz iletişim sağlayacak haberleşme sisteminin ülke geneline yaygınlaştırılmasına devam edilmekte olup 49 ilde Sayısal Telsiz Sistemi kurulumu tamamlanmıştır. 81 ile yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalara da devam edilmektedir.

Kamu kurum ve kuruluşları ile STK’lardan 100 bin kişilik arama kurtarma ekibi oluşturulmaktadır. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Afet ve Acil Durumlara İlişkin Hizmet Standartları ve Akreditasyon Esaslarının Belirlenmesi Hakkında Yönetmelik kapsamında bugüne kadar toplam 267 ekip ve 8.139 üyenin akreditasyonu gerçekleştirilmiştir.

İstanbul’da afet ve acil durumlarda kullanılması planlanan geçici barınma alanlarının kesin tespitinin yapıp güncellenmesi, belirlenecek bu alanlarda Valilik ve ilgili belediye tarafından geçici barınma merkezlerinin elektrik, su, kanalizasyon altyapılarının hazır hale getirilmesi ve imar planlarına işlenmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi (İSMEP) kapsamında Haziran 2024 itibarıyla İstanbul’da güçlendirmesi tamamlanan okul binası sayısı 961’e, hastane binası sayısı 48’e, yeniden inşası tamamlanan okul binası sayısı 372’ye, hastane binası sayısı 6’ya ulaşmıştır. Proje kapsamında toplamda 1.155 kamu binasının güçlendirmesi, 408 binanın ise yeniden inşası tamamlanmıştır.

Binalarda depremin neden olduğu maddi zararların karşılanması amacıyla çıkarılan 6305 sayılı Afet Sigortaları Kanunu kapsamında Ekim 2023 itibarıyla 11,7 milyon olan sigortalı sayısı Ekim 2024 itibarıyla 11,2 milyon olmuştur. DASK verilerine göre sigortalılık oranı yüzde 56,20’dir. En fazla sigortalılık oranı, yüzde 64,1 ile Marmara Bölgesinde olup en düşük sigortalılık oranı yüzde 44,8 ile Karadeniz Bölgesindedir. Afet Sigortaları Kanununun deprem dışındaki diğer afet türlerine de yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Kurulan yeni 79 deprem gözlem istasyonu ile toplam deprem gözlem istasyonu sayısı 1.187’ye ulaşmıştır. Böylelikle Türkiye, Avrupa’nın en büyük deprem gözlem ağına sahip ülkesi konumuna gelmiştir. Yıllık ortalama 25.000 deprem çözümlenmektedir.

Son yıllarda küresel iklim değişikliği dolayısıyla yağış şiddetlerindeki artış, yağışın zamansal ve mekânsal dağılımındaki değişiklikler sonucunda ülkemizde noktasal yağış miktarları oldukça artmakta ve taşkınlar sebeptir. Dünyada ve ülkemizde can ve mal kayıplarına sebep olan taşkınlar karşı gerek yapısal gerekse yapısal olmayan çalışmaların yapılması zarureti bulunmaktadır. Bu sebeple taşkın koruma ve kontrol çalışmaları daha da önem kazanmıştır. 2023 yılı sonu itibarıyla ülkemizde tamamlanan

taşkın kontrol tesisi sayısı 10.697'ye ulaşmıştır. 2024 yılında ise ülkemizde 357 taşkın kontrol tesisinin yapılması ile birlikte toplam taşkın kontrol tesisi sayısının 11.054'e ulaşacağı öngörülmektedir. Ayrıca taşkın kontrolüne yönelik ihtiyaç duyulan mevzuat düzenlemelerine ilişkin çalışmalar tamamlanacaktır.

AB Taşkın Direktifi (2007/60/EC), Türkiye'nin uyum sağlaması ve katılım sürecinin bir parçası olarak uygulama planı hazırlamasını gerektiren önemli bir politika bileşenidir. Ülkemizde, 12 Mayıs 2016 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Taşkın Yönetim Planlarının Hazırlanması, Uygulanması ve İzlenmesi Hakkında Yönetmelik ile ülkemiz taşkın mevzuatı, Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin Taşkın Direktifi'ne (2007/60/EC) uyumlu hale getirilme çalışmaları başlatılmış olup 25 havzanın 24'ünde Taşkın Yönetim Plan çalışmaları tamamlanmıştır.

Taşkınlara yönelik gerekli tedbirlerin alınması durumunda, can ve mal kayıpları önemli ölçüde engellenebilmektedir. Taşkın koruma ve kontrol çalışmaları kapsamında geliştirilmesi planlanan ve insan hayatını, ekosistemi ve altyapıyı koruma, maddi kayıpları azaltma gibi önemli avantajlara sahip olan erken uyarı sistemlerinin 25 havzada yaygınlaştırma çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda, 2024 yılında Doğu Karadeniz, Batı Karadeniz, Antalya ve Doğu Akdeniz havzalarındaki toplam 15 pilot alt havzada erken uyarı sistemleri kurulmuştur.

Ülkemizdeki yerleşim yerlerini etkileyebilecek tüm tehlikeleri birlikte ele alan bütünlükli afet tehlike ve risk haritalarının hazırlanmasına yönelik standartlar ve kılavuzlar geliştirilmektedir. Afet Risk Analiz Sistemi kullanılarak heyelan, kaya düşmesi ve çığ duyarlılık ile tehlike haritaları tamamlanmıştır. Risk haritalarının hazırlanmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Bilindiği üzere, 6 Şubat 2023 tarihinde üç büyük deprem yaşanmıştır. Depremi hemen sonrasında 18 ilde 2 milyon binada ve 6,6 milyon bağımsız bölümde yürütülen hasar tespit çalışmaları kapsamında 313.537 bina, 816.996 bölüm orta hasar ve üzerinde hasarlı tespit edilmiştir. Yıkık ve acil yıkılacak bina enkazları tamamen kaldırılmış, ağır hasarlı bina enkazlarının kaldırılması yüzde 94 oranında tamamlanmıştır.

Kahramanmaraş ve Hatay depremleri sonrasında bölgenin iyileştirilmesi kapsamında başta konutlar olmak üzere temel altyapı ile hastane ve okul gibi kamu hizmetlerinin sunumuna yönelik ivedilikle başlatılan inşaat işlerine devam edilmektedir.

Depremlerin ardından yürütülen iyileştirme faaliyetleri kapsamında 11 ilde altyapı ve güvenlik hizmetleri ve gerekli diğer sosyal donatılara sahip 421 konteyner kent oluşturulmuştur. 355.322 haneye toplam 28 milyar TL'yi aşkın kira yardımı yapılmıştır. Kira destek ödemelerinin yanı sıra 10 bin TL destek ödemesi, 15 bin TL taşınma yardımı, yakını vefat edenlere 100 bin TL vefat yardımı, tahliye destek ödemeleri kapsamında 61 milyar TL nakdi yardım yapılmış, bölgeye aktarılan kaynak 138 milyar TL'ye ulaşmıştır.

b) Amaç

Yerleşim yerlerinin ve toplumun afetlere karşı dirençliliğinin artırılması, afet risk ve zararlarının azaltılarak can ve mal kayıplarının asgari düzeye indirilmesi, afet yönetiminin tüm süreçlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi, toplumun ve tüm kuruluşların afet farkındalığının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülke genelinde, bölgelerin sosyoekonomik ve fiziksel özellikleri dikkate alınarak tüm afet tehlike türlerine göre önceliklendirme yapılacak, afet risk ve zararlarını azaltıcı çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.829)		
Tedbir 829.1. Tüm yerleşim yerlerine ve afet tehlikelerine yönelik risk analizleri yapılarak afet risk haritalarının hazırlanmasına ilişkin çalışmalar tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Marmara Bölgesi Afet Risk Azaltma Planı yapım süreci başlatılarak bölgenin mevcut tehlike ve risklerinin mekânsal olarak nerelerde ve ne düzeyde olduğu, afetsellik/afet geçmişi, belirli bir tehlikeye maruz alanlar, belirli kabuller ile ortaya konulmuş zarar görülebilirlik durumu ve varsa risk değerlendirmesi yapılarak olay önlem tabloları oluşturulacak, mevcut durum analizleri yapılacaktır.
Afet yönetimi mevzuat ile beşerî, kurumsal ve teknik kapasite açısından güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.830)		
Tedbir 830.2. Afet risklerinin belirlenmesi, değerlendirilmesi, azaltılmasına yönelik faaliyetlerin yürütülmesi ve denetlenmesi ile afet esnasında ve sonrasında yapılan müdahale çalışmalarının etkinliğinin artırılması için kurumların uzmanlık alanları dikkate alınarak yetki ve sorumluluklar yeniden düzenlenecek, kurumlar arası koordinasyon güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İnternet ağı tabanlı Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) Hazırlama Sistemi geliştirilerek TAMP kapsamında hazırlanan planlarla ilgili görev ve sorumlulukların yerine getirilmesi, plan hazırlama sürecinin kısaltılması, zamanın verimli kullanımı ve planların tamamının izlenebilir, yönetilebilir, erişilebilir ve iyileştirilebilir hale getirilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 830.3. "Türkiye Afet Yönetimi Strateji Belgesi" hazırlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye Afet Yönetimi Strateji Belgesi yürürlüğe konulacaktır.
Tedbir 830.4. "İl Afet Risk Azaltma Planları (İRAP)" izlenerek güncelleme çalışmaları yürütülecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İl Risk Azaltma Planları (İRAP) izleme ve değerlendirme sisteminin güncelliği sağlanacaktır.
Tedbir 830.6. Afet yönetimi alanında uluslararası işbirlikleri artırılabilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, Dışişleri Bakanlığı	1. Türk Devletleri Teşkilatına (TDT) üye ülkelerin iç hukuk süreçlerinin tamamlanmasına müteakip Sivil Korunma Mekanizması oluşturulması çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 830.7. Afet yönetiminden sorumlu merkezi ve yerel birimlerin teknik ve idari kapasitelerinin güçlendirilmesi çalışmaları yapılarak teknik personele deprem yönetmelikleri ve afet yönetimi konusunda düzenli eğitimler verilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD	1. İl Afet ve Acil Durum Yönetimi Merkezlerinin personel kapasitesi artırılabilecektir. 2. AFAD merkez ve taşra teşkilatında görevli personele afet yönetimine ilişkin eğitimler verilecektir.

Afet yönetiminde etkinliği artırmak üzere veri üretimi ve kurumlar arası paylaşımı iyileştirilerek afet yönetimi bilişim altyapısı ve karar destek sistemleri geliştirmeye devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.831)		
Tedbir 831.2. Afet tehlike türlerine göre ülke ve bölge ölçeğinde bütünsel erken uyarı ve tahmin sistemleri kurulacak, erken uyarı amaçlı veri analizini, afetlerin izlenmesini, komuta ve sevkıyatı sağlamak üzere yeni teknolojik imkânlardan faydalanılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), AFAD	1. Kuvvetli meteorolojik olaylarla ilgili önlemlerin alınabilmesi için meteorolojik erken uyarılar hazırlanıp yayınlanacaktır.
Tedbir 831.3. Afet anında tüm kaynakları etkin bir şekilde yönetebilen ve coğrafi bilgi sistemi temelli karar destek mekanizması geliştirilecek ve güncelliği sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. AYDES aracılığıyla afet yönetimi süreçlerini daha etkin bir şekilde desteklemek amacıyla sisteme yeni modüller eklenerek sistem geliştirmesi yapılacaktır.
Tedbir 831.5. Afetlere hazırlık ve afet sonrası müdahalede kritik önemi haiz yapı türleri izlenerek gerekli önlemlerin alınması sağlanacak, yapı sağlığı izleme sistemlerinin kurulumu ülke genelinde yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. AFAD Yapı Sağlığı İzleme Merkezinde kurulan sistem geliştirilerek ülke genelinde kritik önemi haiz yapı türleri dâhil edilerek yaygınlaştırılacaktır.
Mevcut ve yeni yapılacak olan tüm alt ve üst yapıların afetlere karşı dirençliliği sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.832)		
Tedbir 832.4. Eğitim ve sağlık başta olmak üzere kamu hizmetlerinin sunulduğu yapıların afet ve olağanüstü durumlara karşı hazırlık durumu güçlendirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu Binaları Deprem Dayanımı ve Enerji Verimlilik Projesi kapsamında kamu binalarının depreme karşı güçlendirilmesi ve enerji verimli hale getirilmesine devam edilecektir.
İklim değişikliğiyle ilgili afet tehlikelerine karşı toplumsal dirençlilik artırılarak uyum kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.833)		
Tedbir 833.1. Taşkın yönetim planları tamamlanarak güncel tutulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), DSİ	1. Meriç Ergene Havzası Taşkın Yönetim Planı tamamlanacaktır. 2. Batı Akdeniz, Büyük Menderes, Burdur ve Akarçay havzalarında taşkın yönetim planları güncellenecektir.
Tedbir 833.2. Taşkın koruma ve kontrol yatırımlarında bölgelerin mevsimsel yağış şartları, nüfusu, stratejik tesisler ve tarım arazilerinin durumu dikkate alınacak, taşkın koruma ve kontrol tesislerinin sayısı artırılabilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), DSİ	1. 162 taşkın kontrol tesisi tamamlanacaktır.

Tedbir 833.3. Taşkınların etkilerinin asgari seviyeye indirilebilmesi, dere yataklarına yapılan müdahalelerin önlenmesi ve taşkın riskinin yapılacak tüm çalışmalarda dikkate alınması amacıyla gerekli mevzuat hazırlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, DSI, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, AFAD	1. Taşkın mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 833.4. Tüm havzalarda ulusal taşkın ve kuraklık tahmini ve erken uyarı sistemi kurulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), AFAD	1. Taşkın Tahmini ve Erken Uyarı Sisteminin beş havzada Yaygınlaştırılması Projesi çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 833.6. Aşırı hava olayları, çölleşme, erozyon, su ve toprak koruma hususunda eğitim ve farkındalık çalışmalarıyla iklim değişikliğine karşı direncin artırılması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü	1. İklim değişikliği ve yanlış arazi kullanımı sonucu artan çölleşme, erozyon, sel, çığ ve heyelan zararlarını azaltmaya yönelik yukarı havzalarda rehabilitasyon, yutak alan oluşturma, ağaçlandırma, toprak muhafaza, sel, çığ, heyelan kontrol projeleri ile Ar-Ge projeleri ve entegre havza projeleri hazırlanacak, farkındalık artırma çalışmaları yürütülecektir. 2. Meteorolojik okuryazarlık seviyesini artırabilmek için bilinçlendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Afet ve acil durumlara müdahale kapasitesi artırılarak her türlü afete ve acil duruma hızlı, etkili ve kapsamlı bir müdahale yapılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.834)		
Tedbir 834.1. Afet sırasında aksamadan hizmet verebilecek kesintisiz güvenli haberleşme sistemi oluşturulması amacıyla 81 ilde sayısal telsiz altyapısının kurulumu tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, AFAD, Jandarma Genel Komutanlığı	1. 13 ilde sayısal telsiz sisteminin kurulumu tamamlanacaktır.
Tedbir 834.2. Afet sonrası ihtiyaç duyulan malzeme, ekipman ve araçların tedariki yapılarak lojistik depolarda hazır bulundurulması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD	1. Bölgesel lojistik depo sayısı artırılabilecek, lojistik barınma malzemelerinin tedariki yapılacaktır.
Tedbir 834.5. Her türlü ölçekteki afet ve acil durumlara müdahale ekiplerinin becerilerini test etmek, kabiliyetleri geliştirmek, müdahale planlarının uygulanabilirliğini ölçmek ve gerekli iyileştirmeleri yapmak amacıyla tatbikatlar gerçekleştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD	1. Gerçekleştirilecek ulusal ve uluslararası tatbikatlarla paydaşlar arasındaki işbirliği güçlendirilecek, tecrübe ve uyum sağlanarak ekiplerin birlikte çalışma kapasitesi geliştirilecektir.

Afet sonrasında yapılacak iyileştirme çalışmaları için kapasite güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 835)		
Tedbir 835.1. Belirlenen çoklu afet senaryolarına göre olası afetlerden etkilenenlerin ve afet bölgesindeki ekonomik ve sosyal hayatın iyileştirilmesi için yapılacak çalışmalara yönelik "Türkiye Afet Sonrası İyileştirme Planı" tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye Afet Sonrası İyileştirme Planı (TASİP) yürürlüğe konulacaktır. 2. Türkiye Afet Sonrası İyileştirme Planının AYDES'e entegrasyonu sağlanacaktır.
Tedbir 835.2. Afet tehlike ve riski yüksek olan yerler için yerel düzeyde yürütülecek faaliyetleri planlamaya, izlemeye ve değerlendirmeye yönelik "Türkiye Afet Sonrası İyileştirme Planı Uygulama Planı" hazırlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. TASİP Uygulama Planının yürütülmesine yönelik mevzuat altyapısı oluşturulacaktır. 2. TASİP Uygulama Planının AYDES'e entegrasyonu sağlanacaktır.
Afet risk aktarım yöntemleri ve finansman imkânları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.836)		
Tedbir 836.2. Tüm afet tehlikelerini kapsayacak zorunlu afet sigorta mekanizması geliştirilerek yaygınlaştırılacak, afet sigortası beyanı ve ödemesinin etkin takibi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, SEDDK, AFAD	1. Zorunlu Deprem Sigorta Sistemi tarafından verilen teminatların kapsamının, deprem dışındaki tehlikeleri de içerecek şekilde Zorunlu Afet Sigortası ile genişletilmesine yönelik usul ve esaslar belirlenecektir.
Olası bir deprem sonrasında can ve mal kaybının en az seviyede tutulabilmesi için Marmara bölgesinde gerekli risk azaltma çalışmalarına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.838)		
Tedbir 838.2. Marmara bölgesinde afet ve acil durumlarda kullanılması planlanan geçici barınma alanlarının kapasitelerinin artırılması ve gerekli sosyal donatılarının tamamlanması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, AFAD, Yerel Yönetimler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Marmara bölgesindeki afet ve acil durumlarda kullanılması planlanan geçici barınma alanlarının kesin tespiti yapılarak güncellenecek, belirlenecek bu alanlarda valilik ve ilgili belediye tarafından geçici barınma merkezlerinin altyapılarının hazır hale getirilmesi ve imar planlarına işlenmesi sağlanacaktır.
Afet ve acil durumlara ilişkin toplumsal farkındalık artırılacak ve gönüllülük sistemi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.839)		
Tedbir 839.1. Afet ve acil durumlara karşı ülke genelinde toplumsal bilinçlendirme çalışmaları yapılarak farkındalığın artırılması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Meslek grupları, vatandaşlar, sivil toplum kuruluşları gibi çeşitli hedef gruplarına afet farkındalık eğitimleri düzenlenecek ve paydaşların afet ve acil durumlara müdahale kapasitesi artırılacaktır.
Tedbir 839.2. AFAD Gönüllülük Sistemi'nin geliştirilmesi ve gönüllü niteliğinin artırılması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. AFAD Gönüllülerine yönelik eğitimlere devam edilecektir.

Tedbir 839.3. Eğitimin tüm kademelerinde afet farkındalığının artırılmasına ilişkin çalışmalar yürütülecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, AFAD, YÖK, Üniversiteler	1. Eğitimin tüm kademelerinde afet farkındalığının artırılmasına yönelik yeni eğitim modülleri hazırlanacak, mevcut modüller güncellenecek ve eğitimlere devam edilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Zorunlu Deprem Sigortasına Dâhil Olan Konut ve İşyeri Sayısı (Milyon)	Adet	11,7	11,2	12,7
Sayısal Telsiz Sistemine Dâhil Edilen İl Sayısı	Adet	49	49	62
AFAD Lojistik Depo Sayısı	Adet	81	81	84
Tamamlanan Taşkın Kontrol Tesisi Sayısı	Adet	10 697	11 054	11 216
Havza Bazlı Tamamlanan Taşkın Erken Uyarı Sistemi	Adet	0	0	5

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.4.2. Kentsel Dönüşüm

a) Mevcut durum

Hatay ve Kahramanmaraş merkezli Şubat 2023 tarihli depremler standartlara uygun olmayan yapı stokunun dönüşüm sürecinin hızlandırılması gereğini ortaya koymuştur. Bu çerçevede, kentsel dönüşümü teşvik edici programların uygulanmasına ve toplumsal farkındalığın artırılmasına hız verilmiştir. Ayrıca kentsel dönüşüm mevzuatı alanında gelişmeler yaşanmıştır.

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında 59 ilde 282 riskli alan, 38 ilde 184 kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı ve 11 ilde 21 yenileme alanı ilan edilmiştir. Ayrıca yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak üzere 70 ilde 60 bin hektar büyüklüğünde rezerv yapı alanı belirlenmiştir.

Riskli yapıları tespit etmek üzere Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca lisanslandırılan üniversite, kamu kurumu, sivil toplum kuruluşu, tüzel kişi, yapı denetim kuruluşları ve yapı laboratuvarlarının da bulunduğu 1.571 kurum ve kuruluş görevini yürütmektedir. Bu kurum ve kuruluşlar tarafından 1.050.287 bağımsız birimin riskli yapı olduğu tespit edilmiş olup dönüşüm alanları ile birlikte kentsel dönüşüm kapsamına alınan toplam bağımsız birim sayısı 2.223.042' dir.

Dönüşüm Projeleri Özel Hesabının ihdas edildiği 2012 yılından itibaren başta kurumsal ve bireysel kira yardımı, faiz desteği, kamulaştırma ve dönüşüm uygulamalarında kullanılmak üzere Eylül 2024 itibarıyla (cari fiyatlarla) yaklaşık 84,7 milyar TL ödenek tahsis edilmiştir.

Başta İstanbul olmak üzere kentsel dönüşümü teşvik edici programların uygulanmasına hız verilmiştir. Bu kapsamda 22 Şubat 2024 tarihli ve 8189 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla İstanbul ilinde yürütülecek kentsel dönüşüm uygulamaları çerçevesinde, parseldeki gerçek veya tüzel kişilere hibe, kredi ve tahliye desteğini kapsayan yapım için yardım verilmesine ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. Karar doğrultusunda hak sahiplerine 700 bin TL'si hibe, 700 bin TL'si kredi ve 100 bin TL'si tahliye desteği olmak

üzere toplam 1,5 milyon TL destek verilmektedir. Yarıyı Bizden Kampanyası adıyla yürütülen program kapsamında toplam 1.515 bağımsız birim için 1,8 milyar TL destek sağlanmıştır.

Ülkemizin afetselliği ve yapı stoku durumu nedeniyle kentsel dönüşüm ihtiyacının önemli bir büyüklüğe sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda dönüşüm alanlarının önceliklendirilmesi çalışmaları önemini korumaktadır. Bu çerçevede afet ve iklim tehlikeleri, toplumsal ve ekonomik güçlükler, yapı stoku niteliği ve risk analizlerini dikkate alan bir değerlendirme sistemi geliştirilmesi gerekmektedir.

Kentsel dönüşüm sürecinde alanın özelliklerine ve kentin içindeki fonksiyonuna göre bir dönüşüm senaryosu uygulanması ve dönüşüm alanlarının bir stratejiye bağlı olarak geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

Afet tehlikesi ve riski altındaki alanlar ile bu alanların dışındaki riskli yapıların sağlıklı ve güvenli yaşamayı esas alacak şekilde dönüştürülmesine yönelik uygulamaları etkinleştirmek ve yaygınlaştırmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kentsel dönüşümün şehir dokusuna, estetiğine ve kimliğine uygun şekilde yerinde dönüşüm anlayışıyla, yaşam kalitesini yükseltme ile kent aidiyetini ve yerel bağları güçlendirme amacı çerçevesinde farklı müdahale türlerini içeren bütüncül bir bakış açısıyla yürütülmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.843)		
Tedbir 843.1. Kentsel dönüşüm uygulamaları, farklı kentsel sorunlarla ortaya çıkan dönüşüm ihtiyaçlarını gözeterek ve farklı müdahale türlerini içerecek şekilde bütüncül bir yaklaşımla geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Kentsel Dönüşüm Başkanlığı, İLBANK, TOKİ, Yerel Yönetimler	1. İstanbul başta olmak üzere ilan edilen tüm dönüşüm alanlarında mevcut durum analizleri yapılarak çevresel, sosyal, fiziki ve ekonomik yapı özellikleri doğrultusunda dönüşüm çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 843.3. Kentsel dönüşüm strateji belgelerinin hazırlanması zorunlu hale getirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Kentsel Dönüşüm Başkanlığı, Yerel Yönetimler	1. Kentsel dönüşüm strateji belgelerinin hazırlanmasının zorunlu hale getirilmesi için mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Kentsel dönüşüm alanlarının önceliklendirilmesine ilişkin afet ve iklim tehlikeleri, toplumsal ve ekonomik güçlükler, yapı stoku niteliği ve risk analizlerini dikkate alan bir değerlendirme sistemi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.844)		
Tedbir 844.1. Kentsel dönüşüm alanlarının önceliklendirilmesine ilişkin analizlerde kullanılmak üzere veri altyapısı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Kentsel Dönüşüm Başkanlığı, AFAD	1. Önceliklendirme analizine yönelik veri altyapısı ve yazılım geliştirilecektir.
Ulusal ölçekte kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin proje verilerinin ilgili paydaşlar tarafından izlenebilmesini sağlayacak bilgi sistemi altyapısı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.848)		
Tedbir 848.1. Ulusal ölçekte kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin proje verilerinin izlenebilmesini sağlayacak bilgi sistemi altyapısı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Kentsel Dönüşüm Başkanlığı	1. Kentsel dönüşüm projelerine dair verilerin ilgili paydaşlar tarafından izlenebilmesi amacıyla Afet Riski Altındaki Alanların Dönüşümü (ARAAD) sistemi geliştirilecektir.

Olası Marmara depremine karşı riskli yapı stokunun yenilenmesi için gerekli çalışmalar hızlı ve etkin bir şekilde yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.849)		
Tedbir 849.1. Kentsel dönüşüm konusunda toplumsal farkındalık artırılarak teşvik edici programlarla dönüşüm süreci hızlandırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Kentsel Dönüşüm Başkanlığı	1. İstanbul'da Yarısı Bizden Kentsel Dönüşüm Kampanyasına devam edilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesi Hazırlanan İl Sayısı (Kümülatif)	Adet	42	45	55

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.4.3. Şehirleşme

a) Mevcut Durum

Ülkemizin coğrafi konumu, afetselliği ve şehirlerdeki nüfus yoğunluğu göz önünde bulundurulduğunda şehirlerin planlanmasında afet tehlikelerinin dikkate alınması, yaşam kalitesinin yükseltilmesi, nitelikli yaşam alanlarının oluşturulması yönünde gerekli standartların belirlenmesi ve tedbirlerin alınması önem taşımaktadır.

Kahramanmaraş ve Hatay'da yaşanan depremlerin ardından yayımlanan 126 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Yerleşme ve Yapılaşmaya İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ve akabinde 10 Nisan 2023 tarihli Resmî Gazete'de söz konusu Kararnamenin kabul edilmesine dair yayımlanan Kanun kapsamında, afetten etkilenenlerin geçici veya kesin iskan alanlarının fay hattına mesafesi, zeminin elverişliliği, yerleşim merkezine yakınlığı gibi kriterler gözetilerek Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca resen belirlenebileceği ve köy yerleşme alanlarında, kesin iskan alanlarında ve mevcut kentsel alanlarda yapılan jeolojik etüt raporları ve zemin etüt raporları doğrultusunda hazırlanan vaziyet planına ve düzenlenecek yapı ruhsatına göre uygulama yapılabileceği hüküm altına alınmıştır.

Bu çerçevede depremden etkilenen bölgelerde planlama çalışmalarına devam edilmektedir. Depremden etkilenen şehirlerin tarihi, sosyal ve kültürel dokuları gözetilerek iklim değişikliği ile afetlere dirençli ve yaşam kalitesini yükselten şehircilik anlayışıyla yeniden inşa edilmesi önem taşımaktadır.

Afet tehlikelerini dikkate alarak planlama yapılması ve yerleşim alanlarında yaşanabilecek olası afet risklerinin bertaraf edilmesi amacıyla mekânsal planlara esas jeolojik-jeoteknik ve mikro bölgeleme etütleriyle ilgili çalışmalara devam edilmektedir. Söz konusu etüt çalışmalarının elektronik ortamda tutularak gerekli veriye daha hızlı ve doğru bir şekilde erişimin sağlanabilmesi için bilgi sistemleri altyapısını geliştirme çalışmaları yürütülmektedir. Ayrıca her türlü mekânsal planın yapımında, ilave ve değişikliğinde uyulması, araştırılması ve önlem alınması zorunlu olan afet türlerinin çeşitlendirilmesi ve kentsel risklerin somutlaştırılmasına yönelik Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde yapılan düzenleme 7 Haziran 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

TÜİK tarafından kent-kır yapısını daha doğru yansıtmak üzere, Avrupa İstatistik Ofisince geliştirilen Kentleşme Derecesi esas alınarak bir sınıflama yapılmış ve veri kaynağı

olarak İçişleri Bakanlığının sorumluluğunda olan Mekânsal Adres Kayıt Sistemi (MAKS) ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) kullanılmıştır. Bu sınıflamaya göre, 2022 yılı itibarıyla nüfusumuzun yüzde 67,9'u yoğun kent, yüzde 14,8'i orta yoğun kent ve yüzde 17,3'ü kır olarak sınıflandırılan yerlerde yaşamaktadır.

Kentlerin gelişim süreçlerinin ve yaşanabilirlik düzeylerinin izlenebilmesi amacıyla kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesine yönelik bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Şehirlerimizde kentsel yeşil alan standartlarını ve yaşam kalitesini yükseltmek için Millet Bahçeleri yapım çalışmaları yürütülmektedir. Eylül 2024 itibarıyla 31,04 milyon m² Millet Bahçesi yapımı tamamlanmıştır.

İmar Planı Değişikliğine Dair Değer Artış Payı Hakkında Yönetmelik hükümleri çerçevesinde imar planı değişikliği sonucu oluşan değer artışının belli oranlarda kamuya kazandırılması çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda, 2020 yılından itibaren 3.815 milyon TL kamu adına tahakkuk ettirilmiştir.

Ülkemizde, özellikle binalara ilişkin mülkiyet haklarının yönetimi ve mevcut yapı stokumuzun üç boyutlu dijital ortamda izlenmesi amacıyla kentsel alanlarda üç boyutlu şehir modelleri üretimi ve üç boyutlu kadastro altlıklarının oluşturulması çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalar kapsamında 41 ilde yaklaşık 2 milyon hektar kentsel alanda çalışmalar tamamlanmış olup beş ilde çalışmalar yürütülmektedir. Buna ilave olarak altı ilde daha çalışmalara başlanacaktır.

Gayrimenkul piyasasının daha etkin işlemesini sağlamak üzere nesnel ölçütlere dayalı bir gayrimenkul değerlendirme sisteminin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

İklim değişikliği ve afetlere karşı dirençli, tarihi ve kültürel birikimiyle uyumlu nitelikli yerleşim alanlarına sahip, herkes için erişilebilir kentsel hizmetler sunulan, yaşam kalitesi yüksek, yeşil ve dijital teknolojilere dayalı akıllı, güvenli, sürdürülebilir şehir ve yerleşimler oluşturmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Şehirlerin planlamasında iklim değişikliği ve afetlere karşı dirençliliğin sağlanması, coğrafi özellikler ile kültürel ve doğal değerlerin gözetilmesi esas alınacak, başta yeşil alanlar olmak üzere kamusal alanların erişilebilirlik ve kapsayıcılık ilkesi çerçevesinde oluşturulması ve korunması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.851)		
Tedbir 851.2. Mekânsal planların yapımında afet tehlike ve riskleri ile dirençliliğe yönelik analizlerin yapılmasında kullanılacak veri ve bilgi sistemi altyapısı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Yer Bilimsel Etüt Bilgi Sistemi (YERBİS) uygulamasının afet tehlikesi analiz etme kabiliyeti ve kapasitesi geliştirilecektir.
Tedbir 851.4. 1/1000 ölçekli aktif fay haritaları hazırlanarak, fay sakınım hattı kriterler çerçevesinde belirlenecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Üç ilde 1/1000 ölçekli aktif fay haritaları hazırlanacaktır.

Tedbir 851.7. Şehirlerde yeşil alanlar şehir büyüklüğü, nüfus yoğunluğu, erişilebilirliği ile iklim ve coğrafyaya göre belirlenen tasarım kriterleri gözetilerek yeşil şehir vizyonu çerçevesinde bütüncül bir yaklaşımla planlanarak artırılacak, bu kriterler doğrultusunda tüm illerde millet bahçesi çalışmaları sürdürülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), TOKİ, Yerel Yönetimler	1. 85 milyon m ² alanda millet bahçelerine ilişkin yer seçimi, projelendirme ve yapım çalışmaları yürütülecektir.
Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.854)		
Tedbir 854.1. Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesine ilişkin kriterler uluslararası göstergeler dikkate alınarak geliştirilecek, ölçüm ve izlemeye yönelik mekanizma oluşturulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesine ilişkin kentleri izleme sistemi kurulacaktır.
Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerden etkilenen şehirler tarihi, sosyal ve kültürel dokuları gözetilerek iklim dostu, afete dirençli ve yaşam kalitesini yükselten bir şehircilik anlayışıyla yeniden inşa edilecektir. (Kalkınma Planı p.855)		
Tedbir 855.1. Yeni yerleşim alanlarının, yıkıma uğramış mevcut kent merkezleriyle ekonomi, toplum, tarih, kültür ve çevre ilişkisinin kurulmasını sağlamak üzere mevcut mekânsal planlar revize edilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. 7452 sayılı Kanun kapsamında afet bölgesi olarak kabul edilen yerlerde iskân alanlarının belirlenmesi ile sağlıklı, güvenli, yaşam kalitesi yüksek ve afet risklerine karşı dirençli şehirlerin oluşturulması için imar planı çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 855.3. Şehir merkezlerinde depremden hasar görmüş sembolik ve manevi değeri yüksek-kültürel mirasın korunması ve onarımı sağlanacak, kent kültürünü yaşatan ve toplumun hatıralarının biriktiği alanlar aslına uygun olarak yeniden inşa edilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. 2023 yılı Şubat ayında meydana gelen depremlerde yoğun yıkım yaşanan Hatay, Kahramanmaraş, Adıyaman, Malatya, Osmaniye ve Gaziantep illerinde tarihi ve kültürel değeri haiz kent merkezlerinde yeniden inşa çalışmaları yürütülecektir.
Sayısal, güncel ve güvenilir kadaströ verilerinin sunulması için altyapı çalışmaları tamamlanacak, bütünleşik mülkiyet verilerinin elektronik ortamda sunulması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.858)		
Tedbir 858.1. Tek koordinat sistemine geçilecek ve kadaströ modernizasyonu tamamlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü	1. Kadaströ modernizasyon çalışmalarını tamamlamak üzere kadaströ güncelleme, iyileştirme ve sayısallaştırma gerçekleştirilecektir.
Tedbir 858.3. Kentsel alanlarda üç boyutlu şehir ve bina modelleri üretimi gerçekleştirilecek, çok boyutlu kadaströ altyapısı kurulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	1. Kentlerde üç boyutlu şehir ve üç boyutlu bina modellerinin üretilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Gayrimenkul piyasasının etkin işlemlerine katkı sağlanması amacıyla gayrimenkullerin gerçek değerinin takibine yönelik mekanizma kurulacaktır. (Kalkınma Planı p.859)		
Tedbir 859.1. Gayrimenkul değer değişimlerinin takip edilmesi ve taşınmaz değer haritalarının oluşturulabilmesi için teknik altyapı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	1. Taşınmazların değerlerine yönelik veriler ile mülkiyet bilgilerinin tutulmasına yönelik Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemine entegre bir gayrimenkul değer bilgi merkezi kurulacaktır.
Tedbir 859.2. Gayrimenkul değerinin doğru tespit edilmesi için mevzuat altyapısı çalışmaları yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	1. Gayrimenkul değer tespitine yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Kadastro Modernizasyonu Kapsamında Yenilenen/Sayısallaştırılan Parsel Sayısı	Bin Adet	21 000	22 000	24 000
Türkiye Kentleri İzleme Çerçevesinde İzlenen Kent Sayısı	-	-	-	1

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.4.4. Konut

a) Mevcut Durum

TÜİK verilerine göre 2023 yılında belediyeler tarafından 857.867 daire için yapı ruhsatı düzenlenmiştir. 2024 yılının ilk altı aylık döneminde ise 137.210 daire için yapı ruhsatı verilmiştir. 2023 yılında 535.115 konuta yapı kullanma izni düzenlenmiştir. Haziran 2024 itibarıyla 82.430 konuta yapı kullanma izni verilmiştir.

Türkiye genelinde konut satışları, 2024 yılı Ocak-Eylül döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 5,2 artmıştır. Aynı dönemde, 300.879'u ilk satış, 646.357'si ikinci el satış olmak üzere toplam 947.236 konut satılmıştır. 2023 yılında ise aynı dönemde 268.597'si ilk satış, 631.477'si ikinci el satış olmak üzere toplam 900.074 konut satışı yapılmıştır. İpotekli konut satışları, Eylül 2024'te bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 87,4 artarak 15.825 olarak gerçekleşmiştir. Toplam satışların yaklaşık yüzde 11,2'si ipotekli konut satışlarıdır.

2024 yılı Eylül başı itibarıyla Türkiye'de toplam konut sayısı 42,2 milyondur. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) tarafından 2019-2023 döneminde 200.068 konutun inşaatı tamamlanarak hak sahiplerine teslim edilmiştir. Üretilen konutların yaklaşık yüzde 90'ı sosyal konut niteliğindedir. TOKİ tarafından 2024 yılı Ocak-Eylül döneminde 68.695 konut tamamlanmış olup yılsonunda üretilmesi planlanan konut hedefine ulaşılması öngörülmektedir.

Konut üretiminde yaşlıların, gençlerin, engellilerin ve kadınların konuta erişiminin artırılması, dar gelirli için ekonomik olarak karşılanabilir konut üretilmesi, konut

piyasasında beşeri ve teknik kapasitenin artırılması, uygulamada etkinlik, afetlere karşı risk azaltma ve dirençlilik, eskisinden daha sağlam inşaat prensipleri doğrultusunda konutun çevresiyle bir bütün olarak ele alınması hedeflenmektedir. Bu kapsamda arz ve talep yönlü ihtiyaç duyulan veri kaynakları geliştirilerek, konut arz ve talebinin niteliğini veriye dayalı analizlerle belirlemeye yönelik araştırma ve projeler öncelikli görülmektedir.

Ülkemizde Şubat 2023'te meydana gelen depremler sonrasında zarar gören vatandaşların barınması en öncelikli konu haline gelmiştir. Kahramanmaraş ve Hatay depremleri sonrasında bugüne kadar 355.322 haneye toplam 28 milyar TL'yi geçen kira yardımı yapılmıştır.

7269 Sayılı Kanun kapsamında yıkık, ağır ve orta hasarlı konut, işyeri ve ahır sahibi afetzedeler için hak sahipliği süreçleri tamamlanarak her türlü üstyapı, altyapı ve sosyal donatının inşası ve kredi desteği sağlanmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Meydana gelen depremler nedeniyle genel hayata etkili afet bölgesi olarak kabul edilen yerlerde depremezdedelerin barınma ihtiyacının karşılanması amacıyla ulusal ve uluslararası projeler yürütülmektedir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından AFAD koordinasyonunda belirlenen yeni yerleşim alanlarında TOKİ Başkanlığı, Emlak Konut Genel Müdürlüğü ve Bakanlık tarafından konut yapımı hızla devam etmektedir. Ayrıca hak sahiplerince talep edilmesi durumunda 7452 sayılı Kanun çerçevesinde Yerinde Dönüşüm Projesi kapsamında da konut üretimi gerçekleştirilmektedir. 30 Mayıs 2023 tarihinde başlatılan hak sahipliği süreci sonunda 18 ilde konut, ahır, işyerini kapsayan toplam 459.426 hak sahibi kabul edilmiştir. Deprem bölgesinde, Ekim ayı itibarıyla 317.391 konutun ihalesi yapılmış ve inşaatlarına başlanmıştır.

17 Ekim 2024 tarihinde yayımlanan Plansız Alanlar İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile deprem nedeniyle köy yerleşik alanlarındaki mevcut konutları zarar gören ve parsel büyüklüğü yetersiz olduğu için evlerini yerinde inşa edemeyen vatandaşlara yerinde dönüşüm kolaylığı sağlayan bir düzenleme yapılmıştır.

b) Amaç

Sürdürülebilir kentsel çevre için konut planlaması ve yönetiminin bütüncül olarak ele alınması ve veriye dayalı etkin işleyen konut piyasasında barınma hakkı çerçevesinde başta dar gelirli olmak üzere herkesin ekonomik olarak karşılanabilir, enerji verimli, dirençli, güvenli ve sağlıklı konutlara erişiminin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Arz ve talep dengesi gözetilerek herkesin güvenli, dirençli, ekonomik olarak karşılanabilir konutlara erişimi artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.862)		
Tedbir 862.1. Özellikle kentlerdeki barınma sorununa sağlıklı çözümler üretilebilmesi için dar gelirli, kadınlara, engellilere ve gençlere yönelik toplu konut uygulamaları yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, TOKİ, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Sosyal Konut Projesi kapsamında 100 bin konut üretimi yapılacaktır.
Afetler sonucunda ortaya çıkan konut ihtiyacının karşılanmasında bütüncül, adil, maliyet etkin, şeffaflığı ve hesap verebilirliği esas alan çözümler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.863)		

Tedbir 863.1. Afetlerden etkilenenlere temel insani ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri, güvenli, ulaşılabilir, afetlere karşı dayanıklı ve asgari hayati hizmetleri içeren afet konutları bütüncül bir planlama dâhilinde inşa edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, TOKİ, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. 2025 yılı sonuna kadar deprem bölgesindeki afet konutu inşaatları tamamlanacaktır. 2. Hak sahibi olan afetzedelere yönelik afet konutlarının bütüncül planlama dâhilinde üretilebilmesi için, paydaş kurumlar ile AFAD Başkanlığı arasında sürecin etkin ve verimli bir şekilde takibi amacıyla dijital entegrasyon sağlanacaktır.
Tedbir 863.2. Afet konutlarının yapımında afetzedelerin barınma ihtiyacını en kısa zamanda karşılayacak şekilde hak sahipliği, geri ödeme ve finansman yöntemleri ile ilgili mevzuat yeniden ele alınacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Hak sahibi vatandaşların e-Devletten işlemlere ulaşması ve borçlandırma, tahsil-takip işlemlerinin daha etkin kontrolü için hak sahipliği mevzuat güncelleme çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 863.3. Afetzedelerin barınma ihtiyacının karşılanmasında standart, işlem sürelerini kısaltan, afetten etkilenme ve konut sahipliğini hakkaniyete uygun şekilde dikkate alan modeller ve süreçler geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Afetzedelerin barınma ihtiyacının karşılanmasında hak sahipliği, yeni yerleşim yerine ilişkin planlama (etüt proje iş ve işlemleri), geri ödeme ve finansman yöntemleri ile ilgili mevzuat değişikliği yapılacaktır.
Tedbir 863.4. Afet konutlarının sosyal standartlara uygun büyüklükte, köy ve kent yerleşimlerindeki ihtiyaçlara uygun tasarımlarla üretilmesi sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kırsal alanlarda tarım ve hayvancılığı destekler nitelikte kırsal konut tasarımları yapılacaktır. 2. Kırsaldaki hak sahipleri için farklı tip ve büyüklükte ahır ve ağıl projeleri hazırlanarak işletmelerin geri kazanımına yönelik projeler üretilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Dar ve Orta Gelirliilere Yönelik Yıllık Üretilen Konut Sayısı	Adet	125 000	100 000	100 000

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.4.5. Çevrenin Korunması

a) Mevcut Durum

Çevrenin etkin korunmasının sağlanması, Türkiye'nin ve dünyanın sosyo-ekonomik açıdan refahını uzun dönemde geliştirecek en önemli konulardan biridir. Hızla artan nüfus, şehirleşme, ekonomik faaliyetler ve çeşitlenen tüketim alışkanlıkları çevre üzerindeki baskıyı artırmakta ve başta iklim değişikliği olmak üzere, çölleşme, biyolojik çeşitlilik kaybı ve kuraklık gibi birçok çevre probleminin her geçen gün insan yaşamını ve kalkınma sürecini

daha belirgin bir şekilde etkilemesine neden olmaktadır. Bu kapsamda çevre ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi gittikçe önem kazanmaktadır.

Türkiye’de çevre sorunlarına yönelik politikalar, 2053 yılı net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda, Birleşmiş Milletler üyesi ülkelerin 2030 yılına kadar ulaşmayı hedeflediği Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla (SKA) uyumlu bir şekilde geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu kapsamda çevre alanında kurumsal kapasite, mevzuat ve standartların geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Türkiye, iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında kararlı hedefler belirleyerek konuya ilişkin hassasiyetini küresel ölçekte ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, 7 Ekim 2021 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7335 sayılı Paris Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanunla ülkemiz Paris Anlaşmasına taraf olmuştur. Buna ilaveten, 7 Ekim 2021 tarihli Mükerrer Resmî Gazete’de yayımlanan Paris Anlaşmasının İlişik Beyanla Birlikte Onaylanması Hakkında 4618 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla Paris Anlaşmasının ve mekanizmalarının gelişmekte olan bir ülke olarak ekonomik ve sosyal kalkınma hakkına halel getirilmeden uygulanacağı beyan edilmiştir. Paris Anlaşmasının onaylanmasının ardından 2053 yılı net sıfır emisyon hedefi beyan edilmiştir. Bu hedef çerçevesinde İklim Değişikliği ve Uyum Koordinasyon Kurulu (İDUKK) tarafından alınan karar doğrultusunda Türkiye’nin Ulusal Katkı Beyanı, 2030 yılında referans senaryoya göre yüzde 41 oranında azaltım yapılacak şekilde güncellenmiş ve 13 Nisan 2023 tarihinde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Sekretaryasına (BMİDÇS) sunulmuştur.

Türkiye’nin küresel iklim değişikliğiyle mücadele politikalarına uyumunu sağlamayı ve yeşil dönüşümün desteklenmesini hedefleyen bir yol haritası niteliğindeki Yeşil Mutabakat Eylem Planının Avrupa Birliği başta olmak üzere, uluslararası düzeydeki politika değişiklikleri ve uygulamalar çerçevesinde güncellenmesi çalışmaları tamamlanmak üzeredir. 2024 yılında Eylem Planı kapsamındaki gelişmeleri içeren 2023 Yılı Yıllık Faaliyet Raporu kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Ülkemiz coğrafi konumu itibarıyla iklim değişikliğinden en çok etkilenecek ülkeler arasında yer aldığından, uyum kapasitesinin geliştirilmesi ile ekonominin ve toplumun iklim risklerine dayanıklılığının artırılmasına yönelik sürdürülen çalışmalar önem arz etmektedir.

Ülkemizin sahip olduğu zengin biyolojik çeşitlilik ile genetik kaynakların korunması için değişik statülerde korunan alan sayısı 2023 yılında 5.705’e çıkarılarak korunan alanların yüzölçümü yaklaşık 10,4 milyon hektara ulaşmıştır. 2023 yılında kara üzerindeki toplam korunan alanların ülke yüzölçümüne oranı yüzde 7,9’dur.

Çevre kalitesinin izlenmesi için laboratuvar altyapısı güçlendirilmekte ve izleme sistemleri geliştirilmektedir. Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağındaki istasyon sayısı 2023 yılında 380’e ulaşmıştır.

2022 yılı verilerine göre ülkemizde kamunun, özel sektörün, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ile hanehalkının çevre koruma harcamaları geçen yıla nazaran yüzde 111,4 artış göstererek 140,3 milyar TL’ye ulaşmıştır. Bu harcamanın yüzde 70,3’ü özel sektör, yüzde 26,1’i kamu ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, yüzde 3,6’sı ise hanehalkı tarafından gerçekleştirilmiştir. Çevre koruma amaçlı kamu ve özel sektör yatırım harcamaları 32,7 milyar TL olarak kayda geçmiştir.

Sürdürülebilir çevre hedefleri doğrultusunda yaşam döngüsü boyunca olumsuz çevresel etkileri azaltılmış ürün veya hizmetleri teşvik etmek amacıyla oluşturulan çevre etiketi sistemi kapsamında kriteri belirlenmiş ürün ve hizmet grubu sayısı 2024 yılında 15’e yükseltilmiştir.

Türkiye'nin sera gazı emisyonlarını azaltma hedefi doğrultusunda enerji, sanayi, binalar, ulaştırma, tarım, atık, arazi kullanımı ve ormancılık gibi kritik sektörlerde uygulanacak sektörel politikaları ve eylemleri belirleyen İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030) ile tarım ve gıda güvenliği, biyolojik çeşitlilik ve ekosistem hizmetleri, su kaynakları yönetimi, turizm ve kültürel miras, sanayi, kent, sosyal kalkınma, halk sağlığı, ulaşım ve iletişim, enerji, afet risk azaltımı ve yatay kesen konulara yönelik oluşturulmuş olan İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030) 21 Mart 2024 tarihinde açıklanmıştır.

Türkiye'nin 2053 net sıfır emisyon hedefi ve ulusal katkı beyanı doğrultusunda hazırlanan Uzun Dönemli İklim Stratejisinin 2024 yılının sonunda İDUKK tarafından onaylanması ve BMİDÇS'ye sunulması öngörülmektedir.

b) Amaç

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) doğrultusunda iklim değişikliğinin etkilerine karşı dirençli ve düşük karbonlu bir ekonomiye geçişin sağlanması, sosyal adalet anlayışıyla çevre ile doğal kaynakların korunması ve yönetilmesi, toplumun çevreye karşı duyarlılığı ve bilincinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İklim risklerine karşı, uluslararası iklim değişikliği müzakereleri, Paris Anlaşması ve Türkiye'nin Ulusal Katkı Beyanı çerçevesinde ulusal koşullar gözetilerek sera gazı emisyonlarının azaltımı ve iklim değişikliğine uyum eylemlerinin güçlendirilmesine yönelik ilgili tüm paydaşlarla işbirliği içinde yol haritaları hazırlanacak, mevzuat düzenlemeleri yapılacak ve kurumlar arası eşgüdüm sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.865)		
Tedbir 865.1. İklim değişikliğiyle ilgili uygulamaların bütüncül bir biçimde ele alındığı temel mevzuat hazırlığı tamamlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İklim Değişikliği Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İklim mevzuatı hazırlıkları tamamlanacaktır.
Tedbir 865.2. 2053 net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda ara dönemler ve ilgili hedefler belirlenerek "Uzun Dönemli İklim Değişikliği Stratejisi" hazırlanacak ve sera gazı emisyonlarının azaltımı ve iklim değişikliğine uyum hedefleri ile taahhütleri içeren "İkinci Ulusal Katkı Beyanı" güncellenecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İklim Değişikliği Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İkinci Ulusal Katkı Beyanı hazırlanacaktır.
Tedbir 865.3. "Paris Anlaşması" hedeflerine ulaşmak amacıyla sera gazı emisyonlarını azaltmak, iklim değişikliğine uyum ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında atılacak adımları ortaya koymak üzere strateji ve eylem planları hazırlanacak ve uygulamaya geçirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İklim Değişikliği Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yerel iklim değişikliği eylem planlarının hazırlanmasına ve izlenmesine ilişkin ilke ve yöntemleri içeren teknik kılavuz hazırlanacaktır.
Kaynakların verimli kullanımını sağlamak üzere döngüsel ekonomiye geçiş çerçevesinde sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıpları hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.866)		

Tedbir 866.1. Sürdürülebilir tüketim ve üretime ilişkin mevcut en iyi çevresel uygulamaların yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yedi sektörde Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim Eylem Planı ve Strateji Belgesi hazırlanacaktır.
Tedbir 866.3. Tüm atıkların insan sağlığına ve çevreye olan zararlı etkilerinin en aza indirilebilmesi için havaya, suya ve toprağa salımına ilişkin gerekli tedbirler alınacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Endüstriyel emisyonların yönetimine ilişkin ikincil mevzuat hazırlanacaktır. 2. Endüstriyel emisyonların yönetimine ilişkin sektörel kılavuzlar yayımlanacaktır. 3. Sanayide Yeşil Dönüşüm Belgelendirme yazılımı aktif olarak kullanılmaya başlanacaktır.
Tedbir 866.4. Deniz çöplerine sebep olan atıkların kaynağında önlenmesi ve mevcut deniz çöplerinin deniz çevresine zararının engellenmesi amacıyla çalışmalar yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Deniz çöpleri yönetimine ilişkin mevzuat gözden geçirilecektir. 2. 2025-2029 yıllarını kapsayan deniz çöpleri il eylem planları hazırlanacaktır.
Tedbir 866.5. Çevre etiketi sistemi yaygınlaştırılacak, çevre dostu ürün ve hizmetlerin rekabet gücü artırılabilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. İki ürün ve hizmet grubunda çevre etiketi kriteri geliştirilecektir.
Kimyasalların insan sağlığı ve çevreye olan etkilerini en aza indirecek şekilde etkin yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.867)		
Tedbir 867.1. Bütüncül kimyasallar yönetimiyle yaşam döngüsü boyunca kimyasalların insan sağlığı ve çevreye olan olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Kimyasalların çevreye olan zararlarının en aza indirilmesi için mevzuat güncellenecektir.
Yeşil dönüşüm süreçleri desteklenerek rekabet gücünün korunması için ulusal karbon fiyatlandırma araçları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.869)		
Tedbir 869.1. Ulusal Emisyon Ticaret Sistemi (ETS)'nin kurulmasına yönelik mevzuat ve diğer altyapı hazırlıkları tamamlanarak sistem uygulamaya geçirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SPK, İklim Değişikliği Başkanlığı, BİST, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. ETS'nin kapsamı, uygulanması ve piyasa işleyişine ilişkin usul ve esasların belirlenmesine yönelik teknik çalışmalar müştereken yürütülecektir.
İklim değişikliğiyle mücadele kapsamındaki azaltım ve uyum süreçlerinde sürdürülebilir finansman modelleri geliştirilerek yeşil finansmana erişim imkânları artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.870)		

Tedbir 870.1. Ülkemizin özgün ihtiyaçlarını gözeten ve uluslararası standartlarla uyumlu çevresel olarak sürdürülebilir bir iktisadi faaliyetin taşınması gereken nitelikleri belirleyen bir ulusal sınıflandırma sistemi oluşturulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İklim Değişikliği Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ulusal Yeşil Taksonominin oluşturulmasına yönelik teknik çalışmalara devam edilecektir.
Çevresel veri setleri ve göstergelerin uluslararası standartlara uygun olarak düzenli bir şekilde üretimi ve paylaşımı sağlanacak, izleme ve değerlendirme sistemleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.871)		
Tedbir 871.2. Tüm alıcı ortamlardaki çevresel izleme verilerinin değerlendirilmesi ve yönetimine yönelik altyapı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Sürekli İzleme Merkezi (SİM) geliştirilmeye devam edilecektir.
Karasal ve denizel ekosistemler ile ekosistem hizmetlerinin korunması, iyileştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı ile biyolojik çeşitliliğin korunması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.872)		
Tedbir 872.1. Karasal ve denizel korunan alanlar artırılacak, karbon yutak alanları genişletilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Potansiyel doğal sit alanları araştırılacaktır. 2. Denizlerin koruma statülerine ilişkin deniz koruma alanı mevzuatı hazırlanacaktır. 3. Ülke genelinde yeni özel çevre koruma bölgelerinin tespit edilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 872.3. Alanların etkin bir şekilde korunması ve yönetilmesi amacıyla korunan alanlar için planlama, projelendirme ve uygulama çalışmaları yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. İki korunan alanda yönetim planı hazırlanacaktır.
Tedbir 872.4. Tahrip olmuş ekosistemlerin iyileştirilmesine yönelik çabalar artırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Özel çevre koruma bölgelerinde biyolojik çeşitliliği korumaya ve geliştirmeye yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
Tedbir 872.5. Nesli tehlike altında olan ve koruma altına alınan yaban hayvanlarının üretimi ve uygun doğal alanlara yerleştirilmesine ilişkin envanter ve izleme çalışmaları yapılacak, av ve yaban hayatının sürdürülebilir yönetimi sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Nesli tehlike altında olan ve koruma altına alınan yaban hayvanlarının üretimi, yaban hayvanı üretme istasyonlarında sürdürülecektir.
Tedbir 872.6. İklim değişikliğinin biyolojik çeşitlilik, ekosistem hizmetleri ve arazi tahribatı üzerindeki etkilerinin belirlenebilmesi için araştırma, izleme ve değerlendirme faaliyetleri sürdürülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Marmara Denizi ekosisteminin restorasyonuna katkı sağlayacak çalışmalar yürütülecektir.

Tedbir 872.7. Genetik kaynakların toplanması, saklanması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için arazi ve tohum gen bankalarında korunan bitki ve tohum çeşidi ile sayısı artırılacak, Ar-Ge çalışmaları yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Arazi ve tohum gen bankalarında korunan bitki ve tohum örneklerinde artış sağlanacak ve tohum yenilenme çalışmalarına devam edilecektir.
Hava kirliliğinin önlenmesi ve kalitesinin iyileştirilmesi için hava kalitesi yönetim uygulamaları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.873)		
Tedbir 873.1. Sanayi, enerji ve ulaştırma sektörlerinden kaynaklanan hava kirliliğinin önlenmesi ve kalitesinin iyileştirilmesine yönelik hava kalitesi yönetim uygulamaları etkinleştirilecek ve emisyonların kontrolü sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Yerel düzeyde oluşturulan kirlilik haritaları dikkate alınarak kaynak bazlı azaltım planları hazırlanacaktır.
Tedbir 873.2. Hava kalitesi izlenmesine yönelik altyapı güçlendirilecek, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanarak envanter ve modellemeye yönelik kapasite geliştirilecek ve araştırmalar yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağında yer alan istasyon sayısı artırılacaktır. 2. Hava kirlenme emisyonlarının envanter, modelleme ve analiz-değerlendirme çalışmaları kapsamında yazılım ve karar destek araçları geliştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Hava Kalitesi İzleme Ağındaki İstasyon Sayısı (Kümülatif)	Adet	380	382	383
Karasal Korunan Alanların Ülke Yüzölçümüne Oranı	Yüzde	7,9	8,0	8,1
Çevre Etiket Sistemi Kapsamında Belirlenen Ürün ve Hizmet Grubu Sayısı (Kümülatif)	Adet	12	15	18
Planlı Birleşik Çevre Denetimi Sayısı	Adet	2 165	2 170	2 273

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.4.6. Kentsel Altyapı

a) Mevcut Durum

İçme ve kullanma suyu şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı 2024 yılı itibarıyla yüzde 99 seviyesindedir. Yerleşime yeni açılan alanlar ve mevcut şebekelerin yenileme ve bakım çalışmaları dışında içmesuyu şebeke inşaatı ihtiyacı azalırken içmesuyunu arıtma ihtiyacı artmıştır. Kanalizasyon şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı Haziran 2024 itibarıyla yüzde 95'tir.

Su ve Kanalizasyon Programından (SUKAP) faydalanan proje sayısı Eylül 2024 itibarıyla 1.513'e ulaşmış olup 1.425 proje tamamlanmış ve 88 proje devam etmektedir. 2011-2024 döneminde 2025 yılı fiyatlarıyla toplam 76,1 milyar TL hibe ve uygun şartlarla 110,9 milyar TL kredi İLBANK aracılığıyla tahsis edilmiştir.

Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre, 2024 yılında içmesuyu temin ve dağıtım sistemlerindeki su kayıp oranı ülke genelinde yüzde 31 olarak hesaplanmıştır. Su temin sistemindeki kayıp ve kaçaklar azaltılarak iklim değişikliği ve kuraklığın etkilerine karşı su kaynaklarının verimli kullanılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Su kaynaklarının verimli kullanımı ve etkin yönetimi ile bu konularda yüksek düzeyli koordinasyonun sağlanması amacıyla 29 Kasım 2023 tarih ve 157 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Ulusal Su Kurulu oluşturulmuştur. Ulusal Su Kurulu, On İkinci Kalkınma Planında belirtildiği üzere Su Yönetimi Koordinasyon Kurulu ile Havza Kurulları ve İl Su Kurullarının daha etkin hale getirilmesi, kentlerde ve kırsalda su-gıda-enerji-ekosistem ilişkisini temel alan su arzına ilişkin kısa ve uzun vadeli plan, politika ve stratejilerin oluşturulmasının yanı sıra su yönetiminde etkin koordinasyon ile bütüncül yaklaşımın garanti altına alınması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasını amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda, su kaynaklarının sürdürülebilirliğinin sağlanması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla başlatılan Ulusal Su Verimliliği Seferberliği kapsamında su kaynaklarının etkin yönetimi ve verimli kullanımına ilişkin üst düzeyde koordinasyon ve işbirliği sağlamak üzere kurulan Ulusal Su Kurulunun altında oluşturulan Su Verimliliği Alt Kurulu'nun ilk toplantısı gerçekleştirilmiştir. Su Verimliliği Alt Kurulunun, su kayıplarının azaltılması, sektörel su verimliliği uygulamalarının yaygınlaştırılması, su verimliliği teknik ve teknolojilerinin geliştirilmesi, yasal altyapının güçlendirilmesi, toplumsal bilgi ve bilincin artırılması konularında çalışmalar yapması planlanmaktadır.

Türkiye'de yer alan 25 havzadan 12 havza için Nehir Havza Yönetim Planları (NHYP) tamamlanmış olup kalan yedi havzada çalışmalara devam edilmektedir. Su kalitesi ve miktarının izlenmesine yönelik çalışmalar NHYP'si tamamlanan ve devam eden 18 havzada tamamlanmış olup Seyhan Havzası'nda ise izleme çalışmaları devam etmektedir.

Altı havzada Sektörel Su Tahsis Planları (SSTP) tamamlanmış olup bu planların takibi yapılmaktadır. Beş havzada SSTP çalışmaları tamamlanmış olup söz konusu planlar Ulusal Su Kurulu onayına sunulacaktır. Dokuz havzada SSTP çalışmaları sürdürülmektedir.

Su Döngüselliliği ve Verimin Artırılması Projesi su kıtlığı ve kirliliğiyle ilişkili artan riskleri azaltacak ve sulama için su hizmetleri sunumunu sürdürülebilir hale getirecek uygun iklim değişikliği azaltma ve uyum önlemleri yoluyla iklim değişikliğine karşı direnci sağlama çabalarını desteklemeye devam etmektedir. Birçok alanda hissedilmeye başlanan iklim değişikliğiyle ilgili daha etkin mücadele edebilmek maksadıyla iklim projeksiyonları doğrultusunda su potansiyelinin havzalar ölçeğinde değişimi tespit edilerek, sektörlerle etkisi belirlenmektedir. İklim değişikliğinin su kaynaklarına etkilerinin azaltılması amacıyla risklerin belirlenerek göller, sulak alanlar ve kıyılar için uyum faaliyetleri ve doğa temelli çözümler üretilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Atıksu arıtma tesislerinde istenilen düzeyde arıtma verimini sağlayabilecek, döngüsel ekonomi yaklaşımıyla uyumlu, doğal kaynakları koruyan ve enerji verimliliğini hedefleyen, ülkemize özgü tasarım normlarının ve kriterlerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Ülkemizde faaliyet gösteren sanayi tesisleri dikkate alınarak sektörel atıksu profilinin çıkarılması, sanayi sektörleri için atıksu envanterinin oluşturulması, sektörlerle özgü konvansiyonel kirleticiler, ağır metaller ve diğer tehlikeli maddelerin tespit edilmesi amacıyla Endüstriyel Atıksu Profili Belirleme Projesi başlatılmıştır. Proje kapsamında, AB mevzuatı ve uygulamaları da dikkate alınarak sektöre özgü atıksu deşarj standartlarının belirlenmesi, gerçekçi deşarj kriterlerinin geliştirilmesi ve gerekli mevzuat düzenlemelerinin hayata geçirilmesi hedeflenmektedir.

Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerden etkilenen illerde içmesuyu ve kanalizasyon altyapısının yeniden inşası amacıyla dış finansman kredisi sağlanmış olup İLBANK aracılığıyla ilgili belediyeleri borçlandırmadan yürütülen Türkiye Deprem Sonrası İyileşme ve Yeniden İmar Projesi devam etmektedir.

TÜİK verilerine göre 2022 yılında toplanan evsel nitelikli atık miktarı yaklaşık 32,42 milyon tondur. Mevcut atık yönetim planlarının sıfır atık yönetim planı ile uyumlu hale getirilmesi, ayrı toplama verimliliğinin kaynağında artırılması ve yaygınlaştırılması, geri kazanım ve bertaraf yöntemlerinin belirlenmesi amacıyla Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı revizyon çalışmaları tamamlanmak üzeredir.

2024 yılı üçüncü çeyreği itibarıyla işletmede olan düzenli depolama tesisi sayısı 94 olup bu tesislerle 1.248 belediyede 75,9 milyon nüfusa hizmet verilmektedir. 2016 yılında 2 yakma ve 56 tıbbi atık sterilizasyon tesisi bulunurken bu tesislerin sayısı Ekim 2024 itibarıyla sırasıyla 3 ve 68 olmuştur.

Eylül 2024 itibarıyla 409 tehlikeli atık geri kazanım tesisi ve 11 adet birinci sınıf düzenli depolama tesisi, 105 yakma ve beraber yakma tesisi bulunmaktadır.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının 28 Şubat 2023 tarihinde yayımlanan 2021 yılı Ambalaj Bültenine göre yaklaşık 9,7 milyon ton ambalaj üretilmiş, 4 milyon ton ambalaj ise piyasaya sürülmüştür.

Katı atık yönetiminde öncelikle üretilen atık miktarının azaltılması ve atığın kaynaktan ayrıştırılarak toplamaya hazır hale getirilmesi için hanehalklarının bilinçlendirilmesi çalışmaları ile yerel yönetimlerin atığın kaynaktan ayrı toplanmasına ilişkin kapasitesinin artırılması faaliyetleri devam etmektedir.

Belediyeler katı atık yönetiminde toplama, taşıma ve bertaraf konusunda önemli gelişmeler kaydetmiş olup katı atık tesislerin çevresel sorunlara yol açmaması için usulüne uygun olarak işletilmesi ve düzenli olarak denetlenmesi çalışmaları sürdürülmektedir. Düzenli depolama tesisi sayısı artmakla birlikte faaliyetlerdeki tesislerin dolan kapasitesinin artırılması için ilave depolama alanı ve ön işlem tesislerinin yapımına devam edilmektedir. Ayrıca düzensiz döküm sahalarının rehabilitasyonu ve kırsal alanda katı atıkların yönetimiyle ilgili çalışmalar yürütülmektedir. Katı atık yönetiminde belediyelerin zamanı ve finansman kaynaklarını daha verimli kullanmaları amacıyla mahalli idare birlik modelinin etkinliğinin artırılması önemli görülmektedir. Bu yöntemle yürütülen katı atık projelerinin sayısı artmakla birlikte kurulan tesislerin daha iyi işletilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Belediye atıklarının insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirilerek etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi amacıyla belediyelerin finanse etmekte zorlandıkları katı atık projelerinin desteklenmesi için 2017 yılında Katı Atık Programı (KAP) başlatılmıştır. Bu kapsamda Eylül 2024 itibarıyla 15 aktarma istasyonu uygulama projesi hazırlanması, yedi aktarma istasyonu yapımı, sekiz düzenli depolama lotu yapımı, bir entegre atık yönetim tesisi yapımı, bir ön işlem tesisi yapımı, iki entegre atık yönetim tesisi uygulama projesi hazırlanması, 11 düzenli depolama tesisi uygulama projesi hazırlanması işleri tamamlanmıştır. Diğer taraftan dört aktarma istasyonu yapımı, dört düzenli depolama lotu yapımı, iki entegre atık yönetim tesisi yapımı, üç entegre atık yönetim tesisi uygulama projesi ve iki yeni lot uygulama projesine ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yürütülen Sıfır Atık Projesi kapsamında Haziran 2017- Eylül 2024 döneminde 193 bin bina ve yerleşkede Sıfır Atık Yönetim Sisteminin uygulanmasına başlanmıştır. Aynı dönemde sıfır atık uygulamaları hakkında 22 milyon kişiye eğitim verilmiştir. Sıfır atık yönetim sisteminin idari, mali ve teknik

unsurları açısından tasarım ve planlama kriterlerini, değerlendirme unsurlarını ve uygulama esaslarını belirlemek; sistemin geliştirilmesi, iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalarını düzenlemek amacıyla 11 kılavuz hazırlanmıştır. Diğer taraftan yerel ölçekte strateji belirlemek, kısa ve uzun vadeli hedefler koymak amacıyla 81 ilin İl Sıfır Atık Yönetim Planları hazırlanmıştır. Eylül 2024 itibarıyla belediye hizmet alanı içerisinde sıfır atık yönetim sistemini kurarak Temel Seviye Sıfır Atık Belgesi alan belediye sayısı 160'a ulaşmıştır.

2 Nisan 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 2024/4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesinde bina ve yerleşkeler ile mahalli idarelerde oluşturulacak sıfır atık yönetim sisteminin ilgili mevzuata uygun olarak kurulması gerektiği, bu sistemi kurmayan, kurup sıfır atık belgesi almayan ve/veya sıfır atık belgesi bulunmasına rağmen sıfır atık yönetim sistemini etkin bir şekilde uygulamayan bina ve yerleşkeler ile mahalli idarelerde sıfır atık sistemi ile ilgili eksikliklerin giderileceği, gerekli denetim ve takibin titizlikle yapılacağı, yükümlülüklerini yerine getirmekten imtina edenlere ilgili mevzuat hükümleri uyarınca idari yaptırım uygulanacağı belirtilmiştir. Ayrıca sıfır atık yönetim sisteminin gerek bina ve yerleşkelerde gerekse mahalli idarelerde uygulanması noktasında çalışmaların hızlandırılması için ihtiyaç duyulacak her türlü destek ve yardımın tüm kamu kurum ve kuruluşlarınca yerine getirilmesi gerektiği hususu ifade edilmiştir.

Sıfır atık uygulamasının başladığı 2017 yılından 2023 yılı sonuna kadar 29,3 milyon ton kağıt-karton, 7,8 milyon ton plastik, 2,9 milyon ton cam, 3,7 milyon ton metal ve 16,2 milyon ton organik ve diğer geri kazanılabilir atıklar olmak üzere toplamda yaklaşık 59,9 milyon ton geri kazanılabilir atık Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığından lisans almış işletmelerce işlenerek ekonomiye kazandırılmıştır. Proje başlangıcında yüzde 13 olan geri kazanım oranı 2021 yılı itibarıyla yüzde 27,2'ye, 2022 yılında yüzde 30,1'e ve 2023 yılında yüzde 35'e çıkarılmıştır. Geri kazanım oranının 2035 yılında yüzde 60'a çıkarılması hedeflenmektedir.

2019-2023 yıllarında ücretli poşet uygulamasıyla bugüne kadar plastik poşet kaynaklı yaklaşık 1 milyon ton plastik atığın oluşumu engellenmiştir. Bu azalmayla ülkemizde plastik poşet üretimi için gerekli plastik hammadde ithali önlenmiş ve yaklaşık 6,98 milyar TL tasarruf edilmiş, yaklaşık 41.881 ton sera gazı salımı engellenmiştir.

Atık yağlar, atık pil ve akümülatörler, ömrünü tamamlamış lastikler, elektrikli ve elektronik eşya atıkları, bitkisel atık yağlar, hafriyat toprağı, inşaat ve yıkıntı atığı, ömrünü tamamlamış araçlar gibi özel atıkların toplanması, taşınması, geri kazanımı ve bertarafına yönelik eğitim, bilinçlendirme ve mevzuat çalışmaları devam etmektedir.

İçecekler için cam, plastik (PET) veya alüminyum malzemeden üretilmiş olan ambalajların geri dönüşümünü amaçlayan Depozito İade Sisteminin 2025 yılında uygulamaya geçmesi planlanmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çevre Asamblesi'nin (UNEA) 28 Şubat-2 Mart 2022 tarihlerinde düzenlenen beşinci oturumunda plastik kirliliğinin sonlandırılmasına ilişkin uluslararası bağlayıcılığı olan bir araç geliştirilmesi konusunda UNEA 5/14 sayılı karar alınmış olup bahse konu karar doğrultusunda Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından bir Hükümetlerarası Müzakere Komitesi (Intergovernmental Negotiation Committee-INC) oluşturulmuştur. Bu kapsamda ülkemizin de dâhil olduğu Komitenin çalışmaları devam etmektedir.

2022 yılında başlatılan Türkiye'nin Döngüsel Ekonomiye Geçiş Potansiyelinin Değerlendirilmesi için Teknik Destek Projesi (DEEP) kapsamında daha verimli kaynak ve atık yönetimine katkıda bulunan döngüsel ekonomiye geçişin teşvik edilmesi, AB Döngüsel

Ekonomi Modeli doğrultusunda Türkiye'nin döngüsel ekonomiye geçişte kurumsal ve teknik kapasitesinin güçlendirilmesi ve ülkemiz şartlarına uygun kapsamlı bir Ulusal Döngüsel Ekonomi Stratejisi ve Eylem Planı'nın (2024-2028) hazırlanması çalışmaları devam etmektedir.

Ülkemizde toplu taşımanın ve motorsuz ulaşım türlerinin geliştirilerek kentiçi ulaşımında yaşanan trafik sıkışıklığının ve buna bağlı olarak ortaya çıkan zaman kaybı, yakıt tüketimi ile çevre ve gürültü kirliliği sorunlarının azaltılabilmesi amacıyla önemli yatırımlar yapılmaktadır. Trambüs, elektrikli otobüs gibi emisyon üretmeyen toplu taşıma araçlarının yanı sıra tramvay, metro gibi raylı sistem araçlarının kullanımı yaygınlaşmaktadır. Ekim 2024 itibarıyla Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya ve Samsun'un aralarında bulunduğu 12 büyükşehirde raylı sistemlerle toplu taşıma hizmeti verilmeye devam edilmektedir.

2024 yılının ilk yarısında tamamlanan Gayrettepe-Kağıthane, Arnavutköy-İstanbul Yeni Havalimanı ve Bakırköy-Bahçelievler-Kirazlı Metro Hattı projelerinin hizmete alınması ile İstanbul'da raylı sistem hat uzunluğu 369 km'ye ulaşmıştır. Ayrıca Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından yapımı devam eden Kocaeli-Şehir Hastanesi Tramvay Hattı projesi ile yatırım programında yer alan ve yerel yönetimlerce yapımı sürdürülen Çiğli Tramvay Hattı, Ataköy-İkitelli Metro Hattı'nın 2.etabı olan Ataköy-Bahariye kesimi ve Fahrettin Altay-Narlıdere İstihkam Okulu HRS Hattı projeleri yıl içinde hizmete açılmıştır.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığınca yapım çalışmalarına devam edilen Halkalı-İstanbul Yeni Havalimanı Metro Hattı'nın Arnavutköy-Halkalı kesimi ve Gebze OSB - Darıca Sahil Raylı Sistem Hattı projeleriyle birlikte 2025 yılı sonuna kadar yaklaşık 32,9 km'lik kentiçi raylı sistem hattının hizmete açılması planlanmaktadır.

b) Amaç

Kentsel altyapıda sağlıklı ve güvenilir içme ve kullanma suyuna erişimin sağlandığı, atıksu ile katı atıkların insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirildiği, kentiçi ulaşım ise maliyet etkin, temiz ve enerji verimli, tüm bireyler için kolay erişilebilir, modlar arası güçlü bağlantının sağlandığı sürdürülebilir sistemlerin oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Su kaynaklarının koruma kullanma dengesi gözetilerek sürdürülebilir, bütüncül, etkin ve verimli şekilde yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.875)		
Tedbir 875.1. Etkin su kaynakları yönetimi için su kanunu çıkarılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Su yönetimine ilişkin mevzuat hazırlıkları tamamlanacaktır.
Tedbir 875.3. Su Yönetimi Koordinasyon Kurulu ile havza kurulları ve il su kurullarının daha etkin hale getirilmesi sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Ulusal Su Kurulu toplantıları gerçekleştirilecektir. 2. 25 Havza Su Kurulu toplantıları gerçekleştirilecektir. 3. 81 ilde İl Su Kurulu toplantıları gerçekleştirilecektir.
İklim değişikliğinin su kaynaklarına etkileri tespit edilecek ve iklim değişikliğine uyum sağlanmasına yönelik faaliyetler yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.877)		
Tedbir 877.2. Türkiye genelinde iklim değişikliğinin su kaynaklarına etkileri güncel veri setleri ve senaryolar kullanılarak belirlenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. İklim değişikliğinin havzalar ve alt havzalar bazında su kaynaklarına etkisinin belirlenmesi çalışmalarına devam edilecektir.

Su kaynakları miktar, kalite ve ekosistemler açısından korunacak ve iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.878)		
Tedbir 878.1. Kalite ve toplam su potansiyeli bilgilerini içeren su kaynakları envanteri oluşturulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Havza ve alt havza bazında mevcut durum su potansiyeli ve sektörlerin su kullanımı miktarlarının tespit edilmesi çalışmalarına devam edilecektir. 2. Seyhan ve Çoruh Havzalarında izleme çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 878.3. Sanayi kaynaklı su kirliliğinin önlenmesi için temiz üretim teknikleri hayata geçirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Sanayiden kaynaklanan su kirliliğinin kaynağında önlenmesi ve atıksuyun yeniden kullanılması amacıyla mevcut en iyi tekniklerin kullanıldığı temiz üretim çalışmaları kapsamında mevzuat hazırlıkları tamamlanacaktır.
Tedbir 878.4. Ruhsatsız su kullanımı ve izinsiz deşarjlar engellenecek, cezai yaptırımlar caydırıcı hale getirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. 167 sayılı Yeraltı Suları Kanunu'nda ruhsatsız kullanımlara ilişkin düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 878.5. Su tahsisinde arz-talep dengesi gözetilerek suyun en faydalı şekilde kullanımına yönelik sektörel tahsis planlaması yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Sekiz havzada Sektörel Su Tahsisi Planları tamamlanacaktır.
Tedbir 878.6. Atıksu arıtma tesislerinin yapımı ve işletilmesinde denetim, teknik bilgi ve kapasite eksikliği gibi mevcut engellerin giderilmesine yönelik çalışmalar hızlandırılacak, standartlara uygun işletilmesine ilişkin destek mekanizmaları ve atıksu arıtma tesisi çamuru bertarafı kapsamında alternatif sistemler geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Arıtma Çamuru Eylem Planı ve Arıtma Çamuru Yönetim Planı Genelgesinin yayımlanmasına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 878.8. Döngüsel ekonomi kriterleri de dikkate alınarak ülkemize özgü atıksu arıtma tesisi tasarım normları ve kriterleri belirlenecek, tasarım yazılımı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Atıksu deneysel karakterizasyon çalışmaları için numune alma aşaması tamamlanarak karakterizasyon çalışmalarına başlanacaktır. 2. Diğer ülkelerde yapılan çalışmalar ve mevzuat karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek boşluk analizi yapılacak ve ihtiyaçlar doğrultusunda yapılması gereken düzenlemeler ortaya konulacaktır. 3. Mevcut evsel/kentsel AAT'lerde tasarım hatalarından kaynaklanan sorunların belirlenmesine yönelik çalışmalara başlanacaktır.

Suyla ilgili kurum ve kuruluşların finansman yapıları iyileştirilecek ve işletme sorunları giderilecektir. (Kalkınma Planı p.879)		
Tedbir 879.1. Finans, bütçe ve işletme su tarifeleriyle ilgili düzenleyici bir yapı oluşturulacak ve suyun gelecekteki varlığı dikkate alınarak verimli kullanımı teşvik edecek fiyatlandırma sistemine geçilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Suyun Fiyatlandırılması ve Su Piyasasının Oluşturulması Komisyonu çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 879.2. Su teminindeki enerji maliyetlerinin azaltılmasına yönelik faaliyetler desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Pompajlı sulama tesislerinde yenilenebilir enerji potansiyeli belirlenecektir. 2. Yeni geliştirilen içmesuyu ve atıksu arıtma tesislerinde yenilenebilir enerji kullanım potansiyeli belirlenecektir.
Suyun verimli kullanımı sağlanacak, gelir getirmeyen su kullanımının en aza indirilmesi için gerekli tedbirler hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.880)		
Tedbir 880.1. Değişen İklim Uyum Çerçevesinde Su verimliliği Strateji Belgesi ve Eylem Planında tanımlanan eylemlerin hayata geçirilmesi sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Su verimliliği sistem kurulumu ve belgelendirilmesi konusunda mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Su Verimliliği Eylem Planı kapsamında sorumlu kurumlarca gerçekleştirilen çalışmaların takibine devam edilecektir.
Tedbir 880.2. Ekonomik kaçak seviyesi indeksleri kullanılarak suyun gerçek değeriyle su kayıp oranı ve gelir getirmeyen su hedefleri belirlenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Ekonomik kayıp seviyesi ve su kayıp oranı ile gelir getirmeyen su oranının hesaplanmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 880.3. Belediyelerin kayıp kaçakla mücadeleye yönelik faaliyetleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Belediyeler	1. Belediyeler arasında bilgi ve tecrübe paylaşımı sağlanmasına yönelik çalışmalar düzenlenecektir.
Tedbir 880.4. Sanayide mevcut en iyi tekniklere geçilerek su verimliliği artırılabilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Endüstriyel su verimliliği doğrultusunda hazırlanan sektörel rehberlerin kapsamının genişletilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 880.6. Yerel yönetimlerin su bütçelerini oluşturması sağlanacak, su dengesi ve kayıpların belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Belediyeler	1. Sisteme giren su, su kayıpları ve gelir getirmeyen su miktarının takibinin daha sağlıklı yapılabilmesi için güvenilir veri setlerinin oluşturulmasına yönelik teknik destek sağlanacaktır.
Katı atık yönetiminin döngüsel ekonomi ilkeleri gözetilerek etkinleştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.881)		
Tedbir 881.2. Atık yönetiminin her alanında veri tabanı oluşturulacak, izleme sistemi geliştirilecek ve çevrimiçi veri giriş sistemlerinin uyumu sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Atıkların izlenmesi, raporlanması ve denetlenmesinin etkin olarak sağlanabilmesi amacıyla veri tabanı oluşturulacak, izleme sistemi geliştirilecek ve veri giriş sistemleri uyumlu hale getirilecektir.

Tedbir 881.3. Döngüsel ekonomiye geçiş kapsamında atık yönetimine ilişkin beşeri ve teknik kapasitenin oluşturulması amacıyla programlar düzenlenecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Atık yönetimine ilişkin çalışmaların verimliliğinin artırılması için eğitim faaliyetleri yürütülmeye devam edilecektir.
Tedbir 881.4. Geri kazanılmış ikincil ürüne ait teknik standartlar geliştirilecek, teşvik ve yönlendirme mevzuatı iyileştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Geri kazanılmış ikincil ürüne ait standartların geliştirilmesi, teşvik ve yönlendirme sisteminin iyileştirilmesi amacıyla mevzuat değişikliklerini de içeren çalışmalar yürütülecektir.
Sıfır atık uygulamaları yaygınlaştırılacak, atıkların geri dönüşümünde toplumun bilinçlendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.882)		
Tedbir 882.1. "Sıfır Atık Projesi" kapsamında eğitim farkındalık faaliyetleri gerçekleştirilecek ve eğitimin tüm kademelerinde sıfır atık uygulamaları yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Atıkların kaynağında ayrı toplanmasının yaygınlaştırılması amacıyla kamu spotu, eğitim gibi çalışmalar yapılacak, okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim programlarında sıfır atık uygulamalarına yer verilecektir.
Mali gücü yetersiz yerel yönetimlerin evsel nitelikli katı atıkların geri kazanım ve bertaraf tesisi projeleri ile aktarma istasyonu projelerinin bir program dâhilinde desteklenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.883)		
Tedbir 883.1. Yerel yönetimlerin finanse etmekte zorlandıkları katı atık yönetim projelerini desteklemek amacıyla yürütülen "Katı Atık Programı"nın yaygınlaştırılması sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İLBANK, Yerel Yönetimler	1. Dört aktarma istasyonu yapımı, dört düzenli depolama lotu yapımı, iki entegre atık yönetim tesisi yapımı, üç entegre atık yönetim tesisi uygulama projesi hazırlanması ve iki yeni lot uygulama projesi hazırlanmasına devam edilecektir.
Mekânsal planlar ile ulaşım planlarının bütüncül bir şekilde ele alınması sağlanacak; bölge planları ile kentsel ulaşım ana planları eşgüdüm içerisinde oluşturulacak, kentçi raylı sistem projelerine ilişkin mevzuat düzenlemesi yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.884)		
Tedbir 884.3. Kentçi raylı sistem projelerinin incelenmesi, değerlendirilmesi ve Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından devralınmasına ilişkin mevzuat hazırlanacak, istatistiki veri altyapısı oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Kentçi raylı sistem projelerinin incelenmesi, onaylanması ve belediyelerin raylı sistem projelerinin Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından devralınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemeye yönelik yönetmelikler hazırlanacaktır. 2. Kentçi ulaşımına ilişkin istatistiki veri altyapısı oluşturulacaktır.
Kentlerdeki trafik sıkışıklığının, kazaların ve hava kirliliğinin azaltılması amacıyla kentçi ulaşım talebi yönlü politikalar uygulanacak, bireysel araç kullanımı yerine sürdürülebilir, çevreci, verimli ve düşük emisyonlu toplu taşıma sistemleri ile mikro-mobilité çözümleri teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.885)		

Tedbir 885.4. Büyükşehirler başta olmak üzere, kentiçi ulaşım ağının daha verimli kullanılabilmesi, trafik güvenliğinin artırılması, ulaşım talebinin doğru şekilde yönetilebilmesi ve daha etkin planlama yapılabilmesini teminen ulusal akıllı ulaşım sistemi (AUS) mimarisine uyumlu uygulamalar yaygınlaştırılacak, dinamik yolcu, sürücü ve yaya bilgilendirme sistemleri ile katılımcı ulusal akıllı ulaşım sistemi (K-AUS) kurulumlarına devam edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. 2024-2030 yıllarını kapsayan ulusal AUS Eylem Planı'nın gerçekleştirmeleri raporlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	Yüzde	98,8	99,0	99,0
Kanalizasyon Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	Yüzde	95	95	96
Atıksu Arıtma Tesisi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	Yüzde	90,6	92,0	93,0
Arıtılmış Atıksuların Yeniden Kullanım Oranı	Yüzde	5,3	6,0	7,0
İçmesuyu Kayıp Oranı	Yüzde	31,0	30,0	26,0
Atık Yönetim Hizmeti Verilen Belediye Nüfusu Oranı	Yüzde	89,0	94,5	95,0
Sıfır Atık Projesi Kapsamında Atığın Geri Kazanım Oranı	Yüzde	35,0	36,0	37,5
Kentiçi Raylı Sistem Uzunluğu (Kümülatif)	km	916	979	1 029

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.4.7. Bölgesel Gelişme

a) Mevcut Durum

Bölgesel gelişme politikası, bölgelerin rekabet gücünün artırılması ve gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik ekonomik ve sosyal gelişmelerini sağlamak üzere bölgelerin nitelikleri dikkate alınarak uygulanmaktadır. Bölgesel gelişmenin çok sektörlü yapısı nedeniyle merkezi ve yerel düzeyde paydaşlar arasında işbirliğinin temin edilmesi ve koordinasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

2024 sonrası dönem için bölgesel gelişme çalışmalarının bütüncül bir bakış açısıyla gerçekleştirilmesi, ulusal ve yerel düzeyde bölgesel kalkınma uygulamalarının etkinliğinin artırılması amacıyla Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) ve bölge planları hazırlanmaktadır.

26 Düzey-2 bölgesinde kurulu kalkınma ajansları tarafından bölge, il ve ilçe düzeyinde çalışmalar gerçekleştirilerek bölgelerin potansiyellerini harekete geçirmek üzere kamu kurumlarına, mahalli idarelere, üniversitelere, sivil toplum kuruluşlarına ve özel sektöre sonuç odaklı program yönetimi yaklaşımıyla mali ve teknik destek sağlanmaktadır. Söz konusu hizmetler için 2008-2023 yılları arasında kalkınma ajanslarına merkezi bütçeden 66,6 milyar TL, yerel paylardan ise 42,9 milyar TL (2024 yılı fiyatlarıyla) kaynak aktarılmıştır. 2024 yılı için ise 1,8 milyar TL merkezi bütçe payı tahsisatı yapılmış olup yerel pay katkısının 1,5 milyar TL olacağı tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, 2008-2024 döneminde 26.489 projeye 2024 yılı fiyatlarıyla yaklaşık 75,3 milyar TL destek sağlanmıştır. Bu destekle yapılan toplam yatırım tutarı 126,2 milyar TL'ye ulaşmıştır.

TABLO II: 59- Kalkınma Ajanslarına İlişkin Bilgiler (Ocak 2008 - Eylül 2024)

Destek Program Türü	Ajans Desteği (1)	Eş-Finansman Dâhil Toplam Proje Bütçesi (1)	Desteklenen Proje Sayısı
Proje Teklif Çağrısı	58 465	101 275	11 245
Güdümlü Proje Desteği	11 253	17 288	258
Finansman Desteği	665	2 184	379
Faizsiz Kredi Desteği	499	475	114
Doğrudan Faaliyet ve Fizibilite Desteği	2 266	2 505	2 432
Teknik Destek	1 727	1 727	11 888
Diğer Destek Türleri	475	750	173
Genel Toplam	75 350	126 204	26 489

(1) 2024 Yılı Fiyatlarıyla, Milyon TL

Bölge kalkınma idareleri kapsadıkları illerdeki yatırımların gerektirdiği planlama, izleme, değerlendirme ve koordinasyon hizmetlerini yürütmektedir. GAP, DAP, DOKAP ve KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarına 2024 yılında toplam 1,98 milyar TL ödenek tahsis edilmiştir. Başkanlıklar tarafından 2014-2024 yılları arasında uygulayıcı kuruluşlara 2024 yılı fiyatlarıyla toplam 37,5 milyar TL kaynak aktarılmıştır. Bölgelerin bir bütün olarak ele alındığı ve kendine özgü potansiyellerini ortaya çıkarmayı hedefleyen GAP, DAP, DOKAP ve KOP Eylem Planları hazırlanmaktadır.

Bölgesel gelişme politikalarının tasarım sürecine girdi sağlamak, karar alma süreçlerini kolaylaştırmak ve uygulama etkinliğini artırmak amacıyla analiz çalışmaları yürütülmektedir. Bu çerçevede, yerleşim merkezlerinin sosyal ve ekonomik ilişkileri ile kamu hizmetlerinin sunumu ve hizmetlere erişimini analiz etmek amacıyla oluşturulan Türkiye’de Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri Araştırması (YER-SİS) karar destek sisteminin geliştirilmesi çalışmalarına devam edilmiştir. Bununla birlikte, illerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmasının (SEGE) güncellenmesine ve hangi endüstrilerde uzmanlaşabileceğinin, rekabet avantajı elde edebileceğinin belirlenmesi amacıyla Ekonomik Kompleksite ve Ürün Uzayı Analizi yapılmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür.

TABLO II: 60- Düzey 2 İstatistikî Bölge Birimleri (İBB) Bazında Çeşitli Göstergeler

	Sosyo- Ekonomik Gelişimsellik Sırası (2017)	Nüfusun Payı (2023) (Yüzde)	2022-2023 Yıllık Nüfus Artış Hızı (Yüzde)	2013-2023 Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (Yüzde)	Bölge'nin GSYH'ya Katkısı (2022) (Yüzde)	Kişi Başına GSYH (2022) Endeks TR=100	İşsizlik Oranı (2023) (Yüzde)	İstihdamın Sektörel Yapısı - 2023 (1)			Merkezi Yönetim Bütçe Gelirlerinin Karşılama Oranı (2023) (2)
								Tarım Sektörü Payı (Yüzde)	Sanayi Sektörü Payı (Yüzde)	Hizmetler Sektörü Payı (Yüzde)	
		100	0,1	1,1	100	100,0	9,4	14,8	27,5	57,6	0,8

Kaynak: TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

(1) İnşaat sektörü sanayi içinde değerlendirilmiştir.

(2) Bakanlığın merkez muhasebe birimlerinde tahsil edilen ve ödenen tutarlar il ayrımları tabii tutulmaksızın Türkiye verisinde yer almaktadır.

b) Amaç

Bölgelerin potansiyellerinin harekete geçirilmesi, kendilerine özgü imkân ve kabiliyetlerinin yenilik temelinde geliştirilmesi, bölge dirençliliklerinin artırılması ve afet sonrası ekonomik ve sosyal iyileşmenin sağlanması yoluyla ülkemizin dengeli kalkınmasına azami katkının sağlanması ile bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Bölgesel kalkınmaya yönelik kurumsal yapı ve yönetim mekanizması etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.888)		
Tedbir 888.1. Kalkınma ajansları ve bölge kalkınma idarelerinin kurumsal kapasiteleri ve mevzuatı gözden geçirilerek etkinliklerinin artırılması yönünde düzenlemeler yapılacak, işbirlikleri artıracak ve merkezi yönetimle etkileşim ve koordinasyon mekanizmaları geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları	1. Kurumsal ve beşeri kapasitenin geliştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 888.2. Bölgesel gelişme politikalarının tasarım ve uygulama aşamalarında karar destek süreçlerini güçlendirecek araştırma ve analizler gerçekleştirilecek, bölgesel farklılıkların ölçülmesine yönelik istatistik altyapı geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Kalkınma Ajansları	1. YER-SİS Projesi Karar Destek Sisteminde iyileştirme çalışmaları yapılacaktır. 2. Düzey-2 bazında bölgesel girdi-çıktı tabloları oluşturularak bölgesel analiz raporları hazırlanacaktır. 3. Kalkınma Ajanslarının mevcut mali destek uygulamalarına ilişkin etki değerlendirme çalışmaları yürütülecektir. 4. İllerin sosyo-ekonomik gelişmişliğini ölçmek amacıyla İL SEGE çalışması yürütülecektir.
Bölgelerin kalkınmasında yeşil ve dijital dönüşüme yönelik altyapı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.893)		
Tedbir 893.2. Yeşil ve dijital dönüşüm konusunda bölgelerin potansiyel ve ihtiyaçları çerçevesinde stratejileri oluşturulacak, dönüşümden en çok etkilenecek sektörlerle yönelik analizler yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Düzey-2 bölgelerin yeşil dönüşüm ve dijital dönüşümden en çok etkilenecek sektörlerine dair analizleri de içeren stratejiler hazırlanacaktır.
Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerden etkilenen illerin sosyoekonomik kalkınmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.894)		
Tedbir 894.1. Depremden etkilenen bölgede kısa, orta ve uzun vadeli ekonomik, sosyal ve kurumsal alanlarda yapılacak iyileştirmeleri kapsayan bölgesel gelişme stratejisi hazırlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Depremden etkilenen illeri kapsayan kalkınma ajansları tarafından bölgesel gelişme stratejileri hazırlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
En Yüksek Gelirli Bölgenin Kişi Başı Gelirinin En Düşük Gelirli Bölgenin Kişi Başı Gelirine Oranı	Oran	4,51(3)	4,25	4,10
En Düşük Değere Sahip Düzey-2 Bölgesinde İşgücüne Katılma Oranı	Yüzde	42,3	43,5	45,0

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) 2022 yılı verisidir.

2.4.8. Kırsal Kalkınma

a) Mevcut Durum

TÜİK verilerine göre Türkiye’de 2022 yılında yüzde 93,4 olan il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı, 2023 yılında yüzde 93’e düşmüştür. Buna karşılık, belde ve köylerde yaşayanların oranı yüzde 6,6’dan yüzde 7’ye yükselmiştir. TÜİK’in Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 2023 yılında belde ve köy nüfusu 5.973.085 kişi olmuştur. Cinsiyete göre köy nüfusunun 3.069.729’unu erkek, 2.903.356’sını kadın nüfusu oluşturmaktadır. Köylerimizde nüfus yaşlanmakta olup 65 yaş ve üzeri nüfus 617.340’ı kadın olmak üzere toplam 1.124.136 kişidir.

Köylerin yol ve içme suyu gibi temel altyapı ihtiyaçlarına yönelik 2005 yılında başlatılan KÖYDES Projesine 2005-2024 döneminde toplam 28,8 milyar TL ödenek tahsis edilmiştir. 2005-2023 döneminde kümülatif olarak 137.503 km köy yolu yapılmış ve onarılmıştır. 5.722 suyu olmayan ve 72.273 suyu yetersiz olan yerleşimlerde toplam 77.995 ünite içme suyu yatırımı yapılmıştır. Küçük sulama yatırımlarıyla 96 bin hektar tarım alanı sulamaya açılmış, 99 bin çiftçi ailesi bu sulama yatırımlarından yararlanmıştır. Atıksu işlerinde 1.256 foseptik ve 67 atıksu arıtma yapılmıştır.

İskân yatırımları kapsamında yeniden yerleşim işleri On İkinci Kalkınma Planında önemli bir yer tutmuştur. Kırsal iskân projeleri ile çeşitli nedenlerle yerleri kamulaştırılan (afet, baraj yapımı gibi) hanelerin yeniden iskânı yapılmaktadır. Bu kapsamda son yıllarda yürütülen en önemli projeler; Yusufeli Barajı Yeniden Yerleşim İşleri ve Mersin Alaköprü Barajı Yeniden Yerleşim İşleri Projeleridir.

2019 yılında yüzde 17,4 olan tarım istihdamının toplam istihdam içindeki payı Temmuz 2024 itibarıyla yüzde 14,6 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde tarımsal istihdam 4,9 milyon kişiden 4,7 milyon kişiye gerilemiştir. Bu durum, hizmetler ve sanayi sektörlerinin istihdam içerisindeki payını artırdığını göstermektedir.

Ülkemizde kırsal ekonominin temelini oluşturan tarımsal üretim aile çiftçiliğine dayalı olarak sürmektedir. Proje bazlı sunulan kırsal kalkınma destek programlarında çeşitlilik artmıştır.

Kırsal kalkınmanın desteklenmesi kapsamında; Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP), IPARD Eş Finansman Ödemeleri, Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Desteği, Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemine Katılım Primi Desteği (ÇMVA), Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi ve Uzman Eller Proje Desteği verilmektedir.

IPARD uygulamaları kapsamında 18 Eylül 2024 tarihi itibarıyla toplam hibe miktarı 45,5 milyar TL, tamamlanan toplam proje sayısı 25.292, devam eden proje sayısı 1.014, desteklenen genç yatırımcı sayısı 13.636, desteklenen kadın yatırımcı sayısı 6.427 ve

oluşturulan toplam istihdam 102.400 kişi olmuştur. IPARD III uygulamaları kapsamında 2024 yılında teklif çağrısına çıkmıştır.

KKYDP kapsamında kırsal alanda ekonomik ve sosyal yapıyı geliştirmek, küçük ve orta ölçekli işletmelerin tarıma dayalı sanayi entegrasyonunu sağlamak ve yeni teknolojilerin üreticiler tarafından kullanılmasının yaygınlaştırılması amacıyla gerçek ve tüzel kişilere yüzde 50 hibe desteği verilmiştir. 2006 yılından bugüne kadar tamamlanan 18.110 projeye 5,9 milyar TL hibe ödemesi yapılmış, 12,6 milyar TL tutarında yatırım faaliyete geçirilmiş ve bu projelerle 122.489 kişiye istihdam sağlanmıştır.

Ekonomik altyapı yatırımları içerisinde yer alan el sanatları ve kırsalda bilişim uygulamaları için hibe desteklerinin sağlanmasına devam edilmiş, 2023 yılında 17 projeye 3,7 milyon TL hibe desteği verilmiştir. Tarım ve kırsal kalkınma destek sisteminde, aile işletmelerinin rekabetçi ve verimli bir üretim altyapısına kavuşturulmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Ekim 2024 itibarıyla Kırsal Kalkınmada Uzman Eller Projesi ile 1.292 hak sahibine toplam 319,1 milyon TL hibe ödemesi yapılmış, bu desteklerle 380,8 milyon TL tutarında yatırım yapılmıştır.

b) Amaç

Kırsal kesimde üretken işgücü oluşturularak ekonominin canlandırılması, sürdürülebilir doğal kaynak yönetiminin sağlanması ve yaşam kalitesinin artırılması suretiyle nüfusun kırsalda tutundurulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Açıklama
Yöreye ve mekâna özgü özellikler dikkate alınarak kırsal alanlarda yaşam kalitesinin artırılması için kamu hizmet sunumu iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.896)		
Tedbir 896.1. Kır ve kentin etkileşimini sağlayan ulaşım, iletişim ve enerji altyapısı güçlendirilecek, Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES) kapsamında köylerde ulaşım, kanalizasyon, içme suyu ve atık su altyapısının iyileştirilmesi sağlanacak, suyun etkin kullanılmasına yönelik proje ve uygulamalar sürdürülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İl Özel İdareleri	1. KÖYDES Projesi kapsamında 51 ilin yol, içme suyu, tarımsal sulama ve atıksu projeleri desteklenecektir. 2. Köy envanterine ilişkin sayısal verilerin KÖYDES Yatırım İzleme Sistemine aktarılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 896.2. Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerden etkilenen kırsal alanlarda coğrafi, sosyal ve kültürel koşulları dikkate alan güvenli yerleşim alanları oluşturulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İl Özel İdareleri	1. Depremlerden etkilenen kırsal alanlarda coğrafi, sosyal ve kültürel koşulları dikkate alan afetlere dirençli yerleşim alanları oluşturulacaktır.
Tedbir 896.3. Kamulaştırma yapılan yerlerin iskanında yerleşim yeri seçiminde kamu harcamalarını asgariye indirmeye yönelik tedbirler alınacak ve hak sahipliğine ilişkin iskan mevzuatında düzenleme yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, DSİ	1. Kamulaştırma yapılan yerlerin iskanında kamu harcamaları asgariye indirilecek, bu doğrultuda iskan mevzuatında gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

Kırsalda nüfus kaybını önlemek ve tersine göçü sağlamak için beşeri ve sosyal sermaye geliştirilerek istihdam imkânları iyileştirilecek ve ekonominin çeşitlendirilmesi yoluyla kırsal alanların çekiciliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.897)		
Tedbir 897.1. Kırsalda başta kadınlar ve gençler olmak üzere özel politika gerektiren gruplara yönelik yenilikçi sosyal programlar hayata geçirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı	1. Kadın, genç ve çocuklara yönelik kırsal alanda yürütülen projelere devam edilecektir.
Tedbir 897.3. Kırsalda yoksulluğun azaltılması amacıyla ölçek ve dayanışma ekonomisine önem verilerek üretici örgütleri sektörel işbirliği, satış ve pazarlama, üretim teknikleri, finansman ve mevzuat gibi konularda eğitimlerle desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Kırsalda yoksulluğun azaltılması amacıyla ölçek ve dayanışma ekonomisine önem verilerek üretici örgütleri sektörel işbirliği, satış ve pazarlama, üretim teknikleri, finansman ve mevzuat gibi konularda eğitimlere devam edilecektir.
Tedbir 897.5. Kırsal mahalle, köy ve orman köylerinin sürdürülebilir geçim kaynaklarının oluşturulması için aile işletmelerine yönelik destekler geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Aile işletmeciliği faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik altyapı yatırımlarına KKYDP kapsamında hibe desteği verilecektir.
Kırsal kalkınma destekleri çiftçi ve üretkenlik odaklı programlanacak, uygulanan farklı destekler arasında koordinasyon sağlanarak uygulamada tamamlayıcılık ve etkinlik artırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 898)		
Tedbir 898.1. Kırsal desteklerde verimliliğin artırılması, mükerrer uygulamaların önüne geçilmesi ve şeffaflığın sağlanması için etki analizleri yapılacak, destek programları arasında bütünlük sağlanmasına yönelik uygulama usulleri iyileştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Destek programları arasında bütünlüğün sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. KKYDP, Uzman Eller Projeleri ve Lisanslı Depoculuk Desteklemeleri uygulamalarının etki analizleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 898.2. IPARD III döneminde tarımsal işletmelerin fiziki varlıkları, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, kırsal alanda kamu altyapı yatırımları ile kırsalda çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve tarım/çevre tedbirlerinin desteklenmesine devam edilecek ve IPARD kapsamında Yerel Kalkınma Stratejileri (LEADER) uygulanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, AB Başkanlığı, TKDK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. IPARD III Programı döneminde tarımsal işletmelerin fiziki varlıkları, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, kırsal alanda kamu altyapı yatırımları, kırsalda çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ile tarım-çevre tedbirlerinin desteklenmesine devam edilecektir. 2. Yerel Kalkınma Stratejileri (LEADER) uygulanacaktır.

Kırsala yönelik istatistiki altyapı coğrafi bilgi sistemi tabanlı olarak iyileştirilecek ve mevzuat uyumu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p. 900)		
Tedbir 900.1. Kır-kent tanımı ülkemizin idari yapılanmasına uygun şekilde ve demografik ve ekonomik özellikleri dikkate alınarak geliştirilecek, kırsal istatistikler il ve ilçe bazında alt kırılımları da içerecek şekilde üretilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, STK'lar	1. Kırsal istatistiklerin il ve ilçe bazında alt kırılımları da içerecek şekilde üretilmesine devam edilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
KÖYDES ve KİRDES Kapsamında Yapılan Köy Yolu Uzunluğu (Kümülatif)	km	137 503	138 580	140 080
Köylerde İçme Suyu Tesisi Yapılan ve Yenilenen Ünite Sayısı (Kümülatif)	Adet	77 995	79 050	80 932

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.5. ADALETİ ESAS ALAN DEMOKRATİK İYİ YÖNETİŞİM

2.5.1. Adalet Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Program döneminde adalet hizmetlerinin sunumunda etkinliğin artırılması, adalete erişimin güçlendirilmesi ve kolaylaştırılması amacıyla önemli adımlar atılmış, adalet hizmetlerinin sunumunda beşeri ve fiziki kapasite artışları sağlanmıştır. Bu kapsamda yargı reformu paketlerinin çıkarılmasına devam edilmiş ve diğer düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Şubat 2023 tarihli depremler nedeniyle genel hayata etkili afet bölgesi olarak kabul edilen yerlerde, bazı idari davaların daha hızlı sonuçlandırılması amacıyla, bu depremlerin ve akabinde meydana gelen depremlerin etkisiyle oluşan hasarlarla bağlantısı olması kaydıyla, hak sahipliğine ilişkin işlemler hariç olmak üzere hasar tespit raporlarına dayalı olarak tesis edilen idari işlemlere karşı açılan iptal davalarında yeni bir usul getiren 7471 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 9 Kasım 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kamuoyunda Sekizinci Yargı Paketi olarak bilinen 2 Mart 2024 tarihli ve 7499 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla; Ceza Muhakemesi Kanunu ve İcra İflas Kanununda düzenleme yapılarak kanun yolları bakımından daha önce gün olarak belirlenmiş olan süreler hafta olarak belirlenmiş, itiraz, istinaf ve temyiz başvuru süresi gerekçeli kararın tebliğinden itibaren iki hafta olarak tespit edilmiştir. Suçla daha etkin mücadele edilebilmesi ve caydırıcılığın sağlanması amacıyla Türk Ceza Kanununda değişiklik yapılarak bir günlük adli para cezasının tutarı yirmi Türk lirasından yüz Türk lirasına, üst tutarı ise yüz Türk lirasından beşyüz Türk lirasına

yükseltilmiştir. Ayrıca nispi nitelikte olmayan adli para cezalarında alt sınır ikibinbeşyüz Türk lirası, üst sınır ise beşyüzbin Türk lirası olarak yeniden düzenlenmiştir. Yine Türk Ceza Kanununda yapılan değişiklikle suç işlemek amacıyla kurulan örgütlerde, örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işleme fiili müstakil bir suç olarak düzenlenmiş ve ayrıca hapis cezası öngörülmüştür. Ceza Muhakemesi Kanununda yapılan değişiklikle koruma tedbirleri nedeniyle tazminat istemlerinin kapsamı genişletilmiştir. Ayrıca Kişisel Verilerin Korunması Kanununda değişiklik yapılarak özel nitelikli kişisel verilerin işlenmesinin yasak olduğuna dair hüküm muhafaza edilirken bu verilerin işlenmesinin mümkün olduğu haller düzenlenmiştir.

Serbest avukatlara, Avukatlık Kanununun 35'inci maddesinin birinci ve üçüncü fıkrası ile alternatif uyuşmazlık çözüm yolları kapsamında yürütülen mesleki faaliyetler sırasında edinilen bilgiler hariç olmak, savunma hakkı ile hukuki dinlenilme hakkı bakımından diğer kanun hükümlerine aykırı olmamak ve yalnızca avukatların yapabileceği işlerle ilgili olarak Avukatlık Kanununun 36'ncı maddesi hükümleri saklı kalmak kaydıyla, taşınmaz alım satımı, sınırlı ayni hak kurulması ve kaldırılması, şirket, vakıf ve dernek kurulması, birleştirilmesi ile bunların idaresi, devredilmesi ve tasfiyesi işlerine ilişkin finansal işlemlerin gerçekleştirilmesi, banka, menkul kıymet ve her türlü hesaplar ile bu hesaplarda yer alan varlıkların idaresi işleriyle sınırlı olmak üzere, Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun hükümlerine göre malvarlığının yasa dışı yollardan elde edildiğine veya yasa dışı amaçlarla kullanıldığına dair şüpheli işlemleri ihbar yükümlülüğü getiren 7521 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 26 Temmuz 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Vergi davaları, tam yargı davaları ve idari işlemlere karşı açılan iptal davaları hakkında istinaf ve temyiz yoluna başvurulmasına dair parasal sınırların yeniden düzenlenmesine ilişkin hükümler öngören 7524 sayılı Vergi Kanunları ile Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 2 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Hâkim ve savcı yardımcılarının atanmalarını, hâkimliğe veya Cumhuriyet savcılığına atanacak şekilde ayrılmasını, yargı mercilerindeki görev, sorumluluk ve yetkileri ile çalışma usul ve esaslarını ve yardımcılığın süre ve dönemlerini düzenleyen Hâkim ve Savcı Yardımcılığı Yönetmeliği 7 Mayıs 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı ile İdari Yargı Ön Sınavının yapılma şekline ilişkin usul ve esaslar ile bu sınavlara ilişkin diğer hususları belirlemeyi amaçlayan Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı ve İdari Yargı Ön Sınavı Yönetmeliği 8 Mayıs 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yönetmelik hükümlerine aykırılık halinde, önceden var olan uyarı yazısı gönderme usulünü kaldıran, internet paylaşımlarına ilişkin yeni düzenlemeler öngören, avukatların birden fazla büro edinmesini ve şube açmasını yasaklayan, avukatlık bürosunda bir avukat için birden fazla tabela kullanılamayacağını öngören Türkiye Barolar Birliği Reklam Yasağı Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 9 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Program döneminde adalet hizmetlerinin sunumunda beşeri kapasite artırılmıştır. 8 Ekim 2024 tarihi itibarıyla hâkim ve Cumhuriyet savcısı sayısı 24.742 olup bunların 16.956'sı hâkim, 7.786'sı ise Cumhuriyet savcısıdır. Adli hizmetlerde çalışan adalet personeli sayısı ceza infaz kurumları hariç 96.053'tür. Ceza infaz kurumlarında çalışan personel sayısı ise 85.473'tür. Ekim 2024 itibarıyla ülkemizde 193.007 avukat bulunmaktadır. Avukatların 100.140'ı erkek, 92.867'si kadındır.

Vatandaşların adalete erişiminin güçlendirilmesi ve kolaylaştırılmasının en önemli unsurlarından biri olan adli yardım kapsamında yer alan zorunlu müdafî, beraat eden sanık lehine vekalet ücret ödemeleri ile hukuk mahkemelerinde tesis edilen ödemeler için Ocak-Ekim 2024 döneminde yaklaşık 3,2 milyar TL harcama yapılmıştır.

Yargının iş yükünü hafifleterek uyuşmazlıkların kısa sürede sonuçlandırılmasını amaçlayan alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden uzlaştırma kapsamında, 8 Ekim 2024 tarihi itibarıyla 3.571.853 dosya uzlaştırma bürolarına gönderilmiş, bunların 1.749.373'ü uzlaşmayla sonuçlanmıştır. 31 Aralık 2023 tarihi itibarıyla arabuluculukla anlaşma sağlanan dosya sayısı 3.490.206 iken, 8 Ekim 2024 tarihi itibarıyla bu sayı 4.110.433'e ulaşmış ve arabuluculuk müessesesi kapsamında çözümlenen uyuşmazlıkların sayısı yüzde 18 artmıştır.

Adalet hizmetlerinin sunumunda fiziki kapasitenin artırılması çalışmaları sürdürülmüştür. 8 Ekim 2024 tarihi itibarıyla adli ve idari yargı hizmetleri toplam 798 adalet binasında ifa edilmektedir. Adalet hizmeti verilen kapalı alan miktarı Ekim 2024 itibarıyla 5.792.082 m²'dir.

8 Ekim 2024 tarihi itibarıyla adli yargıda 8.368, idari yargıda ise 233 mahkeme bulunmaktadır. Ekim 2024 itibarıyla Bölge Adliye Mahkemeleri 17 ilde (Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya, Sakarya, Samsun, Trabzon, Van, Tekirdağ, Denizli), Bölge İdare Mahkemeleri ise dokuz ilde (Ankara, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Konya, Samsun, Adana, Bursa) faaliyettedir. Faaliyete geçirildiği 2016 yılında 477 olan istinaf mahkemeleri daire sayısı 8 Ekim 2024 itibarıyla 743 olmuştur.

Vatandaşların adalet hizmetlerine erişiminin kolaylaştırılması, mahkemelerde ihtisaslaşmanın sağlanması ve yargılamaların makul sürede sonuçlandırılması amacıyla 2024 yılında; adli yargıda 504'ü deprem bölgesinde olmak üzere toplam 2.449 yeni mahkeme kurulmuştur. Ankara, Hatay, İstanbul, Kahramanmaraş ve Van'daki idare mahkemeleri ile Ankara, İstanbul ve Şanlıurfa'daki vergi mahkemelerinin sayısı artırılmıştır. Bartın, Düzce, Burdur ve Karabük illerinde idare mahkemeleri kurulmuştur.

İcra dairelerinin etkinliğinin artırılması amacıyla geliştirilen yeni icra dairesi modeli kapsamında 2024 yılı içinde üç icra dairesi (Şanlıurfa, Büyükçekmece ve Manavgat) faaliyete geçirilmiş, böylece yeni icra dairesi modeli uygulanan yer sayısı 91'e yükselmiştir.

Son yıllarda ceza infaz kurumları ile tutukevlerinin sayısı ve kapasitesi artırılmıştır. 2024 yılında 640 kişi kapasiteli iki ceza infaz kurumu (Şanlıurfa E Tipi ve Bodrum A1 Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu) kapatılırken 3.202 kişi kapasiteli dört ceza infaz kurumu (Manisa L Tipi, Manisa 2 Nolu T Tipi, Akseki T Tipi ve Açık Ceza İnfaz Kurumu) hizmete açılmıştır. 8

Ekim 2024 tarihi itibarıyla tutuklu ve hükümlü sayısı toplamı 364.139 kişi, ceza infaz kurumlarının kapasitesi 297.121 kişidir. Ekim 2024 itibarıyla denetimli serbestlikten faydalanan kişi sayısı 436.027 olmuştur.

UYAP'la ülke genelinde tüm adli hizmetler elektronik ortamda yürütülmektedir. İfade ve savunma alınması ile duruşmalarda video kaydı alınması ve video konferans yönteminin kullanılmasını sağlayan Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) projesi devam etmekte olup Ekim 2024 itibarıyla 3.531 duruşma salonu ve 1.119 ceza infaz kurumu olmak üzere toplam 4.650 mahalde sistem kurulmuştur.

Hukuk bilincinin geliştirilmesi amacıyla temel eğitimde hukuk ve adalet dersinin seçmeli olarak verilmesine devam edilmektedir. Bu kapsamda, uygulamanın başladığı 2013-2014 eğitim öğretim yılından bugüne kadar bu dersi seçen öğrenci sayısı toplamda 1.147.799 olmuştur.

b) Amaç

Hukukun üstünlüğü ve hukuk devletinin gerekleri doğrultusunda, yargı süreçlerinin adil, hızlı ve etkin şekilde işlemesi, öngörülebilir olması, adalete erişimin kolaylaştırılması ve adalet sistemine duyulan güvenin daha da artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Anayasada güvence altına alınan temel hak ve özgürlükler güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.913)		
Tedbir 913.3. Ülkemizde insan hakları alanında çalışan kurumların kurumsal kapasiteleri geliştirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S), Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu	1. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna yapılan başvuruların çevrimiçi alınması amacıyla yazılım ve entegrasyon altyapısı güçlendirilecektir.
Tedbir 913.4. Ceza infaz personeline yönelik verilen insan hakları eğitimleri artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Uzaktan ve yerinden eğitim yöntemleriyle insan hakları eğitimi alan ceza infaz personeli ve eğitim sayısı artırılacaktır.
Tedbir 913.5. Ulusal insan hakları kurumlarına başvurunun etkin bir hak arama yolu olarak görülmesi için farkındalık artırıcı faaliyetler yürütülecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Panel, program ve eğitim seminerleriyle insan hakları konusunda vatandaşlara yönelik bilgilendirme çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 913.6. Ceza muhakemesi sürecinde başta kadın ve çocuklar olmak üzere mağdur odaklı adalet anlayışına uygun uygulamaların güçlendirilmesine devam edilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Aile mahkemesi ve çocuk mahkemesi kurulan ya da yeni oluşturulan ağır ceza merkezlerinde yeni adli görüşme odaları açılacaktır.

Tedbir 913.8. Uluslararası insan hakları mekanizmalarının gündeminde bulunan veya gündeme getirilmesinde yarar görülen konularda kabul edilecek kararlara ortak sunucu olma yönünde faaliyetler yürütülecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu	1. BM İnsan Hakları Konseyi ve BM Genel Kurulu III. Komitesi başta olmak üzere, BM çatısı altında mutad olarak ana veya ortak sunucusu olduğumuz kararlara yönelik, ayrıca yeni kararlara ana veya ortak sunucu olunmasına yönelik istişare ve değerlendirme süreçleri yürütülecektir.
Yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı ve şeffaflığı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.915)		
Tedbir 915.2. Hâkim ve savcılara ilişkin disiplin süreci hukuki öngörülebilirlik, hâkimlik teminatı ve hak arama hürriyeti çerçevesinde gözden geçirilecektir.	Hâkimler ve Savcılar Kurulu (S), Adalet Bakanlığı	1. Disiplin mevzuat taslağı nihai hale getirilecektir.
Başta kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler olmak üzere vatandaşların adalete erişimi kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.916)		
Tedbir 916.4. Adalet hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması için dijital teknolojiler daha fazla kullanılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. e-Devlet Kapısı üzerinden sunulan hizmetlere ilişkin UYAP portallarının yeni arayüz çalışmaları tamamlanarak kısıtlının taraf olduğu icra, hukuk ve idari yargıya ilişkin dava bilgilerinin vasi tarafından e-Devlet uygulamasında görülebilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 916.5. Tüm adalet hizmet binaları engellilerin kolay erişimine uygun hale getirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Adalet hizmet binalarının yaşlı ve engelli dostu, erişilebilir ve yeterli sosyal alanların bulunduğu şekilde dönüştürülmesine devam edilecektir.
Adli ve idari yargılama sürecinin etkinliği artırılacak, makul sürede yargılanma hakkı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.917)		
Tedbir 917.4. Elektronik tebligat yaygınlaştırılacak ve bu konuda vatandaşların farkındalığı artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Elektronik tebligat kullanması zorunlu olanların kapsamının genişletilmesi amacıyla kamu kurum ve kuruluşlarıyla ortak çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 917.7. Makul sürede yargılanma hakkının daha etkin korunmasına yönelik mahkemeler teşkilatı güçlendirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S), Hâkimler ve Savcılar Kurulu	1. İş yükü ve davaların ortalama görülme süreleri kapsamında yapılacak ihtiyaç analizi doğrultusunda yeni mahkemeler kurulacaktır.

Tedbir 917.8. İstinaf mahkemelerinin daire sayıları iş yükü ile orantılı biçimde ve ihtisaslaşmayı sağlayacak şekilde artırılabacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Hâkimler ve Savcılar Kurulu	1. İş yükü ve davaların ortalama görülme süreleri dikkate alınarak bölge adliye ve bölge idare mahkemelerinin daire ve hâkim sayıları artırılacaktır.
Tedbir 917.10. Bilirkişi sisteminin etkinliği artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Yargıtay ve Danıştay içtihatları doğrultusunda ihtiyaç duyulan alanlarda bilirkişilere yönelik eğitimler verilecektir.
Ceza adaleti sistemi bütüncül bir bakış açısıyla yeniden değerlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.919)		
Tedbir 919.2. Cumhuriyet savcılığı teşkilatında suç tiplerine göre uzmanlaşma sağlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. İhtisaslaşma çalışmaları kapsamında vücut dokunulmazlığına karşı suçlar ile 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ve uygulamaları konularında mesleki eğitimler verilecektir.
Yargıda dijital dönüşüm sürdürülecek, adalet hizmetleri alanında yapay zekânın kullanımı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.920)		
Tedbir 920.1. Yapay zekânın getirdiği imkânların dikkate alınması suretiyle karar destek sistemleri güçlendirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Yargılama faaliyetlerini destekleyici yapay zekâ temelli öneri sistemleri geliştirilecektir.
Hukuk eğitiminin kalitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.921)		
Tedbir 921.1. Hukuk fakültelerine girişte aranan başarı sıralaması aşamalı olarak yükseltilecektir.	YÖK (S), Adalet Bakanlığı	1. Hukuk fakültelerine yerleştirmede başarı sıralaması şartı artırılacaktır.
Tedbir 921.2. Etkili bir öğrenim metodu olarak hukuk klinikleri hukuk fakültelerinde yaygınlaştırılacaktır.	YÖK (S), Adalet Bakanlığı	1. Üniversitelerin hukuk fakülteleri bünyesinde hukuk klinikleri yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 921.3. Hukuki dayanak oluşturma ve hukuk yöntem biliminin tüm hukuk fakültelerinde zorunlu ders haline getirilmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Adalet Bakanlığı	1. Hukuk fakültelerinde, hukuki dayanak oluşturma ve hukuk yöntem bilimi derslerinin zorunlu ders olarak okutulması sağlanacaktır.
Adli tıp hizmetlerinin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.922)		
Tedbir 922.2. Yargı ve kolluk teşkilatları ile Adli Tıp Kurumu arasındaki iletişim güçlendirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Adli tıp ve adli bilimler alanında başta yargı ve kolluk teşkilatı olmak üzere ilgili kurum ve kuruluşların katılımıyla ulusal ve uluslararası bilimsel etkinlikler düzenlenecektir.

Yargıda ihtisaslaşma güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.923)

Tedbir 923.1. Etki analizi yapılarak ihtisas mahkemelerine ilişkin yeni ihtiyaç alanları belirlenecektir.

Hâkimler ve Savcılar Kurulu (S), Adalet Bakanlığı

1. Güncel talepler ve ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda etki analizi yapılarak yeni ihtisas alanları belirlenecektir.

2.5.2. Güvenlik Hizmetleri**a) Mevcut Durum**

Küresel jeopolitik riskler, iç ve dış kaynaklı terör tehditleri, uluslararası kitlesel düzensiz ve yasa dışı göç, örgütlü suçlar, uyuşturucu üretimi, ticareti ve kullanımındaki gelişmeler güvenlik birimlerinin ihtiyaçlarının hızlı ve etkin şekilde karşılanmasını, yerli ve milli sanayimizin geliştirilerek güvenlik ve savunmada dışa bağımlılığın azaltılmasını zorunlu kılmaktadır.

Program döneminde güvenliğin tüm yönleriyle ele alınarak huzur ve güven ortamının sağlanması, etkin bir yaklaşımla güvenlik hizmetlerinin sunumunda kalite ve etkinliğin artırılması ve güvenlik birimlerinin kapasitesinin güçlendirilmesi, güvenlikle ilgili yerli ve milli ürün ve teknolojilerin geliştirilmesi, suçla mücadele bilincinin geliştirilerek vatandaş katılımının sağlanması için yürütülen çalışmalara devam edilmiştir.

Sınır güvenliğinde etkinliğin artırılması, devam eden düzensiz göç hareketlerinin önlenmesi, yasa dışı giriş-çıkış, kaçakçılık başta olmak üzere sınır aşan suçların engellenmesi ve muhtemel terör faaliyetlerinin gerçekleşmeden önlenmesi amacıyla 2016 yılında başlatılan Sınır Fiziki Güvenlik Sistemleri projeleri kapsamında 20 Eylül 2024 tarihi itibarıyla 2.949 km olan kara sınırlarının yaklaşık yüzde 40'lık kısmını oluşturan 1.168 km'de güvenlik duvarı, yaklaşık yüzde 50'lik kısmını oluşturan 1.500 km'de devriye yolu çalışmaları tamamlanmıştır.

Sınır güvenliği kapsamında birinci derecede riskli olduğu değerlendirilen toplam 1.471 km uzunluğundaki Suriye ve İran sınırlarının yaklaşık yüzde 80'lik kısmını oluşturan 1.168 km'de güvenlik duvarı ve yaklaşık yüzde 85'lik kısmını oluşturan 1.254 km'de devriye yolu çalışmaları yürütülmüştür.

Düzensiz göç, kaçakçılık ve terörle mücadele bakımından önem arz eden Irak sınırındaki Habur ve Hezil Çayları boyunca yaklaşık 33 km'lik kısımda sedde ve yüksek güvenli panel çitin 23,5 km'lik kısmı tamamlanmıştır. Hakkâri Derecik bölgesinde fiziki engel sistemi yapım çalışmaları projelendirme aşamasındadır.

2017–2024 yılları arasında yapılan çalışmalarla 1.182 km'lik doğu sınırimızda yer alan Ağrı'da 81 km, Iğdır'da 54 km, Hakkâri'de 19 km ve Van'da 177 km olmak üzere 560 km olan İran sınırının toplam 331 km'sinde güvenlik duvarı ve 343 km devriye yolu çalışmaları tamamlanmıştır. Van sınır hattında 46 km'lik güvenlik duvarı ve devriye yolu yapımına devam edilmekte olup 2024 yılı içinde 8 km güvenlik duvarı tamamlanmıştır.

Tüm sınırlarımızın 1.053 km'lik kısmında sınır aydınlatma sistemi ile 368 km'lik kısmında kamera ve algılayıcı sistem bulunmaktadır. 2024 yılında Suriye sınırının 229 km'lik kısmında kurulacak aydınlatma sistemi için ihale ve yapım çalışmaları devam etmektedir.

Yüksek teknolojik özelliklere sahip termal kamera sistemlerinin daha etkin kullanılabilmesi için doğu ve güneydoğu sınırlarımızda 2023 yılı sonu itibarıyla 173 olan asansörlü kule sistemi sayısının 2024 yılı sonuna kadar 198'e ulaşması beklenmektedir.

Doğu ve batı sınırlarımızdaki teknolojik gözetleme sistemlerinin enerji ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için 2018 yılından bugüne kadar 598 km enerji nakil hattı yapılmıştır. 62 km enerji nakil hattı yapımı devam etmektedir.

Bulgaristan ve Yunanistan sınırlarında sınır güvenliğinin iyileştirilmesi için 2023 yılında başlatılan Trakya Sınır Fiziki Güvenlik Sistemleri Projesi kapsamında 223 km devriye yolu çalışması tamamlanmış olup 67 km'lik kesimde yapım çalışmaları devam etmektedir. Söz konusu sınır hattında fiziki engel, aydınlatma ve algılayıcı sistemler ile kule, kamera ve diğer güvenlik sistemlerine yönelik çalışmalar projelendirme ve ihale aşamasındadır.

Kitlesel, düzensiz ve yasa dışı göçle birlikte demografik açıdan bir dönüşümün meydana geldiği ve bu dönüşümün de sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi, çevresel, sağlık, istihdam gibi pek çok unsurla birlikte toplumsal huzur ve güven ortamına yönelik bir sorun potansiyeli taşıdığı; düzensiz kitlesel göç tehdidinin, mevcut yabancı nüfus sayısının ve belirli bölgelerde yoğunluğunun artmasının güvenlik açısından risk oluşturduğu görülmektedir. Göç yükü, risk ve tehlikeleriyle etkin bir şekilde mücadele edilmesi yönünde yapılan çalışmalara devam edilmiştir. Ancak söz konusu risklerin dikkate alınarak ulusal güvenlik kapsamında göçe ilişkin politikaların geliştirilmesi, izlenmesi ve bu yönde uluslararası işbirliğinin artırılması önemli ve gerekli görülmektedir.

1 Eylül 2023 - 18 Eylül 2024 tarihleri arasında acil çağrı merkezlerine toplam 106.650.085 çağrı gelmiştir. Bu çağrıların yüzde 33,04'ü asıllı, yüzde 28,40'ı asılsız, yüzde 38,56'sı ise anons sırasında kapanan çağrı olarak gerçekleşmiştir. Kocaeli ve İzmir 112 Acil Çağrı Merkezleri ile Ankara Acil Çağrı Hizmetleri Koordinasyon Merkezi inşaatlarının yanı sıra Kırşehir ve Kocaeli Acil Çağrı Merkezi donanım ve tefrişat işlerine devam edilmektedir. 81 İl Valiliği tarafından Eylül 2024 itibarıyla 12.131 acil çağrı personeline eğitim verilmiş ve 112 Acil Çağrı Merkezlerince tanıtım faaliyetleri kapsamında 4.786.073 materyal dağıtılmıştır.

Kent Güvenlik Yönetim Sistemleri (KGYS) kapsamında, Eylül 2024 sonu itibarıyla Emniyet Genel Müdürlüğü sorumluluk alanındaki tüm il merkezlerinde ve 922 ilçede 26.883 KGYS noktasında 89.972 KGYS kamerası, 3.738 Plaka Tanıma Sistemi (PTS), 400 Mobil Plaka Tanıma Sistemi (MPTS); Jandarma Genel Komutanlığı sorumluluk bölgesindeki 12 ilde ve 20 ilçede 239 KGYS noktasında 821 KGYS kamerası, 305 PTS, 464 MPTS olmak üzere toplam 90.793 kamera ile 27.122 KGYS noktası, 4.043 PTS, 864 MPTS noktası bulunmaktadır.

81 ilde faaliyette olan Narkotimler 20 Eylül 2024 tarihi itibarıyla 60.236 olmak üzere, kurulduğu 2015 yılından günümüze kadar toplam 475.733 olaya müdahale etmiştir.

2023 yılı sonunda 362.096 olan özel güvenlik personeli sayısı Eylül 2024 sonu itibarıyla 374.420 olmuştur.

TÜİK verilerine göre asayiş hizmetlerinden vatandaş memnuniyet oranı 2023 yılında yüzde 74,6 olmuştur. Yaşadığı çevrede gece yalnız yürürken kendini güvende hissedenlerin oranı 2022 yılında yüzde 51, 2023 yılında yüzde 54,6 olmuştur. Bunun içinde kadınların oranı sırasıyla yüzde 44,1 ve yüzde 48,2, erkeklerin oranı ise yüzde 58 ve yüzde 61,2 olarak

gerçekleşmiştir. Bireylerin kendini evinde yalnızken güvende hissetme oranlarına bakıldığında bu oranın 2022 yılında yüzde 64,7 iken 2023 yılında yüzde 66,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bunun içinde kadınların oranı sırasıyla yüzde 64,6 ve yüzde 66,4, erkeklerin oranı ise yüzde 64,8 ve yüzde 67,5 olmuştur. Güvenlik güçlerinin (Polis veya Jandarma) hizmetleriyle ilgili memnuniyet oranları, olaylara zamanında müdahale noktasında 2022 yılında yüzde 70,3, 2023 yılında yüzde 70,1, vatandaş davranışından memnuniyet açısından 2022 yılında yüzde 72,4, 2023 yılında yüzde 73,3, verilen trafik hizmetinden memnuniyet noktasında 2022 yılında yüzde 70,1, 2023 yılında yüzde 69 olarak gerçekleşmiştir. Olaylara zamanında müdahale ve trafik hizmetleri açısından gelişme sağlanması önem arz etmektedir.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığınca 2012 yılında başlatılan İkaz ve Alarm Sistemi (İKAS) çalışmaları kapsamında çeşitli şehirlerde bulunan ve halkı tehlikeler karşısında uyarmak amacıyla kurulan, ekonomik ve teknik ömürlerini tamamlamış olan eski tip siren sistemlerinin yeni teknoloji ürünü gelişmiş siren sistemleriyle yenilenmesine devam edilmiştir. Bu kapsamda 2024 yılında Kocaeli, Sakarya ve Kastamonu illerinde yerli siren sistemi kurulum çalışmalarının tamamlanması beklenmektedir.

Son yıllarda yaygınlaşan metamfetamin maddesinin, önümüzdeki süreçte uyuşturucuyla en büyük mücadele alanı olacağı öngörülmektedir. 2024 yılında da uyuşturucuyla mücadelede bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları geliştirilerek yürütülmüştür.

Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2028) 7 Eylül 2024 tarihli ve 32655 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer (KBRN) Strateji Belgesi ve Eylem Planı taslağının hazırlık çalışmaları yürütülmüştür.

Emniyet Genel Müdürlüğünce yürütülmekte olan Biyometrik Veri Yönetim Sistemi projesi 2024 yılı içerisinde tamamlanacak olup Milli Balistik Test Merkezinin kurulması çalışmalarına devam edilmektedir.

8 Kasım 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Milli Savunma Bakanlığınca Yabancı Ülke ve Kuruluşlara Yapılacak Savunma ve Güvenlik Amaçlı Hibe ve Yardım Ödemelerine İlişkin Esaslar Hakkında Yönetmelik ile ülkemiz adına yabancı ülke ve kuruluşlara savunma ve güvenlik amaçlı hibe ve yardımlar kapsamında yapılacak ödemelere ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir.

25 Mayıs 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Afet ve Acil Durum Tatbikatları Hakkında Yönetmelikle afetlere ve acil durumlara hazırlık amacıyla düzenlenecek olan yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası müdahale tatbikatlarının planlama ve icrasında uygulanacak usul ve esaslar belirlenmiştir.

5 Temmuz 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle hizmet içi ve alan eğitimlerinin bizzat Bakanlıkta birlikte Bakanlıktan faaliyet izni alan özel eğitim kurumlarınca da verilebileceğine ilişkin düzenleme yapılmıştır.

1 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Dış Kaynaktan Muvazzaf Astsubay Temin Yönetmeliğinin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Yönetmelik ile Dış Kaynaktan Muvazzaf Astsubay Temin Yönetmeliği yürürlükten kaldırılmıştır.

14 Eylül 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Türk Silahlı Kuvvetleri, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığının Savaş Şartları ile Olağanüstü Durumlarda Besleme Desteği İhtiyaçlarının Karşılmasına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle personelin dehidrasyona maruz kalmaması için erzak tablosuna elektrolit destek ürünü eklenmiştir.

2024 yılında uluslararası kuruluşlarla ve çeşitli ülkelerle ikili güvenlik ve işbirliği anlaşmaları yapılmıştır. Ayrıca Avrupa Birliğinin Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) fonlarından yararlanılarak Avrupa Birliği fonlarının kullanılmasında güvenlik gereklerinin öncelikle dikkate alınması, geçici koruma altındaki nüfus yükünün diğer ülkelerle paylaşılmasına yönelik politika ve projelere öncelik verilmesi gereği önemini korumaktadır.

b) Amaç

Hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde güvenliğin tüm yönleriyle ele alınarak huzur ve güven ortamının sürdürülebilir kılınması, vatandaş odaklılık, şeffaflık, hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda ve etkin bir yaklaşımla güvenlik hizmetlerinin geliştirilmesi, güvenlikle ilgili ürün ve teknolojilerde kendine yeterliliğin güçlendirilmesi ve suçla mücadele bilincinin artırılarak vatandaş katılımının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sınır güvenliğinin etkinliği artırılacak, teknolojik ve fiziki altyapı geliştirilecek, sınır yönetimi alanında ortak analiz ve raporlama çalışmalarının yapılabilmesi amacıyla veri toplama kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 926)		
Tedbir 926.1. Kara sınır güvenliğinin sağlanması için risk değerlendirmesine dayalı güvenlik duvarı, gözetleme kulesi, algılayıcı sistemler, güvenlik yolları gibi gerekli fiziki ve teknolojik güvenlik sistemleri geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı	1. 148 km güvenlik yolu yapılacaktır. 2. 200 termal kamera sistemi, 21 km sabit gözetleme sistemi kurulacaktır.
Tedbir 926.2. Kıyı sınır güvenliği için gerekli karakol, liman, rıhtım, makine ve teçhizat altyapısı güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Savunma Sanayii Başkanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Sahil güvenlik görevlerinin etkinliğinin artırılması ve özellikle kıyıya yakın sularda görev icra edilmesi kapsamında bütçe imkânları çerçevesinde altı kontrol botu alınacaktır.
Tedbir 926.3. Sahil Güvenlik Yönetim Sistemi Projesiyle Türk deniz yetki alanlarında teknolojik gözetleme, tespit ve teşhis imkân ve kabiliyeti artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Elektro optik gözetleme kapasitesi olan bir sahil gözetleme istasyonu kurulacaktır.

Tedbir 926.4. Veri paylaşım altyapısı oluşturularak paydaş kurumlarla veri bütünlüğü sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Göç İdaresi Başkanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Sahil-Net Deniz Projesi kapsamında Marmara Denizi, Akdeniz ve Karadeniz sorumluluk sahalarında yüzer unsurlar ve sahil tesislerinin iletişim altyapısının güçlendirilmesi amacıyla sözleşme, dokümantasyon ve keşif/inceleme faaliyetleri tamamlanacaktır. 2. Otomatik Parmak İzi ve Avuç İzi İnceleme Sistemi (APFİS) entegrasyonu ile DNA ve BALİSTİK entegrasyonlarında irtibat sayıları geçen yıla göre yüzde 5 artırılabacaktır.
Tedbir 926.5. Yasadışı göçle mücadelede etkinlik artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Jandarma Genel Komutanlığı	1. Jandarma Genel Komutanlığında suçla mücadelede mesleki gelişim planı ve projeler kapsamında görev etkinliğini artırmak için eğitim verilecek personel sayısı artırılacaktır.
Güvenlik tehdit ve risklerine karşı önetkin bir yaklaşımla gerekli önlemler alınacaktır. (Kalkınma Planı p. 927)		
Tedbir 927.1. Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer (KBRN) tehlike ve tehditlere karşı ülkemizin müdahale kapasitesi güçlendirilecek, gerekli korunma ve savunma önlemleri geliştirilecek, eylem planlarının etkinliği artırılacak, savunma araçları ve yöntemleri, riskli bölgeler başta olmak üzere ülke düzeyinde geliştirilerek yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, AFAD, Jandarma Genel Komutanlığı, Nükleer Düzenleme Kurumu, Sağlık Bilimleri Üniversitesi	1. İl Afet ve Acil Durum Müdürlüklerinde çalışan KBRN personeline yönelik KBRN ekipman operatör eğitimi düzenlenecektir. 2. İlgili kurum ve kuruluşların katılımıyla ulusal düzeyde KBRN masa başı tatbikatı düzenlenecektir. 3. KBRN standart operasyon prosedürleri güncellenecektir. 4. Jandarma Kriminal Başkanlığı tarafından 24 personele KBRN tehdidi içeren patlayıcı madde olaylarına müdahale kursu verilecektir.
Tedbir 927.2. Örgün ve yaygın eğitim programlarında, farklı iletişim ortamlarında KBRN konusunda kamuoyunun bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD	1. AFAD kurumsal internet sitesinde yer alan KBRN bölümü güncellenecektir.
Tedbir 927.3. Ülkemizin güvenliğini tehdit eden akımlarla önetkin bir yaklaşımla mücadele edilebilmesi için akademik çalışmalar ve analizler yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ülkemizin güvenliğini sosyal medya aracılığıyla tehdit eden akımlarla mücadeleye yönelik yapılan çalışmalar ilgili kurumlarla paylaşılacaktır.

Tedbir 927.4. Tüm suç türlerine karşı risk ve tehdit değerlendirmesi, suç potansiyeli incelemesi yapılarak suçun önlenmesi konusunda gerekli tedbirler alınacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Eğitim/öğretim kurumları ve diğer kurum/kuruluşlarda yüz yüze ve çevrimiçi seminer faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 2. Yolcu taşıma dijital ekranlarında SİBERAY bilgilendirici ve uyarıcı kamu spotları yayımlanacaktır. 3. Güvenlik tehdit ve risklerine karşı @SiberayEGM sosyal medya hesaplarından uyarıcı ve bilgilendirici içerik paylaşımları yapılacaktır. 4. www.siberay.com internet sitesinde olası tehdit ve risklere karşı bilgilendirici içerikler sunulacaktır. 5. Uyuşturucu kullanma suçuna ilişkin riskin yoğun olduğu illerde onaylanan risk yönetim planları çerçevesinde risk yönetimi çalışmaları yapılacak ve uyuşturucu kullanma suçuyla ölçülebilir bilimsel yöntemler kullanılarak mücadele edilecektir. 6. Kadına karşı fiziksel şiddet suçlarına ilişkin riskin yoğun olduğu illerde onaylanan risk yönetim planları çerçevesinde risk yönetimi çalışmaları yapılacak ve bahse konu suçlarla ölçülebilir bilimsel yöntemler kullanılarak mücadele edilecektir. 7. Aile içi istismar suçlarına ilişkin risk yönetim planları çerçevesinde bahse konu suçlarla ölçülebilir bilimsel yöntemler kullanılarak mücadele edilecektir.
Güvenlik hizmetlerinin sunumunda kalite ve etkinlik artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.928)		
Tedbir 928.3. Güvenlik hizmetlerinde kullanılan yazılım, donanım, araç-gereç ve taşıtların yerlilik oranı artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Jandarma Genel Komutanlığı	1. Geliştirilen ürün ve yazılımlar takip edilerek gelişimlerine katkı sağlanacak ve yeterlilik seviyesine ulaşan yerli ve milli ürünler Jandarma Genel Komutanlığı envanterine kazandırılacaktır. 2. Siber güvenlik ürünlerinde yerli ve milli akredite olmuş çözümlerle çalışılacaktır.
Tedbir 928.4. 112 Acil Çağrı Merkezlerinde hizmet standartlarının ve kalitesinin yükseltilmesi sağlanacak, 112 tek numara farkındalığının artırılması için tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. 112 Acil Çağrı Merkezlerinin kapasitesi artırılacaktır. 2. 112 Acil Çağrı Merkezleri bakım onarım işlemleri gerçekleştirilecektir. 3. Ankara Acil Çağrı Hizmetleri Koordinasyon Merkezi binasının inşaatına başlanacaktır. 4. 112 tek numara farkındalığının artırılması için tanıtım çalışmaları yapılacaktır.

Tedbir 928.5. Arama kurtarma platformu ve teçhizatlarının teknolojik imkânlarının geliştirilmesiyle denizlerde arama kurtarma kapasitesi artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Milli Sahil Güvenlik Gemisi Tedarik Sözleşmesi imzalanacaktır. 2. Sahil Güvenlik Komutanlığının denizde arama kurtarma kapasitesini artırmak amacıyla bir Dalış, Emniyet, Güvenlik, Arama ve Kurtarma (DEGAK) Timi teşkil edilecektir.
Tedbir 928.6. Kent Güvenlik Yönetim Sistemi, Plaka Tanıma Sistemi ve Mobil Plaka Tanıma Sistemi yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Savunma Sanayii Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı	1. 600 KGYS ve 200 PTS noktalarında kurulum, genişleme ve modernizasyon yapılacaktır. 2. J/KGYS Faz-1 kapsamında 25 il, 109 ilçe, 1.650 noktanın tamamı devreye alınacaktır. 3. J/KGYS Faz-2 kapsamında 45 il, 314 ilçe, 2.600 noktada kurulum çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 928.7. Milli Balistik Test Merkezinin yapımı tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Milli Balistik Test Merkezi yapımının yüzde 75'lik kısmı tamamlanacaktır.
Tedbir 928.8. Güvenlikle ilgili veri paylaşımı ve ortak bilgi sistemleri altyapısı geliştirilerek güvenlik veri altyapısı büyük veri incelemesine olanak sağlayacak şekilde düzenlenecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. KamuNet Ağı, e-Devlet Kapısı ve e-Obotan sistemleriyle bütünleşmenin sağlanması için Sahil Güvenlik Komutanlığınca yürütülen Sahil NET Kara Projesinin yüzde 80'i tamamlanacaktır.
Tedbir 928.9. Güvenlikle ilgili iletişim altyapısı geliştirilip genişletilecek, iletişimin daha hızlı ve güvenli olması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Savunma Sanayii Başkanlığı	1. Yeni Nesil 112 Yazılımı altyapı iyileştirme çalışmaları yürütülecektir. 2. Bütçe imkânları çerçevesinde KETUM Sistemi kurulumu artırılacaktır. 3. 200 Kaymakamlık IPSEC VPN ağına dâhil edilecektir.
Tedbir 928.10. Güvenlik hizmetlerinin sunumunda yapay zekâ, robot teknolojisi, büyük veri analizi, iletişim ve uzay teknolojisi gibi teknolojilerden etkin olarak yararlanılacak, bu alanda yerli teknoloji ve üretim geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Yeni Nesil 112 Yazılımlarına yapay zekâ algoritmaları entegre edilecektir.
Tedbir 928.11. Başta kolluk birimleri olmak üzere tüm kuruluşlar arasında eşgüdüm ve işbirliği artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. 10. Uluslararası Güvenlik Sempozyumu düzenlenecektir. 2. Uluslararası Uyuşturucu Konferansı düzenlenecektir. 3. 14. Uluslararası Polis Akademileri Birliği Konferansı düzenlenecektir. 4. Kolluk birimlerine ait sistemler arasında eşgüdüm sağlanacak ve GAMER Bütünleşik Yönetim Sistemindeki programların sayısı artırılacaktır. 5. Kolluk kuvvetleri ve diğer kuruluşlar arasında işbirliğini artırmak amacıyla ağ servis bütünleşmeleri, imzalanan protokoller kapsamında yürütülecektir.

Tedbir 928.12. Güvenlik ve Acil Durumlar Koordinasyon Merkezi (GAMER) toplumun huzur ve güven ortamının sağlanması için daha etkin kullanılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. GAMER'lerden sorumlu vali yardımcılarına, GAMER personeline, il sosyal etüt ve proje müdürlerine yönelik birer eğitim programı düzenlenecektir.
Tedbir 928.13. Etkin bir kriz yönetimi sağlanarak bütünleşik sistemler geliştirilecek, kriz yönetimi tatbikat senaryoları hazırlanacak ve GAMER'de uygulanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. 24 kriz yönetimi tatbikat senaryosu hazırlanarak uygulanacaktır.
Tedbir 928.14. Güvenlik konusunda uluslararası işbirliği ve eşgüdüm geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği kapsamında toplantı ve benzeri 85 faaliyet gerçekleştirilecektir.
Güvenlik kuruluşlarının suçun incelenmesi ve aydınlatılması kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 929)		
Tedbir 929.1. Suçun ve suçluların soruşturulması, incelenmesi ve aydınlatılmasında bilgi ve iletişim teknolojileri daha etkin kullanılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Jandarma Kriminal Başkanlığı tarafından 60 bin dijital materyal incelemesi yapılacaktır.
Tedbir 929.2. Suç inceleme yöntemleri ve gerekli teknik altyapı geliştirilecek, ilgili personelin eğitimi sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Kriminal ihtisas dallarında görev yapan 350 personelin eğitim, kurs ve seminerlere katılımı sağlanacaktır.
Tedbir 929.3. Olay yeri inceleme ekiplerinin sayısı, suç inceleme ve olay yeri inceleme kapasitesi artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Biyometrik Veri Yönetimi Sistemi ile 375 bin olay yeri izi tekrar incelenerek olayların aydınlatılması sağlanacaktır.
Tedbir 929.4. Kriminal laboratuvarları yaygınlaştırılacak, kurumsal, teknik ve teknolojik altyapısı geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. İzmir'de uluslararası standartlarda yeni bir Jandarma Kriminal Laboratuvarı kurulması çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 929.5. Suçla ilgili tüm delil ve verilerin uygun koşullarda azami süreyle saklanması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Delil muhafaza kabinleri ve ünitelerinin saklama, güvenlik ve gizlilik koşullarına yönelik denetimler yapılacaktır.
Terör ve terörizmin finansmanı ile mücadelede çok boyutlu, bütüncül ve önetkin bir yaklaşımla devam edilecektir. (Kalkınma Planı p. 930)		
Tedbir 930.1. Terörü kaynağında yok etme ve kesintisiz operasyon anlayışıyla terör örgütlerinin eylem ve finansman faaliyetleri baskı altına alınarak hareket kabiliyetleri kısıtlanacak, maddi ve lojistik destekleri yok edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. 81 İl Terörle Mücadele Şube Müdürlükleri ve ilgili birimlerle işbirliği içinde terör örgütlerinin eylem ve finansman faaliyetlerine yönelik 4.780 operasyon yapılarak terör örgütlerinin maddi destekleri azaltılacak, lojistik destekleri kesilecek ve aktarım kapasiteleri daraltılacaktır.

Tedbir 930.2. Terörle mücadele hizmetlerinde suç önleme stratejileri ile bilimsel mücadele yöntemlerinin uygulamaya dönüşümünü sağlayan eğitimlere devam edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Terörle Mücadele Daire Başkanlığı koordinesinde merkez ve taşrada görev yapan personele yönelik 288 dönem eğitim verilecektir.
Tedbir 930.3. Başta uyuşturucu ticareti olmak üzere terörün finansmanı ile etkin bir şekilde mücadele edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Terörizmin Finansmanı ile Mücadele Eylem Planı yürürlüğe konulacaktır.
Tedbir 930.7. Terör örgütlerinin ülkemize deniz yoluyla girmesinin engellenmesine yönelik tedbirler artırılabilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından Doğu Akdeniz'de terör örgütlerinin ülkemize deniz yoluyla girmesinin önlenmesi için KKTC ve Doğu Akdeniz Sahil Gözetleme Sistemi kapsamında bir sahil gözetleme istasyonu kurulacaktır.
Tedbir 930.8. Terör örgütlerinin propagandası, teröre yol açan radikalleşme ve şiddete varan aşırıcılıkla mücadele edilecek, devletin gerçekleştirdiği hizmetler konusunda kamuoyu düzenli olarak bilgilendirilecek, toplumu bilinçlendirmeye yönelik projeler uygulanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Toplumda huzur ortamının sağlanması, terörle mücadelenin öneminin anlatılması için yürütülen çalışmalar kapsamında 8.500 etkinlik ile 850 bin kişiye ulaşılacaktır. 2. Terör örgütlerinin propaganda için kullandığı başlıca iletişim kanalları ve medya araçları incelenerek gerekli önlemler alınacaktır. 3. Etnik Radikalleşmeyle Mücadele Strateji Belgesi ve Eylem Planı hazırlanarak yürürlüğe konulacaktır. 4. Selefi Radikalleşmeyle Mücadele Strateji Belgesi ve Eylem Planı hazırlanarak yürürlüğe konulacaktır. 5. Bölücü Terör Örgütü ile Mücadelede İletişim Strateji Belgesi ve Eylem Planı yürürlüğe konulacaktır.
Uyuşturucuyla mücadeleye çok boyutlu, bütüncül ve etkin bir yaklaşımla devam edilecektir. (Kalkınma Planı p. 931)		
Tedbir 931.1. Her türlü uyuşturucu ve uyarıcı maddenin ülke genelinde ve uluslararası boyutta kaçakçılığı, üretimi, dağıtımı, kullanımı ve sokak düzeyinde satışı engellenecek, bunların üretiminde kullanılan ara kimyasalların üretimi ve ticaretinin denetiminde etkinlik artırılabilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Uyuşturucu suçlarıyla mücadele kapsamında 231 bin operasyon gerçekleştirilecektir.

Tedbir 931.2. Güvenlik kuruluşlarının uyuşturucuyla mücadele kapasitesi artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Uyuşturucu suçlarıyla mücadelede güvenlik kuruluşlarının makine-teçhizat ve personel altyapısı geliştirilecektir.
Tedbir 931.4. Uyuşturucu ile bağlantılı suçlar değerlendirilerek kolluk kuvvetlerine ve kamuoyuna yönelik eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, TRT	1. Uyuşturucuyla mücadele kapsamında toplumsal farkındalığın sağlanması amacıyla başta çocuk ve gençler olmak üzere toplumun her kesiminden 605 bin kişi bilgilendirilecektir. 2. Uyuşturucu madde suçlarının nedenleri ve risk etmenlerinin belirlenmesi amacıyla madde kullanım suçundan işlem gören kişilere yönelik 40 bin anket yapılacaktır. 3. Uyuşturucu suçlarıyla mücadele kapsamında gerçekleştirilecek eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarıyla 30 bin kolluk görevlisine ulaşılabilecektir.
Organize suçlar ve kaçakçılıkla mücadeleye çok boyutlu, bütüncül ve önetkin bir yaklaşımla devam edilecektir. (Kalkınma Planı p. 932)		
Tedbir 932.1. Organize suç türleri ve terör örgütleri arasındaki bağlantılar belirlenecek, suçun oluşmadan önlenmesine yönelik çalışmalar geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Kaçakçılık suçları başta olmak üzere organize suçlarda terör örgütlerinin rolünün tespitine ilişkin farkındalık oluşturulacak, eğitimler düzenlenecektir. 2. Terör örgütlerinin organize suçlardan kaynaklanan gelirlerinin tespiti ve engellenmesine yönelik ilgili birimlerle koordineli çalışmalar yürütülecektir. 3. Organize suçlarla ilgili önleyici tedbirlere ağırlık verilecektir. 4. Organize suç örgütleriyle mücadele kapsamında yapılan operasyon sayısı yüzde 1 oranında artırılabilecektir.
Tedbir 932.3. Göçmen kaçakçılığı, insan/organ/doku ticareti, silah/mühimmat kaçakçılığı yapan organize suç örgütleriyle mücadeleye kararlılıkla devam edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Göçmen kaçakçılığı, insan ticareti, organ-doku ticareti suçlarıyla mücadele edilmesi amacıyla en az 3.215 operasyon gerçekleştirilecektir. 2. Göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti suçlarıyla mücadelede mesleki gelişim planı ve projeler kapsamında görev etkinliğini artırmak amacıyla personele eğitim verilecektir. 3. Silah ve mühimmat kaçakçılığının önlenmesi amacıyla gerekli risk analizleri yapılarak planlı operasyonel çalışmalara ağırlık verilecek ve operasyon sayısı yüzde 1 artırılabilecektir. 4. Göçmen kaçakçılığı suçunu örgütlü olarak işleyen şüphelilere yönelik operasyon sayısı artırılabilecektir.

Asayiş suçlarıyla mücadelede etkinlik artırılarak ülke genelinde huzur ve güvenlik ortamına katkı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p. 933)		
Tedbir 933.1. Güvenlik kuruluşlarının kurumsal ve teknolojik altyapısı güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Savunma Sanayii Başkanlığı	1. Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde kullanılmaya başlanan cayrokopter sayısı artırılacak, iki genel maksat helikopteri alınacaktır.
Tedbir 933.3. Dolandırıcılık suçlarıyla etkin mücadele, toplumsal bilincin ve farkındalığın artırılması amacıyla vatandaşların bilgilendirilmesine yönelik faaliyetler yürütülecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TRT	1. Dolandırıcılık suçunu konu alan, uyarıcı nitelikte 166 milyon kısa mesaj gönderilecektir. 2. Siber suçlarla ilgili konularda kurum ve kuruluşlara yönelik yüz yüze ve çevrimiçi eğitimler verilecek, seminer faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 3. Sosyal medya hesapları üzerinden dolandırıcıların sık sık başvurduğu yöntemlerle ilgili bilgilendirici ve uyarıcı içerikler paylaşarak toplumsal bilincin ve farkındalığın artırılması sağlanacaktır. 4. Şehirlerde halkın yoğun olarak bulunduğu bölgelerde, bilim fuarları, teknoloji festivalleri ve benzeri etkinliklerde toplumsal bilincin ve farkındalığın artırılmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.
Siber suçlarla etkin bir şekilde mücadele edilecektir. (Kalkınma Planı p.934)		
Tedbir 934.1. Güvenlik kuruluşlarının teknik altyapısı güçlendirilerek siber suçlarla mücadele kapasitesi artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından soruşturmalarda incelenmesi tamamlanan dijital materyalin toplam materyale oranı yüzde 98,72'ye çıkarılacaktır.
Tedbir 934.2. Örgün ve yaygın eğitimde siber suçlara yönelik bilinçlendirme çalışmaları yapılacak, bu çalışmalarda iletişim araçları etkin kullanılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, TRT	1. Eğitim-öğretim kurumları başta olmak üzere kurum ve kuruluşlara yönelik yüz yüze ve çevrimiçi bilinçlendirme çalışmaları yürütülecek ve bu kapsamda 10 milyon kişiye ulaşılacaktır. 2. SİBERAY öğrenci kulüpleri ve topluluklarıyla işbirliği yapılarak siber suçlara yönelik bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.
Koruyucu ve önleyici güvenlik hizmetlerinin etkinliği artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p. 935)		

Tedbir 935.1. Vatandaşla kolluk güçleri arasındaki güven esasına dayanan ilişkinin geliştirilmesi amacıyla toplum destekli kolluk yaklaşımı güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Geleceğin Denizcilerini Bilgilendirme İş Birliği Protokolü çerçevesinde Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından ilk ve ortaöğretim okullarında en az 500 bilgilendirme çalışması yapılacaktır. 2. Toplum destekli polislik faaliyetleri kapsamında genel güvenlik konularında toplumu bilgilendirmeye yönelik gerçekleştirilecek huzur toplantılarıyla 370 bin kişiye ulaşılabilecektir. 3. Toplum destekli polislik faaliyetleri kapsamında 13 bin kişiye mağdur destek ziyareti gerçekleştirilecektir.
Tedbir 935.2. Suçla mücadelede önleyici güvenlik tedbirleri artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Genel asayişin ve kamu düzeninin devamını sağlamaya yönelik 12 Türkiye Güven Huzur Uygulaması yapılacaktır.
Tedbir 935.4. Güvenlik hizmetlerine erişim kolaylaştırılacaktır	İçişleri Bakanlığı (S)	1. İki karakol/sahil kolaylık tesisi yapımı tamamlanacaktır. 2. Kadın Acil Destek Uygulamasının (KADES) 6,6 milyon olan toplam indirme sayısı 7,3 milyona çıkarılacaktır.
Tedbir 935.5. Genel kolluk ile özel güvenlik arasındaki ilişki ve işbirliği güçlendirilecek, özel güvenlik hizmetlerinin geliştirilmesi sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Genel Kolluk Özel Güvenlik İşbirliği ve Entegrasyonu (KAAN) Uygulaması kapsamında görev yapan genel kolluk personeli sayısı 39.600'e çıkarılacaktır. 2. KAAN uygulaması kapsamındaki özel güvenlik personeli sayısı 280 bine çıkarılacaktır.
Tedbir 935.6. Özel güvenlik kuruluşlarının eğitim programları geliştirilecek, bu birimlerin denetiminde etkinlik artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu kurumlarında çalışan 300 özel güvenlik görevlisine eğitim verilecektir. 2. Özel Güvenlik Eğitimlerini Geliştirme ve Alan/Brans Eğitimleri Projesi (ÖZGE) tamamlanacak ve faaliyete geçirilecektir. 3. Hizmet kalitesinin artırılması için özel güvenlik hizmetlerine yönelik en az 4.750 denetim yapılacaktır. 4. Özel güvenlik hizmet içi eğitimlerine yönelik denetim mekanizması geliştirilecektir. 5. Özel Güvenlik Yoklama Sistemi (ÖGYS) projesi faaliyete geçirilecektir.

2.5.3. Sivil Toplum

a) Mevcut Durum

Türkiye’de dernekler, vakıflar, sendikalar, sosyal kooperatifler, platformlar ve girişimler gibi farklı kurumlar, çeşitli sivil toplum bileşenlerini temsil ederek zengin bir sivil toplum ekosistemi oluşturmaktadır. 2000’li yıllardan itibaren, Türkiye’deki ekonomik ve sosyal gelişim süreci ve dünyadaki dönüşümün de etkisiyle sivil toplum kuruluşları (STK’lar) ekonomik ve sosyal gelişmedeki önemli rolünü korumaktadır. STK’ların etkilerini, çeşitliliğini ve sayılarını artırmak ve karar alma süreçlerine daha etkin katılımlarını sağlamak için yürütülen çalışmalarla dernekler ve vakıflar niceliksel olarak artmakta, sivil toplum sektörü oluşturduğu istihdam ve katma değer ile kamu ve özel sektörün yanında üçüncü sektör niteliğini sürdürmektedir.

STK’lar, gönüllülük esasına dayalı olarak farklı tematik alanlarda faaliyet göstererek yerel toplum taleplerini kamu idarelerine iletmektedir. Bu bağlamda, STK’lar yerel ihtiyaçlara uygun politikaların geliştirilmesi ve etkili bir şekilde uygulanması için kolaylaştırıcı bir rol üstlenmekte ve diğer paydaşlarla işbirliği yapmaktadır. Yerel yönetimlerde iyi yönetişimin ve katılımcı süreçlerin etkili bir şekilde işlemesine katkı sağlama konusunda da önemli bir rol oynamaktadırlar. Kent konseyleri gibi katılımcı karar alma uygulamaları, bu alanda iyi bir örnek teşkil etmekte ve günümüz koşullarına uygun yeni sivil katılım süreçlerinin geliştirilmesi konusundaki çalışmalar sürdürülmektedir. Sivil toplum sektörünün desteklenmesi, idari ve mali açıdan geliştirilmesi, kapsayıcı büyüme ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada kritik önemini korumaktadır.

Eylül 2024 itibarıyla faal dernek sayısı 100.943, yeni vakıf sayısı ise 6.147’dir. Derneklerin yüzde 38,4’ü mesleki ve sosyal dayanışma alanlarında yoğunlaşmaktadır. Yeni vakıflar ise daha çok eğitim ve sosyal yardım alanında faaliyet göstermektedir.

Demokratik, katılımcı, çoğulcu, şeffaf ve hesap verebilir örgütlü sivil toplumu geliştirici ve güçlendirici düzenlemelere devam edilmektedir. Gönüllülüğe ilişkin yapılan mevzuat çalışmaları kapsamında Gönüllülük Kanunu Taslağı hazırlanmış olup kamu kurum ve kuruluşlarından görüş talep etme süreci devam etmektedir.

STK’lara yönelik stratejik plan hazırlama, proje hazırlama ve fon bulma gibi alanlar başta olmak üzere kapasite geliştirme eğitimlerinin yaygınlaştırılmasına devam edilmektedir. Sivil katılımın ve gönüllülüğün güçlendirilmesi, STK’ların karar alma mekanizmalarına katılımlarının artırılması, güven ve karşılıklı anlayışa dayalı sivil toplum-kamu işbirliğinin güçlendirilmesi ve STK’lara yönelik stratejik plan hazırlama ve fon bulma konularında kapasite geliştirme ve rehberlik eğitimlerine devam edilmektedir. Hâlihazırda, Eskişehir, Çanakkale, Manisa, Trabzon, Elazığ, Gaziantep ve Mersin’de söz konusu eğitimler gerçekleştirilmiş olup diğer illerde de yapılması yönünde çalışmalar sürmektedir.

Kurumsal açıdan gelişmiş STK’ların daha küçük ölçekteki STK’lara yönelik yönderlik faaliyetlerinin teşvik edilmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir. İstanbul, İzmir, Ankara ve Gaziantep illerinde çalıştaylar düzenlenmiştir.

STK’lara yönelik kamu politika, program, faaliyet ve hizmetlerinin bütüncül şekilde yürütülmesini sağlamak üzere kurumsal kapasite güçlendirilmektedir. Sivil toplum kuruluşlarına hizmet sunan kamu kurumları arasındaki işbirliğini geliştirmek ve potansiyel işbirliği alanlarını tartışmak, kurumlar arasında tecrübe paylaşımı yapmak ve STK’larla politika, faaliyet ve hizmetlerin bütüncül şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla Sivil

Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü koordinasyonunda Danışma Kurulu toplantısı gerçekleştirilmiştir.

STK'ların ihtiyaç duyduğu alanlarda kapasite geliştirme programlarının uygulanması, merkezi ve yerel kamu kurumları, üniversiteler ve özel sektörle işbirliği içinde ortak çalışmalarda bulunmasını sağlayıcı proje ve programların geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. STK'lara özellikle mali konularda kolaylaştırıcı imkânların sağlanmasıyla sosyal girişimcilik, sosyal yenilik ve kurumsal sosyal sorumluluk alanlarının geliştirilmesine yönelik düzenlemeler ile uygulamaların hayata geçirilmesi planlanmaktadır.

Önümüzdeki dönemde, ekonomik, sosyal, çevresel sorunlarla temel haklar alanında karşılaşılabilecek sorunların çok boyutlu ve çok yönlü olacağı öngörülmektedir. Mevcut sorunların yanı sıra, gelecekte ortaya çıkabilecek zorluklarla başa çıkmak için STK'ların kamu politikalarının planlama, yapım, izleme ve denetleme aşamalarında etkili bir rol oynaması önem kazanmaktadır. Sivil toplumun güçlendirilmesine yönelik mevzuatın güncellenmesi, STK'ların kurumsal ve mali kapasiteleri ile sivil topluma hizmet sunan kurumların kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesine olan ihtiyaç devam etmektedir.

b) Amaç

Demokratik, katılımcı, kapsayıcı, hesap verebilir ve işbirliği, uyum yeteneği ve aktif vatandaşlık bilinci yüksek bir sivil toplumun yapısının oluşturulmasını teminen sivil toplum kuruluşları (STK)'nın kamu politikalarının planlama, yapım, izleme ve denetleme aşamalarında etkin bir rol oynaması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sivil toplumun güçlendirilmesine yönelik mevzuat güncellenecektir. (Kalkınma Planı p.937)		
Tedbir 937.1. Demokratik, katılımcı, çoğulcu, şeffaf ve hesap verebilir örgütlü sivil toplumu geliştirici ve güçlendirici düzenlemeler yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. 5253 sayılı Dernekler Kanunu ile 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu ve bunlara ilişkin alt düzenleyici işlemlerde değişiklik öngören mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 937.5. Dijitalleşmenin sunduğu fırsatlarla sivil toplum alanında ortaya çıkan yeni yapılanmalara yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Vakıflar Genel Müdürlüğü, Devlet Arşivleri Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Dernekler Bilgi Sisteminin yenileme çalışmaları yapılacaktır. 2. Proje Destek Sistemi (PRODES), Sendikalar Bilgi Sistemi (SENBİS), Siyasi Partiler Bilgi Sistemi (PARBİS) ve Elektronik Arşiv Sisteminin (E-ARŞİV) entegrasyonu için analiz çalışmaları yürütülecektir.
STK'ların kurumsal ve mali kapasiteleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.938)		
Tedbir 938.1. STK'lara yönelik stratejik plan hazırlama, proje hazırlama ve fon bulma gibi alanlar başta olmak üzere kapasite geliştirme eğitimleri yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AB Başkanlığı, STK'lar	1. İhtiyaç duyulan alanlarda STK'lara yönelik iki kapasite geliştirme ve rehberlik eğitimi gerçekleştirilecektir.

Tedbir 938.4. STK'ların uluslararası teşkilatlanmalarını ve işbirliklerini artırıcı program ve destekler geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, STK'lar	1. Yurt dışında yerleşik olan Türk STK'ların kapasitelerini artırmaya yönelik programlar düzenlenecektir.
Tedbir 938.5. Kamu kurum ve kuruluşları tarafından STK'lara aktarılan her türlü destek şeffaf, hesap verebilir ve önceden belirlenmiş somut ve nesnel kriterlere bağlanacak, uygulanacak destekler ve programlar ulusal önceliklerle ilişkilendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Kamu-STK işbirliğinde kamu kurum ve kuruluşları tarafından STK'lara aktarılan her türlü desteği ve sebeplerini içeren bir rapor yayımlanacaktır.
Tedbir 938.8. Kurumsal açıdan gelişmiş STK'ların daha küçük ölçekteki STK'lara yönelik yönderlik faaliyetlerinin teşvik edilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, STK'lar	1. Kurumsal açıdan gelişmiş STK'ların daha küçük ölçekteki STK'larla bir araya getireceği bir çalıştay gerçekleştirilecektir.
Kamu kurumlarının sivil toplum alanında topladığı verilerin uluslararası standartlarla uyumu sağlanacak, şeffaflığı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 939)		
Tedbir 939.3. STK'ların faaliyetlerinin ekonomik ve sosyal etkilerinin ölçülmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Vakıflar Genel Müdürlüğü, STK'lar	1. STK'ların ekonomik ve sosyal etkinliklerine ilişkin güncel veriler kamu kurum ve kuruluşlarıyla paylaşılacaktır.
Sivil topluma hizmet sunan kurumların kurumsal kapasiteleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 940)		
Tedbir 940.1. STK'lara yönelik kamu politika, program, faaliyet ve hizmetlerin bütüncül şekilde yürütülmesini sağlamak üzere kurumsal kapasite güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, STK'lar	1. STK'lara yönelik kamu politika, program, faaliyet ve hizmetlerinin bütüncül şekilde yürütülmesini sağlamak üzere ilgili kamu kurumlarının kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi amacıyla bir Danışma Kurulu Toplantısı yapılacaktır.
Tedbir 940.2. Sivil toplum, kamu-STK işbirliği, gönüllülük, yardım ve bağış toplama gibi konularda etkili iletişim ve görünürlük faaliyetleri yürütülecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AB Başkanlığı, TRT, STK'lar	1. Sivil toplum, Kamu-STK işbirliği, gönüllülük, yardım ve bağış toplama gibi konularda etkili iletişim ve görünürlük faaliyetlerine yönelik bir çalıştay yapılacaktır.
Tedbir 940.5. Sivil toplum üzerine ve STK'ların da katılabileceği TÜBİTAK araştırma destekleri oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, STK'lar	1. Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Programı Sivil Toplum Araştırmaları çağrısı kapsamında bilimsel temelli araştırma projeleri desteklenecektir.

2.5.4. Kamuda Stratejik Yönetim

a) Mevcut Durum

13 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle stratejik yönetim ve planlama konularında merkezi uyumlaştırma fonksiyonu Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yürütölmektedir.

Stratejik plan hazırlamakla yükümlü merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları, KİT'ler, il özel idareleri ile nüfusu 50 bin ve üzerinde olan belediyelerde stratejik plan hazırlanmaktadır. Stratejik planlar, program bütçeye uygun bir şekilde hazırlanan performans programları aracılığıyla uygulanmakta ve faaliyet raporlarıyla izlenmektedir.

Ekim 2024 itibarıyla 38'i merkezi kamu idaresine, 30'u devlet üniversitesine ait olmak üzere 68 stratejik plan, üst politika belgelerine ve stratejik planlamayla ilgili mevzuatta yer alan usul ve esaslara uygunluk açısından incelenmiş ve ilgili idarelere değerlendirme raporları aracılığıyla geri bildirimde bulunulmuştur. Bununla birlikte, Mart ayında gerçekleştirilen mahalli idareler genel seçimleri sonrasında kapsamdaki mahalli idarelerde 2025-2029 dönemi stratejik plan hazırlıkları tamamlanmıştır. Ayrıca, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığından talepte bulunan kamu idarelerinin stratejik plan hazırlık çalışmalarına rehberlik etmek amacıyla eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

Kanıtı dayalı politika oluşturma çalışmaları kapsamında, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yürütölen Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminde yer alan kayıtların bir kilometre karelik birim alanlara atanması faaliyeti; toplam nüfus, cinsiyete göre nüfus, yaş grubuna göre nüfus büyüklükleri ve oranları ile okuryazarlık oranı ve ortalama eğitim süresi bilgilerinin üretilmesi neticesinde tamamlanmış ve çalışmalarda elde edilen veri kamuoyuyla paylaşılmıştır. Ayrıca, söz konusu verinin haritalar aracılığıyla dağıtımı için uygun yöntemler belirlenmiş, TÜİK internet sayfasında yer alan Coğrafi İstatistik Portalı üzerinden veri dinamik harita formatında kullanıcılara sunulmuş ve verinin sayısal olarak da paylaşımına başlanmıştır.

Stratejik yönetim konusunda yol göstermek ve bilgi paylaşımını sağlamak amacıyla kamu idarelerince hazırlanan stratejik yönetime ilişkin belgeler kamuda stratejik yönetim internet sitesinde (www.sp.gov.tr) arşivlenerek kamuoyuyla paylaşılmaktadır.

b) Amaç

Kamuda stratejik yönetimin uygulama etkinliğinin artırılması ve hesap verebilirlik anlayışının, planlamadan izleme ve değerlendirmeye kadar yönetim döngüsünün tüm aşamalarında hayata geçirilmesi temel amaçtır. Bu amaç doğrultusunda kamu hizmetlerinin hız ve kalitesinin artırılması ile katılımcılık, şeffaflık ve vatandaş memnuniyetinin sağlanması hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu idarelerinde iç kontrol sistemleri ve iç denetim uygulamalarının etkinliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.943)		
Tedbir 943.1. Kamu idarelerinde iç kontrol sistemlerinin ve iç denetim uygulamalarının etkinliğini artırmaya yönelik eğitim ve rehberlik faaliyetleri yoluyla kurumsal kapasite geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sayıştay, ÖSYM, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu idarelerinin mali hizmetler birimlerinin etkinliğini artırmaya yönelik eğitim ve rehberlik faaliyetleri düzenlenecektir.
Tedbir 943.2. İç kontrol uygulamalarının güçlendirilmesine yönelik kamu idarelerinin iç kontrol sistemlerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi çalışmaları yaygınlaştırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sayıştay, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu idareleri tarafından Hazine ve Maliye Bakanlığına iletilen iç kontrole ilişkin dokümanlar da dikkate alınarak kamuda iç kontrol sisteminin izlenmesi, değerlendirilmesi ve raporlanmasına yönelik faaliyetler yürütülecektir.
Tedbir 943.3. Kamu idarelerindeki iç denetçi sayısı artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sayıştay, ÖSYM, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu idarelerinde iç denetçi atamalarının artırılması teşvik edilecektir.
Tedbir 943.4. Kamu idarelerinde yürütülen iç denetim faaliyetlerine yönelik İç Denetim Kalite Güvence ve Geliştirme Programı uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sayıştay, ÖSYM, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Dış değerlendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 943.5. İç Denetim Koordinasyon Kurulu ile kamu idarelerinin iç denetim birimlerinin idari kapasiteleri güçlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sayıştay, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İç Denetim Koordinasyon Kurulu ile iç denetim birimlerinin idari kapasitelerinin güçlendirilmesine yönelik araştırma yürütülecektir.
Açık yönetim politikalarına yönelik çerçeve oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.946)		
Tedbir 946.2. Açık Yönetim Ortaklığının temel ilkeleri kapsamında ulusal eylem planı hazırlanmasına yönelik çalışma yürütülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye'nin açık yönetim politikalarına çerçeve oluşturmak amacıyla Açık Yönetim Ortaklığına üye ülkelerin hazırladığı ulusal eylem planları detaylı şekilde incelenerek raporlanacaktır.
Daha hızlı, kaliteli ve güvenilir kamu hizmeti sunulması, sunulan hizmetlerin anlaşılır biçimde duyurulması ile vatandaşlarla çift yönlü iletişim kurularak katılımcı demokrasi anlayışının geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.947)		

Tedbir 947.1. Kamu hizmetlerinin etkin tanıtımı yapılarak kamu hizmetlerine ilişkin farkındalık düzeyi artırılacaktır.	İletişim Başkanlığı (S)	1. Kamu hizmetlerinin görünürlüğü ile vatandaşların kamu hizmetleri ve politikaları konusundaki farkındalıklarını ölçmek, toplumun çeşitli konulardaki düşünce ve ihtiyaçlarını değerlendirmek üzere kamuoyu araştırmaları gerçekleştirilecektir. 2. Vatandaşların kamu hizmetleriyle ilgili farkındalığını artırıcı halkla ilişkiler yayınları internet adresinde yayınlanacaktır. 3. Yerel ve ulusal medyaya yönelik sergi, çalıştay, panel, buluşma ve etkinlik ile İletişim Şurası düzenlenecektir. 4. İletişim fakültesi öğrencileri ve yerel medya mensuplarına yönelik çeşitli mesleki yayınlar hazırlanacak, eğitimler gerçekleştirilecektir. 5. Kamu Kurumlarına Yönelik Kurumsal Sosyal Medya Kullanım Rehberi renkli animasyon olarak sosyal medya üzerinden kamuoyuna sunulacaktır. 6. Kamu çalışanlarına yönelik sosyal medya yönetimi eğitimleri verilecektir. 7. Terörle mücadele, afet, kriz, insani yardım, kamu politikaları, ülkemizin tarihi ve kültürü konularının yanı sıra medya ve iletişim alanında süreli ve akademik yayınlar, rehberler ile görsel ve işitsel yayınlar hazırlanacaktır. 8. Devlet Enformasyon Sistemi (DES)'ne eklenen haber ve yayın sayısındaki artış devam ettirilerek faaliyetlerin sürekliliği sağlanacaktır.
Tedbir 947.2. Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) sisteminin altyapısı geliştirilerek hizmet kalitesi yükseltilecektir.	İletişim Başkanlığı (S)	1. CİMER sisteminin teknik kapasitesi geliştirilerek daha hızlı, kaliteli ve güvenilir hizmet sunumu sağlanacaktır. 2. CİMER Mobil Uygulaması kullanıma sunulacaktır.

2.5.5. Kamuda Düzenleyici Etki Analizi

a) Amaç

Kamu yönetiminde kanıta dayalı politika oluşturma süreci güçlendirilerek ve mevzuat düzenlemelerinin ilgili paydaşlar üzerindeki olası iktisadi ve sosyal etkileri ortaya konularak kaynakların etkin kullanımının sağlanması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülkemizde kanıta dayalı politika oluşturma süreci güçlendirilecek, düzenleyici etki analizinin farkındalığı artırılacak ve politika oluşturma ile bütçeleme arasındaki bağ kuvvetlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.949)		
Tedbir 949.1. Kamu idarelerindeki düzenleyici etki analizi yapmaya yönelik idari yapı güçlendirilecek ve kurumsal kapasite artırılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Taslak düzenleyici etki analizi raporlarını hazırlayan kamu idarelerinin ihtiyaçları doğrultusunda çalışma toplantıları yapılacaktır.
Tedbir 949.2. Düzenleyici etki analizine ilişkin mevzuat, rehber ve yönlendirici dokümanlar uygulama tecrübeleri de dikkate alınarak bütüncül bir anlayışla gözden geçirilecek ve güncellenecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı	1. Tespit edilen ihtiyaçlar ve uygulanabilir yaklaşımlar çerçevesinde rehber ve yönlendirici dokümanlar gözden geçirilecek ve güncellenecektir.
Tedbir 949.3. Düzenleyici etki analizi konusunda uygulama tecrübesi ile iyileştirilebilecek hususlardan faydalanılmasını teminen yıllık değerlendirme raporları hazırlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Düzenleyici etki analizi yıllık değerlendirme raporu hazırlanacak ve kamu kurumlarıyla paylaşılacaktır.
Tedbir 949.4. Düzenleyici etki analizi konusunda farkındalığı artırmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili STK'lar, Üniversiteler	1. Düzenleyici etki analizine yönelik hazırlanacak olan yıllık değerlendirme raporu ve eğitim programlarına ilişkin bilgilendirici dokümanlar düzenleyici etki analizi internet sitesinde yayınlanacaktır. 2. Ulusal ve uluslararası düzeyde düzenleyici etki analizi faaliyetlerine katılım sağlanacaktır.
Tedbir 949.5. Düzenleyici etki analizine ilişkin idari ve beşeri kapasiteyi geliştirmeye yönelik eğitim programları uygulanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Kamu idarelerinde düzenleyici etki analizi yapmaya yönelik eğitimler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 949.6. Düzenleyici etki analizi kapsamında paydaş tespitinin etkin yapılması ve ilgili tarafların politika yapma süreçlerine katkılarının alınması sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Paydaş tespiti ve analizi kitapçığı ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Kamu İdarelerine Verilen Düzenleyici Etki Analizi Eğitim Sayısı	Adet	2	7	4
Düzenleyici Etki Analizine İlişkin Yönlendirici Yeni Belge Sayısı	Adet	4	4	2
Düzenleyici Etki Analizinin Uygulanmasına İlişkin Yıllık Değerlendirme Raporu Sayısı	Adet	0	1	1

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.5.6. Yerel Yönetimler

a) Mevcut Durum

Türkiye’de Eylül 2024 itibarıyla 51 il özel idaresi, 1.407 belediye bulunmaktadır. 2023 yılı sonu itibarıyla 18.240 köy ile il özel idareleri, belediyeler ve köylerin üyesi olduğu 698 mahalli idare birliği bulunmaktadır. TÜİK tarafından yayımlanan 2023 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre belediye sınırları içerisinde 80.637.800 kişi yaşamakta olup bu nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 94,45’tir.

Yerel yönetimlerde norm kadro yönetmelikleriyle personel istihdamına ilişkin standartlar belirlenmiş olup bu idarelerde çalışan personel sayısı 2011 yılında 258.540 iken 2023 yılı itibarıyla 194.931’e düşmüştür.

696 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle yerel yönetimlerde alt yükleniciler tarafından personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alımı sözleşmeleri çerçevesinde çalıştırılan işçiler mahalli idare şirketlerine geçirilmiştir. Bu kapsamda 2023 yılı itibarıyla belediye ve bağlı idarelerin şirketlerinde 614.119 kişi istihdam edilmektedir. İl özel idarelerinde çalışan 10.046 ve belediye birliklerinde çalışan 605 kişi dâhil edildiğinde bu sayı 624.770 olmaktadır.

Merkezi idare ile yerel yönetimler arasında görev, yetki, kaynak paylaşımı ve hizmet ilişkilerinin esaslarına yönelik yasal düzenlemeler çerçevesinde ülke düzeyinde belirli hizmet seviyesine ulaşmak için merkezi idarece gerekli standartların belirlenmesi ve bunlara uyumun sağlanmasına ilişkin ihtiyaç duyulan çalışmalara devam edilmektedir.

Yerel yönetimlerin idari, mali ve teknik kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu çerçevede kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanılması ile mali saydamlığı ve hesap verilebilirliği artırmak amacıyla yerel yönetimlerin performans esaslı program bütçeleme sistemine geçiş çalışmaları devam etmektedir. İklim değişikliğiyle mücadele ve uyum ile afetlere müdahale konusunda yerel yönetimlerin hizmet kapasitelerinin güçlendirilmesine ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir.

Belediye organlarınca alınan kararların uygulanması ve kaynakların yerindelik ilkesi çerçevesinde kullanılmasını sağlamak üzere hizmetlerin önceliklendirilmesi ve vatandaşların katılım sürecinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Yerel yönetimlerin şirket faaliyetlerinde ve kamu özel işbirliğiyle yapılacak çalışmalarda kamu yararı ve mahalli müşterek ihtiyaçların gözetilmesi önem arz etmektedir.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununda, köy veya belde belediyesi iken mahalleye dönüşen ve büyükşehir belediyesi sınırları içinde bulunup sosyoekonomik durumu, şehir merkezine uzaklığı, belediye hizmetlerine erişebilirliği, mevcut yapılaşma durumu ve benzeri hususlar dikkate alınarak ilgili ilçe belediye meclisinin kararı ve teklifi

üzerine büyükşehir belediye meclisinin en geç doksan gün içinde alacağı kararla kırsal yerleşim özelliği taşıdığı tespit edilen mahallelerin kırsal mahalle kabul edileceği hükmü bulunmaktadır. Bu kapsamda, köyden mahalleye dönüşen alanlarda hizmete erişimin kolaylaştırılması ve belirtilen alanların sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla çalışmalar yürütülmektedir.

2 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7527 sayılı Kanunla 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanununda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda büyükşehir belediyeleri, il belediyeleri ve nüfusu yirmi beş bini aşan belediyeler 31 Aralık 2028 tarihine kadar hayvan bakımevleri kurmakla ve mevcut bakımevlerinin koşullarını iyileştirmekle yükümlü tutulmuştur. Ayrıca belediyelere bakımevleri kurmak, rehabilitasyon işlemlerini gerçekleştirmek ve sahihsiz hayvanlara sahiplendirilinceye kadar bakmak için bütçelerinden belirli bir pay ayırma zorunluluğu getirilmiştir. Sahipsiz hayvanların rehabilitasyonu hususu önemini korumakta olup bu kapsamda faaliyet gösteren yerel yönetimler Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından desteklenmeye devam edilmektedir.

b) Amaç

Yerel yönetimlerin vatandaş memnuniyetini gözeten, etkin, hızlı ve kaliteli hizmet sunabilen, afetlere hazırlıklı, iklim değişikliğine dirençli, çevrenin korunmasını önceleyen, teknolojik gelişmelere uyum sağlayan, katılımcı, şeffaf, hesap verebilir ve mali sürdürülebilirliği sağlayan bir yapıya kavuşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yerel yönetim hizmetlerinin standartları belirlenecek ve bu standartlara uyumun denetimini sağlayacak mekanizma geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.951)		
Tedbir 951.1. Yerel yönetimlerin hizmetlerinin idari, mali ve teknik asgari standartları tespit edilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin hizmetlerini vatandaşlara standart bir şekilde sunabilmelerine yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 951.2. Standartların uygulanması ve denetlenmesine yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin hizmetlerine yönelik belirlenen standartların uygulanması ve denetlenmesine yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.
Yerel yönetimlerde insan kaynağının uzmanlaşma düzeyi ve kapasitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.952)		
Tedbir 952.1. Yerel yönetimlerde çalışan personelin niteliğini artırmaya yönelik eğitimler verilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, Türkiye Belediyeler Birliği	1. Başta büyükşehir belediyeleri olmak üzere yerel yönetim personeline eğitimler verilmeye devam edilecektir.
Tedbir 952.2. Yerel yönetimlerdeki iyi uygulama örneklerinin yer aldığı bir platform oluşturulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, Türkiye Belediyeler Birliği	1. Yerel yönetimlerin yürütmüş olduğu başarılı çalışmaların diğer yerel yönetimlere örnek olmasını sağlayacak bir platform oluşturulacaktır.
Belediyelerin karar alma süreçlerinde vatandaşların ve muhtarların katılım rolü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.953)		
Tedbir 953.1. Kent konseylerinin etkinleştirilmesi sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Mevcut sorunlar tespit edilerek kent konseylerini daha aktif hale getirmek üzere mevzuat çalışması yapılacaktır.

Tedbir 953.2. Kadın, genç, yaşlı ve engellilerin yerel yönetimlerdeki temsil ve karar alma süreçlerine katılım mekanizmaları güçlendirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin karar alma sürecinde kadın, genç, yaşlı ve engellilerin görüşlerinin alınması ve bilgilendirilmesini temin edecek mekanizmalar geliştirilecektir.
Yerel yönetimlerin hizmet sunumlarını etkinleştirmeye yönelik görev, yetki ve hizmet alanının yeniden yapılanması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.954)		
Tedbir 954.1. Yerel yönetimlerin en uygun hizmet ve coğrafi alan büyüklüğü tespit edilerek yeniden yapılandırılmasına ilişkin modelleme ve mevzuat çalışması yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Belediyelerin sundukları hizmetlere vatandaşların erişimini kolaylaştırmak ve hizmetlerin sunumunda maliyetleri düşürmek için yöntem ve araçların geliştirilmesine yönelik bir analiz çalışması yapılacaktır.
Tedbir 954.2. Büyükşehir belediyeleriyle büyükşehir ilçe belediyeleri arasında koordinasyon eksikliği nedeniyle ortaya çıkan hizmet aksamalarının giderilmesi için gerekli çalışmalar yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Belediyeler arası koordinasyonda aksayan ve iyileştirilmesi gereken unsurların tespit edilmesine yönelik analiz çalışmasına devam edilecektir.
Yerel yönetimlerin afetlerle ve iklim değişikliği ile mücadele kapasitesinin geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.955)		
Tedbir 955.1. Yerel yönetim altyapı tesisleri yapımında teknoloji ve yer seçimi ile inşa süreçlerinde afet risklerinin dikkate alınmasını sağlayacak mevzuat hazırlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), AFAD, İLBANK, Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin sorumlu olduğu altyapı tesislerinin yapımıyla ilgili süreçlerde afet risklerinin dikkate alınmasını sağlayacak mevzuat hazırlanacaktır.
Tedbir 955.3. İtfaiye ve zabıta hizmetlerinin afetlerle mücadele kapasitesinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), AFAD, Yerel Yönetimler	1. Belediyelerin itfaiye teşkilatlarının arama, kurtarma ve müdahale hizmetlerine ilişkin kapasiteleri geliştirilecektir.
Yerel yönetimlerin girişimciliğin geliştirilmesine yönelik kapasiteleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.956)		
Tedbir 956.1. Yerel yönetimlerin üretim ve pazarlamaya yönelik kuracağı yapılara destek sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin girişimcilik faaliyetlerinin etkinleştirilmesi amacıyla rehber hazırlanacaktır.
Sahipsiz hayvanların şehir hayatını olumsuz etkilemeyecek şekilde yerel yönetimlerin daha etkin çalışmasını sağlayacak uygulamalar hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.957)		
Tedbir 957.1. Yerel yönetimlerin şehirlerdeki sahipsiz hayvanların sağlık, beslenme ve barınma ihtiyaçlarına yönelik faaliyetlerinde birlik modeli dâhil alternatif yöntemler geliştirilerek bu çerçevedeki projeleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Yerel Yönetimler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Sahipsiz hayvanların rehabilitasyonu için yerel yönetimlerin il bazında birlik oluşturması sağlanarak barınak projelerine verilen destek artırılacaktır.

2.5.7. Kamuda İnsan Kaynakları

a) Mevcut Durum

Kamu hizmetlerinin geliştirilmesi ve etkin şekilde sunulması bakımından kamuda nitelikli insan kaynağı büyük önem taşımaktadır. 2024 yılı Haziran ayı itibarıyla kamuda istihdam edilen 5.263.073 personelin 3.468.214'ü kadrolu, 397.847'si sözleşmeli ve 1.294.135'i işçi statüsündedir.

Kamu kurumlarının işe alım, görevde yükselme, ünvan değişikliği ve yurt dışına eğitim amacıyla gönderilecek kamu personeline ilişkin süreçlerini yürüttüğü Kariyer Kapısı'nın kurumların ihtiyaçlarına yönelik sistemsel geliştirmeleri devam etmektedir. Platform üzerinden 6.186 pozisyona ilişkin 1.265 ilan yayımlanmış ve bu ilanların süreçleri tamamlanmıştır. Hâlihazırda 38 devlet üniversitesinin işe alım süreçlerinde kullandığı Platformun uygulama birliği sağlanması amacıyla tüm devlet üniversiteleri tarafından kullanılması için çalışmalara başlanmıştır. Kamuda hayat boyu öğrenme kültürünü yaygınlaştırmak ve uygulama birliğinin sağlanması amacıyla Uzaktan Eğitim Kapısı Platformu kullanılmaktadır. 1.598 kurum tarafından kullanılan Platform üzerinden bugüne kadar 2,7 milyonu aşkın kamu personeli eğitim almış, 63 milyondan fazla eğitim tamamlanmıştır. Kamu personeli eğitim faaliyetlerinde kapsayıcılığı ve erişilebilirliği artırmak amacıyla eğitime işaret dili, alt yazı ve görsel betimleme seçenekleri eklenmeye başlanmıştır.

Kamuda İnsan Kaynakları Yönetimi (Kamu Personel Bilgi Sistemi) adı altında kurumsal düzeyde T.C. kimlik numarası esas alınarak toplanacak kamu personeli verilerinin, merkezi sisteme aktarılması için gerekli altyapı ve standartların oluşturulmasına ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir. Kamu çalışanlarının motivasyonunun yükseltilmesi, kamuda hizmet sunumunda verimlilik ve etkinliğin artırılması, kamu kurumlarının insan kaynakları yönetimi konusunda kapasitelerinin güçlendirilmesi ihtiyaçları devam etmektedir.

b) Amaç

Yüksek verimlilikle kaliteli hizmet sunan insan kaynağına sahip, objektif ölçütlerin ve liyakat ilkelerinin hâkim olduğu, değişen koşullara uyum sağlayan kamu personel sisteminin oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu sektöründe stratejik insan kaynakları yönetimi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.959)		
Tedbir 959.1. Merkezi kamu personeli bilgi sistemi kurulacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu Personeli Bilgi Sistemi, mahalli idare personeline ilişkin istihdam bilgilerini içerecek şekilde geliştirilecektir.
Tedbir 959.2. Kamu sektöründe stratejik insan kaynakları planlaması uygulamalarının etkinliği artırılarak yaygınlaştırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu kurumlarının personel birimlerinin kapasitesini güçlendirmeye yönelik eğitim, çalıştay, teknik altyapı ve dijital araç desteği artırılacaktır. 2. Kamu İşe Alım Platformu'nun kullanımı, devlet üniversiteleri ve yerel yönetimleri de kapsayacak şekilde yaygınlaştırılarak kamu işe alım süreçlerinde uygulama birliği sağlanacak, fırsat eşitliği, şeffaflık ve kapsayıcılık desteklenecektir.

Kamu personelinin verimliliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılarak iyi uygulamalar yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.960)		
Tedbir 960.6. Kamu insan kaynakları yönetiminde veri analizi ve yapay zekâ gibi ileri teknolojilerin kullanılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yapay zekâ teknolojisi kullanılarak Uzaktan Eğitim Kapısı üzerinden ihtiyaç ve ilgi alanlarına göre eğitim önerileri sunulacaktır.
Kamu personel mevzuatı kamu personel statüleri ve sınıflandırma kriterleri dikkate alınarak geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.961)		
Tedbir 961.1. Kamu personelinin iş ve görevler açısından yetki ve sorumluluklarının belirlenmesine yönelik başta iş analizi çalışmaları gözetilerek uygun yöntemler geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İnsan kaynağı planlama ve yetenek yönetimi süreçlerinde kullanmak üzere faaliyet ve becerilere dayalı bir iş taksonomisi geliştirilecek ve personelin faaliyetlerine dayalı sınıflama çalışmaları sürdürülecektir. 2. İşbilgi ve İşbilge platformları üzerinden kurumların kendi iş analizlerini yapabilecekleri standartlaştırılmış prosedürler geliştirilecek ve ilgili personele bu yönde eğitimler verilecektir.
Tedbir 961.2. Kamu personeli ücret sistemi sadeleştirilecek, ücret düzeyleri görev ve sorumluluk esasına dayalı olarak yeniden düzenlenecektir.	Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Kamu personeli ücret sisteminin görev ve sorumluluk esasına dayalı olarak sadeleştirilmesine yönelik mevzuat taslağı oluşturulacaktır.
Tedbir 961.3. Kamuda istihdam edilen kariyer meslek personelinin görev alanlarını, atanma süreçlerini ve meslekte yükselme gibi hususları düzenleyen mevzuat çalışması yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Kariyer meslek personeline yönelik mevzuat taslağı oluşturulmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.

2.5.8. Dijital Devlet

a) Mevcut Durum

Kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması ve kullanımının artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmiştir. Eylül 2024 itibarıyla e-Devlet Kapısı üzerinden, yerel yönetimler de dâhil olmak üzere, 1.065 kurum ve kuruluşun 8.385 hizmetine ulaşılabilmektedir. e-Devlet Kapısının mobil uygulamaları üzerinden de 5.137 hizmete erişim sağlanabilmektedir. Bu hizmetlerden aynı dönem itibarıyla 66,2 milyona ulaşan kayıtlı kullanıcı istifade etmektedir.

2024 yılı TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasına göre e-devlet hizmetlerini kullananların oranı önceki yıl seviyelerinde kalarak yüzde 73,7 olmuştur. Araştırmaya göre e-devlet hizmetlerinin kullanım amaçları arasında, yüzde 68,6 ile resmi makamlar veya kamu hizmetleri tarafından kullanılan kişisel bilgilere erişim ilk sırayı almıştır. Bunu, yüzde 47,9 ile kamu kurumlarından veya kamu hizmetlerinden bir randevu alma veya

rezervasyon yaptırma ve yüzde 45,1 ile kamu kuruluşlarına ait internet sitelerinden bilgi edinme takip etmiştir.

2024 yılı Yatırım Programında BİT içerikli 347 proje için 30,9 milyar TL ödenek tahsis edilmiştir. Yatırımların sektörler arası dağılımında; BTK, İçişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü gibi büyük ölçekli e-devlet projelerini yürüten kurumlara ait projelerin yer aldığı diğer kamu hizmetleri sektörü yaklaşık yüzde 59'luk payla birinci sıradadır. Milli Eğitim Bakanlığı ve üniversitelere ait yatırımların bulunduğu eğitim sektörü yaklaşık yüzde 20'lik oranla diğer kamu hizmetleri sektörünü takip etmektedir. Öte yandan, idame ve yenilemeye yönelik yatırım ödeneklerinin tüm BİT yatırımı ödeneklerine oranı yüzde 50'ler seviyesini aşmıştır.

2024 yılı Programı kapsamında pek çok faaliyette ön inceleme, ülke ve saha araştırmaları, taslak oluşturma, paydaşlarla görüşme mahiyetinde çalışmalar yürütülmüştür. Dijital Devlet Stratejisi taslağının güncelleme çalışmalarına devam edilmiştir. Açık kaynak kodlu olarak kabul edilecek lisanslar belirlenerek Açık Kaynak Kodlu Yazılıma Geçiş Analiz Rehberinde sunulmuştur. Dijital Dönüşüm Ofisi tarafından, kamu kurumlarınca oluşturulan yaklaşık 450 adet AKKY Geçiş Analiz ve Yol Haritası Raporunun analizine büyük ölçekli bilgi işlem altyapısına sahip kurumlardan oluşan bir önceliklendirme listesi oluşturularak başlanmıştır. Kamu Bulut Bilişim Stratejisi hazırlıkları kapsamında Bulut Göç Rehberi hazırlanmıştır. Ulusal Veri Stratejisi hazırlıkları bağlamında Türkiye'de veri erişimi, kullanımı ve paylaşımını tanımlayacak bir yönetim çerçevesi oluşturulmasına yönelik bir proje başlatılmıştır. Ulusal Veri Sözlüğü Projesi kapsamında Eylül 2024 itibarıyla 172 veri sözlüğü, 668.481 veri ögesi tanımlanmış; proje, veri girişi açısından yüzde 90 oranında tamamlanmıştır. Proje kapsamında tanımlanan 172 veri sözlüğü içerisinde 136 veri sözlüğü Veri Nitelik Değerlendirme sürecine dâhil edilmiş; bu sözlüklerin 48'inin süreci tamamlanarak kullanılabilir veri sözlüğü aşamasına gelinmiştir. Bu çalışmalarla birlikte, kurumların bilgi sistemlerinde veri standardizasyonunun sağlanması, kurumlar arası veri paylaşımının kolaylaştırılması ve ulusal veri envanterinin çıkartılması amacıyla Ulusal Veri Sözlüğü Sisteminde Veri Paylaşım Modülü altyapısı hayata geçirilmiştir. Kamuda Uygulanacak Güvenilir Yapay Zekâ Tedbirlerine ilişkin genelge taslağı oluşturulmuştur. Dijital Dönüşüm Liderleri Gelişim Programının ikinci dönemi tamamlanmıştır.

b) Amaç

Dijital kamu hizmetlerinin bütüncül, kullanıcı odaklı ve katılımcı bir yaklaşımla sunumunun yaygınlaştırılması ve kullanımının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Dijital kamu hizmetlerinin tasarımı ve sunumu, süreçler yeniden yapılandırılarak iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.963)		
Tedbir 963.1. e-Devlet Kapısı, ortak ödeme ve kimlik doğrulama uygulamaları ile bütünleşik hizmetleri ön plana çıkaracak şekilde geliştirilecek, Kapidan sunulan belediye hizmetlerinin standardizasyonu sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, SEDDK, Sigorta Bilgi ve Gözetim Merkezi, TÜRKSAT, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Bütünleşik hizmetler kapsamında Özel Sigortalarını ve Eğitim Hayatım hizmetleri geliştirilecek ve e-Devlet Kapısından sunulacaktır. 2. e-Devlet Kapısında çocuk adına hizmet kullanımına yönelik servisler geliştirilecektir.
Tedbir 963.4. Türkiye Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi altyapısı güçlendirilecek ve e-Devlet Kapısıyla bütünleşmesi sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. Yerel yönetimlerin sorumluluğundaki coğrafi verilere ilişkin ulusal coğrafi veri sorumluluk matrisi oluşturulacaktır. 2. e-Devlet Kapısı üzerinden sunulacak şekilde 10 katma değerli hizmet geliştirilecektir. 3. Olgunluk geliştirme modeli izleme sistemi oluşturulacaktır.
Dijital devlet çalışmalarına yönelik yönetim kapasitesi ve stratejik yönetim çerçevesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.964)		
Tedbir 964.1. Türkiye'nin önümüzdeki dönemde takip edeceği yol haritasını ortaya koyacak dijital devlet stratejisi hazırlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Dijital Devlet Stratejisi ve Eylem Planı yayımlanacaktır.
Tedbir 964.4. Dijital devlet mimarisi ile uyumlu kurumsal dijital dönüşüm olgunluk modeli geliştirilecek, bu doğrultuda kurumsal dijital dönüşüm yol haritaları hazırlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu dijital dönüşüm olgunluk modeli için ulusal ve uluslararası örnekler incelenerek taslak model oluşturulacak ve değerlendirme için dijital platform hayata geçirilecektir.
Tedbir 964.6. İstatistiki veri altyapısını iyileştirmek üzere temel dijital devlet göstergeleri belirlenerek alana özgü ulusal endeks oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Türkiye İstatistik Kurumu, İlgili kamu kurum ve kuruluşları	1. Dijital Türkiye Endeksi ölçümleme yöntemi güncelleme çalışmaları tamamlanarak ilgili paydaşlarla endekslere yönelik yönetim mekanizması oluşturulacaktır.
Tedbir 964.8. Elektronik Yazışma Paketi 3.0 ile elektronik yazışmaların kapsamı genişletilecek ve vatandaş ile Kamu Kurum ve Kuruluşları arasında resmi elektronik yazışma yapılabilmesi sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜRKSAT	1. Elektronik Yazışma Paketi 3.0 tasarımı ve geliştirmesi yapılacaktır.

Kamu bilişim personeli istihdamı ihtiyaçlar doğrultusunda nitelik ve nicelik olarak iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.965)		
Tedbir 965.1. Kamu bilişim personelinin rol ve sorumluklarını belirleyen ve yetkinliklerini ortaya koyan kamu bilişim yeterlik erevesi hazırlanacak ve dinamik bir envanter oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi	1. İhtiyaç ve kapasite değerlendirmesi yapmak üzere kamu bilişim personelinin kadro dağılımı ve envanteri belirlenecektir. 2. Kamu bilişim çalışanlarının rol, sorumluluk ve yetkinliklerini tanımlamaya yönelik bir ereve geliştirilmesi amacıyla ihtiyaç analizi yapılacaktır.
Tedbir 965.2. Kamu bilişim personelinin istihdam rejimi hazırlanacak kamu bilişim yeterlik erevesi doğrultusunda ve nitelikli teknik personelin kamuda çalışmasını teşvik edecek şekilde yapılandırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi	1. Kamu bilişim personeli istihdamına yönelik merkezi koordinasyonu sağlamak ve çalışma koşulları, performans ölçümü ve kapasite gelişimi hususlarında esas ve usulleri belirlemek üzere ilgili paydaşlarla çalışma grupları oluşturulacaktır. 2. Belirlenecek bir model doğrultusunda mevzuat taslağı hazırlanacak ve yeni istihdam modeline geçiş planı oluşturulacaktır.
Tedbir 965.3. Kamu kurumlarının dijital dönüşüm alanındaki eğitim ve değişim yönetimi ihtiyaçlarını karşılamak üzere dijital devlet akademisi kurulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, TÜBİTAK	1. Kamu bilişim çalışanlarına yönelik ileri dijital becerilerin geliştirilmesi amacıyla yapay zekâ uzmanı kapasite gelişim programı düzenlenecektir.
Kamu kurumlarının bilgi ve iletişim teknolojileri ürün ve hizmet alımlarında maliyet etkinlik, güvenlik, sürdürülebilirlik, yenilik ve yerli katma değer artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.966)		
Tedbir 966.1. Kamu kurumlarınca bulut bilişim hizmetlerinin güvenli kullanımına yönelik mekanizmalar geliştirilecek, bulut bilişim göç yol haritaları oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TSE, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu kurum ve kuruluşlarının bulut bilişim geçiş sürecinde karşılaşabilecekleri zorlukları en aza indirmek üzere ve doğru bir strateji izlemelerini sağlamak amacıyla rehberler hazırlanacaktır. 2. Bulut bilişim hizmetlerinin güvenli kullanımı amacıyla Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi güncellenecektir.
Tedbir 966.2. Açık kaynak kodlu yazılım geçiş analizleri doğrultusunda kamu kurumlarının açık kaynak kodlu yazılımlara geçişi hızlandırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamuda sıklıkla kullanılan ticari yazılımlar ve bunların açık kaynak kodlu yazılım muadilleri tespit edilecektir. 2. Açık kaynak kodlu yazılım kataloğu hazırlanacaktır.
Tedbir 966.3. Kamuya hizmet sunan bilişim firmalarında yetkinlik sağlamak amacıyla akreditasyon ve standardizasyon mekanizmaları geliştirilecek, satın alma ve denetime yönelik hukuki ve idari düzenlemeler hayata geçirilecek, kamu teknolojileri kümelenmesi oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kamu İhale Kurumu	1. Kamu Bilişim Hizmet Alımı Kapsamında Katılımcıların Yetkilendirilmesi Hakkında Yönetmeliğin kapsamı genişletilecektir.

Kamu kurumlarında veri yönetişimi ve ileri veri analitiği kapasitesi geliştirilecek ve kurumlar arası veri paylaşım mekanizmaları gúçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.967)		
Tedbir 967.1. Ulusal veri sızlúęu ile kurumsal ve tematik veri sızlúęu çalışmaları tamamlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TSE, TÜİK	1. Kurumsal düzeyde veri sızlúkleri tamamlanacaktır. 2. Kurumların veri paylaşımına esas olan veri modellerinin tanımlanması için Ulusal Veri Sızlúęu üzerinde altyapı hazırlanacak, kurumların veri girişleri sağlanacak ve veri paylaşım kataloğu hazırlanacaktır.
Tedbir 967.2. Kurumlar arası ileri veri analitiği ve yapay zekâ projeleri ile kurumsal kapasiteyi artırmaya yönelik kamu veri alanı altyapısı hayata geçirecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu kurumlarının Kamu Veri Alanına geçiş planı tasarlanacak ve hayata geçirilecektir.
Tedbir 967.3. Kurumlar arası veri paylaşımı ve protokol yönetimine yönelik uygulama programlama arayüzü geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜBİTAK	1. Kamu idarelerinde kullanılan uygulama programlama arayüzlerinin envanteri oluşturulacaktır.
Tedbir 967.4. Kamu verisinin paylaşımına yönelik hukuki düzenlenme yapılacak, ulusal açık veri portalı hayata geçirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kişisel Verileri Koruma Kurumu, TÜİK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Açık veri konusunda kanun taslağı hazırlanacaktır.
Kamu kurumlarının siber güvenlik tehditlerine karşı korunması ve dijital hizmetlerin sunumunda kişisel bilgilerin mahremiyetinin sağlanması ile yapay zekâ etik ilkelerinin tatbikine yönelik mekanizmalar gúçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.968)		
Tedbir 968.2. Kamuda yapay zekâ uygulamalarının geliştirilmesi ile ürün ve hizmet tedarikinde güvenilir yapay zekâ etik ilkeleri tatbik edilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu idarelerinin yapay zekâ teknolojileri kaynaklı risklere karşı bilinçlendirilmesi ve potansiyel risklerin azaltılmasına yönelik ikincil düzenleme yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
e-Devlet Hizmetlerini Kullanan Bireyler(3)	Yüzde	73,9	73,7	75,0
e-Devlet Kapısı Kayıtlı Kullanıcı Sayısı	Milyon	64,0	66,5	67,0
e-Devlet Kapısından Sunulan Hizmet Sayısı (Kümülatif)	Adet	7 741	8 400	8 800
e-Devlet Kapısından Sunulan Bütünleşik Hizmet Sayısı (Kümülatif)	Adet	5	6	8
e-Devlet Kapısından Sunulan Mobil Hizmet Sayısı (Kümülatif)	Adet	4 478	5 200	5 500

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) 16-74 yaş aralığındaki bireyler içerisinde e-devlet hizmetlerinden yararlanma oranını ifade eden TÜİK anket verisidir.

2.5.9. Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği

2.5.9.1. Teknik İşbirliği ve Kalkınma Yardımları

a) Mevcut Durum

Küresel kalkınma işbirliği gündemini deprem, kuraklık ve sel başta olmak üzere iklim değişikliğinden kaynaklanan afetler ile savaşların tetiklediği göç, gıda tedarik sıkıntıları ve insani krizler önemli ölçüde etkilemektedir. Türkiye, söz konusu krizlerin bir sonucu olarak artan ihtiyaçlara, insan odaklı, refahın daha adil dağılımını önceleyen, ulusal refahı da artırmaya yönelik bir perspektifle yaklaşarak kalkınma işbirliği program ve projeleri geliştirmektedir. Ülkemiz başta TİKA, YTB, AFAD, Yunus Emre Enstitüsü, Türk Kızılay, Türkiye Maarif Vakfı, Türkiye Diyanet Vakfı gibi kurum ve kuruluşlar aracılığıyla eğitim, sağlık, tarım ve hayvancılık, acil ve insani yardımlar gibi alanlarda dünyanın dört bir yanında kalkınma çabalarına destek sağlamaktadır.

Ülkemizin toplam kalkınma yardımları 2023 yılında öncül verilere göre 7,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu yardımlar içerisinde ilgili kurum ve kuruluşlarca sağlanan Resmî Kalkınma Yardımlarının (RKY) yanı sıra özel sektör kuruluşları tarafından diğer ülkelerde gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar ve sivil toplum kuruluşlarının diğer ülkelere yaptığı yardımlar da yer almaktadır.

OECD verilerine göre, ülkemizin RKY'ye ayırdığı pay önemli bir artış göstererek 2014 yılında 3,6 milyar dolardan 2023 yılında öncül verilere göre yaklaşık 7 milyar dolara yükselmiştir. Bu kapsamda ülkemiz, milli gelirine oranla en fazla resmî kalkınma yardımı sağlayan ülkeler arasında yer almıştır.

TABLO II: 61- Türkiye'nin Resmî Kalkınma Yardımları

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023(1)
RKY (Milyon Dolar)	3 591	3 919	6 488	8 121	8 612	8 667	8 124	7 711	7 116	6 999
RKY/GSMH (Binde)	4,5	5,0	7,6	9,5	11,0	11,5	11,4	9,6	7,9	6,0

Kaynak: OECD

(1) TİKA öncül verisidir.

Türkiye'nin 2023 yılı RKY'sinin yüzde 99'u ikili yardımlar şeklinde olup bu yardımların Orta Doğu, Balkanlar/Doğu Avrupa ve Güney/Orta Asya bölgelerine yoğunlaştığı görülmektedir.

TABLO II: 62- Türkiye'nin İkili Resmî Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023(3)
Balkanlar/Doğu Avrupa	134	223	190	227	218	233	98	86	105	93
Asya	2 980	3 420	6 148	7 527	7 183	7 868	7 589	6 940	6 420	6 120
Uzak Doğu	25	6	13	20	8	13	9	7	7	5
Güney ve Orta Asya	353	257	191	127	256	166	105	138	83	84
Orta Doğu	2 500	2 988	5 943	7 325	6 745	7 666	7 474	6 794	6 322	6 031
Diğer (Asya)	102	169	1	55	174	23	1	1	8	0
Afrika	383	183	-306(1)	-297(1)	135	103	75	99	60	59
Amerika	4	19	7	10	21	21	5	19	23	19
Diğer (2)	1	0	199	482	876	245	266	484	366	671
Toplam	3 502	3 846	6 238	7 950	8 433	8 469	8 033	7 628	6 974	6 962

Kaynak: OECD

(1) Tavizli kalkınma kredisi geri ödemesinden dolayı negatif görünmektedir.

(2) Bölgelere ayırtılamayan yardım miktarıdır.

(3) TİKA öncül verisidir.

İkili RKY'nin sektörel dağılımı incelendiğinde, 2023 yılında gerçekleştirilen yardımların yüzde 86'sının insani yardımlardan oluştuğu görülmektedir. Türkiye'nin insani yardımlarının yanı sıra kalkınma işbirliği faaliyetlerinde eğitim, sağlık ve kültür alanlarında yapılan yardımları öne çıkmaktadır.

On İkinci Kalkınma Planının ilk program yılında, ilgili kurum ve kuruluşlarla etkin bir eşgüdüm içerisinde Uluslararası Kalkınma İşbirliği Stratejisi Taslağı hazırlanmıştır. Türkiye'nin kalkınma tecrübesinin tematik ve bölgesel önceliklere uygun olarak tarihi ve kültürel bağların bulunduğu ülkeler başta olmak üzere işbirliğinde bulunulan ülkelere aktarılması amacıyla çeşitli proje ve faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Yurt dışı misyonlarda ve kamu kurumlarının dış ilişkiler birimlerinde çalışan personelin yetkinliklerini geliştirmek amacıyla Dış Görev Yönlendirme Kurslarıyla protokol, müzakere teknikleri ve dış politika konularında seminerler düzenlenmiştir. Uluslararası platformlarda ve çeşitli ülkelere Türkiye'nin tanıtımına yönelik paneller, seminerler ve etkinlikler düzenlenerek uluslararası görünürlüğün artırılması ve ülke imajının güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

b) Amaç

Dış politika öncelikleriyle uyumlu, bölgesel ve küresel sorunlara hızlı ve kalıcı çözümler sunan ve kaynakların etkin kullanımını sağlayan kalkınma işbirlikleri geliştirmek temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülkemizin öncelikleri ve alıcı ülkelerin ihtiyaçları çerçevesinde sektörel ve tematik kalkınma işbirliği programları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.970)		
Tedbir 970.1. İhtiyaç duyan ülkelerde sürdürülebilir ve kaliteli sağlık hizmetlerine erişimi, gıda güvenliği ve güvenilirliğini, özellikle mesleki eğitimin geliştirilmesine yönelik kültürel hassasiyetlerle uyumlu programlara dayalı temel eğitim kapasitesinin artırılmasını sağlamaya yönelik programlar geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Uluslararası sağlık profesyonellerine yönelik sağlık meslek eğitimleri düzenlenerek ülkemizin güçlü sağlık sisteminin tanıtımı yapılacaktır. 2. Sağlık alanında yabancı ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla var olan işbirliği artırılarak Türk sağlık reformu ile elde edilen bilgi ve tecrübelerin talep eden ülkelere paylaşılmaya yönelik kapasite geliştirme eğitimleri verilecektir.
	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	3. Kalkınma işbirliği ortağı ülkelere sağlık ve gıda alanlarında tecrübe aktarımına yönelik eğitimler düzenlenecektir.
	Milli Eğitim Bakanlığı (S), TİKA, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı	4. Talep eden ülkelere mesleki ve teknik eğitim sistem tasarımı, program geliştirme, eğitimcilerin eğitimi, öğrenci staj desteği, eğitim ortamlarının tasarlanması ve güçlendirilmesi konularında destek verilecektir.

Tedbir 970.2. Hedef ülkelerde kamu hizmetlerine erişimde etkinliğin artırılması için ülkemizin dijital dönüşüm alanındaki tecrübelerinin paylaşımına yönelik programlar yürütülecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Dışişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Hedef ülkelerde kamu hizmetlerine erişimde etkinliğin artırılması için ülkemizin dijital dönüşüm ve dijital devlet alanındaki tecrübelerinin paylaşımına yönelik faaliyetler yürütülecektir.
	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	2. İnsan kaynakları alanında geliştirilen dijital araçların, başta Türk Devletleri olmak üzere talep eden ülkelerle paylaşımına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 970.3. Göçün etkin yönetimi kapsamında kaynak ülkelerde istihdam oluşturmaya yönelik kalkınma işbirliği programları geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması kapsamında düzensiz göçmenlerin kendi ülkelerinde yeniden uyum sağlamlarına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 970.4. Körfez bölgesini Avrupa ve diğer büyük pazarlara bağlamayı hedefleyen ve paydaşı olduğumuz Kalkınma Yolu Projesi'nin hayata geçirilmesine yönelik çabalar yoğunlaştırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Proje kapsamında Irak makamlarıyla çalışmalar sürdürülecek, Irak tarafınca ilk etabının 2028 yılında tamamlanması öngörülen projeye ilişkin süreç yakından takip edilecektir.
Tedbir 970.5. En az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerdeki kamu kurum ve kuruluşlarının fiziki kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik proje ve faaliyetler uygulanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Türkiye'nin birçok alanda sahip olduğu kalkınma tecrübesiyle En Az Gelişmiş Ülkelerdeki (EAGÜ) kamu kurum ve kuruluşlarının fiziki kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik inşaa, onarım ve donatım projeleri gerçekleştirilecektir.
	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	2. Ülkemizin bölgesel kalkınma politikaları ile bölge kalkınma idareleri ve kalkınma ajansları tecrübelerinin başta komşu ülkeler olmak üzere işbirliği içinde olunan ülkelere aktarılmasını sağlamak ve destek olmak için teknik işbirliği çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 970.6. En az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, talep odaklı yaklaşım ile gelişmekte olan ülkelerin beşeri kapasitelerinin artırılmasına yönelik eğitim, sağlık ve tarım gibi alanlarda tecrübe paylaşım programları düzenlenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. EAGÜ'ler başta olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerin beşeri kapasitelerinin artırılmasına yönelik olarak talep odaklı yaklaşımla eğitim, sağlık ve tarım gibi alanlarda tecrübe paylaşımı programları düzenlenecektir.
Ülkemizin öncelikleri çerçevesinde tarihi ve kültürel bağlara sahip olunan coğrafyalara yönelik bölgesel stratejiler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.971)		
Tedbir 971.1. Balkanlar ve Doğu Avrupa'da çok kültürlü yapının muhafazası ve geliştirilmesi de dikkate alınarak uluslararası kalkınma işbirliği programları, projeleri ve faaliyetleri geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Balkanlar ve Doğu Avrupa'da eğitim, sağlık, kültür, üretim ve kurumsal kapasitelerin geliştirilmesi başta olmak üzere ihtiyaç duyulan alanlarda program ve projeler gerçekleştirilecektir.

Tedbir 971.2. Türk dünyasıyla ekonomik ve ticari işbirliğini derinleştirecek programlar geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Türk devletlerine yönelik ekonomik, ticari, sosyal ve kültürel işbirliğine de katkı sunacak, eğitim, sağlık, kültür, üretim ve kurumsal kapasitelerin geliştirilmesi başta olmak üzere ihtiyaç duyulan alanlarda program ve projeler gerçekleştirilecektir.
	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İletişim Başkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler, TÜBİTAK, Sanayi Odaları	2. Sanayi ve teknoloji alanında Türk devletlerindeki ilgili kurumlar arasında bilgi ve tecrübe paylaşımında bulunulacaktır.
Tedbir 971.3. Yakın coğrafyamız başta olmak üzere enerji arzı yüksek ülkelerde petrol dışı alanların geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla ülkemizin sanayi, teknoloji ve hizmetler sektörlerindeki tecrübesinin aktarılmasına yönelik programlar, projeler ve faaliyetler desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Enerji arzı yüksek ülkelerde petrol dışı alanların geliştirilmesine hizmet eden faaliyetlere destek sağlanacaktır.
Tedbir 971.4. Orta Doğu ve Afrika'da altyapının iyileştirilmesine ilişkin talepler başta olmak üzere hedef ülkelerin kendi beşeri, doğal ve kurumsal kaynakları harekete geçirilerek STK ve özel sektör gibi paydaşlarla birlikte kalkınma işbirliği programları geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Başta EAGÜ'ler olmak üzere Orta Doğu ve Afrika'da öncelikle eğitim, sağlık, kültür ve üretim alanları ile ihtiyaç duyulan diğer alanlarda kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik STK ve özel sektör paydaşlarının da dâhil olduğu program ve projeler gerçekleştirilecektir.
	Dışişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	2. İklim değişikliği nedeniyle tarımsal potansiyeli olumsuz etkilenen Batı ve Orta Afrika ülkeleriyle tarım alanında sürdürülebilir işbirlikleri çeşitlendirilerek geliştirilecektir.
Tedbir 971.5. Asya-Pasifik ve Latin Amerika ülkeleriyle uluslararası kalkınma işbirliği programları geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Asya-Pasifik ve Latin Amerika ülkelerinde eğitim, sağlık, kültür ve üretim başta olmak üzere ihtiyaç duyulan alanlarda kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik program ve projeler gerçekleştirilecektir.
	Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	2. Latin Amerika ve Karayip ülkeleriyle karşılıklı üst düzey resmî görüşmelerin yanı sıra bölgeyle ticaretin artırılması ve çeşitlendirilmesi, yeni pazarlara erişim, uluslararası adaylıklara destek sağlanması ve ülkemiz aleyhine çalışan lobilerle mücadele edilmesine yönelik faaliyetler yürütülecektir.

Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin etkinliğinin artırılmasına yönelik ulusal altyapıyı güçlendirecek araçlar ve modeller geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.972)		
Tedbir 972.2. Uluslararası kalkınma işbirliği alanında ihtiyaç duyulan mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin stratejik bir çerçevede yürütülmesi amacıyla gerekli mevzuat düzenlemelerinin yapılması ve ulusal eşgüdümün güçlendirilmesi konularında çalışmalar sürdürülecektir.
Tedbir 972.3. Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin finansmanına yönelik mevcut araçlar da değerlendirilerek yeni finansman yöntemleri geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kalkınma işbirliğinde mevcut araçlar da değerlendirilerek yeni finansman yöntemlerine ilişkin çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 972.4. Dış yardımların izlenmesi ve raporlanmasına esas oluşturacak kalkınma yardımları veri sistemi geliştirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kalkınma yardımları veri sisteminin geliştirilmesine ilişkin çalışmalar sürdürülecektir.
Tedbir 972.5. Uluslararası bağışçılar, STK'lar ve özel sektör gibi paydaşlarla üçlü işbirliği program ve proje ortaklıkları geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Üçlü işbirliği program ve projeleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 972.6. Kalkınma işbirliğinde dış temsil ağının genişletilmesi ve etkinleştirilmesi sağlanacak, yurt dışı temsilcilikler ve kamu kurumlarının dış ilişkiler birimlerinde çalışan personelin yetkinlikleri geliştirilecek ve bu birimlerin idari ve teknik kapasitesi güçlendirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu kurum ve kuruluşlarından yurtdışındaki diplomatik temsilciliklere atanan personele yönelik tayin öncesi yönlendirme kursları düzenlenecektir.
	2. Kamu kurum ve kuruluşlarının dış ilişkiler birimlerinde görevli personele diplomasi, müzakere teknikleri, protokol gibi konularda eğitim verilecektir.	
	3. Yurt dışında görevlendirilecek öğretmen ve okutmanların görevlendirilecekleri ülkelerin dillerini öğrenmeleri ve mesleki gelişimlerinin artırılması amacıyla mesleki gelişim programları düzenlenecektir.	
	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	4. Yurtdışında kaim kamu görevlileri ve STK'ların idari ve teknik kapasitelerini artırmaya yönelik çalışmalar yapılacaktır.

Türkiye'nin uluslararası görünürliğünün artırılması ve imajının güçlendirilmesi için kamu, kültür ve eğitim diplomasisi faaliyetleri derinleştirilecek, uluslararası kamuoyunda Türkiye'nin tanıtımına yönelik etkili çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.973)		
Tedbir 973.1. İnsani yardımlarımız dâhil kalkınma yardımlarının görünürliğünün artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İletişim Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kalkınma yardımları etkinliklerine katılım sağlanarak ülkemizin bu konudaki başat rolü anlatılacaktır.
Tedbir 973.2. Türk kültürünün tanıtımı kapsamında hedef ülkelerde Türk Dili ve Edebiyatı lisans programlarının açılması desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yabancı üniversitelerde Türk Dili ve Edebiyatı kürsüsü kurulması desteklenecek ve hazırlanan protokoller çerçevesinde işbirlikleri yapılacaktır. 2. Türk Dili ve Edebiyatı bölümü veya kürsüsü bulunan yabancı üniversitelerde talep edilmesi halinde öğretim üyesi veya okutman görevlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir. 3. Yabancı ülkelerde Türkoloji bölümlerindeki öğretim görevlileri ve öğrencileri desteklemek amacıyla Türkçe öğretimine yönelik programlar düzenlenecektir. 4. Yurt içinde ve yurt dışında Türkoloji alanında eğitim, sempozyum ve akademik programların düzenlenmesi desteklenecektir.
Tedbir 973.3. Yurt dışındaki vatandaşlarımızla soyaş ve akraba topluluklarımıza yönelik eğitim, staj ve burs destekleri sağlanacak, Türkiye'de yükseköğretimin uluslararasılaşması çalışmaları kapsamında başta Türkiye Bursları olmak üzere "Study in Türkiye" gibi uluslararası programların planlama, değerlendirme ve seçim süreçleri geliştirilerek sürdürülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Soyaş ve akraba toplulukların yaşadıkları ülkelerde eğitimlerine destek olmak amacıyla yerinde burslandırma çalışmaları yürütülecektir. 2. Türkiye Bursları kapsamında YÖK ile işbirliği içerisinde Uluslararası Değişim Burs Programı bütçe imkanları dâhilinde başlatılacak ve uluslararası öğrencilere yönelik burslandırma çalışmaları yürütülecektir. 3. Yurtdışı Vatandaşlar Burs Programı faaliyetlerine devam edilecek ve yurt dışında yükseköğrenim gören gençlere yönelik staj programları düzenlenecektir. 4. Uluslararası Öğrenciler Değerlendirme Kurulu oluşturulması çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 973.4. Türkiye mezunlarının ülkemizle ilişkilerinin kurumsallaşmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye mezun dernekleri desteklenecek, öncelikli bölgelerde yeni mezun derneklerinin kurulmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Tedbir 973.5. Uluslararası kamuoyu üzerinde etkili olan ve Türkiye ile ilgili çalışmalar yapan kurum ve kuruluşlar, üniversiteler, STK'lar ve bireylerle işbirliği geliştirilecek ve Türkiye'nin tanıtımına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	İletişim Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Uluslararası kamuoyu üzerinde etkili olan ve Türkiye ile ilgili çalışmalar yapanlar başta olmak üzere farklı ülkelerden STK'lar, düşünce kuruluşları, üniversiteler, akademisyenler, uzmanlar ile işbirliği geliştirilerek ortak çalışmalar yapılacaktır. 2. Türkiye'nin tanıtımına yönelik projeler, yayın çalışmaları, tanıtım videoları gibi çalışmalar yapılacaktır. 3. Vatandaş Diplomat Projesi kapsamında vatandaşlarımızın yoğun olarak yaşadığı ülkelerde tanıtım yapılacak ve Vatandaş Diplomat Buluşmaları programları düzenlenecektir. 4. Stratejik iletişim çalışmaları kapsamında Uluslararası Stratejik İletişim Zirvesi düzenlenecek, etkinlik, proje ve yayınlar yapılacaktır.
Tedbir 973.6. Türkiye'nin girişimci ve insani dış politikasına uygun şekilde geleneksel ve yeni medya araçlarıyla yürütülen kamu diplomasisi faaliyetleri sürdürülecek, Türkiye'nin tanıtımına katkı sağlayacak uluslararası nitelikteki organizasyonlara katılım sağlanacak ve söz konusu faaliyetlerin etkinliğini artırmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	İletişim Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye'nin tanıtımı ve ülke gündemi bağlamında hedef kitleye ve gündem konularının içeriğine uygun olacak şekilde başta G20, BM, NATO, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) etkinlikleri kapsamında olmak üzere konferans, panel, forum, eğitim gibi faaliyetler gerçekleştirilecektir. 2. Kara propaganda ile mücadele kapsamında ulusal ve uluslararası platformlarda kamuoyunun doğru bilgilendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecek, Türkiye'nin terörle mücadele çabalarının ve bu bağlamda FETÖ/PKK/PYD gibi terör örgütlerinin küresel bir tehdit olduğunun duyurulması ve 1915 Olayları, Kıbrıs Meselesi gibi konular hakkında uluslararası kamuoyunun doğru bilgilendirilmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir. 3. Ulusal ve uluslararası platformlarda kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi amacıyla Türkiye'nin girişimci ve insani dış politikasını önceleyen kamu diplomasisi faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve bu kapsamda nitelikli yayınların çıkarılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 4. Türkiye'nin tanıtımı ve ülke gündemine ilişkin ulusal/uluslararası faaliyetlerin etkinliğini artırmaya yönelik çeşitli dillerde sözlü ve yazılı çeviri çalışmaları yürütülecektir. 5. Kriz İletişimi kapsamında ulusal ve uluslararası tatbikat, eğitim ve diğer faaliyetler, yayın ve projeler gerçekleştirilecektir.

2.5.9.2. Çok Taraflı Kalkınma İşbirliği

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin çok taraflı sistemdeki etkin rolünün güçlendirilmesi ile görünürlüğünün artırılması çabaları sürdürülmektedir. Bu kapsamda en az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunlarının uluslararası platformlarda gündeme getirilmesi başta olmak üzere çeşitli diplomatik girişimlerde bulunulmakta ve yapıcı çözümler geliştirme konusunda aktif bir rol üstlenilmektedir. Küresel ve ulusal kalkınma hedeflerine ulaşılmasına katkı sağlamak adına uluslararası kuruluşların çalışmaları aktif bir şekilde takip edilmekte ve ülkemiz menfaatleri doğrultusunda uluslararası platformlarla ortaklıklar geliştirilmektedir.

BM kuruluşlarının 2021-2025 döneminde ülkemizde yürüttükleri program ve projelerin çerçevesini belirleyen BM Sürdürülebilir Kalkınma İşbirliği Çerçevesi (UNSDCF) kapsamında Sonuç Grubu Toplantıları gerçekleştirilmiş olup yeni dönem Çerçeve Belge hazırlıklarına yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

Uluslararası kuruluşların bölgesel ofislerine ev sahipliği yapılması çalışmaları kapsamında İstanbul'da kurulması planlanan BM Kalkınma Eşgüdüm Ofisi (UNDCO) Bölgesel Ofisi'nin Ev Sahibi Ülke Anlaşması'nın iç hukuk onay süreci tamamlanmış olup anılan ofis resmî olarak ülkemizde faaliyetlerine başlamıştır.

BM En Az Gelişmiş Ülkeler Beşinci Konferansı (EAGÜ-V) sonucunda kabul edilen Doha Eylem Programı (DPoA) kapsamında, Gebze'de ev sahipliği yapılan EAGÜ'ler için BM Teknoloji Bankasının görünürlüğünün artırılması ve faaliyetlerinin genişletilmesi hususunda Bankaya destek sağlanmıştır. AB'ye katılım için 2025-2028 Ulusal Eylem Planı güncelleme çalışmaları yürütülmüştür. AB müktesebatına uyum çalışmaları çerçevesinde Avrupa Komisyonu ile alt komite toplantıları gerçekleştirilmeye devam edilmektedir.

Yeniden Asya Girişimi kapsamında 2024-2026 dönemi Faaliyet Planı ilgili kurum ve kuruluşlarımızla eşgüdüm içerisinde hazırlanmıştır. 3-4 Temmuz 2024 tarihlerinde Astana'da düzenlenen Şangay İşbirliği Teşkilatı 24. Devlet Başkanları Zirve Toplantısında teşkilata tam üye olma yönünde beyanda bulunulmuştur. Ülkemizin Güneydoğu Asya Uluslar Birliğine (ASEAN) diyalog ortağı olması hedefine yönelik resmî başvuruda bulunulmuş ve bu hedef doğrultusunda hazırlanan Vizyon Belgesi ASEAN'a iletilmiştir.

İSEDAK kapsamında, İslam ülkeleri arasında ekonomik ve ticari işbirliği faaliyetleri yoğunlaştırılarak sürdürülmektedir. Bu çerçevede İSEDAK'ın ticaret, turizm, ulaştırma ve iletişim, tarım, yoksulluğun azaltılması ve mali işbirliği alanlarında 12 çalışma grubu toplantısı gerçekleştirilerek İslam ülkelerinin kalkınma sorunlarına yönelik politika tavsiyeleri ortaya konulmuştur. İSEDAK Bakanlar Toplantısında kabul edilen Politika Tavsiyelerinin hayata geçirilmesine yönelik üye ülkeler ve ilgili İİT kuruluşları tarafından İSEDAK Proje Destek Programları kapsamında 45 ülkenin yararlanıcı olduğu 24 proje hayata geçirilmiştir.

İİT Üyesi Devletler Arasında Tercihli Ticaret Sistemi (TPS-OIC)'nin uygulanmasına ve Sisteme taraf olan ülke sayısının artırılmasına yönelik Ticaret Müzakereleri Komitesi Toplantıları ve farkındalık eğitimleri gerçekleştirilmiştir. Başta İİT üyesi ülkeler olmak üzere uluslararası ticaret ve yatırım uyumsuzluklarının çözümünde önemli bir adres olması beklenen İİT Tahkim Merkezi'nin kurumsallaşmasına ve uluslararası görünürlüğünün artırılmasına yönelik çalışmalara aktif katkı sağlanmıştır. Ayrıca helal belgelerinin İİT üyesi ülkeler arasında karşılıklı tanınmasına yönelik kurulan Helal Akreditasyon Kurumları İslami Forumu (IFAB)'nin kurumsallaşma çabaları kapsamında yapılan çalışmalar yakından takip edilerek gerekli katkı sağlanmıştır.

İSEDAK Yüksek Düzeyli Dijital Dönüşüm Forumu altında dijital becerilerin geliştirilmesi, siber güvenlik ve benzeri alanlarda çeşitli eğitimler düzenlenmiş ve 18 ülkeden gençlerin katılımıyla siber güvenlik alanında bir uluslararası yarışma gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra İSEDAK KOBİ Programı hayata geçirilmiş ve program kapsamında önümüzdeki dönemde faaliyetlerin odaklanacağı tematik alanlar belirlenmiştir.

Bölgesel işbirliklerinden daha fazla istifade edilmesi politikası çerçevesinde, kurucu üyesi olduğumuz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), Gelişen Sekiz Ülke (D-8), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ), Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) ve TÜRKSOY gibi bölgesel kuruluşların faaliyetlerine aktif bir şekilde katılım sağlanmaya devam edilmiştir. Ülkemiz, TDT'nin yakaladığı ivmeyi sürdürmesi ve Türk dünyasında refah ve istikrara katkı sağlamasını teminen, TDT faaliyetlerine etkin ve aktif bir şekilde iştirak etmeye devam etmektedir.

Birlikte Kalkınma ve Refah için Güçlendirilmiş Ortaklık temasıyla İstanbul'da gerçekleştirilen Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesinde alınan kararlar, Afrika ülkeleriyle işbirliğimizin geliştirilmesini teminen 2022-2026 Türkiye-Afrika Ortak Eylem Planı çerçevesinde uygulanmaya devam edilmiştir.

b) Amaç

Ülkemizin çok taraflı kalkınma sistemindeki rolü, etkinliği ve görünürlüğü artırmak ve uluslararası kuruluş ve platformların küresel kalkınma gündemine yönelik çalışmalarına aktif katkı sağlamak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülkemizin çok taraflı kalkınma sistemindeki rolü, etkinliği ve görünürlüğü artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.975)		
Tedbir 975.2. Başta ev sahipliği yapılan kuruluşlar olmak üzere Güney-Güney ve üçgen işbirliği mekanizmaları da kullanılarak ülkemizin uluslararası kuruluşlara verdiği program bazlı destekler artırılacak ve bu kuruluşlarla tecrübe paylaşımına yönelik program ve projeler geliştirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Küresel kalkınma sorunlarının çözümüne yönelik işbirlikleri, yeni mekanizmalar dâhil edilerek geliştirilecek ve üçüncü ülkelere yönelik ortak proje ve faaliyetler yürütülecektir. 2. Türkiye'de bölgesel ve küresel ofisleri bulunan BM kuruluşlarıyla etkin işbirliği sürdürülecektir.
Tedbir 975.3. Küresel kalkınma çabalarına katkı sağlamak üzere uluslararası kuruluşların bölgesel ofislerine ev sahipliği yapılmasına yönelik diplomatik girişimler sürdürülecek ve ev sahipliği yapılan kuruluşların uluslararası platformlarda görünürliğünün artırılmasına dönük çalışmalar yapılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Uluslararası kuruluşların bölgesel ofislerine ev sahipliği yapılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Tedbir 975.4. Uluslararası düzeyde iş yapma kapasitesine sahip STK'ların ve özel sektör kuruluşlarının çok taraflı işbirliklerine dâhil olmaları teşvik edilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Özel sektör temsilcilerinin uluslararası kuruluşlarla işbirliği çabalarının ve UNDP İstanbul Kalkınmada Uluslararası Özel Sektör Merkezi'nin çalışmalarının desteklenmesine devam edilecektir.
BM, OECD, DTÖ, G20 ve İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) gibi uluslararası kuruluşların ve platformların küresel problemlerin tespiti ve çözüm önerilerine dönük çalışmalarında aktif rol üstlenilecektir. (Kalkınma Planı p.976)		
Tedbir 976.1. En az gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin kalkınma meselelerinin uluslararası kuruluşların gündeminde daha fazla yer almasına yönelik çalışmalar sürdürülecek ve bu kapsamda ev sahipliği yaptığımız En Az Gelişmiş Ülkeler için BM Teknoloji Bankası faaliyetleri desteklenecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. EAGÜ'lerin kalkınma meselelerinin uluslararası kuruluşların gündeminde daha fazla yer almasına yönelik çalışmalar sürdürülecek olup EAGÜ'lere ve EAGÜ'ler için BM Teknoloji Bankasına ülkemizin yanı sıra diğer ülkelerin de destek vermesine yönelik girişimlerde bulunulacaktır.
Tedbir 976.2. Küresel kalkınma gündeminin iklim değişikliği, yeşil dönüşüm, yenilenebilir enerji, sürdürülebilir gıda sistemleri, afet risklerinin azaltılması ve dijitalleşme ile ülkemizin öncülüğünde yürütülen sıfır atık hareketi bağlamında sürdürülebilir atık yönetimi gibi meselelerine ilişkin uluslararası kuruluşlar nezdinde yürütülen çalışmalara aktif katkı sağlanacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Çevre sorunları ve iklim değişikliğiyle mücadelede ülkemiz görünürlüğünün uluslararası platformlarda artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Enerji güvenliğimizin ilerletilmesi için temiz enerji geçişi odaklı uluslararası faaliyetlere aktif katılım sağlanacak ve ülkemizin iklim değişikliğiyle mücadele çabalarıyla örtüşen yenilenebilir ve nükleer enerji temelli üretimine yönelik uluslararası işbirlikleri takip edilecektir.
Tedbir 976.3. Düzensiz göçle mücadelede adil yük paylaşımı ve gönüllü geri dönüşlerin teşviki gibi konuların başta BM olmak üzere ilgili uluslararası kuruluşların gündeminde tutulması ile yapıcı çözüm önerileri ve ortak projeler geliştirilmesine dönük çabalar devam ettirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı	1. Başta BM kuruluşları olmak üzere uluslararası kuruluşların düzensiz göçle mücadele konusundaki toplantılarına aktif katılım sağlanacaktır.
Tedbir 976.4. G20, MIKTA ve BRICS gibi uluslararası platformlarda ülkemizin etkinliğinin artırılması ve bu platformların olanaklarından daha fazla yararlanılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. G20, MIKTA ve BRICS gibi uluslararası platformlarda ülkemizin etkinliğinin artırılması ve bu platformların olanaklarından ülkemiz öncelikleri doğrultusunda daha fazla yararlanılması için çalışmalar sürdürülecektir.

Tedbir 976.5. Ülkemizin kültür, eğitim, bilim ve iletişim alanındaki politikalarının uluslararası kurum ve kuruluşların faaliyetlerine etkin bir şekilde yansıtılması suretiyle, ülkemizin bu alanlardaki görünürlüğü artırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, İletişim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. UNESCO'nun başta Yürütme Kurulu ve Dünya Miras Komitesi olmak üzere karar alma organlarında ülkemizin aktif şekilde yer alması sağlanacaktır. 2. Uluslararası kuruluşların kültür, eğitim, bilim ve iletişim alanındaki gündemleri aktif bir şekilde takip edilecek ve ülkemizin bu alanlardaki çalışmalarının anılan gündemlere yansıtılmasına çalışılacaktır.
Tedbir 976.6. BM ve diğer uluslararası platformlarda insani yardım konularında düzenlenen toplantılara aktif katılım sağlanacak, benzeri toplantılara ev sahipliği yapılması konusunda girişimlerde bulunulacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. İnsani yardım operasyonu yürütülen ülkelere yönelik uluslararası kuruluşlarla işbirliği içerisinde düzenlenen toplantılara aktif katılım sağlanacaktır.
İslam dünyasıyla ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel alanlardaki ilişkilerimiz derinleştirilecek ve İSEDAK kapsamında İİT üyesi ülkelerin kalkınma çabaları desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.977)		
Tedbir 977.1. İİT üyesi ülkelerin ortak kalkınma meselelerine yönelik bilgi ve veriye dayalı somut yol haritaları ve işbirliği önerileri geliştirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. İSEDAK Çalışma Grupları kapsamında yapılacak anketler ve saha ziyaretlerini de içeren araştırmalarda İİT üyesi ülkelerin kalkınma seviyelerine göre yol haritaları ve somut politika tavsiyeleri ortaya konulmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SPK, TCMB, BİST, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	2. İSEDAK Altın Borsası projesinin hayata geçirilmesine yönelik işbirliği çabaları sürdürülecektir. 3. Gayrimenkule Dayalı ve Gelişen Finansal Araçlar Bilgi Sistemi'ne (GEFAS) yeni İİT üyesi ülkelerin ve finansal ürünlerin dâhil edilmesine ve sistem içerisinde gayrimenkule dayalı ürünlerin alım-satım işlemlerinin gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
Tedbir 977.2. İSEDAK çalışma gruplarında ortaya konulan politika tavsiyelerinin İİT üyesi ülkelere hayata geçirilmesine yönelik program ve proje destekleri geliştirilerek sürdürülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İSEDAK Bakanlar politika tavsiyelerinin hayata geçirilmesine dönük İİT üyesi ülkeler ve İİT kuruluşlarının proje önerilerine yönelik destek sağlanacaktır.

Tedbir 977.3. "İSEDAK Yüksek Düzeyli Dijital Dönüşüm Forumu" kapsamında üye ülkeler arasında somut işbirliği program ve projeleri geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İSEDAK Yüksek Düzeyli Dijital Dönüşüm Forumu kapsamında İİT üyesi ülkelere yönelik dijital alanda işbirliğinin ve becerilerin artırılmasını hedefleyen çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 977.4. İİT üyesi ülkelerdeki KOBİ'lere yönelik İSEDAK KOBİ Programı hayata geçirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İSEDAK Bakanlar Toplantısında üye devletlerce kabul edilerek hayata geçirilen, İSEDAK KOBİ Programı kapsamında İİT üyesi ülkeler ve ilgili İİT kuruluşları ile ortak çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 977.5. İİT Tahkim Merkezinin kurumsallaşmasına ve uluslararası görünürlüğünün artırılmasına yönelik çabalar desteklenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TOBB	1. İİT Tahkim Merkezinin uluslararası ticaret ve yatırım uyumsuzluklarının çözümü noktasında uluslararası görünürlüğünün artmasına yönelik destekler sürdürülecektir.
Tedbir 977.6. İİT içi ticaretin geliştirilmesine yönelik İİT Üyesi Devletler Arasında Tercihli Ticaret Sistemi (TPS-OIC)'nin tüm katılımcı ülkelerde etkin bir biçimde uygulanmasına ve Sisteme taraf olan ülke sayısının artırılmasına yönelik girişimler sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. TPS-OIC'in taraf ülkelerde etkin bir şekilde uygulanmasına yönelik çabalar yoğunlaştırılacaktır. 2. TPS-OIC'in kapsamının genişletilmesi amacıyla yeni müzakerelere başlanmasına yönelik girişimler sürdürülecektir.
Tedbir 977.7. Helal belgelerinin İİT üyesi ülkeler arasında karşılıklı tanınmasına yönelik Helal Akreditasyon Kurumları İslami Forumunun kuruluş ve faaliyete geçme süreçlerine aktif destek sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Helal Akreditasyon Kurumu, Türk Standartları Enstitüsü	1. Helal Akreditasyon Kurumları İslami Forumunun kurumsallaşmasına yönelik çalışmalara aktif destek sağlanacaktır.
Tedbir 977.8. Ülkemizin ev sahipliği yaptığı "İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi", "İslam Tarih, Kültür ve Sanat Araştırma Merkezi", "İİT İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü" ve "İslam İşbirliği Gençlik Forumu" çalışmalarına verilen destekler sürdürülecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ülkemizin ev sahipliği yaptığı İİT kuruluşlarının çalışmalarına destek sağlanacaktır.
Ülkemizin önemli stratejik hedeflerinden biri olan AB üyeliğine ilişkin politikalar kararlılıkla uygulanacak ve AB müktesebatına uyum çalışmaları yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.978)		

Tedbir 978.1. Türkiye'nin AB'ye katılım müzakerelerinin yeniden canlandırılması, Türkiye ve AB arasındaki kritik tematik konularda yüksek düzeyli diyalog toplantılarının sürdürülmesi, "Vize Serbestisi Diyaloğu"nda ilerleme sağlanması ve Gümrük Birliği'nin güncellenmesi müzakerelerine başlanması için AB ile üst düzey diyalog ve temaslar artırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. AB ile kritik tematik konularda yüksek düzeyli diyalog toplantıları ile üst düzey temaslar sürdürülecektir.
Tedbir 978.2. AB müktesebatına uyum çerçevesinde AB Komisyonu ile istişareler sürdürülecek, Alt Komite Toplantıları yapılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. AB Komisyonu nezdinde Alt Komite Toplantılarının yapılmasına ilişkin girişimlerde bulunulacaktır.
Tedbir 978.3. AB'ye Katılım için Ulusal Eylem Planı güncellenecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. AB'ye Katılım için Ulusal Eylem Planı'nın uygulanması izlenecektir.
Bölgesel işbirliklerinden daha fazla istifade edilmesi için çalışmalar artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.979)		
Tedbir 979.1. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) üye ülkeleriyle yürütülen ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel alanlardaki işbirliği "Türk Dünyası 2040 Vizyonu" doğrultusunda derinleştirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. TDT'nin faaliyetlerinin diğer üye ülkelerle etkin bir işbirliğiyle geliştirilmesine çalışılacaktır. 2. Türk dünyasındaki kalkınma işbirliği kuruluşlarının kurumsal kapasitelerini artırmaya yönelik ortak faaliyetler yürütülecektir. 3. Teknoloji, inovasyon, sanayi ve bilim alanlarında işbirliğinin geliştirilmesine yönelik üst düzey toplantılar düzenlenecektir.
	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	4. TDT üye ve gözlemci ülkelerinde insan kaynakları alanında tecrübe paylaşımı ve kamu hizmetlerine erişimde dijitalleşmenin yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler sürdürülecektir. 5. TDT üye ve gözlemci ülkelerinde Erken Dönem Kariyer Destek Ekosistemi aracılığıyla öğrenci ve mezunların desteklenmesi çalışmaları yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 979.3. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve Gelişen Sekiz Ülke (D-8) gibi bölgesel kuruluşların sonuç odaklı program ve projelere yoğunlaştırılması yönünde girişimlerde bulunulacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. D-8'in genişletilmesine yönelik çalışmalara destek sağlanacaktır. 2. EİT bünyesindeki işbirliklerinin etkinliğinin artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir. 3. KEİ'nin bölgesel krizler nedeniyle ivme kaybeden işbirliği faaliyetlerinin ilerletilmesine yönelik çalışmalarda bulunulacaktır.

Tedbir 979.4. TDT, D-8 ve EIT bünyesinde ticaretin geliştirilmesi için çalışmalarda bulunulacak ve mevcut bölgesel ticaret anlaşmalarının hayata geçirilmesine ilişkin çabalar artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. D-8 Tercihli Ticaret Anlaşmasının kapsamının genişletilmesi amacıyla müzakerelere başlanması için girişimlerde bulunulacaktır. 2. EIT Ticaret Anlaşmasının (ECOTA) güncellenmesi amacıyla müzakerelere başlanması için girişimlerde bulunulacaktır.
Tedbir 979.5. Yeniden Asya Girişimi kapsamında Asya'da üyesi ya da ortağı olduğumuz bölgesel kuruluşlar ve çok taraflı mekanizmaların çalışmalarına aktif ve yenilikçi bir vizyonla katkı sağlanacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yeniden Asya Girişimi kapsamında bölgesel örgütlerin çalışmalarına aktif katılım sağlanacak ve çeşitli projeler kapsamında işbirliği geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 979.6. Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesinde alınan kararların etkin bir şekilde hayata geçirilmesine ve dördüncü zirvenin düzenlenmesine ilişkin çalışmalar yürütülecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. 2022-2026 Türkiye-Afrika Ortak Eylem Planı'nda kayıtlı projelerin hayata geçirilmesine devam edilecek ve Afrika Birliği Sekreteryasıyla düzenli istişareler sürdürülecektir. 2. Afrika kıtasındaki bölgesel teşkilat ve mekanizmalarla temaslar artırılabilecek ve ortaklık mekanizmaları işletilecektir.
Tedbir 979.7. Latin Amerika ve Karayipler Bölgesi ile yürütülen Açılım Politikası stratejik ve yapısal bir bakış açısıyla ve ortaklık anlayışıyla derinleştirilecek ve bölgedeki uluslararası kuruluşlara proje temelli katkılar sağlanacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Latin Amerika ve Karayipler Bölgesindeki bölgesel kuruluşlar ile ülkemiz ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecek ve bu kuruluşlar nezdinde ülkemiz görünürlüğünün artırılmasına yönelik projelere katkı sağlanacaktır.
Bölgesel ve uluslararası kuruluşlarda görev yapan Türk vatandaşlarının sayısı ve niteliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.980)		
Tedbir 980.1. Bölgesel ve uluslararası kuruluşlarda görevlendirilen kamu personeli sayısı artırılacak ve ülkemizin uluslararası kuruluşlar nezdindeki daimi temsilciliklerinde yer alan uzman kadroları güçlendirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Bölgesel ve uluslararası kuruluşlarda görevlendirilen kamu personeli sayısının artırılmasına yönelik girişimler sürdürülecektir.
Tedbir 980.2. Yükseköğrenim düzeyindeki öğrencilere uluslararası kuruluşlardaki kariyer olanakları ve bu kuruluşlara başvuru süreçlerine ilişkin farkındalık artırma programları düzenlenecektir.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, YÖK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yükseköğrenim düzeyindeki öğrencilerin uluslararası kuruluşlardaki kariyer olanakları hakkında bilgilendirilmesi için hazırlanan programlar ve içerikler mevcut dijital araçlar üzerinden paylaşılabilecektir.

2.5.10. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

a) Mevcut Durum

Pandemi, artan gıda ve enerji güvensizliği, çatışmalar ile iklim değişikliğiyle bağlantılı çevresel felaketler gibi zorluklar Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarındaki (SKA) küresel ilerlemeyi sınırlamış ve bazı alanlarda geriye gidişler yaşanmıştır. Önümüzdeki süreçte tüm ülkelerin SKA'lara ulaşılmasına yönelik gayretlerini artırması ve somut hedefler yoluyla ilerlemeyi izlemeleri beklenmektedir.

SKA'ları kalkınma planları aracılığıyla hayata geçiren ülkemiz tarafından hedefe ulaşmaya yönelik çabaların artırılması açısından On İkinci Kalkınma Planı bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Planda temel politika ve öncelikler belirlenirken SKA'lar göz önünde bulundurulmuştur.

Türkiye'nin SKA'lara yönelik siyasi sahipliği ve ilerleme kararlılığını ulusal ve uluslararası düzeylerde göstermeye hizmet eden Ulusal Gönüllü Gözden Geçirme Raporları (Voluntary National Reviews, VNR) SKA'ların uygulama sürecini etkinleştirmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin üçüncü VNR hazırlıkları Strateji ve Bütçe Başkanlığı koordinasyonunda başlatılmış olup süreç tüm paydaşların işbirliği ile yürütülecektir. 2022 yılında oluşturulan Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulunun üçüncü VNR hazırlıkları sırasında üst düzey bir sahiplikle etkili bir izleme ve değerlendirme sürecine katkı sağlaması öngörülmektedir.

TÜİK tarafından SKA göstergeleri için ulusal düzeyde izlemenin sağlanması ve gösterge setinin genişletilmesi amacıyla çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamda, SKA göstergeleriyle ilgili güncel gelişmeler Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri internet portalı üzerinden kullanıcıların hizmetine sunulmaktadır. Portalda 163 gösterge seti raporlanmakta, 46 veri ise araştırılmaktadır. 2025 yılında, portalın işlevselliğinin ve kapsamının artırılması için faaliyetlerin yürütülmesi hedeflenmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve İtalyan Hükümeti Çevre ve Enerji Güvenliği Bakanlığı arasında imzalanan Mutabakat Zaptı kapsamında sürdürülebilir kalkınma alanında işbirliği faaliyetlerine başlanmıştır. İkili işbirliği kapsamında yürütülecek potansiyel proje faaliyetlerine ilişkin taslak çalışma planı, izleme-değerlendirme çerçevesi, yönlendirme ilkeleri ile usul ve esaslar hazırlanmıştır.

b) Amaç

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının (SKA) katılımcı bir yaklaşımla gerçekleştirilmesine yönelik uygulamaların sağlanması ile koordinasyon, takip ve gözden geçirme süreçlerinin etkinliğinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
SKA'ların etkin ve düzenli izleme ve değerlendirmesine devam edilecek ve uygulamaya ilişkin ilerleme düzeyi takip edilecektir. (Kalkınma Planı p.982)		
Tedbir 982.2. Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu SKA'ların uygulama sürecini düzenli olarak değerlendirecek ve önerilerde bulunacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar, Üniversiteler	1. Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulunun düzenli aralıklarla toplanması sağlanacak, SKA'ların uygulanmasında etkinlik ve koordinasyon artırılabilecektir.

Tedbir 982.3. SKA'ların ilerleme düzeyinin değerlendirilmesine yönelik etkileşimli SKA haritası oluşturulacak ve karar alma süreçlerinde dikkate alınması sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), TÜİK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar, Üniversiteler	1. SKA'ların karar alma süreçlerinde daha etkin kullanımının sağlanması amacıyla SKA'lar kapsamında yürütülen politikaların birbiriyle etkileşimini gösteren SKA haritasının oluşturulmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. OECD ve AB düzeyinde uluslararası iyi örneklerin tecrübesinden faydalanmak üzere ikili işbirliği ve akran etkileşimli öğrenme faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 982.4. Ulusal SKA gösterge setinde üretilmeyen göstergelerin üretilmesi sağlanacak, veri kırım düzeyi artırılacak ve kalitesi iyileştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Ulusal SKA gösterge seti kapsamında üretilen gösterge sayısı ve mevcut göstergelerin kırım düzeyi artırılacaktır.
SKA'ların yerel düzeyde uygulanmasının desteklenmesi amacıyla SKA'ların uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi konusunda yerel yönetimlerle işbirliği yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.983)		
Tedbir 983.1. Yerel yönetimler tarafından hazırlanan gönüllü gözden geçirme raporlarının sayısı artırılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Türkiye Belediyeler Birliği, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Yerel Gönüllü Gözden Geçirme Raporu (Voluntary Local Reviews, VLR) hazırlama kapasitesinin artırılması için farkındalık oluşturma faaliyetlerine destek sağlanacaktır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

YÖNETİM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ DAİRESİ BAŞKANLIĞI
Ekim 2024

Necatibey Cad. No:110/A 06570 Yücetepe-ANKARA
Tel: +90 (312) 294 50 00 • Faks: +90 (312) 294 52 98